

تذکرہ
ہزارہ خاندان

ترجمہ شذالازار (مزارات شیرازی)

مقدم

عسی بن حبیب شیرازی

بیضیح حشہ

دکتر نورانی وصال

از اشعارات کتابخانہ احمدی شیراز

۱۳۶۲ مجری شمس

بها: ۱۸۵ تومان

تذکره
هزاره هجره

نور محمد ملازاد افرات شوی

مستتر
عبدی بن حسنید شیرازی

بفتح هجری
دکتر نورانی وصال

در قیادت کتابخانه ملی ایران

۸	۵۰
۲۲	۱۷

۱۱۰۵۰

۵۸۴۶۸ ۱

خدمت ماست در بجهت و غیره جناب اعلی
و امرت دار به تقصیر می شود. نورانی وصال
۱۳۵۶، ۹، ۳

اسکن شد

ہزار پروولی بیش باشد اندر وی
کہ کعبہ بر ایشان بھی کند پروا
(سعدی)

تذکرۃ ہزار غزل

ترجمہ شد الا زار (مزارات شیراز)

بقلم
عسی بن حبیب شیرازی

بہ تصحیح و تحشیہ

دکتر نورانی وصال

از اشعار کتابخانہ احمدی شیراز

۱۳۶۴ ہجری شمسی

ملتمس الاجباء (هزار مزار)

- ☐ به تصحيح دڪتر نوراني وصال
- ☐ چاپ اول: زمستان ۱۳۶۴ ه. ش
- ☐ تيراژ: ۳۵۰۰ جلد
- ☐ چاپ و صحافی: شرکت افست «سہامی عام» (چاپخانه ۱۷ شہریور)
- ☐ حق چاپ محفوظ است

فهرست فصول و اسامی

صفحه	عنوان
۱-۲۸	مقدمه مصحح
۲۹-۷۵	مقدمه
۷۷	نوبت‌ها
۷۹	نوبت اول - شیخ کبیر و حوالی آن
۸۸	شیخ احمد کبیر
۸۹	شیخ احمد صغیر
۹۰	شیخ عبدالسلام
۹۱	شیخ ابوعلی حسین بن محمد بن احمد بازیار
۹۳	شیخ ابو عمرو اصطخری
۹۶	شیخ ابو حیان علی بن احمد صوفی
۹۸	شیخ عمادالدین ابوطاهر عبدالسلام بن محمود بن محمد الحنفی
۹۹	شیخ معین‌الدین ابوذر جنید کثکی صدیقی صوفی
۱۰۱	شیخ روح‌الدین عبدالله کثکی صدیقی
۱۰۲	مولانا سعیدالدین بلیانی کازرونی
۱۰۵	شیخ ابوشجاع
۱۰۵	شیخ منصور
۱۰۶	شیخ صدرالدین محمد کارتانی
۱۰۶	مولانا نجم‌الدین خباز
۱۰۷	مولانا افتخارالدین دامغانی
۱۰۹	امام ضیاءالدین مسعود شیرازی

- ۱۱۱ امام ناصرالدين محمود بن مسعود
 ۱۱۲ خواجه عزالدين افضل
 ۱۱۲ شيخ عبدالله علمدار
 ۱۱۳ شيخ فخرالدين احمد بدل
 ۱۱۳ شيخ بهاءالدين احمد بدل
 ۱۱۵ شيخ توران بن عبدالله ترك
 ۱۱۶ شيخ تاجالدين بهرام
 ۱۱۷ سيد مرتضى واعظ
 ۱۱۸ مولانا معينالدين
 ۱۱۸ شيخ سراجالدين يعقوب بن محمد فيروزآبادى
 ۱۲۰ مولانا نورالدين خراسانى
 ۱۲۰ شيخ ابوبكر علاف
 ۱۲۴ شيخ حسن كيا
 ۱۲۴ شيخ بهاءالدين محمد
 ۱۲۶ شيخ محمد باكالنجار
 ۱۲۶ شيخ مؤيد بن محمد
 ۱۲۷ مولانا قوامالدين بن عبدالله فقيه نجم
 ۱۳۰ شيخ ركنالدين
 شيخ جلالالدين ابولمفاخر مسعود بن مظفر بن محمد
 ۱۳۱ شيرازى
 ۱۳۲ شيخ شرفالدين على بن مسعود الشيرازى
 ۱۳۳ شيخ عضدالدين عبدالكريم بن مسعود
 ۱۳۴ شيخ على لبان
 ۱۳۵ شيخ جلالالدين محمد سرده
 ۱۳۷ نوبت دوم - گورستان باهليه و حوالى آن
 ۱۳۷ استاد سيبويه نحوى رحمةالله عليه
 ۱۴۱ شيخ ابو عبدالله محمد مقاريضى
 ۱۴۲ شيخ ابوشجاع صاحب مقاريضى
 ۱۴۳ شيخ ابوبكر احمد سلمه
 ۱۴۳ شيخ ابو عبدالله حسين بن اسحق بيطار
 ۱۴۶ شيخ حيدر صوفى

- ۱۴۷ شیخ زین الدین ابوسعید صالح کازرونی
 ۱۴۸ شیخ ابوالحسن علی بن عبداللہ رومی
 ۱۴۸ مولانا نجم الدین محمود کازرونی
 ۱۴۹ خواجہ احمد خاصہ
 ۱۴۹ زاہد عفیف الدین یعقوب
 ۱۵۰ شیخ ابوالعلاء قفصی
 ۱۵۰ شیخ شمس الدین محمد صادق
 ۱۵۱ شیخ فخر الدین احمد صادق
 ۱۵۲ مولانا شمس الدین محمد حکیم
 ۱۵۴ شاہ منذر ولی
 ۱۵۴ سیدہ مادر عبداللہ یعنی بی بی دختران
 ۱۵۵ شیخ ابو محمد بن حسن بن حسین بن خشنام
 ۱۵۶ شیخ عبداللہ ازرقانی
 ۱۵۸ شیخ قرۃ الدین علی
 ۱۵۸ شیخ جمال الدین محمد بن ابابکر کسائی
 ۱۵۹ فقیہ شمس الدین محمد کازرونی
 ۱۶۰ مولانا روح الدین محمد بن ابی بکر بلدی
 ۱۶۱ شیخ ناصر الدین عمر کبری
 ۱۶۴ شیخ کاوس بن عبداللہ
 ۱۶۴ شیخ ابو محمد بن عبداللہ بن علی
 امیر رکن الدین عبداللہ احمد واعظ پسر امیر اصیل۔
 ۱۶۹ الدین عبداللہ
 ۱۶۹ امیر سیف الدین یوسف بن عبداللہ
 ۱۷۰ شیخ زین الدین محمد کسائی
 ۱۷۱ شیخ یوسف جویمی
 ۱۷۱ شیخ زیدان بن عثمان
 ۱۷۲ شیخ زین الدین علی کلاہ
 ۱۷۵ نوبت سوم - گورستان سلم و حوالی آن
 ۱۷۵ شیخ سلم بن عبداللہ صوفی
 ۱۷۶ شیخ مؤمل بن محمد جصاص
 ۱۷۸ شیخ ابوالسائب

- ۱۷۹ شيخ ابو مبارك عبدالعزيز بن محمد بن منصور
 ۱۸۰ شيخ ابوطاهر محمد بن ابى نصر شیرازی
 ۱۸۰ شيخ احمد بن يحيى
 ۱۸۱ شيخ بهاء الدين بن عمر شلكو
 ۱۸۲ حاجى ابراهيم خنجى
 ۱۸۳ شيخ سعد الدين محمد بن محمد صالحانى
 ۱۸۴ شيخ شهاب الدين ابوبكر محمد بيضاى
 ۱۸۵ شيخ نجم الدين عبدالرحمن بيضاوى
 ۱۸۷ شيخ موفق الدين
 ۱۸۸ شيخ احمد شهره
 ۱۸۹ استاد فخر الدين احمد بن محمود
 ۱۹۰ استاد بهاء الدين محمد خوارزمى
 ۱۹۰ مولانا علاء الدين محمد بن سعد الدين محمود الفارسى
 ۱۹۱ شيخ مجد الدين محمد سودانى
 ۱۹۱ شيخ نصره الدين على بن جعفر حسنى
 ۱۹۲ خواجه سعد الدين يحيى صالحانى
 ۱۹۳ شيخ حسين منقى
 ۱۹۴ شيخ ابوالحسن كردويه
 ۱۹۵ شيخ ابوالقاسم سروستانى
 ۱۹۶ شيخ محمد بن عبدالعزيز اسكندرى
 ۱۹۸ شيخ ابراهيم بن داود
 ۱۹۹ شيخ حسن تنككى
 ۲۰۰ شيخ جمال الدين فسائى
 ۲۰۳ شيخ ابو عبدالله بابوئى
 ۲۰۹ نوبت چهارم - مشهد ام كلثوم و شيرويه و حوالى آن
 ۲۰۹ سیده ام كلثوم
 ۲۱۰ شيخ احمد بن حسين
 ۲۱۲ شيخ حسين بن احمد
 ۲۱۲ شيخ عبدالرحمن بن محمد اقليدى
 ۲۱۲ شيخ ابوسعيد ساوجى
 ۲۱۳ شيخ جمال الدين حسين بوشكانى

- ۲۱۴ بی بی عزیزه دختر قاضی شمس الدین بن ابوبکر
 ۲۱۴ فقیه نجم الدین محمود
 ۲۱۵ شیخ قوام الدین محمد
 ۲۱۶ شیخ حسن دیلمی
 ۲۱۶ شیخ ابوبکر بن حسن
 ۲۱۷ مولانا سراج الدین
 ۲۱۷ فقیه نورالدین خفری
 ۲۱۷ حاج قوام الدین حیدر
 ۲۱۸ شیخ شهر دار بن حسین دیلمی
 ۲۱۸ شیخ جمال الدین حسین راغری
 ۲۱۹ شیخ روح الدین عبدالعزیز
 ۲۱۹ شیخ عبدالرحیم
 ۲۱۹ شیخ عزالدین احمد بن جعفر الحسینی
 ۲۲۰ شیخ تاج الدین جعفر
 ۲۲۲ شیخ نصره الدین علی
 ۲۲۲ سید مغيث الدین
 ۲۲۳ سید جلال الدین محمد طویل
 ۲۲۴ سید مجد الدین محمد
 ۲۲۵ فقیه صائن الدین حسین بن محمد بن سلمان
 ۲۲۶ فقیه سعد الدین محمد بن حسین
 ۲۲۶ شیخ ضیاء الدین محمد سلمانی
 ۲۲۷ مولانا معین الدین هبة الله سلمانی
 ۲۲۸ شیخ ابراهیم کرجی
 ۲۲۹ شیخ سالبه بن ابراهیم بن ملک
 ۲۳۰ شیخ عبدالله
 ۲۳۰ شیخ شیرویه
 ۲۳۱ شیخ عبدالله دوست خدا
 ۲۳۱ شیخ زین الدین طاهر بن المظفر الباغنوی
 ۲۳۵ شیخ ناصر الدین عبدالرحیم بن طاهر
 ۲۳۷ شیخ بهرام بن منصور
 ۲۳۷ شیخ صدر الدین مظفر قرشی ربیع باغنوی

- ۲۴۲ شيخ سعد الدين اسعد بن مظفر
 ۲۴۳ شيخ حاجي ركن الدين باغنوي
 ۲۴۶ شيخ ظهير الدين برادر شيخ حاج ركن الدين
 ۲۴۷ حاج ضياء الدين باغنوي
 ۲۴۸ شيخ بهاء الدين محمد
 ۲۵۰ شيخ شمس الدين مظفر
 ۲۵۰ حاجي امام الدين حسن
 ۲۵۱ شيخ نجم الدين محمود بن محمد
 ۲۵۴ خواجه ركن الدين يحيى راستگو
 ۲۵۵ خواجه ركن الدين منصور
 ۲۵۶ شيخ تاج الدين مؤيد شمس الدين بن المظفر
 ۲۵۷ شيخ مرشد الدين عبدالرحيم
 ۲۵۸ شيخ مبارك عدني
 ۲۵۸ شيخ جلال الدين طيار
 ۲۵۸ شيخ روح الدين
 ۲۵۹ شيخ موفق
 ۲۵۹ فقيه مشرف الدين
 ۲۶۰ مولانا مجد الدين اسمعيل بن علي
 ۲۶۲ قاضي زين الدين خنجي
 ۲۶۳ اتابك سعد بن زنگي بن مودود
 ۲۶۶ اتابك ابوبكر بن سعد
 ۲۶۸ امير تاج الدين علي
 ۲۶۸ سيد روح الدين
 ۲۷۱ نوبت پنجم - گورستان باغ نو و حوالی آن
 ۲۷۱ شيخ منذر بن قيس
 ۲۷۲ شيخ ابوذرعه عبدالوهاب اردبيلي
 ۲۷۳ شيخ جعفر حذاء
 ۲۷۵ فقيه ابوبكر تركي
 ۲۷۵ شيخ زين الدين مظفر بن روزبهان بن طاهر الربعي
 شيخ سعد الدين ابي منصور محمد بن المظفر الشيرازي
 ۲۷۸ الباغنوي

- ۲۸۴ مولانا شمس‌الدین ابوالمفاخر بن المظفر الشیرازی باغنوی
 ۲۸۵ شیخ شهاب‌الدین
 ۲۸۶ شیخ ابوبکر بن محمد
 ۲۸۶ شیخ محمد بن خلیل
 ۲۸۶ شیخ خدّاش
 ۲۸۷ خواجه صدرالدین قاری
 ۲۸۹ شیخ ابومحمد روزبهان بقلی
 ۲۹۳ شیخ فخرالدین احمد
 ۲۹۴ شیخ صدرالدین روزبهان
 ۲۹۵ شیخ شرف‌الدین ابراهیم
 ۲۹۷ شیخ صدرالدین روزبهان ثالث
 ۲۹۷ شیخ عزالدین مسعود
 ۲۹۹ شیخ علی سراج
 ۲۹۹ شیخ مؤیدالدین
 ۳۰۱ اتابک سنقر بن مودود
 ۳۰۴ فقیه جمال‌الدین حسین
 ۳۰۵ امام سید علاءالدین حسین بن امام موسی الکاظم علیه‌السلام
 ۳۰۶ شیخ مقدم‌الدین محمد
 ۳۰۷ امیر محمد بن عبدالله
 ۳۰۷ شیخ نجم‌الدین سردوز
 ۳۰۸ شیخ صدرالدین محمد
 ۳۰۹ شیخ ابوبکر برکر
 ۳۱۰ مولانا امام‌الدین حسن
 ۳۱۱ شیخ افضل‌الدین ابن الهراس
 ۳۱۱ شیخ عزالدین مسعود خوانسالار
 ۳۱۲ شیخ محمد علی بقال
 ۳۱۲ شیخ فخرالدین احمد بن شمس‌الدین باغنوی
 ۳۱۲ شیخ قطب‌الدین محمد
 ۳۱۳ شیخ ابراهیم بوریائی
 ۳۱۳ شیخ احمد بن عبدالله
 ۳۱۴ حاج علی عصار

- ۳۱۵ شيخ محمد غازى
 ۳۱۵ شيخ شمس الدين عمر مشهدى
 ۳۱۶ شيخ على شهيد
 ۳۱۶ شيخ اويس خنجى
 ۳۱۷ اتابك سعد بن زنگى بن ابوبكر
 ۳۱۸ شيخ دولت بن ابراهيم
 ۳۲۱ فقيه نجم الدين محمود بن الياس
 ۳۲۲ مولانا جلال الدين احمد
 ۳۲۳ شيخ عزالدين اصفهاني
 ۳۲۳ شيخ عزالدين مسعود
 ۳۲۴ بى بى زاهده خاتون
 ۳۲۷ مولانا ظهير الدين
 ۳۲۸ امير يعقوب بن ليث
 ۳۳۱ نوبت ششم - مسجد عتيق و حوالى آن
 روضه متبركه ابو عبدالله سيد امير احمد بن امام
 ۳۳۳ موسى الرضا عليهم التحية و الثناء
 امام زاده امير محمد بن موسى برادر امير سيد احمد
 ۳۳۷ عليهم التحية و الثناء
 ۳۳۷ قاضى شرف الدين محمد
 ۳۳۹ سيد عزالدين اسحق
 ۳۳۹ قاضى امام الدين عمر
 ۳۳۹ شيخ عفيف الدين بنجير بن عبدالله الخوزى قدس سره
 الامام شرف الدين عبدالله بن بهرام الزكى بن احمد بن
 ۳۴۲ محمود العلوى البنجير الباشكاني
 ۳۴۳ شيخ سراج الدين محمود خليفه
 ۳۴۴ سيد بهاء الدين حيدر
 ۳۴۴ امير تاج الدين محمد بن حيدر
 ۳۴۵ امير جلال الدين يحيى بن محمد بن حيدر الحسينى
 ۳۴۷ شيخ ابو عبدالله احمد مقرى
 ۳۴۷ شيخ تاج الدين احمد حر
 ۳۵۳ شيخ عزالدين مودود زركوب

۳۵۸	شیخ محمود زرکوب
۳۵۸	مولانا معین الدین احمد
۳۵۹	امیر عزالدین اسحق
۳۶۰	امیر روح الدین
۳۶۰	امیر صدرالدین محمد
۳۶۱	امیر شرف الدین ابراهیم
۳۶۳	شیخ ابوسعید محمد بن هیشم
۳۶۴	سید شریف
۳۶۵	سید اصیل الدین عبدالله
۳۶۸	امیر ناصرالدین یحیی علوی
۳۶۹	شیخ شهاب الدین ابوبکر بیضاوی
۳۶۹	شیخ رکن الدین عبدالله
۳۷۰	شیخ شمس الدین عبدالصمد
۳۷۰	شیخ نجم الدین احمد
۳۷۰	شیخ عبدالرحیم
۳۷۱	قاضی برهان الدین محمود
۳۷۲	شاه کرمانی
۳۷۲	امیر شیخ نجیب الدین علی
۳۷۵	شیخ طهیرالدین عبدالرحمن
۳۷۶	شیخ صدرالدین جنید
۳۷۸	شیخ عروۃ بن اسود
۳۷۸	شیخ جمال الدین ابراهیم
۳۸۰	ملک شمس الدین محمد بن جمال الدین
۳۸۰	سید مجدالدین محمد نقیب
۳۸۱	شیخ امین الدین جعفری
۳۸۲	شیخ امین الدین کازرونی
۳۸۴	مولانا عمادالدین دوانی
۳۸۴	مولانا بایزید
۳۸۴	خواجه عزالدین داود
۳۸۵	شیخ فریدالدین عبدالودود بن داود
۳۸۶	قاضی جمال الدین مصری

- ۳۸۹ قاضی بهاءالدین عثمان بن علی
 ۳۹۳ نوبت هفتم - مصلی و گرداگرد آن
 ۳۹۳ روضه شاه امیر علی بن حمزة بن موسی الکاظم علیهم السلام
 ۳۹۵ شیخ معاذ
 ۳۹۵ خاتون مادر محمد
 ۳۹۸ شیخ رکن الدین عبدالله
 ۳۹۹ فقیه ارشد الدین نیریزی
 ۴۰۲ شیخ محمد بن ارشد
 ۴۰۳ شیخ رستم خراسانی
 ۴۰۵ مولانا صدرالدین جوهری
 ۴۰۷ شیخ ابو عبدالله باکویه
 ۴۱۱ شیخ محب الدین جعفر موصلی
 ۴۱۳ شیخ محمد زنجانی
 ۴۱۴ خطیر رازی
 ۴۱۴ مولانا سعدالدین احمد فارسی
 ۴۱۶ قاضی روح الدین ابوالمعالی علوی بنجیری
 ۴۱۶ مولانا حکیم نورالدین عبدالقادر ملقب به استادالبشر
 ۴۱۸ طاوسی
 ۴۱۸ شیخ روزبهان فرید
 ۴۱۹ شیخ محمد بن روزبهان
 ۴۲۰ مولانا لسان الدین محمد سمنانی
 ۴۲۱ مولانا اختیارالدین لقمان
 ۴۲۲ شیخ احمد بن سهل اصفهانی
 ۴۲۳ شیخ شهاب الدین احمد
 ۴۲۴ شیخ صفی الدین عثمان کرمانی
 ۴۲۵ خواجه شمس الدین صفی
 ۴۲۶ شیخ عمر بن ابی النجیب
 ۴۲۷ شیخ شمس الدین عمر بن ابراهیم ترکی
 ۴۲۹ امام فخرالدین نصر بن مریم شیرازی
 ۴۳۱ شیخ ابوالفضل نیریزی
 ۴۳۱ شیخ احمد کازرونی

سيزده	فهرست فصول و اسامی
۴۳۲	شیخ محمد فسائی
۴۳۲	شیخ عبدالله اقلیدی
۴۳۲	شیخ ابوالفتوح بن احمد
۴۳۳	هفت تنان
۴۳۴	مولانا شمس الدین محمد انصاری
۴۳۶	مولانا زین الدین نایینی
۴۳۷	مولانا فخرالدین احمد
۴۳۷	مولانا نظام الدین خراسانی
۴۴۰	شیخ محمد سمرقندی
	قاضی مجدالدین اسمعیل بن نیکروز بن فضل الله بن
۴۴۱	الربیع السیرافی
۴۴۲	مولانا رکن الدین یحیی
۴۴۳	مولانا مجدالدین اسمعیل
۴۴۶	مولانا سراج الدین
۴۴۷	مولانا روح الدین
۴۴۸	مولانا محب الدین
۴۴۸	مولانا علاء الدین
۴۴۹	مولانا صفی الدین ابوالخیر
۴۵۱	مولانا قطب الدین محمد
۴۵۴	مولانا کمال الدین ابوالخیر
۴۵۸	مولانا عمادالدین بن عبدالکریم بن عبدالصمد فالی
۴۶۰	مولانا امام الدین
۴۶۱	قاضی سراج الدین ابوالعز
۴۶۲	مولانا قوام الدین عبدالمحسن بن شمس الاسلام فالی
۴۶۳	قاضی صدرالدین
۴۶۳	شیخ ابوالفتح نیری
۴۶۴	شیخ محمود خبری
۴۶۴	مولانا مظفرالدین حسن
۴۶۵	شیخ زکی الدین کازرونی
۴۶۷	مولانا شمس الدین آملی
۴۶۸	مولانا شرف الدین ایوب

۴۶۹	مولانا عماد قزوینی
۴۶۹	شیخ قطب الدین محمد ایجی
۴۷۲	مولانا رکن الدین ساعد
۴۷۳	سلطان جلال الدین شاه شجاع
۴۷۶	مولانا بهاء الدین
۴۷۷	شیخ مشرف الدین مصلح سعدی
۴۷۸	خاتمه

بنام خدا

مقدمه مصحح

مختصات کتاب و کیفیت تصحیح

برای تصحیح کتاب هزار مزار دو نسخه در اختیار بود نخست نسخه مطبوع کتابخانه احمدی و جهان‌نما که در سال ۱۳۲۰ در شیراز انتشار یافته است [با رمز (جها) در ذیل صفحات] دوم نسخه کتابخانه مدرسه سپهسالار سابق (مطهری) [با رمز (مد) در ذیل صفحات]

آنچه در باره نسخه کتابخانه احمدی و جهان‌نما باید گفت این است که نسخه مزبور بسیار مغلوط و جای‌جای فاقد کلمات و جملاتی است که نسخه مدرسه سپهسالار واجد آن است. ولی در هر حال کمک مؤثری در تصحیح کتاب کرد باین معنی که گاه صورت صحیح کلمات و اسامی خاص که کاتب کم‌سواد نسخه مدرسه سپهسالار غلط کتابت کرده بود در آن باز یافته شد و حتی در چند مورد اضافاتی بر نسخه مدرسه سپهسالار داشت که عیناً در متن کتاب ذکر و در ذیل صفحات یادآوری گردید تنظیم فصول و نوبت‌های این نسخه از جهت خاکستانیها با نسخه کتابخانه مدرسه سپهسالار فرق دارد که در موارد مقتضی در حواشی از آن یاد شده است ولی تبویب نسخه مدرسه سپهسالار عیناً موافق با متن شدالازار است که کتاب حاضر نیز برآن اساس فصل‌بندی گردید تا هم رعایت امانت شده باشد و هم قارئین گرامی چنانچه نارسائی و اشکالی در متن مشاهده نمایند رجوع به شدالازار آسان باشد و مشکل بنحو مطلوب حل گردد اگرچه خاکستانیهای

هفتگانه‌ای که در متن کتاب آمده است بمرور زمان دگرگون شده یا بکلی از بین رفته است ولی تا آنجا که میسر بود جای آنها را باز نمود تا اگر پژوهندگان در آینده بخواهند تحقیقاتی در این زمینه انجام دهند اندک تسهیلی در کار ایشان بعمل آمده باشد درباره خاکستانهائی که بکلی معدوم شده و اثری از قبور آن نیست با وجود فحص فراوان نتیجه قاطعی بدست نیامد ولی در هر حال جستجو پایان نیافته و امید است که محل واقعی قبور معلوم شود از تذکار این موضوع ناگزیر است که واقعاً در نگاهداری سنگهای قبور سهل‌انگاری فراوان شده و بنظر می‌رسد موضوعی که هیچ‌وقت مورد توجه نبوده حراست آنهاست. نگارنده خود کراراً سنگهای عرفا و بزرگان این دیار را در بیغوله‌ها و احیاناً شالده عمارات دیده است که نشانه کمال بی‌اعتنائی بحفظ اینگونه آثار است. دیگر آنکه بسیاری از سنگهای قبور عرفا و بزرگان را از جای کنده و در موزه‌ها و امکان دولتی بطرز نامناسبی محفوظ داشته‌اند در صورتیکه این کاری بسیار ناصواب است. سنگ قبر نشانه مدفن و علامت سر درنقاب خاک‌کشیده‌ای است که در زیر آن آرمیده است اگر سنگ را نقل‌مکان دهند مسلم است که رفتار خلافی انجام یافته است. انشاءالله که متصدیان امر بعمل نادرست خویش واقف شده سنگهای ممتاز قبور را بمحل اصلی برگردانده در جای خود بنحو مطلوب حراست نمایند موضوع دیگر آنکه وصیت برای دفن در بقاع متبرکه نشانه اعتقاد و ایمان بعبادت واجب‌التعظیم است چه زیان دارد که در پای ضریحی قبور بسیاری از مشاهیر مشاهده شود و ایمان راسخ بزرگ‌مردان دانش و عرفان بنحو بارزی آشکار باشد. اگر کاری بیجا در گذشته انجام گرفته و در امحاء قبور کوشیده‌اند بجاست بعد از این تکرار نشود و بسنت سنیہ اسلاف عمل گردد. آنچه درباره نسخه جهان‌نما باید تذکر داد این است که چون نسخه مزبور در ایام جنگ جهانی دوم در قحط کاغذ و وسائل طبع چاپ شده از لحاظ طبع و کاغذ بسیار نامرغوب است بطوریکه خواننده را گاهی عبارات ابتر و اغلاط فراوان کتاب در زحمت می‌اندازد و زمانی لایقرء بودن کلمات و ریختگی حروف و بدی طبع دچار

اشکال میسازد و پس از قرائت صفحه ترجیح می‌دهد کتاب را برهم نهد و از خیر آن چشم پوشد.

نسخه مدرسه سپهسالار گرچه دارای اغلاط بسیار است ولی بالنسبه از نسخه کتابخانه جهان‌نما کاملتر و صحیح‌تر است بدین جهت نسخه مذکور اساس تصحیح قرار گرفت ولی هر جا غلط کاتب آشکار بود از متن نسخه جهان‌نما استفاده گردید نظرباینکه کاتب نسخه سواد کمی داشته هر جا از خواندن نسخه اصل عاجز بوده یا شبیه‌نویسی کرده یا از خود کلمه‌ای جایگزین ساخته‌است روشن است ترجمه‌ای که بقول مرحوم علامه قزوینی خود ناقص بوده و کار مترجمی که عربیتی بسیار ضعیف و ذوقی از آن ضعیف‌تر داشته^۱ وقتی با کتابتی نادرست درهم آمیزد چه معجونی پدید می‌آورد و مصحح را تاچه اندازه به‌تنگنا می‌اندازد.

کاتبان هردو نسخه همه‌جا القاب و عبارات احترام‌آمیز مؤلف و مترجم را درباره ابوبکر و عمر و عثمان حذف کرده‌اند چنانکه مثلاً در صفحه ۲۸۸ شدالازار آمده است کان فیها مصحف بخط امیرالمؤمنین عثمان و علیه اثر دمه و در ترجمه آمده است: مصحفی بود بخط عثمان و برآن اثر خون او بود از طرف دیگر در هر دو نسخه نام ائمه با کمال اکرام و تعظیم برده میشود درحالیکه در متن شدالازار بصورت ساده تحریر یافته‌است. و فیه مصاحف بخط امیرالمؤمنین علی و الحسین و علی بن الحسین و جعفر و غیرهم یا در صفحه ۳۱ شدالازار عبارت: وروی الامام بیهقی فی شعب الایمان عن ابن عمر رضی‌الله عنهما بدینگونه نوشته شده است بیهقی در شعب ایمان روایت کرده از عبدالله عمر. بهر صورت کار تصحیح با قرار گرفتن نسخه مدرسه سپهسالار بعنوان اساس و استفاده از نسخه جهان‌نما پایان گرفت ولی بطور قطع اگر متن شدالازار و حواشی ممتع علامه قزوینی نبود هرگز کتاب

بدین صورت بحلیه طبع آراسته نمیگردید. چه هر جا که بهیچ وجه من الوجوه دو نسخه وافی بمقصود نبود با مراجعه بشدالازار و حواشی علامه فقید محمد قزوینی تا حدی مشکل حل گردید و جای دارد که بروان آن مرحوم با آن موشکافیهای شگرف و احاطه کامل بر علم رجال و انساب درود فرستاده شود و از خداوند بزرگ مسئلت گردد که روح آن فقید سعید را با ارواح طیبین محشور دارد.

در جلد پنجم صفحه ۲۰۲ در یادداشت‌های مرحوم علامه قزوینی چنین آمده است: گویا ترجمه‌ای از شدالازار با اسم ملتمس الاحباء بتوسط پسر مؤلف در بریتیش میوزیوم موجود است... که متأسفانه مصحح بآن نسخه دست نیافت و از چگونگی و مختصات آن کاملاً بی اطلاع است ولی با همین دو نسخه موجود میتواند بقارئین عظام اطمینان دهد که کمال کوشش بعمل آمد که صورت صحیح ترجمه کتاب مستطاب شدالازار بدست آید بحمدالله توفیق رفیق گردید و کار تصحیح بر وفق مراد انجام پذیرفت چنانچه زلاتی مشاهده شود باید بیخشانند زیرا چنانکه قبلاً نیز تذکر داده شد عربیت مترجم چندان نبوده است که بتواند من جمیع جهات از عهده ترجمه چنین کتابی برآید و بیشتر مشکلات را بتسامح برگذار کرده و هر جا توان ترجمه را نداشته است یا صرفنظر نموده یا باجمال برگذار ساخته یا احیاناً غلط ترجمه کرده است. نگارنده تا آنجا که مقدور بود بیشتر موارد اشکال را در ذیل صفحات یادآور شد و توضیحاتی در حد گنجایش کتاب داد گاهی برای مزید اطلاع عین عبارات شدالازار را آورد تا با مقایسه، مطلب روشن شود و نقص ترجمه آشکار گردد. مع هذا ترجمه مذکور با همه منقصتی که دارد باز بسیار شایان توجه و در خور امعان نظر است چه اولاً متنی از اواخر قرن هشتم و اوائل قرن نهم هجری مشتمل بر مطالب بسیار مهم شایسته ملاحظه است ثانیاً بسا نکات جالب و گوناگون در تلو ترجمه آمده که در متن شدالازار از آن ذکری نیست و بیشتر متضمن مشاهدات شخص مترجم یا ملاقات‌ها و مصاحبت‌های وی با رجال معروف و مشاهیر

عرفاست. مخصوصاً شروحي درباره افرادي که در زمان مؤلف شدالازار حیات داشته و بعد از وی سر در نقاب خاک کشیده‌اند دارد که کمال اهمیت را حائز است و در هیچ مأخذ دیگری از آن یاد نشده است. جالبترین موارد این اضافات داستانهای است که مترجم ناظر آن بوده و صحبت‌هایی است که بزرگان آن زمان با پدر مؤلف یعنی صاحب شدالازار داشته‌اند اگر صرفاً همین موضوع مورد نظر قرار گیرد باز کتاب حاضر بسیار باارزش بوده و محتوی مطالب گرانبهایی است که متتبعان علم الرجال را دستیار بوده و پژوهندگان احوال بزرگان را یاور و مددکار است.

مثلاً در مورد خواجه عزالدین افضل که بعد از امام ناصرالدین محمود مسعود آمده و در شدالازار از وی نامی نیست آمده است: چند نوبت در حیات پدر روی مبارك او را دیده‌ام و لطافت صورت و حسن خلق او از یاد من نمی‌رود.

در پایان بسیاری از شروح احوال، مترجم مطالبی از خویش اضافه کرده یا مشاهداتی ذکر نموده که بسیار مغتنم است. مرحوم علامه قزوینی در صفحه ۲۸۲ شدالازار نگاشته‌اند: مترجم چیزهایی را که از خود علاوه کرده این عبارت را قبل از آن افزوده است (مترجم گوید) ولی باید تذکر داد در همه جا این امر صادق نیست بسیار مطالبی در ذیل ترجمه بعضی از احوال آمده که متن شدالازار فاقد آن است و کاملاً روشن است که از مترجم بوده و عبارت مترجم گوید نیز در ابتدای جملات نیامده است من باب مثال در شرح حال شیخ عروۃ بن اسود، مترجم از خود اضافه کرده است:

و بر سر قبر وی نوشته‌اند که او از صحابه رسول صلی الله علیه و آله وسلم است و جمله مترجم گوید در ابتدای عبارت نیامده است و قس علیهم‌هذا.

گرچه مطالب کتاب واقعاً سودمند و محل استفاده فراوان است ولی گاه بواسطه بدی ترجمه خواننده آنطور که باید و شاید باصل موضوع چنانکه در نظر مؤلف بوده است پی‌نمیرد کسانی که در کار تصحیح دستی دارند واقفند که تصحیح متنی نارسا و احیاناً منلوط تاچه اندازه دشوار و موجب زحمت است خاصه که متن

ترجمه سطر بسطر با اصل مطابقه شود و اشکالات و احيانا اغلاط نموده آيد. بهر حال تا آنجا که امکان داشت نگارنده اين مهم را برعهده گرفت و هرجا متن ترجمه نارسا و ابتر بود عين متن شدالازار را در ذيل آورد. تا اگر خوانندگان را فرصتی دست دهد بواقعيت مطلب آنطور که نظر مؤلف بوده است واقف گردند و هرجا لازم مينمود افادات علامه قزوینی را در توضيح بعضی از مطالب کتاب که مبين مفاهيم و مندرجات متن ترجمه بود در ذيل صفحات با امانت کامل آورد تا مطالعه کنندگان بهره وافی گیرند و ضمناً بکار عظيم و مفيد آن مرد مفضل پی برند.

چون مترجم در ترجمه کتاب تبعيت از ترکيب جمله های عربی متن میکند اکثر عبارات بسياق فارسی نيست و گاه مترجم عیناً کلمات مهجور عربی مندرج در اصل را ضمن عبارت می آورد و چنین بنظر میرسد که چون از درک معانی آن عاجز بوده ترجمه را بنحوی مجمل برگزار کرده است. از این قبیل تسامحات فراوان در کتاب بچشم میخورد و عدم توانائی مترجم کاملاً مشهود است. ولی چون مطالب کتاب مورد توجه بوده و بنظر خلق پسر مؤلف از همه اولی بترجمه اثر پدر خویش بوده است از کتاب مزبور باوجود نقائص فراوان نسخه های متعدد برداشته و از آن استفاده برده اند اما همواره این موضوع در مد نظر است که کاش پسر مؤلف این کار را نمیکرد و مرد واجد شرائط و با فضلی این امر را تقبل می نمود و مردم قرون بعد را از رنج خواندن این ترجمه ابتر معاف میداشت. مزید بر علت آنکه مترجم سعی دارد اشعار عربی را با اشعار فارسی ترجمه کند در حالیکه چیزی که در مترجم نیست همان ذوق شاعری و هنر نظم است اگرچه پدر او از شعراء طراز اول نیست ولی اشعار او بدون نقص و عارفانه و شامل دقایق شاعری است و این موضوع بخوبی از دیوان وی مستفاد میشود. مرحوم علامه قزوینی در مورد اشعار مترجم مینویسد: عربیتش بسیار ضعیف و ذوقش از آن ضعیف تر است اصرار عجیبی دارد در ساختن اشعار بسیار سخیف و ملحون^۲.

مثلا در شرح حال شیخ نجم الدین محمود بن محمد جد خویش
مینگارد:

.... و مترجم را در کتابت این منظوم و هرجا که نظمی یافت
آنچه بخاطر آمد از فارسی نوشت سپس شعر خویش را در ترجمه
اشعار عربی بصورت سخیف زیر میآورد:

گر ز نفع زندگی پرسی که چیست
هر که مقبولست در طاعت بزیست
کاچکی بودی مرا خیری سبیل
که بدی دستگیر من برهر دلیل
دنی و عقبی بجاه و مال یافت
آن کسی کز امر خالق سرنفافت

و در جای دیگر در شرح حال رکن الدین یحیی مینویسد:
مترجم کتاب میگوید بیتی عربی از وی شنیده بود پدر من،
و من یاد گرفتم و معنی آن این است:

ای خوشا روزی که کردم جان فدایت
یافتم بس جان و شادی در هوایت
گر ببخشی جرم من آن میتوانی
که تو دانی بنده خود را هدایت

از آنچه در بادی امر در نشر کتاب ملاحظه میشود کاملاً
معلوم است که متن ترجمه است و ترکیب جملات بسیاق عربی
است مگر در مواردی که مترجم از خویش مطلبی اضافه مینماید
و از زیر بار زحمت ترجمه خود را بیرون میآورد. تسامحات
فراوانی در ترکیب عبارات مشهود است که حاکی از عدم
توانائی مترجم در پرداختن نثری منسجم میباشد. چه فی المثل
گاهی افعال را بصورت مفرد و زمانی بصورت جمع بکار میبرد
مانند: گاه بود که محتاج میشدند و خود بدکان میرفت و آرد
برمیگرفت و برسر خود مینهاد یا در شرح حال شیخ شرف الدین بن
بهرام مینویسد: و مدت عمر او مصروف علم بود و از آن
کسی بود که در زمان درس علوم برسد می نشست و افاده

میفرمود و جماعت علما مثل مولانا قطب‌الدین محمود بن مصلح علامه شیرازی حاضر میشد. و کلیات قانون بران حضرت خواند. چنانچه قارئین عظام از اینگونه تسامحات مشاهده کردند باید توجه داشته باشند که از جهت حفظ امانت در متن دستکاری نشد و عین عبارات ترجمه بضبط درآمد ولی در مواردی که حدس میرفت کاتب مرتکب اشتباه گردیده تصحیح لازم بعمل آمد و در ذیل صفحات تذکر داده شد، مختصاتی که در نشر کتاب بوفور پیدا است بکاربردن چنانچه بجای چنانکه است مثلاً در شرح حال مولانا مجدالدین اسمعیل بن علی مینگارد: در تربیت اهل ادب و اصحاب طلب چنانچه پدر میکرد همچنان بجای میآورد یا در شرح حال محمد روزبهان مینویسد: بخششی و وفائی داشت چنانچه رباطی در جنب خانه بنا کرد.

معمولاً او عاطفه را در نعوت متتابع بکار نمیبرد چنانکه در شرح حال ابوالقاسم سروسنانی مینویسد عالمی فقیه ربانی بود یا عبدالعزیز اسکندری امامی متبحر مفتی بود یا در شرح احوال معین‌الدین احمد مینگارد: برادر عالم فاضل متقی کامل وی است و در باره مولانا روح‌الله میآورد: مولانا روح‌الله والی وقاضی کریم کامل فاضل عالم عامل عادل بود.

بواسطه نارسا بودن عبارات گاهی مطلب بطور کلی دگرگون میشود که مصحح همه جا ناگزیر شده است در ذیل صفحات با آوردن اصل عبارات شد الا زار مطلب را بواقع روشن سازد ولی از آن جهت که همواره سعی بر آن بود که حتی الامکان امانت حفظ شود و عبارات بهمان صورت نخستین نقل گردد، از دخالت در متن تا سر حد امکان خودداری کرد چه میتوانست با افزودن کلمه‌ای یا حتی حرف رابطه‌ای معنی عبارت را روشن سازد و در عبارات متن تصحیحی بعمل آورد که اقلاً جملات از جهت مسندالیه و مسند و رابطه تا اندازه درست باشد. انصراف از این کار بدین علت بود که اگر در تصحیح، این امر رخنه میکرد شاید سرانجام متن عرضه شده با متن اصلی تفاوت بسیار میکرد و مراد تصحیح حاصل نمیآمد. بدین لحاظ امانت را من جمیع جهات رعایت کرد امید آنکه بر اینجانب خرده نگیرند و کار تصحیح

را مهمل نپندارند. بخوانندگان اطمینان میدهد چنانچه حوصله داشته باشند و در ضمن قرائت به ذیل صفحات مراجعه نمایند مطالب بوضوح روشن شود و نکته‌ای تاریک باقی نماند. چیزی که همیشه برارزش کتاب میافزاید مسموعات و مشاهداتی است که خود مترجم نقل مینماید که در واقع میتوان گفت کتاب دیگری غیر از کتاب پدر عرضه داشته و ما را هرگز با داشتن متن شدالازار از آن بی‌نیاز نمیسازد. مترجم همه‌جا از پدر بنام مؤلف روح‌الله روحه نام میبرد. گاهی مطالب متن را تا حدی بسط داده و زمانی باجمال برگذار میکند که این اجمال صرفاً بواسطه ضعف عربیت مترجم است و لاغیر. در مقدمه کتاب مجمل بودن مطالب و تسامحات و سقطات بیشتر بچشم میخورد و مصحح اکثر موارد مزبور را در ذیل صفحات با آوردن متن شدالازار یادآور گردیده است. در مورد صورت صحیح اسامی خاص، متن شدالازار اساس قرار گرفت و اختلافات در ذیل صفحات توضیح داده شد، مگر در مواردی که نامی در شدالازار نیامده ولی در ترجمه، مذکور افتاده بود که با مراجعه بکتاب معتبر صورت صحیح خود را باز یافت و خوانندگان را از پژوهندگی بی‌نیاز ساخت. معمولاً نام افرادی که در ترجمه آمده و متن شدالازار فاقد آن است بیشتر از آن کسانی است که در زمان مؤلف در قید حیات بوده و فوت ایشان بعد از وفات مؤلف اتفاق افتاده است. در این موارد کار مترجم در واقع تکمله کار پدر است شاید اگر امر ترجمه بر عهده دیگری غیر از پسر مؤلف بود کتاب از این لحاظ نقص فراوان داشت. مترجم در بعضی مواضع از پدر خود حکایاتی نقل میکند و از مصاحبت وی با معاصرین موضوعاتی بیان میدارد که مسلماً دیگری را نقل آن روایات میسر نبوده است و این خود از مختصات بسیار مهم و باارزش کتاب حاضر است.

بطوریکه مترجم در مقدمه آورده نام کتاب ملتسمس الاحباء خالصاً من الریاء است. و وجه تسمیه آنرا بدینگونه یاد میکند: رفیقی شفیق که در زیارت چهل مقام شیراز میرفت و التماس کرد که مزارات که پدر تو و شیخ ما نوشته است ما از مطالعه آن عاجزیم اگر توفارسی کنی تا ما و دیگران از آن بهره‌مند شویم شاید که

منظور نظر اهل سعادت گردد و عندالله موجب رحمت و غفران گردد، و موجب کرامت و امتنان شود المأمور معذور لابد است کتابها را از مقدمه که اساس کلام و استنباح مرام از وی محصل گردد انشاءالله تعالی والله الموفق المعین^۳.

این کتاب ترجمه شد الازار فی حط الاوزار عن زوار المزار تألیف معین الدین ابوالقاسم جنید شیرازی پدر مترجم است که از وعاظ و شعرای معروف شیراز بوده و تألیف خود را در سال ۷۹۱ در شرح احوال و قبور عدّه از امامزاده‌ها و عرفا و علما و زهاد و شعرا و امرا و سلاطین پایان رسانده است.

قصد وی آن بوده که بعدد ایام هفته برای زیارت قبور راهنمایی عرضه کند که زائرین بتوانند هرروز بنوبت زیارت قبرستانی نائل شوند و اگر نتوانند، هرکدام را در یک شب جمعه یا صبح‌شنبه زیارت نمایند و باین ترتیب زیارت خود را در هفت روز یا هفت هفته بانجام رسانند.

مترجم کتاب در پایان راهنمایی مؤلف درباره تقسیم ایام هفته برای زیارت قبور، اضافه میکند که ابتدای زیارت از شب جمعه کنید یعنی روز پنجشنبه در قصد رؤیت باشد که معنی زیارتست و در این قصد زیارت کعبه مقصود محب و محبوب کند مثل زیرا که گفته‌اند که هرکس بخانه کسی میرود باید که پیشتر صاحب‌خانه را بشناسد و قصد رؤیت که معنی زیارت است بسیار معنی دارد. اما در این محل مقصود ما صورت رفتار است که عین عمل عالم است در شریعت و طریقت، باشد که بتوفیق حق جل و علا باینها از سیر و سلوک مطلق برسد که حقیقت عبارت از آنست پس سالك اگر قصد رؤیت کند اگر روز پنجشنبه عزم زیارت کند و تمام روز در سلوک آن باشد و در شب جمعه و صباح شنبه مقصود حاصل کرد انشاءالله باحوال خود مشغول گردد گوئیا از روحها که در این دو شب نزول و صعود دارند باخبر شود بعد از آن در قصد زیارت هر رؤیتی لفظ همتی هم باشد^۴. آنگاه نوبتها را بدینگونه نام میبرد و بصورت زیر مرتب میکند:

۳- صفحه ۴ نسخه جها.

۴- صفحه ۷ نسخه جها.

نوبت اول شیخ عبدالله خفیف (لرروضه الکبیریه و مایلیها - شدالازار).

نوبت دوم گورستان باهلیه (للمقبرة الباهلیه و ما یدانیها - شدالازار).

نوبت سوم خاکستان درب سلم (لمقبره سلم و ما یقتفیهها - شدالازار).

نوبت چهارم خاکستان شیرویه (لمشهد ام کلثوم و شیرویه و ما یحتدیهها - شدالازار).

نوبت پنجم خاکستان باغ نو (للمقبره الباغنویه و نواحیهها - شدالازار).

نوبت ششم مسجد عتیق و حوالی آن (للجامع العتیق و ما فی حوالیه - شدالازار).

نوبت هفتم مصلی و مشهد منور امامزاده شهید (لمقابر - المصلی و ما یقرب الیه - شدالازار).

برای مزید اطلاع یادآور میشود که امروز تقریباً کلیه این خاکستانها جز خاکستان درب سلم از بین رفته و از هر کدام جز چند مزاری باقی نیست. بطور قطع آن چند مزار نیز، در اثر کم اعتنائی و عدم توجه بزودی بی نشان میگردد چنانکه امروز از خاکستان شیرویه اثری نیست و نگارنده هر قدر جستجو کرد که محل آن را بیابد موفق نگردید و چند نفر از معمرین هم که نشانه هائی دادند چون گفتارشان باهم مطابقت نداشت همچنان محل قبرستان در پرده اختفا باقی ماند. از قبرستان خفیف تنها مزاری که باقی مانده همان مزار شیخ کبیر ابو عبدالله خفیف است که بسعی انجمن آثار ملی بقعه و فضائی مناسب برای وی ایجاد شده است. از گورستان باهلیه که نزدیک بمحله سردزک کنونی است جز چند مزار اثری برجای نیست، خاکستان درب سلم گرچه محصور است ولی باز در اثر بی توجهی سنگهای قبور مشاهیر ب خاک رفته در آن، در حال انهدام است و مسلم است چنانچه بهمین منوال پیش رود دیری نخواهد گذشت که از قبور آن نشانی نخواهد ماند. از خاکستان باغ نو مانند خاکستانهای دیگر اثری جز استان حضرت سید علاءالدین حسین علیه السلام و چند قبر نسبتاً جدید نیست و

در کندوکاوی که برای وسعت و مرمت این استان قریباً انجام گرفت سنگهائی در زیر خاک پیدا شد که متأسفانه در اثر بی - احتیاطی از میان رفت.

مسجد عتیق گرچه تعمیر و مرمت گردید و بیت المصحف آن بصورت کهن بازسازی شد ولی هیچگونه نشانه از قبرستان آن باقی نمانده است. از مشهد امامزاده شهید و مصلی جز همان بقعه مبارک امامزاده شهید علی بن حمزه علیه السلام اثری از قبور کهن نیست و محل قبرستان اکنون باغ ملی و هنرستان شده است بهر حال این بود وضع قبرستانهای کهن شیراز که روزگار بار زیارت آنرا از دوش زائرین برداشته و وجه تسمیه و موضوع شدالازار فی حطالاوزار عن زوارالمزار را منتفی ساخته است الملك لله.

نام و نسب مترجم

نام مترجم همانطور که کراراً در تلو عبارات کتاب آمده عیسی بن جنید است. در شرح حال نجم الدین محمود بن محمد که در شدالازار بنام شیخ نجم الدین ابوالفتح محمود بن محمد بن سعد بن المظفر است گوید: پدر پدر کاتب الحروف عیسی بن جنید القریشی الباغنوی الراست گو اصلح الله احواله که مترجم کتاب است و پدر او شیخ معین الدین جنید شیرازی است رحمة الله علیه و مؤلف کتابست. مؤلف بعربی نوشته است و مترجم بفارسی ترجمه کرده و پدر مترجم که شیخ نجم الدین محمود است صوفی عارف و عالم کامل بود.....

در جای دیگر در شرح احوال سید مجد الدین محمد آمده است: و این فقیر حقیر عیسی بن جنید بصبحت ایشان مشرف گشته و خوابی نقل کرد از یکی از ایشان که فرموده.... پدر مترجم خطیبی بزرگ و دانشمندی فعل و شاعری توانا بوده است که بسعی استاد فقید مرحوم سعید نفیسی افزون از هزار بیت وی بدست آمده و در سال ۱۳۲۰ بنام دیوان قصائد و غزلیات معین الدین جنید شیرازی بسرمايه کتابخانه احمدی شیراز بچاپ رسیده است

وی در وعظ و خطابه از مشاهیر زمان خویش بوده و جای جای در تألیف خود از این موضوع سخن بمیان آورده است من جمله در شرح حال سید تاج الدین جعفر مینویسد و بسیار بود که مشرف میشدم بدست بوس و مصافحه و مشتاق میگشتم به نیل فضیلت‌های وی و جمعه‌ها با وی نماز می‌گزاردم و در مجالس از بهرویی خطبه‌ها میخواندم و در مجالس وعظ و نصیحت من می‌نشست و بر ترتیب کلام من متوجه بود و اول بزرگی که در مجلس من حاضر شد در روزی که مجلس از برای من ساختند او بود و در آنروز شعری که جد او فرموده بود بتمثیل آوردم....

در باره شرح حال پدر وی یعنی معین الدین ابوالقاسم جنید بن محمود بن محمد بن عمری شیرازی دانشمند فقید مرحوم استاد سعید نفیسی در مقدمه دیوان قصائد و غزلیات وی بطور تفصیل سخن رانده است. دریغ آمدم از آن صرف نظر کرده مقدمه خویش را بدان نیارایم بدینجهت با حذف قسمت‌هایی که چندان بکتاب حاضر مربوط نبود آن تحقیقات ممتع و وسیع را آورده و مقدمه را بآن پایان بخشیدم خدای تعالی روح آن مرد بزرگ را با ارواح طیبین محشور دارد.

حاج خلیفه در کشف الظنون در کلمه شدالازار می‌نویسد «شدالازار المعروف بهزار مزار لمعین الدین ابی القاسم جنید العمری الشیرازی استمد منه صاحب دستور الزائرین» فرصت شیرازی در کتاب آثار عجم در فصل بقاع و مزارات شیراز می‌نویسد «مزار شیخ جنید در صحن مسجد حاجی باقر در محله سر دزک که مرقوم شد در زاویه‌ای واقعست و حمامی نزدیک آن مسجدست که آن هم حمام شیخ جنیدست و عوام الناس شیخ جونی گویند. مخفی نماناد که سه شیخ جنید بوده: یکی بغدادیست که شرح احوالش در اوایل کتاب مسطور آمد و مدفن او در بغدادست. یکی دیگر شیخ جنید بن فضل الله ملقب بصدرالدینست که شیخ الاسلام بوده و مرشدانام، مدتی در خلوت نشسته بوده، چندی بزیارت مکه معظمه و ببلاد شام مسافرت نموده و بشیراز مراجعت کرده و تصانیف زیاد دارد از جمله کتابی در شرح احادیث نبوی و کتاب ذیل المعارف فی ترجمة العوارف و وفاتش در سنه هفتصد

و نود و يك بوده. دیگر شیخ جنید ابوالقاسم شیرازیست که از مشایخ کبار و از معاریف روزگار بوده، روایات و اجازات در حدیث و تفسیر داشته و وعظ می کرده و کتابی در ذکر مزارات اولیاء شیراز نوشته و تا سنه هشتصد و اند حیات داشته. پس ازین مقدمه گوئیم که مزار مذکور معلوم ما نیست که از کدام يك آن دو جنید باشد، زیرا که لوحش منمحي و متلاشیست، بسا که از هیچ کدام آن دو نفر هم نباشد، الله تعالی اعلم.

خاورشناس نامی آلمانی کارل برکلمان Karl Brockelmann

در کتاب تاریخ ادبیات عرب Geschichte der Arabischen Litteratur می نویسد: «معین (نجم) الدین ابوالقاسم محمود بن محمد جنید العمری الشیرازی متوفی در ۷۹۱ = ۱۳۸۹: شدالازار فی حطالاوزار تراجم احوال سادات و علمای شیراز نسخه خطی موزة بریطانیا ضمیمه ۶۷۷ و پسرش عیسی آنرا بنام ملتسم الاحباء بفارسی ترجمه کرده که بنام هزارمزار معروفست، حاج خلیفه ج ۴ ص ۱۶ هزار و يك مزار می نویسد».

مرحوم فرصت دراینکه خواسته است شیخ الاسلام صدرالدین جنید بن فضل الله مؤلف شرح احادیث نبوی و ذیل المعارف فی ترجمه العوارف متوفی در ۷۹۱ و شیخ جنید ابوالقاسم شیرازی واعظ مؤلف مزارات شیراز را که گوید تا ۸۰۰ و اندی زنده بوده دوتن بداند بخطا نرفته است و تردید نیست که دوتن در يك زمان در شیراز می زیسته اند و هردو جنید نام داشته اند و پس ازین خواهد آمد.

اینکه لقب او را حاج خلیفه معین الدین و بر کلمان معین الدین یا نجم الدین نوشته اند چنانکه پیش ازین گذشت در سفینه تاج الدین احمد وزیر که در زمان زندگی او در ۷۸۲ یعنی چند سال پیش از مرگ او فراهم شده نام او را «شیخ الاسلام مقتدی الانام معین- الملة والدین جنید الواعظ» نوشته اند پس شکی نیست که لقب او معین الدین بوده و نه نجم الدین و درین صورت نام و نسب درست او بدین گونه است: معین الدین ابوالقاسم جنید بن محمود بن محمد عمری شیرازی از اینکه در نسب او کلمه عمری را افزوده اند معلوم می شود که نسبش بعمر نامی می رسیده و شکی نیست که نسبش

بعمربن خطاب خلیفه دوم می‌رسیده است چنانکه پس ازین خواهد آمد. تردیدی نیست که وی تا سال ۷۹۱ زنده بوده زیرا که در کتاب شدالازار این تاریخ را آورده است.

از کتاب شدالازار او نسخه‌ای در کتابخانه مجلس شورای ملی ایران هست و نیز نسخه‌ای در موزه بریتانیا در لندن هست که استادعلامه آقای محمدقزوینی عکس برداشته و بتهران فرستاده و اینک در کتابخانه ملی موجودست و نسخه‌ای مرحوم محمدعلی تربیت داشته و گویا نسخه دیگری در شیراز آقای شعاع شاعر معروف دارد. از ترجمه فارسی که پسرش عیسی از آن کرده است نسخه‌ای در کتابخانه مدرسه سپهسالار در تهران هست و نیز ظاهراً نسخه‌ای هم آقای شعاع دارد. نیز مسلمست که وی مردی صوفی‌مشرّب بوده است چنانکه از اشعار او هم این معنی بخوبی برمی‌آید و از کتاب شدالازار هم پیداست و چون در نسبت او کلمه واعظ را هم افزوده‌اند پیداست که بموعظه مشغول بوده است، چنانکه در جای خود اشاره رفت خود در غزلی می‌گوید:

دو منصبند که با یک‌دگر نیاید راست

مقام عاشقی و وعظ پیشگاه عتیق

از اینجا معلوم می‌شود که واعظ جامع عتیق شیراز بوده است که اینک بمسجد جامع عتیق معروفست و نه تنها از قدیم‌ترین و گرامی‌ترین ساختمانهای شیرازست بلکه از مهم‌ترین بناهای تاریخی ایران بشمار می‌رود و در کتاب شدالازار هم چندجا بمواعظ خود اشاره کرده و همه خاندان وی نیز در شیراز واعظ بوده‌اند. خود در غزلی که سروده چنین گوید:

چند در فصل بهاران در کنار زنده رود

نغمه نای عراقی بافی و آواز رود

از اینجا پیداست که سفری باصفهان و بکنار زاینده‌رود کرده است. در کتاب شدالازار اطلاعاتی هم درباره خود و خاندان خویش می‌دهد که بدین گونه است:

در خطبه کتاب نام او چنین آمده: «الشیخ الامام صاحب العلم

والحلم و الكشف والالهام سلطان المفسرين برهان المحدثين الشيخ الحاج معين الحق والشریعة والتقوى والدین ابوالقاسم جنید الشیرازی قدس سره. سپس در جائی که شرح حال پدر خود را نوشته دربارۀ او چنین می گوید: «الشیخ نجم الدین ابوالفتح محمود بن محمد بن اسعد بن المظفر پدر گرد آورنده این کتاب وی صوفی عارف دانشمند و جامع اقسام فنون بود و ساعتی از شب و روز او از نماز و خواندن و نوشتن یا مقابله نسخه ای تهی نبود و از مولانا شهاب الدین زنجانی و مولانا نورالدین خراسانی دانش آموخت و از طریقه پدر و عم خود پیروی کرد و از جهان و مردم آن روی در کشید و بدر خانۀ حاکمی نرفت و نیازی بآفریده ای نبرد و وی لوی فقر را در صورت و معنی در خاندان خود برافراشت و از کالای جهان بخوراک ناخوش و جامۀ درشت بسنده کرد شب را بخواندن قرآن و نماز بیدار بود و بسامی شد که همه قرآن را در دو رکعت بپایان می رساند و بساهم در هر رکعت یک سوره می خواند تا آنکه در صد و سیزده رکعت بپایان می رساند و وی دو فضیلت را باهم گردآورده بود و در مسجد خود در رباط ضیائیۀ و نیز گاهی در مسجد جامع عتیق مردم را تذکیر می گفت و وی را خطبه های بلیغ و توحیدها و تحمیدهای شگفت مانده است و در حفظ قرآن وضبط وجوه قرائت و بیان متشابهاات او را دستی بود چنانکه در میان اهل آن معروفست و استادان ببرتری او اقرار دارند و چون مرگت او نزدیک شد بیدار همه برادران و دوستان رفت و آنها را بدرود گفت و آگاهی داد که می رود پس بخانه بازگشت و بیمار شد و تاریخ مرگت خود را بخط خویش بر پشت کتابی نوشت که نزد من مانده است.» پس از آن سه بیت از اشعار تازی او را آورده و سپس میگوید که در رمضان ۷۴۰ درگذشت و نزدیک پدرانش او را بخاک سپردند. در جای دیگر^۵ شرح حالی از جد پنجم خود بدین گونه آورده است: «شیخ زین الدین مظفر بن روزبهان از فرزندان امیر المؤمنین عمر مولد او از فارس و اصل او قرشی بود و خلق ربانی و روش نبوی داشت و دانش و کردار را باهم گرد

آورده و رنج از دل بیرون کرد و او را سیاح آفاق می‌گفتند و بحجاز و شام و عراق و هند سفر کرد و از شیخ ابوموسی مدینی و ابومبارک آدمی روایت می‌کرد و پس از مرگ پدرش شیخ روز-بهان بشیراز آمد و پدرش سلطان العارفین لقب داشت و همان کسیست که اتابک زنگی بن مودود نزد خلیفه بغداد بکارهایی فرستاد و وی خلیفه را اندرز داد و گفت: تو بزرگتر از سلیمان نیستی و او کوچکتر از هدهد نیست که وی را گفت بیاد داشته باش که کار تو بدست خداست و برای وی آیات و احادیث و حکایت‌ها خواند و خلیفه از آن گریست و او را بدین کار بخشود و وی از امیرالمؤمنین عمر بن عبدالعزیز و عضدالدوله و دیگران فرمانها و احکام داشت و همه آنها را گذاشت و رفت و چون وارد شیراز شد پهلوی شیخ ابوزرعۀ اردبیلی خانه گرفت سپس در جامع عتیق مجلس تذکیر برپای کرد و فقیه ارشدالدین نیریزی هر بار در مجلس او حاضر میشد و وی آهنگ پادشاهان می‌کرد و همواره ایشان را پند می‌داد و نمی‌ستود و خطابهائی را که همانندان او بایشان می‌کردند نمی‌کرد بلکه می‌گفت: ای ترکمان چنین کن و چنان مکن و گذران او از چیزی بود که از پدرش باو رسیده بود و خوراک و جامۀ او را بس بود اما زن و فرزندانش آنچه را که چشم نداشتند خدا بدیشان روزی کرد و می‌گفت: کسی که بردیگری بجز خدای پشت دهد از نیکی خدای بی‌بهره ماند و از سخنان بلند اوست که: هرکس بدین جهان نگرد کورست و هرکس برآن جهان نگرد نابیناست و هرکس بر مولی نگرد براه راستست و نیز ازوست: بجز مولای خود بکسی روی مکن که آغاز و انجام تو ازوست و جز او ترا پروردگاری نیست و او را جز تو بنده‌ای نیست و در کتاب سیرة الکبری آورده‌اند که خضر با او همنشین بوده...» پس از آن کرامتی از وی می‌نویسد و می‌گوید: «روزی اتابک تکه نزد او رفت و گفت مرا پند ده، شیخ برباری که پر از گندم بود نگریست و گفت: این را بسطوح سرای بر، اتابک غلامان خود را اشاره کرد که آنها ببرند. شیخ گفت: نه، باید که خود ببری اتابک برخاست که آنها ببرد و نتوانست. گفت: ای شیخ من از بردن آن ناتوانم. گفت: تو نمی‌توانی باری را درین جهان ببری پس چگونه می‌توانی

مظالم این آفریدگان را روز رستاخیز ببری؟ و وی گریست. پس از آن باز برخی از کرامات او را آورده است و سپس گوید: «در پایان زندگیش که آغاز ماه رمضان بود گفت: فردا در مجلس پسر محمد حاضر شوید و چون بخانه بازگشت بیمار شد و چون بامداد شد مریدان را گردآورد که بدرود کند و گفت: با محمد بتذکیر روید و شیخ سعدالدین برفت و پیش از آن بر منبر نشده بود، پس مردم را ببیان شافی پند داد، چنانکه عارفان و صالحان از آن بوجد آمدند و چون باز گشتند از آن پرسید و چون او را آگاه کردند گفت: سپاس خدای را، که من از خدا خواستم که پرورش بندگانش و راهنمایی امت پیامبرش را به محمد و فرزندان او بسپارد و او بمن این را عطا کرد و در رمضان سال ۶۰۳ درگذشت او را در مقبره باغ نو در پشت گور منذر بن القیس ب خاک سپردند» از اینجا معلوم می شود که خانواده جنید از بازماندگان عمر بن خطاب خلیفه دوم بوده و اینکه در نسب دیگری از اجدادش چنانکه پس ازین خواهد آمد «ربعی» هم افزوده اند معلوم می شود که از بازماندگان ربیعیه از فرزندان عمر بوده اند زیرا که نسبت بوی را «ربعی» گویند و نیز پیداست نخستین کسی که از خاندان او بفارس رفته و در شیراز مانده جد پنجم او زین الدین مظفر بن روزبهان بن طاهر ربعی عمری قرشی بوده و معاصر اتابک زنگی ابن مودود و اتابک تکه بوده است. در شدالازار ترجمه ای هم از پسر زین الدین مظفر که جد چهارم جنیدست و سعدالدین محمد نام داشته بدین گونه آمده است: سعدالدین محمد بن مظفر بن روزبهان که دانشمند پرهیزگار و از شاگردان پدرش و شیخ شمس الدین عمر ترکی و خطیب محمود بن حسن بن احمد کازرونی بوده که وی از شاگردان شیخ ابو اسحق کازرونی عارف مشهور بوده است و دوازده سال در سفر بوده و بشهرهای بسیار رفته، از آن جمله در هندوستان با شیخ ساهول بن مهادیو بن جکدیویتوری معروف برتن مصاحبت داشته و کراماتی ازو سر می زده و مدرس مدرسه اتابیکه و منکوبیرزیه بوده و در جامع عتیق و جامع سنقری تذکیر می گفته و مرد بخشنده ای بوده و چون امیر فخرالدین وزیر اتابکان مسجد جامع شیراز را ساخته

اصرار کرده است تا وی خطابت و تذکیر آنجا را پذیرفته و چون بیمار شده دختران خود را بمزیدان خویش داده و کتابها و سجاده خود را هم بخش کرده و هرچه درخانه داشته بخشیده و حتی وصیت کرده است جامه‌ای را که دربر داشته بتنگ‌دستی که خدمت او را می‌کرده است بدهند و مؤلفات و خطبه‌ها و اشعار تازی ازو مانده که برخی از آنها در شدالازار آمده و شب عید اضحی سال ۶۳۴ درگذشته و روبروی پدرش او را بخاک سپرده‌اند.

سعدالدین محمد بن مظفر جد چهارم جنید برادری هم داشته است بنام شمس‌الدین ابوالمفاخر عمر بن مظفر که ترجمه او را هم در شدالازار آورده و از آنجا معلوم می‌شود که از دانشمندان زمان و از شاگردان قاضی سراج‌الدین ابوالعز مکرّم بن ابی‌العلاء و معاصر امام فخر رازی بوده و امام فخر را می‌ستوده و کتابهای او را انتشار می‌داده و با او مکاتبه داشته و از شیخ ابوالفتوح عجلی و طبقه او روایت می‌کرده و نیز از شیخ شهاب‌الدین سهروردی عارف مشهور روایت کرده و با او دیدار کرده و با هم بحج و پس از آن بیغدادرفته‌اند و قسمتی از کتاب عوارف المعارف را برو خوانده و محدث و راوی و متکلم و جامع منقول و معقول و فروع و اصول بوده و در هجده سالگی کتابی نوشته که فحول آنرا ستوده‌اند و در عربیت و فقه و نجوم و طب و حساب و جز آن کتابهای بسیار داشته از آن جمله کتاب الاربعین بنام «دارالسلام فی مدار الاسلام» و «کتاب‌المحصل فی شرح‌المفصل» و «کتاب الهدایه» و «کتاب التبیان» و «کتاب‌الفرائض» و «زبدۃ‌الادراک فی هیئۃ‌الافلاک» و «کتاب‌المدخل فی النجوم» و «تلخیص‌البیان فی تخلص‌الابدان» و «منهاج‌الاریب فی احتیاج‌الی‌الطیب» و جز آن مقطعات بسیار در ضوابط علوم و تسهیل قوانین آن داشته و شعر تازی هم می‌گفته که برخی از آن در آن کتاب آمده و در ربیع‌الآخر ۶۳۲ دو سال پیش از برادر خود سعدالدین محمد بن مظفر در هفتاد و سه سالگی در شیراز درگذشته و روبروی گور برادرش و پشت گور مادرش او را بخاک سپرده‌اند و مادرش زنی دانشمند و پارسا بوده و قرآن می‌دانسته و سیرین نام داشته و ازین قرار

وی در ۵۵۹ ولادت یافته است.

پس از آن ترجمه‌ای از پسر سعدالدین محمد که صدرالدین ابوالمعالی مظفر نام داشته و جد سوم جنید بوده است در همان کتاب شد الازار چنین آمده: شیخ صدرالدین ابوالمعالی المظفر بن محمد ابن المظفر بن روزبهان بن طاهر عمری نسب او بریعه از فرزندان امیرالمؤمنین عمر می‌رسد و این درست و ثابتست زیرا که پدران او همه از مردان معروف بوده‌اند و در میان آنها کسی ناشناس نیست وی مرد دانشمند پارسائی بوده نخست شاگردی پدرش شیخ سعدالدین محمد و سپس شاگردی عمش شمس‌الدین ابوالمفاخر عمر را کرده است و چون اندکی در معقول پیشرفت کرده چون خدا درباره او نیکی خواسته در خواب دیده و از آن روی برگردانده و بحديث و فقه پرداخته و شاگردی بسیاری از مشایخ را کرده است از آن جمله شیخ شهاب‌الدین فضل‌الله تورپشتی و شیخ شمس‌الدین محمد بن الصفی و مولانا صفی‌الدین ابی‌الغیر سیرافی و قاضی مجدالدین اسمعیل بن نیک‌روز فالی و قاضی جمال‌الدین مصری و مولانا امام‌الدین بیضاوی و از شیوخ اطراف اجازه خواسته و همه برای او اجازت‌های عالی فرستاده‌اند و سفر نکرده و در مسجد باغ نو تذکیر می‌گفته و اتابک ابوبکر مرید او بوده و از او خواسته است که بجای پدر و جدش در مسجد جامع عتیق تذکیر بگوید و وی گفته است: من بهم‌نشینی کسانی که ازین مسجد بیرون نمی‌روند انس گرفته‌ام و اگر جای تنگ باشد دل گشاده است و برای پسرش یکی از فرزندان شیخ‌الشیوخ بیضاوی را گرفته و از او فرزندان شده‌اند که از دانشمندان و ابدال بوده‌اند و در علوم دین کتابهای بسیار نوشته از آن جمله: «التلویح فی شرح المصابیح» و «غررالنکات فی شرح المقامات» و «منتخب الغرر فی التقاط الدرر» و «حلیة الافاضل وزینة المحافل» و «منتقد الاخبار و معتقد الاخیار فی شرح احادیث النبی المختار» و «غایة الایجاز فی بیان الحقیقة و المجاز» و «کتاب مسائل الخلاف المستخرجة من کتب الاشراف» و «تحفة الکرام فی مجیء الامام» و «توضیح السبیل فی الجرح و التعدیل» و «مناهج السنه» و «کتاب الرموزات العشرین» و «مناهج المریدین فی سلوک طریقة المتقین»

و «تبصیرالملوک والسلاطین فی التخذیر عن اعوان الشیاطین» و «منتهی المطالب فی معرفة امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب کرم الله وجهه» و «ثمره الحرقة فی شجرة الخرقه» و «زبدة التوحید» و «تحفة الاجزاء» و «تذکرة المحدثین و تبصرة المحدثین» و «کتاب الاربعین عن الشیوخ الاربعین» و «انیس القلوب» و «عقد الجواهر» و جز آن و گویند مؤلفات او بشست و چهار کتاب فارسی و تازی می رسیده و وی را رسائل و اشعاری بوده که در کتابی بنام «مونس الاحباب» گرد آورده و کرامات و مقامات بلند داشته که در کتاب «سیرة الکبری و سیرة الصغری» نوشته اند و برخی از آنها را در شدالازار آورده و از آن جمله گوید: شمس الدین محمد صاحب دیوان وقتی برای او هجده هزار درهم فرستاده است و پس از نماز بامداد بدرس و برآوردن حاجات مردم می نشست و تا نیمروز کتابها را شرح می کرده و بفتویها پاسخ می نوشته، سپس بخانه می رفته و حالی می پرسیده و باز می گشته و نماز نیمروز را می گزارده و تا عشا می نشست و اگر مسافری یا دوستی نزد او بوده تا پاسی از شب با او می نشست و گرنه بخانه می رفته و بیشتر شبها از نماز و قرآن و خواندن و نوشتن تا بامداد فارغ نبوده و در پایان زندگی دو سال خوردن گوشت را ترک کرده و هرچند پزشکان گفته اند نخورده تا اینکه بیماری چیره تر شده و چون نزدیک بمرگ رسیده فرزندان او را که شماره آنها بهفتاد می رسیده گرد آورده و بآنها وصیت کرده و در رمضان ۶۸۸ درگذشته است و سپس در آن کتاب برخی از اشعار تازی او آمده است. این صدرالدین ابوالمعالی مظفر بجز اسعد جد دوم جنید پسری دیگر داشته بنام زین الدین طاهر بن مظفر بن محمد که ترجمه او هم در شدالازار آمده و معلوم می شود که دانشمند عابدی بوده و در تفسیر و حدیث و فقه و تصوف و تاریخ تألیفات داشته و از پدرش اجازه گرفته و کتاب جامع الاصول را از قطب الدین محمود بن مصلح شیرازی دانشمند معروف روایت می کرده که او از شیخ صدرالدین قونوی و او از شرف الدین هذبانی و او از مؤلف روایت می کرده است و سفر بسیار در پی دانش کرده و با دانشمندان نشست و کتابی در فضیلت دانش و دانشمندان بنام «تحفة الحلفاء الی حضرة الخلفاء»

نوشته و در پایان زندگی سفری بجزایر کرده و در آن سفر پس از سال ۷۰۰ درگذشته و جنازه او را بشیراز آورده و در پشت دروازه فسا بخاک سپرده‌اند و بزبان تازی شعر می‌گفته است و او پسری داشته است بنام ناصرالدین ابواسحق عبدالرحیم بن طاهر که ترجمه او نیز در شدالازار آمده و او هم دانشمند و حکیم و پارسا بوده و هر روز پس از نماز بامداد تا پاسی از روز درس می‌گفته و سپس بصومعه خود در محله سراجین می‌رفته و آنجا نیز تا غروب درس می‌گفته است و پس از آن باز درس دیگری داشته و بیشتر کتابهای او بخط خودش بوده و از آنجمله نسخه‌ای از کتاب الحاوی داشته که در پیری گم کرده و نسخه دیگر را از حفظ نوشته و از پدر و جدش صدرالدین مظفر روایت می‌کرده و اجازه داشته و نیز از جد مادریش فقیه سعدالدین محمد بن حسین بن سلمان روایت کرده و از شاگردان قطب‌الدین فالی بوده و مؤلفات و اشعار داشته از آن جمله کتاب المنظومه فی المنطق و در ۷۶۵ درگذشته است.

صدرالدین ابوالمعالی مظفر پسر دیگری هم داشته است بنام ظهیرالدین ابوالفضایل اسمعیل بن مظفر که ترجمه او هم در شدالازار^۷ آمده و او نیز دانشمند بلندپایه بوده و در بقعه پدرش تذکیر می‌گفته و در زمان سلطان محمد که روافض اندیشه خروج داشته‌اند وی نخستین کسی بوده که آنها را رد کرده است و کتابی در حدیث بنام «فضائل الصلوات» نوشته و در ۷۳۰ درگذشته و نزد پدر و برادرانش او را بخاک سپرده‌اند.

صدرالدین ابوالمعالی پسر چهارمی هم داشته است بنام حاج شیخ رکن‌الدین ابومحمد منصور بن مظفر معروف براست‌گوی که ازو هم ترجمه‌ای در شدالازار^۸ آمده که از مردان بزرگ و ابدال زمان خود و شاگرد پدرش بوده و ازو روایت می‌کرده و سپس شاگرد شیخ یوسف سروستانی بوده و ازو خرقة گرفته است و سپس بحج رفته و مشایخ حجاز را دیده و مدتی در بصره مانده و چون

۷- ورق ۹۳ يك - ۹۳ دو از نسخه عکسی.

۸- ورق ۹۱ يك ۹۳ يك از نسخه عکسی.

پدرش بدیدار او شایق بوده و باو می‌نوشته است و اشعاری بتازی در گله از دوری او می‌گفته بشیراز بازگشته و ریاضت‌های سخت کشیده و در کوه‌های شیراز بخلوت می‌نشسته و پس از مرگ پدر بکرمان و سیرجان و سواحل خلیج فارس و جزایر و از آنجا بعدن و یمن رفته و در یمن کتاب الاربعین العوالی را بر ملک عادل شمس‌الدین ابومنصور یوسف بن عمر بن علی بن رسول پادشاه یمن که مؤلف آن کتاب بوده است خوانده و پس از زیارت خانه خدای بشیراز باز گشته و دختر امیر اصیل‌الدین عبدالله علوی محمدی را گرفته و تحریری بر حاوی الفتاوی نوشته که آنرا بنام «کتاب‌العلق» کتابی جداگانه کرده و نخستین کسیست که کتاب امام نووی را در شیراز انتشار داده و در جامع عتیق و مسجد پدرش تذکیر می‌گفته و حکام را تهدید می‌کرده و اندرز می‌داده است و چون بهشتاد و چهارسالگی رسیده پشتش خم شده و روزی در میان موعظه او را وجدی دست‌داده چنانکه مانند جوانان دوباره قدش راست شده و کرامات دیگر داشته که پدر جنید آنها را در کتاب بزرگی گرد آورده است و در صفر ۷۳۳ درگذشته و در پائین پای پدرش او را بخاک سپرده‌اند.

این رکن‌الدین ابومحمد منصور بن مظفر معروف براست‌گوی پسری داشته است بنام رکن‌الدین یحیی بن منصور بن مظفر که درباره او هم در شدالازار شرحی بدین‌گونه آمده است: واعظی خوش‌صوت و فصیح و از جهان‌گذشته بود و در جامع عتیق سنقری بجای پدران خود وعظ می‌کرد و شیخ جمال‌الدین ابواسحق خطابت جامع عتیق را باو داد و هیچ‌کس از مشایخ و دانشمندان و واعظ و فقراء وارد شیراز نمی‌شد مگر اینکه او را گرامی می‌داشت و در علم اصوات و ایقاعات دست داشت و در ۷۶۹ درگذشت و او را پهلوی پدرش بخاک سپردند.

صدرالدین ابوالمعالی پسر پنجمی هم داشته است بنام ضیاءالدین ابوالوقت عبدالوهاب بن مظفر که ازو هم در شدالازار^۹ ترجمه‌ای هست و وی مردی خوش‌رو و نیکو رفتار بوده و بحجاز و اطراف

آذربایجان رفته و با مشایخ بسیار دیدار کرده و دارائی بسیار فراهم آورده و نزدیک مسجد جامع عتیق خانقاهی ساخته و ضیاع بسیار بر آن وقف کرده است و در آنجا و در مسجد پدرش و در جامع عتیق و جامع سنقری هر هفته تذکیر می‌گفته و در شیراز خیرات بسیار گذاشته و در هجوم لشکریان از مردم پاسبانی می‌کرده و جنید از دانش او بهره‌مند شده و خرقة خود را از او گرفته و در سال ۷۴۳ درگذشته و او را نزدیک پدر و برادرانش ب خاک سپرده‌اند.

صدرالدین ابوالمعالی پسر ششمی نیز داشته است بنام شمس‌الدین ابوالمؤید عمر بن مظفر که ازو هم در شدالازار^{۱۰} ترجمه‌ای هست و وی مردی عفیف و دین‌دار و دانشمند بوده و در رباط شیخ ابراهیم کرخی و جاهای دیگر تذکیر می‌گفته و کراماتی ازو نقل می‌کرده‌اند.

این شمس‌الدین ابوالمؤید عمر پسر بنام تاج‌الدین مؤید بن عمر بن مظفر که ازو هم در شدالازار^{۱۱} ذکر می‌هست و شیخ کریم صالحی بوده و بسیار عبادت کرده و با مردم نیکوئی بسیار می‌کرده است و نخست ببغداد رفته و با مشایخ دیدار کرده و بشیراز بازگشته و همواره روزه داشته است و در ۷۸۲ درگذشته است.

این تاج‌الدین مؤید بن عمر هم پسر بنام مرشد الدین عبدالرحمن بن مؤید که ازو هم در شدالازار ترجمه‌ای هست و مردی دانشمند و ادیب و حلیم و فروتن و بخشنده بود و در اقسام فنون دست داشته و در ادبیات شاگرد خال خود مولانا معین‌الدین سلمانی و در حدیث شاگرد مولانا سعیدالدین محمد بلیانی و مولانا شمس‌الدین محمد زرنندی و دیگران بوده و کتابهای بسیار نوشته و شعر تازی می‌گفته و در ۷۹۱ درگذشته و او را نزدیک پدرش ب خاک سپرده‌اند.

صدرالدین ابوالمعالی دختری هم داشته است بنام فیروزه

۱۰- ورق ۹۴ دو - ۹۵ يك از نسخه عكسی.

۱۱- ورق ۹۷ يك - ۹۷ دو از نسخه عكسی.

بنت المظفر که در شدالازار ازوهم ذکری آمده و وی زنی دانشمند و محدث و عابد بوده و اجازه‌های عالی داشته و کرامات ازو روایت می‌کرده‌اند و کتابی در حدیث نوشته است بنام «کتاب الاربعین رواية الصالحات عن الصالحين» و در سال ۷۴۰ در گذشته است. اما پسر دیگر صدرالدین ابوالمعالی که جد دوم جنید باشد سعدالدین ابوالیمن اسعد بن مظفر نام داشته و ازو هم در شدالازار ترجمه‌ای هست و گوید بزرگترین فرزندان پدرش بود و مردی دانشمند و پارسا و واعظی شیرین‌سخن بشمار می‌رفت و در جامع عتیق و جامع جدید و مسجد بغدادی تذکیر می‌گفت و در ادب‌توانا بود و محفوظات بسیار داشت و هنگامی که خانه تازه برای خود می‌ساخت و نجاران سقف آنرا می‌ساختند سقف بر سر او فرود آمد و در سال ۶۷۰ درگذشت و در همان بقعه خانوادگی او را بخاک سپردند.

از جد جنید نیز اطلاعاتی بدستست‌و خود در شدالازار درباره او می‌گوید: شیخ بهاءالدین ابوالمبارک محمد بن اسعد بن مظفر شیخ دانشمند عارف خداپرست و پرهیزگار بود و اوراد و نوافل بسیار داشت و همواره قرآن می‌خواند و در راه و سکون و رفت و آمد هم بدان کار مشغول بود و در قراآت هفتگانه دست داشت و کتاب شاطبی را خوانده و اصول را از شیخ علی دیوانی واسطی فرا گرفته بود و در بقعه پدرش و جدش و در مسجد سرو پس از نماز آدینه تذکیر می‌گفت و شیرین‌زبان بود و شیخ عمر بن مبارز او را از اولیای خدا در زمان خود می‌دانست و با یک دیگر مکاتبه داشته‌اند و ازوی کرامات نقل کرده‌اند و در سال ۷۴۰ درگذشت^{۱۲} و در همان بقعه او را بخاک سپردند.

جنید عمی هم داشته است که در همان سالی که پدرش در گذشته اوهم در آن سال مرده و در شدالازار^{۱۲} ازو هم ترجمه‌ای هست بدین‌گونه: حاج امام‌الدین ابوالمظفر حسن بن محمد بن

۱۲- چون سال ۷۴۰ سال مرگ پدرش نجم‌الدین محمود و پسر دیگرش امام‌الدین حسن هم هست و پدرش در ۶۷۰ درگذشته پیدااست که نسخه درست نیست و کاتب درست ننوشته و می‌بایست لا اقل ۷۰۴ باشد.

۱۳- ورق ۹۵ یک از نسخه عکسی.

اسعد بن مظفر که وی هم دانشمندی بوده و بحجاز و جاهای دیگر سفر کرده است و مشایخ بسیار دیده و در جامع عتیق و جاهای دیگر تذکیر می‌گفته و شیرین‌سخن بوده است و بیشتر شوق و ذوق و وجد داشته و می‌گریسته و شعر تازی هم گفته و در ۷۴۰ درگذشته و او را پشت سر پدرش بخاک سپرده‌اند.

از اینجا معلوم می‌شود که نام و نسب جنید و پدران او تا هفت پشت بدین گونه بوده است: شیخ حاج معین‌الدین ابوالقاسم جنید بن نجم‌الدین ابوالفتح محمود بن بهاء‌الدین ابوالمبارک محمد بن اسعد بن صدرالدین ابوالمعالی مظفر بن سعدالدین محمد بن زین‌الدین مظفر بن روزبهان بن طاهر عمری ربعی قرشی شیرازی، وی از خاندان معروفی از دانشمندان نامی شیراز بوده که از پایان سده ششم تا آغاز سده نهم مدت بیش از دویست سال در شیراز معروف بوده‌اند و هجده تن از آنها زن و مرد در تاریخ معروفند و دانشمندان بزرگ از آن برخاسته‌اند. اما تاریخ در گذشتن او معلوم نیست و اینکه برخی سال ۷۹۱ را تاریخ مرگ او دانسته‌اند با شتاب رفته‌اند و آن تاریخ مرگ همنام او و همشهری او صدرالدین جنید بن فضل‌الله بن عبدالرحمن شیرازیست که ذکر او پس ازین خواهد آمد چنانکه لقب صدرالدین هم ازوست و فضل‌الله هم نام پدر او بوده و درست‌ترین تاریخ مرگ او همانست که مرحوم فرصت در آثار عجم نوشته و پس از ۸۰۰ دانسته است زیرا که تا سال ۷۹۱ که در حدود آن کتاب «شدالازار فی حطالاوزار عن زوارالمزار» را تألیف کرده و آخرین تاریخی که در آن آورده همان سال ۷۹۱ است زنده بوده و چون در سال ۷۸۲ یعنی نه سال پیش از آن هم از مشاهیر شهر خود بوده پیداست که درین زمان مردی کامل و یا پیر و یا نزدیک پیری بوده است و هم‌چنانکه مرحوم فرصت گفته می‌بایست در آغاز سده نهم و پس از سال ۸۰۰ درگذشته باشد.

کتاب شدالازار او کتابیست در شرح حال بزرگانی که در شیراز در زمان او مدفون بوده‌اند و آنرا برهفت نوبت تقسیم کرده بدین‌گونه: روضة‌الکبیر یعنی مقبره شیخ کبیر ابوعبدالله محمد بن خفیف بن اسکفشاذ ضبی شیرازی و حوالی آن، مقبره-

الباهلیه و حوالی آن، مقبره سلم و حوالی آن، مشهد ام‌کلثوم و شیرویه و حوالی آن، مقبره باغنویه و حوالی آن، مقابر جامع عتیق و حوالی آن، مقابر مصلی و حوالی آن و کتاب را بترجمه سعدی که در خاک مصلی مدفونست پایان رسانده است.

اما جنید دیگری که در همان زمان می‌زیسته و او را بامعین‌الدین جنید شاعر زبان فارسی اشتباه کرده‌اند و چنانکه مرحوم فرصت در آثار عجم گفته ترجمه عوارف المعارف و شرح احادیث نبوی ازوست و در سال ۷۹۱ در گذشته است نواده نجیب‌الدین علی‌بن بزغش شیرازی عارف بسیار مشهور قرن هفتم متوفی در ۶۷۸ است و نوه شیخ ظهیرالدین عبدالرحمن پسر اوست که در ۷۱۶ در گذشته و شیخ صفی‌الدین اردبیلی پسر از آنکه بامید دیدار شیخ نجیب‌الدین بشیراز رفته و در آن زمان در گذشته بود بدیدار این پسر یعنی ظهیرالدین عبدالرحمن کامیاب شده است^{۱۴} و شرح حال این صدرالدین جنید درشداالازار^{۱۵} پس از شرح حال جد و پدر جدش چنین آمده است: شیخ صدرالدین جنید بن فضل‌الله ابن عبدالرحمن در زمان خویش شیخ الاسلام و در وقت خود قدوة الانام بود و مرشد کامل مکمل فاضل بشمار می‌رفت دانش ظاهر و دانش باطن را گرد آورده بود و بررموز قوم و اشارات خداوندان عرفان و دقایق اهل طریقت و نکات رازهای حقیقت آگاه بود مدتی دراز در بغداد ملازمت شیخ جبرئیل کرد و بفرمان او بخلوت نشست و خدای احوال وی را برو آشکار کرد و بزیارت کعبه معظمه رفت و از آن پس بشام سفر کرد و با دانشمندان آنجا دیدار کرد و حدیث شنید و کتابهای معتبر را بسیار خواند و از جمله مشایخ او مسندالشام شیخ جمال‌الدین ابراهیم بن ابی البرکات حنبلی بعلبکی و شیخ صلاح‌الدین خلیل بن کیکلدی علائی و شیخ علاءالدین علی بن ایوب مقدسی و شیخ معمره زینب بنت احمد بن عبدالرحیم المقدسیه بوده و ازو حدیث شنیده و گوید کتاب «موطا» از امام مالک را در شش مجلس خواندم و «جامع الصحیح»

۱۴- صفوة الصفا چاپ بمبئی ۱۳۲۹ - ۱۸ و ۲۱ و ۶۷.

۱۵- ورق ۱۴۴ يك - ۱۴۴ دو از نسخه عکسی.

از بخاری را در سیزده روز خواندم و وی حدیث گفته و شنیده و خوانده و برو خوانده‌اند و کتابها نوشته و درس گفته و از جمله کتابهای اوست «نقاوة الاخبار فی شرح احادیث النبی المختار» و کتاب «ذیل المعارف فی ترجمة العوارف» و درین زمان ما پیشوای مشایخ شیراز و اقدم و افضل ایشان بود در سال ۷۹۱ در گذشت و او را نزد پدران و نیاکانش بخاک سپردند.....

درخاتمه از جناب آقای نوری زاده مدیر کتابخانه احمدی شیراز که عمری در راه اشاعه ادب و فرهنگ این مرز و بوم بذل مساعی کرده و کتب نفیسی را بحلیه طبع آراسته‌اند و از تشویق اینجانب در تصحیح این اثر نفیس دریغ نورزیده و برطبع این کتاب کمیاب همت گماشته‌اند سپاسگزاری کرده توفیق ایشان را از درگاه حضرت احدیت خواستار است بمنه و کرمه .

دکتر نورانی وصال

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين

مقدمه

شکر و سپاس خدائی را که آسمان را روشن و بستارگان منقش ساخت و زمین را جای پیغمبران و صالحان گردانید از بهر شناختن خود. پس زمین بر آسمان مفاخرت کرد بکون انبیا (ص) در خود و بکوههای بلند مبادرت نمود. قادری که از رموز و انزلنا من السماء ماء مبارک کنوز برکات خود که باران است ریزان گردانید و لثالی قطره‌های نیکو در زندگی و مردگی از ابرها عنایت کرد و روح‌ها و استخوانهای بعضی به تن‌ها و قدری برگها وابند کرد. گاهی روح بیدن واصل شد و زمانی بدن از وی فاصل^۱ گشت بمقتضای هجر و وصل. گاهی جسم‌های شهدا بسبب دوستی حق کشته شد و ساعتی روحهای مؤمنان به حجاب نورانی پیوسته شد. و بدان ای سالک زمان که همتهای ایشان همچون لشکرکشان در میان کفار سیر میکنند زیرا که مانند ستارگان روشن در زمین آتش بدیو نفس میزنند و درود فراوان و تحیات بسی پایان از حضرت خدای جهان برمهتر و بهتر اهل زمان و کافه عالمیان که این ایت رحمت آمده است در شأن او که ما ارسلناک الا رحمة للعالمین. مرور اولیان و آخریان و فاضلترین^۲ پیرویان و پیشوایان* که نامش

۱- جها: حاصل.

۲- نسخه مد از ابتدا تا این کلمه را فاقد است بعبارة اخری ورق اول
نسخه مد ساقط شده است. *افضل السابقين والاحقین (شدالازار).

محمد (ص) است یعنی ستوده و پاک‌کننده و پاکیزه گشته از نقص و عیب و آخر انبیاست و اول شخصی است که از وی شکافته شود زمین و برانگیخته گردانند مردم از عرب و فرس و ترك و چین. کما قال (ص) ۲ اول من ینشق عنه الارض و صاحب الشفاعة یوم العرض و بر وی و اهل بیت و اصحاب و پیروان^۴ او رساناد بعده هر زیارتی که در کعبه کردند^۵ و بقدر^۶ هر قصدی و سیری^۸ که در طریق برسبیل^۹ خانه مقصود بردند. اما بعد بدانک^{۱۰} بعضی از برادران دینی مرا آگاه گردانیدند بیاد کردن اهل گور^{۱۱} و رسیدن بسر رباطها و زیارتگاههای^{۱۲} شیراز. خدای او را به محبت صالحان برخوردار گرداناد پس از این آگاهی مرا گفت نام ایشان^{۱۳} بحرم میبرند^{۱۴} وصیت و آوازه ایشان بعزت^{۱۵} میزنند که شیراز برج اولیاست^{۱۶} و مکان شهداست و جای پرهیزگارانست^{۱۷} و محل و مقام عزیزان و پیران است و شهری است که در مسلمانی بنا کرده‌اند و هرگز بسبب بت‌پرستی پلید نشده است^{۱۸} و مقصد عالمان و عبادت‌گاه پاکان گشته است^{۱۹} و مسکن بزرگان و برگزیدگان است. بدانکه شیراز را بر دیگر شهرها فضلی^{۲۰} است و علماء شیراز و عباد آن بر بیشترین^{۲۱} علماء و فضلاء دیگر افضلی است.

مترجم کتاب میگوید ای جوینده نکات تحقیق و تصدیق و بیننده درجات توفیق اگر در آن حدیث که حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم^{۲۲} در شأن سلمان فارسی، رضی الله عنه

۳- در مد کما قال ص نیامده است.

۴- جها: اصحاب و احباب و پیروان.

۵- جها: و بعدد.

۶- جها: بقدر.

۷- جها: و بعد سیری.

۸- جها: بدانکه.

۹- جها: و سبیل.

۱۰- جها: گورها.

۱۱- مد: و زیارت ... (دو کلمه بعد از زیارت محو شده است).

۱۲- جها: گفت که نام ایشان.

۱۳- مد: میزنید.

۱۴- جها: پرهیزگاران.

۱۵- جها: گشته.

۱۶- جها: افضلی.

۱۷- مد: عباد بر بیشترین.

۱۸- جها: حضرت رسالت پناه.

۱۹- جها: کرده‌اند.

فرموده است تفکر و تأمل نمائی بر آن روایت که مشارالیه از قراء شیراز بوده^{۲۲} تعظیم اهل شیراز بدانی و توقیر نیک زنان^{۲۴} به نیک مردی^{۲۵} بجای آری.

بیت

آواز چرخ پیرزنی در طریق عشق
زین نعره‌های شید دو صد بار خوشتر است

ولقد صدق من قال فی فارس لرجالا و جبالا^{۲۶} و جای سواران جلد و چابک است و عبادی که شبهای^{۲۷} تاریک در طلب خیر بسا سلوک و سیر میباشند و بدود چراغ در محراب مسجد^{۲۸} سواد طاعت بمداد محبت و قلم جد و جهد میخراشند پس علم و عمل ایشان در هر دو جهان از^{۲۹} بهر خداست و غزاء ایشان و غنیمت و نماز و دیگر طاعات از برای یکتاست و مؤلف کتاب رفع الله درجته میگوید که جای آنست که اعزاز کنند بلده را که در آن تارهای موی طاهر رسول الله (ص) مدفونست^{۳۰} و دوست دارند زمینی که^{۳۱} در وی مدفون باشد همچون سید امیر احمد موسی الرضا^{۳۲} و برادران وی^{۳۳} و شیخ کبیر و همنشینان وی و شیخ عبدالله ازرقانی و امثال او و شیخ سلم صوفی و اشکال او^{۳۴} و شیخ احمد حسین و اصحاب او^{۳۵} و شیخ روزبهان بقلی و احباب وی و شیخ شمس الدین صفی و شیخ صدرالدین ابی المعالی^{۳۶} و

۲۳- جها: بود.

۲۴- جها: توقیر زنان.

۲۵- جها: مردان.

۲۶- مد: و از روی تمثیل میگویند که در شیراز مردان هستند و کوهست اگر انصاف باشد.

۲۷- مد: چابک است و در شبهای.

۲۸- مد: محراب و مسجد. ۲۹- جها: جهان بهر.

۳۰- در مد جمله (که جای آن است که اعزاز کنند بلده را که در آن تارهای موی طاهر رسول الله ص مدفونست و) نیامده است.

۳۱- جها: زمینی را که.

۳۲- جها: حضرت امامزاده معصوم سید احمد ابن موسی الرضا.

۳۳- جها: آن حضرت. ۳۴- مد: کو.

۳۵- مد: وی. ۳۶- جها: ابوالمعالی.

فرزندان^{۳۷} ایشان^{۳۸} که در آن زمین‌اند^{۳۹} از بزرگان و نیکوان و عالمان عامل و قاضیان عادل و فقیهان کامل و دیگران^{۴۰} از واعظان گوینده و فاضلان رونده بر نهج راستی و طریق استقامت صادق و حق‌شناسان عاشق و درویشان واثق که جمعی^{۴۱} از ایشان ذکر کرده‌اند مزارات^{۴۲} و شمرده‌اند^{۴۳} در مکانهای عبادات چون شیخ ابوالحسن دیلمی^{۴۴} که مشیخه نوشته است و رباط و مسجد بر آن پیوسته و ساخته است و دیگر شیخ ابو شجاع صاحب مقاریضی^{۴۵} که مزارات ساخته است و بتکمیل^{۴۶} پرداخته است و دیگر فقیه حسین سلمان^{۴۷} و مولانا معین‌الدین احمد ذهبی^{۴۸} و

۳۷- مد: مریدان - (بطور قطع و مسلم فرزندان اصلح است زیرا در متن شدالازار ابنائه آمده است).

۳۸- جها: آن.

۳۹- مد: و مریدان ایشان که در زمین از بزرگان ...

۴۰- جها: و دیگر آثار.

۴۱- جها: واثق جمعی.

۴۲- جها: و مزارات.

۴۳- جها: مزارات شمرده‌اند.

۴۴- شیخ ابوالحسن دیلمی که ظاهراً اسم او چنانکه از شیرازنامه ص ۹۹ استنباط میشود علی بوده از معاصرین شیخ کبیر ابو عبدالله محمد بن خفیف متوفی در سنه ۳۷۱ بوده و تألیفی داشته در مشیخه فارس یعنی در شرح احوال مشایخ عرفای آن مملکت و تألیفی دیگر نیز داشته در شرح احوال شیخ کبیر سابق‌الذکر و کرامات او و حکایات راجع باو (نقل باختصار از حواشی شدالازار بتصحیح علامه قزوینی).

۴۵- مقصود شیخ ابو شجاع محمد بن سعدان مقاریضی متوفی در سنه ۵۰۹ است که تألیف مشهوری داشته معروف به مشیخه مقاریضی در شرح احوال مشایخ فارس در سه طبقه و بعدها بکثرت استعمال کلمه مشیخه را از آن حذف کرده فقط مقاریضی می‌گفته‌اند یعنی کتاب مشیخه مقاریضی.

۴۶- جها: مزارات ساخته و بتکمیل.

۴۷- یعنی فقیه صائِن‌الدین حسین بن محمد بن سلمان متوفی در سنه ۶۶۴ که او نیز کتابی در شرح احوال مشایخ فارس داشته موسوم به (تاریخ مشایخ فارس) ... نقل باختصار از حواشی شدالازار.

۴۸- یعنی معین‌الدین احمد بن شهاب‌الدین ابی‌الغیر بن ابی‌الفضل بن عزالدین مودود زرکوب مؤلف کتاب شیرازنامه و متوفی در سنه ۷۸۹ - زرکوب که مؤلف کتاب حاضر آنرا به ذهبی تعریب نموده در اصل لقب مودود مذکور جلد سوم صاحب شیرازنامه بوده ولی بعدها تمام اولاد و اعقاب عزالدین مودود مشهور بهمین لقب شده بوده‌اند.

مولانا عزالدین افضلی رحمهم الله تعالی و جزاهم الله خیر الجزاء و بسیاری از اولیاء در روی زمین اند^{۴۹} و بسیاری در شیب زمین که کس^{۵۰} ایشان را نمی شناسد بغیر از حق سبحانه و تعالی که در تحت قباب^{۵۱} او مستورند که اولیائی تحت قبابی لایعرفهم غیری و میگویند^{۵۲} شیراز هرگز در هیچ ساعت و زمانی «خالی»^{*} نمیشد از چهارصد و چهل و چهار^{۵۳} ولی که در پس ترازو اند^{۵۴} و اجناس میسنجند و اگر^{۵۵} گوش باز کنی و سخن مترجم کتاب بشنوی میگوید^{۵۶} نیک دریاب که چهارصد و چهل و چهار ولی در شیراز است^{۵۷} در پس ترازو و بر سر راه^{۵۸} راهداران^{۵۹} خواهند بود و این تشبیه از جهت آنست که در طلب باشی و بحقارت در هیچ آفریده ننگری. مؤلف کتاب رفع الله درجته میگوید از جهت درخواست آن عزیز که فرمود نام بزرگان شیراز بحرمت و عزت برید^{۶۰} بعضی از سیرت و اوصاف ایشان و غایت رغبت من در ساختن این کتاب و اجابت داعیه آن عزیز پس از تمامی^{۶۱} رأی و فکر و امید و حاصل شدن ثواب بر سبیل ایجاز یاد کردم^{۶۲} و بیشتر داعیه آن عزیز ذکر زنده کردن بعضی از مآثر ایشانست و طلب رحمت کردن بیاد ایشان و اخبار صالحان و دلالت کردن مرفاعلان^{۶۳} و متابعت کردن سلف^{۶۴} کسی را که طلب آن کند و برهان و بیان جوید رحمة الله علیهم اجمعین و نام کتاب اصل که عربی^{۶۵} است

۴۹- جمله (و بسیاری از اولیاء در روی زمین اند) را نسخه جها: فاقد است.

۵۰- جها: کسی.

۵۱- جها: جناب.

۵۲- جها: و گویند. و کم من اولیاء تحت القباب لایعرفهم الارب الارباب (شدالازار). * برای وضوح عبارت کلمه خالی اضافه گردید.

۵۳- جها: چهارصد و چهل.

۵۴- جها: دارند.

۵۵- جها: میسنجند اگر.

۵۶- جها: ولی که در شیراز است.

۵۷- جها: ترازو دارند البته بر سر.

۵۸- بالای کلمه راهها در نسخه مد لفظتر نوشته شده که بنظر میرسد ترا

باشد و جمله با کلمه ترا روشنتر است والله اعلم بالصواب.

۵۹- جها: برند.

۶۰- جها: و اعانت داعیان از تمامی.

۶۱- جها: غافلان.

۶۲- جها: کردیم.

۶۳- جها: اصل عربی.

۶۴- مد: مسکن.

شد الازار فی حط الاوزار^{۶۶} نهاده تا موافق اسم کتاب باشد و مترجم^{۶۷} این کتاب ملتسمس الاحباء خالص^{۶۸} من الریاء نام کتاب فارسی کرد و از جهت رفیقی شفیق^{۶۹} که در زیارت چهل مقام شیراز میرفت و التماس کرد که مزارات^{۷۰} که پدر تو و شیخ ما نوشته است، از مطالعه آن عاجزیم اگر تو فارسی کنی تا ما و دیگران از آن بهره مند شویم شاید که منظور نظر اهل سعادت گردد و عندالله موجب رحمت و غفران و کرامت^{۷۱} و امتنان شود و المأمور معذور لایدست کتابها را از مقدمه که اساس کلام و استنتاج مرام از وی محصل گردد انشاءالله تعالی و الله الموفق المعین.

الحديث: روایت کرده اند در صحیح مسلم از ابوهریره که گفت^{۷۲} زیارت کرد رسول خدای (ص) گور مادر خود را پس^{۷۳} بگریست و بگریستند کسانی که با او بودند بعد از آن رسول خدای صلی الله علیه و آله و سلم فرمود که اجازت کردم از پروردگار جل جلاله در آنکه زیارت کنم قبر مادر خود و اجازت فرمود و درخواست کردم که آمرزش خواهم از بهر مادر و اجازت نداد پس زیارت^{۷۴} گورها^{۷۵} یاد مرگ^{۷۶} میآورد.

الحديث: و هم مسلم در صحیح خود از بریده نقل میکند که گفت رسول خدای^{۷۷} صلی الله علیه و آله و سلم باز داشتم شما را از زیارت قبور بنابر مصلحت پس زیارت نکنید^{۷۸} گورها را* و آن حدیث سابق و بقیت این لاحق ناسخ دیگر گشت در منع زیارت.

۶۶- جها: سند الابرار!!

۶۷- جها: باشد مترجم.

۶۸- جها: خالص.

۶۹- مد: سفیقی.

۷۰- مد: چهل مقام شیراز و التماس کرد که مزارات.

۷۱- جها: غفران گردد و موجب کرامت.

۷۲- مد: گفتند.

۷۳- جها: خود پس.

۷۴- جها: پس که زیارت.

۷۵- جها: گورها بکنید.

۷۶- جها: مرگ را بیاد.

۷۷- جها: رسول خدای گفت.

۷۸- جها: بکنید.

* - قال زار رسول الله صلى الله عليه و سلم قبر امه فبکی و ابکی من حوله فقال استاذنت ربی فی ان استغفر لها فلم یؤذن لی و استاذنته فی ان ازور قبرها فاذن لی فزوروا لقبور فانها تذكّر الموت (صحیح مسلم چاپ مصر جلد ۳ صفحه ۶۵).

الحديث: عایشه روایت میکند که شبی نوبت من بود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بیرون رفت در آخر شب بگورستان بقیع پس گفت السلام علیکم ای قوم^{۷۹} مؤمنین بر شما باد از خدای تعالی رحمت و از فرشتگان مغفرت و از مؤمنان دعا بعد از آن دعا کرد و فرمود ای خدای سزای^{۸۰} پرستش پیامرز اهل بقیع را.

الحديث: بیهقی روایت کرده^{۸۱} از محمد پسر نعمان و او حدیث رسانیده به محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم که گفت هرکس در روز جمعه زیارت پدر و مادر خود بکند^{۸۲} یکی^{۸۳} پیامرزند از ایشان^{۸۴} و یک حسنه در دیوان عمل وی بنویسند^{۸۵}.

الحديث: ابن ماجه روایت کند از ابن مسعود رضی الله عنه که او گفت بدرستی و راستی که رسول خدای گفت صلی الله علیه و آله و سلم: «ایا»* باز داشتیم شما را از زیارت کردن گور؟ پس زیارت بکنید که بدرستی زیارت کردن دور میگرداند از دنیا و بیاد میآورد آخرت را^{۸۶}.

الحديث: روایت میکند ترمذی^{۸۷} از ابن عباس رضی الله عنهما^{۸۸} که گفت بدرستیکه محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم^{۸۹} بگذشت بگورهای مدینه^{۹۰} پس روی مبارك بسوی ایشان کرد و گفت السلام علیکم و بعد از آن آمرزش از برای خود و

۸۰- جها: بسزای.

۷۹- مد: دار قوم.

۸۱- جها: میکند.

۸۲- جها: زیارت کند پدر و مادر خود را.

۸۳- جها: یا یکی.

۸۴- جها: یکی از ایشان را پیامرز و او را.

۸۵- و روی البیهقی رحمه الله عن محمد بن النعمان و رفع الحديث النبي صلی الله علیه و سلم قال من زار قبر ابويه او احدهما في كل جمعه غفر له وكتب برا (عين این حدیث در احیاء العلوم غزالی جلد ۴ ص ۳۵۲ نیز مذکور است) نقل از حاشیه شدالازار بتصحیح علامه قزوینی. مد. جها: که.

۸۶- و روی ابن ماجه عن ابن مسعود رضی الله عنه ان رسول الله صلی الله علیه و سلم قال انهیتکم عن زیارة القبور فزوروها فانها تزهد فی الدنيا و تذکر الاخره. بظاهر در متن حدیث همزه استفهام انهیتکم و در ترجمه نیز حرف استفهام آیا نیامده بود. برای آنکه صدر و ذیل حدیث باهم سازگار باشد در متن کتاب این تصرف به عمل آمد.

۸۷- جها: بریدی.

۸۸- جها: عنه.

۸۹- مد: محمد صلی الله علیه و سلم.

۹۰- مد: بگورها که در مدینه.

یاران خواست و فرمود شما پیشروان مائید و بر عقب شمائیم^{۹۱} و بدانکه این حدیثهای صحیح ثابت معتبر است و دلالت میکند^{۹۲} که زیارت گورها سنتی است از سنتهای مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم هم در گفتن^{۹۳} و هم در کردن^{۹۴} و بدرستیکه زیارت اثری^{۹۵} عظیم دارد در روشن کردن دلها و رغبت آوردن بسرای عقبی که مقام عقلا و نقلا است^{۹۶} و بدانکه مردگان میشوند سخنهایی که زندگان میگویند و شاد میشوند بزیارت کردن و نفع مییابند بخواندن قرآن از برای ایشان و دعا کردن از بهر ایشان و همچنین ایشان را خبر است^{۹۷} از آمدن و رفتن زیارت کنندگان و مطلعند بر حال ایشان از دوستان و خویشان و همسایگان و گفته اند که در بعضی از ساعات شریفه و ازمنه^{۹۸} منیفه^{۹۹} روحها اجازت میکنند و در نزد بدنها حاضر میشوند و نه چنان است که بعضی^{۱۰۰} میگویند که روح هر گاه از بدن مفارقت کرد او را دانش و دریافت از حال زیارت کنندگان^{۱۰۱} نیست و روح چون مجرد شود از جسد او را کاری نیست بعالم جسمانیات و چنین نیست و غلط کرده اند آنچه خوانده اند زیرا که علاقه قدیم^{۱۰۲} باقی است و صحبت پیشینه در کار است و محبت دیرینه ثابت است و حق^{۱۰۳} تعالی داننده همه جزئیات و کلیات است پس میداند

۹۱- و روی الترمذی عن ابن عباس رضی الله عنهما ان النبی صلی الله علیه و سلم مر بقبور المدینه فاقبل علیهم بوجهه فقال السلام علیکم یا اهل القبور یغفر الله لنا و لکم و انتم سلفنا و نحن بالآثر (شدالازار).

۹۲- جها: ثابت مغز است و دلالت!

۹۳- جها: مصطفی (ص) هم در کفن و هم در دفن کردن.

۹۴- جها: زیارت کردن. ۹۵- مد: جهت.

۹۶- ترجمه ایتر است و اصل در شدالازار چنین است: و الاحادیث الصحیحة

الثابتة المعتبرة داله علی ان زیارة القبور من سنن رسول الله صلی الله علیه و سلم قولاً و فعلاً و ان لها تأثیراً عظیماً فی تنویر القلوب و الترغیب الی الاخره عقلاً و نقلاً.

۹۷- جها: ایشان مخبرند. ۹۸- مد: و ازمان.

۹۹- جها: نفیسه. ۱۰۰- مد: جماعتی.

۱۰۱- مد: او را دانستن و دریافتن از حال زیارت کنند.

۱۰۲- مد: قدیمه.

۱۰۳- مد: خدای.

تمام جزئیات و رگها^{۱۰۴} را يك بیک^{۱۰۵} و جدا جدا و میداند^{۱۰۶} آنچه واقع میشود در وی و تمیز میکند^{۱۰۷} میان آنچه^{۱۰۸} وصل است و آنچه فصل است و حق تعالی قادر است بر متعلق گردانیدن روح بجزء اصلی آن در حال انفراد چنانکه^{۱۰۹} متعلق میگردداند در حال اجتماع و نزد حق بناکردن اولی شرط نیست زندگانی را پس این سخن مستبعد نباشد که روح شخصی^{۱۱۰} واحد در زمانی^{۱۱۱} واحد متعلق گرداند از این اجزاء متفرقه جدا جدا در مشارق و مغارب زیرا که متعلق بحلول است تا^{۱۱۲} حلول منع وی کند واحدی^{۱۱۳} از این جزءها در حلول جزئی دیگر و این^{۱۱۴} رد سخن است که صاحب مشکوة در عبارت شرح طیبی عیان نموده است و طیبی در^{۱۱۵} شرح آورده.*

الحديث: بخاری از ابی طلحه روایت میکند بدرستی که خاتم انبیا علیه التحية و الثناء حکم فرمود در روز بدر به بیست و چهار مرد از سرداران قریش تا بینداختند در جایی که بغایت پلید و گنده بود بعد از آن حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم اقامت فرمود در آن زمین سه شب پس چون روز ثالث از بدر بود^{۱۱۶} فرمود تا راحله وی سخت^{۱۱۷} کردند و روان شد و یاران متابعت وی میکردند و میرفتند و میگفتند ما نمی بینیم و میرویم مگر بعضی حاجت خویش تا اقامت کرد در شفت رکی^{۱۱۸} که وادئی است پس بر سر چاه آن بانك میکرد^{۱۱۹} ایشان را و نام پدر ایشان میبرد که ای فلان ابن فلان شما را میسر است که متابعت امر خدا و رسول او کنید ما یافتیم بدرستی و راستی که

- ۱۰۴- مد: و میداند تمام جرئها و تارها و رگها.
 ۱۰۵- مد: و رگها يك يك.
 ۱۰۶- مد: و میداند جای يك يك.
 ۱۰۷- جها: میدهد.
 ۱۰۸- جها: آنچه را که.
 ۱۰۹- جها: اصل و.
 ۱۱۰- مد: چنانچه.
 ۱۱۱- جها: شخص.
 ۱۱۲- جها: از این اجزاء یا حلول منع کند.
 ۱۱۳- جها: ویرا.
 ۱۱۴- جها: عیان نموده در. * عبارات بکلی آشفته است.
 ۱۱۵- جها: پس چون روز بدر ثالث شد.
 ۱۱۶- مد: او سخت.
 ۱۱۷- جها: شعیب زکی.
 ۱۱۸- جها: میفرمود.
 ۱۱۹- جها: میفرمود.

آنچه پروردگار وعده فرموده است درست است شما یافتید عمر گفت یا رسول الله چه بگویند جسدی چند که روحها در وی نیست حضرت رسول صلی الله علیه و سلم فرمود بآن خدائی که جان من بدست اوست که شما شنواتر نیستید از آن کسان که من میگویم ایشان را پس چون کافران شنوندگانند مرانچه ایشان را میگویند اولی‌تر^{۱۲۱} از آن که مؤمنان و موحدان و پاکدینان واقف باشند و فرمان بران^{۱۲۲} امر خدای و رسول صلی الله علیه و آله و سلم و ایمان آورندگان بمرگ و آنچه از پس مرگ است اولی که صاحب وقوف باشند بر احوال زایران و شنوا باشند دعا‌های مخاطبان را اللهم اغفر لهم^{۱۲۳}.

حضرت قطب الاولیاء شیخ شهاب‌الدین سهروردی در کتاب معتقد آورده است که بنده باید اعتقاد کند که مرده پس از مرگ هرچه نزد او میگویند میشوند و با میت چنان گویند که در حال زندگی^{۱۲۴} و در خبر است^{۱۲۵} که لطف و رفق با میت کردن در حالت غسل و علف نانمودن از آنچه مباشر کالبد مرده شده است

۱۲۱- جها: شنوندگانند اولی‌تر.

۱۲۲- مد: تعظیم کنندگان.

۱۲۳- نظر باینکه روایت بخاری نامفهوم و احياناً مغلوط ترجمه شده است عین عبارت شد الا زار نقل میشود: روی البخاری عن ابی طلحه رضی الله عنه ان رسول الله صلی الله علیه و سلم امر یوم بدر باربعة و عشرين رجلا من صنادید قریش فقتلوا فی طوی من اطواء بدر خبیث مغبث و کان ظهیر علی قوم اقام بالعرصة ثلاث لیل فلما کان ببدر الیوم الثالث امر براحلته فشد علیها رحلها ثم مشی و اتبعه اصحابه و قالوا ما نری ینطلق الا لبعض حاجته حتی قام علی شفة الرکی فجعل ینادیهم باسمائهم و اسماء ابائهم یا فلان بن فلان و یا فلان بن فلان ایسرکم انکم اطعتم الله و سوله فانا قد وجدنا ما وعدنا ربنا حقا فهل وجدتم ما وعد ربکم حقا قال فقال عمر یا رسول الله ماتکم من اجساد الارواح فیها فقال النبی صلی الله علیه و سلم و الذی نفس محمد بیده ما انتم باسمع لما اقول منهم، فاذا کان الکفار سامعین لما ینادون فبالحرى ان یکون الموحدون المعظمون لامر الله ورسوله المؤمنون بالموت وما بعده واقفین علی حال الزائرین سامعین لدعوات المخاطبین.

۱۲۴- بین کلمه زندگی و در خبر است در نسخه مد آمده است:

مترجم کتاب میگوید و از لفظ حاوی مستفاد میشود که با میت همچنان میباید که در حالت حیات از نشستن و خاستن و گفتار و کردار و ادب و یحترم کهو مطلقاً مجموع آداب نسبت زنده و مرده داخل و بی‌ادبی خارج است. ۱۲۵- مد: آمده است.

و حواس او آنچه منعدم گشته در امر وی ما را ۱۲۶ شکی نیست که سماع دارد و بدانکه گاه باشد که ۱۲۷ یکی از اهل الله خاصیت این ذوق و سماع دریابد ۱۲۸ و مطلع شود بامری چند که ظاهراً است مرتراً از تلقین دادن و آموختن و سؤال منکر و نکیر و غیر آن از احوال است چنانچه عزیزی ۱۲۹ گفت که فلان شیخ را در گور نهادند و منکر و نکیر دیدم که درآمدند که آمن الرسول بر سر تربت وی میخواندند پیش از آنکه تلقین دهند و در آن حالت شیخ چون ایشان ۱۳۰ بدید بلرزید و گفت من تابع ۱۳۱ این بودم و اشارت بقاریان کرد.

بیت

کجاست شمع حقیقی که بشنود هر دم
ز ناطقان ۱۳۲ حقیقی خطاب چندیخ بار

مؤلف کتاب روح الله ۱۳۳ روحه میگوید وارد شده که منکر و نکیر گور سؤال از مرده میکنند یعنی کسیکه مرد او را زنده میگردانند و سؤال مینمایند پس ابتلائی از خدای تعالی است مربندگان را خواه که در آتش سوخته باشند یا در آب غرق شده باشند یا سباع ایشان را خورده باشد بر اختلاف احوال و گور از منزلهای آخر تست ۱۳۴ و شیخ محی الدین نووی ۱۳۵ تلقین میت را

۱۲۶- جها: مرده شده است ما را.

۱۲۷- مد: و خیرها دلالت میکند بر آنکه هر گاه که دریای ذوق ان یغسی و بدانکه گاه باشد که.

۱۲۸- مد: این ذوق دریابد. ۱۲۹- احوال است چنانچه.

۱۳۰- جها: آنرا. ۱۳۱- جها: مانع.

۱۳۲- جها: هاتقان. ۱۳۳- جها: رفع الله.

۱۳۴- قال الشيخ شهاب الدین عمر بن محمد سهروردی رحمه الله علیه فی کتاب المعتقد من تصانیفه نعتقد ان المیت بعد الموت یسمع ما یقال عنده و یقال له کما کان فی حیاته و یتأثر باللطف و العنف من الغاسل و ممن یمسح جسمه و کان العواس التي انعدمت انکمنت فیه و لا نشک فی امر المیت و سماعه و رؤيته و قد دلت الاخبار علی ذلك اذا افتشت وجدت و قد وجد اهل الله و خاصيته ذلك ذوقاً و علموه و یقنوه بما اظهر الحق لهم و اطلعهم علیه و المكان منکر و نکیر یسالانه و ما ورد المساله الا القبور و ظاهراً الامر ان المساله تكون الحریق و الغریق ایضاً و من اکلته السباع کیف مات علی اختلاف الاحوال فان ذلك ابتلاء

پس از دفن مستحسن داشته است جهت آنکه سلف صالح و علمای شام^{۱۳۶} تلقین میت داده‌اند و بیاد ایشان آورده‌اند شهادت و توحید را.

الحديث: روایت^{۱۳۷} میکند مسلم از عمرو پسر^{۱۳۸} عاص^{۱۳۹} که به پسر خود^{۱۴۰} گفت چون بمیرم هیچ نوحه گر مصاحب من مگردان و هیچ آتش مکن و چون مرا در گور نهی زود بر من خاک بریز^{۱۴۱} بعد از آن بنشین بر حوالی گور من بمقدار آن ساعتی^{۱۴۲} که حیوانی را بکشند و گوشت او را قسمت کنند تا من استیناس یا بم بشما و بدانم که باز گشته‌ام بخدا و فرستادگان او^{۱۴۳} و این حکایت^{۱۴۴} دلیل است بر آنکه مرده استیناس مییابد بزیارت کردن دوستان و خویشان و یاران مسلمان^{۱۴۵}.

الحديث: روایت کرده است غزالی رحمة الله علیه از عایشه که گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود^{۱۴۶} هیچ مردی بزیارت گور برادر خود نرود و ننشیند نزد وی الا که^{۱۴۷} مرده

من الله تعالى لعباده و هو من جملة المنازل الاخره و موافقها (نظر باینکه ترجمه نامفهوم بود عین عبارت شدالازار نقل گردید) - صفحه ۷ شدالازار.

۱۳۵- جها: نوادی - مد: نوای. ۱۳۶- جها: عظام. ۱۳۷- مد: کرده. ۱۳۸- جها: از عمر که به پسر.

۱۳۹- جها: به پسر خاص مد: از عمر پس خاص. ۱۴۰- چون هر دو عبارت نخستین خالی از اشتباه نبود عبارت متن با توجه

بمتن شدالازار تصحیح قیاسی گردید. ۱۴۱- جها: بر گور من خاک ریز. ۱۴۲- جها: ساعت.

۱۴۳- جها: فرستادگان خدای. ۱۴۴- مد: و فرستادگان او باز گشتند. جها: و فرستادگان خدای بازگشتند

بنظر میرسد که بازگشتند در هر دو نسخه زائد است زیرا فاعلی برای آن نیست و اصولاً روشن است که مترجم عبارت روایت را درست درک نکرده و ترجمه ابتری از آن کرده است برای مزید اطلاع عین عبارت شدالازار نقل میشود.

روی مسلم عن عمرو بن العاص رضي الله عنه قال لا بنة و هو في سياق الموت اذا مات فلا تصعبنى نائحة و لا نار فاذا دفنتموني فسنو على التراب سنا ثم اقيموا حول قبري قلر ما ينجر جزور و يقسم لحمها حتى استانس بكم و اعلم ماذا اراجع به رسل ربي. نخستین مد و جها هر دو فاقد کلمه مسلم است.

۱۴۵- مد: از یاران مسلمان. ۱۴۶- مد: گفت. ۱۴۷- مد: برادر خود رود نبیند ترددی آن!! متن با مراجعه بشدالازار تصحیح گردید.

استیناس یابد بوی.

الحديث: روایت کرده‌اند از ابوهریره که گفت هرگاه مردی بگوری گذشت و سلام کرد خواه آنکه می‌شناسد یا نه^{۱۴۸} چون سلام بشخص آن قبر کرد جواب وی باز می‌دهد^{۱۴۹} و شیخ ما صدر الملة والدین^{۱۵۰} مظفر قدس سره^{۱۵۱} در بعضی از مصنفات خود آورده است که روح زائر را روشنائی عمل بیشتر است و روح مزورله^{۱۵۲} را روشنائی تجلیات پس^{۱۵۳} هرگاه که زنده زیارت مرده کرد و دو روح مقابل^{۱۵۴} یکدیگر شدند از اثر مقابله دو روح دو^{۱۵۵} نور زائر یکدیگر شوند و این از اسرار^{۱۵۶} مکاشفات است که اصحاب بریاضات دریابند.

الحديث: روایت کرده است ترمذی از جابر رضی الله عنه که حضرت پیغمبر^{۱۵۷} شبی بگوری درآمد و چراغی نهاده بود پس نور آن گور^{۱۵۸} فرا گرفت از طرف قبله و گفت رحمت کناد بر تو خدای تعالی که قرآن بسیار خوانده و ذکر بسیار گوینده^{۱۵۹} الحديث: بخاری از عایشه روایت کرده که گفت ابوبکر پس از مرگ رسول خدای صلی الله علیه وآله وسلم در سنج^{۱۶۰} که موضعی است از سراب نشسته بود روی بمسجد آورد و با هیچکس سخن نمیگفت تا در مسجد درآمد و بیامد نزد عایشه و قصد رسول خدای کرد صلی الله علیه وآله وسلم و جامه برو پوشیده بود پس از وی باز کرد و گفت ای پیغمبر خدای پدر و مادر من فدای تو باد بحق خدای که جمع نکند بر تو پروردگار دو مرگ اما مرگی که بر تو نوشته بودند یافتی و در روایتی دیگر آنست که

۱۴۸- جها: خواه او را شناسد. ۱۴۹- جها: جواب می‌دهد.

۱۵۰- مد: شیخ ناصر الملة والدین!

۱۵۱- مد: قدس الله روحه. ۱۵۲- جها: مرده.

۱۵۳- مد: روشنائی تجلیات بیشتر است پس.

۱۵۴- مد: بمقابل. ۱۵۵- مد: آن دو روح در نور!

۱۵۶- مد: اثر.

۱۵۷- مد: که پیغمبر علیه الصلوة و السلم.

۱۵۸- مد: پس آن گور.

۱۵۹- مد: خدای معالی اگر قرآن بسیار خوانده و ذکر بسیار گوینده.

۱۶۰- مد: سنج - بضم سین مهمله و سکون نون و در آخر حاء مهمله نام یکی از محلات بالائین مدینه است.

گفت خوشت باد یا رسول الله در زندگی و مردگی^{۱۶۱}.
 الحدیث: ترمذی از ابی ملیکه روایت کند که گفت
 عبدالرحمن بن ابی بکر به حبشی^{۱۶۲} وفات کرد و حمل او بمکه
 کرده دفع کردند چون عایشه بیامد نزد گور وی گفت بحق خدای
 اگر حاضر بودمی در نزد وفات تو ترا دفن نمی کردم الا جائی که
 مردی واگر ترا نمی دیدم زیارت نمی کردم^{۱۶۳} و این بحق دلیست که
 میت می شنود و خطابی که با وی میکنند.
 الحدیث: شیخ شهاب الدین سهروردی رحمة الله علیه در کتاب
 عوارف آورده است که روحها در عالم برزخ می بینند حالهای دنیا
 و در آسمان فرشتگان از احوال ایشان میگویند و روحها در شیب
 عرش اند بسیار می پرند به بهشت و هرجائی که می خواهند بقدر
 سعی خویش که در راه خدای برده اند.

۱۶۱- نظر باینکه حدیث نامفهوم ترجمه شده است عین عبارت شدالازار را
 نقل میکند.

و روی البخاری عن عایشه رضی الله عنها ان ابا بکر اقبل ای بعد موت
 رسول الله صلی الله علیه و سلم علی فرس من مسکنه بالسبح حتی نزل فدخل
 المسجد فلم یکلم الناس حتی دخل علی عائشه فتیمم رسول الله صلی الله علیه و
 سلم و هو مغشی بصوب حبره فکشف عن وجهه ثم اکب علیه فقبله و بکی ثم قال لی
 بابی انت و امی یا رسول الله و الله لا یجمع الله عليك موتین اما الموتة التي
 کنت عليك فقد متها و فی روایه قال طبت یا رسول الله حیا و میتا.

۱۶۲- حبشی بضم حاء مهمله و سکون باء موحد و کسر شین معجمه و در
 آخر یاء مشده نام کوهی است در ششمیلی مکه بقول یاقوت در معجم البلدان ولی بقول
 ابن الاثیر در اسد الغابه ج ۳ ص ۳۰۶ نام موضعی است بر ده میلی مکه (نقل از
 حواشی شدالازار).

۱۶۳- این عبارات ترجمه دو بیت از متمم بن نویره یربوعی است که مترجم
 بد ترجمه کرده و عباراتی ابتر بقلم آورده است برای مزید اطلاع بنقل از شد-
 الازار ابیات چنین است:

و کنا کندمانی جذیمة حقبة من الدهر حتی قیل لن یتصدعا
 فلما تفرقنا کانی و مالکا لطول اجتماع لم نبت لیلۃ معا
 (صفحه ۹ شدالازار)

از ابیاتی است بسیار مشهور از متمم بن نویره یربوعی در مرثیه برادر
 خود مالک بن نویره که بدست خالد بن الولید در موقع رده عرب ولی در حقیقت
 بواسطه طمع در زن صاحب جمال او کشته شد، و مرثیه متمم بن نویره در حق
 برادر خود از بهترین مرثیه است (نقل باختصار از حاشیه علامه قزوینی بر
 شدالازار)

الحديث: مسلم روایت کرد که: گفت مسروق سؤال کردم از عبدالله بن مسعود رضی الله عنه از این آیت. ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتاً بل احياء عند ربهم يرزقون گفت بدرستی که سؤال کردیم از رسول خدای صلی الله علیه و آله و سلم از این آیت فرمود روحهای ایشان در جوفهای مرغان سبز میباشد که او را قندیلهای معلق باشد بر عرش و حال ایشان آنست که سیر میکنند در بهشت آنجا که میخواهند و بعد از آن سیرها آرام میگیرند باز بآن قندیلها و حق تعالی میفرماید ای^{۱۶۴} اشتها و آرزوی خیری دارید ایشان میگویند چه آرزو کنیم و حال آنکه در بهشت سیر میکنیم و طوف مینمائیم هر جا که میخواهیم سه نوبت حق تعالی این میفرماید که ای آرزوی چیزی^{۱۶۵} دارید و ایشان چنین جواب میگویند که اشتهای چه چیز کنیم و حال آنکه در بهشت سیر میکنیم بعد از آن گویند یارب میخواهیم که روحهای ما رو کنند در جسدهای ما تا یکبار دیگر کشته شویم در راه تو چون حضرت حق میداند که ایشان را حاجتی نیست همین حاجت مبذول دارد^{۱۶۶}.

الحديث: روایت کرد سعید بن مسیب از سلمان رضی الله عنه که گفت روحهای مؤمنان در عالم برزخ میروند از زمین هر جا که میخواهند میان آسمان و زمین تا حدی که باز میگردند بجسدها اگر میخواهند و هرگاه که قادر و ناظر شدند بر زندگان می بینند

۱۶۴- مد: میفرماید ای (متن تصحیح قیاسی است). ای در بیشتر موارد بجای آیا بکار رفته است.

۱۶۵- مد: آرزو چیزی. (متن تصحیح قیاسی گردید).

۱۶۶- نظر باینکه در ترجمه اختلالی بنظر رسید عین عبارت شدالازار

نقل گردید:

روی مسلم عن مسروق قال سألنا عبدالله بن مسعود رضی الله عنه عن هذه الآية: ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتاً بل احياء عند ربهم يرزقون فرحين بما آتاهم الله من فضله قال أنا قد سألنا رسول الله صلى الله عليه وسلم عن ذلك فقال ارواحهم في اجواف طير خضر لها قناديل معلقة بالعرش تسرح من الجنة حيث شاءت ثم تاوي الى تلك القناديل فاطلع اليهم ربهم اطلاعة و قال هل تشتمون شيئاً قالوا اي شيء نستهي ونعن نسرح من الجنة حيث شئنا ففعل ذلك بهم ثلاث مرات فلما راوا انهم لن يترکوا من ان يسألوا قال يا رب نريد ان ترد ارواحنا في اجسادنا حتى نقتل في سبيلك مرة اخرى فلما رأى ان ليس لهم حاجة تركوا.

و سؤال میکنند و حق تعالی فریشته موکل میگرداند که عرض میکنند بر مرده روحها عذر میخواهند از خدای تعالی نزد مرگ و بدانکه هیچ چیز نزد خدای تعالی دوستر از عذر خواستن بنده نیست در نزد مرگ و بدرستی که وارد شده است خبری از رسول صلی الله علیه و آله وسلم که گفت عرض میکنند اعمال بنده در روز دوشنبه و روز پنجشنبه بر خدای تعالی و عرض میکنند اعمال بر پیغمبران و پدران و مادران در روز جمعه پس شادمان میشوند به نیکوئیهای ایشان و بسبب نیکوئی زندگان سپیدی و روشنی رویهای ایشان زیاده میگردد پس بترسید از خدای تعالی و ایدای اموات مکنید و در خبری دیگر آمده است که بدرستی که اعمال شما عرض بر خویشان و قبائل و نزدیکان از مردگان (میشود) ۱۶۷ پس اگر عمل نیکو باشد استبشار مینمایند و اگر غیر آنست میگویند خداوند ایشان را مرگ بده یا راه راست بنمای همچنانکه ما را راه راست نمودی ۱۶۸.

الحديث: حافظ اسمعيل روايت کرده از عثمان بن عبدالله بن اوس ۱۶۹ در کتاب حجة که سعيد بن جبیر مرا گفت چه میکنی برادر زاده خود (را) یعنی خیری بهروی میفرستی گفتم ای ۱۷۰ خیر زندگان بمردگان میرسد گفت آری هیچکس که او را خویش باشد الا که می آید خیرهای نزدیکان بروی پس اگر خیرست شاد

۱۶۷- متن تصحیح قیاسی گردید.

۱۶۸- نظر باینکه ترجمه نامفهوم است عین عبارت شد الا زار نقل میگردد:
روی سعيد المصیب عن سلمان رضى الله عنه قال ارواح المؤمنين تذهب في
برخ من الارض حيث شاءت بين السماء والارض حتى يردوا الى اجسادها و قيل
اذا ورد على الارواح ميت من الاحياء التقوا و تحدثوا و تساءلوا و وكل الله تعالى
بها ملائكة تعرض عليها اعمال الاحياء حتى اذا عرض على الاموات ما يعاقب به
الاحياء في الدنيا من اجل الذنوب كان عذر الله ظاهراً عند الاموات فانه لا احد
احب اليه العذر من الله عزوجل و قد ورد الخبر عن رسول الله صلى الله عليه وسلم
انه قال الاعمال يوم الاثنين و الخميس على الله عزوجل و تعرض على
الانبياء و الابرار و الاموات يوم الجمعة فيفرحون بحسناتهم و يزداد وجوههم بياضاً
و اشراقاً فاتقوا الله ولا تؤذوا موتاكم وفي خبر آخر ان اعمالكم تعرض على
عشائركم و اقاربكم من الموتى فان كان حسناً استبشروا و ان كان غير ذلك قالوا
اللهم لا تمتهم حتى تهديهم كما هديتنا.

۱۶۹- مد: اويس.

۱۷۰- ای بمعنی آیا میباشد.

می‌شوند بآن و خرم و اگر شر است اندوه می‌برند و ناامید می‌گردند تا حدی که سؤال میکنند از آن کس که مرده است و می‌گویند ای^{۱۷۱} آن مرده نیامد بشما^{۱۷۲} و از عباده پسر صامت روایت است که گفت هر گاه مردی مرد اگر فرزندان او قرآن بکسی می‌آموزند بآن شاد میشود و اگر بازمانده وی قرآن نمی‌خواند و بدی میکند روح این مرده هر بامداد و هر شب بخانه می‌آید و بدی آن فرزند باز مانده می‌گوید تا زمانی که صور دمند^{۱۷۳} نقل روایت کرده‌اند از سعید جبیر که هر مرده که می‌رود بازمانده از عقب وی می‌رود و فرزند گذشته وی به پذیره^{۱۷۴} وی می‌رود همچنانچه غایب پذیره^{۱۷۵} میکنند و روایتست از مجاهد که مرده را در قبر بشارت می‌دهند بصلاح فرزند وی و چشم وی باین روشن میشود و مذهب اهل سنت آنست که روحهای مردگان در بعضی اوقات باز می‌گردد از اعلیٰ علیین یا سجین بجسدهای ایشان در گور پس مشترك می‌باشد روح و جسد در نعیم یا در عذاب و می‌نشینند و با هم سخن می‌گویند و بیشتر این در شب جمعه یا در روز جمعه می‌باشد و گفته‌اند که ایشان را عذاب در روز جمعه و شب جمعه

۱۷۱- مد: ای بمعنی آیا می‌باشد.

۱۷۲- اصل عبارت روایت در شدالازار چنین آمده است:

... و روی الحافظ اسمعیل فی کتاب العجبه عن عثمان بن اوس قال قال سعید بن جبیر کیف صنعك الی بنت اخيك اما انك لا تصنع الیها شیئا الا بلغ ابها ذلك، قلت لسعيد و يبلغ الاموات ما یصنع الاحیاء قال نعم ان رأوا خیرا سروا به و ان یروا شرا سئى بهم حتی انهم لیتساءلون و فی رواية قلت و هل یأتی الاموات اخبار الاحیاء قال نعم ما من احد له حمیم الا یأتیه اخبار اقاربه فان كان خیرا سر به و فرح و هنئی به و ان شرا ابتاس و حزن حتی انهم لیسألون عن الرجال قد مات فیقال الم یاتکم فیقولون لقد خولف به الی امه الهاویه.

۱۷۳- اصل روایت در شدالازار چنین آمده است:

... و عن عبادة بن الصامت رضی الله قال اذا مات الرجل فان تعلم احد من ولده القرآن بشر بذلك و ان كان عقبه عقب سوء اتی الدار غدوه و عشیه فبکی علیه حتی ینفخ فی الصور.

۱۷۴ و ۱۷۵- در نسخه مد در هر دو جا پریده ضبط شده است و چون کلمه مزبور بهیچوجه در جمله معنی نمیدهد بفرست دریافت که بطور قطع باید پذیره باشد و بدین نحو عبارت تصحیح گردید برای مزید اطلاع عین عبارت شدالازار نقل میشود:

اذا مات الرجل استقبله ولده كما یستقبل الغائب.

نمیباشد از برای فضل جمعه است...^{۱۷۶} کند که عذاب بنده مؤمن موبد نمیباشد.

نقل. غزالی روایت کرده از مردی از آل عاصم جحدری که گفت عاصم جحدری در خواب دیدم پس از موت او بدو سال پس گفتم ای^{۱۷۷} تو مرده گفت بلی^{۱۷۸} گفتم چگونه گفت والله که در بستانی از بستانهای بهشت و جماعتی از اصحاب من در بهشت اند با من و هر شب جمعه و در صبح جمعه می آئیم بنزدیک بکر بن عبدالله المزنی^{۱۷۹} و می بینیم چیزهای شما گفتم ای^{۱۸۰} بجسمها می آئید یا بروحها گفت هیسات جسمها ریزیده شد اما بروحها همدیگر را می بینیم گفتم ای^{۱۸۱} شما را خبر از زیارت ما هست گفت میدانیم و علم زیارت کردن شما داریم در شب جمعه و روز جمعه همه و روز شنبه تا وقت برآمدن آفتاب گفتم چگونه است که در روزهای دیگر چنین نیست گفت از برای فضل جمعه و روایت میکند صاحب کتاب مقابر باسناد خود از قطیعی^{۱۸۲} که گفت مادر فرزند خود بعد از موت او در خواب دیدم بچه چیزی رسیدی گفت با همه خیر رسیدم بدانکه در هر شب جمعه فرو میآید براحمد رحمتی که ما را بهره میرسد و حال آنکه او را در مقبره احمد

۱۷۶- در نسخه مد که تنها نسخه مرجع است (زیرا نسخه جها فاقد صفحه است که این عبارت در آن آمده است) بعد از کلمه (است) کلمه پاک و محو شده و بهیچوجه قابل قرائت نیست هر کلمه هم جای آن قرار گیرد مفهوم عبارت وان الموحد کان یعتقد وجوبها را نمیرساند برای مزید اطلاع عین روایت از شدالازار نقل میشود:

و مذهب اهل الحق و هم اهل السنه و الجماعه ان ارواح الموتی ترجع فی بعض الاوقات من علیین او سجنین الی اجسادهم فی قبورهم فیشتک الروح والجسد فی النعیم او العذاب قیل یجلسون و یتحدثون و اکثر ذلك فی لیالی الجمعة و ایامها و قیل انهم لا یعدبون فی لیلة الجمعة و یومها و ذلك لفضل الجمعة وان الموحد کان یعتقد وجوبها و فضلها وان المؤمن لا یكون عذابه مؤبدا.

۱۷۷ و ۱۸۰ و ۱۸۱- همه جا در نسخه مد بجای ایا ای آمده است توضیح آنکه این کلمه در این دوره رائج بوده و در کتب قریب المهدیه هزار مزار جایجای مشاهده میشود.

۱۷۸- کلمه بلی در متن ساقط شده است و تصحیح با مقایسه متن عربی صورت گرفت.

۱۷۹- مد: مرفن.

۱۸۲- روی صاحب کتاب مقابر البغداد باسناده عن القطیعی (شدالازار).

حنبل دفن کرده بودند.

و روایت کرده ابن القیم رحمت الله در کتاب روح از جبیر قصاب که گفت من یاد محمد واسع میکردم در هر بامداد روز شنبه تا میرفتم به جبان که مکانی است و می‌نشستم^{۱۸۲} بر سر گورها و سلام میکردیم و دعا برایشان میکردیم و باز میگشتیم روزی گفت این زیارت که بامداد روز شنبه میکنیم با روز دوشنبه می‌باید انداخت گفت بمن رسیده است که مردگان در عالمند و میدانند زیارت کنندگان روز جمعه و روزی پیش از جمعه و روزی پس از جمعه^{۱۸۴}.

و روایت کرده اند از ضحاک که گفت هر کس که زیارت کند روز شنبه قبری را پیش از آفتاب برآمدن آن میت بداند زیارت کردن وی بدانکه رأی فقهای مسلمانان و فتوای اهل ایقان آنست که قبر میت را حرمتی است همچون حرمت صاحب قبر پس اگر میت را علم و آگاهی نباشد بحال آنکس که زیارت وی میکند تعظیم قبر را فائده نباشد.

روایت کرده احمد بن حنبل از عمرو بن حزم^{۱۸۵} که گفت رسول خدای صلی الله علیه و آله و سلم مرا دید که تکیه کرده بودم بگوری فرمود که صاحب این گور را مرنجان و بروایتی گفت این را مرنجان یعنی تکیه بر وی مکن.

و مسلم از ابو هریره نقل میکند که رسول خدای صلی الله علیه و آله و سلم فرمود هر آینه اگر یکی از شما بر روی آتش بنشینید و جامه وی بسوزد در آتش و باز آن آتش به پوست وی

۱۸۳- مد: نشستیم. تصحیح قیاسی.

۱۸۴- نظر باینکه ترجمه روایت نامفهوم و احياناً خالی از اشتباهاتی نیست عین عبارت شدالازار برای درك صحیح روایت نقل میشود:

و روی ابن القیم رحمه الله علیه فی کتاب الروح عن جبیر القصاب قال كنت اغدو مع محمد بن واسع فی كل غداة سبت حتی ناتی الجبان فنقف علی القبور فنسلم علیهم و ندعو لهم ثم ننصرف فقلت ذات یوم لوصیرت هذا الیوم یوم الالین قال بلفنی ان الموتی یعلمون بزوارهم یوم الجمعة و یوما قبلها و یوما بعدها.

۱۸۵- مد: خرام - یعنی عمرو بن حزم انصاری از صحابه حضرت رسول و متوفی در سنه ۵۳ یا ۵۱ هجری (اسدالغابه ج ۴ ص ۹۸-۹۹ و تاریخ ابن الاثیر در حوادث سنه ۵۳) نقل از حاشیه شدالازار بقلم علامه قزوینی.

رسد بهتر از آنکه بنشینید بر قبری.
و روایت کرده‌اند مالك و ابو داود و ابن ماجه از عایشه که
گفت بدرستی که رسول الله صلی الله علیه و آله فرمود که شکستن
استخوان مرده همچون استخوان زنده است.

و روایت کرد ابی مرثد الغنوی^{۱۸۶} که گفت رسول خدای
صلی الله علیه و آله وسلم گفت ننشینید بر گورها و نماز نکنید
بر آن.

و روایت کرد غزالی از ابی قلابه جرمی^{۱۸۷} که گفت از شام
روی ببصره کردم پس نزول کردم به خندق و وضو ساختم و دو
رکعت نماز بگزاردم و در شب سر بر گوری بنهادم چون بخواب
رفتم دیدم که صاحب گور شکایت کرد و گفت مرا رنج رسانیدی
دوش و گفت بدرستی که شما می‌توانید کرد و نمی‌دانید و ما
میدانیم و نمیتوانیم کرد و بدانک دو رکعت نماز که گزاری
بهتر است از دنیا و هرچه در آنست.

و مؤلف کتاب روح الله روحه گوید شنیدم از حاجی رکن الدین
صفار^{۱۸۸} که محدث و مجاور مکه معظمه بود رحمه الله علیه و او
گفت دیده‌ام در بعضی از کتب که زنی وفات کرده بود در زمین
حجاز و در سر تن شوی چون جامه از وی بکشیدند غسل دست
بران میت زد و گفت چه زنا کننده است و گویا شناختی و معرفتی
در میان بود و سخن وی تمام نشده بود که دست غسله بر ران
میت بچسبید و هر چند جهد کرد خود و دیگران نتوانستند که دست
غسله از ران میت باز کنند پس این خبر بعبد الملك مروان
رسانیدند او گفت مالك انس در میان شماست^{۱۸۹} از او استفتا

۱۸۶- ابو مرثد کناز بن حصین غنوی از قبیله غنی بن اعصر، از صحابه
حضرت رسول و از اهل صفه در سنه ۱۲ هجری در خلافت ابوبکر وفات یافت
(حلیة الاولیاء جلد ۲ ص ۱۹ و اسد الغابه ج ۵ ص ۲۹۴) نقل از حواشی شدالازار.

۱۸۷- ابوقلابه (بکسر قاف و تخفیف لام) عبدالله بن زید جرمی از مشاهیر
تابعین و متوفی در سنه ۱۰۴ هجری (معارف ابن قتیبه ص ۱۹۷ و حلیة الاولیاء ج
۲ ص ۲۸۲-۲۸۹) نقل از شدالازار.

۱۸۸- مد: رنگ رز.

۱۸۹- مالك بن انس در سال ۹۵ هجری یا بروایت دیگر در سال ۹۰ یا ۹۴

کنید از مالک پرسیدند او گفت مگر غاسله قذف وی کرده است بسخنی صورت واقعه باز گفتند پس مالک بعد قذف کرد بهشتاد تازیانه بعد از آن هفتاد و نه تازیانه بزدند و هنوز دست غاسله بر ران میت چسبیده بود تا حد تمام کردند که هشتاد تازیانه تمام زدند دست از ران میت باز شد و حکایت کرده‌اند که بعضی از غسالان در غسل بعضی از صالحان اهماال میکرد و آداب و سنن آن نیکو نمیگزارد پس میت لطمه محکم بروی زد و گفت کار خود نیکو بکن که فرستادگان حق تعالی منتظر من‌اند.

حکایت: میگویند که یکی از اولیا را در حالت غسل چون غاسل وضوی وی میساخت خلال ریش فرو گذاشت آن ولی دست غاسل بگرفت و بدست وی خلال ریش خود کرد.

مؤلف کتاب رفع‌الله درجته میگوید مردی صالح در جمعه و جماعت بصحبت ما بود چند مدت و پس از مرگ دیدم که تمام انگشتها گرفته بود الا انگشت شهادت هر چند خواستیم که باز کنیم نتوانستیم و مصدق این خبر آنست که در حین غسل شبلی رحمت‌الله علیه همچنین یافته‌اند که انگشت تمام گرفته بود الا انگشت شهادت پس میخواستند که انگشت سبابه وی باز کنند میسر نشد و هاتفی آواز داد که این عقدیست که بمحبت ما گرفته است هیچکس باز نکند مگر قدرت ما. مترجم میگوید محمدحسین خباز گفت در شهر ایچ شنیدم که یکی از مجذوبان در مغسل چون غسل او را بر تخت خوابانید و جامه از وی بیرون کرد تا او را بشوید این مجذوب شاخی نرگس داشت در حال بدست غاسل داد و عادت این مجذوب آن بود که هرگاه که در مسجد درآمدی بصورت دیوانگان بود و بایستادی و چندین رکعت نماز بگزاردی.

حکایت: یافعی روایت کرد از بعضی از اولیا که گفت غسل

متولد شده و در سنه ۱۷۹ یا ۱۷۸ وفات یافته (ابن خلکان و غیره) و عبدالملک مروان در سال ۸۶ وفات نموده پس علی ای تقدیر تولد مالک بن انس چهار الی نه سال بعد از وفات عبدالملک بن مروان بوده است و بنابراین صحت این حکایت تاریخی از محالات است و لابد ناقل این حکایت یا عبدالملک بن مروان را با یکی دیگر از خلفاء بعد از او اشتباه کرده یا مالک بن انس را با یکی از علماء مقدم بر او (نقل از شدالازار).

میریدی میکردم و دست مرا گرفت در حالت غسل بر انگشت ابهام پس گفتم ای پسر دست مرا رها کن که میدانم که تو زنده و رها کرد.

و هم یافعی گفت که زنی صالحه غاسله دست میتی را در حالت غسل ناخن میچید و ناخن به بیخ چید پس میت دست بخود کشید. مؤلف کتاب میگوید جلال الدین^{۱۹۰} گفت که پدر من در مغسل بخندید پس هیچکس دلیری نداشت که وی را بشوید و میگفتند که زنده است تا یکی از نزدیکان بیامد و ویرا غسل کرد و روایت کرده اند از ابوتراب نخشبی که در بیابان ایستاده مرده دید روی بقبله افتاده پس هرچند خواستند که ویرا بر خاک خوابانند

۱۹۰- در متن شدالازار چنین ضبط شده است و قال ابن الجلا و در زیرنویس آمده است: با لام مشدد و الف مقصوره قال فی تاج العروس «و ابن الجلا مشدده مقصوره من كبار الصوفیه و هو ابو عبدالله احمد بن یحیی الجلا البغدادی نزل الشام و سكن الرمله و صحب ذالنون المصری و ابا تراب النخشبی توفي سنة ۳۰۶ انتهى، رجوع شود نیز بحلیه الاولیاء ج ۱۰ ص ۳۱۴ و تاریخ بغداد جلد ۵ ص ۲۱۳-۲۱۵ و منتظم ابن الجوزی جلد ۶ - ص ۱۴۸ - ۱۴۹ و نفحات ص ۱۲۳.

و در حواشی مرحوم علامه قزوینی مکتوب است:

ابن الجلا، در این حاشیه ما بتبع صاحب قاموس کلمه الجلاء نام پدر صاحب ترجمه را که بلام مشدده و الف ممدوده است، بلام مشدده و الف مقصوره ضبط کرده ایم و عین عبارت صاحب تاج العروس را نیز در این خصوص نقل نموده ایم ولی بعدها در نتیجه تتبع بیشتری بر ما بنحو قطع و یقین محقق و واضح شد که ضبط صاحب قاموس بکلی غلط فاحش و اشتباه محض یا بعبارة اصح طغیان قلم است از او و صواب در ضبط این کلمه (الجلاء) بجیم مفتوحه و لام مشدده و الف ممدوده است بصیغه مبالغه از جلا یجلو جلاء که بمعنی جلا دادن آینه و شمشیر و ز دودن زنگ آنهاست و جلاء بضبط مذکور چنانکه گفتیم صیغه مبالغه حرف و صنایع است از آن ماده بمعنی کسی که حرفه او جلا دادن شمشیر و آینه و امثال آنهاست و چنانکه ملاحظه میشود جمیع نصوص منقوله از ثقات لغویین و مورخین مانند ابونصر سراج و زمخشری و سماعی و خطیب بغدادی و ابن عساکر در نهایت وضوح صریح است در اینکه جلاء بمعنی کسی بوده که شغل او و حرفه او جلا دادن اشیاء فلزی از قبیل شمشیر و آینه و امثال آن و ز دودن رنگ آنها و صیقل زدن زنگ آنها بوده است منتهی در مورد لقب پدر صاحب ترجمه این کلمه بمعنی مجازی آن یعنی بمعنی جلا دهنده قلوب و زداینده زنگ گناه از دلها استعمال شده است و باین معنی یعنی جلا دهنده فلزات از ماده جلا یجلو جلاء باستقراء کتب لغت هیچ صنعتی نیامده است جز جلاء بر وزن فعال مشدده العین بصیغه مبالغه حرف و صنایع (نقل باختصار از حواشی شدالازار).

نتوانستند پس هاتفی آواز داد که ای بنده خدای دوست خدای را با خدا واگذار.

روایت: حافظ اسمعیل^{۱۹۱} از محمد بن عباس^{۱۹۲} روایت میکند که برابو محمد^{۱۹۳} جریری پس از یکسال که مرده بود بگذشت و او درست نشسته و بانگشت اشارت میکرد از برای توحید. و روایت کرده اند از یکی از اولیا که پس از مرگ میخندید و طیبی نزد وی حاضر بود و میگفت زنده است دیگری میگفت مرده است طیب از روی وی برداشت گفت نمیدانم زنده است یا مرده.

و گفته اند که عبدالله بن مبارک بعد از مرگ چشم برداشت و گفت کمثل هذا فلیعمل العاملون.

حکایت: یافعی^{۱۹۴} روایت میکند از محمود وراق که گفت مردی سیاه بود که ویرا میگفتند که نکاح کن و نمیکرد و هر چند که با وی میگفتند که چرا زن نمیکنی میگفت از خدای میخواهم که یکی از حورالعین بزنی بمن دهد بعد از مدتی در غزائی با ما بود که ناگاه دشمنان بیرون آمدند و عبدالله مبارک را بکشتند پس میگذشتم و ویرا دیدم سرش در جائی و تنش در جائی و او خسبیده بود بر شکم و هر دو دست بر سینه نهاده پس بنشستم نزد او و گفتم ای مبارک خدای تعالی از حورالعین چند بزنی بتو داد پس

۱۹۱- مراد حافظ ابوالقاسم اسمعیل بن محمد بن الفضل الاصفهانی از مشاهیر ائمه اهل سنت است که در سنه ۵۳۵ وفات یافته و از اساتید سمعانی بوده است (نقل باختصار از شدالازار).

۱۹۲- معلوم نشد که این محمد بن العباس کیست ولی عجب است که در تاریخ بغداد و منتظم ابن الجوزی عین همین حکایت را از احمد بن عطاء رودباری از مشایخ صوفیه نقل کرده اند که در راه مکه نعش جریری را به آن وضع و حالت دیده بود بنابراین با احتمال بسیار قوی محمد بن العباس در روایت متن باید تحریف و اشتباه باشد بجای احمد بن عطار زیرا فوق العاده مستبعد است که در مشاهده يك واقعه جزئی منفردی دو شخص متغایر در جمیع جزئیات و خصوصیات و کیفیات عیناً با هم موافق بوده و سپس آنرا بعین عبارت وبدون يك کلمه کم و زیاد مانند يك متحد المالی برای سائرین نقل کنند (نقل باختصار از شدالازار).

۱۹۳- مد: ابوبکر - با مراجعه بشدالازار تصحیح بعمل آمد (والله اعلم).

۱۹۴- در کتاب معروف او روض الریاحین چاپ مصر ص ۲۶۲ در حکایت ۴۲۳ برای شرح حال محمود وراق متوفی در حدود ۲۳۰ که اکثر اشعار او در زهدیات است رجوع شود بطبقات الشعراء ابن الممیز (نقل باختصار از شدالازار).

دیدم که دست از سینه برداشت و اشارت کرد بسه انگشت یعنی سه زن.

و روایت کرد حافظ ابونعیم در حلیۃ الاولیاء^{۱۹۵} از ربیع بن حراش^{۱۹۶} عسی که گفت که ما چهار برادر بودیم و ربیع برادر ما در سفرها بیشتر از ما نماز میکرد و روزه میداشت چون وفات کرد در میان ما و ما گرداگرد وی بودیم که مردی بیامد و کفن وی میخواستیم که از وی بخریم ناگاه ربیع جامه از روی خود برداشت و گفت السلام علیکم قوم گفتند و علیک السلام ای برادر عسی تو بمردی گفت آری بدرستی که من پروردگار دیدم عزوجل وخشم بر من نداشت و استقبال من فرمود بروح و ریحان و استبرق بدانید که ابوالقاسم (ص) منتظر است که بر من نماز کند و تعجیل کنید در تکفین و امر من و مرا باز پس میندازید.

حکایت: عایشه روایت کند که رسول صلی الله علیه و سلم میفرمود که مردی از امت من سخن بگوید و من شنیده بودم^{۱۹۷}. و ابو سعید خراز^{۱۹۸} گفت در مکه روزی بگذشتم بباب بنی شیبیه و جوانی دیدم نیکو روی که مرده بود پس نظری کردم

۱۹۵- جلد چهارم ص ۳۶۷-۳۶۸.

۱۹۶- ربیع بن حراش، ربعی بکسر راء مهمله و سکون باء موحده و کسر عین مهمله و در آخر یاء نسبت (بضبط صاحب خلاصه تذهیب الکمال و تاج العروس) و حراش بکسر حاء مهمله و فتح راء مهمله بعدها الف و در آخر شین معجم (بضبط ابن الاثیر در حوادث سنه ۱۰۰ و خلاصه تذهیب الکمال و تاج العروس) مراد ربعی بن حراش عسی غطفانی کوفی از مشاهیر تابعین و متوفی در سنه صد یا صد و یک هجری است - نقل باختصار از حاشیه شدالازار.

۱۹۷- عبارت آخر روایت باجمال و نامفهوم و نادرست ترجمه شده است برای مزید اطلاع عین پایان روایت از شدالازار نقل میشود:

... فقال القوم و علیک السلام ایا ابا عسی ابعث الموت قال نعم رانی لقیته ربی عزوجل بعدکم فلقیت ربا غیر غضبان فاستقبلنی بروح و ریحان و استبرق الا و ان ابوالقاسم صلی الله علیه و سلم ينتظر الصلاة علی فجعلونی ولا توخرونی ثم کان بمنزلة حصاه رمی بها فی طست، فتمی الحدیث الی عایشه رضی الله عنها فقالت اما انی سمعت رسول الله صلی الله علیه و سلم یقول یتکلم رجل من امتی بعد الموت.

۱۹۸- مراد ابو سعید احمد بن عسی خراز بغدادی از کبار مشایخ صوفیه و از معاصرین جنید و ذوالنون و سری سقطی و متوفی در سال ۲۷۲ یا ۲۸۶ است و خراز بضبط صریح سمعانی و ابن الاثیر بخاء معجم و راء مهمله و در آخر زاء معجم است - نقل باختصار از حواشی شدالازار.

در وی در حال در روی من بخندید و گفت بابا سعید نمیدانی که دوستان خدای تعالی زندگانند و اگرچه مرده باشند.

حکایت: ابوسعید سوسی^{۱۹۹} گفت مریدی از آن من در مکه بیامد و گفت ای استاد من فردا می‌میرم در وقت پیشین این دینارها از من بستان و نیمه از آن بخرج گور من کن و نیمه کفن روز دیگر در وقت پیشین گرد خانه کعبه طواف میکرد و پاره از نزد خانه پیش شد و روح تسلیم کرد پس کفن او بساختم و غسل او بکردم و او را در قبر نهادم دیدم که هر دو چشم بگشاد گفتم ای^{۲۰۰} تو زنده گفت من زنده‌ام و هرکس که دوست خداست زنده است.

ابوالحسین نوری^{۲۰۱} میگوید در بعضی از سفرها جوانی بریده من شد* و گفت جایگاه پاک و آبی پاک میخواهم گفتم چه میکنی گفت میخواهم که غسلی برآورم و نمازی بگذارم و روح بحق تسلیم کنم گفتم توانائی بر تسلیم روح از چه داری و چگونه دانسته که خواهی مردن گفت ای شیخ بوی نسیم وصال می‌آید و مرا آرزوی دیدن ذوالجلال است گفتم برو ببالای فلان کوه که چشمه است و جای پاکست چون جوان برفت من از عقب وی بعد از ساعتی برفتم دیدم که غسلی برآورده بود و نماز کرده و سر بسجده نهاده و روح تسلیم کرده پس او را بر خاک خوابانیدم و

۱۹۹- مراد ابو یعقوب یوسف بن حمدان سوسی است از معاصرین سهل بن عبدالله تستری که این اخیر در سنه ۲۸۳ وفات یافته شرح حال او را فقط در نفحات الانس ص ۱۴۴-۱۴۵ که لابد مأخوذ از طبقات الصوفیه سلمی است یافتیم و در سایر کتب طبقات و رجال و غیره با فحص شدید ترجمه حالی از او بنظر نرسید ولی ذکر او استطراداً در کتاب اللمع ابونصر سراج و رساله قشیری بسیار آمده است (نقل از حواشی شدالازار).

۲۰۰- صورت دیگری است از لفظ آیا (در تفسیر گازر این کلمه بهمین صورت کراراً آمده است).

۲۰۱- در متن کتاب ابوالحسن آمده است ولی با مراجعه بشدالازار بابو- الحسین تصحیح گردید (علامه قزوینی شرح حال وی را چنین مینگارد)... یعنی ابوالحسین احمد بن محمد نوری از اقران جنید و متوفی در سنه ۲۹۵ (رجوع شود بحلیه الاولیاء ج ۱۰ ص ۲۴۹-۲۵۵ و رساله قشیری ص ۲۰ و تاریخ بغداد جلد ۵ صفحه ۱۳۰-۱۳۶ و کشف المحجوب ص ۱۶۴ و ۱۶۶ و تذکره الاولیاء ج ۲ ص ۴۶-۵۵ و نفحات ص ۸۷-۸۹).

* کذا فی الاصل - قال کنا فی بعض سفر فتلقانا شاب... - (شدالازار)

بوسه بر چشم وی دادم و گفتم ای پروردگار جوانی غریبست بر وی رحمت کن در حال جوان را دیدم که در روی من بخندید گفت یا شیخ تو مرا خوار میکنی و نزد خدای من عزیزم گفتم ای جوان مگر زنده گشتی گفت دوستان خدای هرگز نمیرند ولیکن از خانه بخانه نقل میکنند.

حکایت: روایت میکنند شیخ علی رودباری که گفت جماعتی از درویشان پیش من رسیدند و یکی مرضی سخت داشت و اصحاب از خدمت وی ملول شده بودند پس آن درویش بمرد و او را دفن کردند چون خواستند که در قبر سر کفن او بگشایند در لحد ویرا دیدند که چشم بگشاد و گفت یا علی ترا یاری دهم و مدد کنم در نزد خدای بجاهی و رفعتی که مراست در قیامت^{۲۰۲}.

حکایت: از شیخ نجم الدین اصفهانی روایت کرده اند که حاضر شد در وقت دفن بعضی از صالحان چون خواست که او را تلقین دهد ناگاه گفت این میشنوید که این میت میگوید عجب از مرده که تلقین زنده میدهد.

روایت کرده اند از ابوفزاری که گفت مردی بود که بسیار با ما می نشست و نیمه روی وی درهم کشیده بود روزی گفتم ای یار تو با ما می نشینی و صحبت میداری سبب چیست که این روی تو درهم کشیده ما را از حال خویش آگاه کن گفت اگر حال خود بگویم مرا امان میدهید گفتیم آری. گفت بدرستی که من نباشی بودم یعنی کفن از مرده باز میکردم روزی زنی را دفن کرده بودند بعد از آن در قبر وی در رفتم و خواستم که نبش کنم چون خشت برداشتم و خواستم که ردای وی برکشم دیدم که میت میکشید و نمیگذاشت پس گفتم آیا تو بر من غالبی و دلیری کردم و بر زانو بنشستم که لفافه از وی بربایم که ناگاه آن دست دراز کرد و

۲۰۲- روایت مجمل و نامفهوم ترجمه شده است برای مزید اطلاع عین روایت از شذالازار نقل میشود:

و عن الشيخ أبي علي الرودباري انه ورد عليه جماعة من الفقراء فمرض احد منهم مرضا شديدا فمل اصحابه عن خدمته فحلف الشيخ ان يتولى خدمته بنفسه و لا يتركه الى احد فخدمه اياما ثم مات الفقير فغسله بيده و كفنه و صلى عليه و دفنه فلما اراد ان يفتح رأس كفنه في اللحد راه عينا مفتوحتان اليه فقال له يا ابا علي لا نصرنك بجاهی عند الله يوم القيامة.

لطمه سخت بر روی من زد لفافه از دست من بکشید و باز بروی خود انداخت پس یا شیخ بدانک این جای پنج انگشت ویست که بر روی من مانده گفتم پس از آن چه کردی گفت لفافه و ازار و ردا از من باز ستد و لطمه دیگر بر من زد خاک باز بر وی ریختم و عهد و قرار کردم که هرگز دیگر نبش هیچ قبر نکنم^{۲۰۳}.

حکایت: ابوالقاسم طبری^{۲۰۴} روایت کند از عطا که گفت مردی از بنی اسرائیل طلب قضا کرد چهل سال^{۲۰۵} چون وفاتش نزدیک شد گفت من حال خود عجب می بینم چون وفات کنم مرا در نزد خود چهار روز یا پنج روز حبس کنید تا چیزی چند مشاهده کنید پس چون وفات کرد او را در تابوتی نهادیم و در خانه باز داشتیم چون سه روز بگذشت بادی درآمد و او به آواز بلند گفت میدانید که میت کیست میگوید من چهل سال قضا کردم در میان شما و هیچ چیز ندیدم الا دو کس که پیش من آمدند یعنی در مدت چهل سال قضا روزی دو کس نزد من آمدند و مرا غرضی و هوایی با یکی از این دو کس بود و در حال مرافعه گوش پیش آن یکی داشتم که با وی غرضی بود امروز این ریح^{۲۰۶} از آن می بینم^{۲۰۷}.

۲۰۳- چون در یکی دو مورد اشتباهی برای مترجم پیش آمده که در نتیجه قسمتی از حکایت نامفهوم شده است عین عبارات شدالازار برای مزید اطلاع نقل میگردد.

قال كان رجل يكثر الجلوس اليها و نصف وجهه مغطى فقلت له تكثر الجلوس اليها و انت على هذه الهيئة فاطلعتني على حالك قال و تعطيني الامان قلت نعم قال اني كنت نباشاً فدفت امرأة فاتيتم قبورها فنبشت حتى وصلت الى اللبني فرفعت اللبني ثم ضربت بیدی الى الرداء مجذبتهم ثم مددت بدی الى الازار فاذا المرأة تمدها فجعلت امدها و تمدها هي فقلت اترها تغلبنی فجیئت علی رکبتی فجرت اللفافه فرفعت يدها فلطمتني على وجهي ثم كشف عن وجهه فاذا اثر خمس اصابع في وجهه فقلت له ثم مه قال ثم ردت عليها لفاقتها و ازارها و رددت عليها التراب و اليت على نفسي ان لا انبش ما عشت.

۲۰۴- معلوم نشد مراد از ابوالقاسم طبری کیست و احتمال قوی میرود که طبری در متن تصحیف طبرانی و مراد ابوالقاسم سلیمان بن احمد طبرانی محدث معروف صاحب معاجم ثلاثه و متوفی در سنه ۳۶۰ باشد (ابن خلکان در باب سین) و انسب سمعانی ورق ۳۶۶ و طبقات الحفاظ ج ۳ ص ۱۱۸-۱۲۳).

۲۰۵- روی ابوالقاسم الطبری باسناده عن عطا قال استقضى رجل من بنی اسرائیل اربعین سنه (شدالازار).

۲۰۶- مد: رنج؟!

۲۰۷- نظر باینکه عبارات متن تا حدی نامفهوم است و اشتباهی چند در

حکایت: یافعی در کتاب روضالریاحین آورده است. یکی از حفاران قبری فرو میبرد ناگاه برسد بشخصی که بر تخت نشسته و مصحفی در دست داشت و چیزی میخواند و در زیر تخت وی جویها روان بود حفار چون آنرا بدید بیفتاد و بیهوش گشت پس او را از قبر بیرون آوردند تا بیهوش باز آمد بعد از سه روز ایشان را خبر داد بآنچه دیده بود پس جماعتی درخواست کردند مگر ایشان را بآن قبر راه نماید حفار قبول کرد ناگاه شبی در خواب آنشخص دید که در قبر مصحف داشت و میگوید بحق خدای که اگر کسی را دلالت کنی بر قبر من ترا عقوبتی بچشانم که هرگز ندیده باشی پس بیدار گشت و پشیمان شد و هیچکس را راه ننمود که آن قبر کجاست و مصدق این حکایت آنست که ترمذی روایت میکند از ابن عباس رضی الله عنهما که گفت بعضی از صحابه واقف گشتند از جماعتی که در قبر سوره تبارک میخواندند بعد از آن پیامدند تا رسول الله را صلی الله علیه و آله و سلم خبر کنند پس رسول خدای فرمود که سوره تبارک مانع است از عذاب و نجات می بخشد و رستگاری میدهد از عقوبت و خشم خدای تعالی.^{۲۰۸}

حکایت: یافعی حکایت میکند از فقیه محب الدین طبری که

ترجمه برای ترجمان پیش آمده است عین حکایت از شدالازار نقل میگردد.
و روی ابوالقاسم الطبری باسناده عن عطاء قال استقضى رجل من بني اسرائيل اربعين سنة فلما حضرته الوفاة قال انى ارانى هالكا فى مرضى هذا فاذا مت فاحبسونى عندكم اربعة ايام او خمسة ايام فان راىكم منى شئى فلينادنى رجل منكم فلما قضى له جعل فى تابوت و وضعوه فى جانب البيت فلما كان ثلاثة ايام اذا هم بريح فناداه رجل منهم يا فلان ما هذا الريح فقال انى وليت القضاء فيكم اربعين سنة مما راىنى شيئا الا رجلا نى فکان لى فى احدهما هوى فكننت اسمع منه باذننى التى تليه اكثر مما اسمع بالاخرى فهذه الريح منها.

۲۰۸- چون در ترجمه عبارات اشتباهی برای مترجم پیش آمده است از جهت رفع اشتباه عین حکایت از شدالازار نقل میشود.

.... و يصدق هذه الحكاية ما رواه الامام الترمذى عن ابن عباس قال ضرب بعض اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم خباءه على قبر و هو لا يحسب انه قبر فاذا فيه انسان يقرأ سورة تبارك الذى بيده الملك حتى ختمها فاتى النبی صلی الله علیه و سلم فاخبره فقال النبی صلی الله علیه و سلم هى المانعة هى المنجية تنجيه من عذاب الله تعالى.

او با شیخ اسمعیل بن محمد یمنی^{۲۰۹} بود پس شیخ با وی گفت صاحب این قبر میگوید من از حشر کرده شدگانم مترجم کتاب گوید دلیل این قول آن حدیث است که من مات فقد قامت قیامت و روایت کرده‌اند هم از شیخ حضرمی که در بعضی از مقابر بلاد یمن میگذشت ناگاه بگریه افتاد و گریه سخت بکرد دیگر بخنده افتاد و خنده بسیار میکرد حاضران تعجب کردند شیخ فرمود که شما عجب مدارید از گریه و خنده من و سؤال کردند گفت احوال اهل فلان مقبره بر من کشف شد دیدم که اهل آن حظیره را عذاب میکردند و محزون گشتم و بگریه افتادم پس تضرع کرده بحضرت الله سبحانه و تعالی گفتند شفاعت تو در حق ایشان قبول شد ناگاه از آن مقبره دیدم که گفت یا شیخ من نیز از ایشانم و فلان مغنیه بودم من چون این بشنیدم بخنده در افتادم و گفتم تو از ایشانی بعد از آن بفرستاد و حفار طلب کرد و سؤال کرد از صاحب قبر گفت فلان زن مغنیه است که دفن کردیم در فلان روز. یافعی گفت مرا خبر کرد فلان کس که از ثقات بود دو پیر عارف^{۲۱۰} بزرگ بودند در یمن یکی محمد بن ابی بکر حکمی^{۲۱۱} و یکی ابوالفیث بن جمیل یمنی^{۲۱۲} رحمت الله علیهما روزی جماعتی از درویشان پس از موت ایشان از برای صحبت و ارادت ایشان پیامدند و ایشان هر دو در قبر بودند چون درویشان پیامدند شیخ محمد از قبر بیرون آمد و صحبت داشت با آن درویشان و عهد از ایشان فرا گرفت بعد از آن شیخ ابوالفیث دست خود از

۲۰۹- هو الشیخ ابو الذبیح قطب الدین اسماعیل بن محمد بن اسماعیل یمنی از اهالی حضرموت معروف به حضرمی از علماء و مشایخ مشهور یمن و متوفی در سال ششصد و هفتاد و شش ۶۷۶ (طبقات سبکی ج ۵ ص ۵۰-۵۱ و تاریخ یافعی ج ۴ ص ۱۷۵-۱۸۲) (حواشی شدالازار).
۲۱۰- مد: از ثقات بود با یک دو پیر عارف.

۲۱۱- محمد بن ابی بکر حکمی مذکور از مشایخ مشهور یمن بوده و تاریخ وفات او را یافعی ذکر نکرده ولی از سیاق موارد ذکر او در دو کتاب مزبور مثل این برمیآید که وی از رجال قرن ششم یا هفتم هجری بوده است (نقل باختصار از حواشی شدالازار).

۲۱۲- وی نیز از مشاهیر مشایخ یمن است و در سنه ۶۵۱ وفات یافته و شرح حال او مفصلاً در تاریخ یافعی ج ۴ ص ۱۲۱-۱۲۷ و نفعات ص ۶۵۷-۶۵۹ مسطور است.

قبر بیرون کرد و دست بوس کرد و معاهد وی شد^{۲۱۳}.
 حکایت: روایت میکند صاحب مقابر بغداد^{۲۱۴} باستاند خود از
 ابوالحسین^{۲۱۵} بن سمعون^{۲۱۶} واعظ که او گفت من جوان بودم
 شبی بر سر قبر احمد بگذشتم در نیمه شعبان و میخواستم که آن
 شب زنده دارم پس ابتدا کردم از سوره البقره و بخواندم تا این
 آیه که در سوره هود است فمنهم شقی و سعید پس فراموش کردم
 باقی سوره و میخواندم و باز مکرر میکردم که ناگاه شنیدم که
 گوینده میگفت و کسی صورتاً نمیدیدم و می شنیدم که میگفت یا
 ابوالحسین^{۲۱۷} چند مکرر کنی بحق خدای که در میان ما هیچ بدبخت
 نیست والله که در میان ما هیچ بدبخت نیست دو نوبت این
 سخن مکرر کرد مؤلف کتاب روح الله روحه میگوید بمن رسیده است

۲۱۳- نظر باینکه در ترجمه حکایت برای مترجم اشتباهی رخ داده است عین
 عبارات شدالازار برای رفع اشتباه نقل میشود:

قال الشيخ الياضي رحمه الله عليه اخبرني الثقات ان الشيخين الكبيرين
 العارفين بالله امامي شيوخ اليمن في وقتها محمد بن ابي بكر الحكمي و ابا الغيث
 ابن جميل اليمني رحمه الله عليهما جاءهما بعض الفقراء بعد موتها للصعبة و
 الارادة فخرج الشيخ محمد من قبره و صعب ذلك الفقير و اخذ عليه العهد و اخرج
 الشيخ ابو الغيث يده من قبره و صافحه و عاقده (صفحه ۲۲ شدالازار).

۲۱۴- با احتمال بسیار قوی این کتاب که مؤلف در این مقدمه مکرر از آن
 نقل کرده عبارتست از کتاب (المقابر المشهورة و المشاهد المزورة) تألیف علی بن
 انجب بغدادی معروف بابن الساعی مورخ مشهور قرن هفتم و متوفی در سنه ۶۷۴
 که حاجی خلیفه در کشف الظنون بدان اشاره کرده (نقل باختصار از حواشی
 شدالازار).

۲۱۵- مد: ابوالحسن (با توجه بمتن شدالازار تصحیح گردید).

۲۱۶- مد: سمعون.

یعنی محمد بن احمد بن اسمعیل ابوالحسین واعظ معروف بابن سمعون از
 مشایخ مشهور بغداد و متوفی در سنه ۳۸۷ (رجوع شود برای شرح احوال او بتاریخ
 بغداد ج ۱ ص ۲۷۴-۲۷۷ و ابن خلکان ج ۲ ص ۶۷-۶۸ و تاریخ یافعی ج ۴
 ص ۴۳۲-۴۳۵ و نفحات ص ۲۶۰-۲۶۱ - سمعون بضبط صریح ابن خلکان بسین
 مهمله است و بتصریح خطیب در تاریخ بغداد این کلمه مبدل و مغیر کلمه اسمعیل
 است که نام جد صاحب ترجمه است و او خود یعنی جد او این کار را کرده است.
 در هر سه نسخه شدالازار و تاریخ یافعی این کلمه (سمعون) با شین معجمه مسطور
 است و آن غلط فاحش و تصحیف قبیح است از نساخ جاهل که يك اسم اسلامی را
 بیک اسم یهودی من حیث لایשמع تحریف کرده اند (نقل از حواشی شدالازار).

۲۱۷- مد: ما حسین؟!

که شیخ ابواسحق ادمی^{۲۱۸} را چون وفات نزدیک شد بعضی از تلامذه وی گفتند یا شیخ کتاب بخاری که بر تو میخواندیم بعضی مانده است و تو رحلت می نمائی چه میفرمائی ما را. شیخ فرمود هیچ باکی نیست ما را هر روز در این وقت که می آمدی می آی و بر من میخوان که میشنوم و اگر خطائی کنی من ترا آگاه گردانم از آن انشاءالله بعد از آن چون شیخ وفات کرد و او را دفن کردند آن تلمیذ هر روز میآمد و تلقین همی خواند بر وی و هر غلط و خطائی که دست میداد از شیخ میشنید که آن میگفت تا تمام کتاب تمام شد^{۲۱۹}.

و مثل آن این است که شیخ ابوبکر طاهر^{۲۲۰} که مصاحب شیخ روزبهان بقلی بود قرآن میخواند در سحری عشر عشر بسا شیخ^{۲۲۱}، میگوید چون شیخ وفات کرد دنیا بر وی تنگ شد پس شبی در نیمه شب برخاستم و نماز بگزاردم پس بسر تربت شیخ رفتم و بنشستم و ابتدا کردم از موضع درس که با شیخ میخواندم و گریه سخت بر من غلبه کرد از بهر مفارقت شیخ و تنهائی خود و چون تمام کردم آواز شیخ شنیدم که از قبر عشری دیگر میخواند

۲۱۸- مد: ادبی.

گمان میکنم مراد ابو اسحق ابراهیم بن محمد بن ابی الشیوخ الادمی از محدثین بغداد و متوفی در سنه ۲۹۶ باشد که شرح احوال او در تاریخ بغداد جلد ۶ ص ۱۵۴ و منتظم ابن الجوزی ج ۶ ص ۸۳ مسطور است (نقل باختصار از حواشی شدالازار).

۲۱۹- نظر باینکه در چند مورد اشتباهی در ترجمه برای ترجمان رخ داده است عین عبارت شدالازار برای اطلاع درج میشود:

و بلغنی ان الشیخ ابا اسحق الادمی کان یقرأ بعض تلامذته کتاب البخاری علیه فلما حضره الموت قال یا استاد قد بقی من الکتاب ما بقی و انت ترحل الی الاخرة فما تامرني فقال الشیخ لا بأس عليك اتینی کل یوم فی وقت الذی تاتینی فیه و اقرأ علی فانی اسمع فان وقع خطا فسانبک علیه ان شاءالله و لما توفي و دفن کان یاتیه ذاک التلمیذ فیقرأ علیه الکتاب فمتی اخطا او سها یسمع صوت الشیخ من القبر یلقنه الصواب حتی اتم الکتاب. (صفحه ۲۳ شدالازار).

۲۲۰- با فحص بلیغ ذکری از این ابوبکر بن طاهر الحافظ در هیچ مأخذ دیگری نیافتم جز در نفحات الانس جامی در شرح احوال شیخ روز بهان بقلی ص ۲۸۹-۲۹۰ که عین حکایت متن حاضر را آنجا نقل کرده و گفته که شیخ ابوبکر بن طاهر حافظ از اصحاب شیخ روز بهان مذکور بوده است.

۲۲۱- در متن شدالازار چنین است ... یقرآن القرآن فی الاسحار عشراً عشراً (صفحه ۲۴ شدالازار).

تا عشر تمام کرد پس خاموش شد و من عشری دیگر بخواندم و خاموش شدم پس شیخ عشری دیگر بخواند و همچنین با هم درس میخواندیم تا جماعت حاضر شدند. چون جماعت حفاظ حاضر شدند دیگر آواز نیامد بعد از آن. در شب دوم بیامدم و بهمین قاعده با هم درس خواندیم تا چند روز براین بگذشت و این سری بود میان من و شیخ پس یکی از دوستان خود را از این سر آگاه کردم بعد از آن هرچند سعی کردم و انتظار کشیدم هیچ آواز نشنیدم. مؤلف کتاب روح الله روحه میگوید از عجایی که در عهد ما واقع شد آن بود که مردی دلیر پهلوان در محله ما بود و عبدالله کلالی نام داشت و گورکنی میکرد روزی قبری فرو میبرد که شخصی در آن مقبور سازد چون به پل رسید و خواست که بردارد آوازی با هیبت شنید که با وی گفت که این کار جهت چه میکنی پس ترسی و سستی عظیم بوی رسید و در زمان جان بداد و او را مرده از قبر بیرون آوردند.

مؤلف کتاب روح الله روحه میگوید این حکایت از کرامات اولیاست و راست و درست است و راست گویان روایت کرده اند و علما گفته اند که دیدن مردگان، و شنیدن آواز ایشان در بیداری نوعی از کشف است که خدای تعالی ظاهر میگرداند بر بیننده یا حال آنکس که او را می بیند از برای او جهت بشارت یا از بهر بیم کردن یا مصلحتی دیگر میت را از جهت رسیدن خیری بسوی یا از برای گزاردن قرضی که برویست چنانچه روایت کرده است صاحب فردوس اعلی^{۲۲۲} که او شیرویه بن شهردار^{۲۲۳} دیلمی

۲۲۲- نام این کتاب در کشف الظنون و در اعلام زرکلی (فردوس الاخبار) ضبط شده نه (الفردوس الاعلی) و در کتب رجال معمولاً بنحو اختصار فقط بلفظ (کتاب الفردوس) ذکر شده بخذف کلمه دوم و من چون تاکنون این کتاب را ندیده ام نمیدانم کدام اصح است. فردوس الاعلی یا فردوس الاخبار (نقل از زیرنویس شدالازار بقلم علامه قزوینی).

۲۲۳- مد: شهریار - مراد ابو شجاع شیرویه بن شهردار بن شیرویه بن فنا خسرو دیلمی همدانی است از محدثین و مورخین مشهور قرن پنجم و صاحب کتاب (طبقات الهمدانیین معروف بتاریخ همدان که یکی از مصادر عمده یاقوت است در معجم البلدان در هر چه راجع بهمدان و نواحی آن بلده است. وی در سال ۵۰۹ وفات یافت (رجوع شود بکتاب التدوین فی اخبار قزوین) رافعی نسخه عکسی کتابخانه ملی طهران ص ۳۲۸ و طبقات الحفاظ ج ۴ ص ۵۳ - ۵۴ و طبقات

در کتاب التجلی فی المنامات باسناد خود از ابی هانی کیسانی روایت میکند. حکایت که سه شخص در شهر روم طواف میکردند که ناگاه در وادی باستخوانی رسیدند و آن استخوان میگفت که شما را خدا جزای خیر دهد در قرض من و دو نوبت این سخن میگفت ایشان گفتند تو از کجائی گفت من از شهیدانم و مرا از جهت پانجده دینار قرض که بایدم داد بزن حبس کرده اند این سه کس گفتند که ما نمیدانیم که نام تو چیست و خانه تو کجاست و زن تو کیست پس با یکی از ایشان گفت که دست خود را بزمین زن چون دست بر زمین زد در کف دست خود دید که نام این شخص مرده و نام پدر وی و نام دیه وی نوشته بود پس آن سه شخص ضمان قرض وی شدند و برفتند بمنزل وی و گفتند ای فلان ما ضامن قرض شوهر تو شده ایم اگر ترا بر شوهر قرضی است زن آن مرده گفت بلی مرا بر وی پانجده دینار از کاوین مانده است گفتند اگر میخواهی که ما قرض وی از بهر تو مهیا کنیم و هر یکی دیناری بدهیم گفت نه شما ضامن وی شده اید که قرض وی باز دهید پس آن سه شخص هر یکی پنجدینار بیرون آوردند و وفا کردند بضامنی خویش و بآن زن دادند چون آن رها گرفتند و برفتند آن نقش که بر کف دست آن مرد بود محو گشت و چون شب درآمد آن بنده خدای شهید در خواب دید که میگفت جزاکم الله خیرا بدرستی که به من رسید آنچه شما کردید ۲۲۴.

الشافعیه سبکی ج ۴ ص ۲۳۰ و تاریخ یافعی ج ۴ در حوادث سنه ۵۰۹ و کشف الظنون در (فردوس الاخبار) و تواریخ همدان (نقل از حواشی شدالازار). ۲۲۴- نظر باینکه در ترجمه عبارات تسامحی رفته است عین حکایت از متن شدالازار نقل میشود:

روی صاحب الفردوس الاعلی و هو شیرویه بن شهردار الدیلمی فی کتاب التجلی فی المنامات باسناد عن ابی هانی الکیسانی بینما ثلاثة یسیرون فی ارض الروم اذ مروا بعظام فی واد فسمعوا صوتاً عند العظام یقول انشدکم الله فی دینی مرتین فقالوا له من انت قال انا من الشهداء و قد حبست عن اصحابی بدین لامراتی و هو خمسة عشر دیناراً فقالوا له ما یدرینا ما اسمک و این منزلک و امراتک فقال لهم لیضرب احدکم بیده الی الارض فضرب احدهم بیده الی الارض فاذا کفه منقوش باسمه و اسم ابیه و قریته بکتابة لا تمتحی قال فضمنوا له دینه ثم مضوا فلما جاؤا منزله قال بعضهم لبعض یا قوم ان الرجل قد ضمنتم له دینه فمالوا الی امراته فقالوا لها اکان لك علی زوجک دین فقالت نعم کانت لی علیه خمسة عشر

حکایت: هم در کتاب التجلی فی المنامات روایت میکند از شیبان بن جشر^{۲۲۵} که گفت که روزی پدر من و عبدالواحد بن زید^{۲۲۶} بغزا رفتند ناگاه برسیدند بر سر چاهی و طناب و دلو در چاه کردند از جهت آب ناگاه دلو در چاه افتاد پس بعضی رسن از رفقا بستند و با هم پیوند کردند و یکی بآن رسن پیوست و بچاه رفت در چاه همه به بشنود نزدیک رفت مردی دید که نشسته بود بر سر سنگی و در شیب وی آب بود پس پرسید که تو پری یا آدمی گفت من آدمیم این شخص که بر سر سنگ بود گفت من مردی ام از انطاکیه که مرده ام و پروردگار^{۲۲۷} مرا اینجا حبس کرده است از جهت قرضی و پسری دارم در انطاکیه و نه قرض من یاد میکند^{۲۲۸} پس این مرد از چاه بیرون آمد و گفت بیائید که غرابی پس از غراب است و حال بگفت بعد از آن برفتند بانطاکیه دو مرد دیدند که تفحص میکردند از آن مرد که در چاه بود از پسر وی چون بدید این طالب! گفتند راست میگوئی و تفحص پدر کردند گفتند که چنین بود که ما دو شخص بغزا رفته بودیم و احتیاج بآب افتاد بسر چاهی رفتیم و دلو در چاه فرستادیم دلو در چاه افتاد رفتیم شخصی دیدیم که بر سر لوحی نشسته بود و گفت در انطاکیه پسری دارم که نه قرض مرا میگذارد و نه یاد

دیناراً بقية من مهری فقالوا لها ان رایت ان تهبی له فقالت ما کنت لافعل ذلك قالوا فاعطیک کل انسان منا دیناراً قالت لا قالوا فدیّنارین قالت لا قالوا فثلاثة قالت لا فقال بعضهم یا قوم انکم ضمنتم للرجل ان تقضوا دینه ففواله بضمانکم فأخرج کل منهم خمسة دنانیر فاعطوها فأرقوها امتحی الکتابه من ید الرجل ثم رآه صاحب الکتابه فی منامه وهو یقول جزاکم الله خیراً فقد بلغنی ما صنعتکم. (صفحه ۲۵ شدالازار)

۲۲۵- در شدالازار جسر ضبط شده است.

۲۲۶- یعنی ابو عبیده عبدالواحد بن زید بصری از قدماء زهاد بصره و متوفی در سال ۱۷۷ بتصریح ابن الاثیر و ذهبی در دول الاسلام و تاریخ یافعی و شذرات الذهب هر چهار در حوادث سنه مذکوره ولی ابن تغری بردی در النجوم الزاهره فی ملوک مصر و القاهرة وفات او را در سنه ۱۲۸ نگاشته و بدون شبهه این قول سهو فاحش باید باشد چه ما بین این دو قول قریب پنجاه سال اختلاف است و در هیچ مأخذ دیگری با فحس شدید چنین روایتی بنظر نرسید (نقل باختصار از حواشی و زیر نویس شدالازار).

۲۲۷- مد: از انطاکیه که مرده ام که پروردگار (متن بصورت فوق تصحیح گردید).

۲۲۸- مد: و نه قرض من یاد من میکند (بصورت فوق متن تصحیح گردید).

من میکند ایشان گفتند بحق خدای که او پدر ما بود و متاعی پیدا کردند و بما دادند که بفروشید و بیایید تا برویم و قرض پدر ادا کنیم بعد از آن رفتند و قرض او بگزاردند و باز بر سر چاه رسیدند در همان موضع و هیچ شك نداشتند که هم آنجاست و نه چاه دیدند و نه اثر چاه پس شب در آنجا بودند و آن مرد در خواب دیدند که گفت جزاکم الله خیرا بدرستی که پروردگار مرا حواله فرمود به بهشت هم در آنحال که قرض من گزاردید^{۲۲۹}.

حکایت: ابواللیث سمرقندی در کتاب تنبیه الغافلین آورده است باستاند خود از ابویحیی بن سلیم که گفت در مکه مردی صالح از اهل خراسان در نزد ما بود و خلائق امانت‌های خویش بوی میسپردند و بسلامت بایشان میداد روزی یکی در آمد و ده هزار دینار بامانت بوی داد و بیرون رفت بحاجت خویش نوبت دیگر باز بمکه رسید و این مرد خراسانی می‌طلبید از جهت امانت خود و او مرده بود پس امانت خود از زن و فرزند او طلب کرد گفتند ما نمیدانیم که کجا نهاده است پس آن مرد شرح حال با فقهای مکه گفت که مرا چه میفرمائید در اینحال گفتند ما امید میداریم که این مرد صالح از اهل بهشت باشد. پس هاتفی گفت ای صاحب مال بافقها گفتن چه فایده دارد سه شب چون دو دانگ از شب گذشته باشد بیا بر سر چاه زمزم و بانگ زن که ای فلان پسر فلان من صاحب امانتم آن مرد سه شب چنین کرد و هیچ جوابی نشنید

۲۲۹- نظر باینکه عبارات ترجمه تا حدی آشفته و نامفهوم است عین حکایت

از شدالازار نقل میگردد.

.... و روی ایضا فی ذلك الكتاب باسناده عن شیبان بن جسر قال خرج ابي و عبدالواحد بن زید یریدان الغزو فہجموا علی رکیه واسعه عمیقہ فادلوا حبالہم بقدر فاذا القدر قد وقعت فی الرکیه قال فقرنوا حبال الرفقہ بعضہا الی بعض ثم دخل احدهم الرکی فاذا هو بہیمہ فی الرکی فاذا برجل جالس علی الواح و تحته الماء فقال اجنی ام انسی قال بل انسی قال من انت قال انا رجل من اهل انطاکیہ و انی مت فعبسني ربی ہیہنا بدین علی و ان ولدی بانطاکیہ ما یذکروننی و لا یقضون عني فخرج الرجل و قال لصاحبہ غزوه بعد غزوه فدع اصحابنا یدہبون فصار الی انطاکیہ فسالا عن الرجل و عن بنیہ فقالوا نعم واللہ انه لا یونا و قد بعنا ضیعہ لنا فاتیا معنا نقضی عنه دینہ فذهبوا حتی قضوا عنه الدین ثم رجعا من انطاکیہ حتی اتیا موضع الرکیہ ولا یشکان انہا ثم فلم یکن رکیہ ولا اثر فامسیا هنالك فاتاهما الرجل فی منامہما و قال جزاکما اللہ عني خیرا ان ربی حولنی الی الجنۃ حیث قضی عني دینی (صفحه ۲۶ شدالازار).

پس دیگر بار پیامد و گفت ای فقیهان هیچ خبر نرسید گفتند انا لله و انا الیه راجعون میترسیم که صاحب امانت تو از اهل دوزخ باشد پس فقها گفتند که بزمین یمن برو که در آنجا وادی است که آنرا برهوت^{۲۲۰} میگویند و در آنجا چاهیست پس رو بر سر آن چاه و چون نیمه از شب یا دانگی از شب بگذرد ندا کن و بانگ زن در آنچاه که ای فلان پسر فلان منم خداوند امانت پس آن مرد سه شب چنین کرد و در شب سوم در اول آواز شنید که گفت مرا خویشی در خراسان بود و از وی بریده بودم تا این زمان که مردم پس خدای تعالی بسبب آن قطع رحم مرا در این منزل فرود آورده است. اما مال تو بر حال خودست برو بخانه چنین و چنین و پسر مرا بگوی که در اید و بکند که با وی نکفتم و هیچکس نمیداند. ان مرد پیامد و چنان کرد و مال خود باز یافت و بستد و برفت بمصلحت خویش^{۲۲۱}.

حکایت: بخاری روایت کرده است که چون حسن بن حسن علیهما السلام وفات کرد زن وی خیمه بر سر قبر وی بزد مدت یکسال چون خیمه از سر تربت برداشت اواری بشنیدند که کسی گفت بدانید که هرچه نمیتوان یافت نمی یابید و دیگری جواب داد

۲۲۰- مد: رهوت (با مراجعه بشدالازار تصحیح متن بعمل آمد).

۲۲۱- چون عبارات ترجمه مغشوش و حکایت نامفهوم است عین مستند شدالازار برای مزید اطلاع نقل میشود:

و روی الفقیه ابو الیت السمرقندی فی تنبیه الغافلین من مصنفاته باسناده عن یحیی بن سلیم قال کان عندنا بمکه رجل من اهل خراسان و کان رجلاً صالحاً و کان الناس یودعونه اماناتهم و ودائعهم فجاء رجل و اودعه عشرة الاف دینار و خرج الرجل فی حاجته ثم قدم مکه و قد مات الخراسانی فسال اهله و ولده عن ماله فقالوا ما لنا علم بذلك فقال الرجل لفقهاء مکه و کانوا یومئذ مجتمعین متوافرین هذه حالی فما تأمرونی قالوا نحن نرجو ان یکون الخراسانی من اهل الجنة فادامی من اللیل ثلثه او نصفه فات زمزم فاطلع فیها و نادیا فلان بن فلان انا صاحب الودیعه ففعل ذلك ثلاث لیال فلم یجبه احد فاتاهم فاخبرهم فقالوا انا لله و انا الیه راجعون نحن نخشی ان یکون صاحبک من اهل النار فات الیمن فان بها وادی یقال له برهوت فیه بئر فاطلع فی البئر اذا مضی ثلث اللیل او نصفه فنادیها یا فلان بن فلان انا صاحب الودیعه فعل فاجابه فی اول صوت فقال ویحک بهم انزلت ههنا و قد کنت صاحب خیر قال کان لی اهل بیت بخراسان فقطعتهم حتی فاخذنی بذلك و انزلنی هذا المنزل فاما مالک فهو علی حاله و انی لم آتمن ولدی علی مالک فدفنته فی بیت کذا و کذا فقل لولدی یدخلک داری ثم صر الی البیت فاحفر فانک ستجد مالک؛ فرجع فوجد ماله علی حاله فاخذته (صفحه ۲۷ شدالازار).

که ناامید گشتند هرچند که نشستند نیافتند یعنی روی میت باز ندیدند پس برفتند^{۲۳۲}.

و روایت کرده‌اند از مالك دینار که بیتی چند عربی در این معنی گفته است که هرکس در سر گوری نشیند بآخر آن گور رها کند و برود:

شعر

هرانکو بر سر گوری نشیند
بزارد آنچنان چشمش نبیند
باخر غفلتش چندان نماید
نه از قبر و نه از وی یادش آید^{۲۳۳}

روایت کرده‌اند از امیرالمؤمنین علی صلوات الله علیه که در زیارت قبر فاطمه علیها السلام بگریه افتاد و بیتی چند در این معنی بخواند:

بیت

جانا در اشتیاق تو کارم بجان رسید
فریاد من ز هجر تو بر آسمان رسید^{۲۳۴}

۲۳۲- چون عبارت متن نامفهوم است و ترجمه درست انجام نیافته است عین حکایت از شدالازار نقل میشود:

... و روی البخاری رحمه الله تعلیقاً قال لما مات الحسن بن الحسن بن علی رضی الله عنهم ضربت امراته قبة علی قبره سنه ثم رفعت فسمعت صائحاً يقول الاهل وجدوا ما فقدوا فاجابه آخر بل یتسو فانقلبوا (صفحه ۲۸ شدالازار).

۲۳۳- اصل روایت در شدالازار چنین است:

... و روی عن مالك بن دينار انه كان ینشد لنفسه، شعر.

الا حی القبور و من بهنه وجوه فی التراب احبهنه
قلو ان القبور اجبن حیا اذا لاجبننی اذا زرتنه
و لكن القبور صمتن عنی فابت بحسرة من عندهنه

۲۳۴- ... و روی ان علیا رضی الله عنه زار قبر فاطمه فبکی ثم انشد:

شعر

مالی وقفتم علی القبور مسلما قبر الجیب فلم یرد جوابی
اجیب ما لك لا ترد جوابنا انسیت بعدی خلة الاجاب

مترجم کتاب عفی الله عنه میگوید عزیزی گفت یکی از صلحا در سرقبری جهت تلقین میتی نشسته بود که ناگاه آنچه حال میت بود بر وی منکشف شد دید که از دهان پنبه زود میکشید و میگفت بگو بگو و گوئیا تعجیل تلقین داشت آن عزیز بعد از اظهار این حکایت اندک روزی گذشت که خود وفات کرد.

حکایت: روایت کرد فقیه ابوبکر بن محمد بن حسین^{۲۳۵} آجری رحمهم الله که عمر بن عبدالعزیز در جنازه مردی از بنی امیه حاضر شد چون ویرا دفن کردند فرمود که ساعتی توقف کنید در سربت این شخص تا از دیدن احوال این کسان که صاحب قبراند ما را عبرتی شود پس خلق پس از دفن وی ساعتی توقف کردند و بجد و جهد بنشستند نگران که ناگاه عمر بن عبدالعزیز را دیدند که از قبری باز میگشت و هر دو چشم او سرخ و گریان و پهن گشته بود^{۲۳۶} گفتند یا امیر ترا چه افتاده که چنین گریان شدی گفت بر سر گوری رسیدم و سلام کردم پس جواب بمن نداد بعد از آن بگذشتم در گوش من ندا کردند که ای عمر نمیپرسی از دست گفتم چه بپرسم گفتند نیکو بین که دست از کوع بریده است و کوع از ذراعین^{۲۳۷} جدا شده و ذراعین از مرفقین بریده و مرفقین از عضدین بریده و عضدین از کتفین جدا شده و هر یکی بجائی و عضوی بحالی افتاده پس من بگریه افتادم و در حال خود و ایشان متفکر گشتم که

فسمع صوتاً يقول:

قال الحبيب و كيف لي بجوابكم
اكل التراب معانسي فنسيتكم
و انا رهين جنادل و تراب
و حجت عن اهلي و عن اصحابي
(صفحه ۲۹ شدالازار)

۲۳۵- مد: حسن - با مراجعه بشدالازار تصحيح بعمل آمد.

يعني ابوبكر محمد بن الحسين بن عبدالله الاجري از محدثين و فقهاء معروف قرن چهارم و متوفی در سنه ۳۶۰ در مکه و آجری بمدالف و ضم جيم منسوب بدر ب الاجر که یکی از محلات بغداد بوده و بتصريح ياقوت در معجم البلدان صاحب ترجمه منسوب بدانجاست - (نقل باختصار از حواشی شدالازار).

۲۳۶- ثم رجع و قد احمرت عيناه و انتفخت اوداجه (شدالازار صفحه ۲۹).

۲۳۷- قال قطعت الكفين من الرسفين و قطعت الرسفين من الذراعين (شدالازار صفحه ۳۰). - کوع کنار استخوان زند اعلى که محاذی ابهام است و یا کنار هريك از استخوانهای زند اعلى و زند اسفل که كاع نیز نامیده میشود.

دیگر در گوش من گفتند ای عمر نمیپرسی که بدن‌ها چه کردند. سؤال نمی‌نمائی که چون جان از کالبد‌ها بیرون رفت کالبد و تن را حال چیست. گفتم چه پرسم گفت بدانک دوش‌ها از سینه‌ها بریده شد و سینه‌ها از پشت‌ها جدا گشت و پشت‌ها از رگ‌ها همچنین، و رگ‌ها از ران‌ها همچنین، و ران‌ها از زانو‌ها بریده شد. چون این سخن بشنیدم گریه و حیرت من زیاده شد و برفتم و دیگر در گوش من گفتند ای عمر نمیپرسی از کفن‌ها گفتم پرسم گفتند بدانکه کفنی که کهنه نشود پرهیزگاری است و جامه که دریده نگردد تقوی است و لباس التقوی ذلك خیر^{۲۳۸}.

حکایت: روایت کرده‌اند از مالک دینار^{۲۳۹} که بر سر قبری نشسته بود و بیتی چند میخواند که ناگاه آوازی شنید که در جواب وی چند بیت گفت^{۲۴۰}.

۲۳۸- نظرباینکه در ترجمه زلاتی مشاهده گردید عین عبارات شدالازار نقل گردید تا با مقایسه دو متن تصحیح لازم بعمل آید.
و روی الفقیه ابوبکر محمد بن الحسین الاجری رحمه الله باسناده ان عمر بن عبدالعزیز حضر جنازة رجل من بنی امیه فلما دفن قال لاصحابه ققوا و صوب فامعن فی القبور و استبطاه الناس جداً ثم رجع و قد احمرت عیناه و انتفخت اوداجه فقیل ابطأت یا امیر المؤمنین ما الذی حبسک قال اتیت قبور الاحبه فسلمت فلم یردوا علی السلام فلما ذهب اقفی نادانی التراب فقال یا عمر الا تسألنی ما لقیّت الیدان قلت ما لیقیتا قال قطعت الکفین من الرسغین و قطعت الرسغین من الذراعین و قطعت الذراعین من المرفقین و قطعت المرفقین من العضدین و قطعت العضدین من الكتفین. فلما ذهب اقفی نادانی التراب فقال یا عمر اما نسألنی ما لقیّت الابدان قلت ما لقیّت قال قطعت الكتفین من الجنبین و قطعت الجنبین من الصلب و قطعت الصلب من الورکین و قطعت الورکین من الفخذین و قطعت الفخذین من الركبتین و قطعت الركبتین من الساقین و قطعت الساقین من القدمین. فلما ذهب اقفی نادانی التراب فقال یا عمر علیک باکفان لا تبلی قلت و ما هی قال اتقاء الله و العمل بطاعته. (صفحه ۳۰ شدالازار).

۲۳۹- از مشاهیر تابعین و زاهد بسیار معروف بصره که در زهد و اعراض از دنیا همواره بدو مثل ژند بملاوه وی یکی از خطاطین مشهور عصر خود بوده که کارش نوشتن قرآن بوده باجرت و هر مصحفی را در چهار ماه مینوشت و فات او را مورخین باختلاف در سنه ۱۲۶ یا ۱۲۷ یا ۱۳۰ یا ۱۳۱ نگاشته از سعدی گوید:

ترا که مالک دینار نیستی سعدی طریق نیست مگر زهد مالک دینار
نقل باختصار از حواشی شدالازار

۲۴۰- و عن مالک بن دینار رضی الله عنه قال مررت بمقبرة فانشأت اقول:

مسئله - اتفاق کرده اند علما و فقها در انك ميت نفع مي يابد بدعا و صدقه كه از بهر وي مي فرستند و خلاف کرده اند در خواندن قرآن از بهر ميت و روزه داشتن از برای او.

حكايت: غزالی در احیاء روایت میکند از علی بن موسی حداد كه در بغداد با احمد حنبل و قدامه جوهری در جنازه شخصی حاضر شدیم چون دفن کردند مردی درآمد و بر سر قبری قرآن میخواند احمد فرمود كه قرآن خواندن بر سر قبر بدعتست بعد از آن محمد بن قدامه كه با ما بود گفت یا احمد در شأن مبشر بن اسمعیل چه میگوئی گفت او از ثقه است احمد گفت نزد تو هیچ از نوشته وی هست گفت آری خبر كرد مرا مبشر بن اسمعیل از عبدالرحمن بن العلاء بن حجاج^{۲۴۱} و او از پدر خود كه گفت چون من بمیرم و مرا دفن كنید اول سوره البقره و آخر سوره البقره بر سر قبر من بخوانید و شنیدم از ابن عمر كه او وصیت بهمین کرده است چون این خبر با احمد بگفت گفت كه باز گرد به پیش این جوان و بگو تا قرآن بخواند.

حكايت: بیهقی در شعب ایمان روایت کرده از عبدالله عمر كه گفت شنیدم از رسول صلی الله علیه و آله و سلم كه فرمود كه چون بمیرد یکی از شما باید كه او را حبس نكنید و بشتابید بر تجهیز و تكفین او و باید كه تعجیل كنید در گور كردن و بخاك سپردن و در بالین او اول سوره البقره و در پائین او آخر سوره البقره بخوانید و احمد حنبل گفته است كه چون بمقبیره در آئید.

اتيت القبور فناديتهم
و اين المدل بسلطانہ
قال فنوديت من بينها اسمع صوتا و لا ادرى شخصا و هو يقول:

تقانونا جميعا فما مغبر
تروح و تغدو نبات الثرى
فيا سائلى عن اناس مضوا
لقد فلد القوم اوزارهم

و ماتوا جميعا و مات الغبر
و تمحو معاسن تلك الصور
اما لك فيمن ترى معتبر
فاما نعيم و اما سقر

(صفحه ۳۰ و ۳۱ شدالازار)

۲۴۱- نام این شخص را در كتب متداوله رجال نیافتم (نقل از حاشیه شدالازار بتصحيح علامه قزوینی).

سوره الفاتحه بخوانید و قل هو الله احد و معوذتین و ثواب آن باهل مقبره بخشید که ثواب آن باهل گورستان میرسد.

حکایت: ابن ابی الدنیا در کتاب وداع الدنیا آورده است ۲۴۲ که از مصنفات اوست روایت میکند از عمر که گفت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود که هرکس بگورستان بگذرد و ده بار قل هو الله احد بخواند پس ثواب آن بمردگان بخشد او را مزد بدهند بعدد مردگان که در آن گورستان باشند.

حکایت: حافظ اسمعیل روایت کند از عطا که گفت هر خیر که زنده از برای مرده میفرستد بوی میرسد تا تسبیح نیز اگر خدا خواهد.

مسائل متعلقه باین مسئله. شیخ ابو عبدالله قرطبی ۲۴۳ در کتاب تذکره آورده است که قرائت قرآن و دعوات و استغفار همه از انواع صدقه است که بسبب شما خدای تعالی باموات میدهد و هدیه شما نسبت بایشان صدقه است و مخصوص نیست از قرائت دعا و جز آن ۲۴۴.

یافعی روایت میکند از شیخ عزالدین عبدالسلم ۲۴۵ رحمهم الله که منکر بود قرآن خواندن از بهر میت و هدیه مردگان را فرستادن میگفت نمیرسد بایشان چون وفات کرد یکی از یاران

۲۴۲- الداعی الی وداع الدنیا (شدالازار).

۲۴۳- مد: قطبی؟! - ابو عبدالله شمس الدین محمد بن احمد بن ابی بکر بن فرج الانصاری الخزرجی القرطبی المتوفی سنه ۶۷۱، و اسم کامل کتاب التذکره او که مؤلف در متن چیزی از آن نقل کرده (التذکره باحوال الموتی و امور الاخره) است که تلخیصی از آن بقلم شعرانی صاحب طبقات الصوفیه معروف تحت عنوان (مختصره تذکره ابی عبدالله القرطبی) مکرر در مصر بطبع رسیده است (نقل باختصار از حواشی شدالازار).

۲۴۴- بعد از این روایت در متن شدالازار روایتی دیگر آمده است که متن ترجمه فاقد آن است اینک آن روایت:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم وقد سئل عن قصر الصلوة حالة الا من فقال صدقة تصدق الله بها عليكم فاقبلوا صدقته، و قال صلى الله عليه وسلم يصبح على كل سلامي من احداكم صدقة الحديث، فاهداء القرآن من باب الصدقة ولا خلاف في ثواب الصدقة فلا خلاف في ثواب القراءة.

۲۴۵- شیخ عزالدین عبدالعزیز بن عبدالسلام بن ابی القاسم بن الحسن الدمشقی الشافعی از مشاهیر فقهاء قرن هفتم و متوفی در سنه ۶۶۰ در قاهره (نقل باختصار از حواشی شدالازار).

ویرا در خواب دید گفت چه میگوئی در قرآن خواندن و هدیه فرستادن جهت اموات گفت هیئات همچنین است خلاف آنچه ظن بردم یافتیم. و یافعی گفته که در یمن بعضی از یاران من وفات کرد و پس از وفات از بهر وی چیزی بهدیه میفرستادم بعد از آن باری شخصی ویرا در خواب دید که سلام من برسان بفلان کس همچنانچه مرا هدیه قرآن فرستادی ترا خدا جزای خیر دهد و یافعی گفت که شخصی از خویشان من وفات کرد و بعضی از خویشان او را در خواب دیدند که بر تختی نشسته بود و ظرفی نزد وی نهاده بود و سرپوشی بر روی آن ظرف بود گفت سؤال کردم که این چیست در زیر ظرف (گفت) هدیه ایست که پدر فرزندان دوش جهت من فرستاده است. چون بیدار شدم با شوهرش بگفتم گفت من دوش سوره از قرآن خواندم و از بهر وی فرستادم مؤلف کتاب روح الله روحه میگوید: شیخ صالح عارف علاءالدین الایجی^{۲۴۶} که اعتماد بر قول او بود حکایت کرد که بعضی از خویشان در خواب دیدم پس از مرگ و گفتم ثواب قل هو الله بشما چون میرسد گفت روح و راحت بما میرسد همچون کسی که در حمام گرم باشد و تشنگی بر وی غلبه کند ناگاه شخصی درآید نیکو صورت و خوشبوی و با آن حسن صورت و سیرت در آن ظرف آب سرد در آن حمام گرم بآن تشنه دهد چگونه آن تشنه بآن بوی خوش و آب سرد مروح شود همچنین بهدیه که میفرستند از سوره اخلاص بما میرسد و مروح میشویم و صاحب تجلی^{۲۴۷} در منامات آورده است که زنی راهبه نام عابده چون بر موت مشرف شد در آن حالت که خواست مرد گفت بار خدایا ای آنکس که در حیات و ممات اعتماد من بر اوست مرا مخدول مگردان و چون بمیرم مرا در قبر وحشت مده چون وفات کرد پسری بود ویرا که هر شب جمعه و روز جمعه بر سر قبر او میرفت و سوره از قرآن میخواند و دعا میکرد و آمرزش میخواست. این فرزند گفت شبی مادر در خواب

۲۴۶- مد: علاءالدین یحیی (از متن شدالازار برای تصحیح استفاده شد).

۲۴۷- مد: صاحب تجل.

کتاب التجلی فی المنامات تألیف شیرویه بن شهردار دیلمی است (حاشیه شدالازار).

دیدم و گفتم چگونه و حال تو چیست. گفت ای فرزند بدرستی که مرگ اندوهی و زحمتی سختست اما شکر خدای تعالی که من در منزلی خوش و برزخی دلکش واقعم که فرش در آن انداخته و گل و ریاحین بسیار در آنجاست و بالشها از سندس و استبرق در آن محل نهاده‌اند. گفتم ای مادر ترا هیچ حاجتی بمن هست گفت آری ای فرزند من آنچه میفرستی از بهر من از قرائت قرآن و دعا و زیارت من که میکنی فرو مگذار که من شادمان میگردم بمهر و محبتی که مینمائی و تا شب و روز جمعه که می‌آئی زیارت در آن شادی میباشم و هرگاه که روی بگورستان و عزم زیارت داری اهل گورستان میگویند ای راهبه اینک فرزند دلبند تو رسید و زیارت تو می‌آید پس شادمان میشوم بسبب این خیر بعد از آن منزلت و رفعت و درجه می‌یابم از بهر قرائت و دعای تو تا روز جمعه دیگر. میگوید چون این دیدم بعد از آن زیارت مادر می‌کردم و فاتحه و دعا جهت وی میخواندم و دیگر از جهت جماعت گورستان بر میفرستادم ناگاه شب جمعه خلق بسیار دیدم و جماعتی بیشمار که میامدند بنزدیک من گفتم شما چه کسانی گفتند ما اهل این گورستانیم آمده‌ایم که شکر تو بجای آریم و می‌خواهیم که تو زیارت ما قطع نکنی و همیشه در قرائت و دعا و صدقه هدیه نزد ما بفرستی.

حکایت: از بشر بن منصور^{۲۴۸} روایت کرده‌اند که در زمان طاعون مردی بود که بر جنازه‌ها نماز می‌گزارد و چون شب میشد بر در مقبره‌ها می‌ایستاد و دعا بر اموات میکرد و میگفت خدای تعالی وحشت شما مبدل به انس کناد و بر غریبی شما رحمت کناد و از بدیها در گذاراد و نیکوئیهای شما قبول کناد و میگوید يك شب بخانه خود رفتم و دعا در خانه کردم و چون شبهای دیگر بگورستان رفتم و بر در مقابر دعوات نخواندم پس در خواب شدم جماعتی بسیار دیدم که می‌آمدند بنزد من گفتم شما چه کسانی و حاجت شما چیست گفتند ما اهل گورستانیم گفتم^{۲۴۹} چه

۲۴۸- یعنی ابو محمد بشر بن منصور سلیمی بصری از زهاد و محدثین قرن دوم و متوفی در سنه ۱۸۰ (نقل باختصار از حواشی شدالازار).
۲۴۹- مد: گفت.

بشما رسیده است گفتند ما آمده ایم که عوض هدیه که میفرستی از برای ما شکر آن بگزاریم گفتم من هرگز ترك آن نکنم و برای شما هدایا بفرستم^{۲۵۰}.

حکایت: یافعی روایت کند که مردی در خواب دید در گورستانی هر میتی بنزد چیزی میروند و چیزی میگیرند و یکی از ایشان نشسته بود و نمیرفت و هیچ نمیگرفت و متعجب بماندم و نزد وی رفتم و گفتم این قوم کیانند و اینها چیست که بنزد آن میروند و میگیرند. گفت این هدیه است از دعا و صدقه و قراءت قرآن که دوستان جهت ایشان میفرستند و ایشان اینست که میروند و آن هدیه هاست که میستانند گفتم تو چرا نمیروی و نمیستانی گفت مرا احتیاجی بآن نیست و توانگرم بسبب هدیه که فرزند من پیش من میفرستد هر روز. گفتم چه کس است گفت مردی است که زلابی میفروشد در بازار. چون بیدار شدم برفتم بآن جوانی که زلابی میفروشد. برای خواندن چیزی لب میجنباند گفتم چه میخوانی گفت قرآن میخوانم و بهدیه پیش پدر میفرستم. گفت مدتی براین بگذشت که ناگاه شبی مردگان در خواب دیدم که از گورها بیرون میامدند و میرفتند و چیزها میستدند همچون اول. ناگاه دیدم که آن شخص توانگر یعنی آن میت اول نیز از قبر بیرون آمد و برفت و چیزی بستد همچون ایشان پس از خواب بیدار شدم و تعجب کردم از استغناء اول او و افتقار آخر این امر بعد از آن برفتم و سؤال کردم از احوال آن جوان گفتند

۲۵۰- نظر باینکه ترجمه حکایت درست انجام نپذیرفته است عین متن

شدالازار برای مزید اطلاع نقل میشود:

... و عن بشر بن منصور قال لما كان زمن الطاعون كان رجل يختلف الى الجنائز فيشهد الصلوة عليها فاذا امسى وقف على باب المقبره وقال انس الله وحشتكم و رحم غربتكم و تجاوز عن سيئاتكم و قبل حسناتكم لايزيد على هذه الكلمات قال الرجل فامسيت ذات ليلة و انصرفت الى اهلي و لم آت باب المقبره فادعو كما كنت ادعو فرأيت في المنام خلقا كثيرا قد جاؤني فقلت من انتم و ما حاجتكم قالوا نحن اهل المقبره قلت و ما جاء بكم قالوا انك عودتنا منك هدیه عند انصرافك الى اهلك، قلت و ما هي قالوا الدعوات التي كنت تدعولنا بها قلت فاني اعود لذلك مما تركتها بعد ذلك.

۲۵۱- مد: در خواب در گورستانی (تصحیح با مراجعه بشدالازار انجام

گرفت).

او وفات کرد اما دعا کردن از بهر اموات، بدرستی که پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود که میت در قبر چون کسی است که غرق شده باشد و فریادرسی خواهد و منتظر دعائی است که بوی رسد از پدر و مادر وی یا برادر و خویشان وی از دوستان و غیر ایشان پس هرگاه که دعائی باو رسید آن دعا در نزد وی بهتر و دوستر از دنیا و هرچه در دنیا است. و روایت کرده است یکی از بزرگان که گفت برادر خود را پس از مرگ در خواب دیدم گفتم حال تو چیست. گفت بدانک در آنوقت که مرا در قبر نهادند آینده بیامد و پاره آتش داشت. اگر نه دعای دعاکننده بودی که جهت من دعا کرد آن آتش بمن خواست زد و مؤکد اینست آنچه از حبیب عجمی رحمت الله روایت کرده اند مثل این از برای مصلوب^{۲۵۲} و بشاربن غالب گفته که رابعه را در خواب دیدم و من دعای بسیار از بهر وی میکردم پس گفت ای بشار هدیه شما نزد من میاورند^{۲۵۳} در طبقهای نور و سرپوشهای حریر گفتم این چگونه باشد گفت هرگاه که زندگان دعائی بر مردگان کردند و دعای ایشان مستجاب شد آن دعا بر طبقها میبرند و میگویند این هدیه فلان کس است که پیش تو فرستاده است و از ابی قلابه^{۲۵۴} روایت کرده اند که گفت بعضی از اموات دیدم در خواب که گفت زندگان را از ما سلام برسان و بگو جزای خیر دهاد شما را از ما خدای تعالی و بدانک بسبب دعا کردن ایشان برای ما کوههای نور می آید و حافظ اسمعیل از ابی صالح^{۲۵۵} روایت کرده که گفت بدرستی که درجه شخص در قبر بلند می گردانند گفت بچه سبب. میگوید به سبب آمرزش خواستن فرزند یعنی بسبب دعای فرزند گاه هست که در قبر درجه میت بلند میگردانند معبود بحق

۲۵۲- و يؤکد هذا ما روی عن دعاء حبیب العجمی رحمة الله علیه للمصلوب (شدالازار صفحه ۳۶).

۲۵۳- مد: شما نزد میاورند (با مراجعه بشدالازار بصورت متن تصحیح گردید).

۲۵۴- مد: ابی قلابه.

ابی قلابه (بکسر قاف و تخفیف لام) عبدالله بن زید جرمی از مشاهیر تابعین و متوفی در سنه ۱۰۴ (معارف ابن قتیبه).

۲۵۵- مد: از ابن صالح (از متن شدالازار برای تصحیح استفاده شد).

و سجود مطلق رفعت درجات کاملان بمثوبات درجه طالبان محصل سازاد.

مؤلف کتاب روح الله روحه میگوید وقت آنست که شروع در مقصود کنیم باشد که آخر اوقات ما بهتر از اول باشد^{۲۵۶}. بدانکه چون مزارات بسیار است^{۲۵۷} در محلها و راهها دور است و بیک دفعه گشتن بهمه متعذر است^{۲۵۸} مزارات بعدد ایام هفته تقسیم کردیم^{۲۵۹} تا آسان باشد بر زیارت کننده پس اگر تواند در یک روز بهمه بگردد و زیارت کند و اگر خواهد بر عدد هر قسمتی^{۲۶۰} هر روز یک نوبتی که در طلب آن باشد^{۲۶۱} برود و دریابد و اگر خواهد در هر شب جمعه یا صباح شنبه^{۲۶۲} بر نوبتی از آن قیام نماید.

مترجم کتاب عفی الله عنه میگوید اگر ابتداء زیارت از شب جمعه کند^{۲۶۳} یعنی روز پنجشنبه در قصد رؤیت باشد که معنی زیارت است و در این قصد زیارت کعبه مقصود محب و محبوب کند.

مثل: زیرا که گفته اند هرکس بخانه کسی میرود که بیشتر صاحب خانه را بشناسد و قصد رؤیت که معنی زیارت است بسیار معانی^{۲۶۴} دارد. اما در این محل مقصود^{۲۶۵} صورت رفتار است که عین عمل عالم است در شریعت و طریقت. باشد که بتوفیق حق جلو علا به انتهاء سیر^{۲۶۶} و سلوک مطلق برسد که حقیقت عبارت از آنست پس سالك قصد رؤیت اگر^{۲۶۷} در روز پنجشنبه عزم زیارت کند و تمام روز در سلوک آن باشد و در شب جمعه متوجه زیارت گردد و در روز جمعه و صباح شنبه مقصود

۲۵۶- تا اینجا بیشتر از نسخه مد استفاده شد زیرا نسخه جها فاقد بیشتر صفحات بود.

۲۵۷- جها: بدانکه مزارات بسیار است.

۲۵۸- جها: رفتن بهم متعذر است.

۲۵۹- جها: کردم. ۲۶۰- مد: قسمی.

۲۶۱- جها: هر روز یک نوبت در طلب آن باشد.

۲۶۲- جها: یا در صباح شنبه. ۲۶۳- جها: کنید.

۲۶۴- جها: معنی. ۲۶۵- جها: مقصود.

۲۶۶- جها: علا باینها از سیر.

۲۶۷- جها: پس اگر سالك قصد رؤیت اگر.

خود حاصل کرده انشاءالله باحوال خود مشغول گردد گوئیا از روحها که در این دو شب نزول و صعود دارند با خبر شود. بعد از آن در قصد رؤیت هر زیارتی^{۲۶۸} لفظ همتی فقط نباشد^{۲۶۹} و بدانکه مقدمه این کتاب اگر چه داخل مزاراتست اما علیحده کتابیست پر فوائد از احادیث و روایات و اخبار و حکایات که نوشته شده است تا بنسبت با زائران^{۲۷۰} استبشاری باشد و تحریض شود مرجماعتی را که غافلند از زیارت کردن یاران و دوستان و محبان و مخلصان بتخصیص پدران و مادران و اهل گورستان رحمةالله علیهم اجمعین مخلصاً موبداً الی آخرالزمان^{۲۷۱}.

۲۶۸- جها: قصد زیارت.

۲۶۹- جها: لفظ همتی هم باشد.

۲۷۰- جها: تابسبب ما زائران را.

۲۷۱- مد: رحمةالله علیهم اجمعین.

نوبت‌ها

نوبت اول: شیخ کبیر و حوالی آن
نوبت دوم: گورستان باهلیه و حوالی آن
نوبت سوم: گورستان سلم و حوالی آن
نوبت چهارم: مشهد ام‌کلثوم و شیرویه و حوالی آن
نوبت پنجم: گورستان باغ نو و حوالی آن
نوبت ششم: مسجد عتیق و حوالی آن
نوبت هفتم: مصلی و گرداگرد آن

مد: نوبت چهارم. گورستان مشهد و حوالی آن (متن با توجه بشداالازار تصحیح گردید).

در نسخه جها: نوبتها باین صورت آمده است:

نوبت اول مسجد عتیق و حوالی آن^۱

نوبت دوم شیخ عبدالله خفیف^۲

نوبت سوم گورستان باهلیه^۳

نوبت چهارم خاکستان درب سلم^۴

نوبت پنجم خاکستان شیرویه^۵

نوبت ششم خاکستان باغ نو^۶

نوبت هفتم مصلی و مشهد منور امامزاده شهید^۷

۱- مسجد جامع فعلی که مشهور بمسجد جمعه است.

۲- دبیرستان شاهپور سابق. قسمتی از آن قبرستان است و مزار شیخ عبدالله خفیف در شمال شرقی آن واقع است.

۳- محله سرباغ و بقعه متبرکه شاه منذر از بقایای آن قبرستان است.

۴- قبرستان قدیم شیراز که مشهور بدارالسلام است.

۵- جایگاه آن بطور تحقیق معلوم نشد.

۶- در حوالی آستانه حضرت سید علاءالدین حسین واقع بوده است.

۷- از قربانگاه معروف تا مشهد منور حضرت علی بن حمزه علیه السلام يك قبرستان بوده است و اکنون قسمت اعظم آن باغ ملی است.

و بدانك تقدیم متقدمان و متأخران و تفاوت درجات و مراتب ایشان رعایت نکرده است از برای قصد زیارت^۱ در باب آخر باول^۲ ملحق گردانیده و آنکه عهد او نزدیکتر است بدور عهد پیوسته تا از این با خبر گردد*.

از شدالازار.

- النوبة الاولى - للروضه الكبيريه و ما يليها.
- النوبة الثانيه - للمقبرة الباهليه و مايدانيها.
- النوبة الثالثه - لمقبره سلم و ما يقتفيها.
- النوبة الرابعه - لمشهد ام كلثوم و شيرويه و ما يعتديها.
- النوبة الخامسه - للمقبره الباغنويه و نواحيها.
- النوبة السادسه - للجامع العتيق و ما في حواليه.
- النوبة السابعه - لمقابر المصلی و يقرب اليه.

۱- مد: زیارت.

۲- مد: باولیا.

* و لم اراع ترتيب المتقدمين و المتأخرين في الابواب اذ كانت الزيارة غاية القصد في هذا الكتاب بل الحققت الاخرين بالاولين و القريب العهد بالقديم توكلت على الله الكريم (شدالازار صفحه ۳۷).

در نسخه جها از (و بدانك... تا... با خبر گردد) حذف شده است.

نوبت اول: شیخ کبیر و حوالی آن

بدانك تابع بدر منیر شیخ کبیر ابو عبدالله محمد بن خفیف اصل پدران او از شیراز است و مادر وی از نیشابور است و شیخ ابوالحسن دیلمی که مشیخه نوشته است در آنجا می‌آورد که شیخ کبیر شیخ المشایخ بود یعنی پیر پیران که شیخان پیر صفت مریدان بودند^۱ و هم او گفته که شیخ کبیر مقتدای عصر بود و اگر نه او بودی ما طلب فایده استعداد و رفعت و کرامات و درجه نمی‌کردیم^۲ زیرا که منت و لطف و کرم حق سبحانه و تعالی روزی ما گشت تا ما او را دریافتیم و جایگاه وی طلب کردیم و می‌گوید بدانك سن شیخ و کردار و حال و کارگزاری عصر وی و درایت عقل وی بود^۳ و شیخ کبیر خاتم صوفیان پیشینه بود و کارفرمای صوفیان باز مانده. یعنی بفرمان پیران گذشته^۴ مریدان را کار می‌فرمود.

۱- جمها: که آن شیخان مرید او بودند.

۲- جمها: و استعداد رفعت و کرامات درجه نمی‌یافتیم.

۳- جمها: و کار گذاری عصر وی در رایت عقل وی بود.

نظر باینکه ترجمه مشوش است عین عبارات شدالازار در این مورد نقل

میشود:

قال الشيخ ابوالحسن الديلمي في مشيخته هو شيخ الشيوخ و امام اهل النحلة و لو لا ان من الله علينا بطول عمره حتى ادر كناه و استفدنا منه لكان معدودا في الطبقة الثانية لمحلة و سنه و علمه و حاله و حاجة اهل عصره اليه في رايه وعقله.
۴- جمها: بفرمان گذشته.

عبدالله روزی وصف شیخ در نزد وی میگردند^۵ گفت شما منزل و مکان او کی دانید^۶ و سوگند خورد بحق خدای و گفت من شیخ را در ابتدای امر و حال او دیدم که چند سال صوفی بود در آن عصر جماعتی شیخان بودند^۷ و به پیش او^۸ میرفتند و در میان ایشان شخصی بود که پای تهی میکرد و بنزد شیخ میرفت و نعلین^۹ بدست خود میگرفت و همچنین پای تهی بنظر شیخ^{۱۰} میآمد باشد که شیخ چیزی بگوید و او بشنود. جعفر خلدی^{۱۱} مطالعه بعضی از تصانیف شیخ میکرد. روزی گفت تصانیف شیخ بغایت لطیف است و اشارات آن دقیق و رمزهای آن وقتی معلوم شود و

۵- جها: در نزد او میفرمود.

معلوم نشد مراد از این عبدالله بن الحسین کیست (در شدالازار از وی بنام عبدالله بن حسین یاد شده است). ابو نصر سراج در کتاب اللمع ص ۲۴۸ در باب اشعاری که از عرفا و صوفیه مروی است گوید: (و فیما ذکر عبدالحسین قال سمعت احمد بن الحسین البصری یقول حضرت مجلس الجنید رحمه الله فسأله رجل مسئلة فأنشد: نم علی سروجده النفس و الدمع من مقلته ینبجس) الی آخر الابیات الخمسه، - محتمل است با احتمال بسیار قوی که مراد از عبدالله بن الحسین مذکور در متن همین شخص باشد که چنانکه ملاحظه میشود بیک واسطه از جنید متوفی در سنه ۲۹۸ روایت میکند پس وی بدون شبهه از رجال واسطه یا اواخر قرن چهارم و در نتیجه درست معاصر با شیخ کبیر صاحب ترجمه بوده و از نوع روایت او نیز واضح است که وی از زمره عرفا و متصوفه یا از منتسبین بدان طایفه بوده و زیاده براین از احوال او چیزی بدست نیامد (بنقل از حواشی شدالازار علامه قزوینی)

۶- جها: کجا.

قزوینی).

۷- جها: و دوران عصر او جماعتی شیخان بودند.

۸- مد: بودند بسر خود و پیش وی!!

متن شدالازار چنین است: قال عبدالله بن الحسین حین وصف عند الشیخ و ما عسی رایتم انتم من مکانه والله لقد رایت ابا عبدالله فی ابتداء امره و قد تصوف منذ سنین یقصده الشیوخ باسرههم ففیهم من کان نعله معلقا باصبعه یمشی الیه حافیا و کان یقول هو و یسمعون.

۹- مد: نعل.

۱۰- جها: بنزد شیخ.

۱۱- یعنی ابو محمد جعفر بن محمد بن نصیر خواص خلدی از مشاهیر

اصحاب جنید و متوفی در سنه ۳۴۸ و خلدی بضم خاء معجمه و سکون لام بقول یاقوت منسوب است بخلد که نام محله بوده در بغداد و نصیر نام جد او در نجوم الزاهره و کتاب اللمع بضبط قلم بضم نون و فتح صاد بر وزن زبیر حرکات گذارده شده و لابد این ضبط بی اساس نبوده است (نقل باختصار از حواشی شدالازار).

مفهوم گردد که علم ظاهری با آن ضم کنند^{۱۲} یعنی تا علم ظاهر نباشد شخص از سخن شیخ چندان بهره ندارد و سخنهاى شیخ بنص آیات و احادیث مشهوره قید میگردد^{۱۳} و مراد وی از آن رسانیدن فوائد علوم ظاهر و مواید باطن مفهوم شیخ بود^{۱۴} شیخ ابوعبدالله شواء^{۱۵} میگوید: در کلمات شیخ^{۱۶} جوهرهای علم و دانش است و علم و دانش وی بحکمت آمیخته است.

و روایت کرد که شیخ احمد بن یحیی^{۱۷} وقتی با اصحاب خود نشست بود و درس میگفت که ناگاه شیخ کبیر درآمد شیخ احمد گفت این امر آخر نمیشود الا بابوعبدالله یعنی علم به شیخ کبیر ختم میشود و روایت کرده اند از شیخ جعفر حذاء^{۱۸} که روزی به شیخ کبیر بگذشت پس نظر کرد و گفت تصوف از فارس با این پسر میروند^{۱۹}.

و ابوالحسن احمد بن محمد بن حکیم^{۲۰} که قاضی شیراز بود گفت ابو عبدالله مردی^{۲۱} موفق است در امر خود و خدای تعالی او را دوست داشته است از میان بندگان پس گاهی مبتدیان به علم^{۲۲} او نزدیکی^{۲۳} کنند متنبه شوند و^{۲۴} هرگاه نظر در علوم

۱۲- مد: مفهوم گردد علم ظاهری بان ضم کنند - جها: مفهوم گردد که علم بان ختم کنند.

۱۳- جها: مشهور تاویل بچند میگردد!

۱۴- و قد قید کلامه بنصوص الایات و مشاهیر الاخبار و سیبلغ مراده علی ماتبین لی من علمه. (شذالازار).

۱۵- مد: شعراء - جها: سوار - شذالازار. ابوعبدالله الشعراء - یا فحص بلیغ اطلاعی از احوال این شخص بدست نیامد (علامه قزوینی).

۱۶- جها: کلمات شیخ کبیر.

۱۷- یعنی ابوالعباس احمد بن یحیی آتی الذکر (از کتاب حاضر) وی اولین شخصی بوده که شیخ کبیر با او مصاحبت نموده بوده است (از حواشی شذالازار).

۱۸- یعنی ابو محمد جعفر حذاء متوفی در سنه ۳۴۱ که بتصریح شیرازنامه ص ۹۶ شیخ کبیر خرقة تصوف را از دست او پوشیده بوده است (حواشی علامه قزوینی بر شذالازار).

۱۹- جها: باین پسر میروند.

۲۰- ابوالحسن احمد بن محمد بن حکیم الحکیمی (شذالازار) - در هر سه نسخه اللحلیمی - از روی انساب سمعانی ورق ۱۷۳ که شرح مختصری از صاحب ترجمه دارد تصحیح شد (نقل باختصار از حواشی شذالازار).

۲۱- جها: موقت. ۲۲- جها: پس گاهی مبتدیان فهم علم.

۲۳- جها: او بنزدیکی. ۲۴- جها: مشتبه شود.

وی کنند حسد برند یعنی مبتدیان فهم علم^{۲۵} شیخ را ندارند و علم شیخ برایشان مشتبه شود.

اسمعیل جرجانی^{۲۶} در شأن شیخ کبیر گفته که این شیخی است که از وی نیکوئی خلق بمن میرسد و بدرستیکه این شیخ در راه و روش شیخان رفته است^{۲۷} و خوی ایشان^{۲۸} گرفته و طریقه ایشان را یکسو نهاده^{۲۹} و او را علمها و حکمتهاست که سطری از آن در کتاب تألیفی^{۳۰} است و مسئله از آن^{۳۱} در دیوانها تمثیلی^{۳۲} تا علمها بسبب آن مسائل تألیف و افتخار بدانها میکنند و شاد میگردند^{۳۳} حافظ ابونعیم^{۳۴} در ذکر شیخ کبیر میگوید که شیخ وقت است هم علم و هم حال دارد. و شیخ ابو عبدالله سلمی^{۳۵} در کتاب تاریخ الصوفیه که خود نوشته آورده است که امروز شیخ مشایخ و تاریخ زمان از بهر قوم خود باقی نیست الا شیخ کبیر

۲۵- مد: فهم و علم.

۲۶- یعنی ابوبکر احمد بن ابراهیم بن اسمعیل بن العباس الاسمعیلی الجرجانی از مشاهیر فقها و محدثین و رئیس شافعیه جرجان در سنه ۳۷۱ وفات یافت و از اولاد و احفاد او جمع کثیری از علما و فضلا در ناحیه جرجان برخاسته‌اند و ریاست شافعیه آن ناحیه مدتها در خاندان ایشان بوده است (نقل از حواشی شدالازار).

۲۷- مد: پیران رفته است.

۲۸- جها: ایشان.

۲۹- مد: کرده است.

۳۰- جها: تألیف.

۳۱- جما: آنها.

۳۲- جها: تمشیت است.

۳۳- عبارات شدالازار چنین است:

وقال ابوبکر الاسمعیلی الجرجانی فیه ذاک شیخ یبلغنی عنه حسن سمت قد سلك منهج الشیوخ و احتذی حذوهم و استغرق طریقهم له علوم و حکم قد سطرها فی دواوینه و الفها فی کتبه یفرح بمثله و یفتخر بعلمه.

۳۴- یعنی ابو نعیم احمد بن عبدالله بن احمد بن الاصفهانی صاحب کتاب معروف حلیه الاولیاء و تاریخ اصفهان که هر دو بطبع رسیده است وفات وی در سنه ۴۳۰ بوده در اصفهان. نعیم در کنیه او بضبط علامه حلی در خلاصه و رجال استرآبادی و رجال ابوعلی بضم نون است بصیغه تصغیر (علامه قزوینی).

۳۵- یعنی ابو عبدالرحمن محمد بن الحسین بن محمد بن موسی نیشابوری سلمی (بضم سین و فتح لام) از مشاهیر علما و صوفیه و متوفی در سنه ۴۱۲ در نیشابور وی صاحب کتاب معروف طبقات الصوفیه است که اساس نفحات الانس جامی است (از حواشی شدالازار).

قدس سره که از او بزرگتر هیچ شیخ در حال و در وقت تمامتر از وی نیست^{۳۶} و او داناتر از مشایخ است معلوم ظاهر در حالتیکه تمسک بعلم شریعت کرده از کتاب خدای تعالی و احادیث حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم و او فقیه است بر مذهب شافعی. و بدانکه در مرقات ارفعیه^{۳۷} که کتابیست در طبقات شافعیه^{۳۸} آورده که شیخ کبیر شیخ المشایخ و مهتر قومی^{۳۹} است که بسبب یاد او به امید^{۴۰} رحمت است که عند ذکر الصالحین تنزل الرحمه و قبول کرده شیخان پیشینه و متبوع اصحاب آخر است و بدرستی که شیخ کبیر صحبت شیخ جنید دریافت^{۴۱} و خرقة بعد از جنید از دست ابو محمد رویم پوشیده و صحبت جریری و ابوالعباس بن عطاء^{۴۲} یافت. حسین بن منصور حلاج را دیده و شیخ ابوالحسن اشعری بوی چیزی خوانده است و عادت مبارک شیخ کبیر^{۴۳} آن بود که هر شب بیست حدیث از صحاح مینوشت پس از ورد خود و او را اسانیدیست^{۴۴} که حافظ ابو نعیم و غیر او از شیخ روایت کرده اند و شیخ کبیر را مصنفات بسیار است از آن جمله کتاب شرف الفقراء^{۴۵} است و کتاب شرح الفضائل و

۳۶- جها: تمامتر نیست.

۳۷- مد: مرقات ارفعیه. جها: مرقعات ارفعیه.

در شدالازار آمده است: و فی المرقاة الارفعیه فی طبقات الشافعیه لشیخنا الفیروزآبادی..... و علامه قزوینی در حاشیه نوشته است: رجوع شود بکشف - الظنون در دو عنوان (طبقات الشافعیه و المرقاة الارفعیه) جلد ۲ ص ۹۳ و ۴۱۸ و نیز بتاج العروس ج ۱ ص ۱۳-۱۴ و مقصود از فیروزآبادی شیخ مجدالدین محمد بن یعقوب معروف صاحب قاموس است....

۳۸- جها: شافعیه نوشته.

۳۹- جها: قوم.

۴۰- مد: یاد امید.

۴۱- جها: صحبت چند شیخ دریافت.

۴۲- یعنی ابوالعباس احمد بن محمد بن سهل بن عطاء الادمی البغدادی از کبار صوفیه و علماء آن فرقه و از اخص دوستان و موافقین حسین بن منصور حلاج که بهمان مناسبت بدست حامد بن العباس وزیر المقتدر بالله عباسی پس از شکنجه و تعذیب بسیار بهلاکت رسید در ذی القعدة سال ۳۰۹ یعنی در همان سال و ماه قتل حلاج بحکم همان شقی مذکور (نقل باختصار شدالازار).

۴۳- جها: عادت شیخ کبیر.

۴۴- مد: اساتید هست.

۴۵- شرف الفقراء المتحققین علی الاغنیاء المنفقین.

کتاب جامع الارشاد و کتاب الفصول^{۴۶} فی الاصول و کتاب استذکار و کتاب لوامع و کتاب المنقطعين و کتاب لبس^{۴۷} المرقعات و کتاب الاغاثه^{۴۸} و کتاب اختلاف الناس فی الروح و کتاب الاقتصاد و کتاب فضل^{۴۹} التصوف و کتاب المفردات و کتاب بلوی الانبياء و کتاب الرد والالفه و کتاب جمع والتفرقه^{۵۰} و کتاب مسائل علی بن سهل^{۵۱} و کتاب الرد علی بن سهل و کتاب الرد علی بن سالم و کتاب الجوع و ترک الشهوات و کتاب معرفة الزوال و کتاب اسامی المشايخ و کتاب المعراج و کتاب المنهج فی الفقه و کتاب المعتقد الكبير و الصغير و کتاب آداب المریدین و کتاب جامع-الدعوات و غیر آنها تصنیف کرده و تألیف ساخته^{۵۲} و میگویند مطولات و مختصرات تصانیف شیخ سی کتاب است و وعظ میفرمود بر کرسی و وعظ و نصیحت مریدان کرده است و فرمود که متابعت پنج شیخ کنید از مشایخ ما و باقی دیگر سخن ایشان میشنوید و مسلم میدارید آنچه میگویند و از آن پنج شیخ یکی حارث بن اسد محاسبی^{۵۳} دوم شیخ جنید بغدادی^{۵۴} سوم ابو محمد بن

۴۶- جها: الوصول.

۴۷- ۲۷- جها - مد: لبس.

۴۸- جها: اعانه - مد: الاحاث.

۴۹- جها - مد: فصل.

۵۰- جها: جمع التفرقه.

۵۱- جها: کتاب علی بن سهل.

۵۲- درباره دو کتاب جامع الدعوات و آداب المریدین در شدالازار سخنی

نرفته است.

۵۳- مد: احمد - جها: احمد محاسبی.

علامه قزوینی در حاشیه شدالازار نوشته است:

ابو عبدالله حارث بن اسد محاسبی بصری از مشاهیر زهاد و رجال طریقت در سنه ۲۴۳ ببغداد، کتاب (الرعايه لحقوق الله) او همین اواخر در سنه ۱۹۴۰ میلادی باهتمام اوقاف کیپ در اروپا بطبع رسیده است. در هر سه نسخه ب ق م نام پدر صاحب ترجمه بجای اسد احمد نوشته شده و آن غلط فاحش و تصحیف نساخ است از روی ماخذ تصحیح شد (نقل باختصار از حاشیه علامه قزوینی).

۵۴- ابوالقاسم جنید بن محمد بن جنید بغدادی نهاوندی الاصل از مشهور-ترین مشایخ صوفیه متوفی در سنه ۲۹۷ یا ۲۹۸ - (حلیه الاولیاء ۱۰: ۲۵۵-۲۸۷، و تاریخ بغداد ۷: ۲۴۱-۲۴۹ و قشیری ۱۸-۱۹ و ابن خلکان در حرف جیم و

رویم^{۵۵} چهارم ابوالعباس بن عطا پنجم عمرو بن عثمان مکی^{۵۶} اند. بعد از آن سؤال کردند از تخصیص این پنج شیخ فرمود که ایشان^{۵۷} میان علم و حقیقت جمع میکنند و دیگران ارباب احوالند و اصحاب غلبات^{۵۸} و شیخ کبیر فرمود که هیچ حدیث نشنیدم الا که عمل بآن کردم یعنی هر حدیث که بمن رسید البته بآن^{۵۹} کار کردم تا نماز کردم بر طرفهای انگشتان که آن صعب است* و روایت کرده است ابوالقاسم قشیری^{۶۰} از ابو عبدالله بن باکویه^{۶۱} که گفت از شیخ کبیر شنیدم در ابتدای حال بسیار می بود که از صبح تا پسین هزار رکعت نماز می گزاردم و بسیار می بود که در یک رکعت نماز ده هزار بار قل هو الله احد می خواندم و بسیار می بود که در یک رکعت قرآن تمام می خواندم اما قشیری گفت که

نفعات ۸۹-۹۲) در جمیع ماخذ مذکوره و غیر مذکوره از سایر کتب رجال و تواریخ نام و نسب جنید را بهمان نحو که ما در فوق مرقوم داشتیم ضبط کرده اند فقط صاحب قاموس بر خلاف عموم ماخذ دیگر گفته که نام او سعید بن عبید است و جنید لقب او بوده و ما هیچ ندانستیم که وی این مطلب عجیب را از کجا نقل کرده است (حاشیه شدالازار).

۵۵- ابو محمد رویم بن محمد (یا احمد) بغدادی از مشاهیر صوفیه قرن سوم و از اقران جنید در سنه ۳۰۳ در بغداد وفات یافت (نقل باختصار از حاشیه شدالازار).

۵۶- ابو عبدالله عمرو بن عثمان یکی از مشاهیر صوفیه قرن سوم و از اقران جنید و یکی از مخالفین جدی حسین منصور حلاج بوده و او را لعنت می کرده و می گفته اگر میتوانستم او را میکشتم، در سنه ۲۹۷ در بغداد و بقولی در مکه وفات یافت (حاشیه شدالازار).

۵۷- مد: این پنج شیخ.

۵۸- جها: عینیات.

۵۹- مد: به آن حدیث.

* ما سمعت شیئا من سنن النبی صلی الله علیه وسلم الا واستعمله حتی الصلوة علی اطراف الاصابع وهی صعبه (شدالازار).

۶۰- ابوالقاسم عبدالکریم بن هوازن قشیری متوفی در سنه ۴۶۵ در نیشابور وی صاحب رساله مشهور به رساله قشیری است که مکرر بطبع رسیده است نسخه از این رساله بخط شیخ مجدالدین بغدادی عارف مشهور مورخه سنه ۵۸۲ که در پشت آن اجازه بخط شیخ نجم الدین کبری مسطوره بوده و در ملک صاحب روضات الجنات متوفی در سنه ۱۳۱۳ هجری قمری بوده است (روضات ص ۴۴۵) این نسخه فوق العاده نفیس که تا قریب پنجاه سال قبل هنوز در اصفهان موجود بوده فعلا کجاست (حاشیه شدالازار).

۶۱- جها: ماکویه!!

از ابوالعباس کرخی^{۶۲} شنیدم که گفت از ابو عبدالله خفیف شنیدم که گفت پیر شدم و ضعیف بودم از گزاردن نافله. پس از ورد خود هر شب يك رکعت نماز یا دو رکعت نماز کردم از بهر حدیث رسول صلی الله علیه و آله و سلم که فرموده است يك رکعت نماز نشسته کردن برابر نیمه^{۶۳} نماز ایستاده است.

بدانکه شیخ کبیر را صد و ده سال عمر بود و گفته اند بیشتر از آن پیر بود و حافظ اسمعیل از ابوالقاسم هاشمی روایت کرده است که گفت از شیخ کبیر شنیدم بر سر کرسی در آخر مجلس که میگفت مردی^{۶۴} و زنی در گورستان باهلیه بودند و هرگاه که غریبی از یاران ما رنجور میشد او را میبردند بخانه و خدمت وی میکردند*. ناگاه درویشی نیکوسیرت^{۶۵} پیامد^{۶۶} و او را علتی بود و سخت رنجور شده^{۶۷} پس او را برگرفتند و خدمت وی میکردند در خانه شبی از شبها حال آن درویش سخت تر و رنج او صعب تر شد پس خدمت وی بنوبت کردند^{۶۸} زن با مرد گفت من بخواب میروم تو خدمت میکن و تو بخواب میرو که من خدمت

۶۲- چنین است در هر سه نسخه بقم و نیز در رساله قشیری ص ۲۹ یعنی الکرخی با خاء معجمه، و چنین کسی با این کنیه و نسبت که عصر او با عصر شیخ کبیر موافقت نماید در کتب تواریخ و رجال اطلاعی از آن بدست نیامد ولی در تبیین کذب المفتی ابن عساکر ص ۱۹۱ در شرح احوال شیخ کبیر در عین همین حکایت این کلمه (الکرخی) با جیم بجای خاء مسطور است و در اینصورت (برفرض صحت این نسخه) محتمل است با احتمال قوی که مراد ابوالعباس احمد بن محمد بن یزید فقیه کرخی (بفتح کاف و راء مهمله منسوب بکرچ ابو دلف که در کزاز حالیه واقع بوده) ساکن بغداد و متوفی در سنه ۳۲۱ که شرح حال او در انساب سمعانی در نسبت (الکرخی) ورق ۴۷۷ ب مذکور است باشد.

۶۳- مد: که نماز نشسته کردن بر نیمه.

۶۴- جها: که مردی.

*- جها - مد: وزنی در گورستان باهلیه بود و هرگاه که رنجور میشدند او را میبردند بخانه و خدمت وی میکردند و هرگاه که غریبی از یاران ما رنجور میشد او را میبردند بخانه و خدمت وی میکردند - متن با مراجعه بشدالازار تصحیح گردید.

۶۵- جها: نیکو صورت.

۶۶- جها: صورت که پیامد.

۶۷- مد: او را علتی و رنجوری سخت بود.

۶۸- جها: میکردند.

میکنم تا وقت سحر و چند شب چنین میکردند^{۶۹}. میگویند که ناگاه شبی آن زن بخواست بود و مرد خدمت میکرد که بوی خوش بشنید که بویهای دیگر مثل آن بسو نبود^{۷۰} و (گفت)* در خانه احساس چیزی نمیکردم پس در نوبت خود که در خواب بودم هاتفی ندا کرد و گفت ای مرد وای بر تو، گفتم چرا گفت در خانه تو رحمت حق سبحانه و تعالی نزول کرده پس بیدار گشتم دیدم آن غریب روح سپرده بود.

راوی گوید که شیخ کبیر در این حکایت چون باین سخن* رسید که تو در خوابی و رحمت حق تعالی در خانه تو نزول کرده اضطراب کرده و بیهوش شده در کنار من افتاد دیدم که آب چشم شیخ در کف من روان شد و میچشیدم و بسی شیرین بود پس از این حکایت هیچ از شیخ نشنیدم^{۷۱} و شیخ ابوالحسن دیلمی کتابی نوشته است در سیرت شیخ کبیر و آن کتاب غیر مشیخه است و در آن کرامات شیخ و کلمات و حکایات شیخ آورده است.

مترجم کتاب میگوید بدانکه در آخر هر مزاری مؤلف کتاب روح الله روحه بعد از سیرت و حکایت صورت و احوال صاحب مزار بترتیب ذکر تاریخ وفات نیز کرده است تا فایده آن بیشتر باشد^{۷۲} پس بر این ترتیب وفات شیخ کبیر در شب سه شنبه بوده است از بیست و سوم ماه رمضان سنه احدی و سبعین و ثلثمائة الهجریه^{۷۳}

۶۹- جها: و چنین کردند.

۷۰- مد: و بویهای دیگر نبود.

* کلمه (گفت) برای صحت افعال جمله اضافه گردید * مد: حکایت بر سر بنده رسید - جها: حکایت در سر شده چون باین سخن رسید.

۷۱- فلما بلغ الشيخ الى قوله اتنام و الحق نازل في دارك زعق و اضطرب و وقع في الكرسي و دموعه تسيل على كفى فلحست دمه و كان حلوا و ما انتفع بالشيخ بعد ذلك (شذالازار صفحه ۴۵).

۷۲- جها: مؤلف کتاب میگوید بدانکه در آخر هر مزاری بعد از سیرت و حکایت صورت احوال صاحب مزار بترتیب وفات نیز ذکر کرده است تا فایده آن بیشتر باشد.

۷۳- چنین است نیز در انساب سمانی و شیرازنامه ولی در تاریخ یافعی ۳۹۷-۲ و سبکی ۱۴۵-۲ وفات او را در ثالث رمضان نوشته اند و لابد کلمه (والعشرین) بعد از ثالث در این دو مأخذ از قلم افتاده است. اما در خصوص سال وفات شیخ کبیر در اینکه سنه ۳۷۱ بوده مابین مورخین معتبر گویا هیچ خلاقی نیست و اکثریت عظیمه ایشان از قبیل مؤلفین حلیه الاولیاء و انساب سمانی

شيخ احمد كبير:

نام وی فضل بن محمد خادم شيخ و یار شيخ بوده است. شيخ ابو الحسن دیلمی گفته است نزدیک بیست سال^{۷۴} فضل بن محمد دیدم که جبه صوف ستمبر^{۷۵} پوشیده بود بی شیب جامه و سیرتی نیکو داشت و از خلق^{۷۶} عزلت گرفتی و هیچکس او را در خصومتی و فضولی ندید و تنهائی و خلوت دوست تر میداشت و در منظری که در بالای بام رباط شیخست قریب پنجاه سال زمستان و تابستان بسر میبرد و تحمل گرما و سرما میکرد و رعایت و قتهای نماز میکرد و در شب و روز فراموشی جائز نمیداشت. روز بروزه می بود و شب زنده میداشت و پرسش بیماران میکرد و تشییع جنازه می نمود و قضای حقهای برادران میگزارد و بدرگاه قاضیان و سلاطین نمیرفت و او را سخنها و معرفتهای دلکش بود و کتابتی خوش داشت. دیلمی گفته با ابو عبدالله یعنی شيخ حسین بیطار و ابو نصر طوسی^{۷۷} و حسن جوالقی روزی بصحرای^{۷۸} بیرون

و تبیین کذب المفتری و معجم البلدان و ابن الاثیر و شیرازنامه و یافعی و سبکی و شعرانی همه مانند متن حاضر وفات او را در سنه ۳۷۱ ضبط کرده اند. فقط در تاریخ گزیده و تتبع او در حبیب السیر و ریاض العارفین وفات او را در سنه ۳۹۱ نوشته اند که واضح است سبعین در نسخه آنها به تسعین تصحیف شده بوده و فارسنامه ناصری در سنه ۳۷۰ نوشته ولی اشتباه عجیب بسیار فاحش در این خصوص در نقعات جامی روی داده که وفات او را در جمیع نسخ خطی و چاپی از کتاب مزبور که اینجانب دیده در سنه احدی و ثلثین و ثلثمائه نوشته اند یعنی با چهل سال تفاوت با تاریخ واقعی (نقل باختصار از حاشیه شدالازار بقلم علامه قزوینی).

۷۴- قال الديلمي رايته نحواً من خمسة و عشرين سنه (شدالازار).

۷۵- جها: صوف سفید ستمبر.

۷۶- جها: خلاق.

۷۷- مد: طرطوسی. چنین است درم و نیز در ترجمه کتاب حاضر بقلم پسر مؤلف عیسی بن جنید چاپ شیراز ص ۳۳، ب ق: الطرطوسی - بطن بسیار قوی طرطوسی تحریف طوسی است و صواب همین صورت اخیر است بطبق م و ترجمه مذکور و مراد بدون شك ابونصر سراج طوسی صاحب کتاب اللمع است در ص ۴۹ س ۱ باز اسم از نصر طوسی که هر سه نسخه حاضر در آنجا صریحاً و واضحاً بدون اختلاف همین نحو دارند خواهد آمد.

۷۸- فی بستان (شدالازار).

رفتیم ناگاه ابو احمد را دیدیم که در صحرا تنها نشسته بود. پس این جماعت با وی گفتند ای شیخ این زمان بغایت گرم است و تمنای آن که با ما مساعدت کنی و رفیق ما گردی. گفت شما بجای خود باز گردید مرا بجای خود بگذارید که سلامت من و شما در این است^{۷۹} پس او را رها کردیم بحال خویش که ناگاه از چشم ما غایب گشت بعد از آن در میان نماز او را بدیدیم و بدانک شیخ احمد در سیصد و هفتاد و هفتم از هجرت متوفی شد و او را در حظیره شیخ کبیر دفن کردند از عقب شیخ رحمت الله علیهما.

شیخ احمد صغیر^{۸۰}

نام وی حسن بن علی شیرازی بود و خادم شیخ کبیر و یار وی بود و گفته است سی و پنج سال خدمت شیخ کردم و صحبت وی دریافتم و هیچکس با من و شیخ نمی بود در خانه و خدمت میکردم^{۸۱}.

دیلمی گفته است که شنیدم از شیخ کبیر که فرمود دوست میدارم من ابو احمد را^{۸۲} از جهت خدمت سی ساله و گفت سی سال خدمت کرد. هیچکس جز وی ندیدم در غیرت درویشی و ثبوت در قدم فقر و هفتاد سال عمر داشت و ثابت قدم بود در عبادت و خدمت تا زمانی که ضعیف و ناتوان شد و هرگز طعام تنها نخورد و تنها نمی بود و با درویشان چیزی میخورد و خواب میکرد و هرگز بجامه خواب نخسبید مگر در مرض موت و عامی بود و خط نمی نوشت و فراشی شیخ کبیر میکرد و هرگاه که او را به پیش شیخ میخواندند غضب میکرد و روز خدمت میکرد با کودکان و شب زنده میداشت و میگویند در زمان حیات وی هرگز هیچ زلت و عصیان بوی ندیدیم و تمام عمر در يك جامه مرقع پوشیده بود مگر در زمانی که غسل میکرد آنجامه بیرون میکرد و گفت چون

۷۹- جها: که صلاح ما و شما در این است.

۸۰- مد: شیخ احمد سیوم - الشیخ ابو احمد الصغیر (شدالازار).

۸۱- مد: و خدمتی میکرد.

۸۲- جها: ابو محمد را!!

بمیرم مرقع و مندیل من بکودکان رباط دھید و خرقه پارۀ کہ دارم از بہر کفن و حنوط و خرج آن است و وفات او در سال سیصد و ہشتاد و پنج بودہ از ہجرت و او را دفن کردند در نزد شیخ احمد کبیر^{۸۳} ^{۸۴}.

شیخ عبدالسلام:

پسر شیخ کبیر بود کہ در زمان حیوة شیخ در جوانی وفات کرد شیخ ابونصر طوسی^{۸۵} میگوید چون پسر شیخ کبیر شیخ عبدالسلام وفات کرد ہمہ ائمہ و مشایخ حاضر شدند و ہرچند میخواستند کہ عزای شیخ کبیر^{۸۶} باز دہند ہیچکدام را زہرہ نبود

۸۳- نظر باینکہ ترجمہ احوال شیخ احمد صغیر از متن شدالازار درست و مطابق النمل بالنمل انجام نیافتہ عین عبارات شدالازار نقل میگردد.
اسمہ الحسن بن علی الشیرازی خادم الشیخ و صاحبہ قال صحبت الشیخ و خدمتہ خمساً و ثلاثین سنہ ما معنا فی البیت ثالث الا امرأة فی بعض الاوقات تجيء فتخدم. قال الدیلمی: سمعت الشیخ الکبیر رحمہ اللہ یقول کیف لا احب ابا احمد و کان یغطينی و اہلی بالثیاب ثلاثین سنہ. قال مات و قد قارب السبعین ما رأیتہ و لا سمعت قبلہ انہ تغیر عما کان من الفقر و ثبت علی ذلک حتی شاخ و ضعف و ما افرد قط لنفسہ طعاماً ولا مکاناً بل کان یاکل مع الفقراء وینام حیث ینام الفقراء و ما فرش لنفسہ الا فی مرض موتہ و کان امیاً لا یکتب و یستقی الماء و یکنس الرباط کالصبی الصغیر و اذا دعی بالشیخ غضب یخدم نہارہ مع الصبیان و یقوم کالرہبان ما عرفت لہ طول عمرہ زلہ ولا ہفوة لبس مرقعہ واحدہ مدۃ حیاتہ و نزعت عنہ فی المغتسل و اوصی عند موتہ بمرفعتہ و مندیلہ لصبیان الرباط و اوصی بکساء کان لہ للکفن و الحنوط و المؤمن. توفی سنہ خمس و ثمانین و ثلاثمائہ و دفن عند الشیخ ابی احمد الکبیر خلف الشیخ و قبرہ متصل بقبرہما رحمۃ اللہ علیہم.

۸۴- در ہیچ ماخذ دیگری جز شیرازنامہ ص ۹۹-۱۰۰ شرح حالی از این دو ابو احمد کبیر و صغیر نیافتم. در تبیین کذب المفتري ابن عساکر در ضمن ترجمہ احوال شیخ کبیر ص ۱۹۲ فقط اسمی از آن دو برده شدہ است بدون ہیچ توضیح دیگری، و همچنین شیخ عطار در تذکرۃ الاولیاء در شرح احوال شیخ کبیر (ج ۲ ص ۱۰۴) از این دو ابواحمد کبیر و صغیر نامی برده و حکایت بسیار ممتعی راجع بآندو نقل کردہ ولی از آنها بہ احمد مہ و احمد کہ تعبیر کردہ بحذف کلمہ ابو از اول اسم آنها (نقل باختصار از حاشیہ شدالازار).

۸۵- بدون شک مراد ابو نصر عبداللہ بن علی بن محمد بن یحیی طوسی معروف بابو نصر سراج صاحب کتاب معروف اللع است وی در سنہ ۳۷۸ وفات یافت و در طوس مدفون شد (نقل باختصار از حواشی شدالازار).

۸۶- جہا: از عزاء شیخ کبیر را.

از بسیاری هیبت و سکون و وقار شیخ و مرقد شیخ عبدالسلام در جنب شیخ احمد صغیر است برابر روی مادر خود^{۸۷}. مترجم کتاب عفی عنه میگوید آنچه درین حظیره مدفون کرده اند ذکر آن رفت با مادر شیخ عبدالسلام و دیگر مشایخ که در حوالی و نزدیک شیخ کبیر است^{۸۸} از ایشان یکی شیخ المشایخ فی العصر شیخ حسین بازیار است.

شیخ ابوعلی حسین بن محمد بن احمد بازیار^{۸۹}

صحبت شیخ کبیر را دریافته است و مسافرت بسیار کرده و شیخان دیده و شیخ کبیر عمل بازیاری بوی حواله کرد و فرمود در شأن شیخ حسین که تصوف شیخ در جنب کیسه وی است*

۸۷- چون ترجمه روشن نیست متن شدالازار را برای مزید اطلاع نقل میکند: الشیخ عبدالسلام بن الشیخ الکبیر ابی عبدالله. حصل العلم و المعرفة وتوفی ابان شبابه فی حیاة الشیخ. قال الشیخ ابو نصر الطوسی توفی الشیخ عبدالسلام ابن الشیخ فحضر جنازته سائر الائمة و الشیوخ فلم یجسر احد منهم ان یعزی الشیخ من قرط هیبته و سکونه و وقاره و مرقد به جنب ابی احمد الصغیر حذاء وجه والدته رحمة الله علیهم.

۸۸- جها: کبیرند.

۸۹- در شدالازار آمده است الشیخ ابوعلی الحسین بن محمد بن احمد الاکار - و در حاشیه نوشته شده است: اکار بمعنی کشاورز و دهقان و پرزگر است و در نفحات ص ۲۸۶ نیز عین همین لقب را در خصوص صاحب ترجمه استعمال کرده است ولی در شیرازنامه ص ۹۸ و ترجمه کتاب فارسی حاضر بتوسط پسر مؤلف عیسی بن جنید ص ۳۴ در عین همین مورد لقب صاحب ترجمه را بازیار نوشته اند و در حقیقت یکی از معانی بازیار نیز کشاورز و زراعت کننده است (برهان قاطع) که باین معنی بازیار مرادف اکار است (نقل باختصار از حاشیه شدالازار).

*- مترجم کتاب مسحاة در متن شدالازار (تصوف الحسین فی مسحاته) را بمعنی کیسه گرفته است با فحص بلیغی که بعمل آمد معلوم نشد که بچه مناسب مسحاة بکیسه ترجمه شده است شاید مترجم مسحاة را بصورت تصحیف خوانده باشد ولی در هر حال مصحفی را هم نیافتم که معنی کیسه دهد مسلم است که عبارت بصورت متن هیچ معنی نمی دهد در حالیکه مراد از مسحاة بطور قطع همان معنی لغوی آن که بیل و کلند است میباشد ولاغیر و روشن است که شیخ کبیر می خواهد بگوید که تصوف شیخ عبدالسلام از راه کشاورزی و ملازم بیل و کلند است یعنی وی کسی نیست که بیکاری و تن آسانی را پیشه سازد بلکه با کدیمین و عرق جبین نان خود را فراهم می آورد و کار و عمل لازمه تصوف است والله اعلم بالصواب.

و بدانك شيخ ابواسحق ابراهيم شهریار کازرونی^{۹۰} ادب بصحبت وی یافته است زیرا که شيخ ابوشجاع مقاریضی در مشیخه خود آورده است که سالی شيخ حسین بازیار به کازرون آمد پس مشایخ نزد وی گرد شدند و شيخ ابواسحق در میان ایشان جوان بود چون بنشستند گفتند یا شيخ این جوان قرآن خوش میخواند اگر اجازت دهی چیزی بخواند شيخ حسین گفت چیزی بخوان شيخ ابو اسحق این آیه بخواند انی جزیتهم الیوم بما صبروا انهم هم الفائزون شيخ حسین در خواندن وی تواجد کرد بعد از آن با وی گفت ای ابا اسحق تا اینجا^{۹۱} باشیم رفیق باش پس شيخ مرشد در کازرون مصاحب شيخ حسین شد تا با وی^{۹۲} بشیراز آمد و از مشایخ وقت که در شیراز بودند بتخصیص یاران شيخ کبیر استماع حدیث کرد و احادیث برایشان خواند و مسافرت کرد با ایشان بجانب عراق و حجاز تا وقتی که برسید بهمت ایشان بآنچه برسید.

مترجم^{۹۳} کتاب میگوید: میان خلق مشهور است که شيخ ابو- اسحق شيخ کبیر را ندیده است اما از حاجی ابراهیم خنجی مذکور است که گفت شيخ^{۹۴} استاد من بود روزی قراءت کتاب مشکوة میکردم که حکایت شيخ مرشد میکردند. حاجی ابراهیم فرمود که شيخ کبیر وضو میساخت که نظر او بشیخ مرشد افتاد فرمود که در تو چیزی هست سعی کن تا ضایع نکنی بعد از آن شيخ مرشد در صحبت شيخ حسین مسافرت بسیعی وجد با مشایخ کرد تا بمقصود رسید و شيخ حسین اکار در سال سیصد و چیزی^{۹۵} وفات کرد و او را در عقب شيخ ابو عمرو اصطخری دفن کردند برابر گنبد شيخ کبیر که معروفست.

۹۰- یعنی شيخ ابواسحق ابراهیم بن شهریار کازرونی معروف بشیخ مرشد از مشاهیر مشایخ خطه فارس در سنه ۴۲۶ وفات یافت و در کازرون مدفون شد (حاشیه شدالازار).

۹۱- مد: آنجا.

۹۲- مد: بوی.

۹۳- جها: حکایت: مترجم.

۹۴- مد: ابراهیم خنجی شيخ.

۹۵- جای احاد و عشرات در هر سه نسخه سفید است ولی در شیرازنامه ص

۹۸ تاریخ وفات او را در سنه احد و تسعین و ثلثمائه ضبط کرده است (حاشیه شدالازار).

شیخ ابو عمر و^{۹۶} اصطخری

مہتر قوم خود بوده است و مسافرت حجاز و عراق و شام کرده و صحبت رویم یافته است و سهل بن عبداللہ تستری^{۹۷} را دیدہ است.

ابوالحسن دیلمی میگوید وی شطاح بود و شطح ظاهر میکرد و صورت وی چنان مینمود کہ شاطری است و کلاب میگرفت^{۹۸} و بصید میرفت و جامہ‌های شیرازی میپوشید و کبوتر در خانہ میداشت اما نمی‌پرانید^{۹۹} و احوال وی از شیخ کبیر پرسیدند فرمود کہ^{۱۰۰} باین کبوترها^{۱۰۱} تسکین خاطر میکند از آن چیزهای سنگین کہ دارد.

میگویند شبی از شبها بعزم صید کردن بیرون رفت و صیدی در برابر وی آمد پس اثر آن صید بگرفت و کلاب از عقب صید بدوانید و خود بایستاد و بذکر حق تعالی مشغول شد کہ ناگاہ از میان کوه آوازی^{۱۰۲} شنید^{۱۰۳} چون نگاہ کرد دید کہ هیچ سنگی و درختی و جانبی نبود^{۱۰۴} الا کہ با وی ذکر میکردند.

بیت

بذکرش ہرچہ بینی در خروش است
دلی داند در این معنی کہ گوش است

۹۶- الشیخ ابو عمر و عبدالرحیم بن موسی الاصطخری (شدالازار) - چنین است در ب و ق و شیرازنامہ ص ۹۶ ولی در نفحات ص ۲۷۰ ابو عمر (بدون واو در آخر)، م اصلا این کنیہ را ندارد (حاشیہ شدالازار).

۹۷- هو ابو محمد سهل بن عبداللہ بن یونس التستری از اشہر مشایخ صوفیہ در قرن سوم در سنہ ۲۸۳ بقول مشہور و بقولی در سنہ ۲۷۳ وفات یافت (نقل باختصار از حاشیہ شدالازار).

۹۸- جہا: و کلاب را میگرفت. یدہب الی الصید و معہ الکلاب (شدالازار).

۹۹- وکانت عنده حمام (شدالازار).

۱۰۰- مد: پرسیدند کہ.

۱۰۱- مد: کبوتر.

۱۰۲- مد: از میان آوازی.

۱۰۳- مد: می‌شنید.

۱۰۴- فسمعت جلبة فی الجبل حتی ظننت ما بقی شجر ولا حجر ولا ذو

روح الا ذکر اللہ بذکرہ.

نه بلبل بر گلش تسبیح خوانی است

که هر خاری به تسبیحش زبانی است

و گفته‌اند که پوست گاوی در خانه وی بود که در تابستان و زمستان بآن بسر میبرد^{۱۰۵} و خادم وی استاد ابوبکر میگوید یکبار بیست‌روز طعام نخورد^{۱۰۶} پس گفتم یا شیخ اگر اجازت باشد طعامی از بهر تو بیاورم^{۱۰۷} گفت نه گفتم میترسم که ضعیف شوی چون این سخن بشنید هاونی^{۱۰۸} سنگی بزرگ نهاده بود گرفت و بر

۱۰۵- نظر باینکه مترجم مطلب را باجمال برگزار و ترجمه کرده است عین عبارت شدالازار نقل میشود:

وقیل لم یکن فی بیه الا جلد بقره علیها قرناها فکان فی الصیف یاخذ بقرنیها فیمد الی الصحن فاذا کان الشتاء یاخذ بهما فیمدها الی تحت السقف.
۱۰۶- مد: بیست و چند روز طعام نخورد - لم یاکل عبدالرحیم مرة نیفا و عشرین یوماً من الطعام.

۱۰۷- جها: یا شیخ اجازت باشد که طعامی از برای تو بیاورم.

۱۰۸- مد: جاروبی - و کان عنده جاون کبیر (متن شدالازار).

چنین است در هر سه نسخه (یعنی جاون بجیم و الف و واو و نون). در ترجمه کتاب حاضر بتوسط پسر مؤلف عیسی بن جنید ص ۳۶ در ترجمه این عبارت بجای این کلمه (هاون) نوشته و بدون هیچ شبیه بقرنیه سیاق حکایت مراد از این کلمه همین معنی باید باشد یعنی هاون معروف که در آن چیزها مانند فلفل و نمک و غیره نرم کوبند و نرم کنند ولی با فحص شدید در جمیع کتب لغت عربی و فارسی بچنین کلمه غریب یعنی جاون بجیم بمعنی هاون با هاء برنخوردیم، در عربی هاون را منحاژ یا مهراس گویند و خود کلمه هاون را نیز بهمین تلفظ امروزه یعنی بفتح واو و نیز بضم واو و نیز بدو واو بر وزن صابون، استعمال کنند. در فارسی بغیر خود کلمه هاون کلمه جواز بضم جیم و در آخر زاء معجمه نیز بهمین معنی است ولی جاون را چنانکه گفتیم در هیچ جا نیافتیم احتمال میرود که جاون (بر فرض صحت نسخه) لهجه محلی شیرازی قدیم بوده بجای هاون یا آنکه لفتی دیلمی بوده بجای همان کلمه هاون چه مخفی نماناد که تقریباً تمام این شرح حال چنانکه مؤلف صریحاً باسم و رسم از او نقل نموده بقلم ابوالحسن دیلمی صاحب مشیخه فارس و سیره شیخ کبیر است.

سپس علامه قزوینی در اضافات و حواشی شدالازار چنین می‌نگارد:

حاون، در این حاشیه گفتیم که بقرنیه سیاق عبارت متن و نیز بقرنیه ترجمه کتاب حاضر بقلم پسر مؤلف ص ۳۶ که در آنجا بجای جاون (هاون) مرقوم است احتمال میرود که این کلمه یعنی جاون لهجه محلی شیراز بوده بجای هاون و بعبارة اخری همان کلمه هاون است که در آن لهجه هاء او بجیم بدل شده است. بعدها که از چند نفر از اهالی مطلع شیراز جدا جدا سؤال کردم که هاون را بلهجه شیرازی چه میگویند و همه بدون تأمل و بدون اختلاف گفتند جوقن (بجیم مضموم

سینه خود نهاد و گفت هیچ ضعفی و سستی می بینی در من پس متحیر شدم. گفت برو و این کبوترها را آب و دانه ده^{۱۰۹} و خاموش شد.

شیخ کبیر میگوید روزی پیش شیخ بودم که پرسید حال عبدالرحیم چیست گفتم وفات کرد گفت خدای بر وی رحمت کناد بدرستی که صحبت وی و قوم وی دریافتم و از او قوی تر و صابرتر ندیدم^{۱۱۰}.

حکایت: شیخ ابوالحسن دیلمی میگوید عبدالرحیم را از پدر ده هزار درهم^{۱۱۱} میراث رسید پس تمام بقرض غریبان داد بعد از آن ده هزار دیگر هم از میراث بوی دادند پس غریبان را جمع کرد در محله و بیام خانه رفت و آن ده هزار بیفشاند بر سر غریبان روز دیگر همسایگان میگفتند از آسمان درهم میبارید و حکایت با یکدیگر میکردند تا ایشان را معلوم شد که حال چه بود شیخ فرمود که بشارت باد شما را که خدای تعالی ما را رزق الیوم داده است^{۱۱۲}.

و او ساکن و قاف مفتوح و در آخر (نون) و سپس در فرهنگ نظام تألیف آقای سید محمدعلی داعی الاسلام ج ۲ ص ۴۱۶ دیدم که صریحاً و واضحاً جوغن را بهمان ضبط ولی با غین بجای قاف به هاون سنگی و چوبی بتکلم شیراز تفسیر کرده اند ظن قریب بیقین برای من حاصل شد که جاون مذکور در متن شدالازار همان کلمه جوغن امروزی لهجه شیرازیان بوده است منتهی اینکه جاون ظاهراً تلفظ صحیح کتابتی این کلمه بوده و جوغن یا جوقن که هنوز مستعمل است هیئت محاوره عامیانه آن.

۱۰۹- تفقد تلك الحمايم (شدالازار).

۱۱۰- ذاك الرجل لقد صحبتته و اقواماً بجبل اللکام ما رأيت اصبر و لا اقوى منه تصحيح قیاسی - اللکام بضم لام و کاف مشدده نام کوهی است معروف در شام مشرف بر انطاکیه که غالباً عباد و ابدال در آن مقام میگرفته اند (معجم البلدان) در هر سه نسخه این کلمه لکام بدون الف و لام مسطور است و آن سهو نساخ است چه این کلمه با الف و لام علم شده است و هیچوقت بدون آن استعمال نمیشود (شدالازار و پاصفحه).

۱۱۱- عشرین الف درهم (شدالازار).

۱۱۲- نظر باینکه اختلافی در متن شدالازار و ترجمه بنظر رسید عین عبارت شدالازار و حاشیه مرحوم علامه قزوینی را نقل میکند:

قال ابوالحسن الديلمي ورث الشيخ عبدالرحيم من ابيه عشرين الف درهم فابرا ذمة الغرماء عن عشرة الاف و قبض منهم عشرة اخرى ثم جمعها في مغلاة فصعد بها السطح في ليلة مظلمة فنثرها كلها على السطوح فاصبح الجيران يقولون

و حکایت او بسیار است و در سیرتها نوشته‌اند و قبر وی در برابر شیخ حسین بازیار است رحمة الله علیه.

شیخ ابوحیان علی بن احمد صوفی^{۱۱۳}

صحبت مشایخ یافته و مسافرت کرده است و در تصوف و توحید امام بود و در لغت و علم نحو استاد و صحبت سیرافی یافت و دیگر استادان را از ابن عباد^{۱۱۴} و بوعلی^{۱۱۵} دید و خط نیکو مینوشت چنانچه از ابن عباد زیاده بود و کلام بر ابوعلی خوانده و دیانتی و امانتی داشت و او را تصانیف بسیار است یکی از آنها کتاب بصائر است و کتاب اشارات^{۱۱۶} و کتاب امتاع و موانسه^{۱۱۷}

جاءتنا البارحة دراهم من السماء ثم نثر المغلاة في الصباح فسقط منها درهم واحد فقال لاهله ابشروا فان الله تعالى اعطانا رزق اليوم.

گرما اینجا بمعنی بدهکاران است نه طلبکاران چه غریم از اصداد است و بهر دو معنی استعمال میشود و عبارت نفحات در این موضوع چون روشن تر است ذیلا محض توضیح نقل میشود (ویرا از پدر بیست هزار درهم میراث رسید اما در ذمه قومی بود ایشانرا گفت ده هزار بمن بدهید و ده دیگر شما را بعل کردم بوی دادند الخ).

۱۱۳- معجم الادبا و سبکی و لسان المیزان و بغية الوعاة و مفتاح السعادة و تاج العروس و روضات الجنات و غیرها بلااستثناء نام پدرصاحب ترجمه را محمد ضبط کرده‌اند نه احمد (حاشیه شدالازار بقلم علامه فقید قزوینی).

۱۱۴- یعنی صاحب بن عباد وزیر معروف ال بویه و متوفی در سنه ۳۸۵ که ترجمه احوال او در عموم کتب تواریخ و رجال مسطور است و از همه آنها بهتر و مفصل‌تر در معجم الادباء یا قوت است (ج ۲ ص ۲۷۳-۳۴۳) و یا قوت در این ترجمه فصول بسیار مطولی از کتابی از همین ابوحیان توحیدی موسوم به ثلب- الوزیرین که سرتاسر در قدح و مذمت صاحب بن عباد و سلف او ابوالفضل بن العمید است نقل کرده است (حاشیه شدالازار).

۱۱۵- بدون شك مراد ابو علی احمد بن محمد مسکویه متوفی در سنه ۴۲۱ صاحب تاریخ معروف تجارب الامم است که ابو حیان توحیدی در حق او نیز خوش عقیده نبوده و در تألیفات خود از بخل مفرط او و حرص شدید او بجمع مال و ثلب کیمیا سخت نکوهش نموده است (نقل باختصار از حواشی شدالازار).

۱۱۶- بدون شك مقصود کتاب (الاشارات الالهیه) اوست که یا قوت در معجم- الادبا ۵: ۲۸۱ نام آنرا در ضمن تعداد مؤلفات او برده و ابن ابی الحدید نیز در شرح نهج البلاغه ۳: ۴۳۱ اشعاری از آن کتاب نقل کرده است (حاشیه شدالازار).

۱۱۷- کتاب الامتاع و الموانسه - مد: کتاب انتفاع و کتاب موانسه - جها:

و چند وقت مجاور کعبه بود دیلمی باسناد خود روایت میکند از وی که گفت بعضی میخواستند که بطریق^{۱۱۸} ابوالغیث بر شیخ جنید ممارست چیزی کنند و او گفت من اکنون نحوی ام و علم ارادت میورزم اگر چه حسن ادب مقتضی آن است^{۱۱۹} که من خلاف امر شما نکنم ولیکن عین حقیقت آن است که موافق این امر نشوم^{۱۲۰} و میگویند که میان او و شیخ حسین نوع مخالفتی بود چون شیخ وفات کرد در خواب دید و پرسید که خدای تعالی با تو چه کرد گفت خدای تعالی مرا بر غم تو آمرزید پس چون بیدار شد یاران را فرمود تا ویرا در محفه نشانند و بر سر قبر ابوحیان آوردند شیخ حسین نماز بر وی بگذارد و فرمود تا لوحی بنوشتند و بر سر قبر وی بنهادند و در آن لوح نوشته بود که این قبر ابوحیان توحیدی است و متوفی شد در سال چهارصد و چهارم از هجرت و او را دفن کردند در مقبره محاذی شیخ کبیر^{۱۲۱} قدس سره.

→ کتاب امشاع و کتاب مؤانسه این کتاب در ۱۹۳۹ میلادی در مصر شروع بطبع آن شده و تاکنون دو جلد از آن از طبع خارج شده و گویا یک یا دو جلد دیگر باقی مانده باشد (حاشیه شدالازار).

۱۱۸- مد: بعضی که بطریق.

۱۱۹- جها: اگر چنین آداب مقتضی آن است.

۱۲۰- بقدری ترجمه مفشوش است که ناچار عین عبارات شدالازار را برای

مزید اطلاع نقل میکند:

صحب المشايخ و سافر و رحل و تكلم في التصوف و التوحيد و كان اماما في اللغة و النحو و صحب السيرا في و كان شديد التعصب له و صحب ابن عباد و ابا علي و له حظ على ابن عباد زائد و كلام على ابي علي وهو شديد الديانة و له مصنفات كثيرة منها كتاب البصائر، و كتاب الاشارات و كتاب الامتاع و المؤانسه و جاور بيت الله الحرام، روى الديلمی باسناد عنه انه يقول زعم بعض من يتبع بطريق ابي الطيب بن الجنيد في مذاكرة جرت فقال انا اذا كنت اشهد النجوى في العلم و الارادة فكيف اتمرس في الامر والكلفة لاني في ذلك الفضا منصرف بالعق و في هذا الجو منصرف بالخلق و ان كان حسن الادب يقتضيني هاهنا ان لا اخاف فان عين الحقيقة يقتضيني هناك ان لا اوافق.

۱۲۱- برای مزید اطلاع از شرح احوال ابوحیان توحیدی و اسامی مأخذی

که ذکری از او نموده اند رجوع شود برساله که یکی از دو ناشر کتاب حاضر محمد قزوینی بعنوان (شرح حال ابو سلیمان منطقی سجستانی) در سال ۱۳۵۲ هجری قمری منتشر ساخته صفحات ۳۲-۳۸ آن رساله عبارت است از ترجمه حال مبسوطی از ابوحیان توحیدی که از اخص تلامذه ابو سلیمان مذکور بوده است. (حاشیه علامه قزوینی).

شیخ عمادالدین ابوطاهر عبدالسلام بن محمود بن محمد الحنفی^{۱۲۲}

مسافرت شهرها کرده است و صحبت بزرگان^{۱۲۳} دریافت و اسنادها حاصل کرده و حدیث مینوشت و اصحاب عراق و عوالی دریافت^{۱۲۴} و کتابی نوشت و نام آن صنوان الروایه^{۱۲۵} نهاد و همه مسموعات و مقروعات^{۱۲۶} و مستجازات خود در آن کتاب ضبط فرمود^{۱۲۷} و شیخ ابوالفتوح عجل^{۱۲۸} و ابوالمکارم لبان و معمرالقرشی چیزی بر او خوانده‌اند و در شیراز روایت حدیث از او کرده‌ند و خلق بسیار از علما علم و ادب از وی گرفتند^{۱۲۹} و کتب فقه تصنیف کرده‌است از آن جمله یکی کتاب^{۱۳۰} درر منشور است^{۱۳۱} از سنن مآثور^{۱۳۲} و کتاب ذخیره المعاد^{۱۳۳} و کتاب فضل الساجد و شرف المساجد و کتاب الوسائل لنیل الفضائل^{۱۳۴} و کتاب المعلی^{۱۳۵} و کتاب الاطراف^{۱۳۶} است که نوشته است. و گفته‌اند که از قبر شیخ کبیر سنگی برداشته بودند که

۱۲۲- مد: شیخ عمادالدین ابو طاهر بن عبدالسلم بن محمود بن غلفی.
الشیخ عمادالدین ابو طاهر عبدالسلام بن ابی الربیع محمود بن محمد الحنفی (شدالازار).

۱۲۳- مد: کرده است و بزرگان دریافت.
۱۲۴- جها: عوانی دریافت - ادرك اصحاب العوالی من اهل العراق (شدالازار).
۱۲۵- مد: جها: صنوان الدرایه - صنوان الروایه و قنوان الدرایه (شدالازار).
۱۲۶- جها: مفردات - مد: قعودات - متن با مراجعه بشدالازار تصحیح گردید.

۱۲۷- جها: درج فرمود.
۱۲۸- جها: - مد: عجل.
۱۲۹- جها: آموخته‌اند.
۱۳۰- مد: از آن یکی کتاب.
۱۳۱- جها: منشور است.
۱۳۲- الدرر المنثوره فی السنن المآثوره (شدالازار).
۱۳۳- ذخیره العباد لیوم المعاد (شدالازار).
۱۳۴- جها: نسل الفضائل!!
۱۳۵- مد: کتاب المعلی - کتاب المعلی لذكر من معی و ذكر من قبلی (شدالازار).
۱۳۶- کتاب الاطراف فی اشراف الاطراف. (شدالازار).

سنگی دیگر بنهند پس آن سنگ برگرفت که بر سبیل تبرک بسر ۱۲۷
قبر خود نهد در فلان موضع معین و وصیت بر این کرد ۱۲۸
بعد از آن شیخ کبیر را در خواب دید که فرمود از بهر چه چنین
کردی و چه کس ترا بر این داشت که این سنگ را از قبر برداری
و سنگ دیگر حمل درویشان کنی و این سنگ مخصوص خود
گردانی و جنگ کرد با او چون بیدار گشت گفت واجب شد بر ما
غرامت شیخ و جماعت درویشان طلب کرد ۱۲۹ و طاحونه نیکو
داشت وقف حضرت شیخ کرد و تا امروز باقی است متوفی شد در
سال ششصد و شصت و یکم از هجرة و او را دفن کردند در برابر
شبکه شیخ کبیر ۱۴۰.

شیخ معین الدین ابوذر جنید کتکی صدیقی صوفی ۱۴۱

پیشوای زمان و مفتی اوان خود بود و هفتاد سال ۱۴۲ بطریق
اکابر معاش کرد و فتوی خلائق را جواب مینوشت و مدت شصت
سال مفتی بود و مسافرت عراق و حجاز و شام کرد و علمها در

۱۳۷- جها: بر.

۱۳۸- جها: وصیت کرد.

۱۳۹- مد: کردن.

۱۴۰- رجوع شود برای شرح احوال صاحب ترجمه بشیرازنامه ص ۱۲۶ و
درجای دیگر عجاله ذکر از او نیافتم (حاشیه شدالازار).

۱۴۱- الشیخ معین الدین ابوذر عبدالله بن الجنید بن روزبه الکتکی الصوفی
(شدالازار).

چنین است درب و شیرازنامه صفحه ۱۲۳ (یعنی الکتکی با کاف و ثاء مثلثه
و باز کاف و سپس یاء نسبت)، ق: الکتلی (با ثاء مثناة فوقانیه و لام بجای کاف
دوم) - درست معلوم نشد که این نسبت کتکی یا کتکی بچه یا یکجاست ولی قاعده
باید منسوب باشد بکتک که فعلا با ثاء دو نقطه تلفظ میشود و نام سه قریه است
در سه بلوک از فارس یکی در بلوک ارسنجان. دوم در بلوک فیروزآباد و سوم در
ناحیه بیخه احشام از بلوک لارستان (رجوع شود بفارسنامه ناصری ج ۲ ص ۱۷۴
و ۲۴۴ و ۲۸۸)، ولی کدام يك از این سه موضع ممکن است مقصود باشد باز
معلوم نیست.

۱۴۲- عاش سبعا و سبعین سنه تصحیح قیاسی، در هر سه نسخه: سبعة در
مجمل فصیحی خوافی (سبعا و تسمین) و این بنظر اقرب بصواب میاید و الا بایستی
در سن هفده سالگی پدرچه فتوی دادن رسیده باشد و این عادة مستبعد است.

مدینه محکم گردانید و او را مشیخه عالیّه هست و اسنادهای^{۱۴۳} معتبره دارد و صحبت شیخ ابوالفرج جوزی^{۱۴۴} و شیخ ضیاءالدین عبدالوهاب سکینه^{۱۴۵} یافته است.

و کتاب الجمع بین الصحیحین که حمیدی^{۱۴۶} ساخته است تمام بر وی خوانده و استماع کتب سبعة^{۱۴۷} کرده و خرقة از دست وی پوشیده و ملازمت وی کرده مدتی پس از آن رجوع بشیراز کرد و مجاور رباط شیخ کبیر شد و التماس از حکام کرد تا اجازت دادند نماز جمعه در بقعه^{۱۴۸} شیخ کبیر بگزارد و شیخان و صوفیان را رغبت و استیناس بصحبت وی می بود و هرگز سخنی بعجز نگفت^{۱۴۹} و هیچ معامله بزجر نکرد و میگویند که هرگاه که کسی غیبت وی کردی شیخ در عقب نماز استغفار از برای وی کردی و شیخ صدرالدین مظفر^{۱۵۰} و فقیه حسین

۱۴۳- چها: اسناد.

۱۴۴- در هر دو نسخه ابوالفتوح آمده است ولی در متن شدالازار شیخ جمالالدین ابا الفرج جوزی مکتوب است بهمین جهت متن شدالازار اساس واقع شد عالم و واعظ حنبلی بسیار مشهور بغداد صاحب کتاب تلخیص ابلیس و تاریخ منتظم و اذکیاء و تألیفات عدیده دیگر که شهرت فوق العاده او ما را از هرگونه توضیحی درباره او مستغنی میدارد - در سنه ۵۹۷ در بغداد وفات یافت (نقل باختصار از حاشیه شدالازار).

۱۴۵- ضیاءالدین ابو محمد یا ابو احمد عبدالوهاب بن علی بن سکینه بغدادی صوفی شافعی از اساتید ابن الاثیر صاحب تاریخ و متوفی در سنه ۶۰۷ ببغداد در سن هشتاد و هشت سالگی. و سکینه بضبط صاحب طبقات القراء جزری جلد ۱ ص ۴۸۰ بضم سین و فتح کاف است بر وزن جهینه (نقل باختصار از حاشیه شدالازار).

۱۴۶- یعنی ابو عبدالله محمد بن ابی نصر فتوح بن عبدالله بن حمید حمیدی (بضم حاء و فتح میم بضبط سمعانی وابن خلکان) اندلسی میورقی از کبار تلامذه ابن حزم ظاهری و از مشاهیر حفاظ حدیث و مؤلف کتاب الجمع بین الصحیحین یعنی صحیح بخاری و صحیح مسلم، در سنه ۴۸۸ در بغداد وفات یافت (نقل باختصار از حواشی شدالازار).

۱۴۷- کتب سبعة یا صحاح سبعة عبارتست از صحیح بخاری و صحیح مسلم و سنن ابی داود سیحستانی و سنن ترمذی و سنن نسائی و سنن ابن ماجه و سنن دارمی (حاشیه شدالازار).

۱۴۸- کلمه بقعه بمتن قیاساً اضافه گردید.

۱۴۹- چها: بقخر نگفت.

الازار).

۱۵۰- صدرالدین ابوالمعالی المظفر بن محمد العمری.

سلمان^{۱۵۱} و مولانا نورالدین عبدالقادر حکیم و سید اصیل الدین عبدالله از تلامذه او اند^{۱۵۲} و غیرایشان تلمیذان بسیار دارد و شیخ جلال الدین بن مسعود بن مظفر میگوید: رسول خدای صلی الله علیه و آله و سلم در خواب دیدم که در بازار در خلیج^{۱۵۳} میرفت گفتم یا رسول الله پدر و مادر من فدای تو باد کجا میفرمائی حضرت رسالت^{۱۵۴} فرمود که پپرسش ابوذر میروم پس همراه آن حضرت شدم تا در آمد در خانه شیخ معین الدین ابوذر و او مریض بود بعد از آن رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بنشست و او را پرسش فرمود پس شیخ برخاست و طبقی خرما بر طاقچه بود^{۱۵۵} آنرا بستند و بنزد حضرت رسالت صلی الله علیه و سلم بنهاد پس آن حضرت صلی الله علیه و سلم دو عدد یا سه عدد از آن بخورد^{۱۵۶} و استه^{۱۵۷} بر لب طبق بنهاد چون بیدار شدم و نماز صبح بگزاردم از حال شیخ معین الدین پرسیدم گفتند مریض است برفتم و شیخ را در همان خانه دیدم که در خواب دیده بودم و طبق بر همان رف حجره دیدم پس شیخ را خبر کردم از کیفیت خواب. شیخ بگریه افتاد و طبق بنزد من بنهاد پس دیدم خرما چنانچه در خواب دیده بودم و برکناره طبق دو عدد یا سه عدد استه بود^{۱۵۸} بعد از آن چند عدد خرما از آن طبق بخوردم و باز گشتم بخانه خود و شیخ در سال ششصد و پنجاه و یکم از هجرت وفات کرد و در ماه ذوالحجه او را دفن کردند در زاویه فرا گرفته بر در رباط شیخ کبیر.

شیخ روح الدین عبدالله کثکی صدیقی^{۱۵۹}

عالمی عابد مفتی بود و منظور نظر حق تعالی و عنایت ازلی

۱۵۱- صائن الدین الحسین بن محمد بن سلمان.

۱۵۲- جها: اویند. ۱۵۳- جها: خلیج.

۱۵۴- جها: رسالت پناه. ۱۵۵- جها: حاضر بود.

۱۵۶- جها: نوش جان فرمود. ۱۵۷- ۱۵۸- جها: استخوان خرما.

۱۵۹- این شخص پسر شیخ معین الدین ابوذر کثکی مذکور بلافاصله قبل از این عنوان است در شیرازنامه شرح حالی مستقلا از او مذکور نیست ولی نام او

گشته و میگویند شیخ معین الدین رحمة الله میفرمود که بشارت باد شما را ای دوستان بدانید که حق تعالی مرا وعده فرموده است که فرزندی عالم بدهد و بسن مردان و بزرگان رسد و فتوی چنان دهد که علما او را مستحسن دارند. و او را خلیفه خود گردانم و بعد از آن از دنیا بروم پس همچنانکه شیخ فرمودند فرزندی پیدا شد و بالغ گشت و ادبیات و فقه حاصل کرد و بآن درجه رسید که اگر مسئله واقع شدی و علما در آن متحیر می بودند فرزند حل آن مسئله میکرد^{۱۶۰} بعد از آن پدر رحلت فرمود و میگویند که شیخ جنید کثکی حدیث میفرمود و درس میگفت و امامت میکرد و جامع بود در اقسام و انواع علوم دین و بسیار کس از مسلمانان طریق آداب دین از او فرا گرفتند و یکی از صلحا میگوید که رسول خدای صلی اله علیه و آله و سلم را در خواب دیدم که روی مبارک بسوی خانه مولانا صفی الدین فالی کرد و فرمود که بندگان خدای بشتابید و بیائید دیگر روی مبارک بخانه شیخ جنید کرد که بندگان خدای بشتابید و بیائید دیگر روی مبارک بخانه نجیب الدین بزغش کرد و همین فرمود که بندگان خدای بشتابید و بیائید چون بیدار شدم خبر مولانا صفی الدین شنیدم و بعد از چند روز خبر وفات جنید شنیدم و بعد از چند روز دیگر خبر وفات شیخ نجیب الدین شنیدم^{۱۶۱}

و نام برادرش عبدالمهیمن استطرادا در شرح حال پدرش برده شده است. الشیخ روح الدین عبدالرقیب بن عبدالله بن الجنید (شدالازار).

۱۶۰- جها: شیخ فتوی آن مسئله داد.

۱۶۱- جها: رسول خدای صلی الله علیه و آله را در خواب دیدم که روی مبارک بخانه شیخ جنید کرد و باز روی مبارک بخانه شیخ نجیب الدین بزغش کرد و همی فرمود که ای بندگان خدا بشتابید و بیائید چون بیدار شدم خبر وفات مولانا صفی الدین شنیدم پس از چند روز خبر وفات شیخ جنید را شنیدم و بعد از چند روز خبر وفات شیخ نجیب الدین بزغش. اینک عبارت شدالازار:

و روی عن بعض الصالحین قال رأیت کان رسول الله صلی الله علیه و سلم کان فی بقعة الشیخ الکبیر ابی عبدالله فاقبل بوجهه الی جانب دار مولانا صفی الدین ابی الخیر فقال هلموا یا عباد الله. ثم اقبل الی جانب دار الشیخ روح الدین عبدالرقیب فقال هلموا یا عباد الله، فلما انتبهت جاءنی خبر وفاة مولانا صفی الدین ابی الخیر، ثم بعد ایام جاءنی خبر وفاة الشیخ روح الدین، ثم بعد ایام جاءنی خبر وفات الشیخ نجیب الدین. در هردو نسخه عبارات ناقص است بامراجعه بشدالازار و اضافه کردن جمله درباره شیخ جنید تصحیح لازم بعمل آمد.

و این خواب در بقعه شیخ کبیر دیده بودم و وفات ایشان هر سه در ماه شعبان سنه ثمان و سبعین و ستمائه من الهجریه بود.

مولانا سعیدالدین بلیانی^{۱۶۲} کازرونی^{۱۶۳}

استاد فقها و محدثان بود و پیشوای مهتدیان و ناشر حدیث سیدالمرسلین صلی الله علیه و آله الطیبین بود* و سخن آن حضرت منتشر میگردانید و قدوه طالبان و مقتدای اهل حدیث بود و کم کسی بر سمت حسن خلق او و کمال عقل وی بود و بسیار اشفاق و رحمت بر خلق خدای داشت و در علم فقه یگانه بود و طریق سلف صالح می سپرد و تکلف نداشت و همیشه بشاش و خندان بود و در اوائل طلب ادب از شیخ امین الدین کازرونی^{۱۶۴}

۱۶۲- بلیان بپاء موحد و لام و یاء مثناة تحتانیه و الف و نون از قرای کازرون و بمسافت يك فرسخ و نیم در جنوب شرقی آن واقع است (فارسانامه ناصری ۲-۲۵۵).

۱۶۳- مولانا سعیدالدین ابوسعید محمد بن مسعود بن محمد بن مسعود البلیانی ثم الکازرونی و یکنی ابالمحمدین.

*- مد: ناشر حدیث سیدالمرسلین صلی الله علیه و آله طیبین را مشهور میکرد چها: و حدیث حضرت سیدالمرسلین را مشهور میکرد. متن با مراجعه بشدالازار تصحیح گردید.

۱۶۴- یعنی شیخ امین الدین محمد کازرونی بلیانی ابن شیخ زین الدین علی بن مسعود بن محمد بن علی بن احمد بن عمر بن اسمعیل بن ابوعلی دقاق، از مشاهیر مشایخ طریقت در خطه فارس در قرن هشتم، ترجمه احوال وی در شیراز- نامه مفصلا مذکور است و مؤلف کتاب مزبور از مریدان وی بوده و تلقین ذکر از وی فرا گرفته و کتابی در مناقب و لطائف کلمات وی جمع کرده بوده است، شیخ امین الدین ساکن کازرون بوده و با ملوک اینجوی فارس یعنی شاه شیخ ابواسحق و پدر و برادران او معاصر بوده و ملوک مزبور در حق وی نهایت احترام و تبجیل مرعی میداشتند چنانکه از مکتوب مفصلی که مسعودشاه برادر شیخ ابواسحق باو نوشته و سواد آن در دوسفینه خطی قدیمی یکی متعلق بکتابخانه مجلس و دیگری متعلق باقای حاج سید نصراله تقوی محفوظ است و از روی این دوسفینه عین آن مکتوب در (تاریخ قرن هشتم) آقای دکتر غنی ص ۱۰ - ۱۳ بچاپ رسیده است واضح میشود و همین شیخ امین الدین است که حافظ در قطعه معروف خود که چنین شروع میشود:

بعهد سلطنت شاه شیخ ابو اسحق به پنج شخص عجب ملك فارس بود آباد

در اشارت بدو گوید:

فرا گرفت و از عصبه^{۱۶۵} وی نسبت خود میرساند بشیخ ابوعلی دقاق رحمت الله علیه و میگویند شیخ ابوعلی بشیر از آمد و احرام حج از کوفه گرفت و پیاده بحج رفت از برای حرمت خدای تعالی و مسافرت شهرها کرد و اسانید حاصل کرد و شیخ شد.

و مولانا سعیدالدین مذکور روایت کرد از وی و تصنیف بسیار در دین کرد^{۱۶۶} از آنها کتاب مطالع الانوارست^{۱۶۷} و دیگر کتاب شفاء الصدور و کتاب المحدثین و کتاب المسلسلات، و کتاب مولود النبی صلی الله علیه و سلم^{۱۶۸} و کتاب روضة الرائض^{۱۶۹} و کتاب جامع المناسک^{۱۷۰} و در شرح ینابیع شروع کرد و تمام شد^{۱۷۱} و در رباط شیخ کبیر چند سال درس میگفت و با هیچ سائل

دگر بقیه ابدال شیخ امین الدین که یمن همت او کارهای بسته کشاد خواجوی کرمانی را نیز در مثنوی گل و نوروز در حق وی مدایح غراست از جمله گوید:

امین ملت و دین شیخ اعظم مه برج حقیقت کشف عالم
معین الخلق سرالله فی الارض که تعظیمش بود بر اهل دین فرض
ز برج ابوعلی دقاق ماهی و ز اقلیم ابواسحق شاهی الخ

و مراد خواجو از (اقلیم ابواسحق) شهر کازرون است بمناسبت اینکه مدفن شیخ ابواسحق کازرونی عارف مشهور قرن چهارم در آن نقطه است شیخ امین الدین در یازدهم ذی القعدة سنه هفتصد و چهل و پنج در کازرون وفات یافت و همانجا در خانقاه موسوم بدو مدفون شد (نقل باختصار از حاشیه شدالازار).

۱۶۵- عصبه: بفتح تین بمعنی خویشان نرینه از جهت پدر است (منتهی - الارب).

۱۶۶- در اینجا ترجمه باختصار برگزار شده است برای مزید اطلاع عبارات شدالازار نقل میگردد و سافر بلدانا کثیرا و حصل الاسانید العالیه و استجاز من مشایخ الامصار فراسلوه و اجازوه من کل الدیار. منهم الشیخان الامامان رکن - الدین منصور راستگو و ظهیر الدین اسمعیل ابنا الشیخ صدر الدین ابی المعالی مظفر حدث منهما فی مصنفاته، ثم اقام وحدث وسمع وكتب وروی و افاده و صنف فی الدین کتبا معتبرة (شدالازار صفحه ۶۳).

۱۶۷- مطالع الانوار فی شرح مشارق الانوار.

۱۶۸- جها: کتاب مولود حضرت رسول (ص) مد: کتاب مولود رسول الله (ص).

۱۶۹- مد- جها: روضة الریاض - روضة الرائض فی علم الفرائض (شدالازار).

۱۷۰- مد- جها- جامع المنازل.

۱۷۱- و شرع فی شرح ینابیع الاحکام فلم یقدر له الاختتام ولم یتیسر له الاتمام اذا تاه الحمام.

ترشروئی نمیکرد^{۱۷۲} و هرگز کتاب از هیچکس دریغ نداشت و تقوی و نیکوئی شعار وی بود و سنت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بزرگ میداشت و تمسک بعروة وثقی مینمود و تحریض اهل فضل میکرد و طالبان را بمراعات ادب و ملازمت ورع و قلت طمع میداشت و بندگان^{۱۷۳} را بمحافظت زبان میگماشت و از بدی و عیب کردن مردمان باز میداشت و چند هزار کس از صلحا و عباد در درس و مولود^{۱۷۴} وی حاضر میشدند از جهت اسماع و چند کس بخاری^{۱۷۵} میخواندند و بیش از هفتاد کس در درس وی حاضر میگشتند و گاه بود که در سر سده میخواند^{۱۷۶} متوفی شد در ماه جمادی الاخر در سال هفتصد و پنجاه و هشتم از هجرت و او را در صحن رباطی که ساخته بود نزدیک در شیخ کبیر دفن کردند رحمت الله علیه.

شیخ ابوشجاع^{۱۷۷}

از بزرگان مشایخ بود در عصر شیخ کبیر و از همه یاران بزهده سابق شد و از عارفان بسبب معارف فایض گشت و در سال سیصد و پنجاه و یکم از هجرت وفات کرد و او را نزدیک مسجد جنازه^{۱۷۸} که معروف است دفن کردند.

شیخ منصور^{۱۷۹}

از فقیران صابر و درویشان عامل بود در راه خدا و تارك

۱۷۲- جها: تروثرو نمیکشت.

۱۷۳- جها: مردمان.

۱۷۴- جها: مجلس - یجتمع لديه عند اسماع المولود عدة آلاف من الصالحین (شدالازار).

۱۷۵- جها: صحیح بخاری.

۱۷۶- و مهما اسمع البخاری عن سدة الشریفة یحضر المثنون ممن یکتبون سوی من یستمعون او یسمعون (شدالازار صفحه ۶۴).

۱۷۷- الشیخ ابوشجاع الحسین بن منصور (شدالازار).

۱۷۸- مد: خباز.

۱۷۹- الشیخ منصور بن ابی علی (شدالازار).

دنیا و لذات و شهوات، طرح کرده از آفات دنیا و غوائل^{۱۸۰} آن دور بود و میگویند همنشین شیخ کبیر بود و یاران شیخ با او صحبت میداشتند و استیناس از حضور او مییافتند^{۱۸۱} و در سال ۳۵۴ از هجرت متوفی شد و او را در پس پشت^{۱۸۲} شیخ ابوشجاع مذکور متصل بقبر او دفن کردند رحمهم الله.

شیخ صدرالدین محمد کارتانی^{۱۸۳}

عالمی با ورع بود و واعظی فصیح که کلام ملیح مسجع* داشت و بی تکلف بود و استحضر کشاف نیکو داشت^{۱۸۴} و در مسجد عتیق چند سالی وعظ میفرمود و قرآن چنان حفظ داشت که از اول تا آخر هیچ سهو نمی کرد تا حدی که اگر از آخر قرآن خواستی آیتی بخواندی پس آیتی از پیش آن میتوانست خواند پس آیتی از پیش آن آیه از هر سوره تا اول سوره میخواند از جهت استحضر غیر از درس دیگر کتب نیز^{۱۸۵} حفظ داشت و در سال هفتصد و دوم از هجرت متوفی شد و او را در مقبره شیخ ابو شجاع دفن کردند رحمت الله علیه.

مولانا نجم الدین خباز

عالمی باورع و متقی بود که باختیار کار خبازی میکرد تا از کسب دست خود خورد بعد از آن دکان مجمع طالبان شد و طلبه

۱۸۰- جها- عوامل.

۱۸۱- کان من الفقراء الصبر العاملين فی الله تارکاً لل دنیا ولذاتها حاذراً غوائلها و آفاتھا یجالس الشیخ الکبیر واضرابه و اباشجاع واصحابه وکانوا یستأنسون بحضوره الشریف (شدالازار صفحه ۶۴).

۱۸۲- جها: و او را در عقب مزار.

۱۸۳- مد: کاریانی- جها: کازرونی- با فحص بلیغ معلوم ما نشد این کلمه نسبت بچیست (حاشیه شدالازار).

* - مد: چه سجع! با مراجعه بشدالازار تصحیح بعمل آمد.

۱۸۴- کان عالماً بارعاً و اعظماً فصيحاً ملیح الکلام تاتیه الاسجاع بلا تکلیف و کان مستحضراً لکتاب جارا لله العلامه لاسیما تفسیر الکشاف (شدالازار صفحه ۶۵).

۱۸۵- مد: کتب که.

علم در دکان حاضر میشدند و از سحر تا شام درس میخواندند و او نحو و صرف نیکو میدانست و در ادبیات نیز شروع کرده بود و در رسها که میگفت حاجت بدیدن کتاب نداشت پس متوفی شد و او را دفن کردند و در باغچه خانه خود در همسایگی شیخ کبیر^{۱۸۶}.

مولانا افتخارالدین دامغانی^{۱۸۷}

عالمی عامل و عابد بود و فاضل کامل و استادی جامع که اقسام علوم معرفت بر دقیقه‌ها معلوم و معقول در تحریر و تقریر می‌آورد^{۱۸۸} و فضلا به بیان تفسیر او فائز و سابق میگشتند^{۱۸۹} و عمر خود صرف علم و تذکیر و عبادت میکرد و بندگان حق تعالی از درس و تصنیف و افاده او نفع میگرفتند و طلبه از علم شافی و عقل کامل او طلب یاری و استعانت و استغاثت مینمودند خیلی کس از شاخهای فصاحت او گل بیان چیده‌اند و کشف اسرار معانی قرآن بر طبق مفصل^{۱۹۰} او دیده‌اند و کتاب کشف نوشته است و کتاب فتوی و سعی بلیغ در آن نموده و دامن افتخار بر علماء زمان فشانده و بسبب عنایت حق تعالی و هدایت وی کفایت علمی و وقایت شرع محمدی صلی الله علیه و آله و سلم کرده و بر ملت حنیفه ثابت بود و رعایت ازمنه و امکان بر طبق سبیل شرع میگذرانید و اینها از فضل خدای عزوجل است و هرکه را که

۱۸۶- وكان فائقاً في النحو والصرف، قيل كان أكثر الأدبيات محفوظة له يدرسها على ظهر قلبه من غير مراجعة إلى شرح، توفي في سنة... سبعمائة ودفن في قضاء داره بجوار مقبره الشيخ الكبير رحمة الله عليهم (شذالازار صفحه ۶۵).

۱۸۷- مولانا افتخارالدین محمد بن نصرالله بن محمد دامغانی - شرح احوال این شخص را در هیچ ماخذ دیگری نیافتیم. (حاشیه علامه قزوینی بر شذالازار) ۱۸۸- جها: معرفت بر دقیقه‌های معلوم و معقول در تحریر و تفسیر می‌آورد. عبارت متن بکلی مغشوش و ابتر است و بهیچ ترتیب تصحیح پذیر نیست برای درک مطلب بشماره ۱۸۹ منقول از شذالازار مراجعه شود.

۱۸۹- العالم العامل الكبير الفاضل النحرير الجامع لاقسام العلوم العارف بدقائق المعقول والمعلوم قدفاق جهاذة العلماء بالتحريير والتقرير و سبق اساتذه الفضلاء بالبيان والتفسير.

۱۹۰- طبق المفصل في الكشف عن اسرار معاني القرآن - طبق بتشديد باء از باب تفعيل والمفصل بفتح ميم و كسر صاد واحد مفاصل اعضاست (حاشیه شذالازار).

میخواهد میدهد ذلك فضل الله یوتیه من یشاء واللّه ذوالفضل العظیم^{۱۹۱} و از تصانیف او یکی کاشفست در تفسیر که نوشته است در هفت مجلد و دیگر مکشوفست هم در تفسیر چند مجلد. و تصنیف کرده است شرح مفتاح و شرح فوائد الغیاثیه و شرح المواقف و شرح طوابع و شرح مطالع و شرح آداب البحث و شرح معتقد شیخ کبیر^{۱۹۲} و شرح منهاج و شرح عیون مولانا عضدالدین عبدالرحمن^{۱۹۳} که از اعیان مجلس اوست و شرح اشارات که مسمی است به تنقیح العبارات^{۱۹۴} و مدارک در منطق و شرح الجواهر^{۱۹۵}

۱۹۱- وقلد القضاء فاقیل فی فتاواه القاضی خان یجر ذیل الافتخار علی علماء الزمان وما کان ذاک الامن عناية الله و هدايته وكفايته ووقايته شرع النبی المختار و رعايته و ثبت علی المله الحنفیه البیضاء وحمی حمی الشریعة الحنفیه الغراء و ذلك فضل الله یوتیه من یشاء (صفحه ۶۶ شدالازار).

قاضی خان لقب فخرالدین حسن بن منصور اوزجندی فرغانی است از مشاهیر فقها حنفیه و متوفی در سنه ۵۹۲ و فتاوی قاضی خان مجموعه ایست از فتاوی فقیه مزبور که مابین حنفیان مشهور و مقبول و متداول و یکی از کتب اساسی ایشان است و مکرر بطبع رسیده است (شدالازار و حاشیه آن).

۱۹۲- یعنی شیخ ابو عبدالله محمد بن خفیف که این کتاب از تألیف اوست - شرح المعتقد الصغیر للشیخ الکبیر.

۱۹۳- مدد جها: عبدالرحیم - یعنی قاضی عضدالدین عبدالرحمن بن احمد بن عبدالغفار ایجی شبانکاره عالم مشهور قرن هشتم و صاحب کتاب مواقف در علم کلام و شرح مختصر ابن الحاجب در علم اصول فقه و تألیفات عدیده دیگر. وی معاصر بود با ابوسعید آخرین پادشاه مغول ایران و شاه شیخ ابواسحق اینجو و امیر مبارز-الدین مؤسس آل مظفر، و هموست که حافظ در قطعه معروف خود در ذکر پنج نفر از مشاهیر عهد شیخ ابواسحق در اشاره بدو گوید:

دگر شهنشه دانش عضد که در تصنیف بنای کار مواقف بنام شاه نهاد وفات وی در سنه هفتصد و پنجاه و شش بوده است در شبانکاره و ایجی منسوب است به ایج (ایگم) پای تخت قدیم شبانکاره که وی در آنجا متولد شده بود (رجوع شود بسفرنامه ابن بطوطه ج ۲ ص ۴۴ و تاریخ آل مظفر از محمود گیتی که در آخر تاریخ گزیده چاپ شده ص ۶۵۴، ۶۶۳) مراد از عیون قاضی عضد که در متن بدان اشاره میکند بدون شك عیون الجواهر اوست که در روضات الجنات ص ۴۳۱ در جزو مؤلفات او شمرده است.

۱۹۴- مدد: تنعیم العبادات! - جها: تعمیم العبارات! شرح الاشارات المسمی بتنقیح العبارات فی توضیح الاشارات (شدالازار).

۱۹۵- مراد بدون شك کتاب جواهر الکلام از تألیفات قاضی عضدالدین مذکور و آن مختصر کتاب مواقف اوست که خود او آنرا اختصار نموده و بنام غیاث الدین محمد وزیر پسر رشیدالدین فضل الله موشح ساخته است. (رجوع شود بکشف الظنون در دو عنوان مواقف و جواهر الکلام - (نقل از حاشیه شدالازار بقلم علامه قزوینی).

و غیر آن از تصنیف و تألیف و رسائل که همچون در سفته منظوم کرده و چون یاقوت روشن و نهفته^{۱۹۶} موسوم ساخته. مترجم کتاب عفی الله عنه خود را در نظر اهل هنر عرض میدهد و میگوید در ذکر تصانیف و تألیف^{۱۹۷} اکابر بسی فوائد است و هزار^{۱۹۸} مقصود معین که در نظر طالبان مستحسن آمده جزاهم الله خیر الجزاء و آخر کار همه مرگ است تا بدانی که:

غیر خدا هیچ مجو هیچ نیست معنی هو با تو بگفتم که چیست
متوفی شد در سال هفتصد و هفتاد و چیزی^{۱۹۹} از هجرت،
دفن کردند در حظیره خود پس تربت مولانا نجم الدین رحمهم الله
تعالی اجمعین.

امام ضیاء الدین مسعود شیرازی^{۲۰۰}

امامی زاهد عالم بود که مسافرت بسیار و کتابت بسیار کرده و صحبت امام فخرالدین رازی^{۲۰۱} دریافته و نقل علوم از وی میکند و میگویند مؤلفات امام بدست خود نوشت پس چیزی بدید که ترک صحبت او بکرد و ملازم مولانا نجم الدین احمد خوارزمی شد^{۲۰۲} و

۱۹۶ - جها: روشن نهفته - وله رسائل مجبره و رشائق مبتکره بنظم یزری
علی الدر و نشر یفوق علی التبر جدیر بان یکتب بالنور علی احداق الحور.
۱۹۷ - مد: توالیف.

۱۹۸ - مد: جزاز.

۱۹۹ - توفی فی شعبان سنه خمس و سبعین و سبعمائنه (شدالازار).
۲۰۰ - الامام ضیاء الدین ابوالحسن مسعود بن محمود شیرازی (شدالازار)
۲۰۱ - امام فخرالدین محمد بن عمر بن الحسین الرازی (شدالازار) یعنی
امام فخر رازی معروف متوفی در سنه ۶۰۶ که شهرت فوق العاده او مارا از هرگونه
توضیحی درباره او مستغنی داشته است (حاشیه شدالازار).
۲۰۲ - یعنی شیخ نجم الدین کبری از اشهر مشاهیر مشایخ عرفا در اواخر
قرن ششم و اوائل هفتم وفات وی بقول مشهور در سنه ۶۱۸ است در موقع فتح
خوارزم بدست لشکر مغول که وی در آن واقعه بشهادت رسیده است اولین کسی که
باین فقره اشاره نموده تا آنجا که ما اطلاع داریم رشیدالدین فضل الله وزیر است در
جامع التواریخ که در حدود ۷۱۰ تألیف شده و عین عبارت او از قرار ذیل است:
چنگیزخان چون آوازه نجم الدین شنیده بود بوی کس فرستاد که من خوارزم
را قتل خواهم کرد آن بزرگ باید از میان ایشان بیرون رود و بما پیوندند شیخ

از دست وی خرقة پوشید و مصنفات بر او بخواند بعد از آن بشیراز آمد و اقامت کرده و فایده میرسانید و شیخ صدرالدین مظفر و فقیه صاین الدین حسین بن محمد بن سلمان ذکر او کرده اند و شیخ صدرالدین از مریدان اوست و کتابهای غزیره تصنیف کرده است^{۲۰۲} از آن یکی ادلة الحق است^{۲۰۴} و کتاب القناعة در سیرت سائران و کتاب منائح السنی^{۲۰۵} که ساخته است در عین فصاحت و بلاغت و میگویند که اشتغال بخلوت و عزلت میکرد. و در معارضه شیخ شهاب الدین که رشف النصایح^{۲۰۶} بنوشت بهر وی کتاب

رحمة الله علیه در جواب گفت که هفتاد سال با تلخ و شیرین روزگار در خوارزم باین طایفه بسر برده ام اکنون که هنگام نزول بلاست اگر بگریزم از مروت دور باشد بعد از آن اورا از میان کشتگان باز نیافتند والسلام - پس از آن در تاریخ گزیده و تاریخ یافعی و نفحات و روضة الصفا و حبیب السیر و سایر کتب توارخ و تذکره ها این فقره را متدرجاً با شاخ و برگهای بسیار تکرار کرده اند و هرچه از اصل واقعه دورتر میشویم زواید و تفصیل افسانه مانند بسیاری می بینیم که براین حکایت سهل و ساده و طبیعی جامع التوارخ علاوه شده است ولی عجب است که در تاریخ جهانگشای جوینی که قریب پنجاه سال قبل از جامع التوارخ تألیف شده و صاحب آن علاء الدین عطا ملک جوینی از همه کس بیشتر از وقایع اوائل خروج مغول و نیز از اوضاع و احوال خوارزم باخبر بوده و یک جلد تمام از تاریخ او منحصرأ مخصوص تاریخ خوارزمشاهیان است مطلقاً و اصلاً ذکری و اشاره باین فقره یعنی قتل شیخ نجم الدین کبری در وقعه خوارزم یافت نمیشود و همچنین زکریا بن محمد قزوینی در آثار البلاد که آن نیز قریب چهل سال قبل از جامع التوارخ تألیف شده در ذیل خبوق ترجمه احوال ممتعی از نجم الدین کبری نگاشته ولی مطلقاً و اصلاً حکایت شهادت او در وقعه خوارزم ذکری در میان نیاورده سهل است تاریخ وفات اورا هم در حدود ششصد و ده ضبط کرده یعنی هشت سال قبل از واقعه خوارزم - درخصوص مرقد شیخ نجم الدین کبری نیز ما بین بعضی از مورخین تناقض عجیبی مشاهده میشود - در تاریخ گزیده که در سنه ۷۳۰ تألیف شده پس از ذکر شهادت او گوید (مزارش ناپیداست) و حال آنکه در سنه ۷۳۳ یعنی فقط سه سال بعد از تاریخ تألیف گزیده که ابن بطوطه در آن سال بخوارزم رسیده بود مرقد اورا بعبارت ذیل وصف میکند:

و بخارج خوارزم زاویه مبنیة علی تربة الشیخ نجم الکبری و کان من کبار الصالحین و فیها الطعام للوارد والصادر. و مرحوم رضا قلیخان هدایت در سفر خوارزم خود در سنه ۱۲۶۷ نیز مرقد اورا در گرگانج مشهور باورگنج زیارت کرده است (نقل باختصار از حاشیه مرحوم علامه قزوینی بر شدالازار).

۲۰۳- و صنف کتباً غزیره (شدالازار).

۲۰۴- ادلة الحق علی الباطل (شدالازار).

۲۰۵- منائح السنی و فضائح المشبهی (شدالازار).

۲۰۶- رشف النصایح الایمانیه فی کشف الفضائح الیونانیة (شدالازار).

کشف الاسرار نوشته است^{۲۰۷} و دو رساله ذیل آن ساخته است یکی اشارات الواصلین و یکی کنه^{۲۰۸} و او را کلمات فایقه و اشارات رائقه و مناجات عمیقه و محاورات دقیقه است و فرزندان عزیز او را روزی شد که مرتبه بزرگان یافتند^{۲۰۹} و متوفی شد در ماه ذی الحجه در سال ششصد و پنجاه و پنجم از هجرت و او را دفن کردند در زاویه که خود بنا کرده است در نزد مقبره شیخ کبیر^{۲۱۰}.

امام ناصرالدین محمودبن مسعود^{۲۱۱}

عالمی، عابد متورع بود که مادام منزوی بودی و خلق را دلالت براه حق تعالی کردی و از عبادتگاه خود بیرون نمیرفت مگر روز جمعه از جهت نماز و عبادتخانه وی در سپیدان شیراز بود در کوهی که مشهور است و مولانا سعید رکن الدین فالی هر روز سه شنبه میرفت و زیارت وی میکرد یکبار سؤال از اربعینات وی کرد گفت نمیدانم بغیر این که چهل سال از این زاویه بیرون نیامدم مگر بمسجد و میگویند هر هفته صحبتی میداشت و شیخ ظهیرالدین و مولانا جمال الدین بنزد وی میرفتند و سماعی می بود^{۲۱۲} و شرط کرده بود که زیاده از بیست و یک کس نباشد و بزرگان شهر زیارت وی میکردند و طلب همت و دعا از وی مینمودند و انفاس عزیز او متبرک میدانستند و اوقات شریف او

۲۰۷- کشف الاسرار الایمانیه و هتک الاستار العظامیه (شدالازار).

۲۰۸- چنین است در هر سه نسخه یعنی یکاف و نون و هاء (حاشیه شدالازار).

۲۰۹- در متن شدالازار بعد از... محاورات دقیقه چنین آمده است:
و مما انشده لنفسه.

ولا خلاف بان الناس قد خلقوا فیما یرومون معکوسی القوانين
اذانفقوا العمر فی الدنیا مجازفة والمال ینفق فیها بالموازین

۲۱۰- شرح احوال صاحب ترجمه را در شیرازنامه یا جای دیگر نیافتم.

۲۱۱- الامام ناصرالدین ابوحامد محمودبن مسعود (شدالازار).

۲۱۲- وکان له صحبة مع الشیخ ظهیرالدین عبدالرحمن و مولانا جمال - الدین صاحب البحر یتردوان الیه کل اسبوع، وکان له سماع کل جمعه یحضره اکابر متصوفه و قته.

را متمسك میساختند^{۲۱۳} وفات او در سال هفتصد و پنجم بود از هجرت و او را در همسایگی^{۲۱۴} پدر خود دفن کردند.

خواجه عزالدین افضل

پیری صفادار^{۲۱۵} باوقار، خوش معاوره بود و صحبت با اکابر علما بسیار داشته و مزارات شیراز جمع فرموده است بعضی در کتابی بفارسی جهت طالبان. مترجم کتاب میگوید که چند نوبت در حیات پدر روی مبارک او دیده‌ام و نظافت^{۲۱۶} صورت و حسن خلق او از یاد من نمی‌رود و در بقعه مشهوره که پدران او ساختند با جمعی اکابر مدفونند وفات او در سال...^{۲۱۷} واقع شد و مدفن او نزد پدر اوست و مشهور است بافضلیه.

شیخ عبدالله علمدار

میگویند یکی از امیران بنی‌امیه است که در عهد محمد بن یوسف^{۲۱۸} بشیراز آمد از برای مصلحتی که عبدالملک مروان او را فرستاده بود و وفات او قضا را در آنجا بود و او را دفن کردند

۲۱۳- مد: اوقات شریفه متمسك میساختند - جها: اوقات شریفه او را متمسك میساختند متبرکین بانفاسه‌العزیزه و متمسکین باذیال اوقاته الشریفه.

۲۱۴- مد: همسایه.

۲۱۵- جها: باصفا

۲۱۶- جها: لطافت.

۲۱۷- نسخه - مد - فاقد سال وفات است و در نسخه جها پانصد و پنج است که مسلماً غلط است - شرح حال خواجه عزالدین افضل در شدالازار نیامده است. روشن است که وی در زمان مؤلف حیات داشته و فوت وی در زمان مترجم اتفاق افتاده است.

۲۱۸- یعنی محمد بن یوسف ثقفی برادر حجاج بن یوسف معروف که بروایتی اوست که شیراز را در اسلام تجدید عمارت نمود ولی بروایتی دیگر بانی شیراز در اسلام و مجدد عمارت آن محمد بن قاسم بن محمد بن الحکم ابن ابی‌عقیل پسر پسر هم حجاج بن یوسف است، یاقوت در معجم البلدان فقط همین قول اخیر را روایت نموده و صاحب شیرازنامه قول اول را و حمدالله مستوفی در نزهةالقلوب هردو قول را (حاشیه شدالازار).

بنزدیک دروازه اصطرخ^{۲۱۹}

شیخ فخرالدین احمد بدل^{۲۲۰}

زاهدی بارع جامع بود میان علم و عمل و مؤید دین متین و مبطل رأی جهالت بود^{۲۲۱} و او را حظی وافر و اجری متکثر از حقیقتها^{۲۲۲} و معرفتها^{۲۲۳} بود و بیانی شافی در تبیین دقایق و لطایف حقایق داشت و تصنیف کتب کرده است یکی از آن مصباح ذوی الالباب است و کتاب کنزالاخبار است و کتاب النجاة و کتاب سرالخلافت و رساله‌های شریفه و فوائد لطیفه جمع کرده است و در سال ششصد و هفتاد و چهارم از هجرت وفات کرد رحمت الله^{۲۲۴}.

شیخ بهاءالدین احمد بدل^{۲۲۵}

سالکی در طریق دین و عارفی در شناختن یقین بود و معدن زهد و ولایت و چشمه عقل و کیاست بود و در طریقت ثابت قدم بود و در حقیقت مرتبه داشت و مشایخ دریافته و طلب فایده از ایشان کرده و میگویند که شیخ فرمود که در دوازدهم ماه رمضان وعظ میگفتم در جامع مسعودی که ناگاه شیخ ظهیرالدین عبدالرحمن بمجلس من حاضر شد چون از منبر فرود آمدم مرا فرمود با تو سخنی پنهانست بخلوت بیا تا بگویم بعد از آن بخلوت رفتم فرمود ای پسر فتح باب تو از وعظ حاصل نیست حواله تو

۲۱۹- شرح احوال صاحب ترجمه را در شیرازنامه یا جای دیگر نیافتم (حاشیه شدالازار).

۲۲۰- الشیخ فخرالدین ابوبکر بن عبدالله الفارسی المعروف ببذل.

۲۲۱- کان مویداً للدين المتين مهدياً لاهل الباطل المبين (شدالازار).

۲۲۲- جهات: حقایق.

۲۲۳- جهات: معارف.

۲۲۴- ودفن فی بقعة المباركة رحمة الله عليهم... (شدالازار).

۲۲۵- این شخص بقرینه نام پدرش ابوبکر ولقب پدر یا جدش (بدل) و اینکه در آخر این شرح گوید (ودفن خلف تربة ابيه) بعادت معهود مؤلف که عموماً این نوع تعبیر را در مورد کسی ذکر میکند که ذکر پدرش بلافاصله قبل گذشته باشد شکی باقی نمی ماند که پسر صاحب ترجمه قبل است.

بفقر و زنبیل گردانیدنست گفتم سمعاً و طاعة پس زنبیلی بمن داد و مدت هشت سال در گردانیدن زنبیل بگذرانیدم در بازارها و فتوحات درویشان حاصل کردم. روزی با بعضی از بزرگان بر سر تنور آتش بودیم که ناگاه شیخ ظهیرالدین نظری بمن کرد و نیک^{۲۱۶} بنگریست بعد از آن درهمی بمن داد من آن درهم بستدم و برفتم، مرا باز خواند و فرمود من غلط کردم بازده، پس باز دادم بشیخ، شیخ آن درهم بستد و درهمی دیگر بمن داد من بستدم و دیگر برفتم بخوشدلی و محبت شیخ^{۲۲۷} و حال آنکه هیچ تغییر در دل من نبود بعد از آن شیخ فرمود که ای پسر بدرستی که امر تو تمام شده است و ریاضت نفس تو آخر گشته پس خرقه مرا بپوشانید و فرمود این ساعت دعوت خلق براه حق میکن و مرا تلقین ذکر کرد و مقراض مرا بداد و وصیت بارشاد مریدان کرد و بعد از آن حق تعالی مرا بر بسیاری از علما سابق ساخت^{۲۲۸}.

مترجم کتاب میگوید بلی من عدم لازم طرُق فقر است من طلب شیئاً جدوجد نتیجه حصول مقاصد است مردانی که خدمت پیر کرده اند معتقد طالبان گشته اند و بتأیید دین بردیگران فائز و سابق شده اند و بندگان حق تعالی اقتدا بطریق مشروع و سبیل معروف او کنند و هرکس که بخودروئی و خودرانی طالب فقر گشت بیچاره در بیابان بلا سرگردان، نه راه پیش و نه راه پس^{۲۲۹}.

مصراع

غیرتش غیر در جهان نگذاشت باز باید بر سر سخن رفت

۲۲۶- مد: نیک نیک.

۲۲۷- جها: بستدم و برفتم بخوشدلی بمحبت شیخ.

۲۲۸- جها: مرا بر بسیاری از علوم شاکر ساخت.

۲۲۹- جها: شاکر ساخت نتیجه امور دلیل است هر دانا که خدمت پیر کرده

است حیات او مقصد طالبان گشته و بتأیید و تقویت دین بر دیگران فائز و سابق شده. بندگان حق تعالی اقتدا بطریق مشروع و سبیل معروف او کردند و هرکس که بخودروئی و خودرانی طالب فقر گشت بیچاره در بیابان بلا فرسود.

مصراع.

نه قدمی پیش و نه راهی ز پس باز بر سر سخن رفت

شیخ مذکور در سنه هفتصد و سی و نهم از هجرت وفات کرد و با فرزندان شیخ ابوسعید بدل در بقعه معموره بدلیه مدفون گشتند و در آن بقعه بسیاری از صوفیه و صلحا مدفون بودند^{۲۳۰} رحمت الله علیهم اجمعین^{۲۳۱}.

شیخ توران بن عبدالله ترك^{۲۳۲}

در اول حال مردی ترك لشکری و سپاهی بود^{۲۳۳} و او را جذبه از جذبات حق تعالی رسید بعد از آنها توبه کرد^{۲۳۴} و تمسك باذیال مشایخ نمود پس بمقتضای جذبه از جذبات الحق از آن عمل بازگشت^{۲۳۵} و در معرفت افزود و آنچه میخواست بیافت و حالتها از وی ظاهر شد و کرامات از وی مشهور گشت. بدانکه شیخ

^{۲۳۰} - جها: مستورند - شرح حالی از این شیخ در شیرازنامه نیافتم ولی مزار این شخص و مزار پدرش صاحب ترجمه مذکور بلافاصله قبل (که چنانکه در متن ملاحظه میشود قبر هردو بکلی در بقعه و متصل بیکدیگر بوده است) بتصریح مرحوم فرصت در آثارالعجم هنوز در شیراز موجود است. - مگر آنکه در اثر این همه تبدیل و تغییراتی که در این بیست سال اخیر در مزارات و قبرستانهای قدیم ایران بعمل آمده و بسیاری از آنها را محو و تسطیح و با زمین یکسان کرده اند مزار این دونفر هم از بین رفته باشد باید از اهالی مطلع محل تحقیق شود (حاشیه شدالازار).

^{۲۳۱} - نظر باینکه ترجمه درست صورت نپذیرفته و دستخوش تصرفات مترجم شده است برای مزید اطلاع عین عبارات شدالازار نقل میشود:

فاجلس لدعوه الخلق الى الله لم البسنى خرقه و لقننى الذكر و اعطانى المقراض و وصانى بارشاد المریدین، وله اصحاب یهتدون بهدیه و یقتدون بطریقه، توفى فی ربیع الآخر سنه تسع و ثلاثین و سبعمائۀ و دفن فی بقعه العامره خلف تربة ابیه و کتب علی مرقدہما و هو لوالده رحمة الله علیہما:

نظایر روحی عن مطیه قسالبی الى العالم العلوی شوقا الى ربی
لعل الله العالمین یخصنی بنظره تقدیس توید للقرب

^{۲۳۲} - مد: شیخ توران بن عبدالله - الشیخ توران بن عبدالله الترمکی (شدالازار) شرح حالی از این شخص در جای دیگر نیافتم (حاشیه شدالازار).

^{۲۳۳} - مد: او که اول حال مردی ترك لشکری سپاهی.

^{۲۳۴} - مد: رسید و از آنها نوبت کرد. فنالته جذبه من جذبات ربه التی توازی عمل الثقلین قتاب الى الله تعالی و اناب (شدالازار).

^{۲۳۵} - جها: پس بمقتضای جذبه من جذبات الحق یوازی عمل الثقلین بازگشت.

توران که صحبت با شیخ نجیب الدین داشته غیر اوست و مزار وی معروفست و بر زمان وفات وی کس واقف نشد.

شیخ تاج الدین بهرام^{۲۳۶}

یکی از شیوخ طریقت و راه حقیقت بود. فرا گرفت علم ظاهر در اول و بعد از آن بعلم باطن مشغول شد و به نیت خالص عزیمت ریاضات و مجاهدات کرد و از وی آثار قبول ظاهر شد و انوار قدسیه بر وی باهر گشت و قوم بسیار و جماعت بیشمار، ادب از وی آموختند و راه ارشاد از وی گرفتند و بسبب فضل حق تعالی جماعت بسیار از وی نفع میگرفتند و جناب او ملجاء طالبان بود و بقعه ساخت که صوفیان و زائران در آنجا ساکن شوند و ابدال^{۲۳۷} صبح و شام در آنجا ذکر خدای می کنند و او را مصنفات هست یکی از آن قواعد الحقایق است^{۲۳۸} و شرح آن نیز نوشته است و دیگر مفتاح الحقایق است و کتاب توضیح منهاج الاصول^{۲۳۹} و کتاب تلخیص القواعد و غیر آن از سخنهای لطیفه و کلمات جامعه و بعضی از تفسیر کلام الله نوشته است و در ماه ذوالقعدة

۲۳۶- نسخه چهارم فاقد عنوان است - الشیخ تاج الدین بهرام بن یعقوب - المعروف بقزله (شذالازار).

قزله کلمه ترکی است بمعنی سرخ رنگ مرکب از قزل بمعنی شرح و ادات تصغیر (چه) یعنی مایل بسرخی و زننده بسرخی و سرخ رنگ از جنس آچه = سفید رنگ و کوچه = کبود رنگ و ساریچه و ساروچه = زرد رنگ که در اعلام ترکی بسیار دیده میشود (حاشیه شذالازار).

۲۳۷- مد: بدل. چهار: الان!!

۲۳۸- قواعد الحقایق و شرحه (شذالازار).

۲۳۹- توضیح منهاج الاصول للقاضی ناصر الدین (شذالازار) نام کامل متن این کتاب (منهاج الوصول الی علم الاصول) است تألیف قاضی ناصر الدین ابوالخیر (یا ابوسعید) عبدالله بن عمر بن محمد بن علی بیضاوی مشهور صاحب تفسیر معروف و نظام التواریخ (رجوع شود بکشف الظنون در باب میم) ولی نام شرح مانحن فیه انکتاب یعنی (توضیح منهاج الاصول) را عجاله در جایی نیافتم - قاضی بیضاوی مذکور در سنه ۶۸۵ بقول مشهور (یا در یکی از سنوات ۶۸۲ و ۶۹۱ و ۶۹۲ و ۶۹۵ و ۶۹۶ و ۷۰۸ و ۷۱۰ و ۷۱۶ و ۷۱۹ که همه این اقوال برحسب اختلاف مورخین روایت شده!) در تبریز وفات یافت و همانجا در گورستان چرنداب مدفون شد (نقل باختصار از حاشیه شذالازار).

در سال هفتصد و هشتاد و یک وفات کرد و او را در بقعه خود دفن کردند و شیخ سراج الدین جنید فرزند عالم وی بود از آنها که فضائل و کلمات مشهور داشت و کرم و اخلاق بسیار مینمود هم در آن بقعه با فرزندان او که همه عالم بودند مدفونند رحمة الله علیهم اجمعین^{۲۴۰}.

سید مرتضی واعظ^{۲۴۱}

متکلمی با تمکن بود که بسیار مسافرت و مجاورت کرد و وعظ بیشمار فرمود و تراکیب بلفظ خود انشا میکرد و گوش خلق بوعظ او پر شده بود و شنوا گشته بودند از سخن او و محاورات و توجیهات غریبه و تشبیهات عجیبه داشت و مؤلف کتاب روح الله روحه میگوید هیچکس بر ترتیب ترکیب وی سجع نساخته است مگر در اشتغال بعلوم و غلبه قوت تراکیب دریابند و عوام از برای شنیدن سخن او و ذوق دیدن روی او بکلام او واصل میشدند^{۲۴۲} و دیوانی دارد در نظم و نثر که بسیاری از ترکیب و ترصیع و تسجیع در آن هست متوفی شد در سال هفتصد و چیزی از هجرت و او را دفن کردند در بقعه خود.

۲۴۰- ودفن فی الصفة الصبویه من رباطه الغاص باولی الفضل والغواص رحمة الله علیهم (شداالزار) - صبوی بفتح صاد مهمله و فتح باء موحده و واو مکسوره و در آخر یاء نسبت در اصطلاح اهل شیراز بمعنی جهت شمال یا شمال شرقی است که باد صبا از آن جهت میوزد و این اصطلاح در فارسنامه ناصری بسیار مکرر استعمال شده است (نقل باختصار از حاشیه شداالزار).

۲۴۱- در نسخه مد - عنوان وجود ندارد.

۲۴۲- مد: دیدن روی او واصل میشدند بکلام او.

اینک عبارات شداالزار در این مورد:

كان متكلماً جسوراً كثير المسافرات طویل المجاورات ينشئ الاسجاع و يقرع الاسماع بوعظه وله في التفسير توجیهات غریبه وفي التذكیر تشبیهات عجیبه ماشجعه علی ترتیب امثالها الی قوه ترکیب یجدها عند استعمالها و استعلاء كلام یصل الی ذوقه فی ازدحام العوام و یقال كان به میل الی الاهواء و زیغ عن طریق الاستواء ولملاحظه ذلك المعنی ادبه مولانا سراج الدین مكرم بن یحیی تادیباً بلیفاً تعظ به امثاله وانعط به احواله.

مولانا معین الدین^{۲۴۳}

طبیعی حاذق و محذلق^{۲۴۴} عالم بود در همه فنهای^{۲۴۵} و او را حق تعلیم بر بسیار کس بود که تعلیم از وی میگرفتند و از اخلاق وی بهره مند میشدند و مولانا نورالدین خراسانی^{۲۴۶} مدتی مدید ملازم او بود و مولانا قوام الدین چند کتاب بر وی خوانده است^{۲۴۷} و عبارات صحیح و خطباء ملیحه نوشته است از لطائف اسلامی و صحایف دینی. متوفی شد در هفتصد و چیزی از هجرت و او را دفن کردند در همسایگی^{۲۴۸} شیخ بهرام.

شیخ سراج الدین یعقوب بن محمد فیروز آبادی

مردی عالم عارف صوفی ربانی بود، که حج خانه خدای کرد و صحبت بزرگان دریافت بعد از آن بشیر از آمد و ادب از مولانا نورالدین خراسانی گرفت و بطریق او رفت و مردمان را پند و نصیحت داد و طالبان راه راست نمود و بسی واقعه در دلهای صالحان متمکن شد از حال او و باطنها صافی گشت و قوت بیان او و فصاحت زبان او بحدی بود که خداوندان عقل در آن متعیر میشدند و مداومت بذکر لاله الا الله میکرد تا چنان شد که ذکر زبان بذکر دل واصل شد بعد از آن نورهای ربانی و سرهای^{۲۴۹} روحانی^{۲۵۰}. روایت کردند از وی چنانچه میگویند روزی گفت بیمار شدم در

۲۴۳- مولانا معین الدین بن ابی سعد (شدالازار).

۲۴۴- الطیب العاذق الاریب المحذلق (شدالازار) الحذلقه التصرف بالظرف وحذلق اظهر الحذق (لسان العرب). مد. جها: متخلق - متن با مراجعه بشدالازار تصحیح گردید.

۲۴۵- جها: در فنون.

۲۴۶- مولانا نورالدین محمد بن الحاج شرف الدین عثمان الخراسانی (شدالازار).

۲۴۷- وقرا علی مولانا السعید قوام الدین عبدالله کتباً عیدیه (شدالازار).

۲۴۸- مد: همسایه.

۲۴۹- جها: میرهای.

۲۵۰- حتی وصل ذلك الى قلبه وكوشف بانوار ربانیه و اسرار روحانی (شدالازار).

اول حال و چهار روز نتوانستم که طعام خورم و بیای برخیزم یا بخواب روم و نزدیک بمرگت رسیدم و قرار و صبر نداشتم پس دل‌های اولیا دیدم که میامدند و آن‌چنان مرا بنمودند^{۲۵۱} که هرکس در آن حال که برابر^{۲۵۲} من می‌آمد من دل ویرا میدیدم که بر چه غلبه میکرد از صفت او بعد از آن یکی بر صورت آدمی بود و یکی بر صورت دیو و یکی بر صورت بهیمه و یکی بر صورت کرکس و دیگران بر صورت مختلفه از سباع و بهائم و طیور^{۲۵۳}. پس دیدم که درویشی بنزد من آمد و دل وی دیدم که قبه پر از نور بود و میدرخشید و تا آسمان نور وی میرفت چون آن بدیدم خود را بر پهلوی بگردانیدم و در پای وی افتادم و گفتم بحق آن خدائی که ترا این نور بخشیده است که دعا کن و از خدای تعالی درخواه تا مرا از این رنجوری خلاصی دهد پس دعا کرد و در حال شفا یافتم باذن الله تعالی و چند وقت دیگر در ذکر و وجد و حال بسر برد و عاقبت در لمعه از لمعات وجدانی وفات^{۲۵۴} کرد و او را دفن کردند در رباط خود^{۲۵۵}.

۲۵۱- جها: دیدم.

۲۵۲- جها: نزدیک.

۲۵۳- نظر باینکه ترجمه طابق النعل بالنعل انجام نگرفته و اندکی ابتر است عین متن شدالازار نقل میشود:

روی عنه انه قال مرضت فی بدء امری مرضاً اشفیت فیہ علی الموت و اشرفت علی الفوت فبقیت مدة اربعة اشهر لاستطیع قیاماً ولا اسیغ طعاماً ولا اجد قراراً ولا مناماً فصرت مکاشفاً بصور قلوب عوادی و من زارنی لارفاقی و ارفادی فکان کل من دخل الباب من اولئک الاولیاء والاصحاب رایت صورة قلبه علی ماغلب علیه من صفاته فمنهم من رایت قلبه علی صورة ادمی و منهم من رایت علی صورة شیطان و منهم من رایت علی صورة بهیمه و منهم من رایت علی صورة ذئب او کلب او خنزیر او غیر ذلک.

۲۵۴- جها: بسر میردم لمعه از لمعات وجدانی یافتم - وما رایت بعد ذلک و بقی معی لمعان ذلک النور (شدالازار).

۲۵۵- سال فوت او در شدالازار بدین صورت آمده است:

توفی فی سنه اثنتین و اربعین و سبعمائه و دفن فی رباطه رحمة الله علیه.

مولانا نورالدین خراسانی^{۲۵۶}

عالمی عامل و متقی کامل بود^{۲۵۷} که خلیق او را بیکدیگر مینمودند و بحجاز و عراق و شهرها رفته و مسافرت نموده از بهر طلب رزق حلال تا بآخر او را حواله بشیراز شد و در شیراز زن خواست^{۲۵۸} بعد از آن درس میگفت و حدیث میخواند و تصنیف میکرد و کتابها در راه دین ساخته است یکی از آن لطایف التفسیر است و دیگر زبده در احادیث حضرت سیدالمرسلین^{۲۵۹} که جمعی است بر حروف تهجی^{۲۶۰} و از شهرت اجتناب مینمود و مال حاکمان قبول نمیکرد و بدر خانه ایشان نمیرفت^{۲۶۱}.

و از برای جمعه و جماعت میآمد و هیچکس را اجازت نمیداد که از پیش یا عقب وی رود و اوقات او مصروف توشه آخرت بود تا زمانی که وفات کرد در ماه ربیع الاول در سال هفتصد و چهل و دوم از هجرت^{۲۶۲}.

شیخ ابوبکر علاف^{۲۶۳}

بحر حقایق و دریای معارف و مشارالیه در علوم و حسن

۲۵۶- مولانا نورالدین محمد بن الحاج شرفالدین عثمان خراسانی (شدالازار).

۲۵۷- مد: عالمی عامل متقی کامل بود.

۲۵۸- جها: عیال گرفت.

۲۵۹- کتاب الزبده فی احادیث سیدالمرسلین (شدالازار).

۲۶۰- جمعها علی ترتیب حروف تهجی (شدالازار).

۲۶۱- بعد از کلمه نمیرفت در نسخه مد آمده است: وصیت و صدا و زیارت که عبارتی نارسا و بی معنی است از این جهت از متن حذف گردید که اخلاقی در جمله بوجود نیاید منتهی از جهت اطلاع قارئین عظام عین عبارت شدالازار در این مورد نقل میگردد:

وكان يحذر الشبهات جداً ويجتنب الشهرة والصيت وقبول اموال الحكام و دخولهم عليه الزيارة في أيام... (شدالازار صفحه ۸۰).

۲۶۲- شرح احوال ابن نورالدین محمد خراسانی در شیرازنامه ص ۱۴۵ نیز مذکور است و صاحب شیرازنامه بتصریح خود او از تلامذه صاحب ترجمه بوده و تاریخ وفات او نیز در شیرازنامه بعینه مطابق با کتاب حاضر است (حاشیه شدالازار).

۲۶۳- الشیخ ابوبکر هبة الله بن الحسن العلاف (شدالازار).

طریقت بود و گفته‌اند شیخ کبیر وصیت کرد که چون وفات کند شیخ ابوبکر^{۲۶۴} بر وی نماز کند و در آن زمان شیخ ابواسحق که قدر بلند و علو مرتبت داشت بر وی اقتدا نکرد و جدا خود نماز بر وی کرد و قبر وی در اصطخر است رحمة الله علیه^{۲۶۵}.

۲۶۴- وفات شیخ کبیر یعنی ابوعبدالله محمد بن خفیف چنانکه گذشت تقریباً باتفاق مورخین در سنه سیصد و هفتاد و یک بوده و وفات صاحب ترجمه یعنی ابوبکر هبة الله بن الحسن علاف بطبق نسخه کتاب حاضر چهارصد و هشتاد و دو بقول شیرازنامه درست در سنه چهارصد و هشتاد بوده پس چگونه ممکن است که صاحب ترجمه عصر شیخ کبیر را که باقل تقدیرات ۱۰۹ سال قبل از او وفات یافته بالغاً رشیداً چنانکه مقتضای این حکایت است (یعنی اینکه شیخ کبیر وصیت کرده بود که وی براو نماز گزارد و وی براو نماز گزارده) درک کرده باشد؟ - در شیرازنامه که آن نیز شرح احوال صاحب ترجمه را نگاشته ص (۱۱۲) بوجه من الوجوه از این مقوله یعنی وصیت مزبور شیخ کبیر ذکری نیست. (حاشیه شدالازار).

۲۶۵- در پایان شرح احوال صاحب ترجمه در مورد تاریخ وفات وی در شدالازار چنین آمده است: **توفی فی سنه... و ثمانین و اربعمائه و قبره بباب اصطخر رحمة الله علیهم.** و در حواشی آخر کتاب شدالازار علامه قزوینی در این باره چنین نگاشته است:

سطر اخیر از متن: «توفی فی سنه... و ثمانین و اربعمائه»: در هر سه نسخه شدالازار بدون اختلاف تاریخ وفات شیخ ابوبکر هبة الله بن الحسن العلاف بهمین نحو مرقوم است یعنی ثمانین و اربعمائه بابیاضی در مرتبه آحاد یعنی سنه چهارصد و هشتاد و دو، و همچنین است نیز در شیرازنامه هم چاپی ص ۱۱۲ و هم خطی مورخه سنه ۸۳۳ ورق ۶۸ ب با این فرق که در شیرازنامه وفات او را درست در سنه ثمانین و اربعمائه نگاشته بدون بیاض در مرتبه آحاد، - و از طرف دیگر در ضمن ترجمه ابوبکر علاف در هر دو مآخذ مزبور یعنی شیرازنامه (ولی خطی نه چاپی) و شدالازار هر دو مؤلف تصریح کرده‌اند که شیخ کبیر ابو عبدالله محمد بن خفیف (صاحب ترجمه شماره یک از کتاب حاضر) وصیت نموده بوده که بعد از وفات او شیخ ابوبکر علاف باید براو نماز بگزارد و او نیز بموجب وصیت عمل نموده بعد از وفات او بر وی نماز گزارد، عین عبارت شیرازنامه خطی در این خصوص از قرار ذیل است: «در سیره شیخ کبیر قدس سره مسطور است که شیخ ابوبکر علاف از جمله معاصران شیخ بوده و شیخ قدس سره وصیت فرموده که شیخ ابوبکر علاف می‌باید که بر من نماز گزارد، بعد از آنکه شیخ وفات کرد بتاريخ ثالث و عشرين رمضان سنه احدى و سبعین و ثلثمائه شیخ - العارفين كهف المریدین ابوبکر علاف برو نماز گزارده انتهى، و عین عبارت شدالازار نیز از قرار ذیل است: (ص ۸۰) «وقیل ان الشیخ الکبیر وصی اصحابه اذا مات ان یصلی علیه الشیخ ابوبکر فلما مات الشیخ صلی علیه الشیخ ابوبکر وکان نقیب العلویة فی ذلك الزمان ابواسحق فلم یقتد به و صلی علیه نوبة اخرى» انتهى.

مترجم کتاب میگوید: در این محله مسجد خواجه خیر نیز هست که آثار رسول صلی الله علیه وآله وسلم در آنجا هست و از بهر

پس از تمهید این مقدمه گوئیم که این تاریخ ۴۸۰ یا ۴۸۰ واند که در شیرازنامه و در کتاب حاضر برای وفات شیخ ابوبکر علاف مسطور است بنحو قطع و یقین و حتم وبدون هیچ تردید و تاملی غلط بسیار فاحش بزرگ و واضع است که از نسخ شیرازنامه یا از نسخ مأخذی که شیرازنامه از آن نقل کرده سرزده است و مؤلف کتاب حاضر نیز علی العمیاء متابعت شیرازنامه را نموده و بکلی از محالات و ممتنعات عادی است که ابوبکر علاف تا سنه ۴۸۰ در حیات بوده باشد زیرا که **اولا** وفات شیخ کبیر با کثرت نزدیک باتفاق مورخین در سنه ۳۷۱ بوده است (رجوع شود بص ۴۶ از کتاب حاضر متن وحاشیه ۱)، پس اگر فرض کنیم که سن شیخ ابوبکر علاف در وقتی که در ۲۳ رمضان سنه ۳۷۱ بر جنازه شیخ کبیر نماز می گزارده باقل تقدیرات ممکنه در امثال این موارد بیست سال هم بوده در آنصورت چگونه ممکن خواهد بود که وی باز تا سنه ۴۸۰ یعنی تا صد و نه سال دیگر در حیات بوده و در نتیجه صد و بیست و نه سال عمر کرده باشد، و این فرض بیست سالگی برای ابوبکر علاف برای مجرد تقریب بذهن است والا چنانکه در دلیل دوم بیان خواهیم کرد ما از خارج بنحو قطع و یقین میدانیم که سن وی در سال وفات شیخ کبیر یعنی در سنه ۳۷۱ مبلغی از شصت هم متجاوز بوده است و در این صورت اگر او بطبق شیرازنامه و شدالازار در سنه ۴۸۰ یا ۴۸۰ واند وفات یافته باشد بحد اقل صد و شصت و نه سال عمر کرده خواهد بود!!

وثائیا - سماعی در انساب در نسبت «الازرقانی» بتقدیم زاء معجمه بر راء مهمله ص ۲۸ ب در شرح احوال عبدالله بن جعفر ازرقانی گوید: «ابو - [عبدالرحمن] عبدالله بن جعفر الازرقانی ذکره ابو عبدالله محمد بن [عبد] - العزیز الشیرازی الحافظ فی تاریخ فارس و قال یروی عن شاذان والزیاد آبادی روی عنه جماعة من اهل شیراز ابوبکر بن اسحق و ابو عبدالله بن خفیف و ابوبکر العلاف و احمد بن جعفر الصوفی و احمد بن عبدان الحافظ، توفي لسبع لیال خلت من ذی الحجة سنة احدى عشرة و ثلثمائة» انتهى، پس چنانکه ملاحظه میشود ابوبکر علاف بتصریح سماعی از کسی روایت میکند که در سنه ۳۱۱ وفات یافته بوده یعنی از عبدالله بن جعفر ازرقانی، پس بالضرورة خود ابوبکر علاف مدتی قبل از ۳۱۱ لابد متولد شده بوده و بنا بر این اگر باز تا سنه ۴۸۰ یعنی تا ۱۶۹ سال دیگر در حیات بوده است عمر او متجاوز از ۱۶۹ سال خواهد بود!

وثالثا خود مؤلف کتاب حاضر در ص ۱۱۶ در ترجمه همین عبدالله بن جعفر ازرقانی (که وی بصورت «ازرقانی» با قاف عنوان کرده) و وفات او را برخلاف روایت سماعی در سنه ۳۴۰ نگاشته گوید: «وروی عن الشیخ ابی بکر العلاف انه قال ما رأیت اروع منه قال وسألته یوما ان یخرج الی قراآت ابی حاتم السجستانی فقال ترکتها لانی لم اراهمن سلاح الاخرة... توفي فی سنة اربعین و ثلثمائة الخ»، پس چنانکه مشاهده میشود ابوبکر علاف بتصریح خود مؤلف شدالازار با کسی معاصر و محشور بوده (یعنی با ازرقانی مزبور) که در سنه ۳۴۰ وفات یافته بوده پس اگر سن وی در سال وفات ازرقانی باقل تقدیرات در حدود بیست سالگی هم بوده و اگر قبول کنیم بطبق شیرازنامه و شدالازار که وی در سنه ۴۸۰ یا

تبرک آنجا رفتن و نماز گزاردن و زیارت شعر رسول علیه الصلوة و السلام کردن افضل زیارتهاست.

۴۸۰ واند وفات نموده بوده لازمه ضروری این دوفقره این میشود که ابوبکر علاف بایستی بعداقل صد و شصت سال عمر کرده باشد!

از مجموع سه دلیل مذکور در فوق بعد بداهت واضح و آشکار شد که تاریخ ۴۸۰ برای وفات ابوبکر علاف از محالات و مستنعات و غلط صرف و اشتباه محض است و بهیچوجه منالوجه قابل هیچگونه توجیه و تاویلی نیست و بنحو قطع و حتم و یقین تاریخ مزبور از روی حساب و مقایسه با سایر وقایع حیات ابوبکر علاف و معاصرینش قریب صد سال مؤخرتر از عصری است که وفات ابوبکر علاف در آن عصر ممکن است روی داده باشد، بنابراین قهراً این راه حل بذهن متبادر میشود که بظن بسیار قوی بلکه تقریباً بنحو قطع و یقین کلمه «اربعمائة» در تاریخ وفات ابوبکر علاف که در شیرازنامه و شدالازار مرقوم است یعنی «ثمانین و اربعمائة» صاف و ساده سهو یکی از نسخا نسخ قدیمه شیرازنامه یا مأخذ منقول عنه شیرازنامه بوده است که بجای «ثلثمائة» اربعمائة از قلم او در رفته بوده است و بعدها علی العمیاء این غلط در سایر نسخ متأخره کتاب مزبور و از روی آن در کتاب حاضر یعنی شدالازار تکرار شده است، و بدین طریق جمیع اشکالات و تناقضات مذکور در فوق خود بخود حل میشود و دیگر هیچ جای اعتراضی و ایرادی در بین باقی نمی ماند، و یکی از قرائنی که ما برای صحت این حدس خود گمان میکنیم بدست آورده ایم فقره ذیل است:

در معجم الادباء یا قوت ج ۷ ص ۲۴۰ ترجمه احوال کسی مذکور است بعنوان هبة الله بن الحسين ابوبکر بن العلاف الشیرازی که در سنه سیصد و هفتاد و هفت در شیراز در حدود سن نود سالگی وفات یافته است، این شخص مذکور در معجم الادباء که عین عبارت آن بلافاصله بعد نقل خواهد شد با ابوبکر علاف هبة الله بن الحسن که شرح احوال او در شیرازنامه ص ۱۱۲ و شدالازار ص ۸۰ مذکور است در جمیع مشخصات و ممیزات (باستثناء نام پدر) یعنی در اسم هبة الله و کنیه ابوبکر و نسبت خود او یا پدر او علاف و در زمان و مکان که هردو در حدود سنه ۳۸۰ در شیراز وفات یافته اند بکلی با هم متحدند، باقی میماند نام پدر که در معجم الادباء «حسین» مرقوم است و در شیرازنامه و شدالازار «حسن» و امر در آن بسیار سهل است چه همه کس میدانند که این دو نام حسن و حسین بواسطه کمال تشابه خطی با یکدیگر غالباً در کتب تواریخ و رجال بیکدیگر تصحیف میشوند، بنابراین تقریباً بنحو قطع و یقین میتوان ادعا نمود که شخص مذکور در معجم الادباء از یک طرف و در شیرازنامه و شدالازار از طرف دیگر عیناً با هم یکی باید باشند، و اگر این حدس ما صحیح باشد (و تمام امارات و قرائن مذکوره در فوق مؤید صحت آنست) تفاوت بین دو تاریخ وفات یعنی سنه ۳۷۷ مذکور در معجم الادباء و سنه ۳۸۰ مذکور در شیرازنامه و شدالازار بعد از اصلاح ۴۰۰ به ۳۰۰ فقط سه سال خواهد بود و این مقدار قلیل اختلاف در تاریخ سوانح احوال اشخاص از قبیل ولادت و وفات و مسافرت و مهاجرت و امثال ذلك امری است بنفایت عادی و کثیر الوقوع و کتب تواریخ و رجال مشحون بدان است، عین عبارت معجم الادباء از قرار ذیل است (ج ۷ ص ۲۴۰ - ۲۴۱):

شیخ حسن کیا ۲۶۶

میگویند از بزرگان سادات قزوین است که بشیراز آمد جهت حضور عبادت تا او را فراغت باشد پس چون در این مسجد درآمد راه سلوک مرضیه پیش گرفت و سیرت زکیه و اخلاق پسندیده طریقه خود گردانید و معاشی نیکو بدست آورد تا روزی که اجلس درآمد و او را برحمت واصل کرد رحمة الله پس او را دفن کردند در همسایگی ۲۶۷ شیخ ابوبکر ۲۶۸ رحمة الله علیه.

شیخ بهاءالدین محمد ۲۶۹

زاهدی عارف و عابد و محقق بود که در اوائل حال او را

«هبة الله بن الحسين ابوبكر بن العلاف الشيرازي، كان من افراد الزمان في عصره في انواع العلوم نحويا اماما شاعرا فاضلا بارعا ورد خراسان وماوراء - النهر و سمع حماد بن مدرک وغيره وسمع منه العافظ ابو عبد الله الحاكم وذكره في تاريخ نيسابور واثني عليه مات بشيراز سنة ۳۷۷ و قد نيف على التسعين ولم تبيض له شعرة وقال في ذلك:

الام و فيم يظلمني شبابي	و يلبس لمتي حلك الفراب
و أمل شعرة ييضاء تبدو	بدو البدر في خلل السحاب
و ادعى الشيخ ممثلا شبابا	كذى ظما يعلل بالسراب
فيا مللى هنالك من مشيبي	ويا خجلي هنالك من شبابي

و عين این ترجمه احوال را تقریباً بدون هیچ تصرفی سیوطی نیز در بغیة الوعاة ص ۴۰۷ از معجم الادباء نقل کرده است بدون تصریح بمأخذ.

۲۶۶- م. السيد بجای الشیخ ولی دربوق و شیراز نامه ص ۱۱۲ و ترجمه کتاب حاضر بتوسط پسر مؤلف عیسی بن جنید و نزهة القلوب حمداله مستوفی ص ۱۱۶ در همه این مأخذ از صاحب ترجمه به شیخ حسن کیا تعبیر کرده اند نه سید حسن کیا (در نزهة القلوب چاپ اوقاف کتب کلمه کیا در نتیجه سهو طابع یا ناسخ گیاه یا کاف فارسی و هاء در آخر چاپ شده و آن تصحیف مضحکی است). (حاشیه علامه قزوینی) ۲۶۷- مد: همسایه.

۲۶۸- دفن بجوار الشیخ (شدالازار) مراد از شیخ گویا شیخ ابوبکر هبة الله بن حسن علاف مذکور بلافاصله قبل است بقرینه اینکه در ترجمه کتاب حاضر بتوسط پسر مؤلف ص ۴۶ عبارت متن را چنین ترجمه کرده: (تا روزیکه اجلس درآمد و او را برحمت حق واصل گردانید و او را دفن کردند در همسایگی شیخ ابوبکر).

۲۶۹- الشیخ بهاءالدین ابوبکر بن جمال الدین محمد باکالنجار.

والی قلعه سپید کرده بودند و در آن قلعه عبادت میکرد و اوراد و وظائف طاعات را رعایت میکرد پس یکبار حاکم کسی را در آن قلعه بند کرد و چند ماه بگذشت که محبوس بود شیخ بوی خبر داد که هرکس که در غمی یا در دردی یا بندی گرفتار باشد و هفتاد هزار بار سوره قل هوالله احد بخواند او را فرج ببخشند از جایی که نداند. پس آن محبوس هفتاد هزار نوبت بخواند بعد از آن خبر بشیخ داد شیخ فرمود تا وی را خلاص کنند و گفت بهر راه که خواهد برود این خبر بحاکم رسید و وی را خشم کرد شیخ فرمود مردی هفتاد هزار بار سوره اخلاص بخواند اگر او را خلاص نکنند شاید که در اعتقاد او سستی پیدا شود و من از این ترسیدم اگر من بسبب او معاقب باشم^{۲۷۰} دوست تر داشتم از آنکه در کتاب خدا^{۲۷۱} و اعتقاد سستی پیدا شود و این بنده متزلزل گردد

→ کلمه باکالنجار در هر سه نسخه عیناً بهمین املاست که ما چاپ کرده‌ایم یعنی بانون بعد از لام و قبل از جیم، و همچنین در مورد اسامی یکی دو تن از ملوک آل بویه که بعینه موسوم یا مکنی بهمین اسم بوده‌اند این کلمه در غالب کتب تواریخ فارسی مانند وصاف و گزیده و روضة الصفا و حبیب السیر و تاریخ کرمان محمد بن ابراهیم و مجالس المؤمنین و فارسنامه ناصری و فرهنگ جهانگیری و فرهنگ انجمن آرای ناصری این کلمه بهمین املا یعنی «باکالنجار» با نون بعد از لام مسطور است، ولی در عموم کتب تواریخ عربی مانند تتمه الیتیمه ثعالبی و ذیل تجارب الامم از ابوشجاع وزیر و منتظم ابن الجوزی و معجم الادباء یا قوت و معجم البلدان همو و ابن الاثیر و ابوالفدا و فخری و نجوم الزاهره و نیز در بعضی مآخذ فارسی مانند فارسنامه ابن البلیخی و تجارب السلف و لب التواریخ این کلمه مطروداً و بدون استثنا «ابوکالیجار» یا «باکالیجار» با یاء مثناة تحتانیه بعد از لام بجای نون مکتوب است، و گویا همین املائی اخیر کتب عربی اقرب بصواب باشد و ظاهراً «کالیجار» لغتی است دیلمی یا گیلک در «کارزار» یعنی جنگ و جدال (رجوع شود بپرهان قاطع در «کالجار») و بنا برین ابوکالیجار یا با کالیجار از جنس ابوحرب و ابوالهیجاء از کنیه‌های معمول آن عصر بوده است، رینولد نیکولسون در مقدمه انگلیسی فارسنامه ابن البلیخی ص ۱۳ - ۱۴ گوید که در یک نسخه خطی قدیمی از «زیچ سنجر» تألیف ابومنصور خازنی از نسخ موزه بریطانیه که تاریخ کتابت آن سنه ۶۲۰ هجری است در جدول ملوک آل بویه کنیه دو پادشاه از آن سلسله را یعنی صمصام الدوله و مرزبان بن سلطان الدوله را که معمولاً در کتب تواریخ ابوکالیجار (یا ابوکالنجار) نوشته‌اند در آن نسخه صریحاً واضحاً «ابوکالیزار» نوشته با یاء بعد از لام و زاء معجمه بجای جیم. (نقل از حاشیه شدالازار) نقل از حاشیه شدالازار

در دین خود، یا مرتد گردد مردی مسلمان. پس حاکم متغیر شد و گفت عقوبت تو معزولی تست از ولایت و حصن پس کلید قلعه را باز سپرد^{۲۷۲} و فرود آمد و گفت خوش نعمتی است که مرا روزی شد و از آن کار درگذشت و بعبادت مشغول شد و رباطی ساخت بمحله در اصطخر و باجارت شیخ نجیب الدین^{۲۷۳} بخلوت بنشست و بسی عجایب بدید از خدمت و صحبت شیخ و در خدمت وی صالحان جمع میشدند تا زمانی که بخدا رسید در سال هفتصد و دوازدهم از هجرت.

شیخ محمد باکالنجار^{۲۷۴}

شیخی وجیه با بهاء خوش منظر پاک بود^{۲۷۵} و مجاهده و خلوت و اوراد بسیار داشت و عبادات و طاعات بیشمار کرد^{۲۷۶} و او را کلمات روحانی و اشارات رحمانی بود و در اثنای حالات رساله ها نوشته است و نیکبختان و سعادت‌مندان در صحبت وی ببرکت استفاده رسیدند و نورهای حکمت از او گرفتند متوفی شد و او را در بقعه خود^{۲۷۷} دفن کردند.

شیخ مؤید بن محمد^{۲۷۸}

از عرفاء نامدار ربانی بوده است و مسافرت حجاز کرده و

۲۷۳- یعنی شیخ نجیب الدین علی بزغش. ۲۷۲- جها: بسپرد.

۲۷۴- الشیخ جمال الدین محمد بن ابی بکر بن باکالنجار - بقرینه اسم پدر وجد و نیز از اینکه مؤلف در آخر ترجمه گوید و دفن عند والده باملاحظه اینکه معمولاً وی این نوع تعبیر را در مورد ذکر ابناء بلافاصله بعد از تراجم آباء مینماید شکی باقی نمی ماند که صاحب این ترجمه شیخ جمال الدین محمد پسر صاحب ترجمه مذکور بلافاصله قبل است (حاشیه شدالازار).

۲۷۵- کان شیخاً وجیهاً بهی المنظر زکی المغرب (شدالازار).

۲۷۶- جها: عبادات و طاعات بسیار می گذاشت.

۲۷۷- توفی سنه... و خمسين و سبعمائنه و دفن عند والده رحمه الله عليهم (شدالازار) جای عدد آحاد در هر دو نسخه ق ب سفید است - در نفحات ص ۲۹۶ - ۲۹۷ شرح احوال صاحب ترجمه مذکور است ولی آنجا نیز تاریخ وفات او را (نتف و خمسين و سبعمائنه) نگاشته بدون تعیین آحاد.

۲۷۸- جها: شیخ مزید بن محمد باندار! الشیخ مؤید بن محمد بن احمد - المعروف بنامدار (شدالازار).

مشایخ بزرگ دیده و میگویند چهل نوبت حج کرده است و او را همتی بزرگ و نفسی مؤثر بوده و نامدار که لقب اوست نامی است از بانیان آن محله یا آن بقعه و میگویند نامدار نام وزیری از وزیران آن زمانه است که نسبت آن محله بدو میکنند و در سال پانصد و هفتاد از هجرت وفات کرد نزدیک مسجد نامدار^{۲۷۹}.

مولانا قوام‌الدین بن عبدالله فقیه نجم^{۲۸۰}

استادی علامه بود و قدوه ائمه زمان خود و او از آن شخصی بود که مثل وی در هیچ دور و زمان نژاد و دریائی پر از جواهر علوم بود که قعر آن دریا پیدا نبود و صلابتی عظیم و هیبتی سخت داشت و در سنت راسخ بود و با هرکس که مباحثه میکرد برفق و راستی بر وی غالب میگشت و هرچه میگفت راست بود و معامله وی حق بود و بر چیزی آموزنده^{۲۸۱} و بارشاد و تفهیم راغب بود^{۲۸۲} و در مجلس او بغیر از عالم، بالا نمی‌نشست و خدای ترسی^{۲۸۳} داشت و اهل عدل را عزیز میداشت و در راه دین از خدای تعالی میترسید و بدانکه در اول حال ادب از پدر عالم عابد خود مولانا نجم‌الدین فقیه گرفته بود و او فقیهی صوفی با ورع بود و مقدمات از او حاصل کرده بود و بطریقه مولانا ظهیرالدین عبدالرحمن مقامی^{۲۸۴} گشته و تزویج دختر کریمه

۲۷۹- جها: باندار.

۲۸۰- مولانا قوام‌الدین ابوالبقاء عبدالله بن محمود بن حسن الشیرازی (شدالازار).

۲۸۱- مد: و معامله وی حق بود بر چیزی آموزانید! - جها: معامله وی آزماینده - عبارت ابتر است - شاید کلمه آزماینده با اصل تناسب بیشتری داشته باشد.

۲۸۲- مد: و ارشاد و تفهیم راغب بود - قائماً بالحق ناطقاً بالصدق یعامل بالحق المحض ویصیب فی کل مقام دحض یرغب علی‌التعلم والتعلیم و یعرض علی الارشاد والتفهیم (شدالازار).

۲۸۳- جها: خداپرستی.

۲۸۴- جها: مناهی - شاید مباهی بوده است والله اعلم بالصواب بهر حال متن مقامی است و معنی رسائی ندارد.

وی کرده^{۲۸۵} و علم فقه نزد مولانا قطب‌الدین فالی گذرانیده^{۲۸۶} و کتاب تقریب و شرح لباب^{۲۸۷} و اعراب^{۲۸۸} بر او خوانده و از وی بشنیده و در هر باب جمیع فنون علوم منقول و معقول و اصول و فروع حاصل کرده بود تا کمالات یافته بعد از آن عالمان بوی متردد گشتند و از وی استفاده میکردند^{۲۸۹} و زیارت خانه خدای کرد و بشهر تبریز رسید در زمانی که اکابر علما گرد آمده بودند و مسئله‌ها بطرح انداخته^{۲۹۰} پس همه را ملزم گردانید بعد از آن مراجعت کرد بشیراز. و در آنجا استیناس خود یافت و در مجلس درس و افادت نشست و درس وی منعقد می‌بود تا ثلثی از شب میگذشت. و چند درس و افاده او بوقت صبح و بعد از صبح بنماز مشغول میشد و بدرس قرائت مشغول می‌بود

۲۸۵- نظر باینکه در ترجمه پراکندگی وعدم دقت مشاهده گردید و سهوی بمترجم دست داده است عین عبارات شدالازار نقل شد: لا یغشی فی دینه الالرب و یذب عن حریم الدین المتین باملغ ذب تادب اولاً بابیه العالم العابد مولانا نجم‌الدین محمود* الملقب بفقیه وکان فقیهاً صوفیاً بارعاً وحصل المقدمات علیه و تاسی بطریقه الشیخ ظهیرالدین عبدالرحمن واخذ قراءات السبع عن الشیخ محب - الدین جعفر الموصلی وتزوج بابنته الکریمه.

۲۸۶- جها: و علم بر مولانا قطب‌الدین فالی خواند.

۲۸۷- مد: لباب تعریب - جها: کتاب تعریب.

۲۸۸- اسم اصلی کتاب (الاغراب فی الاعراب) است (اولی بغین معجمه و دوم بعین مهمله) ولی در این موضع مانحن فیه ممکن است که اختصاراً فقط بجزء ثانی نام کتاب تعبیر شده باشد بمناسبت اینکه موضوع کتاب علم اعراب یعنی علم نحو بوده، و ممکن است نیز که تصحیف نساخ باشد بجای (الاغراب) بمعجمه.

۲۸۹- واحکم جمیع الفنون منقولا و معقولا وفروعا واصولا و جمع بین اشتات العلوم و اقسامها و بلغ اقصى ذروة کمالات و سنامها ففاق جمیع علماء الامصار حتی انضو الیه الرواحل من الاقطار.

۲۹۰- جها: وطرح مسئله انداخته بودند.

* شرح حال این نجم‌الدین محمود ملقب بفقیه پدر قوام‌الدین عبدالله صاحب ترجمه در کتاب مذکور نیست و آنکس که در تراجم کتاب بعنوان فقیه نجم‌الدین محمود مذکور است بکلی کس دیگری است چه او در قبرستان ام‌کلثوم که موضوع نوبت رابعه کتاب حاضر است دفن شده و حال آنکه پدر صاحب ترجمه بتصریح مؤلف در آخر همین ترجمه پسرش قوام‌الدین عبدالله که گوید (ودفن فی بقعته المیارکه عند تربة والده) در قبرستان شیخ کبیر که موضوع نوبت اول کتاب حاضر است مدفون است (نقل باختصار از حاشیه شدالازار).

و ذکر میکرد و قرائت سبعة بر وی میخواندند^{۲۹۱}. پس از آن باز میگشت بدرس علوم شرعیه و قواعد دینی^{۲۹۲} و همچنین اکثر اوقات و بیشتر ساعات خالی نمی بود از درس و چند روز در مسجد جمعه وعظ میگفت و علما حاضر میشدند از سر طوع و رغبت و فضلا و مسلمانان جمع میگشتند و در مجلس او اکابر علما می بودند و یکی از ایشان مولانا سعید سراج الدین^{۲۹۳} عمر بن عبد الرحمن بود که قرائت کشاف در مدت چهار ماه کرد و تصنیف

۲۹۱- جها: و مجلس درس وافاده او بوقت صبح رسید و بعد از صبح بنماز مشغول میشد و ذکر میکرد و قرائت سبعة بروی میخواندند - عبارت آشفته است برای اطلاع و فهم عین عبارت شدالازار نقل میشود: **وكان يعقد مجلس الدرس والافاده حين يبقى ثلث الليل وزيادة وكان هذا دأبه الى ان يطلع الفجر ثم يشتغل بعد الصلوة بدرس القرآن والذكر ويقرؤن عليه القراءات السبع** (شدالازار صفحه ۸۵).
۲۹۲- مد: دینی میخواندند.

۲۹۳- یعنی سراج الدین ابو حفص عمر بن عبد الرحمن فارسی قزوینی متوفی در سال هفتم و چهل و پنج که مؤلف حاشیه ایست بر کشاف زمخشری باسم «کشف الکشاف» که اختصارا «کشف» تنها نیز گفته میشود، و چون مؤلف مزبور بتصریح متن از خواص تلامذه قوام الدین عبدالله صاحب ترجمه بوده و کشف کشاف را از فواید آن استاد فاضل و از برکات انفس او جمع نموده بوده، و از طرف دیگر خواجه حافظ نیز چنانکه از سیاق کلام جامع دیوان او که خود از معاصرین خواجه بوده تقریباً بالصراحه مستفاد میشود از تلامذه همین قوام الدین عبدالله بوده و به «درسگاه» او حاضر میشده گرچه این اشتراك در تلمذ ظاهراً در يك زمان نبود، و عصر صاحب کشف کشاف تا درجه مقدم بر عصر خواجه بوده است، باری ظاهراً باین مناسبات بوده (بعلاوه مناسبت قافیه) که مابین این همه کتب متداوله در عصر خواجه فقط این کتاب نظر او را بنحو خصوصی جلب نموده و نام آنرا درین بیت معروف خود:

بخواه دفتر اشعار و راه صحرا گیر چه وقت مدرسه و بحث و کشف کشاف است

برده است - نسخه از جلد اول کشف کشاف از سورة فاتحه تا سورة مریم در شیراز در کتابخانه آقای شیخ محمد علی امام جمعه شیراز موجود است و در یکی دو سال قبل که آنرا برای معاینه یکی از آشنایان خود بطهران فرستاده بودند ما آنرا مجملاً مطالعه کردیم، عبارت ابتدای آن چنین است: **«الحمد لله الذي انار الاعيان بنور الوجود وجعلها مرآتي صفاته فاختر نوع الانسان لجمعه سر سرائر الاكوان فكمل به مجالي ذاته الخ»**. و این نسخه در سنوات ۱۰۵۹ - ۱۰۶۰ کتابت شده است، و نسخه دیگر از آن نیز در دو جلد مختلف در کتابخانه مشهد موجود است (رجوع شود بجلد اول از فهرست کتابخانه مزبور نمرة ۱۵۹ و ۱۷۷ از نمرات تفسیر، و نیز بکشف الظنون در تحت عنوان «کشاف»، واعلام زرکلی ص ۷۱۶، و فهرست کتابخانه مصر چاپ ۱۳۱۰ ص ۱۹۲ - ۱۹۳ که يك نسخه تمام و يك نسخه از جلد ثانی آن نیز در آن کتابخانه موجود است (حاشیه شدالازار).

کتاب کشف کرد و از برکات او شروع در تصنیف کتاب بسط کرد و از آن دو مجلد بنوشت در مدت دو سال پس در چشم مبارک وی رم‌دی پیدا شد و این زحمت در آخر عمر او بود و متوفی شد در محرم در سال هفتصد و هفتاد و دوم از هجرة و او را دفن کردند در بقعه مبارکه خود نزد پدر وی^{۲۹۴}.

شیخ رکن‌الدین

که معروفست به زاهد^{۲۹۵} از مشایخ طبقات است و از خویشان شیخ صفی‌الدین عثمان کرمانی است و فی‌الله و بالله در کار بود و مشارالیه بود در زهد و معرفت و کرامت، و درس میگفت در رباط خود در سده^{۲۹۶} عالییه و از بقعه بیرون نمیرفت و فاضلان مملکت و بزرگان شهر تردد بر وی میکردند و میگویند که روزی در مجلس درس میگفت و مرغی پیرید و در جامه وی نجاست کرد پس شیخ بغایت متغیر گشت حاضران گفتند اگر اشارت کنی این جامه بشوئیم شیخ فرمود که تغیر من نه از نجاستست^{۲۹۷} بلکه از جهت زحمت این مرغ است که خلاص نشود بعد از آنچه کرده است و رحمت و شفقت بر وی دارم متغیر شدم.

۲۹۴- علاوه بر کتاب حاضر شرح احوال‌القوام‌الدین عبدالله صاحب ترجمه در طبقات‌القرء جزری ج ۱ ص ۴۵۷ و حبیب‌السیر جزء ۲ از جلد ۳ ص ۳۰۷ نیز مذکور است و نیز رجوع شود بتاریخ آل‌مظفر از محمود گیتی ص ۷۰۳ که از او به قوام‌الدین بن فقیه نجم تعبیر میکند چه پدر او نجم‌الدین محمود چنانکه مؤلف در متن گفته ملقب به فقیه بوده است، - و از این مأخذ اخیر معلوم میشود که شاه شجاع نیز بدرس صاحب ترجمه حاضر میشده است. و چنانکه سابق نیز بدان اشاره کردیم خواجه حافظ نیز از تلامذه او بوده است و بتحریض و تشویق همین مولانا قوام‌الدین عبدالله بوده است که جامع مجهول‌الاسم دیوان‌حافظ که در این اواخر بفلط مشهور به محمد گلندام شده درصدد جمع اشعار متفرقه وی از گوشه و کنار برآمده و مدتی پس از وفات خواجه این دیوان فعلی او را (قبل از اینکه الحاقات بی‌شماری که همه‌کس میدانند در طی قرون متطاو له بر آن افزوده شود) ترتیب داده است برای مزید توضیح در این باب رجوع شود بحواشی محمد قزوینی یکی از دو ناشر کتاب حاضر بر دیوان حافظ طبع وزارت فرهنگ در سنه شمسی (حاشیه برداشته‌الازار).

۲۹۵- الشیخ رکن‌الدین ابوالنجیب المعروف بزاهد (شدالازار).

۲۹۶- مد: شده.

۲۹۷- جها: نه از بهر نجاست جامه است.

بعد از آن تفحص کرد از حال آن مرغ که ناگاه به چشم خود دید که آن مرغ در زمین افتاده بود و تیری بر وی زده بودند و مولانا قوام‌الدین^{۲۹۸} رحمه الله علیه فرمود که آنچه از کسرامت‌های شیخ زاهد است یکی آنست که روزی حال من تنگ بود و عیالان طلب چیزی می‌کردند پس برخاستم و بزیارت شیخ زاهد رفتم و ابتداء سوره کردم و میخواندم که ناگاه آوازی شنیدم از قندیل که معلق بر سر من افتاد چون نگاه کردم دیناری نقره بود که بر آن قندیل آمده و از آن قندیل به پیش من افتاده بود^{۲۹۹} پس بستدم و شادمان گشتم و صرف عیال کردم. متوفی شد در سال پانصد و پنجاه از هجرت و دفن کردند او را در رباط عالیّه خود^{۳۰۰}.

شیخ جلال‌الدین ابوالمفاخر مسعود بن مظفر بن محمد شیرازی^{۳۰۱}

از بزرگان مشایخ عهد خود بود و امام زاهد صابر حلیم

۲۹۸- یعنی قوام‌الدین عبدالله از روحانیت شیخ رکن‌الدین ابوالنجیب و از زیارت قبر او استمداد همت مینموده نه از خود شخص او چه قوام‌الدین عبدالله عصر صاحب ترجمه را درک نکرده بود است زیرا که وفات صاحب ترجمه چنانکه خواهد آمد در سنه ۶۳۰ بوده و وفات خواجه قوام‌الدین عبدالله در سنه ۷۷۲ یعنی ۱۴۲ سال بعد از وفات صاحب ترجمه.

۲۹۹- و ابتدای بقراءة سورة من کتاب الله الکریم فیما انا فی القراءة اذ سمعت تقيضاً * من قندیل معلق فوق راسی فسقط علی منہ شیء فرفعنه فاذا هو دینار من ذهب. ۳۰۰- در هر دو نسخه جها و مد مطابق متن فوق است ولی در شدالازار بدین صورت آمده است: (وتوفی فی سنه ثلاثین و ستمائه و دفن فی رباطه العالی رحمه الله تعالی علیهم) و مرحوم علامه قزوینی در ذیل توضیح داده است که: چنین است در م، ب: حق: خمسمائه، - و ظاهراً خمسمائه سهو نسخ باشد چه مؤلف در اول این ترجمه تصریح کرد که صاحب ترجمه از اقران شیخ صفی‌الدین عثمان کرمانی و از اهل طبقه او بوده و بعلاوه مابین ایشان علقه مصاهرت و مصادقت موجود بوده و صفی‌الدین عثمان مزبور بتصریح شیرازنامه ص ۱۲۱ در سنه ۶۳۲ وفات یافته و بقول مؤلف کتاب حاضر تا سنه ۶۴۱ در حیات بوده است پس چگونه ممکن است کسی که در سنه ۵۳۰ وفات نموده عصر کسی را دریافته باشد که تا سنه ۶۳۲ یا ۶۴۱ (یعنی صد و دو سال یا صد و یازده سال بعد از وفات او) در حیات بوده و بعلاوه علقه مصاهرت نیز مابین آندو منعقد شده باشد. ۳۰۱- جها: شیخ جلال‌الدین ابوالمیان مسعود بن مظفر باغنوی.

الشیخ جلال‌الدین ابوالمیان مسعود بن مظفر بن محمد الشیرازی (شدالازار).

* تقيض مصدر باب تفعل است از قیض بقاف و یاء مثناة تحتانیه وضاد معجمه و بمعنی شکافتن دیوار و فرو بردن و افتادن آنست (منتهی الارب) (شدالازار و حاشیه آن).

مخلص در طاعات خدای تعالی و ترس کار بود از شوائب طاعت و از نظر خلق پنهان میداشت و دو نوبت حج خانه خدای کرد و از خلق^{۳۰۲} عوام کس بر آن مطلع نشد که او را مدح کنند و حاجی گویند در مسجد سنقر وعظ میفرمود و در روضه شیخ کبیر درس حکمت میگفت و افاده مینمود و خلق بسیار از علما و صوفیه حاضر میشدند و از صحبت خلائق محترز میبود مبادا که وقت شریف بغارت برند و از جهت سلامت نفس خود در خلج ساکن شد عاقبت خلق میرفتند و بر دست وی توبه میکردند و او را اجازات و اسانید معتبره بود و تألیفات و تاویلات داشت و از مصنفات او یکی کتاب الروایات است و مصباح الحکایات^{۳۰۳} که در شأن حضرات اهل بیت علیهم السلام تصنیف فرموده و ترتیب نموده و آن مشتمل بر چهار مجلد است و دوازده باب و متوفی شد در سال هفتصد و بیست و پنجم از هجرت و او را دفن کردند در بقعه مبارکه خود رحمت الله علیه^{۳۰۴}.

شیخ شرف الدین علی بن مسعود الشیرازی^{۳۰۵}

شیخی فاضل متواضع بخشنده بود و کرمی داشت و ترس کار بود و مادام در بقعه خود آنچه داشت بدرویشان نفقه میکرد چنانچه

۳۰۲- این شخص ظاهراً بلکه بنحو قطع و یقین یکی از هفت پسر شیخ صدرالدین ابوالمعالی مظفر بن محمد بن مظفر بن روزبهان بن طاهر عمری ربعی عدوی جد سوم مؤلف کتاب حاضر وجد مادری صاحب شیرازنامه است و نام وی در شیرازنامه ص ۱۳۳ درضمن تعداد پسران هفتگانه شیخ صدرالدین مذکور است ولی کنیه او نه ابوالمیا من و نه ابوالعباس در آنجا ذکر شده- تراجم احوال شیخ صدر- الدین مظفر مشارالیه باپسران هفتگانه او واجداد ایشان و اولاد ایشان همگی در کتاب حاضر در مواضع متفرقه مذکور است (حاشیه شدالازار).
۳۰۳- مد: کتاب مفتاح الروایات در مصباح الحکایات باتوجه بمتن شدالازار تصحیح شد.

۳۰۴- چها: دفن کردند در عقب سر پدر رحمة الله علیه.

۳۰۵- الشیخ شرف الدین علی بن مسعود بن المظفر (شدالازار) این شخص بدون هیچ شبهه بقرنیه اسم پدر وجد و نیز بقرینه این عبارت مؤلف در آخر ترجمه (ودفن خلف قبر والده) با ملاحظه عادت مؤلف که غالباً این نوع عبارت را در شرح احوال ابناء بلافاصله بعد از تراجم اباء ذکر میکند پسر صاحب ترجمه مذکور قبل از این است (حاشیه شدالازار).

بقعه او از درویش خالی نمی بود و بر مقتضای یشی السلام و
 یطعم الطعام بر هر کس که رسیدی سلام کردی و احکام بجای
 آوردی و بخویشان صله کردی و به پیوستگی و بمقتضای یصلی
 باللیل و الناس ینام نماز در شب گزاردی^{۳۰۶} و پنجاه سال در رباط
 شیخ کبیر وعظ فرمود و در مسجد سنقر و دیگر مکانها نیز افاده
 میفرمود و او را زبانی مبارک و دستی متبرک بود مؤلف کتاب
 روح الله روحه میگوید از برای من مجلس نوشته است و بعضی از
 آن این است: ای برادر عزیز بدانک قومی بدنیا مشغول اند و
 قومی بآخرة مشعوف و گروهی مولی میخواهند و جماعتی روزه
 میدارند و فرقه نماز در شب میگذارند و دست آویز جماعتی
 رضای حقست و تسلیم شدن و گردن نهادن بداده مطلق پس
 بنگر تا از کدامی. متوفی شد در سال هفتصد و پنجاه و پنجم از
 هجرت و او را دفن کردند در پشت پدر خود رحمة الله علیه^{۳۰۷}.

شیخ عضدالدین عبدالکریم بن مسعود^{۳۰۸}

برادر او یکی از صالحان بود و شیخی فاضل عالم که فن
 تواریخ نیکو میدانست و بی تکلف بود و زینت دنیوی نمیخواست
 و مهربانی با خلق میکرد و در بقعه شیخ کبیر وعظ میفرمود و

۳۰۶ - وکان ممن یشی السلام و یطعم الطعام و یصل الارحام و یصلی باللیل
 والناس ینام (شدالازار).

۳۰۷ - کتب لی مجلساً بخطه الشریف فحفظته وادیته کما سمعته واصلتني
 میامن لحظه ولفظه، ومما کتب لی:

و قوم تغلوا بمولاهم	تشاغل قوم بدنیاهم
فسوق المریدین مرضاهم	اذا زین الناس اسواقهم
و طول القیام لعقباهم	بضاعتهم صومهم بالنهار
و عن سائر الخلق اغناهم	فألزمهم باب مرضاته
هنیئاً لهم قرب مولاهم	فقال الغلیل لهم مرحباً

توفی فی سنة خمس و خمسين و سبعمائة ودفن خلف قبر والده رحمة الله
 علیهم.

۳۰۸ - بتصریح مؤلف این شخص برادر صاحب ترجمه قبل از او و در نتیجه
 هردو از پسران جلال الدین مسعود صاحب ترجمه قبل از این دو خواهند بود (حاشیه
 شدالازار).

چند جای دیگر نصیحت خلق میکرد و خوان اطعام انداخته بود و با وجود احتیاج خود بذل مقصود^{۳۰۹} داشت و از خوان اطعام او جن و انس میخوردند و میبردند^{۳۱۰}. وفات کرد در سال هفتصد و شصت و نهم از هجرة و او را در نزد برادر خود دفن کردند رحمة الله علیه.

مترجم کتاب عفی الله عنه میگوید در آن بقعه جماعتی از اولیاء رجال و نساء مدفونند که هرکس که بهر حاجت زیارت ایشان کند امید اجابتست بعد از دعا.

شیخ علی لبان^{۳۱۱}

از درویشان صادق بود و خشت زنی میکرد و صرف درویشان مینمود و در مجالس علما حاضر میشد و فقه میشنود. ناگاه حق تعالی او را حالها بنمود و سرها کشف کرد تا بآن حد رسید که هرکس که مهمی داشت می آمد و میگفت یا شیخ مرا مساعدت کن. شیخ میگفت مهم تو در فلان روز یا فلان شب و هفته و ماه برمیاید و لیکن چیزی پیش از آن بهره درویشان بیار^{۳۱۲} و مهم^{۳۱۳} آن شخص سهل میشد باذن الله تعالی. و میگویند مردی درآمد و گفت یا شیخ مرا زنی هست که فرمان من نمی برد و در دست وی مبتلایم

۳۰۹- مد: مفقود - در متن شدالازار چنین جمله و مطلبی نیست و بنظر میرسد که مترجم از خود اضافه کرده است.

۳۱۰- اخوه الصالح کان شیخاً فاضلاً عالماً بالتواریخ جداً تاركاً للتکلف والزينة رحيماً بالغلائق يذكر الناس في البقعة الكبيرة وغيرها و يطعم الطعام على حبه لا يبتغل به على احد يمد سباط الاطعام والانعام فينال منه الانس والجن والبهايم والانعام، (ورق ۴۹ ب) توفي في سنة تسع و ستين و سبعمائة رحمة الله عليهم ودفن عند والده واخيه، ومما علق بحفظي من خطه:

ذهب العمر ولم احظ بكم و تقضي في تمنيكم زماني
يا خليلي احفظا العهد الذي كنتما قبل النوى عاهد تمانى
واذكرانى مثل ذكرى لكما فمن الانصاف ان لاتنسيانى

۳۱۱- مد: كيان! - الشيخ زين الدين على اللبان (شدالازار).

۳۱۲- جها: وليكن چیزی از پیش از آن بهره درویشان میکرد.

۳۱۳- جها: امر.

و کاویث وی ندارم تا طلاق گویم^{۲۱۴} و او را نمی توانم کشت از بهر خشم خدای پس از خدای تعالی در خواه تا مرا خلاص گرداند. شیخ گفت چیزی بیار تا درویشان از آن عیش کنند و روز چهارشنبه منتظر باش که این زن میمیرد آن شخص برفت و وقت پسین روز چهارشنبه باز آمد و گفت یا شیخ روز چهارشنبه شد و این زن نمی میرد شیخ گفت هنوز روز هست و وعده راستست پس آن مرد بخانه رفت دید که زنش برخاسته بود و بر بام خانه رفت که آب زند و افتاده و جان سپرده بود پس پایش بلرزید و بدانست که وعده راست بود^{۲۱۵} متوفی شد در سال ششصد و هفتاد و نهم از هجرة و او را در بقعه خود دفن کردند در اندرون قلعه و مثل همین حکایت از شیخ ابوبکر مصلح که در مصلی مدفونست روایت کرده اند رحمت الله علیهم^{۲۱۶}.

شیخ جلال الدین محمد سرده^{۲۱۷}

عارفی ربانی و تارکی صاحب معامله بخشنده بود و حالات

۲۱۴- چها: تا اورا طلاق گویم.

۲۱۵- نظر باینکه در ترجمه اختلالی روی داده است عین عبارت شدالازار

برای مزید اطلاع نقل میشود:

ثم جاء بعد العصر فقال قد انقضى اليوم ولم تمت بعد فقال اليوم باق والوعد صادق فاذهب ثم ان المرأة صعدت السطح لترش الماء للمبيت فزلت قدمها وانتكست من السطح فماتت. توفي... (شدالازار)

۲۱۶- ودفن فی بقعته الملاصقه بدارالسلطان رحمة الله علیهم. و روی مثل هذه القصة عن الشيخ ابی بکر بن المصلح وهو بالمصلی فرحمة الله علیهم معلوم نشد این شیخ ابوبکر مصلح مدفون در مصلی کیست.

۲۱۷- این عنوان بطبق ق ب است (در ب چون نقطه ندارد ممکن است حسین «حسن» نیز خوانده شود)، م: الشيخ کمال الدین بن محمد بن الحسن المعروف بسرده (بعلاوة يك «این» بعد از کمال الدین، و حسن بجای حسین)، کلمه «سرده» در هر سه نسخه بسین مهمله و راء و دال مهملتین و در آخر هاء است، - در حاشیه ب در مقابل این عنوان بخطی العاقی عبارت ذیل نوشنه شده: «شیخ جمال الدین المسمی بدرویش جمال متولی بقعه سلطان نورالدین علی العلوی الغازی (یا: القاری؟) بن شیخ حسین این شیخ المذكور است، کلمه «این» اخیر چون بی نقطه است ممکن است «ابن» بباء موحدہ نیز خوانده شود، - در شیرازنامه ص ۱۳۸

داشت و بقعه او جای صالحان و درویشان بود از مسافران و غریبان. و همیشه از اهل معارف خالی نمیشد^{۳۱۸} و مجاور می بود در منظر و بعبادت خدای تعالی مشغولی داشت و مجاورانرا نفقه میکرد و گاه بود که جماعتی از درویشان گرد میشدند و خادم را میگفت تا با ایشان می نشست از بهر استقامت^{۳۱۹} خاطر ایشان و چون از اوراد فارغ میگشت طلب ایشان میکرد و بلطف و بشاشت احوال درویشان می پرسید و میگفت خوش باشید و خوش بنشینید و خادم طعام حاضر میکرد و ایشان را حرمت میداشت و استیناس بصحبت او میگرفتند و میگویند که گاه بود که در صباح و رواح بسیار اطعمه و انواع اشربه و دیگر چیزها بمهر و محبت خدای تعالی ایثار^{۳۲۰} میکرد و گاه بود که هیچ چیز از خرج خانقاه موجود نبود^{۳۲۱} میگفت بسم الله نسال^{۳۲۲} من برکة الله و دو سه قدم گام مینهاد از برای دریافتن درجات پس در حال حاجت او قضا میگشت و یکی از نوکران دست وی می بوسید و ویرا از موجود شدن حاجتی که داشت خبر میداد باذن الله تعالی و شیخ بمعبد خویش باز میگشت و در منظر بعبادت حق مشغول میشد^{۳۲۳}. متوفی شد در سال ششصد و چیزی از هجرت و او را دفن کردند در بقعه خود نزد پدرش بر لب خندق نزدیک شیخ کبیر رحمت الله علیه.

شرح حال شخصی بعنوان «شیخ جمال الدین حسین بن محمد معروف بسرده» مسطور است که قطعاً باید همین شخص صاحب ترجمه باشد که در نام او و نام پدرش تقدیم و تأخیری بواسطه سهو نساخ یا طابع در طبع بسیار سقیم کتاب مزبور روی داده و بجای محمد بن حسین «حسین بن محمد» نوشته شده است. (حاشیه شدالازار).

جها: سروه.

۳۱۸- مد: واهل معارف همیشه خالی نمیشد.

۳۱۹- جها: ترویج. ۳۲۰- مد: انبار!

۳۲۱- جها: گاه بود که از خرج خانقاه مأیوس می بود.

۳۲۲- مد: بسم الله نسل من برکة الله. جها: بسم الله بسبیل الله من برکة الله.

۳۲۳- و مهما لم یکن عنده شیئی خرج من الخانقاه و یقول بسم الله نسال من برکة الله فیمشی خطوات طلباً لنیل الدرجات فیقضى الله تعالی فی الحال احد الاغنیاء ذوی المال یسلم علیه و یقبل یدیه فیقول ما سبب خروج الشیخ عن متعبده فیقول خرجنا نطلب رزق الله لاهل الله فیقضى حاجته باذن الله فیرجع عوداً علی بدنه و یقول الحمد لله. (شدالازار صفحه ۹۴)

نوبت دوم: گورستان باهلیه و حوالی آن^۱

بدانکه باهل منسوب است بمحله و مقبره^۲ که مشهور است در افواه اما مقبره باهلیه معین در مزارات که نوشته اند ذکر او مخصوص نکرده اند و شهرت آن محله بگورستان باهلیه است و شک نیست که شیخ فاضلی بوده است از متقدمان و تاریخ وی مقدم است بر تاریخ شیخ کبیر. در گوری از گورهای^۳ آن گورستان از طرف صبوی برکناره نشان قبر شیخ باهلی میدهند رحمة الله علیه^۴

استاد سیبویه نحوی رحمت الله علیه

کنیت وی ابو بشر است و آن اعراف است و گفته اند کنیت سیبویه ابوالحسن است و نام او عمرو بن عثمان بن قنبر^۵ و مولی ابوالحارث^۶ بن کعب است و شیخ ابو طاهر محمد بن یعقوب

-
- ۱- جها: خاکستان باهلیه (توضیحاً متذکر میشود که در نسخه جها - خاکستان باهلیه نوبت سوم است) النوبة الثانية. للمقبرة الباهلیه وما یدانیها. درپاصفحه نسخه جها درمورد محل گورستان آمده است:
در محله سرباغ و بقعه متبرکه شاه منذر از بقایای آن قبرستان است.
 - ۲- جها: در کوهی از کوههای - مد: در کوی از کوهای.
 - ۳- و مرقدہ الان علی شفیہ حفرة بین المقبرة فی طرفها الصبوی رحمة - الله علیهم (شدالازار).
 - ۴- مد: عمرو بن عفان بن... جها: عمر بن عثمان بن قشری.
 - ۵- بلحارث بفتح بام موحدہ مخفف بنی الحارث است و بنو الحارث بن کعب

فیروزآبادی در کتاب لغت آورده است که سیبویه مبارک پسرى باشد و سیبویه بفارسی بوى سیب باشد^۶ و بدانکه سیبویه علم نحو را از خلیل فرا گرفت و دیگر از عمرو بن یونس و غیر او و لغت از اخفش فرا گرفت^۷.

شعبه‌ایست از قبیله کهلان بن سباین یشجب بن یعرب بن قحطان از اعقاب ادب بن زید بن کهلان (انساب سمعانی) حاشیه شدالازار.

۶- مد: در کتاب لغت آورده است که سیبویه مبارک پسرى باشد و بدانکه جها: در کتاب لغت آورده است که سیبویه بفارسی (بوی سیب) باشد قال شیخنا مجدالدین ابوطاهر محمد بن یعقوب الفیروزآبادی فسخ الله فی مدة فی کتابه المسمى بالبلغة فی تاریخ ائمة اللغة عن احمد بن عبدالرحمن الشیرازی فی کتاب الالقب ان اسم سیبویه بشر بن سعید وهو غریب والمشهور عمرو، و سیبویه بالفارسیه رائحة التفاح.

۷- اخذ النحو عن الخلیل ولازمه وعن عیسی بن عمر و یونس و غیرهم واخذ اللغة عن الاخفش (شدالازار).

در باره ابوبکر احمد بن عبدالرحمن* و عیسی بن عمر** و یونس و اخفش*** مرحوم علامه قزوینی در ذیل اسامی چنین نگاشته است:

* - هو ابوبکر احمد بن عبدالرحمن بن احمد بن موسی الشیرازی متوفی در سنه ۴۰۷ یا ۴۱۱ از مشاهیر حفاظ حدیث، «کتاب الالقب» او که در متن اشاره بدان میکند نام اصلی آن ظاهراً «القب الرواة» بوده و در کشف الظنون بهر دو وجه آنرا عنوان کرده است (رجوع شود بمعجم البلدان ۳: ۳۵ در عنوان «شیراز»، و طبقات الحفاظ ۳: ۲۵۲ - ۲۵۴، و کشف الظنون ۱: ۱۴۴، ۲: ۲۶۵)، مراد عیسی بن عمر ثقفی نحوی معروف است از قدماء نعاة بصره و استاد سیبویه و خلیل بن احمد و اصمعی سیبویه نحو را از او فرا گرفته و کتاب مشهور خود را در آن علم از علوم و فوائد او جمع کرده است، در سال ۱۴۹ وفات یافت، - عیسی بن عمر مزبور مشهور بوده است باستعمال کلمات وحشی و غیر مانوس و این حکایت از او معروف است که روزی در اثناء عبور در راهی او را غشی عارض شده بیفتاد مردم پیرامون او جمع شدند او چشم باز کرده بایشان گفت: «مالکم تکاکم علی کتاکوکم علی ذی جنة افرنقوا عنی»، مردم پنداشتند که هذیان میگوید با یکدیگر گفتند «دعوه فان شیطانہ یتکلم بالهندیه» (رجوع شود بمعارف ابن قتیبه ۲۳۵، و کتاب الفهرست ۴۱ - ۴۲، و معجم الادباء ۶: ۱۰۰ - ۱۰۳، و طبقات الادباء ابن الانباری ۲۵ - ۳۱، و ابن خلکان ۱: ۴۲۹ - ۴۳۰، و بغیة الوعاة ۲۷۰).
** - مراد ابو عبدالرحمن یونس بن حبیب نحوی است از اشهر مشاهیر نعاة بصریین و استاد سیبویه و کسایی و فراء و غیرهم. در سال ۱۸۲ در سن صد و دو سالگی وفات یافت (رجوع شود بمعارف ابن قتیبه ۲۳۵، و کتاب الفهرست ۴۲، و طبقات الادباء ابن الانباری ۵۹ - ۶۳، و معجم الادباء ۷: ۳۱۰ - ۳۱۲، و ابن خلکان ۲: ۶۰۳ - ۶۰۵).

*** - یعنی اخفش کبیر ابوالخطاب عبدالحمید بن عبدالمجید از اهالی هجر

بعد از آن کتابی بنوشت که در آفاق نزد ادیبان باتفاق، عمل بر آن است و میگویند که سیبویه جامع علم ادبیات بود و عربیات محکم کرده پس آنرا بسط داد و حاشیه بنوشت بر کلام خلیل و قول او نسبت به خود کرده^۸ و روایت کرده اند از محمد بن جعفر تمیمی که سیبویه روزی در اوائل حال در صحبت فقها و اهل حدیث این میخواند که لیس ابا الدرداء و ظن برده بود که ابوالدرداء اسم لیس است و ابوالدرداء بخواند و حماد حاضر بود و بشنید پس ظن کرد و گفت غلط کردی^۹ سیبویه چون بشنید غیره برد و ملازم خلیل شد و علم نحو بر او بخواند. سیبویه^{۱۰} از بیضاء شیراز بود متوفی شد در سال صد و هشتادم از هجرت. بر قول قاضی جمال الدین که گفته است در شرح مفصل که قبر سیبویه در شیراز است در مقبره باهلیه نزدیک دروازه کازرون و بر قبر

و از موالی قیس بن ثعلبه که استاد سیبویه و کسائی و یونس و غیرهم بود (رجوع شود بطبقات النحاة سیوطی ۲۹۶)، - در مقابل دو اخفش دیگر یکی اخفش اوسط سعید بن مسعدة شاکرد سیبویه، و دیگر اخفش صفیر علی بن سلیمان که مابین نحویین هر سه بسیار مشهورند (رجوع شود بمعجم الادباء ۴: ۲۴۲ و ۵: ۲۲۰، و ابن خلکان ۱: ۲۲۴ و ۳۶۰، و طبقات النحاة سیوطی ۲۵۸ و ۳۳۸)، - ۱- یعنی ابوالحسن محمد بن جعفر بن محمد بن هارون تمیمی نحوی کوفی معروف بابن النجار و متوفی در سنه ۴۰۲ (تاریخ بغداد ج ۲ ص ۱۵۸ - ۱۵۹، و ج ۱۲ ص ۱۹۵ در عین همین حکایت).

۸- نظر باینکه اختلالی در ترجمه روی داده است عین عبارت شدالازار نقل

میگردد:

أخذ النحو عن الخلیل و لازمه و عن عیسی بن عمر و یونس و غیرهم و أخذ اللغة عن الاخفش و وضع کتابه الذی طار طائره فی الافاق و اجمع علیه الادباء بالاتفاق و یقال انه أخذ الجامع لعیسی بن عمر فبسطه و حشی علیه من کلام الخلیل و غیره فلما کمل نسبه الیه.

۹- در هردو نسخه چنین است و بکلی عبارت آشفته. اینک عبارت شدالازار.
و عن محمد بن جعفر التمیمی انه کان اولاً یصحب الفقهاء و اهل الحدیث و کان یستملی علی حماد بن سلمه فاستملی یوماً قوله صلی الله علیه وسلم لیس من اصحابی الا من لو شئت لأخذت علیه لیس ابا الدرداء فقال سیبویه ابوالدرداء و ظن انه اسم لیس فلحنه حماد فانف من ذلك و لازم الخلیل.

۱۰- در هردو نسخه کلمه خلیل بعد از براو بخواند وجود دارد و با ملاحظه متن مسلم است که کلمه خلیل در اینجا زائد است. ناگزیر سیبویه بجای آن گذاشته شد.

وی نوشته سیبویه ولی ما معین وقوف نیافتیم بر قبر وی^{۱۱}.
 مترجم کتاب رحمة الله عليه میفرماید. در آن ساعت که این
 سطور نوشتیم عزیزی بیامد و نظر کرد و خواند و گفت جماعتی

۱۱- چون ترجمه باختصار برگزار شده است عین عبارات شدالازار نقل
 میگردد تو فی سنه ثمانین و ماته بشیراز فی ایام الرشید و روی ابن قتیبه فی المعارف
 انه قدم بغداد فجمع بینه و بین اصحاب النحو و کان الغالب علیه ذلک فاستدل
 فرجع الی بعض مدن فارس فہلک بها و هو شاب. قال الحافظ ابوبکر الخطیب
 البغدادی فی تاریخہ و لما احتضر سیبویه وضع رأسه فی حجر اخیه فاغمی علیه
 فدمعت عین اخیه فافاق فرآه یبکی فقال:

و کنا جميعا فرق الدهر بیننا الی الامد الاقصی فمن یامن الدهرا

ثم قال مات سنه اربع و تسعين و مائه و یقال کان سنه اثنتین و ثلاثین سنه، قیل و
 انما سمي به لان وجنتیه کانتا کانهما تفاحه، قال القاضی جمال الدین المصری*
 رحمه الله فی شرح المفصل فی مسئلة و هذه المسئلة حقیقة ان تکتب علی قبر سیبویه
 و قبره بشیراز* فی مقبرة تسمى الباهلیة عند درب من دروبها، ولم اقف علی قبره
 بالتعین*

* - متوفی در سنه ۶۵۳ در شیراز و مدفون در همانجا در مقبره جامع عتیق،
 رجوع شود بنمره ۲۵۰ از تراجم کتاب حاضر.

* - علاوه بر شهادت قاضی جمال الدین مصری مذکور که در اواسط قرن
 هفتم در شیراز میزیسته بر اینکه قبر سیبویه در شیراز است ابن درید ادیب و
 لغوی مشهور متوفی در سنه ۳۲۱ صاحب مقصوره بسیار معروف و مؤلف «کتاب
 الجمهره» در لغت که مدت چند سالی در حوالی سنه سیصد هجری در خدمت امیر
 عبدالله بن محمد بن میکال (که از جانب مقتدر خلیفه حکومت فارس و خوزستان
 یا یکی از اشغال مهمه حکومتی آن دو ولایت بدو مفوض بوده) در فارس میزیسته
 و مقصوره مشهور خود را در مدح امیر مزبور و پسرش امیر ابوالعباس اسمعیل
 در همان محل ساخته و از جانب امیر مزبور ریاست دیوان رسائل فارس بدو محول
 بوده و جمیع مکاتیب و تواقیع صادره از فارس از زیر نظر او میگذشته و بالطبع
 بواسطه طول اقامت در فارس و جنبه علمی و کنجکاوی شخص عالمی مانند او از
 اوضاع و احوال آن ناحیه و از آثار تاریخی و قبور و مشاهد فضلا و علماء آن
 محل بخصوص امثال سیبویه امام و مقتدای جمیع ادباء و نحاة و لغویین امثال خود
 ابن درید بخوبی مطلع بوده باری ابن درید (بروایت خطیب در تاریخ بغداد بیک
 واسطه از مرزبانی و مرزبانی بلاواسطه از ابن درید) تصریح نموده که قبر
 سیبویه در شیراز است و عین عبارت خطیب از قرار ذیل است (تاریخ بغداد ۱۲:
 ۱۹۸): «اخبیرنا محمد بن عبدالواحد بن علی اخبیرنا المرزبانی... حدثنا ابن درید
 قال مات سیبویه بشیراز و قبره بها».

* - مقصود مؤلف آنست که با وجود اینکه بنحو قطع و یقین قبر سیبویه در
 قبرستان باهلیه شیراز است او نتوانسته موقع حقیقی قبر او را علی التعین بدست
 بیاورد، ولی پسر مؤلف عیسی بن جنید مترجم کتاب حاضر بقارسی پس از ترجمه

از طلبه میروند و زیارت سیبویه میکنند و مشهور شده است که سینه بر قبر وی میمالند تا نحوی شوند و مجرب است رحمة الله علیه.

شیخ ابو عبدالله محمد مقاریضی^{۱۲}

پیشوای ابدال و امام زهاد بود و در علم و ورع و تقوی از همه خویشان و یاران بالاتر رفت و صحبت شیخ کبیر دریافته از اول حال تا آخر حال، و او را در باهلیه مجلس وعظ می‌بود و در حدیث^{۱۳} و تصوف مشارالیه بود و در سال چهار صد و یازدهم از هجرت متوفی شد و او را در طرف مقبره باهلیه دفن کردند و بدانکه مشایخ تجربه کرده‌اند و خبر داده‌اند که زیارت کردن وی اثری دارد از برای قضاء حاجات و روا شدن و کفایت مهمات^{۱۴}.

عین عبارت ما نحن فیه توضیح مهم ذیل را بر اصل عبارت پدرش افزوده (ص ۵۲): «مترجم کتاب میفرماید در آنساعت که این سطور [می]نوشتم عزیزی بیامد و نظر کرد و بخواند و گفت جماعتی از طلبه میروند و زیارت قبر سیبویه میکنند و مشهور شده است که سینه بر قبر وی میمالند تا نحوی شوند و مجرب است رحمة الله علیه»، - مرحوم فرصت شیرازی در آثار العجم ص ۴۶۵ گوید: «مزار سیبویه عمرو بن عثمان النحوی... در محله سنگ سیاه واقع گردیده در دکانی و مزارش سنگی است سیاه شفاف و آن محلت را بواسطه آن سنگ مزار سنگ سیاه خوانده‌اند و بر آن سنگ خطی دیده نمیشود».

ماخذ مهمه حاوی ترجمه احوال سیبویه از قرار ذیل است: معارف ابن قتیبه چاپ مصر سنه ۱۳۵۳ ص ۲۳۷، کتاب الفهرست طبع اروپا ص ۵۱-۵۲، تاریخ بغداد از خطیب بغدادی ج ۱۲ ص ۱۹۵-۱۹۹، طبقات الادباء ابن الانباری چاپ سنگی مصر سنه ۱۲۹۴ ص ۷۱-۸۱، معجم الادباء ج ۶ ص ۸۰-۸۸، ابن خلکان ج ۱ ص ۴۲۰-۴۲۱، بغیة الوعاة سیوطی ص ۳۶۶-۴۶۷، روضات الجنات ص ۵۰۲-۵۰۳، ۲- کلمات «فی قضاء مسجد» در بق موجود نیست، (محمد قزوینی)

۱۲- الشیخ ابو عبدالله محمد بن عبدالرحمن المقاریضی (شدالازار).

۱۳- مد: خدمت.

۱۴- مد: و روا شدن مقصودات - شرح احوال صاحب ترجمه در شیرازنامه ص ۱۰۱-۱۰۲ نیز مذکور است و در آخر ترجمه حال او فقره ذیل را برمتن حاضر علاوه دارد.

و دو فرزند نامدار از محمد بن عبدالرحمن (صاحب ترجمه) بازماند. اول ابوسعید عبدالسلام، صحبت شیخ کبیر را دریافته و قائم مقام پدر گشت. دوم

شیخ ابوشجاع صاحب مقاریضی^{۱۵}

کهف اولیاء و مهتر اوتاد بود و او را نظیر نبود در توحید و تحقیق و در فنون علوم تمام مستحضر بود و کتابها نوشته و تصانیف دارد و خرقة از دست شیخ کبیر پوشیده و از دست شیخ ابوعلی حسین بن عبدالله صاحب مقاریضی^{۱۶} و در سال پانصد و نود از هجرت وفات کرد و او را دفن کردند در رباط مشهور بمقاریضی و مشیخه نوشته در سه طبقه از مشایخ شیراز رحمة الله علیه^{۱۷}.

ابوالفتح بن محمد بن عبدالرحمن، فقیهی متدین بود و در علوم احادیث استحضاری نیک داشت و در فن اسرار تصوف و نکات مکاشفه نظیر خود نداشت. صیحت شیخ مرشد (شیخ ابواسحق کازرونی) دریافته و مدتی با او محاورت داشت - نسبت مقاریضی در انساب سمعانی و غیر آن با فحص بلیغ نیافتیم ولی قاعده چون مقاریض جمع مقراض است باید بمعنی سازنده یا فروشنده مقراض و مرادف نسبت (مقراضی) باشد که در انساب سمعانی مذکور و بهمان معنی مزبور است. (حاشیه شدالازار)

۱۵- الشیخ ابوشجاع محمد بن سعدان صاحب المقاریضی (شدالازار)

این ابوشجاع مقاریضی صاحب ترجمه چنانکه صریح اینجا و شیرازنامه است تألیف مشهوری داشته در تراجم احوال مشایخ فارس و این کتاب معروف بوده به «مشیخه مقاریضی» و مؤلف کتاب حاضر و مؤلف شیرازنامه هر دو در تضاعیف کتابهای خود بسیار از آن نقل کرده اند، و بعدها بکثرت استعمال کلمه «مشیخه» را تخفیفاً از اول این اسم حذف کرده بجای مشیخه مقاریضی فقط مقاریضی می گفته اند، پس صاحب المقاریضی در عبارت متن بمعنی «صاحب مشیخه المقاریضی» است.

۱۶- شرح احوال این شخص را در هیچ جا نیافتیم و حتی مجرد ذکر نامی از او جز در همین موضع مانحن فیه در هیچ کتاب دیگری تاکنون بنظر اینجانب نرسیده و از متن حاضر صریحاً برمی آید که وی معاصر شیخ کبیر محمد بن خفیف سابق الذکر متوفی در سنه ۳۷۱ بوده است، - و مخفی نماند که با این شخص تاکنون نام سه نفر که هر سه معروف به «مقاریضی» بوده اند و هر سه مابین قرن چهارم و پنجم در فارس میزیسته اند درین کتاب ذکر شده که نباید آنها را بیکدیگر اشتباه نمود: اول ابو عبدالله محمد بن عبدالرحمن مقاریضی متوفی در سنه ۴۱۱ (نمره ۴۲ از تراجم کتاب حاضر، و شیرازنامه ۱۰۱ - ۱۰۲)، دوم همین شخص ما نحن فیه یعنی ابوعلی حسین بن عبدالله مقاریضی معاصر شیخ کبیر، سوم ابوشجاع محمد بن سعدان مقاریضی صاحب ترجمه حاضر و متوفی در سنه ۵۰۹ (همین نمره ۴۴ از تراجم، و شیرازنامه ص ۱۱۳). حاشیه شدالازار.

۱۷- نظر باینکه در ترجمه اختلالی وجود دارد عین عبارت شدالازار در باره

ابوشجاع صاحب مقاریضی نقل میشود:

الشیخ ابوشجاع محمد بن سعدان صاحب المقاریضی

شیخ ابوبکر احمد سلمه^{۱۸}

از مصاحبان شیخ ابوالازهر^{۱۹} بود و صحبت شیخ ابوعبدالله مقاریضی دریافت و بصحبت شیخ کبیر رسیده و صد سال عمر داشت و هفتاد سال در رباط مقاریضی بسر برد و عاقبت در سال هفتصد و هفتاد^{۲۰} هجری متوفی شد و در آن رباط دفن گردید^{۲۱}.

شیخ ابو عبدالله حسین بن اسحق بيطار^{۲۲}

مسافرت حجاز و عراق کرد و حدیث و فقه نوشت و فنون زهد و علم و ادب جمع کرده و معنی قرآن و علم تصوف و علم تفسیر

كهف الاولياء و سند الاوتاد لم يكن له نظير فن التوحيد والتحقيق و كان مستحضراً لجميع الفنون قد كتب و صنف و حدث و لبس الخرقه عن الشيخ ابي علي الحسين بن عبدالله المقاريضي و هو عن الشيخ الكبير، توفي سنة تسع و خمسمائة و دفن في الرباط المعروف بالمقاريضي، وله مشيخة عاليه ذكر فيها من مشايخ فارس ثلاث طبقات و مما اورد فيها من شعره و انشدها معرضاً بنفسه (ورق ۵۳):

لعمري اييك ما نسب المعلي الي كرم و فسي الدنيا كريم
و لكن الديار اذا اقشعرت وصوح نبتهارعي الهشيم

رحمة الله عليهم، (صفحه ۱۰۱ شدالازار)

۱۸- الشيخ ابوبكر احمد بن محمد بن سلمه (شدالازار)

۱۹- ظاهراً بلکه بنحو قطع و يقين مراد ابوالازهر عبدالواحد ابن محمد بن حيان بيضاوي متوفی در حدود سنه چهارصد است که در انساب سماعی در عنوان «البيضاوي» ترجمه مختصری ازو مذکور است و عين عبارت سماعی ازقرار ذیل است: «البيضاوي»... هذه النسبة الي بيضاء و هي بلدة من بلاد فارس والمنتسب اليها جماعة كثيرة منهم ابوالازهر عبدالواحد ابن محمد بن حيان الاصطخري البيضاوي الصوفي صاحب الرباط بالبيضاء و بالمابين [ظ: بمابين] و كان ممن يرحل اليه من الافاق و مات في حدود سنة اربعمائة»، و در معجم البلدان در عنوان «بيضاء» نیز اشاره باو کرده است، (حاشیه علامه قزوینی)

۲۰- در هر دو نسخه مد و جما هفتصد و هفتاد هجری نوشته شده و مسلماً غلط است و در شدالازار سنه سبع و اربعين و اربعمائه ثبت شده و قطعاً صحيح است.
۲۱- شرح احوال صاحب این ترجمه در شیرازنامه ص ۱۰۹ - ۱۱۰ نیز مذکور است.

۲۲- الشيخ ابو عبدالله الحسين بن احمد المعروف بالبيطار. (شدالازار)
نام این شخص در شیرازنامه ص ۹۷ نیز مذکور است ولی در آنجا نام پدر او (محمد) مرقوم است بجای احمد.

و علم طب بخواند و روایت از آنها میکرد و کتابی در قرائت سبعة تصنيف کرده است در اول حال بمذهب داود^{۲۳} بود چون بشر بن حسین^{۲۴} از قضا معزول شد او ترك مذهب داود کرد و بمذهب

۲۳- یعنی ابو سلیمان داود بن علی بن خلف اصفهانی متوفی در بغداد در سنه ۲۷۰ از مشاهیر فقهاء قرن سوم و مؤسس طریقه داودیه (یا ظاهریه) از مذاهب مشهوره اهل سنت و جماعت برحسب اختلاف ایشان در فروع که عبارتند از شافعیه و حنفیه و مالکیه و حنابل و ظاهریه (یا داودیه)، و این فرقه اخیر را از آن سبب ظاهریه گویند که ایشان فقط بظواهر آیات و اخبار عمل نمایند و رأی و قیاس و تاویل را بکلی منکر باشند تقریباً نظیر «اخباریین» شیعه در مقابل «مجتهدین» ایشان، و از مشاهیر این فرقه یکی ابوبکر محمد بن داود اصفهانی پسر ابوسلیمان داود مذکور و صاحب «کتاب الزهره» معروف است در ادب که این اوآخر در بیروت بطبع رسیده، و دیگر رویم عارف مشهور، و ابن حزم ظاهری صاحب کتاب ملل و نحل مشهور، و ابوحنیان نحوی معروف معاصر ابن هشام صاحب مغنی (رجوع شود بکتاب الفهرست ۲۱۶-۲۱۹، و تاریخ بغداد ۵: ۲۵۶-۲۶۳ و ۸: ۳۶۹-۳۷۵، و طبقات الفقهاء شیخ ابواسحق شیرازی ۷۶، ۱۴۸-۱۵۲، و انساب سماعی در نسبت «الدودی» و «الظاهری»، و ملل و نحل شهرستانی ۴۷، ۹۹، و ابن خلکان، ۱: ۱۹۳-۱۹۴، و ۲: ۵۲-۵۳، و طبقات الحفاظ ۲: ۱۳۶-۱۳۷، و سبکی ۲: ۴۲-۴۵، و لسان المیزان ۲: ۴۲۲-۴۲۴، و روضات الجنات ۲۷۶).

۲۴- یعنی قاضی ابوسعید بشر بن الحسین از مشاهیر ائمه داودیه (=ظاهریه) که در سنه ۳۶۹ از جانب عضدالدوله دیلمی بسمت قاضی القضاة فارس و عراق و جمیع متصرفات دیگر پادشاه مزبور منصوب گردید و وی که در آن تاریخ مردی بغایت مسن و در فارس مقیم بود همچنان در فارس مانده و از جانب خود چهار قاضی (که اسامی ایشان در تجارب الامم در حوادث سنه ۳۶۹ مسطور است) برای چهار ارباع بغداد و نواحی سواد تعیین نمود و تا وفات عضدالدوله در سنه ۳۷۲ در همان شغل باقی بود و در آن تاریخ از آن عمل منفصل گردید و در سنه ۳۸۰ وفات یافت (رجوع شود بتجارب الامم ج ۲ ص ۳۹۹-۴۰۱، و طبقات الفقهاء شیخ ابواسحق شیرازی ص ۱۰۱، ۱۵۰، ۱۵۱ مکرراً [که بغلط کنیه او در آنجا «ابوسعید» و نام پدر او «حسن» چاپ شده]، و منتظم ابن الجوزی ج ۷ ص ۹۸، و تلبیس ابلیس همو ص ۳۶۲-۳۶۳ که حکایت بسیار ممتعی راجع بدو نقل کرده، و ابن الاثیر در حوادث سنه ۳۶۹، و آثار البلاد ص ۱۴۱، و تاریخ الاسلام ذهبی بنقل طابع تجارب الامم در حاشیه ۳۹۹ ازین کتاب اخیر)، - مخفی نماند که آنچه مؤلف در متن گفته که ابو عبدالله بیطار و قتیکه بشر بن الحسین بقضاء فارس منصوب شد مذهب داودی را ترك نموده بمذهب شافعی درآمد قطعاً راجع بانتصاب قاضی مزبور در سال ۳۶۹ که در فوق بدان اشاره شد نمیتواند باشد چه ابو عبدالله بیطار بتصریح مؤلف در آخر همین ترجمه در سال ۳۶۳ یعنی شش سال قبل از تاریخ مزبور (۳۶۹) وفات یافته بوده و پیش در زمره اعیان نبوده است، پس بدون شبهه این انتصاب قاضی مذکور بقضاء فارس که در حیات ابو عبدالله بیطار روی داده بوده عبارت بوده از يك انتصاب دیگری مر قاضی مذکور را بقضاء همان ناحیه ولی مقدم بر تاریخ ۳۶۳، منتهی چون این انتصاب واقعه جزئی محلی و فقط راجع بفارس بوده مورخین

شافعی درآمد و در آن مذهب فقیه شد و ادب از پدر خود ابوالعباس احمد آموخت و فنون علوم از وی بدست آورد و شیخ احمد پدر او شیرازی بود و او مسافرت کرد و اکابر دریافت و مردم دید و فقیه‌ای عارف شد و در نحو و طب ماهر بود و آداب از شیخ کبیر آموخت.

دیلمی در مشیخه خود آورده است که من در سفر و حضر هیچکس مؤدب‌تر از ابو عبدالله حسین ندیدم نه در خلا و نه در ملا.

میگویند در مسجد جمعه اهواز شخصی مسئله از او پرسید پس او در جواب نزدیک به بیست ورق گفت و نوشت و بدو داد من متحیر شدم و گفتم هیچکس بمثل او و وجود او در نیکوئی نمیدانم و نمیشناسم و در زمان حیات وعظ میفرمود و نصیحت میکرد و خلق چیزی بروی میخواندند و او مال خود برایشان صرف میکرد و قرض ایشان میگذارد و میگویند مردی طمعی در مال شیخ کرد و پیامد که چیزی بیابد باشد که شیخ قرض او را باز دهد. صوفیان تفحص احوال وی کردند مردی توانگر رافضی بود پس از وی دوری جستند از بهر رفض پس آن مرد بیرون رفت بشهر اهواز و در آنجا وفات کرد.

و میگویند که شب همه زنده میداشت^{۲۵} و خواب نمیکرد تا بنزدیک صبح که آواز الصلوة خیر من النوم می‌شنید پس نماز صبح می‌گزارد.

دیلمی گفت سخن در میان وی و مشایخ شیراز بود و بعد از آن شخصی برابر شیخ سخنی بگفت شیخ فرمود الم تر الی ربك کیف مد الظل ولو شاء لجعله ساکناً و آن مرد خاموش گشت^{۲۶}. و میگویند یکی از بزرگان خسته بود و شیخ دعا کرد و شفا یافت. بعد از آن بدیدن شیخ کبیر رفت. شیخ باو فرمود ای حسین

بزرگ عراق از قبیل مسکویه و ابوشجاع وزیر و ابن الجوزی و ابن الاثیر و غیرهم که فقط تواریخ ایشان فعلاً بدست است ذکری از آن نکرده‌اند، - (حاشیه علامه قزوینی).

۲۵- جها: شب‌زنده‌دار بود.

۲۶- جها: و آن ساکن گشت.

بیطار گشتی^{۲۷} خود را مشهور کن و گفته‌اند سبب وفات وی آن بود که قوالی بیتی میخواند در مجمع درویشان پس شیخ بشنید و تواجد کرد بعد از آن خسته شد و مرضی که سابقاً داشت نکس کرد و در آن مرض متوفی شد^{۲۸} در سال سیصد و شصت و سوم از هجرت و او را دفن کردند در بقعه مشهوره خود و میگویند جماعت صادقان^{۲۹} که هرکس که زیارت وی بدین ترتیب کند حاجت وی قضا شود و تجربه کرده‌اند سه روز سه‌شنبه در هر هفته پیاپی زیارت کند بعد از آن سه روز سه‌شنبه متفرق از هفته‌های متفرق زیارت کند حاجت او برآید انشاءالله تعالی.

شیخ حیدر صوفی^{۳۰}

از اصحاب صدق و ارباب احوال بود چون بشیراز آمد دست ارادت بشیخ حسین کردویه داد. بعد از آن در مقبره سلم مجاور گشت در حیات شیخ. و دیگر از انجا نقل بگورستان باهلیه کرد و با وی می‌گفتند در مدرسه یا خانقاهی متوطن شو تا دوستان ترا می‌بینند و او در حظیره مادام بسر میبرد و کتابت مصحف میکرد و در حضور خلق می‌گفت^{۳۱} که من باجماعتی چند می‌نشینم که آزار

۲۷: مد: کشی - جها: کسی کشتی - فلقیه الشیخ الکبیر فقال له متی صرت بیطاراً فاشتهر به (شدالازار).

۲۸- جها: نکسی کرد و فوت شد.

۲۹- جها: جماعتی از صالحان.

۳۰- الشیخ حیدر المرتضوی الجویمی (شدالازار صفحه ۱۰۰).

جویمی منسوب است بجویم بضم جیم و سکون واو و ضم یاء مثناة تحتانیة و در آخر میم معرب گویم که نام بلوکی است از گرمسیرات فارس بمسافت پنجاه فرسخ تقریباً در جنوب شرقی شیراز (فارسنامه ناصری ۲: ۱۸۱ - ۱۸۲ و ۱۸۶ و نقشه ص ۱۶-۱۷)، و اگرچه در معجم البلدان این کلمه را بضم جیم و فتح واو و سکون یاء بر وزن زبیر ضبط کرده ولی این ضبط تلفظ عربی این کلمه است و تلفظ خود اهالی فارس بهمان نحو است که ذکر کردیم و صاحب معیاراللفة که خود شیرازی و بالطبع از تلفظ اسامی بلاد خود بخوبی مستحضر بوده پس از نقل ضبط این کلمه بر وزن زبیر گوید، «والصواب جویم بضم الجیم و الیاء و سکون الواو بینهما لانها معرب گویم و هكذا شائع فی زماننا هذا»، و صاحب فارسنامه ناصری نیز مکرر آنرا بضبط قلم بضم جیم و ضم یاء حرکات گذارده (۲: ۱۸۶، و

بمن نمیرسانند مادام که با ایشان نشستہ‌ام و ہرگاہ کہ از ایشان غایب میشوم غیبت من نمیکند و صحبت ایشان آخرت بیاد من می‌آورد^{۲۲} و بسیاری از صلحا ملازمت وی میکردند و معتقد وی می‌بودند و معاش وی از کتابت مصحف بود وفات شیخ در سال ششصد و شش از ہجرت بود و او را دفن کردند و بر او قبہ ساختند و خراب شد^{۲۳} بعد از آن مسقف کردند^{۲۴} رحمۃ اللہ علیہ.

شیخ زین الدین ابو سعد صالح کازرونی^{۲۵}

در وقت جوانی از توانگران کازرون بود او را بیطار نسبت کردہ اند از بہر آنکہ در آن بقعہ^{۲۶} اقامت کردہ بود و میگویند کہ شیخ او را بنزد خود خواند و او را نصیحت کرد در خواب پس

ص ۱ از فہرست اسامی نواحی فارس)، و صاحب وصاف بیت ذیل را کہ بنحو ایہام شامل عدہ از بلوکات فارس است و در ضمن تلفظ جویم نیز از آن معلوم میشود در جلد ۴ ص ۴۴۶ آورد:

گر کارزین نگردد جویم بفال خوب معبر کہ گشت چہرہ آمال ہمچو قیر

(کارزین و جویم و فال و قیر ہمہ اسامی بلوکاتی است در فارس و معبر نام قدیم قسمت جنوبی سواحل شرقی شبہ جزیرہ ہندوستان بودہ کہ در نقشہ‌ہای امروزہ بنام سواحل «کرماندل» معروفست.
۳۱- مد: میفرمود.

۳۲- جہا: من میدہد. ۳۳- جہا: و قبہ ساختہ خراب شد.
۳۴- جہا: بعد از آن وفات شیخ در سال ششصد و شش از ہجرت بود و او را دفن کردند در مقبرہ اجداد خود.

۳۵- جہا: - مد - شیخ زین الدین ابوسعید بن صالح کازرونی - الشیخ زین الدین ابوسعید صالح بن موید الکازرونی (بیطار) شدالازار.

چنین است این عنوان در ق ب، م «ابوسعید» را ندارد، - کلمہ «البیطار» را کہ مابین دو قلاب علاوہ کردہ ایم در هیچیک از سہ نسخہ ندارد ولی بدون هیچ شبہہ از قلم ناسخ افتادہ و وجود آن ضروری است اولاً بقرینہ عبارت خود مؤلف بلافاصلہ بعد از عنوان: «نسب الی البیطار لانہ اقام فی تلك الزاویۃ» کہ بدون علاوہ کلمہ «البیطار» در عنوان این عبارت بکلی بی معنی و لغو خواہد بود، و ثانیاً بقرینہ صریح عبارت شیرازنامہ ص ۹۷ کہ در ختام ترجمہ احوال ابوعبد اللہ بیطار سابق - الذکر گوید بعین عبارت: «خادم مزار او شیخ سالک ابوسعید بن صالح [ظ: ابوسعید صالح] معروف بہ بیطار از کازرون بودہ در کازرون شیخ حسین را بخواب دید و او را دعوت فرمود از پدر [کسب] اجازت کرد و بشیراز آمد الخ»، - (حاشیہ علامہ قزوینی).
۳۶- یعنی بقعہ ابوعبد اللہ حسین بن اسحق بیطار.

چون بیدار شد در کازرون قصه خود با پدری که داشت باز گفت و پدر او را شاه فیروز کازرونی میگفتند پدر او را برگرفت یا اجازت داد و بشیراز آمد و برسر تربت شیخ مجاور شد* و عمارت بقعه بکرد در حالتی که خراب بود و خدمت صادر و وارد میکرد و عبادت مشغول بود و تازمانی که او را وقت وفات رسید در سال ششصد و هفتاد و هفتم از هجرت و او را در آن بقعه دفن کردند رحمت الله علیه.

شیخ ابوالحسن علی بن عبدالله رومی

وی عارف بوده است و خدمت خدای تعالی میکرد و حج خانه خدای بیای برهنه کرد و هرگز چیزی ذخیره نمیکرد و از برای فردا هیچ نمی نهاد و صلحا و عباد پیش وی میرفتند و مدفن وی در سر کوچه شیخ حسین بيطار است رحمة الله عليهم.

مولانا نجم الدین محمود کازرونی^{۳۷}

قارئی محدث و حافظی فقیه ادیب بود که او را از علوم حظی تمام بود و خدمت مولانا قوام الدین عبدالله و مولانا سعیدالدین محمد و فقیه شمس الدین محمد میکرد و قواعد و احکام دین از ایشان فرا میگرفت و کتب جمع میکرد و تصحیح کتابها مینمود. ناگاه از نظر مردمان منزوی شد و بیرون نمیرفت الا از برای وعظ و جمعه و جماعت و در بقعه شیخ حسین بيطار و مسجد خواجه جمال الدین محمد خاصه وعظ میگفت و مدفن او در آن باغچه است که متصل است بمسجد.

* فرأی فی عنفوان شبابه ان الشیخ ابا عبدالله الحسین دعاه الی نفسه و نصحه فلما اصبح قص رویاه علی ابیه و استاذنه فی زیارة الشیخ فاذن له فاتی شیراز و جاور علی راس تربة الشیخ (شدالازار) مترجم عباراتی از خود بشرح حال افزوده است.

۳۷- مولانا نجم الدین محمود بن ابراهیم بن علی الکازرونی المعروف بالاصم (شدالازار).

خواجه احمد خاصه^{۳۸}

از خاصان خدای تعالی و مداومت بر تلاوت قرآن و روزه و اعتکاف در مسجد داشت و تا زمان وفات بر طریقه خیرات و راه نیکوئی میرفت و ضیاعی از میراث بوی رسیده بود و همه بر اهل ادب و ارباب زهد و صلاح و خانهای قدیم صرف نمود جداجدا و صحبت وی از علما و فقها و صوفیان خالی نمی بود و اوراد داشت بعضی خاص^{۳۹} چنانچه در روز پنجشنبه و جمعه سخن نمیگفت و گاه می بود که مهمی داشتی و بعضی از قرآن خواستی که بخواندی مثل آتنا غداءنا و یا بنی اربک معنا و أتوا البيوت من ابوابها و مدفن وی در همان مسجد است.

زاهد عقیف الدین یعقوب

از فرزندان زاهد کبیر است که از زاهد کبیر اجازه کرد و نقل بشیراز نمود و در همسایه شیخ ابو عبدالله قفصی^{۴۰} مجاور گشت بعد از آن که ابوالقاسم بن شعیب بن بلویه که از سلاطین مکران بود درآمد بشیراز و بنای خانقاهی کرد و در آنجا خدمت صادر و وارد میکردند پس زاهد فوت شد و در آنجا دفن گردید^{۴۱} رحمت الله علیه.

۳۸- الخواجه احمد بن محمد المعروف بخاصه. (شدالازار)

۳۹- جها: و بعضی اوراد داشت خاص خدای تعالی.

۴۰- جها. مد: قفص.

۴۱- نظر باینکه اختلالی در ترجمه مشهود است عین عبارات شدالازار نقل

میشود:

الشیخ الزاهد العالم العارف عقیف الدین یعقوب من اولاد الزاهد الکبیر ابی القاسم بن شعیب بن بلویه المکرانی القسوی، کان من سلاطین مکران انتقل من فسا الی شیراز باشارة صدرت عن والده الزاهد الکبیر ابی القاسم قدس الله سره فسکن بجوار الشیخ ابی عبدالله القفصی و بنی خانقاها یخدم فیہ الصادر والوارد، توفي فی سنة..... و دفن هناك.

شیخ ابوالعلاء قفصی

مشهور است بعلمدار قفصی^{۴۲} از اکابر اولیاست و از متصدیان و پیشوایان اهل زمانست و هرکس که حاجتی دارد و بصدق زیارت وی برآید^{۴۳} البته حاجت وی روا گردد^{۴۴}.

شیخ شمس‌الدین محمدصادق

در اول مردی عام بوده است و ناگاه بر وی در معارف گشاده شده است و اکثر سخنان وی مطابق قرآن بودی و علما سخن او باور میداشتند از بهر این وی را صادق لقب کردند و استنباط معانی از هرکلام غریب که بر وی عرض میکردند و هر رمزی که بود در حال تلقی میکرد چنانچه فهم آن میکردند^{۴۵} بعد از آن

۴۲- مد: مشهور است بقفص.

در شدالازار چنین آمده است:

الشیخ ابوالعلاء الحضرمی المشهور بالقفصی*:

۴۳- جها: زیارت کند.

۴۴- کلا آنچه در شدالازار درباره شیخ ابوالعلاء آمده چنین است:

الشیخ ابوالعلاء الحضرمی المشهور بالقفصی من اکابر المتقدمین و اما جد المتقین له شأن عظیم و برهان قویم یقال انه ادرك صحبتة الشیخ الكبير ابی عبدالله و قد ينسب الی العلاء الحضرمی.

۴۵- جها: و استنباط هر معانی از بهر هر کلام غریب که بر وی عرضه میکردند هر رمزی که بود حال چنان تلقی می‌کرد که فهم آن می‌کردند:
يستنبط المعانی الغریبه من کل کلام يعرضون علیه و کل رمز یلقون الیه (شدالازار).

* - تصحیح قیاسی، ب ق: الحضرمی (بخاء و ضاد معجمتین)، م: الحضرمی (بخاء معجمه و صاد مهمله)، - از اینکه در نسخه ق در آخر این ترجمه افزوده: «و قد ينسب الی العلاء الحضرمی» که بدون شك مراد علاء بن عبدالله بن عباد الحضرمی صحابی معروف متوفی در سنه ۱۴ یا ۲۱ هجری است که در عهد حضرت رسول و ابوبکر و عمر والی بحرین بود و در سنه ۱۷ از بحرین بفارس لشکرکشی نمود قطع حاصل میشود که صواب در این کلمه «الحضرمی» بخاء مهمله و ضاد معجمه است یعنی منسوب بحضرموت بلاد معروف یمن چه ابن‌الاثیر در اسدالغابة تصریح کرده که «حضرمی» در نسبت پدر این صحابی منسوب بحضرموت است (برای اطلاع از سوانح احوال علاء بن الحضرمی صحابی رجوع شود بمعجم‌البلدان در عنوان بحرین و فارس، و اسدالغابة ابن‌الاثیر ج ۴ ص ۷-۸، و کامل همو در حوادث سنوات ۶ و ۸ و ۱۱ و ۱۷ هجری)، (حاشیه علامه قزوینی).

مسافرت کرد و در کازرون بصحبت و ملازمت شیخ امین‌الدین رسید و از دست او خرقة پوشید. پس مراجعت بشیراز کرد و بنای خانقاهی کرد و منبری بساخت و برآن منبر می‌رفت و وعظ میگفت و سخن در دل خلق می‌نشاند و گریه بسیار می‌کرد و ذوق بیشمار داشت و شبها زنده میداشت و ذکری بلند در سحرها از روی تواجد میکرد^{۴۶} و میهمانی فقرا و مساکین مینمود. چون وفاتش نزدیک شد گفتند یا شیخ کجا ترا دفن کنیم گفت بندی بیای من ببندید و در فضائی بیندازید تا کلاب مرا بخورند گفتند معاذالله ما می‌خواهیم که ترا زیارت کنیم گفت اگر سخن نمی‌شنوید مرا در صفة که برابر راهست بنهید و رها کنید^{۴۷} و دری بیاویزید و قندیلی برافروزید و زنبیل بگردانید تا مراد شما از اینجا حاصل شود^{۴۸} پس همچنان کردند و او را شعرهای متین در نصیحت است و سخنها در شوقیات بسیار متوفی شد در سال هفتصد و سی و هفت^{۴۹} از هجرت و مزار وی مشهور است.

شیخ فخرالدین احمد صادق^{۵۰}

پیری بزرگ و با ادب بود^{۵۱} و فقیه شد و صاحب وجد و عرفان و ایشار و سخاوت و شفقت و رأفت گشت و هرکه او را

۴۶- جها: شبها را زنده میداشت و ذکری بلند میکرد.

و كان يحيى الليالى و يذكر جهاً فى الاسعار (شداالازار).

۴۷- جها: صفة که برابر راهست دفن کنید.

قال فان ابستم الا ان تجعلونى شبكة لصيدكم فضعونى فى صفة عند الطريق و افتحوا بابا اليه (شداالازار).

۴۸- واخرجوا زنبيلاً من الرواق يحصل مرادكم (شداالازار)

۴۹- در هر دو نسخه جها و مد سال فوت صاحب ترجمه هفتصد و سوم از هجرت است و متن با مراجعه بشداالازار تصحيح گرديد.

۵۰- الشيخ فخرالدین احمد بن محمد الصادق (شداالازار) بتصريح مؤلف این عنوان پسر صاحب ترجمه قبل است (خلفه الصدق کان شیخاً کبیراً اذا ادب و فقه.... صفحه ۱۱۰ شداالازار).

مد: شیخ عزالدین احمد صادق.

بتصريح مؤلف صاحب این عنوان پسر صاحب ترجمه قبل است (حاشیه شداالازار).

۵۱- جها: پسر وی پیری صادق و بزرگ و با ادب بود.

میدید میدانست که مرد خداست و روشنائی معرفت از وی میدرخشید و خدمت میکرد در خانقاه خود چند سال و منزوی و تارك بود و بیرون نمی آمد الا از بهر جمعه و جماعت و تکلف نمیکرد و اشعار ملیحه در تصوف و درویشی میگفت و بناهای بسیار بدست خود میکرد و در آن ماهر و استاد بود. مؤلف کتاب روح الله روحه میگوید ما را بوی ارادت و صحبت میبود. وقتی اشارت کرد که مجلس وعظ در بقعه وی بگویم و گاه گاه میگفتم باشارت او^{۵۲} و متوفی شد در سال هفتصد و ششم از هجرت و او را دفن کردند نزد پدر خود رحمة الله علیه.

مولانا شمس الدین محمد حکیم^{۵۳}

عالمی، عارفی، صوفی بود و درس علوم میگفت و در فن اصول و علم فروع نیکو بود و تصنیف در معقول و منقول کرده و مولانا قطب الدین مصلح شیرازی^{۵۴} از تلامذه وی بود و یاد وی بود

۵۲- جها: و اشارت کرد که بمجلس وعظ در بقعه وی چیزی بگویم و گاه گاه میگفتم باشارت او.

۵۳- مولانا شمس الدین محمد بن احمد الحکیم الکیشی (شدالازار). چنین است در ق ب (بکاف و یاء مثناة تحتانیة و شین معجمه و در آخر یاء نسبت)، ب: الکشی (بدون یاء حرف دوم)، - کیشی منسوب است به «کیش» که جزیره ایست معروف از جزایر خلیج فارس و آنرا «قیس» بقاف و سین نیز نوشته اند، - شرح احوال صاحب ترجمه را مستقلاً بغیر کتاب حاضر در هیچ مأخذ دیگری جز در فارسنامه ناصری در ضمن وصف جزیره کیش ج ۲ ص ۳۱۷ نیافتیم، ولی بعضی اطلاعات و معلومات متفرقه راجع بسوانح احوال او و تألیفات او و اشعار او از مأخذ مختلفه جمع کرده ایم که بواسطه ضیق مقام درج آنها در حواشی ذیل صفحات ممکن نشد و ان شاء الله تعالی تمام آنها در حواشی آخر کتاب نقل خواهد شد، و اینجا فقط این نکته را متذکر میشویم که تقریباً در جمیع مأخذ مذکوره کلمه «کیشی» در نسبت صاحب ترجمه صریحاً و اضحاً بهمان ضبط مذکور در فوق یعنی بکاف و یاء حطی و شین معجمه مسطور است و فقط در یکی دو سه مأخذ به «کبشی» بباء موحدہ بجای یاء حطی یا به «کشی» بعذف یاء مابین کاف و شین تصحیف شده است و آن هردو اشتباه واضح و غلط فاحش است، (حاشیه شدالازار بقلم علامه قزوینی).

۵۴- مولانا قطب الدین محمود بن مسعود بن مصلح الشیرازی (شدالازار). قطب الدین مصلح شیرازی، - مقصود عالم مشهور قرن هفتم قطب الدین شیرازی صاحب درة التاج و شرح کلیات قانون ابن سینا و تألیفات عدیده دیگر است که شهرت عالمگیر او ما را از هرگونه توضیحی درباره او مستغنی ساخته است، وی

در شرح کلیات^{۵۵} و بدانك حج خانه خدای کرده بود و ملازمت شیخ جبرئیل^{۵۶} کرد و بعد از مدتی مدید در صحبت وی باشاره او بخلوت نشست و مشرف گشته و بریاضت مشغول بود و از مصنفات او یکی کتاب هادی است که در نحو ساخته است به عبارتی اندك^{۵۷} و معانی بسیار و او را قصاید بسیار است که گفته است از غزارت فضل و علو همت. متوفی شد در سال ششصد و چیزی از هجرت و در محله سر دزك او را دفن کردند در خانه خود رحمت الله علیه.

در ماه صفر سنه ۶۲۴ در شیراز متولد شده و در رمضان ۷۱۰ در تبریز وفات یافته است، - رجوع شود اولاً بمقدمه شرح کلیات قانون ابن سینا از خود قطب الدین مذکور که حاوی شرح مفصل مبسوطی است از شارح بقلم خود او راجع بسوانح احوال و تنقلا و تحصیلات و تألیفات خود (تلخیصی ازین مقدمه بانضمام فوائد و معلومات کثیره دیگر راجع بشرح احوال صاحب ترجمه در مقدمه درة التاج او که درین سنین اواخر باهتمام فاضل معاصر آقای سید محمد مشکوة در طهران بطبع رسیده مندرج است)، و ثانیاً بجامع التواریخ در مواضع متفرقه در سلطنت تکودار و ارغون، و حوادث الجامعة ۴۲۴ - ۴۲۵، و تاریخ ابوالفداء، ۴: ۶۵، و سیکی ۶: ۲۴۸، و درر الکامنه ۴: ۳۳۹ - ۳۴۱، و بغیة الوعاة ۳۸۹ - ۳۹۰، و حبیب السیر جزو ۱ از جلد ۳ ص ۶۷، و فوائد البهیة ۱۲۶ - ۱۲۷، و روضات الجنات ص ۵۳۲ - ۵۳۳، ۶۱۰، ۷۵۳ - ۷۵۴، و فارسنامه ناصری ۲: ۱۳۹ - ۱۴۰)، حاشیه علامه قزوینی.

۵۵ - یعنی شرح کلیات قانون ابن سینا از قطب الدین شیرازی که در حاشیه قبل بدان اشاره شد.

۵۶ - شرح حالی ازین شخص در هیچ جا نیافتیم ولی یافعی در حوادث سنه ششصد و هفتاد و شش که سال وفات یحیی بن شرف نوای فقیه معروف شافعی است در ضمن تعداد رواة از وی یکی همین شیخ جبرئیل کردی را شمرده است و نصه (ج ۴ ص ۱۸۴): «و روی عنه [ای عن النواوی] جماعة من ائمة الفقهاء والعفاظ منهم الامام علاء الدین العطار..... و منهم الشیخ المبارك الناسك جبرئیل الکردی و علیه سمعت الاربعین»، و از همین فقره ذکر یافعی او را معلوم میشود اولاً که این شیخ جبرئیل کردی بنحو قدر متیقن در سنه ۶۷۶ که سال وفات نوای مزبور است در حیات بوده و بعلاوه مردی بالغ مبلغ رجال بوده چنانکه مقتضای صلاحیت راوی بودن اوست از نوای، و ثانیاً اینکه چون یافعی بتصریح خود او اربعین را [یعنی اربعین نوای را] بر این شیخ جبرئیل کردی سماع نموده بوده و چون تولد یافعی در حدود سنه ۶۹۸ بوده است پس سماع وی اربعین را بر شیخ جبرئیل مزبور اگر باقل تقدیرات این سماع را در سن پانزده سالگی یافعی هم فرض کنیم نتیجه ضروری آن این میشود که شیخ جبرئیل مذکور در حدود سنه ۷۱۰ کمابیش بنحو قدر متیقن در حیات بوده است، پس عصر تقریبی شیخ جبرئیل کردی بدست آمد، (حاشیه شدالازار بقلم علامه قزوینی).

۵۷ - جها: نیکو

شاه منذر ولی^{۵۸}

میگویند از فرزندان پادشاهی است که ترك حكومت و دنیاداری کرده است و زاهدی پیش گرفته و در شیراز ساکن شده تا او را شناسند و قبر او مدتی پیدا نبود پس پیدا شد و بنائی بر سر وی کردند و میگویند دعا در نزد^{۵۹} قبر وی باجابت نزدیک میباشد و هرکس که نزدیک قبر او سوگند بدروغ خورد رسوا شود یا مبتلا گردد و تجربه کرده اند و هرکس چراغی بر سر قبر وی برافروزد او را چیزی بدست آید از جائی که نمیدانست و گمان نداشت رحمت الله علیه.

سیده مادر عبدالله یعنی بی بی دختران^{۶۰}

شنیدم از پدر خود^{۶۱} رحمة الله علیه که گفت سیدفاضله است از اولاد فاطمه علیها التحية والثناء^{۶۲} و بدانك قبر مبارك او تنها بود در باغچه بزرگ. اتفاقاً ناگاه زنی سنگ سار گشت بحکم شرع و نمرد پس توبت کرد یا انك صاحب شرع او را توبت داد پس بمرد و او را بنزد آن سیده طاهره بنهادند^{۶۳} بعد از چند روز فقیره صالحه در آنجا پیدا شد که آمده بود و بر سر قبر ایشان نشسته بود بعد از آن حظیره بساخت و خدمت صالحان و درویشان میکرد از برای خدای تعالی چون وفاتش نزدیک رسید وصیت کرد که مرا نزدیک ایشان دفن کنید^{۶۴} پس از وفات او را در جنب ایشان دفن کردند^{۶۵} بعد از آن مزاری گشت و نورها از آنجا میدمید پس

۵۸- الشاه منذر بن السلطان (شدالازار).

۵۹- جها: سر.

۶۰- مد: سیده مادر عبدالله حسنی.

السيدة أم عبدالله الحسنية المشهورة بدختران (شدالازار).

۶۱- سمعت جدی (شدالازار).

۶۲- مد: علیها السلام.

۶۳- جها: دفن کردند.

۶۴- مد: بنهید.

۶۵- مد: پس او را نزد هر دو بنهادند و پس از وفات در جنب ایشان دفن

کردند.

حضرت خاتون قتلغ بیك چنگیزی^{۶۶} این گنبد بر سر ایشان بساخت و مدرسه بنا کرد و میگویند دعا در آنجا مستجابست و خاتون در آنجا مدفون است و مزار وی مشهور است بدختران^{۶۷} رحمت الله. علیهن.

شیخ ابومحمد بن حسن بن حسین خشنام^{۶۸}

عالمی متورع و مشارالیه بود و در زهد و معرفت مشهور و

۶۶- مد: چنگیزی. چنین است در ب ق، م: قتلغ ملک، در ترجمه فارسی کتاب بتوسط پسر مؤلف ص ۵۷ عبارت متن چنین ترجمه شده: «پس حضرت خاتون قتلغ بیك چنگیزی این گنبد را بر مزار ایشان ساخت و مدرسه بنا کرد»، - بظن غالب بلکه بنحو قطع و یقین مراد ازین «خاتون قتلغ بیك» زن عمده امیر مبارزالدین محمد بن مظفر مؤسس سلسله ملوک آل مظفر در فارس و مادر سه پسر او جلال الدین شاه شجاع و قطب الدین محمود و عمادالدین احمد است که مورخین از او به «قتلغ خان مخدومشاه» یا «خان قتلغ مخدومشاه» یا فقط «قتلغ خان» یا «خان قتلغ» بدون علاوه مخدومشاه تعبیر کرده اند، این زن دختر سلطان قطب الدین شاه جهان بن سلطان جلال الدین سیورغتمش از سلاطین قراختای کرمان است، در سنه ۷۲۹ امیر مبارزالدین او را در حباله نکاح درآورد و در حدود سنه ۷۸۵ خاتون مذکور وفات نمود (تاریخ آل مظفر از محمود گیتی ملحق بتاریخ گزیده ص ۷۲۴)، و چون خاتون مزبور بتصریح محمود گیتی ص ۶۶۷ از طرف مادر از طوایف اوغان و جرمائی که در نواحی کرمان سکنی داشته اند بوده و چون دو طایفه مذکور بتصریح مکرر سمط العلوی للحضرة العلویا در تاریخ قراختایان کرمان و تصریح مکرر محمود گیتی سابق الذکر از طوایف مغول بوده اند پس خاتون مزبور نیز بالطبع از طرف مادر مغول محسوب میشده است، و بدون شبهه بهمین مناسبت بوده که پسر مؤلف کتاب حاضر از او چنانکه گفتیم به «حضرت خاتون قتلغ بیك چنگیزی» تعبیر کرده و لابد در ذهن او چنگیزی مرادف مغول بوده است، و عجب است که هم مادر شاه شجاع (یعنی خاتون قتلغ بیك محل گفتگوی ما) از طرف مادر مغول بوده و هم زن عمده خود شاه شجاع و مادر سه پسر او اویس و شبلی و جهانگیر نیز از طوایف اوغان مذکور در فوق و بالنتیجه او نیز مغول بوده است، - و مخفی نماند که در آن اعصار کلمه «بیك» مانند کلمه «خان» هر دو بر زن نیز اطلاق میشده است مثل ساتی بیك دختر اولجایتو و زن امیر چوپان و مانند همین قتلغ بیك (یا قتلغ خان) محل گفتگوی ما، حاشیه علامه قزوینی. ۶۷- جها: بی بی دختران.

۶۸- جها: شیخ ابومحمد بن حسن بن حسین ابن حسوم!! - الشیخ ابومحمد الحسن بن الحسن بن عمر بن خشنام الخیری - کلمه الخیری فقط درق و شیرازنامه موجود است و در ب م ندارد و خبری منسوب است به خبر (بفتح خاء معجمه و سکون باء موحده و سپس راء مهمله که تلفظ مستحدث آن خضر است بفاء بجای باء موحده و آن بلوکی است معروف در هجده فرسخی جنوب شرقی

تصانیف بسیار دارد در علوم دین و از آن جمله یکی عیون التفاسیر است و چند سال در جامع عتیق وعظ میفرمود چون وفاتش رسید در سال چهارصد و بیست و شش^{۶۹} از هجرت او را دفن کردند در بقعه خود که مشهور است به خبری و این غیر آن خبری است که معروفست بغریب وقت.

شیخ عبدالله ازرقانی^{۷۰}

از مشایخ بزرگ است و شیخ کبیر و یعقوب بن سفیان روایت

شیراز، - در انساب سمعانی در نسبت «الخبری» (ورق ۱۸۸ الف) پس از تعداد جماعتی از منسوبین بخیبر گوید «واما ابومحمد الحسن بن الحسین بن علی الشیرازی فقیل له الخبری وعرف به ولم یک خبریاً وانما اشتهر به لصحبته اباالعباس الفضل بن یحیی بن ابراهیم الخبری»، وبدون شك مراد ازین شخص همین صاحب ترجمه متن حاضر است منتهی نام جد او بروایت سمعانی ونیز یاقوت در معجم البلدان در عنوان «خبر» و شیرازنامه ص ۱۰۹ چنانکه گذشت «علی» بوده است بجای «عمر» کتاب حاضر، و قطعاً روایت سمعانی بعلت تعدد مأخذ اصح است. حاشیه علامه قزوینی.

۶۹- مد - جها - : چهارصد و بیستم (متن با مراجعه بشدالازار تصحیح گردید.)

۷۰- مد: شیخ عبدالله ازرقانی - جها: شیخ عبدالقادر زرقانی - الشیخ ابو عبدالرحمن بن جعفر ازرقانی. (شدالازار)

چنین است در ب م بتقدیم زاء معجمه بر راء مهمله، ولی در ق بتقدیم مهمله بر معجمه، و ظاهراً املائی اول اصح است چه در انساب سمعانی برحسب ترتیب ذکری در فصل الف بعدها الزاء المعجمة در نسبت «الازرقانی» (ورق ۲۸ ب) بعد از عنوان الازرق والازرقی وقبل از عنوان «الازری» شرح حال مختصری از صاحب ترجمه ذکر کرده ونصه: «الازرقانی»، ابو [عبدالرحمن] عبدالله بن جعفر الازرقانی ذکره ابو عبدالله محمد بن [عبد] العزیز الشیرازی الحافظ فی تاریخ فارس وقال یروی عن شاذان والزیاد آبادی روى عنه جماعة من اهل شیراز ابوبکر بن اسحق وابو عبدالله بن خفیف وابوبکر العلاف و احمد بن جعفر الصوفی و احمد بن عبدان الحافظ، توفي لسبع لیال خلت من ذی الحجة سنة احدى عشرة و ثلثمائة»، وهمچنین است تقریباً در معجم البلدان در عنوان «ارزکان» ولی در آنجا کلمه ارزکان بتقدیم مهمله بر معجمه ضبط شده و تاریخ وفات صاحب ترجمه نیز در سنه ۳۱۴ مذکور است، - واینکه مؤلف در آخر این ترجمه گوید که عوام رباط صاحب ترجمه را که در آنجا دفن شده «زیرکان» گویند نیز قرینه دیگری است براینکه حرف اول این کلمه بعد ازالف زاء معجمه بوده است، - و صاحب فارسنامه ناصری ۲: ۱۹۱ نیز به ضبط قلم صریحاً این کلمه را در نسبت

حدیث از وی کرده‌اند و احادیث بسیار از وی یاد گرفته‌اند و میگویند چون شیخ نزول کرد بطرفی از طرفهای شیراز^{۷۱} آن قریه که مزار معموره او در آنجاست بساختند و شیراز ببرکت او معمور گشت و نسبت شیخ بآن ده کرده‌اند شیخ کبیر فرموده است که شبی سخت سرد شیخ عبدالله رحمه الله علیه بدیدم که میرفت پس در نفس خود گفتم که آیا بکجا می‌رود پس در حال گوئیا بر سر من مطلع شد و فرمود ای پسر در این وقت گناهکاران بکجا می‌روند پس بدانستم که می‌رود از برای وضو ساختن که نماز تمهید بگذارد و شیخ کبیر می‌فرماید: این سخن شیخ عبدالله نیک در دل من مانده است چنانچه در مدت عمر مرا فراموش نگشت.

و روایت کرده‌اند از شیخ ابوبکر علاف^{۷۲} که گفت پرهیزگارتر از وی ندیدم و گفت روزی از شیخ عبدالله سؤال کردیم که یا شیخ چون می‌بینی که ما از قرائت ابی‌حاتم سجستانی

صاحب ترجمه «ازرقان» بتقدیم معجمه بر مهمله نگاشته ولی او این «ازرقان» موطن صاحب ترجمه را با «زرقان» قریه معروف واقع در پنج فرسخی شمال شرقی شیراز یکی دانسته است، و این ظاهراً سهو واضح است از او چه تقریباً صریح شیرازنامه است (ص ۱۰۱) که ازرقان در قدیم نام محله بوده درحومه شیراز بیرون دروازه شهر و بکلی متصل بشیراز که بعدها ازبرکت اقامت او در آنجا و سپس مدفون شدن وی در همانجا قریه معمور و مشهور شده بوده است و علاوه بر این مؤلف کتاب حاضر صاحب ترجمه را چنانکه ملاحظه میشود در جزو مدفونین در خود شیراز در مقبره باهلیه شمرده است و این چه ربطی دارد با قریه زرقان واقع در پنج فرسخی شیراز (حاشیه علامه قزوینی).

۷۱- عبارت شدالازار چنین است:

روی عن یعقوب بن سفیان و روی عنه الشيخ الكبير ابو عبدالله محمد بن خفيف قدس الله روحه وحمل عنه احاديث كثيرة نزل شیراز فی طرف من اطرافها.

۷۲- چنانکه ملاحظه میشود بتصریح مؤلف و نیز بتصریح سماعی در انساب ابوبکر علاف بلاواسطه از صاحب ترجمه متوفی در سنه ۳۱۱ یا ۳۱۴ یا ۳۴۰ روایت احادیث کرده پس بنحو قطع یقین و بدون هیچ شك و شبهه ابوبکر علاف از رجال قرن چهارم بوده است، و بنا برین پس تاریخ ۴۸۰ و اند که مؤلف در سابق در ص ۸۰ برای او ذکر کرده (و همچنین تاریخ ۴۸۰ مذکور در شیرازنامه ص ۱۱۲ برای همان واقعه) هردو بکلی غلط فاحش است از نساختن یا سهو القلم یکی از دو مؤلف مزبور است که یکی از دیگری بدون تحقیق نقل کرده، و صواب در آن بدون شبهه سنه ۳۸۰ باید باشد بجای ۴۸۰، و در نتیجه اشکالی که ما در ص ۸۰ حاشیه ۴ (شدالازار) درخصوص معاصر بودن ابوبکر علاف با شیخ کبیر وارد آوردیم حال که واضح شد آن تاریخ غلط محض بوده خود بخود رفع میشود. (حاشیه شدالازار).

بیرون رویم یعنی چیزی چند نوشته است که ما آنها را نخوانده ایم و بغور آن نمیرسیم. شیخ فرمود که او در آخر عمر اینها را همه ترك کرد و در این سخن دیدیم که آب چشم مبارك خود ریخته فرو چکانید^{۷۲} متوفی شد در سال سیصد و چهلیم از هجرت و او را دفن کردند در رباط خود که معروف به زیرکان است رحمت الله علیه.

شیخ قوۃ الدین علی^{۷۴}

یکی از بزرگان صاحب کشف بوده که مسافرت بسیار کرده است و مدتی مدید به شهرهای دور رفته و مشایخ دریافته و صحبت با اکابر داشته است و سخن بزرگان شنیده و استفاده از صالحان نموده است. چون وفاتش رسید او را در همسایگی شیخ دوکی دفن کردند^{۷۵} در قریه تخر که مشهور است^{۷۶}.

شیخ جمال الدین محمد بن ابی بکر کسائی^{۷۷}

از علما و مشایخ شیراز است و قرآن بقرائت کسائی میخواند و در قرائت مستحضر بود^{۷۸} پس ورا نسبت بکسائی کردند و تلمیذ مولانا امام الدین بیضاوی بود و کتابها را درس گفت و

۷۳- در شدالازار چنین آمده است:

و روی عن الشيخ ابی بکر العلاف انه قال ما رأيت اورع منه قال وسألته يوماً ان يخرج الى قراءات ابی حاتم السجستانی فقال تركتها لاني لم ارها من سلاح الاخرة ثم قبض على لحيته وتمثل بهذا البيت:

اذا ما مات بعضك فابك بعضاً فان البعض من بعض قريب

۷۴- الشيخ قوۃ الدین ابوسعید علی بن عبد الملك بن علی (شدالازار).

۷۵- جها: چون فوت شد در خانه شیخ دوکی دفن گردید.

با فحص بلیغ اطلاعی از احوال این شخص (شیخ دوکی) بدست نیاوردیم (حاشیه شدالازار).

۷۶- عبارت (در قریه تخر که مشهور است) از مترجم است و در متن شد - الازار نیست.

۷۷- الشيخ جمال الدین محمد بن ابی بکر بن محمد المقرئ الکسائی (شد - الازار).

۷۸- جها: واز علم قرآن مستحضر بود.

تصانیف بسیار کرده است از آن جمله یکی نورالهدی است در شرح مصابیح الدجی^{۷۹} و کتاب نجم است در اصول و سبر قرایح^{۸۰} و اثبات تلقین و غیر آن دیگر کتابها ساخته است و چند سال وعظ میفرمود و خلائق را نصیحت میکرد و مرقد او در پس دروازه کازرون است در رباط خود که معروفست بکسائی رحمة الله علیه^{۸۱}.

فقیه شمس الدین محمد کازرونی^{۸۲}

عالمی متورع کامل بود و جمع میان علم و عمل میکرد و چند سال درس میگفت و حدیث میخواند و فتوی مسلمانان میداد و صوم دهر میداشت و شبها را زنده میداشت و خلوت و عزلت^{۸۳} دوست داشت و دعاها را دراز میفرمود^{۸۴} و در حالت قیام و رکوع و قعود خضوع و خشوع بسیار می نمود چنانچه کم کسی صبر داشت^{۸۵} که با وی نماز بگزارد و بنابراین جماعت وی اندک می بودند بشمار. و عادت وی چنان بود که بعد از پیشین از زاویه خود بیرون میفرمود^{۸۶} و نماز پیشین بجماعت میگزارد و در^{۸۷} مسجد

۷۹- جها: نورالهدی و شرح مصباح الدجی - نورالهدی فی شرح مصابیح الدجی (شداالازار).

۸۰- سبر القرایح فی الاحاجی (شداالازار) م- سیر (بیاء مثناة تحتانیه) و آن تصحیف است. - و سبر بموحده بمعنی اندازه گرفتن و آزمودن است عموماً و اندازه گرفتن خور جراحت است بمیلی که در آن فرو برند خصوصاً و آن میل را مسبار گویند (حاشیه شداالازار).

۸۱- در شیرازنامه ص ۱۳۷ شرح حال کسی بعنوان (جمال الدین محمد بن - الامام المقرئ الامام بالمسجد البغدادی) مسطور است که بقرینه لقب جمال الدین و نام محمد و نعت مقرئ و از اینکه گوید در رباطی قریب بدروازه کازرون مدفون است بظن غالب باید عین همین صاحب ترجمه متن حاضر باشد ولی بدبختانه نام پدر او در نسخه مطبوعه شیرازنامه از قلم افتاده است (حاشیه علامه قزوینی).

۸۲- الشیخ الفقیه شمس الدین محمد بن نجم الدین محمود الکازرونی (شدا-الازار).

۸۳- جها: عزلت و تنهائی.

۸۴- جها: میخواند.

۸۵- جها: توانست.

۸۶- جها: می آمد.

۸۷- جها: پس در.

می نشست تا وقت پسین^{۸۸} پس نماز پسین می گزارد و می نشست تا وقت شام و خلق تفسیر و حدیث و فقه بر او می خواندند و افطار باندك طعامی میکرد و بسیار کس از برکت انفاس او منتفع میشدند و علما و فاضلان در بحث و فتوی او حاضر میگشتند مؤلف کتاب روح الله روحه میگوید که من یکی از آنهاام که در حلقه درس او منتفع میشدم و با ملای وی مشرف میگشتم. متوفی شد در سال هفتصد و هفتادم^{۸۹} از هجرت و او را دفن کردند نزدیک مسجد جنازه پس دروازه کازرون رحمة الله علیه.

مولانا روح الدین محمد بن ابی بکر بلدی^{۹۰}

چشمه اهل فضل و خداوند مکارم و عدل بود و متصف بصفتهای شریفه و خویهای لطیفه گشته و خدمت عالمان بزرگ کرده و فاضلان مشهور دید و چند سال در مسجد عتیق درس گفت و او را تصانیف بسیار هست و آنچه مشهور است از کرامت و خیر وی آنست که بعد از وفات او را در خواب دیدم «مؤلف کتاب میگوید» که فرمود علما را درجه هاست و انبیا را درجه هاست و بدانك در میان درجه انبیا یکی بیش نیست گفتم پس مرا خبر ده از آن يك عالم که امروز زنده است گفت از آن عالمان که امروز نزدیک است برحمت خدای مولانا زین الدین تایبادی^{۹۱} است در

۸۸- نظر باینکه ترجمه دقیق انجام نیافته است عین عبارت شدالازار نقل میشود:

وكان طويل القنوت والخشوع كثير الطمانينه والخضوع في القيام والقعود والسجود والركوع قل من يصبر على الصلوة معه وكان اهل جماعته اقلاء محصورين يخرج من زاويته بعد الظهر فيصل الى المسجد الى العصر.

۸۹- جها- مد: هفتصد و چیزی (متن با مراجعه بشدالازار تصحیح گردید.)

۹۰- جها: بکری - مولانا روح الدین ابوالمکارم محمد بن ابی بکر البلدی.

۹۱- مقصود این محشی این است که نام و لقب و هموطن او (چه تایباد نیز از محال

خواف است) شیخ زین الدین ابوبکر خوافی عیناً یکی است ولی عصر تایبادی اندکی بر عصر خوافی مقدم است چه تایبادی در سنه ۷۹۱ وفات یافته و خوافی در سنه ۸۳۸ یعنی ۴۹ سال بعد از وفات تایبادی، - برای شرح احوال شیخ زین الدین ابوبکر تایبادی رجوع شود بمجمل فصیح خوافی در حوادث سنه ۷۸۲ و ۷۹۱، و

خراسان چون بیدار گشتم و تفحص کردم گفتند در خراسان عالمی فاضل کامل مکمل است که زهد و ورع و حال او هیچکس ندارد و متوفی شد در سال هفتصد و هشتاد و هفتم از هجرت و او را دفن کردند در حظیره خود پس دروازه کازرون رحمت الله علیه.

شیخ ناصرالدین عمر کبری

عالمی عارف کامل و مرشدی مکمل بود که مشایخ بزرگ دیده بود و صحبت علما بسیار دریافته و متأسی بطریقه شیخ نجم الدین خوارزمی^{۹۲} بود مسافرت عرب و عجم کرده بود و شیخ زین الدین باخرزی^{۹۳} را در کرمان دیده و خرقه از دست وی

نفعات الانس ۵۷۶ - ۵۷۹، و تذکره دولتشاه سمرقندی ص ۲۶۹، و ظفرنامه شرف الدین علی یزدی ج ۱ ص ۳۱۱ - ۳۱۲، و حبیب السیر جزو ۲ از جلد ۳ ص ۳۷ درضمن شرح احوال حافظ، و نیز مستقلاً در جزو ۳ از جلد ۳ ص ۸۷، و مجالس المؤمنین در مجلس ششم ص ۲۶۰ - ۲۶۱، و ریاض العارفین ۸۲، و طرائق الحقائق ۲: ۳۰۴، و «تاریخ قرن هشتم» آقای دکتر غنی ص ۴۰۱ بنقل از جغرافیای تاریخی حافظ ابرو، - و تایباد که در معجم البلدان تایباد نوشته و در متن حاضر طایباد بطاء مهمله و اکنون در عصر ما عوام ایران آنرا «طیبات» بهمان لفظ جمع طیبة (یعنی مانند «طیبات» سعدی) تلفظ میکنند نام قصبه مرکزی بلوک «پائین ولایت باخرز» است که برحسب تقسیمات دولتی امروزه خراسان جزو ولایت «باخرز و خواف» محسوب است و بکلی نزدیک سرحد افغانستان ولی در خاک ایران واقع است، - و برای شرح احوال شیخ زین الدین ابوبکر خوافی رجوع شود بنفعات ۵۶۹ - ۵۷۲، وضوء اللامع سخاوی ج ۹: ۲۶۰ - ۲۶۲، (که ولادت او را در اوایل سنه ۷۵۷ و وفات او را در روز دوشنبه غره شوال سنه ۸۳۸ ضبط کرده)، و حبیب السیر جزو ۳ از ج ۳ ص ۱۴۶ - ۱۴۷، و سفینه الاولیاء ۱۷۸، و ریاض - العارفین ۸۲، و طرائق الحقائق ۳: ۲۸). (حاشیه علامه قزوینی).

۹۲- یعنی شیخ نجم الدین کبری.

۹۳- علی التحقیق معلوم نشد مراد ازین «شیخ مرشد سیف الدین مطهر باخرزی» که در کرمان بصاحب ترجمه خرقه پوشانیده بوده کیست، خود شیخ سیف الدین باخرزی معروف نام و نسب و مجملی از احوال او از قرار ذیل است: سیف الدین ابوالمعالی سعید بن مطهر بن سعید باخرزی حنفی مشهور بشیخ العالم در ۹ شعبان سال پانصد و هشتاد و شش در باخرز متولد شد و پس از تحصیل فقه و حدیث و قرائت در نزد مشاهیر علماء آن عصر مانند شمس الاثمه کردری و جمال الدین احمد محبوبی بخاری و رشید الدین یوسف فیدی و شهاب الدین عمر سهروردی بالاخره بخوارزم بخدمت شیخ نجم الدین کبری رسید و دست در دامن

پوشیده چون بشیراز آمد دیگر از دست شیخ ظهیرالدین پوشید^{۹۴} و با اجازه وی در خلوت نشست بعد از آن ارشاد مریدان و تربیت سالکان میکرد و نصیحت خلق میداد و در مسجد عتیق چند سال وعظ فرمود و استحضار تمام داشت در حقیقتهای تفسیر و نکته-های باریک. شیخ برهانالدین که از مشاهیر بود چون وفاتش نزدیک رسید فرمود هر چند که می بینم در شیراز هیچکس جای مرا نتواند گرفت الا شیخ ناصرالدین و منبری بنهاد و اجازت وعظ و ارشاد بوی داد. و حال آنکه پادشاهان در قدم وی تعظیم و تبجیل داشته بودند دیگر تعظیم او باشارت او میکردند و سخن حق

۹۴- الشیخ ظهیرالدین عبدالرحمن (شدالازار) متوفی در سنه ۷۱۶.

ارادت او زد و بدستور او یخلوت و ریاضت اشتغال جست و سپس شیخ نجم الدین کبری او را از بهر تعلیم و ارشاد خلق ببخارا روانه گردانید و او در آنجا توطن اختیار نمود و همواره اوقات خود را بافاضه علم و تربیت مستعبدین میگذرانید تا بالاخره در همانجا در ۲۵ ذی القعدة سال ششصد و پنجاه و نه وفات یافت و در فتحاباد از قرای حومه بخارا مدفون شد و مرقد او که بامر امیر تیمور گورکان در سال ۷۸۸ بقعه و بارگاهی عالی بر آن ساخته اند هنوز در آنجا زیارتگاه عمومی است. شیخ مزبور معاصر منکوقاآن و هولاکوخان بوده و از قرار تقریر تاریخ جهانگشای جوینی که در حیات خود شیخ (در حدود سنه ۶۵۸) تألیف شده سرقویتی بیکی مادر دو پادشاه مزبور هزار بالش نقره (هر بالشی پانصد مثقال است) برای او ببخارا فرستاد تا در تحت نظر او مدرسه در آن شهر بنا نمودند و چندین ده خریده بر آن وقف کردند و مدرسان و طلاب علم در آن بنشاندند، شیخ سیف الدین را سه پسر بوده است: بزرگتر جلال الدین محمد که در ۱۶ جمادی الاولی سنه ۶۶۱ در چند فرسخی بخارا کشته شد، و میسانه برهان الدین احمد که در مراجعت از حج در سنه ۶۵۸ بکرمان آمده در آنجا در کنف حمایت عصمه الدین قتلغ ترکان خاتون از ملوک قراختای کرمان (۶۵۵ - ۶۸۱) سکنی اختیار نمود و در سنه ۶۹۶ وفات یافت، پسر این برهان الدین احمد ابوالمفاخر یحیی در سنه ۷۱۲ از کرمان ببخارا آمد و ترتیب سفره و خرقه و حجرات فقرا بر سر تربت شیخ سیف الدین او نهاد و در سنه ۷۳۶ وفات یافت و در همان فتحاباد مدفون شد، و این ابوالمفاخر یحیی هموست که ابن بطوطه در شهر سنه ۷۳۳ یا ۷۳۴ که ببخارا رسیده بوده در همین فتحاباد او را ملاقات کرده و شرح ممتعی از پذیرائی و ضیافتی که او از وی نموده در سفرنامه خود نگاشته است، و پسر سوم شیخ سیف الدین باخرزی مطهر-الدین مطهر است که از سوانح احوال او چندان اطلاعی نداریم، - پس چنانکه ملاحظه میشود تا آنجا که از کتب تواریخ اطلاعاتی راجع بخاندان شیخ سیف الدین باخرزی بدست میآید کسی که بنام و نشان «شیخ سیف الدین مطهر باخرزی» درین خاندان معروف نیست، مگر آنکه فرض کنیم که مراد خود شیخ سیف الدین سعید بن مطهر باخرزی کبیر سابق الذکر مؤسس این عائله باشد و کلمه «ابن» قبل از

میگفت و ارشاد خلق میفرمود و کرامات بسیار از وی روایت کرده‌اند.

مؤلف کتاب روح‌الله روحه میگوید از فیض انفاس مبارکه‌او نورها بمن رسیده است آنقدر که نصیب من بوده است. الحمدلله علی نعمائه و شنیدم از شیخ عمادالدین امشاطی که گفت در عنقوان شباب نمیتوانستم خواند و قوه کتابت نیز نداشتم پس برفتم پیش شیخ و بگفتم دعائی در حق من بکن باشد که حق تعالی در کتابت و علم بر من بگشاید. شیخ فرمود بخلوت داشتن مشغول شو تا مراد تو حاصل شود گفتم حکم از آن شماس است. فرمود که در پای منبر

«مطهر» از قلم ناسخ سهوا افتاده باشد، ولی در اینصورت دربدو امر این اشکال بنظر میآید که شیخ سیف‌الدین باخرزی چنانکه گذشت در سنه ۶۵۹ وفات یافته و صاحب ترجمه ناصرالدین احمد کبری گرچه تاریخ وفات او معلوم نیست ولی با مؤلف کتاب حاضر بتصریح خود این اخیر معاصر بوده و مؤلف کتاب حاضر را از خارج میدانیم که بنحو قطع و یقین تا ۷۹۱ در حیات بوده پس چگونه معاصر او خرقة از دست کسی پوشیده بوده که در ۶۵۹ یعنی قریب صد و سی سال قبل از ۷۹۱ وفات یافته بوده؟ ولی اگر بخاطر بیاوریم که خرقة تبرک را مشایخ گاه در سن هفت سالگی و گاه نیز حتی در سن یک سالگی مرید باو می‌پوشانیده‌اند! (رجوع شود ببهجة الاسرار شطرنوفی در شرح احوال شیخ عبدالقادر گیلانی بنقل دائرة المعارف اسلام از آن ج ۲ ص ۶۴۸) این استبعاد بکلی رفع میشود، - و احتمال قوی نیز میرود بقرینه اینکه شخص مذکور در متن در کرمان خرقة بصاحب ترجمه پوشانیده بوده که مراد از آن شخص پسر میانین شیخ سیف‌الدین باخرزی شیخ برهان‌الدین احمد سابق‌الذکر متوفی در سنه ۶۹۶ باشد که چهل سال اخیر عمر خود را چنانکه گذشت در کرمان گذرانیده بوده و عصر او نیز کاملاً با عصر صاحب ترجمه وفق میدهد منتهی مؤلف چون شاید اطلاع درستی از احوال این خاندان نداشته مابین پدر و پسر خلط کرده و اسم یکی را بر دیگری اطلاق نموده است، (برای مزید اطلاع از احوال شیخ سیف‌الدین باخرزی و خاندان او رجوع شود بمآخذ ذیل: تاریخ جهانگشای جوینی ۳: ۹، جامع‌التواریخ طبع طهران ج ۲ ص ۱۷۲، سمط‌العلی للحضرة العلیا در تاریخ قراختانیان کرمان ورق ۹۳ ب، تاریخ گزیده ۷۹۱، یاقمی ۴: ۱۵۱] که «مطهر» اسم پدر شیخ سیف‌الدین باخرزی را به «مظفر» تصحیف نموده و حبیب‌السیر و طرائق الحقائق نیز درین اشتباه متابعت اورا کرده‌اند]، ابن بطوطه ۱: ۲۳۸، جواهر‌المضئیة ۱: ۲۴۹، ۳۳۷، و ۲: ۵۶، ۸۲، ۱۳۶، ۲۳۳، ۲۸۵، ۳۶۷، ۳۷۴، مزارات بخارا تألیف احمد بن محمود معروف بمعین‌الفقرا در حدود ۸۱۴ هجری نسخه مدرسه سپهسالار طهران ورق ۲۰، مجمل فصیح خوانی در حوادث سنوات ۵۷۶، ۶۴۶، ۶۴۸، ۶۵۸، ۶۶۰، ۶۹۶، نفحات ۶۹۳ - ۴۹۶، حبیب‌السیر جزو ۱: ۳: ۳۶، مجالس المؤمنین ۴۳۸ در اواخر مجلس دهم استطراداً، ریاض‌العارفین ۸۴، مجمع‌الفصحاء ۱: ۲۴۲، طرائق - الحقائق ۲: ۱۵۲، و ۳: ۳۲۶)، حاشیه علامه قزوینی.

بنشین و از آنچه باتو بگویم بیرون مرو پس همچنانچه فرموده بود در پای منبر بنشستم در خلوت و روز بروزه بودم و وقت افطار شیخ طعمای میفرستاد. تا ده روز بگذشت پس شیخ پیامد بنزد من و فرمود امشب مراقب باش که مقصود تو تمام حاصل میشود. پس آن شب مراقب بودم. بعد از آن دیدم که نور بسیار در مسجد میگرفت و پر میشد و غلبه بسیار دیدم^{۹۵} پس نظر کردم در منبر و کتابتی بود بخواندم و دیگر نظر در کتابهای مسجد کردم که نوشته بود و از آن نور که گرفته بود در مسجد واقف شدم و همه بخواندم چون وقت صبح شد شیخ درآمد و گفت خدای تعالی مقصود تو عطا فرمود. اکنون بیرون آی و بعد از آن خواننده و نویسنده گشتم چنانچه هرچه میخواستم میخواندم و مینوشتم و شیخ متوفی شد در سال هفتصد و چیززی از هجرت و او را دفن کردند در بقعه خود رحمت الله علیه.

شیخ کاوس بن عبدالله

میگویند که از شهیدانست و مزار وی مبارک جایی است و جماعت صلحا و عباد در همسایه او خلوت داشته اند و مسجدی که در طرف مزار اوست جای حضور و خلوتخانه خوش است هرکسی را که عزلت باشد. و مرقد او بمحله صحرای قاضی است بر لب گوی از آنجا رحمت الله علیه.

شیخ ابو محمد عبدالله بن علی^{۹۶}

که مشهور است بشیخ الاسلام. مشایخ عهد و علمای زمان بر فضل او گواهند و مسافرت بسیار کرده است و صحبت با

۹۵- مردو نسخه همانند متن است و معنی روشنی ندارد در شدالازار چنین است:

فرايت انواراً قد ملات المسجد و سمعت جلیه شدیده.

۹۶- الشیخ قطب الدین ابو محمد عبدالله بن علی بن الحسین المکی المشهور فیما بین الناس بشیخ الاسلام (شدالازار).

اکابر و مشایخ داشته از آن جمله یکی شیخ ابوالنجیب سهروردی^{۹۷} است که بصحبت وی رسیده است و شیخ عبدالقادر جیلی^{۹۸} در

۹۷- متوفی در سنه ۵۶۳.

۹۸- یعنی شیخ محیی‌الدین ابومحمد عبدالقادر بن ابی‌صالح موسی (یا محمد) جنگی دوست جیلانی حنبلی از اشهر مشایخ عرفای قرن ششم و زعیم فرقه قادریه از فرق متصوفه که در جمیع اطراف بلاد اسلام سنی‌نشین منتشراند، در روز شنبه هشتم ربیع‌الثانی سال ۵۶۱ در بغداد وفات یافت و مزار او در آنجا زیارتگاه عمومی است، - شرح احوال هیچیک از مشایخ متقدمین و متأخرین باین درجه مشحون و مالا مال از افسانه‌های بسیار عجیب غریب خرافه مانند که مطالب تاریخی بکلی در ضمن آنها مستهلك است نیست، اتباع و اعقاب شیخ بعد از عصر خود او دعاوی بسیار عریض و طولیل و کرامات و خوارق عادات فوق‌العاده عجیب بدو نسبت داده‌اند که از هیچیک از صلحاء و مشایخ طریقت و بلکه از انبیاء اولوالعزم امثال آنها بلکه عشر معشار آنها مأثور نیست، ولی از قرار معلوم در حیات خود شیخ نه خود او چنین دعاوی نموده بوده و نه هیچیک از مورخین معاصر او (مانند ابن‌الجوزی و یاقوت و ابن‌الاثیر مثلاً) امثال این امور را از او نقل کرده‌اند، در بسیاری از کتب رجال و تواریخ مؤخر از عصر خود شیخ نسب نامۀ از او تا حسن مثنی‌بن حسن بن علی بن ابی‌طالب علیهم‌السلام دیده میشود (رجوع شود از جمله بتاریخ یافعی و نجوم الزاهرة و سفینه الاولیاء)، ولی علماء انساب در صحت این نسب تردید دارند، صاحب عمدة الطالب فی انساب آل ابی‌طالب که از معتبرین علماء انساب است در ضمن شرح احوال عبدالله ابن محمد الواردین یحیی بن محمد بن داود بن موسی الثانی بن عبدالله بن موسی الجون بن عبدالله المحض بن الحسن بن الحسن بن علی بن ابی‌طالب گوید: «وقد نسبوا الی عبدالله المذكور الشیخ الجلیل محیی‌الدین عبدالقادر الجیلانی فقالوا هو عبدالقادر بن محمد جنگی دوست بن عبدالله المذكور، ولم یدع الشیخ عبدالقادر هذه النسب ولا احد من اولاده وانما ابتدا بها ولد ولده ابوصالح نصر بن ابی‌بکر بن عبدالقادر ولم یقم علیها بینة ولا عرفها له احد، علی ان عبدالله بن محمد بن یحیی رجل حجازی لم یخرج عن العجاز وهذا الاسم اعنسی جنگی دوست اعجمی صریح کما تراه ومع ذلك کله فلا طریق الی اثبات هذا النسب الا بالبینة الصریحة العادلة وقد اعجزت القاضي اباصالح واقترن بها عدم موافقة جده الشیخ عبدالقادر واولاده له والله سبحانه اعلم»، (برای مزید اطلاع از ترجمۀ احوال شیخ عبدالقادر گیلانی رجوع شود بمآخذ ذیل، منتظم ابن‌الجوزی ۱: ۲۱۹ و ابن‌الاثیر ۱۱: ۱۲۱ هر دو در حوادث سنه ۵۶۱، معجم‌البلدان ۱: ۶۳۱ در عنوان «بشتیر» که نام مسقط الرأس صاحب ترجمه بوده در گیلان، مختصر تاریخ الخلفاء منسوب باین انجب بغدادی ۱۰۱-۱۰۳، فوات‌الوفیات در حرف عین، یافعی ۳: ۲۴۶-۲۶۶، عمدة الطالب ۱۰۸-۱۰۹ مصححاً از روی روضات الجنات، نجوم- الزاهرة در حوادث سنه ۵۶۱، نفحات ۵۸۶-۵۹۰، حبیب‌السیر جزو ۳: ۲: ۷۲، شعرانی ۱: ۱۰۸-۱۱۴، سفینه الاولیاء ۴۳-۶۱، روضات الجنات ۴۴۱-۴۴۳، طرائق‌الحقائق ۲: ۱۶۲، مختصر طبقات الحنابلة از جمیل الشطی ۳۴-۳۶، دائرة المعارف اسلام در دو عنوان «عبدالقادر» و «قادریه» بقلم مرگلیوث که یکی از بهترین مآخذ اطلاعات راجع بصاحب ترجمه وطریقه قادریه است و مآخذ عدیده

بغداد رسیده و صحبت سیدی احمد کبیر^{۹۹} قدس سره دریافته در

دیگری نیز از شرقی و غربی در آنجا بدست داده شده، رجوع شود نیز بکتاب بهجة الاسرار و معدن الانوار نورالدین علی شطرنوفی متوفی در سنه ۷۱۳ که تمام کتاب حاوی ۲۳۸ صفحه از اول تا به آخر در شرح احوال و مناقب شیخ عبدالقادر گیلانی است).

۹۹- یعنی ابوالعباس احمد بن علی بن احمد معروف باین الرفاعی از اشهر مشاهیر صلحاء و مشایخ قرن ششم، وی در قریه ام عبیده (بفتح عین مهمله و کسر باء موحد و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح دال مهمله و در آخر تاء تأنیث) از قرائ بطایح که ناحیه ایست باتلاقی دارای عدّه از قری و قصبات در وسط آب مابین واسط و بصره اقامت داشت و در همانجا در ۲۲ جمادی الاولی سنه ۵۷۸ وفات یافت و در همان موضع مدفون شد، و چون اولاد ذکوری از وی باقی نمانده بود ریاست آن ناحیه پس از وی بخوهرزادگان او علی بن عثمان و عبدالرحیم بن عثمان و اولاد ایشان منتقل شد و مدتها در دست ایشان باقی بود، صاحب ترجمه با شیخ عبدالقادر گیلانی سابق الذکر معاصر بود و هردو در عراق متوطن و هردو نیز بغایت مشهور بودند لکن مشرب و مسلک صاحب ترجمه بکلی غیر مشرب و مسلک شیخ عبدالقادر بود و هیچیک از آن دعاوی بسیار عریض و طویل که چنانکه گذشت معمولاً بشیخ عبدالقادر نسبت میدهند مثل اینکه گفته «قدم من برگردن هر ولی خداست» و صدها امثال آن بوجه من الوجوه از صاحب ترجمه منقول نیست بلکه برعکس صفت بارزه سیدی احمد رفاعی نهایت درجه تواضع و ذل و انکسار و تحقیر نفس و لین کلام و سلامت باطن و قناعت و اقصی درجه سادگی بوده است و جمیع اقوال و افعال و حرکات و سکنتات منقوله از وی حاکی از همین احوال است (رجوع شود مخصوصاً بشعرانی ۱: ۱۲۱ - ۱۲۵)، - فرقه معروف رفاعیه یا بطائحیه از فقرا منسوب بصاحب ترجمه میباشد و مابین این فرقه و فرقه «قادریه» اتباع شیخ عبدالقادر گیلانی از قدیم الایام الی یومنا هذا همواره رقابت شدید موجود بوده و هست، و عجب است که - بعینه بهمان نحو که برای شیخ عبدالقادر گیلانی روی داده بود - مدتها پس از عصر سیدی احمد رفاعی نیز نسب نامه برای او تا امام موسی کاظم علیه السلام در کتب متأخرین مانند نفعات و سفینه الاولیاء مجعلا و طرائق الحقائق مفصلاً دیده میشود که در کتب مورخین معاصر یا قریب العصر با او مانند ابن الاثیر و ابن خلکان و یافعی و سبکی و حتی در شعرانی که بسیار مؤخر از عصر اوست مطلقاً و اصلاً از آن مقوله ذکر و اثری نیست، و صاحب عمدة الطالب فی انساب آل ابی طالب پس از نقل این قول و سوق نسب او از قول قائلین بأن تا محمد بن الحسین العریضی بن احمد الاکبر بن موسی بن ابراهیم المرتضی بن موسی کاظم علیه السلام گوید (ص ۱۸۹): «ولم يذكر احد من علماء النسب للحسين [العرضی] ولدا اسمه محمد و حکى لى الشيخ النقيب تاج الدين [بن معية] ان سیدی احمد الرفاعی لم يدع هذا النسب و انما ادعاه اولاد اولاده والله اعلم»، (مأخذ: ابن الاثیر در حوادث سنه ۵۷۸، مختصر تاریخ الخلفاء منسوب باین انجب بغدادی طبع مصر ص ۱۱۸ ببعد، جامع المختصر همان مؤلف طبع بغداد ۲۵۳ - ۲۵۴، ابن خلکان ۱: ۵۷، سبکی ۴: ۴۰، یافعی ۳: ۴۰۹ - ۴۱۲، عمدة الطالب ۱۸۹، مجمل فصیح خوافی

بطائح و ابوالسعود^{۱۰۰} در عراق دیده و به ابا مدین^{۱۰۱} و

در حوادث سنوات ۵۷۵، ۵۸۱، ۵۹۳، ۷۱۰، نجوم الزاهرة ۶: ۹۲، نفحات ۶۱۸ - ۶۲۰، شعرانی ۱: ۱۲۱ - ۱۲۵، سفینه الاولیاء ۱۷۳ - ۱۷۴، تاج العروس در ع ب د و ر ف ع، طرائق الحقائق ۲: ۱۵۶ - ۱۵۷، دائرة المعارف اسلام ۳: ۱۲۳۶ - ۱۲۳۷ بقلم مرگلیوث که مآخذ عدیده دیگری نیز در آنجا بدست داده است، رجوع شود نیز بمؤلفات ابوالهدی محمد بن حسن وادی الصیادی الخالیدی الرفاعی نقیب الاشراف حلب متوفی در سنه ۱۳۲۷ از مشاهیر رفاعیه معاصرین که بسیاری از آن مؤلفات در شرح احوال و مناقب و حکم و فوائد صاحب ترجمه است و اسامی آنها در معجم المطبوعات العربیه ص ۳۵۳ - ۳۵۶ مذکور است)، (حاشیه علامه قزوینی).

۱۰۰- هو ابوالسعود بن الشبل (اوالشبل) البغدادی از مشاهیر اصحاب شیخ عبدالقادر گیلانی، تاریخ وفات او را در جائی نیافتم جز در طرائق الحقائق که بنقل از خزینه الاصفیاء وفات او را در سنه پانصد و هفتاد و نه نگاشته و ماده تاریخ آنرا نیز «عاشق حق» (= ۵۷۹) ضبط کرده است، قبر او از قرار تقریر نفحات و طرائق الحقائق در بغداد نزدیک قبر احمد بن حنبل است، شیخ محیی الدین بن عربی در تضاعیف فتوحات مکیه و فصوص الحکم بسیار مکرر نام او را برده و حکایاتی و فوائدی از او نقل کرده که اغلب آنها را جامی در نفحات و صاحب طرائق الحقائق در کتب خود ذکر کرده اند (رجوع شود بنفحات ۶۱۰ - ۶۱۲، و سفینه الاولیاء ۶۶، و طرائق الحقائق ۲: ۲۷۴ - ۲۷۶)، - تنبیه، در طبقات شعرانی شرح حال صاحب ترجمه مذکور نیست، ولی در ج ۱ ص ۱۴۰ - ۱۴۳ ترجمه احوال یکی از مشایخ مصر موسوم بابوالسعود بن ابی العشائر باذینی متوفی در سنه ۶۴۴ و مدفون در دامنه کوه مقطم در مصر مذکور است که هیچ ادنی ربطی با ابوالسعود مانحن فیه ندارد و بکلی کسی دیگر است، اشتباه نشود (حاشیه علامه قزوینی)

۱۰۱- هو ابومدین (بفتح میم و سکون دال مهمله وفتح یاء مثناة تحتانیه و در آخر نون) شعیب ابن الحسن یا ابن الحسین الانصاری المغربی الاندلسی از مشاهیر مشایخ عرفای مغرب در قرن ششم، وی در قطنیانه که قریه بوده در حوالی اشبیلیه (اندلس) متولد شده و در سنه پانصد و نود و پانصد و نود و چهار در تلمسان از شهرهای ایالت وهران در غرب الجزایر در حدود سن هشتاد سالگی وفات یافته و در گورستان عباد (بضم عین مهمله و تشدید باء موحده و الف و در آخر دال مهمله) واقع در یکی دو فرسخی تلمسان دفن شده و مزار او هنوز در آنجا زیارتگاه عمومی است و ملوک مغرب از موحدین و بنی مرین و غیرهم ابنیه بسیار عالی مجلل که بسیاری از آنها هنوز باقی است بر قبر او بنا نهاده اند، - ابومدین از مشایخ عارف مشهور محیی الدین بن عربی بوده و این اخیر در تضاعیف فتوحات مکیه و فصوص الحکم بسیار مکرر حکایاتی و احوالی و فوائدی فوق العاده ممتع از او روایت کرده است که اغلب آنها را جامی در نفحات و شعرانی در طبقات و صاحب طرائق الحقائق از روی دو مآخذ مزبور نقل کرده اند، یافعی در ج ۳ ص ۴۶۹ از جمله اصحاب او یکی «ابومحمد عبدالله الفارسی» نامی را اسم می برد که بدون شک مراد همین قطب الدین ابومحمد عبدالله بن علی صاحب ترجمه متن حاضر باید باشد (برای مزید اطلاع از احوال ابومدین رجوع شود بمآخذ ذیل: تاریخ یافعی

ابن معبد^{۱۰۲} در بصره رسیده و بصحبت کسانی چنین رسیده پس^{۱۰۳} از اینها بشیراز آمد و دوستان را میپرسید و بسا علما و فضلا صحبت میداشت.

مترجم کتاب میگوید: شنیدم از پیش‌نماز آن بقعه خواجه روح‌الدین که گفت در این طرف کوه موضعی است که شیخ‌الاسلام بدست مبارك خود سنگی چند نهاده و چنان سنگین است که پهلوانان این زمان قوه آن ندارند که آنرا برگیرند و میگویند که

۳: ۴۶۹ - ۴۷۱، ابن بطوطه ۲: ۱۷۸، نفحات ۶۱۲ - ۶۱۵، شعرانی ۱: ۱۲۳ - ۱۲۵، سفينة الاولياء ۶۷، طرائق الحقائق ۲: ۲۷۶ - ۲۷۹، اعلام زرکلی ۲: ۴۱۳، دائرة المعارف اسلام ج ۱ ص ۱۰۰ - ۱۰۱ بقلم یل که حاوی بهترین ترجمه حالی است که تا کنون کسی از ابومدین جمع کرده است و فهرست مفصلی از مآخذ عدیده دیگر نیز از شرقی و غربی در آنجا بدست میدهد). (حاشیه علامه قزوینی)

۱۰۲ - چنین است در ق م و نیز در ترجمه کتاب حاضر بتوسط پسر مؤلف ص ۶۱ (یعنی ابن معبد یا میم و عین مهمله و باء موحد و دال مهمله)، ب: ابن مصد (کذا)، - بافحص بلیغ هیچگونه اطلاعی از شخصی باین نام و نشان یعنی «ابن معبد» که مناسب مقام باشد یعنی از رجال قرن ششم و ساکن بصره باشد بدست نیاوردیم، و ما احتمال قوی می‌دهیم که این عبارت بکلی محرف باشد بتقریر ذیل: از مطابق بودن مندرجات این ترجمه حال در متن حاضر تقریباً حرفاً بحرف بسا مندرجات شیرازنامه ظن قریب بیقین بلکه قطع و یقین حاصل میشود که مآخذ مؤلف در این ترجمه حال یا خود شیرازنامه بوده یا اصل مشترکی که کتاب حاضر و شیرازنامه هردو از آن نقل کرده‌اند، عین عبارت شیرازنامه ص ۱۱۶ از قرار ذیل است: «و در عصر او [یعنی در عصر صاحب ترجمه] از مشایخ اطراف سلطان العارفين سیدی احمد کبیر [رفاعی] قدس سره در معبدیه و شیخ ضیاءالدین ابو-نجیب سهروردی و عبدالقادر جیلی در بغداد بخدمت او مواخاتی داشتند و غایبانه با یکدیگر محبتی می‌نمودند» انتهی، پر واضح است که «معبدیه» در عبارت مذکور بنحو قطع و یقین و بدون ادنی شك و شبهه تحریف «ام عبیده» است که چنانکه در حاشیه ۱ از ص ۱۲۵ گذشت محل اقامت دائمی سیدی احمد رفاعی بوده‌است، و لابد ناسخی جاهل در ابتدا «ام عبیده» را متصل بیکدیگر «امعبیده» نوشته بوده و سپس «امعبیده» بتوسط ناسخ جاهل دیگری «معبدیه» شده، و بالاخره «معبدیه» در کمال سهولت به «ابن معبد» تحریف شده، و چون قریه ام عبیده چنانکه گذشت نزدیک بصره بوده و این تعیین موضع آن نیز ظاهراً در اصل نسخه منقول عنها موجود بوده لهذا مؤلف کتاب حاضر با احتمال بسیار قوی بواسطه غلط بودن نسخه مآخذ خود توهم کرده که این معبد نام یکی از مشایخ عرفا بوده که در بصره اقامت داشته، هذا ما یظهر لنا والله اعلم بحقیقه الحال. (حاشیه علامه قزوینی).

۱۰۳ - جها: و غایبانه با یکدیگر محبت مینمودند و بخدمت او میل میکردند

پس.

پادشاه عصر^{۱۰۴} در شکار بود اتفاقاً در آن موضع شیخ را دید که عبادت‌خانه میساخت و بموافقت درآمد. شیخ ویرا فرمود بحال خود باش تا ما بحال خود باشیم پس اشارت فرمود و این سنگها هر یکی بجنب یکدیگر بنشستند بامر خدای و عزیزی دیگر گفت که شیخ الاسلام چندین سال نه در شب و نه در روز پای مبارک از حیا دراز نکرد و بقعه مبارک او مشهور و معروف است بمحله سرکچدان و در آن بقعه جماعت صلحا و عباد مدفونند و دو پسر وی یکی شیخ حسام‌الدین محمد و شیخ شهاب‌الدین روزبهان از اکابر مشایخ عصر و پیران دهر بوده‌اند. و وفات شیخ اسلام در سال پانصد و شصت و دو از هجرت بوده است رحمت‌الله‌علیه.

امیر رکن‌الدین عبدالله احمد واعظ پسر امیر اصیل‌الدین عبدالله^{۱۰۵}

سیدی شریف و قانت حنیفی بود^{۱۰۶} و عزلت و انفراد دوست میداشت و وعظ از برای خلائق میفرمود و باحوال خود مشغول بود و از ترس خدای محافظت دین میکرد و جماعت صالحان از وی منتفع میشدند و مؤلف کتاب روح‌الله روحه میگوید سیمای مبارک او دیدم در مجمعی غلبه که روئی نورانی داشت و بصحبت وی مشرف شدم^{۱۰۷} و وفات او در سال هفتصد و پنجاه و پنج از هجرت بود و او را دفن کردند در کوچه سختویه.

امیر سیف‌الدین یوسف بن عبدالله^{۱۰۸}

پسر رشید او بود و خلف صالح او که رسیده بود بمقام ابرار

۱۰۴- مد: عضد.

۱۰۵- الامیر رکن‌الدین عبدالله بن احمد الواعظ سبط الامیر اصیل‌الدین عبدالله العلوی المحمدی (شدالازار) - شرح حال صاحب ترجمه با دو پسرش حسام‌الدین محمد وشهاب‌الدین روزبهان هر سه در شیرازنامه ص ۱۱۵ - ۱۱۶ نیز مذکور است.

۱۰۶- کان سیداً شریفاً قانتاً لله حنیفاً - (شدالازار).

۱۰۷- عین عبارت شدالازار چنین است:

رایته مجمع مشهود سیماء فی وجهه من اثر السجود.

۱۰۸- الامیر سیف‌الدین یوسف بن عبدالله الواعظ (شدالازار).

و ارشاد خلق میکرد و مدت شصت سال در جامع عتیق وعظ فرمود و نصیحت بندگان کرد و وظایف طاعت و بشارت عبادت بجای آورد و به نیکوئی منظور نظر حق تعالی گشته بود و توفیق یافته و در مسعودیه نیز وعظ میگفت و او را وجدی و ذوقی و گریه بود در اثنای وعظ، که اثر میکرد در دلها و رغبت میکردند بانفاس او و او را خلوات و مجاهدات بود و دعاهاى مستجاب داشت که اثر آن بر مسلمانان ظاهر شده بود و ببرکت او براه یقین میرسیدند و نور دین میدیدند و در سال هفتصد و شصت و دوم^{۱۰۹} از هجرت متوفی شد و او را دفن کردند در پس پشت پدر رحمت الله علیه. مؤلف کتاب میگوید در آن بقعه از فرزندان عالم او بسیاری دفن کرده اند^{۱۱۰}.

مترجم کتاب عفی الله عنه میگوید پسر عالم او امیرجلال الدین دیدم و وعظ او شنیدم در مسجد عتیق و چند نوبت در راهها دیدم که هر مریدی که باوی بودی از پیش او میرفتند گویا بر طریقه سنت یاران را پیش میکرده است و پسر رشید او امیر اسمعیل و امیر مظفرالدین نیز از واعظان خوش نفس بودند و در آن بقعه آسوده اند رحمت الله علیهم.

شیخ زین الدین محمد کسائی^{۱۱۱}

واعظی عالم مؤقر و معتبر مجاهد بود. در راه دین امر بمعروف و نهی از منکر^{۱۱۲} میکرد وعظ میفرمود در مسجد جمعه بغدادی و خطابت آنجا را داشت و مصنفات بر شیخ صدرالدین مظفر باغنوی^{۱۱۳} خواند و دختر شیخ خواست و فرزندان از وی

۱۰۹- در شدالازار هفتصد و شصت و سوم آمده است (توفی سنه ثلاث و ستین و سبعمائه).

۱۱۰- اصل عبارت مؤلف کتاب میگوید..... در شدالازار وجود ندارد.

۱۱۱- مد - شیخ نورالدین محمد کسائی - الشیخ زین الدین محمد بن ابی بکر الکسائی (شدالازار) محتمل است که صاحب ترجمه پسر صاحب ترجمه (شیخ جمال الدین محمد بن ابی بکر بن محمد مقری کسائی) باشد یا برادر او - نقل باختصار از حاشیه شدالازار.

۱۱۲- مد: امر معروف و نهی منکر.

۱۱۳- برای شرح حال وی بصفحات بعد رجوع شود.

بوجود آمدند و بیشتر روایات و اجازات از شیخ گرفت و او را اجازات و روایات خود داد^{۱۱۴} و بدانک او را مجموعه‌ها و رساله‌هاست. متوفی شد در سال هفتصد و دوازده از هجرت و او را در بقعه که مشهور است بکسائی دفن کردند و در بقعه جماعت اولیا و عباد مدفونند از فرزندان شیخ و سادات^{۱۱۵}.

شیخ یوسف جویمی

سالکی صاحب علم و بصیرت و عرفان و ذوق بود و در سماع صاحب وجد و دقیقه‌های سلوک میشناخت و عارف بود بواقعه قوم^{۱۱۶} و خلوت بسیار داشته بود و شطح و مقامات بلند نمیورزید و از ظاهر شرع تجاوز نمی‌کرد^{۱۱۷} و بسیار کرامات از او روایت میکردند مردم عدل.

مؤلف کتاب روح‌الله‌روحه میگوید که گاه‌گاه او را میدیدم و بمشاهده فرح‌بخش او میرسیدم و باواز ذکر وی و خبر و حکایت مشایخ او خوش وقت میگشتم و از شیخان او^{۱۱۸} یکی شیخ احمد بازارو بود که مشهور است بصفای وقت و سمو احوال در کشف و عبادات و در عصر او کسی دیگر نبود^{۱۱۹} متوفی شد در سال هفتصد و چیزی از هجرت و او را دفن کردند در بقعه که در محله سختویه است رحمت‌الله‌علیه.

شیخ زیدان بن عثمان

میگویند از اولاد عثمان بن عفان است و از درستی این خبر

۱۱۴- فزوجه بنتا له لمارآه لها اهلا و اجاز له روایه سائر مرویات و مجازاته (شدالازار).

۱۱۵- جها: از مشایخ و سادات.

۱۱۶- عارفا بواقعات القوم (شدالازار).

۱۱۷- مآشرع فی شیئی من الشطح و ماتفوه بما یخالف ظاهر الشرع (شدالازار).

۱۱۸- جها: مشایخ او.

۱۱۹- و من اعیان شیوخه الشیخ فخرالدین احمد المشهور ببازارو الفائق بصفاء وقته و سموحاله و کثرة مکاشفاتة علی ابناء جلده فی زمانه (شدالازار).

مرا اطلاعی حاصل نشد زیرا که در کتاب معارف این قتیبه^{۱۲۰} هیچکس ندیدم که بنام زید یازیدان بود اما مزاری مبارك است و مکانی با فضیلت^{۱۲۱} و بر قبر وی نوشته اند^{۱۲۲} در قبه که بنا کرده اند از برای زیارت و قضاء حاجات^{۱۲۳}.

شیخ زین الدین علی کلاه^{۱۲۴}

از مشایخ صاحب وقت بود و بسیار بخشش و لطف با مردم داشت و میگویند تسخیر جنیان کرده بود و تمکن احوال در اقوال

۱۲۰- مد: قتیبه.

۱۲۱- مد: جانی فاضل.

۱۲۲- مد: نوشته بود.

۱۲۳- اصل شرح حال شیخ زیدان بن عثمان در شدالازار چنین است:

قیل انه من اولاد امیر المؤمنین عثمان بن عفان صهر رسول الله صلی الله علیه و سلم ولم اطلع علی صحة خبره و تتبعت کتاب المعارف لابن قتیبه و غیره فمما وجدت فی اولاد عثمان من یسمى زیداً ولا زیدان، و یقال الالف والنون فیہ للتثنیه للاحاق لان ضجیعه فی قبره یسمى زیداً ایضاً فیها زیدان، و هو مزار مبارك رفعه واعلاه صاحب الکثیر الخیر الجزیل النوال فخرالدین محمد* المسلمانی من اولاد سلمان الفارسی رضی الله عنه ومدفنه هناك رحمة الله علیهم.

* در هر سه نسخه نام این شخص «محمد» مسطور است بهمان نحو که چاپ کرده ایم. ولی در شیرازنامه ص ۱۵۸ نام او «عبدالرحیم» مرقوم است، - با فحص بلیغ هیچگونه اطلاعی در خصوص این شخص نتوانستیم بدست بیاوریم. (حاشیه علامه قزوینی).

۱۲۴- در اینجا پس از ختم شیخ زیدان بن عثمان در ترجمه فارسی این کتاب بقلم پسر مؤلف عیسی بن جنید ص ۶۳ ترجمه حال شخص ذیل را که در هیچیک از سه نسخه عربی موجود نیست علاوه دارد: «شیخ زین الدین علی کلاه، از مشایخ صاحب وقت خود بود و بسیار لطف و بخشش با مردم داشت و میگویند تسخیر جنیان کرده و تمکن احوال در اقوال و افعال هرچه تمامتر داشت و جماعتی از اکابر که بحضور پرنور او رسیده اند از [او] غرایب حکایات و عجایب مقالات نقل میکنند، و شیخ حاجی ابراهیم خنجی و شیخ عقیف الدین کازرونی و مولانا کمال الدین از مریدان وی بودند و مرقد شریف او در همسایه شیخ زیدان است رحمة الله علیه» انتهی، - شرح حال شیخ حاجی ابراهیم خنجی مذکور در ترجمه فارسی کتاب حاضر ص ۶۷ بلافاصله بعد از ترجمه احوال نمرة ۷۸ مسطور است، و در ریاض العارفین ص ۱۰۹ نیز ترجمه حالی ازین شیخ زین الدین علی کلاه بعنوان «علی شیرازی» مذکور است بامعنی زواید که مانند غالب مسطورات آن کتاب باید با نهایت احتیاط تلقی شود، در فارسنامه ناصری ۲: ۱۴۹ نیز فقط يك سطر ترجمه حال او را نگاشته است. (حاشیه شدالازار).

و افعال هرچه تمامتر داشت و جماعتی اکابر که بحضور پر نور او رسیده‌اند از غرائب حکایات و عجایب مقامات او نقل میکنند و شیخ حاج ابراهیم خنجی و شیخ عقیف‌الدین جنید کازرونی و مولانا کمال‌الدین از مریدان وی بودند و مرقد شریف او در همسایه شیخ زیدان است رحمت‌الله‌علیه.

نوبت سوم: گورستان سلم و حوالی آن

شیخ سلم بن عبدالله صوفی^۱

از اکابر متقدمانست و از مشاهیر مشایخ صوفیه و در فارس ثابت قدم بود و در معرفت راسخ گشته. دیلمی باسناد خود روایت میکند از شیخ کبیر که او از زکریا بن سلم روایت میکند و او روایت از شیخ سلم میکند که گفت پیری چند روز با من مصاحب بود و نماز با هم میگزاردیم روزی با من گفت میخواهی که خضر علیه السلام را به بینی گفتم بلی گفت برخیز و با هیچکس مگوی با هیچکس نگفتم و از مسجد بیرون رفتیم و بشهری درشدیم که هیچ سور و دروازه نداشت. دیگر بصحرائی رسیدیم فراخ و روشن و خیمه بود پیر گفت چون در این خیمه درآئیم باید که هیچ نگوئی پس در آن خیمه درآمدیم. پیری نشسته بود در غایت روشنی و نیکوئی. سلام کردیم و جواب داد بعد از آن پرسید که این شخص کیست پیر گفت مردی صالح است گفت این مرد بخانه حاکمان میرود گفت بلی فرمود که از میراث پدر چیزی مانده است بوی^۲ پیر همصحبت من گفت بلی. در این سخن بودم که^۳ نه پیر دیدم و نه خیمه بعد از آن ده روز در آنجا بماندم و در صحرا میگذشتم و

۱- الشیخ سلم بن عبدالله الصوفی الشیرازی (شدالازار).

۲- جها: چیزی بوی رسیده است.

۳- جها: در حالت سخن گفتن نگاه کردم.

هیچکس ندیدم و باز گشتم بمقام خویش رحمة الله علیه.

شیخ مؤمل بن محمد جصاص^۴

از بزرگان مشایخ شیراز است و مسافرت حجاز و عراق کرده و زبانی نیک در علم توحید و معارف داشت با آنکه عامی بود و چیزی نمی نوشت اما از اهل عصر هیچکس فهم علم چون وی نداشت و علی بن سهل^۵ چند مسئله از وی پرسید و همه را جواب داد شیخ عبدالرحیم اصطخری میگوید روزی با شیخ مؤمل بطرف بیرون رفتیم بدر منذر و من کتابی داشتم و میخواندم و

۴- مد: شیخ سهل بن محمد جصاص! جصاص: خصاص.

شرح احوال این شخص در نفحات الانس جامی ص ۲۷۲-۲۷۴ نیز مذکور است و محتویات آن در بسیاری از مطالب عیناً با کتاب حاضر یکی است ولی نفحات بسیار مفصل تر است بطوریکه واضح میشود که نفحات از کتاب حاضر نقل نکرده بلکه هر دو از مأخذ مشترک قدیمتری اقتباس کرده اند، و آن مأخذ مشترک بمعقیده ما چنانکه از بعضی قرائن مستفاد میشود عبارت بوده از ترجمه طبقات الصوفیه ابو عبدالرحمن سلمی نیشابوری متوفی در سنه ۴۱۲ که خواجه عبدالله انصاری معروف در قرن پنجم آنرا از عربی به فارسی قدیم هروی ترجمه کرده بوده و بعدها جامی در اواخر قرن نهم آنرا به فارسی معمول عصر خود درآورده و بعضی زواید و اضافات نیز به آن افزوده و نفحات الانس معروف را از آن ساخته است (ازین ترجمه خواجه عبدالله انصاری فعلاً يك نسخه در کتابخانه نوری عثمانیه در استامبول و يك نسخه دیگر ظاهراً در کلکته موجود است)، - نام صاحب ترجمه یعنی مؤمل جصاص در انسان سمعانی در نسبت «شیرازی» (ورق ۳۴۴ الف) استطراداً در ضمن ترجمه احوال شیخ کبیر محمد بن خفیف نیز آمده است (حاشیه علامه قزوینی).

۵- یعنی ابوالحسن علی بن سهل بن محمد بن الازهر الاصفهانی از اجله عرفاء اواخر قرن سوم و از اقران جنید، وی از اصحاب محمد بن یوسف البناء جد مادری ابو نعیم صاحب حلیه الاولیاء است و این محمد بن یوسف بناء نیز از مشاهیر عرفاء قرن سوم بوده و شرح احوال او در حلیه الاولیاء و نفحات مسطور است، - صاحب ترجمه بتصریح ابو نعیم در تاریخ اصبهان طبع لیدن ج ۲ ص ۱۴ و ابن الجوزی در تاریخ منتظم ۱۰۵:۶ و ابن تفسری بسردی در نجوم الزاهرة ۳: ۱۹۷-۱۹۸، در سنه سیصد و هفت هجری وفات یافت. ولی تاریخ گزیده وفات او را در حدود سنه ۲۸۰ نگاشته و آن سهو واضح است، قبر علی بن سهل هنوز در اصفهان زیارتگاه عمومی است و واقع است در شمال شهر در خیابان دروازه طوقچی نزدیک قبر صاحب بن عباد، - (برای مزید اطلاع راجع بصاحب ترجمه و اقوال و فوائد منقوله ازو رجوع شود علاوه بر مأخذ مذکور در فوق بمأخذ ذیل: کتاب الملع ابو نصر سراج طوسی ص ۱۶۰، ۲۳۸، حلیه الاولیاء ابو نعیم اصفهانی ۱: ۴۰۴-۴۰۶. حاشیه علامه قزوینی).

او گوش بمن داشت تا بیامدیم بمسجد چون درآمدیم امام خطبه میخواند پس روی بمن کرد و گفت اگر نماز من فوت میشد هر آینه این کتاب میسوختم و میدانستم که همه باطل و گناه است که خواندی و قوت وی از کسب او بود هر صبح در جامع عتیق نماز صبح بگزاردی و در دفتر عثمان نشستی و بدرس قرآن مشغول شدی^۶ و با هیچکس سخن نگفتی تا آفتاب برآمدی بعد از آن برخاستی و نماز چاشت بگزاردی. ابوسعید میگوید روزی بنشستم تا نماز چاشت بگزارد چون پرفت از عقب او برفتم تا بدر خانه رسید دیدم که نزدیک سیصد کس بودند که جمع گشته در آنجا^۷. و با همه کس سخن گفت و کار همه بگزارد بیکساعت^۸ بعد از آن با فرزندان گفت افزار بستانید و بفلان موضع روید تا من بشما رسم^۹ پس نظر کردم و ویرا ندیدم و در عقل خویش متحیر بماندم بعد از آن آواز وی شنیدم که گفت ای پسر صباح مرا دیدی گفتم بلی گفت من در این وقت با خلائقم و ذکر خدای تعالی از من

۶- قال الشيخ عبدالرحيم الاصطخري قال لي يوماً قم بنا الى الصحراء. فخرجنا الى باب مندر فكننت اقرا و هو يسمع فلما فرغنا اتينا المسجد و الخطيب يخطب فقال لو فاتتني الصلوة لحرقته اي ذلك الكتاب (يعني كتابي را که عبدالرحيم اصطخري میخوانده و او گوش میداده) و لعلمت انه زور و باطل و كان قوته من كسبه فاذا صلى الصبح جلس في الجامع عند باب المصاحف يدرس القرآن.

۷- جها: که نزدیک بسیصد کس جمع آمده بودند در آنجا.

۸- مد: و با هیچکدام از آنها سخن نگفت و کار همه بگذارد بیکساعت.

قد اجتمع نحو ثلثمائة رجل فكلّمهم كلّمهم و قضی حاجاتهم و فرق فتیانه علیهم کل ذلك فی مقدار ساعة (شدالازار).

۹- ثم قال لفلمانه خذوا الابرار و اذهبوا الى الموضع الفلانی حتی الحق بكم (شدالازار).

ابزار در اینجا چنانکه فقره معادله این عبارت در نفحات (و غلامان را گفت که دست افزار را بفلان جای برید که من بشما میرسم) بر آن دلالت میکند مرادف (افزار) است یعنی آلات و ادوات پیشه‌وران عموماً مانند تیشه و تبر و چکش و اره و ماله و امثال ذلك (برهان قاطع و غیره)، و سیاق کلام نیز بدون شك مقتضی همین معنی است زیرا که صاحب ترجمه جصاص یعنی گچ‌کار یا گچ‌پز بوده و بشاگردان خود میگفته که اسباب کار مرا از تیشه و ماله و غیره ببرید بفلان جای تا خود من بیایم. ولی چیزی که مایه تعجب است اینست که کلمه ابزار باین معنی که فارسی صرف است آنهم فارسی عامیانه یا محلی (و اکنون هم در ایران در زبان عوام عیناً بهمین صورت مستعمل است و لغتی است در افزار که فارسی فصیح و در فرهنگها ضبط است مؤلف چنانکه ملاحظه میشود آنرا در طی عبارت عربی استعمال کرده و بدون شك خیال میکرده که عربی است.

ميجوئى پس اگر نه آن بودى كه جواب سلام فرض است نميدادم^{۱۰} متوفى شد در سال سيصد و بيست و دوم از هجرت و قبر او متصل است بداخل مسجد جنازه رحمت الله عليه.

شيخ ابوالسائب^{۱۱}

كه مشهور است بآثار رسول صلى الله عليه و آله و سلم از اولياء مقربست و ميگويند پدر او تاجرى مالدار بود چون وفاتش رسيد دو پسر داشت پس مالهاى پدر قسمت كردند كما فرض الله چون بشعره حضرت رسالت صلى الله عليه و آله و سلم رسيدند برادر ابوالسائب گفت بمقراض دو نيم كنيم و هريك نيمه بستانيم ابوسائب گفت موى رسول صلى الله عليه و آله و سلم از آن عزيزتر و جليلتر و شريفتر است كه بمقراض پاره كنيم و ليكن ميستانم من اين كرامت و بركت كه خداى تعالى روزى من كرده است و تو تمام مال بستان بعد از آن برادرش تمام مال بستد و ابوسائب شعره حضرت رسالت صلى الله عليه و آله و سلم بستد و بر چشم ماليد و در جيب خود بنهاد و در مدت عمر با وى بود و آنرا بوى ميكرد و بوسه ميداد و صلوات بسيار بر رسول صلى الله عليه و آله و سلم ميفرستاد چون وفاتش رسيد وصيت كرد كه چون مرا بشوئيد كفن مرا بپوشانيد و مرا خوش بوى كنيد و اين موى كريمه

۱۰- مترجم تسامحى كرده و عينا متن را ترجمه نكرده است براى مزيد اطلاع عين عبارت شدالازار نقل ميشود:

فما رأيت اوفر عقلا منه فتعيرت فيه فالتفت الى و قال يا بنى رايتنى بالغداة فى المسجد قلت قال انا فى هذا الوقت مع هذا الخلق اذكر الله منى فى ذلك الوقت، قال و متى كان يعمل لايزيد على رد السلام و لا يكلم احدا و يقول انى اجير ولولا ان رد السلام فرض ما اجبته.

۱۱- شرح احوال صاحب ترجمه در شيرازنامه ص ۱۵۵ نيز مذكور است و در آنجا او را چنين عنوان كرده (ابو السائب بن اسحق شامى) و گويد او از سادات شام بود و در اوئل عهد عضدالدوله بشيراز آمد، و مرحوم فرصت شيرازى در آثار المعجم ص ۴۶۳ نيز شرح حال مختصرى از او كه خلاصه شيرازنامه است ذكر كرده ولى وفات او را در آنجا در سنه سيصد و چهل و شش نگاشته و ما هيچ ندانستيم از روى چه ماخذى مرحوم فرصت اين تاريخ وفات را نقل كرده است (حاشيه علامه قزوينى).

در چشم راست من نهید مگر ببرکت این شعره کریمه خدای تعالی بر من رحمت کند که مرا هیچ وسیلتی نیست. پس همچنان کردند بعد از آن یکی از صالحین در خواب دید حضرت رسالت را صلی الله علیه و آله و سلم که فرمود مردمان را بگوی که هر کس که او را حاجتی باشد بر سر قبر ابوسائب بیاید و بطلبد که انشاءالله مرادش حاصل شود پس خلائق بسیار قصد زیارت او کردند و هر که آنجا میرسید اگر سوار بود جهت اعزاز پیاده میشد اکرام شعره مبارکه حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم را و مزار او مشهور است میان گورستان رحمت الله علیه.

شیخ ابومبارک عبدالعزيز بن محمد بن منصور^{۱۲}

از بزرگان عصر و مقتدای زمان بود و خطیب و امام مسجد جامع عتیق بود در زمان اتابک زنگی بن مودود^{۱۳}. و او را اسانید عالیه هست و پیشوای اصحاب حفاظ و احادیث بود در عهد خود و علماء ربانی روایات از او دارند و مقامات او مشهور است و خبر تلمیز او که در قبر عشری با وی میخواند در حکایات مزاری دیگر از پیش رفت^{۱۴} متوفی شد در سال پانصد و پنجاه و نهم از هجرت^{۱۵} و قبر او در میان مسجد جنازه است در این گورستان

۱۲- الشیخ ابو المبارک عبدالعزيز بن محمد بن منصور بن ابراهیم الادمی (شدالازار).

۱۳- دومین پادشاه از سلسله ملوک سلغریان فارس (سنه ۵۵۸-۵۷۱).

۱۴- مؤلف حکایتی را که در اینجا بدان اشاره میکند قبلاً نسبت به ابو- اسحق ادمی داده است نه به (ابو المبارک ادمی) که کنیه صاحب ترجمه حاضر است. و در صحت این کینه ابدأ جای تردید نیست چه علاوه بر مؤلف کتاب حاضر صاحب معجم البلدان و شیرازنامه و طبقات القراء نیز همه بدون استثنا کینه او را «ابوالمبارک» ضبط کرده اند، پس یا «ابو اسحق» در ص ۲۳ اشتباه است از مؤلف کتاب بجای «ابو المبارک» (و بنابراین حاشیه ۳ در آن صفحه لغو و بی مورد خواهد بود)، و یا آنکه شاید اصلاً آن شخص مذکور در ص ۲۳ و صاحب آن واقعه بعد از مرگ بکلی غیر صاحب ترجمه ما نحن فیه است و مؤلف بواسطه اشتراک هردو در نسبت «الادمی» مابین آندو خلط کرده و دو شخص متفاوت را یکی فرض نموده است.

۱۵- این تاریخ وفات عیناً مطابق است با شیرازنامه ص ۱۱۴، در طبقات القراء شمس الدین محمد جزری نیز شرح حال مختصری از صاحب ترجمه مسطور است که عین عبارت او از قرار ذیل است (ج ۱: ۳۹۶-۳۹۷): «عبدالعزیز بن محمد

رحمت الله عليه^{۱۶}.

شیخ ابوطاهر محمد بن ابی نصر شیرازی^{۱۷}

از زاهدان بلد و عابدان عهد خود بود و بر اهل فضل و تقوی سرآمد و در معرفت و حالت نشانه عصر در سال پانصد و پنجاه و سوم وفات یافت و او را دفن کردند در طرف مقبره.

شیخ احمد بن یحیی

که کنیت او ابوالعباس است^{۱۸}.

فاضلان روایت کرده‌اند و مردمان دیده‌اند که کتابت و سلام از شیخ جنید بغدادی و ابومحمد رویم رحمت الله علیهما بوی رسیده است. و بدانک سهل بن عبدالله تستری دیده و شیخ کبیر میگوید که هیچکس ندیدم که متحقق باشد در دریافتن مگر احمد بن یحیی و او شیخی است که دیلمی روایت میکند از شیخ کبیر که گفت در صحن جامع عتیق طیلسان خویش می‌پیچید و بشیب سر

ابن منصور بن ابراهیم بن مرداس ابو المبارک الشیرازی شیخ فارس متصدر حاذق قرأ بالروایات علی عبدالله بن احمد انخرقی و سلیمان بن ابراهیم بن محمد و عبدالله بن علی بن عبدالله الطامدی و محمد بن محمد بن عبدالرحمن المدینی، قرأ علیه هبة الله بن یحیی الشیرازی، بقی الی حدود الاربعین و خمسمائة انتهى.

۱۶- در نسخه مد کلمه مزار بعد از کلمه میان و قبل از کلمه مسجد در بالای سطر اضافه شده است ولی با توجه بمتن شدالازار (وقبره فیما بین مسجدی الجنائزه فی المقبره) از متن ترجمه حذف گردید.

۱۷- شرح حال این شخص در شیرازنامه ص ۱۱۵ نیز مذکور است و در جمیع جزئیات با متن حاضر یکی است.

۱۸- مد: جساس است! شرح احوال این شخص در نفحات ص ۱۶۱-۱۶۲ نیز مذکور است و استطراداً نیز نام او در شیرازنامه ۹۴ و همین کتاب حاضر ۳۹-۴۰ آمده، - تاریخ محقق وفات او بدست نیامد ولی چون وی بتصریح مؤلف اولین شیخی است که شیخ کبیر محمد بن خفیف متوفی در ۳۷۱ با او صحبت داشته و چون شیخ کبیر عمر بسیار طولی نموده بوده: با قل اقوال نود و پنج سال و به اکثر آنها صدو بیست و شش سال! پس قاعدتاً و جریاً علی‌ظواهر الامور بایستی وفات صاحب ترجمه در اوایل یا علی‌الاکثر در اواسط مائه رابعه روی داده باشد، (حاشیه علامه قزوینی).

میگذاشت و سنگ‌ریزه بر سر انگشتان خرد میکرد و میانداخت در شبها در وقت صبح که مؤذن میامد از برای بانگ صبح بعد از آن برمیخاست و پیش از وقت صبح نماز خفتن میگذارد و حکایات او بسیار است در سیره^{۱۹} و قبر او مشهور است بشیخ احمد شهره رحمت الله علیه^{۲۰}.

شیخ بهاءالدین بن عمر سلکو^{۲۱}

در اوائل حال جوانی بود که گله‌بانی میکرد و در روز گوسفندان میچرانید و رئیسی داشت و آن رئیس را دختری جمیله بود و شیخ را عادت آن که در روز گوسفندان رئیس میچرانید و در شب در خانه رئیس شب زنده میداشت و حال جوان در غایت حسن و ادب و امانت و دیانت بود پس دختر رئیس بر وی عاشق شد و چند وقت در^{۲۲} عاشقی صبر و قرار نداشت. ناگاه شبی غفلتی در اهل خانه و خویشان بیافت و فرصتی شمرده نزد شیخ جوان

۱۹- بظن غالب بقرنیه اینکه راوی این ترجمه حال بتصریح مؤلف دیلمی است مراد از سیره باید کتاب (سیره شیخ کبیر) تألیف همان ابوالحسن علی دیلمی باشد (علامه قزوینی).

۲۰- عبارات شدالازار درباره صاحب ترجمه فوق چنین است:

قد لقی افاضل الناس و کتب عن الجنید و ابی محمد رویم ولقی سهل بن عبدالله التستری، روی الدیلمی عن الشیخ الکبیر ابی عبدالله انه قال ما رایت واجدا متحققا فی وجهه السرمذیة مثل احمد بن یحیی و هو اول شیخ صحبه ابو عبدالله قال و کان یبیت فی صحن المسجد الجامع یجمع طیلسانه و یجعله تحت رأسه ویستلقی علی قفاه و یأخذ الحصا و یکسره بأسنانه و یرمیه الی ان یؤذن للصبح ثم یقوم و یصلی بطهارة العشاء و حکایاته فی السیرة کثیرة، قیل مرقده فی هذه المقبرة ولم اطلع علیها بعد رحمة الله علیهم - کاملا روشن است که عبارت: و قبر او مشهور است بشیخ احمد شهره اشتباه محض است چه شیخ احمد شهره که در شماره ۳۷ آمده است شخصیتی دیگر بوده و با شیخ احمد یحیی کاملا متفاوت است و معلوم نیست این عبارت بچه مناسبت در اینجا آمده است والله اعلم مضافا بر اینکه اصلا در متن شدالازار ذکری از این موضوع نیست و مرحوم علامه قزوینی نیز متعرض این امر نشده‌اند.

۲۱- مد: شیخ بهاءالدین عمر بن سلکو - جها: شیخ بهاءالدین عمر بن شاکر - الشیخ بهاءالدین کرشاف بن عمر المعروف فی شیراز بشلکو. (شدالازار)

۲۲- مد: چند در.

درآمد و خواست که در برش گیرد. جوان نظر کرد دختری صاحب جمال دید که او را بخود میخواند گفت آیا عجب نباشد که این دختر رئیس باشد. پرهیزگاری کرده نهی نفس نمود از هوی. دختر مبالغه کرد پس بانگ بر وی زد و گفت میروی و مرا بحال خود میگذاری یا خویشان تو بیدار کنم دختر بترسید و برفت. پس در آن حالت که نهی نفس از حرام کرده بود در حال گوئیا واردی از غیب بوی رسید که از حس خویش غایب گشت بعد از آن بهوش باز آمد و ترك گله بانی بکرد و بکلی روی بخدا کرد و درهای فتوحات بر وی گشاده شد پس علما و صلحا بزیارت او میرفتند و میگویند که پسری داشت و چند وقت بمسافرت رفته غایب گشت و خلق میگفتند که مرده است و مادرش گریه میکرد و شیخ میفرمود که زنده است و من او را دیدم که گرد گوسفندی چند میگشت و انشاءالله زود میاید بعد از چندروز آن پسر بیامد و با وی گوسفندی چند بود. متوفی شد در سال ششصد و هشتاد و هشتم از هجرت و قبر وی در پس محراب مسجد جنازه است نزدیک حاجی ابراهیم خنجی رحمت الله علیه.

حاجی ابراهیم خنجی^{۲۳}

محدثی عامل و باوقار بود. در تصحیح کتب حدیث و تعلیم

۲۳- جها: شیخ ابراهیم خنجی.

مرحوم علامه قزوینی در ذیل شرح حال شیخ بهاءالدین بن عمر شلکو درباره حاجی ابراهیم خنجی چنین مرقوم داشته اند:

در اینجا پس از ختام شرح احوال شیخ بهاءالدین شلکو در ترجمه فارسی کتاب حاضر بقلم پسر مؤلف ص ۶۷ (نسخه جها) ترجمه احوال ذیل را که در هیچیک از نسخ سه گانه عربی کتاب حاضر که در تصرف ماست موجود نیست علاوه دارد (شیخ ابراهیم خنجی: محدثی عالم و با وقار و در تصحیح کتب حدیث و تعظیم و درس قرآن مجید بود و روز تا شب در مسجد عتیق اعتکاف داشت و صلحا میرفتند و از خیرات و برکات وی بخشی میگرفتند و طلبه بسیار صباح و پیشین و پسین قرائت و حدیث و قصائد و غیر آن بر وی میخواندند و کتب بی شمار بنظر مبارک او درست می ساختند و بیشتر عمر او صرف قرائت و حدیث و درس بود و تصحیح کتب و مقابله می نمود و مشایخ و موالی و سادات بر وی متردد بودند و اخذ فوائد از او داشتند انتهی - علامه فقیه عنایت باین نکته نداشته اند که مؤلف شدالازار

و درس قرآن مجید بود و روز تا شب در منظر مسجد عتیق اعتکاف داشتی و صلحا میرفتند و از خیرات و برکات وی بخشی میبردند و طلبه بسیار صباح و پیشین و پسین قرائت و حدیث و قصائد و غیر آن بر وی میخواندند و کتب بیشمار بنظر مبارک او درست میساختند و بیشتر عمر او مصروف قرائت حدیث و دراست و تصحیح کتب و مقابله بود و سادات و مشایخ و موالی بر وی متردد بودند و اخذ فوائد از او میکردند.

مترجم کتاب عفی الله عنه میگوید شبی حضرت رسالت صلی الله علیه و سلم مرا در خواب فرمود که خدمت حاجی ابراهیم خنجی بکن که او از ماست چون بیدار شدم بقاعده هر روز برفتم جهت قرائت کتاب مشکوة چون سبق بخواندم خواب عرضه داشت فرمود که صلوات بسیار میباید فرستاد بعد از آن صلواتی بفرستاد بعبارتی که در کتب ندیده بودم و از کس نشنیده بعد از چند روز برفتم بعزم تلقین ذکر سه نوبت لا اله الا الله فرمود و پس فرمود تو نیز سه نوبت بگویی. بعد از چند روز دیگر گفتند در مغسل حاجی حاضر شو و روز جمعه بود پس برفتم حاجی وفات کرده بود و با عمله موافقت کردم در تکفین و تجهیز و غسل. و مدفن او نزدیک موی مبارک رسول الله است.

شیخ سعدالدین محمود بن محمد صالحانی^{۲۴}

ادیبی بود که مسافرت حجاز کرد و مشایخ آن عهد دریافت

شرح احوال کسانی را مینگارد که قبل از او یا در حیات وی وفات کرده باشند و دارای مزاری باشند. درحالیکه مترجم کتاب مینویسد: شبی حضرت رسالت صلی الله علیه و سلم مرا در خواب فرمود که... انتهی... پس بطور قطع و یقین شیخ ابراهیم خنجی پس از وفات مؤلف کتاب زنده بوده است و اگر شرح احوال وی در شدالازار نیامده است جای تعجب نیست و باید توجه داشت که عبارت (نزدیک حاجی ابراهیم خنجی) در پایان شرح احوال شیخ بهاءالدین بن عمر شلکو از خود مترجم است و در متن شدالازار وجود ندارد و این خود مؤید این موضوع است که شیخ بهاءالدین پس از فوت مؤلف در حیات بوده است.

۲۴- جها: صالحان - الشیخ سعدالدین ابو حامد محمود بن محمد الصالحانی
الادیب (شدالازار).

و بعراق رفت و ابو موسی مدینی دید^{۲۵} و صحبت وی دریافت و کسانی که در عصر او بودند مصاحب ایشان گشت. بعد از آن بشیراز آمد و ساکن گشت و حدیث میخواند و می شنید و تصنیف کتابها میکرد در فنون و میگویند هفتاد سال عمر داشت و صاحب فراست بود. متوفی شد در سنه ششصد و دوازدهم از هجرت او را دفن کردند نزد قبر ابوالسائب رحمت الله علیه.

شیخ شهاب الدین ابوبکر محمد بیضائی^{۲۶}

عالمی محقق و سالکی متبحر بود که دائماً در ذکر و فکر علوم

شیرازنامه ص ۱۲۴: سعدالدین محمود بن الحسین یعرف بادیب صالحانی، - صالحان بتصریح سمعانی و یاقوت و شیرازنامه نام محله بوده از محلات اصفهان و جمع کثیری از علما و فضلا از آن محله برخاسته اند که همه مشهورند بنسبت «صالحانی» و اسامی عده کثیری از ایشان در انساب سمعانی و معجم البلدان مذکور است، و در شیرازنامه در ضمن شرح احوال صاحب ترجمه ذکر عده از اولاد و اعقاب او نیز آمد، حاشیه علامه قزوینی.

۲۵- متوفی در سنه ۵۸۱.

۲۶- جها: شیخ شهاب الدین بو بکر بن محمد بیضائی - مد: شیخ شهاب ابوبکر محمدرمضان - الشیخ شهاب الدین ابوبکر محمد بن احمد المصالحی البیضاوی (شدالازار).

در شیرازنامه شرح احوال این شخص مذکور نیست ولی شرح احوال پسر او شیخ نجم الدین عبدالرحمن آتی الذکر را با دو پسر این اخیر (نمره ۸۲ و ۲۳۱ از تراجم کتاب حاضر) در ص ۱۲۰-۱۲۱ ذکر کرده است و عنوان این ترجمه حال چنین است: «الشیخ امام المذهبین نجم الدین عبدالرحمن ابی بکر المعروف بابن الصالح البیضاوی»، و بدون هیچ شبهه «الصالح» تحریف المصالح یا مصالح است، پس تقریباً بیقین می پیوندند که «مصالحی» نسبت بیکی از اجداد صاحب ترجمه بوده است نه بموضعی یا قبیلۀ یا چیزی ازین قبیل، در نسخه ق که اقدم و اصح نسخ کتاب حاضر است بضبط قلم روی میم مصالحی ضمه گذارده که معلوم میشود (اگر اعتماد باین نسخه نمائیم) که حرف اول این کلمه مضموم است، - تنبیه، مؤلف کتاب حاضر تراجم احوال هشت نفر از اعضاء این خاندان معروف بمصالحی را متفرقه در تضاعیف کتاب ذکر کرده است که فهرست اجمالی اسامی ایشان با نمرات تراجم احوال ایشان برای اینکه همه در یک جا جمع باشد از قرار ذیل است: اول صاحب ترجمه حاضر شیخ شهاب الدین ابوبکر محمد بن احمد المصالحی البیضاوی متوفی در سنه ۵۴۸ (نمره ۸۰ از تراجم)، دوم پسر او شیخ نجم الدین ابو محمد عبدالرحمن بن محمد ابن احمد متوفی در ۵۶۵ یا ۶۱۳ (نمره ۸۱)، سوم پسر این اخیر شیخ موفق الدین [محمد] بن نجم الدین عبدالرحمن متوفی در ۶۳۶

دین بود و بمذهب ابو حنیفه فقه میخواند و مشایخ بسیار دیده بود و خصائل پسندیده جمع کرد و مسافرت ماوراءالنهر و خراسان بکرد و بعد از آن مسافرت مصر و شام نمود و بمکه معظمه رسید و در آنجا مجاور شد و بعد از مدتی بازگشت و بشیراز ساکن شد. فقیه^{۲۷} میگوید او مردی است که ملجاء صدیقانست و موئل ارباب حق و یقین و او را مشیخه که ذکر مسموعات و مفردات بزرگان در آن است و از مشایخ او یکی حافظ ابو مبارک ادمی^{۲۸} است و بسیاری از علما شاگردان اویند میگویند چون وفاتش نزدیک شد کفن خود و مایحتاج راست کرد و قبر خود نزدیک ابوالسائب فرو برد و وفات کرد در ماه رمضان در سال ششصد و چهل و دوم از هجرت^{۲۹} رحمت الله علیه.

شیخ نجم الدین عبدالرحمن بیضاوی^{۳۰}

پیری عظیم الشان بود و روایتهای او از ابوموسی

(نمره ۸۲)، چهارم پسر دیگر او شیخ شهاب الدین ابوبکر محمد بن نجم الدین عبدالرحمن متوفی در ۶۴۹ (نمره ۲۳۱)، پنجم پسر این اخیر شیخ رکن الدین عبدالله بن شهاب الدین محمد متوفی در ۶۷۴ (نمره ۲۳۲)، ششم پسر این اخیر شیخ شمس الدین عبدالصمد بن رکن الدین عبدالله متوفی در ۷۲۸ (نمره ۲۳۳)، هفتم پسر این اخیر شیخ نجم الدین احمد بن شمس الدین عبدالصمد متوفی در ۷۴۴ (نمره ۲۳۴)، هشتم پسر این اخیر شیخ عبدالرحیم بن نجم الدین احمد متوفی در هفتصد و چیزی (نمره ۲۳۵). (حاشیه علامه قزوینی).

۲۷- یعنی فقیه صائن الدین بن محمد بن سلمان متوفی در سنه ۶۶۴ که صاحب تالیفی بود موسوم به (تاریخ مشایخ فارس).
۲۸- متوفی در سنه ۵۵۹.

۲۹- و توفی فی رمضان سنه ثمان و اربعین و خمسمائة (شذالازار).
از اینکه یکی از اساتید صاحب ترجمه ابوالمبارک ادمی است که چنانکه گذشت در ۵۵۹ وفات یافته و نیز از اینکه پسر آتی الذکر او نجم الدین عبدالرحمن چنانکه خواهد آمد در ۵۶۵ متوفی شده تقریباً قطع حاصل می شود که فقط نسخه ق که وفات او را در سنه ۵۴۸ ضبط کرده باید صحیح باشد والا اگر وفات او بطبق ب م در سنه ۶۴۸ بوده لازمه اش این خواهد شد که وی ۸۹ سال بعد از وفات استاد خود و ۸۳ سال بعد از وفات پسر خود در حیات بوده است و هر يك از این دو فرض بتنهایی عادة بغایت مستبعد است تا چه رسد باجتماع آنها معا در مورد شخص واحد. (علامه قزوینی).

۳۰- الشیخ نجم الدین ابو محمد عبدالرحمن بن محمد بن احمد المصالحی البیضاوی. (شذالازار).

مدینی^{۳۱} و جماعتی بود که معاصر وی بودند. از مصاحبان او یکی شیخ صفی‌الدین محمد کرمانی^{۳۲} است که روایت کتاب کنزالحقایق

۳۱- یعنی ابو موسی محمد بن عمر بن احمد المدینی الاصفهانی الحافظ از مشاهیر علما و محدثین قرن ششم، در سنه ۵۸۱ در سن هشتاد سالگی در اصفهان وفات یافت، و مدینی در نسبت او منسوب است بمدینه اصفهان نه بمدینه حضرت رسول یا غیر آن، صاحب ترجمه را تألیفات عدیده است که اسامی اغلب آنها در طبقات الشافعیه سبکی مذکور است، و از جمله تألیفات او ذیلی است بر کتاب معرفة الصحابه ابو نعیم اصفهانی صاحب حلیه الاولیاء و از غرایب مطالبی که درین کتاب آورده فقره ذیل است (بنقل سبکی ۴: ۹۱ و ابن حجر در لسان المیزان ۳: ۱۱-۱۰): صاحب ترجمه از مکی بن احمد بردعی و او از اسحق بن ابراهیم طوسی که پانصد و هفت ساله بوده روایت کرده که او در هند در شهر تنوخ [ظ: قنوج] سرباتک پادشاه هند را که نهصد و بیست و پنج ساله بوده ملاقات کرده و سرباتک بوی گفته که حضرت رسول در حیات خود نامه بوی نوشته بوده و آنرا مصحوب ده نفر از صحابه که از جمله ایشان عمر و عاص و ابو موسی اشعری و صهیب و اسامة و حذیفه بوده‌اند بنزد وی فرستاده و او را دعوت باسلام نموده و وی نامه حضرت رسول را بوسیده و اسلام آورده است و سرباتک مذکور در سنه ۳۳۶ وفات یافته است، سبکی پس از نقل این حکایت گوید که ابن‌الاثیر بر ابو- موسی مدینی در شمردن این شخص از جمله صحابه طعن زده‌است و سپس سبکی گوید و در حقیقت از مثل ابو موسی کسی ایراد امثال این روایات جای بسی طعن و انکار است، و ابن حجر گوید که ذهبی در تجرید اسماء الصحابه گفته که این مطلب کذب صریح است، راقم سطور گوید این روایت نمونه کامل العیاری است از ساده‌لوحی و زود باوری و سلامت باطن بسیاری از حفاظ مشهور که فقط «مخزن» حدیث بوده‌اند و صدها هزار حدیث با اسانید آنها و اسامی رواة آنها و طرق مختلفه آنها و بعضی حتی تا یک میلیون حدیث (حاجی خلیفه در عنوان «جمع الجوامع») در حفظ داشته‌اند ولی در مقابل از هرگونه قضاوتی و انتقادی و موازنه قضایا با ترازوی عقل و عادت و منطق و قیاس هزارها فرسنگ دور بوده‌اند، (برای مزید اطلاع از شرح احوال صاحب ترجمه رجوع شود بمآخذ ذیل: ابن خلکان ۲، ۶۱، سبکی ۴: ۹۰-۹۲، ابوالفداء و یافعی و نجوم الزاهرة هر سه در حوادث سنه ۵۸۱، طبقات القراء ۲: ۲۱۵، اعلام زرکلی ۹۵۸، الکنی و الالقاب مرحوم حاج شیخ عباس قمی در «المدینی»). (حاشیه علامه قزوینی)

۳۲- چنین است در هر سه نسخه، و این بنحو قطع و یقین فلفط فاحش است از نساختن یا از خود مؤلف چه اسم صفی‌الدین کرمانی صاحب الكنز الغنی من اختیارات الصفی که در متن بدان اشاره کرده بتصریح خود مؤلف در شرح احوال او در نمرة ۲۷۴ و نیز بتصریح صاحب شیرازنامه در ص ۱۲۱ «عثمان» بوده است نه «محمد». (حاشیه علامه قزوینی)

از وی میکند و کرامات بسیار و مقامات بیشمار دارد و متوفی شد در سال پانصد و شصت و پنجم از هجرت^{۳۳} و قبر او نزد قبر پدر اوست رحمت الله علیه.

شیخ موفق الدین^{۳۴}

مسافرت حجاز و عراق کرد و علوم حاصل نمود و حدیث شنید و صحبت پیران دریافت و بسیار در صحبت شیخ ابوالحسن کردویه بود بعد از آن در مسجد عتیق مجاور شد و هر روز یک ختم قرآن میکرد و درس علم نیز میگفت دیگر وقتها. فقیه^{۳۵} میگوید ترسناک تر از وی ندیدم و مهربان تر از وی در میان بندگان نشناختم و هرگز کسی ندید که بر کسی خشم گرفته و فضولی کرده باشد^{۳۶} و کرامات بسیار از وی میدیدم و او میگفت احوال من ظاهر مکن، ظاهر نکردم مگر پس از وفات او. متوفی شد در ششصد و سی و ششم از هجرت و قبر او در جنب پدر اوست رحمة الله علیه.

۳۳- چنین است در ب ق، م: خمس و ستین و ستمائة شیرازنامه ص ۱۲۰: ثلاث عشرة و ستمائة، - تاریخ مذکور در شیرازنامه از تاریخ هر سه نسخه شدالازار اقرب بصواب بنظر میآید و در هر صورت تاریخ نسخه م یعنی سنه ۶۶۵ تقریباً بنحو قطع و یقین غلط باید باشد چه لازمه آن این خواهد بود که وفات صاحب ترجمه صد و هفده سال بعد از وفات پدرش شهاب الدین ابوبکر مصالحی مذکور بلافاصله قبل متوفی در سنه ۵۴۷ باشد و این بغایت مستبعد است عادة، (حاشیه علامه قزوینی بر شدالازار).

۳۴- بشهادت صریح شیرازنامه ص ۱۲۰ و نیز بقرینه اینکه مؤلف در آخر این ترجمه گوید: «و دفن عند ابیه و جدّه بیاب سلم» با ملاحظه عادت معهود او بایراد این نوع تعبیر در موارد ذکر ابناء بلافاصله بعد از تراجم آیاه این شخص پسر صاحب ترجمه قبل است، نام این شیخ موفق الدین بتصریح شیرازنامه ص ۱۲۰ و ۱۲۱ محمد است، - (حاشیه علامه قزوینی).

۳۵- جها: فقیر.

۳۶- قال الفقیه ما رأیت ارق قلباً و اراف علی عبادالله منه سارئی مدة عمره انه غضب علی احد او تعرض لفضول (شدالازار).

شیخ احمد شهره ۲۷

مشهور است به تعفف و لطف کردن با فقیران و مساکین^{۳۸} و صحبت شیخ روزبهان بقلی و شیخ نجیب‌الدین بزغش دریافته‌اند. و میگویند که اتابك سعدبن زنگی میخواست که شیخ را به بیند. شیخ از جهت تشویش وقت خویش برخاست که اتابك را به بیند. چون بخانه اتابك رسید^{۳۹} او را خبر کردند پس اتابك برخاست و چند قدمی باستقبال شیخ آمد و او را در خانه خویش در آورد و نیکو بنشانند شیخ زمانی دیر بنشست و هیچ نمیگفت. اتابك گفت ما را نصیحتی فرمای. شیخ سر برآورد و نظر در شق سقف خانه اتابك کرد^{۴۰} و گفت ای اتابك خانه تودر دنیا خرابست. اتابك را ازین سخن گریه افتاد واصحاب که حاضر بودند در گریه افتادند. پس کیسه پر از زر بیاوردند و هر چند که میخواستند شیخ بستانند و صرف عیال کند شیخ ابا میکرد و گفت مرا پسری هست و در عبادت خدای تعالی کاهل است و مدد وی نمیخواهم که بزر کردن. مبادا فسق کند و دو دختر دارم و ایشان را بزنی دو مرد صالح داده‌ام و ایشان را پیشه خود کافیست. پس اتابك گفت میان همسایگان و درویشان محله خود بخش کن. شیخ فرمود خود این کار بکن که من ملتزم این امر نمیتوانم شد. اتابك گفت مصلحت و رای تو در این چیست. گفت مصلحت و رای من آنست که از آنکس که ستمده هم باو باز دهی که دل او بآن خوش شود

۳۷- الشيخ احمد بن عبدالله المعروف بشهره (شدالازار).

چنین است عنوان در هر سه نسخه، در ترجمه کتاب حاضر و در «تحفة اهل العرفان فی ذکر الشيخ روزبهان» نسخه کتابخانه آقای حاجی حسین آقا ملک ورق ۸۶ الف: شیخ احمد شهره (فقط)، درشیرازنامه ذکری از صاحب ترجمه نیافتم - (حاشیه علامه قزوینی).

۳۸- شهرته بالتعفف عن الامراء و السلاطين و التلطف مع الفقراء و المساكين (شدالازار).

۳۹- فقال له الشيخ ان الاتابك يريد ان يلقاك فغاف الشيخ احمد ان ياتيه الاتابك في خيوله و رجاله فيكون مشوشا لوقته و حاله فمضى بنفسه الى باب الاتابك (شدالازار ص ۱۴۴).

۴۰- جها: نظر در سقف صفا خانه اتابك کرد - مد: نظر در شق صفاخانه اتابك کرد.

ثم اسرح طرفه فرأى شقا من فوق طاق الصفا (شدالازار).

و پروردگار از تو راضی باشد. این سخن فرمود و برخاست و برفت. و میگویند که شیخ با جماعتی از صوفیان در سماعی بودند و تواجد و ذوق میکردند که ناگاه گاوی درآمد و رقص میکرد و شیخ هر دو سرون او گرفته میگفت ترا چه شده است، ترا باری چه رسیده است که آب از چشمت روانست^{۴۱} وفات او در سال ششصد و چیززی^{۴۲} از هجرت بود رحمت الله علیه.

استاد فخرالدین احمد بن محمود^{۴۳}

استادی ماهر بود در قرائت عشره و از امامان مشهور بود و معروف گشته بود بقرائت^{۴۴} و بسیاری از اکابر روایت از وی کرده و قرائت بر وی خوانده و تصنیف بسیار کرد و جماعتی از مشایخ تلمیذ وی اند که کتب بر وی خوانده اند و شنیده و بسبب برکت او راه یافته اند. وفات او در سال هفتصد و سی و دوم از هجرت بود و مرقد او دست راست مسجد جنازه است رحمة الله علیه^{۴۵}.

۴۱- روی انه اجتمع مع الصوفية في سماع لهم فتواجدوا و قاموا فبيناهم في الرقص و الذوق اذ دخلت عليهم بقرة فجعلت تدور مع اولئك الجموع ذارفة من عينيه انهار الدموع والشيخ أخذ بقرنيها مصغ اليها يغاطبها مترحما عليها: و انت فمأذا اصابك من اليبين حتى ارسلت الدموع مع العيين (شدالازار).

۴۲- چنین است در م، در ترجمه کتاب حاضر بفارسی: در سال ششصد و چیززی از هجرت، ق ب: سنة ... و سبعمائة، - «سبعمائة» در دو نسخه ق ب بنحو قطع و یقین غلط فاحش است بجای «ستمائة» بطبق ترجمه فارسی این کتاب چه صاحب ترجمه بتصریح مؤلف با اتابك سعد بن زنگی معاصر و از مشایخ مشهور عصر او بوده و اتابك می خواسته بملاقات او رود و او از خوف تشویش اوقات خود پیشدستی کرده و خود بملاقات اتابك رفته و او را وعظ و نصیحت نموده و اتابك گریسته الخ، پس معلوم میشود که: معاصر بودن او با سعد زنگی از قبیل معاصر بودن طفل با پیر مسن نبوده است، و چون وفات سعد زنگی در سنه ۶۲۳ بوده پس محال عادی است که صاحب ترجمه که قبل از ۶۲۳ از مشایخ عصر محسوب میشده تا بعد از هفتصد باز در حیات باقی بوده باشد. (حاشیه علامه قزوینی).

۴۳- الاستاد فخرالدین ابو محمد احمد بن محمود (شدالازار).

۴۴- كان استادا ماهرا في القراءات العشر عن الائمة المشهورين و عرف بالعشره لذلك... (شدالازار).

۴۵- شرح احوال این شخص را در شیرازنامه نیافتم ولی در طبقات القراء جزری ج ۱ ص ۱۳۸ ترجمه حال مختصری از او مسطور است از قرار ذیل: «احمد

استاد بهاءالدین محمد خوارزمی^{۴۶}

فرزند وی است و شیخی خواننده و مکرم بود که در میان خلائق او را میدیدم در ختمات^{۴۷} و مقرر بود هر جائی که حاضر بودی دعای ختم او فرمودی و مسلمانان قرآن بر وی میخواندند و در جامع عتیق جماعت بسیار نفع از وی مییافتند. متوفی شد در سال هفتصد و پنجاه و چیزی از هجرت و تربت او نزد قبر پدر است^{۴۸} رحمة الله علیه.

مولانا علاءالدین محمد بن سعدالدین محمود الفارسی^{۴۹}

عالمی فاضل کامل بود و جامع علوم بود در دین و قضا میکرد در میان خلق چند سال و درس در مسجد جامع عتیق میگفت و تصنیف کرده است در تفسیر کلام الله کتابی بزرگ که در آن اقوال مفسران جمع کرده است و نام آن مختار کتب اخیار^{۵۰} نهاده است و نیکو محاوره بود و بیانی لطیف داشت و او را نکته ها و مسئله ها و فن ها بود که ورزیده داشت^{۵۱} و استادان بزرگ داشت و او را نظمی روشن و نثری بلیغ بود و گاه گاه جماعت فضلا بصحبت او مشرف میگشتند و فیض میگرفتند وفات او در سال هفتصد و چیزی بود از هجرت و قبر او در بالای مقبره استاد فخرالدین است رحمت الله علیه.

→ ابن محمود الشیرازی المنعوت بالفخر المعروف بال عشرة مقررء ناقل قرا علی اصحاب الداعی و اظنه تلا علی العز الفاروئی و اقرا بالعشرة مدة بشیراز حتی صار یعرف بها مات فی الثامن عشر من [ذی] القعدة سنة اثنتین و ثلاثین و سبعمائة بشیراز و قبره مشهور» انتهى. (حاشیه علامه قزوینی).

۴۶- الاستاد بهاءالدین محمد بن علی الخوارزمی (شذالازار).

۴۷- جها: ختمها. کان شیخاً قارئاً مکرمًا بین الناس (شذالازار).

۴۸- سبطه، کان شیخاً قارئاً معزاً مکرمًا بین الناس رأیته فی الختمات یعال علیه الدعاء و یقرئ المسلمین فی الجامع العتیق و نفع الله به الجم الفقیر، توفي فی سنة... و خمسين و سبعمائة و تربته عند تربة جده رحمة الله علیهم. (شذالازار).

۴۹- شرح احوال این شخص در شیرازنامه نیست - مد: مولانا علاءالدین

محمد فارسی.

۵۰- المختار من کتب الاخیار (شذالازار).

۵۱- کذا فی الاصل.

شیخ مجدالدین محمد سودانی

مردی منزوی و تارك بود و از فضولی اعراض می نمود و از زینت دنیا دست داشته بود و خانقاهی بساخت و در آنجا نماز جمعه میگزارد و خدمت صادر و وارد میکرد و قوت او از زرع حلال بود و مرید مولانا نورالدین خراسانی بود آن عالم متقی که زبده الاخبار در حدیث نوشته است و در اکثر اوقات بوی اقتدا میکرد^{۵۲} و میگویند که روزی یکی از حکام نزد مولانا نورالدین درآمد و مولانا بوقت خود بود پس روی از آن حاکم بگردانید و روی ترش کرد و گفت مرا چه میشود که اینها تشویش من میدهند مرا با ایشان انسی نیست و حاجتی با ایشان ندارم. پس شیخ مجدالدین گفت بسیاری از مردم تمنا دارند که پادشاهان ایشان را زیارت کنند تا حاجت ضعیفان برآورند و کار مسکینان بسازند. شیخ فرمود مگر تو میخواهی^{۵۳} گفت بلی من میخواهم. شیخ فرمود بتو بخشیدم و بر تو حلال کردم. بعد از آن در آخر عمر شیخ مجدالدین را همین حواله شد که امرا و سلاطین بزیارت او میرفتند و ایشان را نصیحت میکرد و یاری مظلومان و فریاد رسی بیچارگان بجای میآورد و حاکمان را از چیزهای بد دور میداشت تا وقت وفات که در سال هفتصد و چیزی از هجرت بود و او را در حوالی همین مقبره دفن کردند رحمت الله علیه.

سید نصره الدین علی بن جعفر حسنی^{۵۴}

سیدی شریف عالی، مشفق بود^{۵۵} بر خلق و متواضع و بخشنده که ترك مفاخرت نسب و مال کرده بود و دست ارادت

۵۲- جها: در اکثر اوقات ذکر میکرد - مد: در اکثر اوقات بوی یقتدی به فی الاكثر (شدالازار) - در متن تصحیح قیاسی بعمل آمد.
۵۳- فقال لعلك تریدها (شدالازار).

۵۴- مد: سید نصره الدین علی بن جعفر حسین - جها: سید نصرت الدین علی ابن جعفر حسینی - السید نصره الدین علی بن جعفر الحسنی الزیدی (شدالازار).
در شیراز نامه شرح حال این شخص نیست.

۵۵- جها: سیدی شریف و عالمی مشفق بود - صاحبته و کان سیداً شریفاً عالی النسب مشفقاً علی الخلق (شدالازار).

بشیخ کامل امین‌الدین کازرونی داده بود و ملازمت او بسیار کرد و مدتی مدید در صحبت او می‌بود تا در آخر عمر خود. زاویه راست کرد^{۵۶} در شیراز نزدیک سور و دروازه سلم و منزوی شد از خلق و در آن زاویه عبادت خالق میکرد و فایده بخلاق میرسانید و مطالعه کلمات مشایخ میکرد و طریقه ایشان بجای می‌آورد تا روزی که وفات کرد در سال هفتصد و چیزى و او را در زاویه خود دفن کردند و در آن زاویه سادات مدفونند رحمت‌الله‌علیهم.

خواجه سعدالدین یحیی صالحانی^{۵۷}

از بزرگان ائمه و پیران مشایخ است و او را قبولی نزد خاص و عام است و مسجدی بنا کرده است در جنب خانه خود بلند و فراخ و عالی که هرکس به‌بیند بداند که مردی بلند همت بوده است و بشناسد قدر علیه او را رحمت‌الله‌علیه. مترجم کتاب میگوید شنیدم از سیدی عزیز که قاعده خواجه

۵۶- جها: زاویه بساخت.

۵۷- جها: خواجه سعدالدین یحیی صالحان - الخواجه سعد الدین یحیی بن محمد بن محمود الصالحانی (شدالازار).

در شیرازنامه ص ۱۲۴ در ضمن شرح احوال سعد الدین محمود بن محمد صالحانی اسامی سه نفر از اولاد او را نیز برده است و عین عبارت او از قرار ذیل است: «اولاد نامدار او: افضل‌الدین محمد بن محمود و یحیی بن محمود و عمادالدین حسین بن محمود، اما یحیی از کبار ائمه و مشایخ عهد بوده او را وجد و حالات غریبی دست داده و در شهر شیراز مقامی رفیع و عظیم بگرفت، نزدیک خانه پدر مسجدی بزرگ بنا فرمود که این زمان بمسجد یحیی اشتهار دارد و چنان رفعتی و اشتھاری بیافت که محسود ائمه و اعظم شیراز گشت و در سنه ثلاث و عشرين و ستمائة وفات یافت و در جوار مسجد بمقبره که پدر و برادرانش مدفونند مدفون است» انتہی. از اتحاد اسم و نسبت و تاریخ وفات (= یحیی صالحانی متوفی در سنه ۶۲۳) مابین این شخص مذکور در شیرازنامه و صاحب ترجمه متن حاضر عیناً و از اینکه هر دو مسجدی رفیع در شیراز بجنب خانه خود بنا کرده بوده‌اند و در آنجا مدفون شده شکی باقی نمی‌ماند که این دو شخص مذکور در شیرازنامه و کتاب حاضر به‌ینه یکی می‌باشند و صاحب ترجمه مانحن فیه (یعنی نمره ۹۰) پسر صاحب ترجمه سابق‌الذکر (نمره ۷۹) شیخ سعدالدین محمود بن محمد صالحانی است منتہی مؤلف کتاب حاضر سهواً نام پدر وجد او را مقدم و مؤخر ذکر کرده یعنی بجای «یحیی بن محمود بن محمد» او را «یحیی بن محمد بن محمود» عنوان کرده است. (حاشیه شدالازار بقلم علامه قزوینی).

سعدالدین آن بود که هر صباح نماز صبح در بقعه شیخ کبیر میگزارد اتفاقاً در روزی که وحل بود برگورستان قدم نهاد در سحری و میرفت که ناگاه از قبری آوازی شنید که شخصی گفت پای برچند شیخ کبیر می نهی جهت جماعت بقعه شیخ کبیر. پس چون آن بشنید روزهای باران در خانه منزوی می بود و از تردد باز می ایستاد و بتدریج در خلوت رفت و اعراض از غیر خدای کرد و در هر چند روز زیارت مشایخ می گذارد و دیگر از سر اوقات و اوراد^{۵۸} و خلوت و ذکر و انس میرفت تا وقت وفاتش رسید در سال ششصد و بیست و سوم از هجرت و مقبره او در جنب مسجدی است عالی که جمعه و جماعت در آن میگزاردند.

شیخ حسین منقی^{۵۹}

از محفه کشان شیخ شهاب الدین سهروردی بود در راه حجاز و ملازمت شیخ بسیار کرد و مدتی مدید در صحبت شیخ بسر برد تا او را اجازت و مقراض داد و از خلق پنهان میداشت و ارشاد مریدان پنهان میکرد و وقت او زائد بود بر شهرت و قبول خلق و این زمان قبر او در لب گوی پیش دیوار خانه است که چندان شهرت ندارد. و میگویند که چون وفات کرد مقراض و کتاب اجازت در میان سقف خانه او بیافتند^{۶۰} و شنیدم که شبی از شبهای زمستان فاقتی سخت داشت و خود و زن هر دو روزه

۵۸- کذا فی الاصل.

۵۹- جها - مد: شیخ حسین منقی - الشیخ حسین بن عبدالله المنقی الشیرازی

(شدالازار).

المنقی بتشدید قاف و کسر آن بمعنی گندم پاک کن است یعنی کسی که شغلش پاک کردن گندم باشد بتصریح سمعانی درین نسبت ولی در غیر مورد صاحب ترجمه که بالطبع بواسطه تأخر عصر او ممکن نیست در انساب سمعانی مذکور باشد، م: النقی (بدون میم در اول)، ق در متن: الحنفی، در ترجمه فارسی کتاب: متقی (با تاء مثناة تحتانیه بعد از میم)، - شرح حال این شخص در شیرازنامه مذکور نیست، (حاشیه شدالازار).

۶۰- وما رأى نفسه اهلا لذلك بل راقب وقته وحاله وآثر الغمول على الشهرة والقبول و لما توفي وجدوا المقراض و الاجازه قد وضعهما بين جذوع من سقف بيته (شدالازار).

میداشتند و شب بآب افطار* میکردند. زنی بر احوال ایشان واقف شد و قدری ذرت جهت ایشان برد. شیخ برخاست و دیگری بنهاد و آن ذرت در دیگ کرد و پاره بوریا داشت در زیر دیگ برافروخت که ناگاه قعر دیگ بیفتاد و همه بریخت و آتش وانشست. شیخ در این واقعه بر سری مطلع شد و برخاست و برقص آمد و میگفت الحمد لله که مرا دوست میداری و اگر نه چنین بودی مرا بگریه نمی انداختی! ^{۶۱} زن شیخ چون آن بدید برخاست و نعلین بر سر شیخ میزد که ترا چه وجد رسیده است که رقص میکنی در این حالت شیخ فرمود که بهر کفشی مرا کشفی روزی گشت. و متوفی شد در سال ششصد و چیز از هجرت و مرقد او در جنب دیواری است از قبله مسجد جنازه قدیم رحمت الله علیه.

شیخ ابوالحسن کردویه ^{۶۲}

خداوند علم و تقوی ^{۶۳} بود و منزوی گشته بود از چشم خلق مدت شصت سال و بیرون نمیامد مگر از بهر جمعه و جماعت و کاری چند ضروری که چاره نداشتی و سبب خلوت و انزوای او آن بود که در بدو حال روزی از بهر شفاعتی بدر خانه یکی از حکام رفت چون باز میگشت بدر خانه شیخ زین الدین باغنوی رسید و در میان ایشان خویشی بود. چون شیخ او را دید فرمود یا

* - جها: مد: بآب و ذرت افطار میکردند. چون هیچك از دو نسخه با متن شدالازار موافق نبود و از طرفی داستان کلمه ذرت را برنمیتافت حذف آن لازم آمد. ^{۶۱} - جها: مرا در گریه میانداختی.

عبارت شدالازار چنین است:

روی انه اصابه فاقة شديدة في بعض ايام الشتاء فلزم داره هو و زوجته و كانا يصومان و يفطران بالماء القراح ثلاثة ايام فجاءتهما امرأة من جيرانهما فسالت زوجته عن حالهما فلما علمت ما بهما من الفاقة جاءتهما بمكيال ذرة و قليل اهالة فقامت الزوجة بترتيبها و دقها و طبخها و جلس الشيخ يو قد القدر ببارية كانت تحته حتى فطيت البارية كلها و بقي على الارض فلما نضجت اخذ المغرفة ليذوقها فانطلق القدر من قعره و اراق الطبخ انطقات النار فقام الشيخ الى الوجد و يقول لك الحمد يا رب لو لم تعبني ما ابتليتني.

^{۶۲} - الشيخ ابوالحسن علي بن عبدالله المعروف بکردويه (شدالازار) - شرح حال این شخص در نضات نیز مذکور است ولی در شیرازنامه ترجمه حالی از او مذکور نیست. ^{۶۳} - مد: فتوی.

ابوالحسن بوی اهل دنیا از تو میاید. گفت بلی رفتم از بهر شفاعتی بدر خانه فلان حاکم و بانگت زدم از در خانه که ای فلان کار فلان راست کن و از سر جرم او بگذر.

شیخ فرمود از این باز ایست و دیگر بدر خانه ایشان مرو و در بروی ایشان مگشای و بایشان میل مکن که آتش مس تو کند. بعد از آن شیخ فرمود میخواهی که این بوی از تو زائل کنم گفت بلی گفت در این خلوت درای و سه روز معتکف شو بتدارك احوال خود تا بوی اهل دنیا از تو برود و شیخ ابوالحسن بگفتار شیخ زین الدین مظفر سه روز در آن خلوت معتکف شد بعد از آن بیرون آمد و بزایویه خود باز گشت و از مردم منزوی شد و مسافرت حجاز و خراسان و عراق کرده بود پیش از این حال و قرآن و حدیث خوانده و غوث الهی یافته^{۶۴} و کتابت قرآن میکرد و از دنیا بیرون نرفت تا صد مصحف جامع بنوشت، غیر از اجزاء قرآن و حدیث و تفسیر و فقه و ادبیات. و صحبت خضر علیه السلام در مییافت و گفته اند که سبب وفات او آن بود که مردی درآمد بر وی و گفت مردی در آنجا هست که میگوید نفس من همچون نفس عیسی است علیه السلام که مرده زنده میکنم. پس شیخ بخشم رفت و گفت یارب مرا عمری دادی تا زمانی باشم که مثل این سخن بشنوم الهی پس از این عمر نمیخواهم. بعد از آن او را درد شکم بگرفت و وفات کرد در ماه محرم در سال ششصد و ششم از هجرت و او را دفن کردند در حظیره خود رحمت الله علیه.

شیخ ابوالقاسم سروسرستانی

عالمی فقیه ربانی بود و درس میگفت در شیراز مدت چهل

۶۴- و ادرك صعبة الغوث الالهی (شداالازار).

مقصود بدون شك شیخ عبدالقادر گیلانی است که یکی از القاب عدیده او در زبان معتقدین او غوث (مطلق) و غوث الله و غوث صمدانی و غوث اعظم و غوث الثقلین و غوث آفاق بوده است، و سایر القاب او نیز که با همین طنطنه و هیمنه است ازین قبیل است: مشاهد الله (بضم میم) و امر الله و نور الله و امان الله و فضل الله و قطب الله و سیف الله و فرمان الله و برهان الله و باز الله و باز اشهب الخ، (حاشیه شداالازار).

سال و هیچکس نمیگذاشت که خدمت او کند و کارها بدست خود میکرد و در مدرسه خراب بسر میبرد و کسی مزاحم وی نمیشد و معاش او از دکانی بود که وقف آن مدرسه بود و گاه بود که محتاج میشدند و خود بدکان میرفت و آرد برمیگرفت و بر سر خود مینهاد بجهت ضرورت و بجای خود باز میامد و هرگز مشغول بامور دنیا نگشت^{۶۵} و طلبه و اهل علم بر وی تردد میکردند و کتب از وی طلب می نمودند و کتابها بایشان میداد و شرم میداشت که باز طلبد تا زمانی که خود باز میاوردند و صاحب ذوق و خلوت بود و صاحب همت و بسیار می بود که پادشاه بر وی درآمدی و او خسبیده بود و برنمیخواست از بهر وی. و او سلام میکرد و جواب سلام میداد و گاه می بود که پادشاه بوسه بر پای او میداد و او میگفت دردرس ما مده و سوگند میداد و میگفت که بالله که از دست خودمان خلاص کن^{۶۶} و صد سال تمام بزیست و بعد از آن روزی گفت الهی بدرستی که عمر من تمام گشت و مشتاق دیدار توام زود مرا بدیدار خود رسان پس پای مبارک دراز کرد و جان تسلیم کرد در سال ششصد و چیزی از هجرت و او را در حظیره شیخ ابوالحسن کردویه دفن کردند رحمت الله علیه.

شیخ محمد بن عبدالعزیز اسکندری^{۶۷}

امامی متبحر مفتی بود که شانی بزرگ داشت در تصوف و

۶۵- نظر باینکه تسامحی در ترجمه رفته است عین عبارات شدالازار نقل

میشود:

العالم الفقيه الرباني درس الناس بشيراز مدة سنين و [كان] لا يترك احدا يغدمه بل يغدم نفسه و يسكن مدرسة خربة لا يسكن فيها غيره و كانت معيشته من طاحونة وقفت على تلك المدرسة و متى احتاج الى شيء ذهب بنفسه الى تلك الطاحونة و حمل الدقيق على راسه و جاء به ما تزوج قط و لا اشتغل بامر الدنيا. (صفحه ۱۵۱ شدالازار).

۶۶- عبارات شدالازار در این مورد چنین است:

كان صاحب ذوق و خلوة و اشتغال بمهمه و ربما يدخل السلطان عليه وهو مستقل على ظهره فلا يقوم له ولا يحتشمه بل يرد عليه السلام كما هو و يقول له بالله اذهب ولا تصد عني فرما يغمز السلطان رجليه وهو يقول بالله ارحني عنك. (صفحه ۱۵۲ شدالازار).

۶۷- الشيخ محمد بن عبدالعزيز بن اسماعيل الاسكندري (شدالازار).

فقه و حدیث و تفسیر و غیر آن از قسم علوم. و آن از آن کس بود که علم میان اهل شیراز بیشتر ساخت^{۶۸} و در فنون علوم استاد بود و هر روز ختم قرآن میکرد^{۶۹} و با هیچکس سخن نمیگفت الا بآنچه چاره نبود و بغایت مستحضر بود بهر جزوی و کتابی و ورقی که در خانه داشت و همه را میخواند و مینوشت و شرح خلاصه^{۷۰} در فقه نوشته است از آن غزالی رحمت الله علیه و بیشتر مزدورانرا از سوره یا حزبی زیاده نمیگذاشت که بخوانند^{۷۱} روزی سؤال کردند از این فرمود که بنده سزاوار آنست که محافظت عمر خود بکند و امانت سید خود ضایع نکند و عمر ما امانتی است از خدا. پس واجبست که امانت ضایع نکنیم و مشغول نشویم بچیزی که ما را بکار نیاید و چون مزدوری چیزی میخواند شیخ از عقب آن یا پیش از آن سوره میخواند و میگویند که روزی یکی از علما در نزد وی حکایتی میکرد که در میان من و فلان پادشاه فلان چیز بود شیخ فرمود که ای خداوندان عقل و علم من زیارت شما بهر آن میکنم که شما از چهار چیز اعراض کنید اول نصیحت ملوک دوم احکام نجوم سوم علم کیمیا چهارم تعبیر^{۷۲} و میگویند شیخ مستجاب الدعوه بود چنانچه هر دعائی که از بهر شخصی بکردی قبول شدی و با وجود این قدر و منزلت التماس دعا و همت از مسکینان و ضعیفان میکرد تا زمان وفات که در سال ششصد و چیزی از هجرت بود و مقبره وی در حظیره شیخ ابوالحسن است

۶۸- جها: و او آن کسی بود که میان اهل شیراز بیشتر تألیف ساخت - نظر باینکه ترکیب جمله بسیار نارسا و نازیباست عین عبارات شدالازار نقل میشود:

و هو ممن بسط العلم بین اهل شیراز (شدالازار - ص ۱۵۲).

۶۹- مد: هر روز ختمی میکرد و درس قرآن.

۷۰- یعنی کتاب خلاصه الوسائل الی علم المسائل در فقه تألیف غزالی.

۷۱- جها: و بیشتر مزدورانرا از سوره طه جزوی می گذاشت که بخوانند.

و مهمما ختم احد من تلامذته درسه یقرا سورة او اکثر قبل ان یفتح الاخر

(شدالازار - ص ۱۵۳).

۷۲- و دخل علیه بعض العلماء یوما فجعل یحکی عن السلطان و ماجری

بینهما فقال ارتجالا له:

ازرت بکم یا اولی الالباب اربعة ترکن اعراضکم نهب الملامات

نصح الملوك واحکام النجوم و علم الکیمیا و تعبیر المنامات (شدالازار - ص ۱۵۳).

رحمت الله عليه ۷۳.

شیخ ابراهیم بن داود ۷۴

از اصحاب شیخ ابوالحسن بود. مردی راست و محقق و حکیم و داننده و خواننده بود که تفسیر و حدیث و فقه و قرآن میخواند و مدت سی سال در خانه خود منزوی شد و بیرون نرفت مگر برای ادای جمعه یا نماز میت و سخن نمیگفت الا براستی و درستی و از وی نمی شنیدند مگر بصواب. و آوازی خوش داشت چنانکه هرکس که قرائت وی می شنید بیهوش میگشت و چند سال زن نکرد پس در خواب دید که گفتند سنتها بجا آوردی مگر نکاح و در خواب سوگند خورد که نکاح کند چون بیدار گشت در وقت پیرزنی بنخواست و خدای تعالی او را فرزند بداد ۷۵ بعد از آنکه حاکم ترکان نام در شیراز آمد در زمان ابن خوارزمشاه ۷۶ او را تعذیب

۷۳- درباره سال وفات وی در شدالازار چنین آمده است:

توفي في جمادى الاولى سنة عشر و ستمائة و دفن في حظيرة الشيخ ابي- الحسن رحمة الله عليهم. (شدالازار ص ۱۵۳).

۷۴- الشيخ ابو اسحق ابراهيم بن داود (شدالازار).

۷۵- مد: نداد - جها: فرزندی بداد حاکم نام.

فعلف في المنام انه يتزوج فتزوج في الكبر و رزقه الله الولد (شدالازار).

۷۶- مقصود از «ابن خوارزمشاه» سلطان غیاث الدین بن محمد خوارزمشاه است که بتصریح ابن الاثیر در اواخر سنه ۶۲۰ بفته بفارس هجوم آورد و اتابک سعد بن زنگی چون تاب مقاومت با او را در خود ندید بقلعه اصطخر پناهنده شد و غیاث الدین در اوایل ۶۲۱ بشیراز ورود نمود و لشکریان وحشی او در آن شهر از قتل و اسر و غارت و تخریب بلاد و تعذیب عباد در هیچ فرو گذار نکردند و از جمله مقتولین در زیر شکنجه ایشان بتصریح مؤلف کتاب حاضر همین شیخ ابو- اسحق ابراهیم بن داود صاحب ترجمه بوده است که در ربیع الاول ۶۲۱ بهلاکت رسید، و پس از مدتی در جریان همین سال ۶۲۱ غیاث الدین از فارس بطرف خوزستان و ری حرکت کرد و طولی نکشید که سلطان جلال الدین منکبرنی برادر سلطان غیاث الدین که بتازگی از هندوستان بایران مراجعت کرده بود در عبور از فارس در شهر همین سال ۶۲۱ بلادی را که سلطان غیاث الدین از اتابک سعد گرفته بود باو مسترد ساخت و با او مصالحه نموده از فارس بطرف اصفهان حرکت نمود (رجوع شود باین الاثیر در حوادث سنه ۶۲۱ و ۶۲۲ و تاریخ جهانگشای جوینی ج ۲: ۱۵۰ و ۲۰۲، - جوینی تاریخ حمله غیاث الدین را بفارس در سنه ۶۱۹ نگاشته ولی صواب بدون شبهه قول ابن الاثیر است که این واقعه را چنانکه

بسیار کردند تا وفات کرد و میگویند در وقت مرگ این مصراع بخواند:

عشقت نه گران خریدم ای دوست بجان

وفات او در ماه ربیع الاول در سال هفتصد و چیزی از هجرت بود و پیش روی شیخ ابوالحسن او را دفن کردند رحمت الله علیه^{۷۷}

شیخ حسن تنککی^{۷۸}

از عارفان صوفیه بود و مرید شیخ نجیب الدین^{۷۹} و ملازم خویشان او و دکانی داشت و در آن زاویه بود و بعبادت اشتغال داشت و مزدوران کارهای دکان را میساختند از نان پزی و خرید و فروخت و غیر آن و گاه بود که مشتری بسیار بود^{۸۰} و نان اندک و او میرفت و بدست خود نان می پیچید و ببرکت بسم الله الرحمن الرحیم که میگفت برکت در نان پیدا میشد چندانک خریداران

گفتیم در سنه ۶۲۰ ضبط کرده و سیاق عبارت نسوی در «سیره جلال الدین منکبرنی» نیز دال بر همین است. (حاشیه علامه قزوینی).

۷۷- در شدالازار در سال فوت وی چنین آمده است:

توفی فی ربیع الاول سنة احدى و عشرين و ستمائة و دفن قبالة الشيخ ابي- الحسن رحمة الله عليهم.

۷۸- جها: شیخ حسین سنگکی - الشيخ حسن بن عبدالله المعروف بتنککی (شدالازار).

چون بتصریح مؤلف صاحب ترجمه حاضر نانوا بوده است پس تنککی بدون شبهه منسوب است به «تنک» بضم تین بر وزن خنک (و بعضی نیز بفتح اول بر وزن سبک ضبط کرده اند) که بمعنی مطلق هر چیز نازک و رقیق و ضعیف است عموماً و نان نازک رقیق خصوصاً که بعرابی رقاق گویند بضم راء مهمله و نیز صلائق جمع صلیقه و بفارسی امروزه لواش و لباس گویند (رجوع شود بسامی فی الاسامی در باب صنایع در فصل نان و لوازم آن، و منتهی الارب در رق ق و ص ل ق، و برهان قاطع و بهار عجم و انجمن آرای ناصری هر سه در لواش)، - در ترجمه کتاب حاضر ص ۷۴ بجای تنککی «سنگکی» (بسین بجای تاء حرف اول) چاپ شده و آن بدون شك تصحیف نساخ متأخر است که چون معنی تنککی را نفهمیده اند آنرا باین کلمه که عبارت است از خباز نوعی دیگر از نان مشهور به سنگک تحریف کرده اند، و سنگک نانی است معروف که بر روی سنگ سرخ کرده باخگر پزند، (حاشیه شدالازار).

۷۹- یعنی شیخ نجیب الدین علی بن بزغش.

۸۰- مد: گاه بود که مشتریان میشدند.

را کافی بود^{۸۱} و زیاده میشد. چون وفات کرد و او را دفن کردند شیخ نجیب در سر تربت او حاضر شد که ختمی کند چون مصحف فرا گرفت او را استغراقی شد که ساعتها یاران انتظار کشیدند تا بهوش باز آمد و ختمی بخواند. بعد از آن در زاویه از شیخ سؤال کردند از آنحال فرمود عادت این طایفه آنست که هرکس در مجلس ایشان حاضر شود البته از فیض عظیم حق تعالی نصیبی فرا گیرد. بدانید که چون مصحف بگشادم مرا شیخ ابوطالب مکی بیامد که فرموده است که از مردان خدا کس باشد که در خواندن قرآن بهر حرفی از کلام الله صد و شصت هزار معنی او را منکشف شود از لطایف اسرار. و بدرستی که مرا این کشف حاصل شد جهت این مرا مشغول کرد و گفتند یا شیخ این چگونه باشد^{۸۲} فرمود همچون کسی باشد که نظر بآسمان کند و همه ستاره ها بیک نظر به بیند بعد از آن فرمود که اینحال از برکت یار ماست شیخ حسن. وفات کرد در سال ششصد و چیزی از هجرت و او را در مقبره خود دفن کردند.

شیخ جمال الدین فسائی^{۸۳}

از بزرگان اهل دنیا بود که او را جذبه رسید از جذبات ربانی

۸۱- جها: راضی میگشتند.

۸۲- عبارات شدالازار در این مورد چنین است:

و انی لما اخذت المصحف تذکرت ما روی فی قوت القلوب ان من رجال الله من یفتح علیه فی قراءة حرف من کتابه مائة الف و ستون الف معنی من لطائف اسراره و قد کشف الله علی فی ذلك مائة الف و ستین الفا فذاك الذی اشغلنی فقالوا کیف یكون ذلك ایها الشیخ.

و در ذیل (قوت القلوب) علامه قزوینی چنین توضیح داده است:

قوت بضم قاف و سکون واو و در آخر تاء مبسوطة و قوت القلوب نام کتابی است معروف در آداب و دقایق تصوف تألیف ابوطالب محمد بن علی بن عطیة حارثی واعظ مکی متوفی در سنه ۳۸۶، و کتاب مزبور در مصر در سنه ۱۳۵۱ در ۴ جزء در دو مجلد بطبع رسیده است (رجوع شود بتاریخ بغداد ج ۳ ص ۸۹، و ابن الاثیر و یافعی و نجوم الزاهرة هر سه در حوادث سنه ۳۸۶، و لسان المیزان ج ۵ ص ۳۰۰، و سفینه الاولیاء ۱۵۸، و کشف الظنون در باب قاف).

۸۳- مد: شیخ جمال الدین شبانی - الشیخ جمال الدین حسین بن محمد الفسوی (شدالازار).

پس ترك ملازمت اهل دنیا کرد و ملازم سلوك دين و رياضت و يقين شد تا زمانیکه بیافت آنچه میخواست و خانقاهی بنا کرد و خدمت صادر و وارد میکرد و حفاظ جمع میشدند و صلحا ذکر و نماز و قرائت در آن بقعه بجای میاوردند تا زمانی که وفاتش رسید در سال ششصد و چهل و چهارم از هجرت و او را دفن کردند در خانقاه خود بعد از آن پسر عارف وی در جنب او دفن کردند رحمت الله علیهما^{۸۴}.

حکایت مناسب این مزار — میگویند در سیرتی^{۸۵} نوشته است:

۸۴— در شدالازار درباره تاریخ وفات و نام پسر وی چنین آمده است:
توفي فی سنة ثمان و اربعین و ستمائة و دفن بخانقاه التي استحدثها بمحلة
الدباغین بدرب سلم، ثم دفن فی جواره ابنه العارف الباذل محمد بن الحسين و وفاته
كانت فی سنة احدى عشرة و سبعمائة.

علامه قزوینی در باره این دو تاریخ نگاشته است:

این دو تاریخ وفات پدر و پسر یعنی سنه ۶۴۸ و ۷۱۱ در هر سه نسخه بعینه بهمین نحو است بدون اختلاف، — در شیرازنامه ص ۱۳۸ شرح حال دو نفر یکی پدر و دیگر پسر مذکور است که در اسم و نسب و لقب و تاریخ وفات بعینها و مطابق النعل بالنعل با صاحب ترجمه و پسرش یکی میباشند ولی در شیرازنامه این پدر و پسر را جزو مدفونین در محله در خفیف شمرده و در کتاب حاضر چنانکه در متن ملاحظه میشود جزو مدفونین دروازه سلم، و بعلاوه در شیرازنامه گوید که این پدر و پسر معروف بوده‌اند به «سرده» و کتاب حاضر ازین فقره ساکت است، فقره دوم هیچ اهمیتی ندارد چه ممکن است مؤلف کتاب حاضر از ذکر لقب «سرده» برای صاحب ترجمه غفلت یا مسامحه کرده باشد، ولی اختلاف اول یعنی اختلاف در محل دفن این دو نفر عجیب بنظر می‌آید زیرا دو مؤلف مزبور هر دو از اهالی شیراز و هر دو با یکدیگر معاصر و هر دو فاضل و مورخ بوده‌اند معذک یکی مدفن این پدر و پسر را در محله در خفیف که در شمال شرقی شیراز واقع بوده نگاشته و دیگری در دروازه سلم که در جنوبی غربی همان شهر بوده است، پس یا باید فرض کرد که یکی از دو مؤلف مزبور را با یکی از نسخ آنها را در محل دفن این دو نفر خلطی و التباسی دست داده، یا اینکه این دو شخص مذکور در کتاب حاضر و در شیرازنامه با وجود اتحاد کامل در نام و نسب و لقب و تاریخ وفات و با همه استبعادی که این فقره دارد معذک با هم متفایر و اشخاص مختلف بوده‌اند و این اتحادات همه از قبیل توارد و تصادف بوده است.

۸۵— مراد السیره الکبری است که علامه قزوینی در ذیل کلمه مزبور در شدالازار چنین نگاشته است:

مؤلف در کتاب حاضر مکرر از کتابی باسم «السیره الکبری» یا «السیره الکبری لمشایخنا» که واضح است موضوع آن کتاب تراجم مشایخ فارس بوده فصولی نقل کرده است و ظاهراً هیچ‌جا اسم مؤلف آنرا نبرده است ولی بظن قوی بلکه بنحو قطع و یقین باید این کتاب از تألیفات فقیه صائِن الدین حسین بن محمد بن سلمان

که هفت مرد در راهی میرفتند و میتی دیدند که افتاده بود گفتند بیائید تا باتفاق هر یکی کاری از بهر این میت بگذاریم و او را دفن کنیم پس یکی از ایشان شیخ شمس‌الدین عمر ترکی بود فرمود کفن وی بر من و دیگر شیخ ابوالحسن کردویه بود، فرمود گورکردن او بر من، دیگر شیخ شهاب‌الدین محمد عمری بود^{۸۶}، گفت غسل او بر من، دیگر شیخ روزبهان بقلی بود فرمود صلازدن و اخبار مسلمانان کردن بر من^{۸۷} دیگر شیخ‌زین‌الدین مظفر باغنوی بود فرمود او را برداشتن و در قبر نهادن بر من، دیگر فقیه ارشدالدین نیریزی بود، گفت نماز کردن بر وی و تلقین دادن بر من. هفتم از ایشان شیخ جمال‌الدین مذکور بود که بماند و هیچ نگفت که چه بر من. بعد از آن هریک از مشایخ آنچه گفته بودند بجای آوردند و آن میت غریب بخاک سپردند. چون فارغ شدند شیخ شمس‌الدین عمر ترکی که پیر و بیشتر خرقة از او داشتند فرمود بیائید که در این امر که بما حواله شد معاملتی

متوفی در سنه ۶۶۴ باشد که یکی از مآخذ عمده مؤلف است در این کتاب و غالباً از او بعنوان «قال الفقیه» ولی بدون تسمیه کتابی مخصوص از فقراتی نقل می‌کند زیرا که جمیع مطالبی که از «سیره الکبری» در کتاب حاضر نقل شده همه راجع است بسوانح احوال اشخاصی که مابین ۶۰۰ و ۷۰۰ میزیسته‌اند پس بدیهی است که سیره الکبری تألیف ابوالحسن دیلمی از رجال قرن چهارم و معاصر شیخ کبیر یا ابو شجاع مقاریضی متوفی در سنه ۵۰۹ که هر دو نیز از مآخذ مؤلف کتاب حاضراند نمی‌تواند باشد، و مآخذ عمده مؤلف که خود در دیباجه و غیر آن بدانها اشاره کرده تألیفات همین سه شخص مذکور است بعلاوه شیرازنامه، و چون در شیرازنامه اثری از فقرات منقوله از «سیره الکبری» یافت نمیشود پس تقریباً شکی باقی نمی‌ماند که مؤلف سیره الکبری چنانکه گفتیم همان فقیه صائندالدین حسین مذکور باید باشد، و شاید نیز بلکه با احتمال بسیار قوی این کتاب همان «تاریخ مشایخ فارس» باشد که مؤلف در ترجمه فقیه مذکور در جزو مصنفات او شمرده، و یکمرتبه نیز مؤلف در ورق ۸۸ ب از کتابی باسم «السیره الصغری» توأماً با السیره الکبری باین عبارت: «وله کرامات . . . تشتمل علیها السیره الکبری و الصغری» فقراتی نقل کرده که باز راجع است بکسی که در اواسط قرن هفتم می‌زیسته، و این کتاب نیز ظاهراً تألیف همان فقیه صائندالدین مذکور باید باشد.

۸۶- در شیرازنامه و شدالازار شرح احوال این شخص یعنی شهاب‌الدین محمد العمری مذکور نیست و با فحص بلیغ در هیچ مآخذ دیگری نیز هیچگونه اطلاعی راجع بشخصی با این نام و نشان نتوانستیم بدست بیاوریم (علامه قزوینی).
۸۷- قال الشیخ روزبهان علی ان انادی الناس لصلوته (شدالازار).

مد: صلوٰه زدن و اخبار مسلمانان کردن بر من.

کشف گشته و بدانید ای فقیه ارشد امامت و خطابت خلق بتو حواله شد ببرکت نماز و تلقین این بنده که دادی. ای روزبهان ترا آوازه باشد که بافاق برسد، بسبب صلا که بر وی زدی^{۸۸}. ای شهاب الدین ترا فرزندان پاك خدای بدهد که مردمان ایشان را متبرک دارند^{۸۹}. ای مظفر منزلت تو و فرزندان تو بلند باشد تا روز قیامت. ای ابوالحسن مقبره تو جای صلحا و عباد گردد. اما ای جمال الدین تو موافقت نکردی و رغبت ننمودی. بزیارت تو نیز رغبت کم کنند مگر کسی که نادر دست دهد^{۹۰}. بعد از آن چنانچه شیخ فرمود همه را آن صفات رسید و چند سال است که بدان نوع که شیخ اشارت فرمود مشاهد خلق عالم است.

شیخ ابو عبدالله بابویی^{۹۱}

میگویند آنکس که امسیت کردی و اصبحت عربیاً گفت^{۹۲} و

۸۸- مد: صلوة که بروی زدی - جها: صلوات که بروی زدی. و اما انت یا روزبهان فسیجعل الله لك صیتاً یبلغ الافاق بنداك علیه (شدالازار).

۸۹- مد: دانند.

۹۰- یا جمال الدین فقد تخلف عن الموافقه و ما رغبت فيه فما یرغب احد فی زیارتك الا نادراً (شدالازار).

۹۱- مد: شیخ ابو عبدالله باکونی - جها: شیخ احمد بابونی - الشیخ ابو عبدالله المشتهر ببابویی (شدالازار).

۹۲- امسیت کردی و اصبحت عربیاً، پسر مؤلف عیسی بن جنید در ترجمه کتاب حاضر ص ۷۶ بلافاصله بعد از عنوان صاحب ترجمه گوید: وی [یعنی شیخ ابو عبدالله مشتهر ببابویی]. آنکس است که امسیت کردی و اصبحت عربیاً گفت و همین حکایت نقل میکنند از چند کس، انتہی، و در حقیقت این قصه و این عبارت مدت‌ها قبل از تألیف کتاب حاضر در افواه مشهور بوده است و بچندین نفر دیگر نیز غیر از شیخ ابو عبدالله بابویی صاحب ترجمه متن نسبت داده شده است: از جمله مولانای روم در دیباچه دفتر اول مثنوی تصریح کرده که قائل این جمله امسیت کردی و اصبحت عربیاً جد اعلای چلبی حسام الدین حسن بن محمد بن حسن ارموی الاصل معروف بابن اخی ترک بوده است و این چلبی حسام الدین حسن از خواص مریدان بسیار مقرب محبوب مولانا بوده و مولانا مثنوی را بخواهش و تقاضای او بنظم آورده است و نام او بسیار مکرر در تضاعیف هر دفتر مثنوی آمده است، - ولی مولوی اسم این جد اعلای چلبی حسام الدین مذکور را که بمقیده او قائل عبارت امسیت کردی و اصبحت عربیاً بوده هیچ نبرده است و عین عبارت او راجع باین موضوع در دیباچه دفتر اول مثنوی از قرار ذیل است: «يقول العبد

همین حکایت از چند کس نقل میکنند: و قصد آنست که کردی در

الضعیف المحتاج الى رحمة الله تعالى محمد بن محمد بن الحسين البلخی اجتهدت في تطويل المنظوم المثنوی المشتمل على الغرائب و النوادر و غرر المقالات و درر الدلالات و طريقة الزهاد و حديقة العباد قصيرة المباني كثيرة المعاني لاستدعاء سيدي و سندی و معتمدی و مكان الروح من جسدي و ذخيرة يومي و غدي و هو الشيخ قدوة العارفين امام الهدى و اليقين مغيث الوری امين القلوب و النہی وديعة الله في خليفته و صفوته في بريته ابو الفضائل حسام الحق والدين حسن بن محمد ابن حسن المعروف بابن اخي ترك ابو يزيد الوقت جنيد الزمان الصديق ابن الصديق رضي الله عنه و عنهم الارموي الاصل المنتسب الى الشيخ المكرم بما قال امسيت كرديا و اصبحت عربياً قدس الله روحه فنعم الخلف و نعم السلف له نسب القت الشمس عليه رداءها و حسب ارخت النجوم عليه اضواءها لم يزل فناؤهم قبلة الاقبال يتوجه اليها بنو الولاة و كعبة الامال يطوف بها وفود العفاة و لا زال كذلك ما طلع نجم و ذر شارق» انتهى.

و چنانکه ملاحظه ميشود مولوی تصریح کرده اولاً که قائل این قول یعنی امسيت كرديا الخ از اجداد چلبی حسام الدين معروف بابن اخي ترك بوده است منتہی مولوی نام این جد اعلاي حسام الدين چلبی را يا بواسطه فرط شهرت آن مابین عامه يا بر عکس بعثت اینکه شاید خود او یعنی مولوی هم علی التبعين نام او را نمی دانسته نبوده است، و ثانياً که این خاندان ارموي الاصل یعنی از اهالی ارميه شهر معروف آذربایجان بوده اند، و ثالثاً آنکه این خاندان تا زمان او یعنی تا زمان مولوی باقی و در قونیة و آن نواحی باین سمت یعنی بسمت اینکه آنها از اولاد قائل امسيت كرديا الخ بوده اند مابین مردم مشهور و معروف و محل توجه و ارادت اکابر و اشراف بوده اند، و رابعاً از خود این جمله امسيت كرديا و اصبحت عربياً بالصراحة برمی آید که قائل آن کرد بوده و بنابراین خاندان حسام الدين چلبی معروف بابن اخي ترك نیز بالضرورة همه در اصل کرد باید بوده باشند.

حال اگر این عبارت منقول از دیباچه دفتر اول مثنوی را مقایسه کنیم با این عبارت عبدالرشید بن صالح بن نوری باکوئی در کتاب تلخیص الآثار فی عجائب الاقطار که در تحت عنوان «ارمیه» گوید (بنقل مرحوم محمدعلی تربیت از آن کتاب در کتاب «دانشمندان آذربایجان» ص ۴۰۱) بعین عبارت: «و ينسب اليها [ای الی ارمیه] الشيخ العارفي الزاهد الحسين بن علي بن يزدانيار و هو القائل امسيت كرديا و اصبحت عربياً توفي سنة ثلاث و ثلاثين و ثلاثمائة و دفن بها» انتهى، و ملاحظه کنیم که این دوروایت یعنی یکی روایت مولوی که قائل این عبارت جد اعلاي ابن اخي ترك بوده و دیگر روایت تلخیص الآثار که قائل این عبارت حسین بن علی یزدانیار بوده هر دو کاملاً با هم متفق اند در اینکه آن قائل مذکور ارموی بوده است و خود این عبارت امسيت كرديا نیز واضح و صریح است که قال مزبور کرد بوده است ظن نسبتاً قوی حاصل میشود که حسین بن علی بن یزدانیار ارموی در تلخیص الآثار باکوئی (و نیز در سایر مأخذی که بعدها بدان اشاره خواهیم کرد) عیناً همان جد اعلاي چلبی حسام الدين حسن معروف بابن اخي ترك بوده است تقریباً بدون شك و شبهه.

ترجمه احوال این ابوبکر حسین بن علی بن یزدانیار کرد ارموی علاوه بر

مدرسه درآمد و طلبه را دید که چیزی میخواند پس از آن سؤال

تلخیص الآثار عبدالرشید باکوئی در بسیاری از کتب دیگر تراجم صوفیه مانند حلیۃ الاولیاء ابو نعیم اصفهانی ج ۱۰ ص ۳۶۳-۳۶۴، و رساله قشیری ص ۲۷، و نفعات الانس جامی ص ۲۰۵-۲۰۶، و طبقات شعرانی ج ۱ ص ۹۷-۹۹، و طرائق الحقائق مرحوم حاجی نایب‌الصدر ج ۲ ص ۲۰۹ نیز مسطور است، و بعلاوه در تضاعیف کتاب اللمع ابو نصر سراج‌گاه بعنوان ابن یزدانیار و گاه بعنوان الکردی الصوفی الارموی و گاه بعنوان الکردی الصوفی بدون هیچ شبهه مراد ازین دو تعبیر اخیر نیز هموست و نیز در کتاب التعرف لمذهب اهل التصوف کلاباذی و همچنین متفرقه در تضاعیف رساله قشیری بعضی فوائد و لطائف از وی منقول است، ولی در هیچیک ازین مآخذ مذکوره (باستثنای تلخیص الآثار سابق الذکر) ادنی اشاره باینکه او بعبارت امسیت گردیا و اصبحت عربیا تفوه نموده بوده است نشده، بنابراین چنین بنظر میرسد که انتساب عبارت مزبور بدو در صورتیکه واقعیت هم داشته بوده مدتها بعد از عصر خود او ظاهراً مابین مردم شایع شده بوده است نه در عصر او یا در ازمنه متقاربه به عصر او و الا در یکی از مآخذ قدیمه مذکوره در فوق عادتاً اشاره بدان بایستی شده باشد.

و دیگر ابوالوفاء تاج‌العارفین از مشایخ اکراد عراق از قبیله برجس، اسم وی کاکیس بوده و در قریه قلمینیا از قرای مضافات بغداد ساکن بود و در همان قریه در بیستم ربیع‌الاول سنه پانصد و یک در سن متجاوز از هشتاد سالگی وفات یافت، تاج‌العارفین در ابتدای امر از قطاع الطریق بوده و سپس بتفصیلی که در کتاب بهجة الاسرار شعلونوی و قلائد الجواهر محمد بن یحیی حنبلی حلبی مسطور است از آن عمل بدست شیخ محمد شنبکی توبه نمود و بسلوک و ریاضت مشغول گردید و بالاخره یکی از مشاهیر مشایخ صوفیه عراق گردید. صاحب بهجة الاسرار ص ۱۴۳ و قلائد الجواهر ص ۸۱ هر دو تصریح کرده‌اند که قائل عبارت «امسیت عجیباً و اصبحت عربیاً» او بوده است.

و دیگر برحسب حکایتی که اکنون در افواه مردم ایران بسیار مشهور است ولی در هیچ جای موثق بهی آنرا مدون ندیده‌ام و فقط در دیباچه دیوان منسوب ببابا طاهر عریان همدانی که در سنه ۱۳۰۶ و ۱۳۱۱ شمسی دوبار در طهران بتوسط مرحوم وحید دستجردی بطبع رسیده دیدم که این حکایت را ببابا طاهر نسبت داده‌اند لکن در افواه مردم نام شخص موضوع این حکایات ابدأ معین نیست بلکه آنرا بیکی از اکراد بدون تعیین نام و نسب و زمان و مکان وی نسبت می‌دهند و خلاصه آن حکایت از قرار ذیل است: گویند وقتی کردی در سرمای سخت زمستان داخل یکی از مدارس شد و از مشاهده دروس و مباحثات طلاب با یکدیگر بسیار متعجب و مجذوب شده از یکی از آنها پرسید که این جماعت چه کرده‌اند که باین پایه از علم و دانش رسیده‌اند که هر سؤالی را باین سرعت جواب میدهند، آن طالب علم بقصد سخریه باو گفت اینها که می‌بینی باین درجه عالم و فاضل و دانشمند شده‌اند که هر سؤالی را باین سرعت جواب میدهند هر کدام نیمه شبی در سرمای سخت زمستان در حوضی که آب آن بکلی یخ بسته بوده یخ آنرا شکسته و در آن فرو رفته و غسل نموده‌اند و در نتیجه این عمل بهمه علوم دانا گشته‌اند، کرد ساده لوح نیز باور نموده شبی بسیار سرد بصدق نیت این کار را انجام داد

کرد ایشان بلفظ و لهجه او بخندیدند و یکی از ایشان بر سبیل استهزا گفت میخواهی که چیزی بیاموزی؟^{۹۲} گفت چه باشد اگر خدای روزی کند پس یکی از آن طلبه گفت روی بآسمان کن و آنقدر که بتوانی بگوی کز برة عصفره^{۹۴} که درهای علم بر تو

ناگهان ابواب علوم لدنی بر قلب ساده او گشوده گشت و عالم معلوم اولین و آخرین گردید و گفت امسیت کردیا و اصبحت عربیا.

تتمه، قائل این جمله مشهور در آفاق هرکس که بوده از این یزدانیار ابو- عبدالله بابویی یا تاج العارفین یا بابا طاهر همدانی یا کسی دیگر غیر آنها قصد وی از تفوه بدین عبارت ظاهراً کرامتی یا خارق عادت از قبیل این حکایاتی که در خصوص قائل این عبارت در افواه شایع است نبوده بلکه گوینده این عبارت چنانکه از سیاق خود همین حکایات معلوم میشود چون در مبدأ حال یکی از افراد عادی عامه بدون هیچگونه اهمیتی بوده و بعدها در اثر همت بلند و ریاضت و تهذیب نفس و تاسی بسیره صلحا بدرجات عالی رسیده و یکی از مشایخ مشهور صوفیه شده بوده است بنابراین لابد وقتی از اوقات بعنوان تحدیث بنعمت باری تعالی و بنحو تمثیل و کنایه بدین جمله تکلم نموده بوده و مقصود از این بوده که من مردی کرد یعنی مردی عامی و جاهل و نادان و خشن و عاری از هر فضیلتی بودم و بعدها در اثر تربیت مشایخ و سیر و سلوک و ریاضت مردی عربی یعنی جامع فضایل و آداب و سنن قومی که از نقطه نظر مسلمین اشرف و انجب و افضل اقوام روی زمین بوده اند شدم، تقریباً از جنس مضمون این ابیات مولوی:

گر ز نام و حرف خواهی بگذری	پاك كن خود را ز خود هان يكسری
همچو آهن زاهنی بی رنگ شو	از ریاضت آینه بی رنگ شو
خویش را صافی کن از اوصاف خویش	تا ببینی ذات پاك صاف خویش
بینی اندر دل علوم انبیا	بی کتاب و بی معید و اوستا
بی صحیحین و احادیث و رواة	بلکه اندر مشرب آب حیاة
سر امسیت لکردیا بدان	راز اصبحت عربیاً بخوان
سر امسینا و اصبحنا ترا	می رساند جانب راه خدا

و سپس بعدها بمرور زمان مردم عوام بعبادت خود این عبارت را که مقصود از آن چنانکه گفتیم امری تمثیلی و کنایه رمزی بوده آنرا بمعنی مادی تحت اللفظی آن حل کرده و از آن این حکایات عجیب و غریب را ساخته و باشخاص مختلف نسبت کرده اند (حواشی شدالازار).

۹۲- مد: گفت که تو همچون ما چیزی بخوانی.

۹۴- کز برة بضم کاف و سکون زام معجمه و ضم باء موحد و فتح رام مهمله و در آخر تاء تانیث بمعنی گشتنیز است که از بقول معروف خوردنی است، و عصفیر بضم عین مهمله و سکون صاد مهمله و ضم فاء و در آخر رام مهمله گیاهی است که آنرا بفارسی کافشه و کاژیره و کاجیره و گل رنگ باضافه گل برنگ گویند و با گل آن جامه رنگ کنند و بجای زعفران نیز در طعام بکار برند و تخم آنرا به

گشاده خواهد شد^{۹۵} کرد چون این بشنید بخانه رفت و بندی محکم بر پای خود بست و سری دیگر بسقف خانه بست و بصدق و نیکوئی نیت تا بروز آنچه گفته بودند بگفت. بجدی تمام و کمال عزیمتی با اهتمام. چون وقت سحر شد سعادتش بدمید و حق سبحانه و تعالی درهای علوم بر دل او بگشاد. و سینه او را منشرح گردانید بانوار قدس خود. بعد از آن کرد نادان که دانایان بحقارت در وی میدیدند از پرتو صدق و اعتقاد انوار الهی بر وی تافته، حالی دانا شد^{۹۶} که هر مسئله که میگفتند میدانست و هر معارضه که مینمودند جواب میداد و میگفت امسیت کردیا و اصبحت عربیا و قصه او نشانه روشنست که ظاهر کرده است از برای خلق، خدای تعالی. تا بدانند که این فضل است و هرکس را که میخواهد میدهد و وفات او در سال سیصد و هفتاد و چهارم از هجرت بود و مقبره او در محله سرپلک است مشهور بشیخ بابویی رحمت الله علیه.

عربی قرطم و بفرانسه کرتیم (Carthame) و گل آنرا احریض گویند و آن گیاه در ایران و در باغهای اطراف طهران فراوان است، - عصفر در عربی بدون تمام تانیث در آخر است ولی در حکایت متن محض موازنه باکزبرة تائی برآن افزوده اند. (حاشیه علامه قزوینی).

۹۵- در شدالازار چنین آمده است:

يقال انه الذي قال امسيت كرديا و اصبحت عربيا و قصته ان بعض الاكراد اتى بعض المدارس فرأى الطلبة يتذاكرون العلم و يتدارسون فسألهم عن شئني فضحكوا منه فقال اني اريدان اتعلم شيئا مما انتم فيه فقالوا ان اردت ان تصير عالما فمد بسبب الي سماء بيتك الليلة [و اشد رجلك به وثيقا] و قل ما استطعت كزبرة عصفرة فانه سيفتح عليك ابواب العلم.

جمله بین دو قلاب از روی فقره معادله این عبارت در نفحات ص ۳۶۳: «اگر میخواهی که دانشمند شوی امشب ریسمانی از سقف خانه خود بیاویز و پای خود را محکم آنجا ببند و چندانکه توانی بگوی کزبرة عصفرة» علاوه شد که برای تکمیل معنی وجود آن لازم است، و از عبارت بعد در متن: «فذهب الرجل و شد فی رجليه جبلا و احكمه فی سقف البيت» نیز واضح میشود که جمله مزبوره در اصل منقول عنه مؤلف بوده و بعدها از قلم افتاده (حاشیه علامه قزوینی).

۹۶- جها: از پرتو نور الهی دانا شد.

نوبت چهارم: مشهد ام کلثوم و شیرویه و حوالی آن

سیده ام کلثوم^۱

دختر سید اسحق کوکبی است و او پسر محمد^۲ بن زید بن الحسن بن علی المرتضی است است علیهم السلام میگویند پس از

۱- جها: خاکستان مشهور بشیرویه - سیده ام کلثوم دختر سید اسحق النوبة الرابعة - لمقبرة ام کلثوم و شیرویه و ما یحتدیهما - السیده ام کلثوم بنت السید اسحق الکوکبی. (شدالازار)

۲- شرح احوال این ام کلثوم در شیرازنامه ص ۱۵۱-۱۵۲ نیز مسطور است، لکن در عمدة الطالب فی انساب آل ابی طالب که از کتب معتبرة انساب است در ضمن تعداد اولاد اسحق کوکبی ص ۷۳ دختری بنام ام کلثوم برای او ذکر نکرده است، ولی در کتب انساب غالباً اسامی دختران را (مگر مشاهیر ایشان را) مرسوم نبوده ذکر نمایند لهذا از عدم ذکر این ام کلثوم در ضمن اولاد اسحق کوکبی بهیچوجه نمیتوان استنباط نمود که او دختری باین اسم نداشته است.

چنین است در هر سه نسخه ق پ م ، و همچنین است نیز در ترجمه فارسی کتاب حاضر بقلم پسر مؤلف عیسی بن جنید، ولی این فقره یعنی اینکه اسحق کوکبی پسر محمد بن زید بن حسن بن علی بن ابی طالب بوده ظاهراً بل قطعاً سهو واضح است چه اسحق کوکبی بتصریح عمدة الطالب پسر حسن بن زید بن حسن بن علی بن ابی طالب است و زید مذکور اصلاً پسری محمد نام نداشته سهل است بغیر حسن مزبور مطلقاً اولاد ذکور دیگر از زید باقی نمانده بود و نسل زید منحصر از همین حسن منشعب شده بوده است (عمدة الطالب ص ۴۸)، و چون کنیه این حسن پدر اسحق کوکبی ابو محمد بوده است لهذا احتمال بسیار قوی میرود که اصل عبارت متن چنین بوده: «و هو ابن [ابی] محمد [الحسن] بن زید بن الحسن بن علی المرتضی» و سپس در نتیجه سهو نساخ دو کلمه «ابی» و «الحسن» از قلم افتاده است، - و این اسحق کوکبی چون اعور بوده و نقطه سفیدی مانند ستاره در چشم داشته لهذا به «کوکبی» مشهور شده بوده است، و وی معاصر هرون الرشید و از اعوان و جواسیس خلیفه مزبور بوده برضد بنی اعمام خود از آل ابی طالب و

قتل عم و عم زادگان، بنی عباس قصد وی کرده بودند بدین جهت^۳ در شیراز اقامت کرد و بعبادت مشغول شد. بعد از آن جماعتی از اعدای وی که در دمشق بودند^۴ بر حال وی مطلع شدند و قصد او کرده بشیراز آمدند و خواستند که او را بگیرند پیامدند و در تفحص او بودند پس بگریخت از ایشان. و در چاهی که در آنجا بود بیفتاد و وفات کرد و بآباء طیبین و طاهرین اعنی اهل البیت مظلومین علیهم سلام الله رب العالمین پیوست و آن قطعه زمین را بجسد پاک خود مانند فردوس برین گردانید و هیچکس مطلع نشد بر تاریخ وفات آن سیده طیبیه و بدانکه در همسایه آن حضرت بسیاری از سیدان و متقیان که از شمار بیرون است مدفونند و میگویند شیخ احمدحسین^۵ خدمت آنجا و محافظت آن بقعه میکرد و مفتخر می بود بمجاورت وی علیها سلام الله و رحمت الله.

شیخ احمد بن حسین^۶

کنیت وی ابابکر زاهد است و یکی از عابدان شیراز بود و

جماعت کثیری از علویان بسعایت و تمامی او نزد هرون الرشید بقتل رسیده اند و بالاخره خود او نیز مورد سخط رشید واقع شده در حبس او افتاد و در همان حبس هلاک شد، عمدة الطالب ص ۴۹، (حاشیه علامه قزوینی).
(حاشیه علامه قزوینی).

۳- مد. جها: بودند و میخواست که بایشان رسد جهت این- نظر باینکه متن بصورت نسختین نارسا بود با توجه بشدالازار تصحیح لازم بعمل آمد.
۴- در شدالازار چنین آمده است:

و هو ابن محمد بن زید بن الحسن بن علی المرتضی رضوان الله علیهم دخلت شیراز بعد قتل اعمامها و قصد بنی العباس لاستئصالهم فاقامت بها متنکرة و اشتغلت بعبادة الله و قيل لما اطلعوا علی حالها قصدها بعض اعدائهم من دمشق.
۵- یعنی صاحب ترجمه بعد که چنانکه بلافاصله مذکور خواهد شد در سنه ۳۶۷ وفات یافته است ولی چون اسحق کوکبی پدر این ام کلثوم معاصر هرون الرشید (۱۷۰-۱۹۳) بوده و در حبس او هلاک شده پس عادت بسیار مستبعد بلکه محال بنظر میاید که دختر او ام کلثوم معاصر با کسی بوده که در سنه ۳۶۷ وفات یافته. و همچنین بسیار مستبعد است بعین همین دلیل آنچه در شیرازنامه گفته که ایسن ام کلثوم در عهد سلطنت عمادالدوله دیلمی (۳۲۰-۳۲۸) بشیراز آمده بوده است.
۶- الشیخ احمد بن الحسن یکنی ابابکر زاهد (شدالازار).

نشانه‌های بسیار از او دیده‌اند و میان او و شیخ کبیر بحث بسیار در تقوی و ورع بوده از آن جمله میگویند که شیخ کبیر چوبی از درخت انگور در راهی بدید و برگرفت و آنرا بنشانند و بآب وضو بحدی رسانید که بارور شد پس خوشه از آن پیش شیخ احمد فرستاد. شیخ احمد آنرا نخورد و گفت چگونه بخورم و حال آنکه نمیدانم که بیخ آن درخت از کجاست و قوت وی از جولا هگی بود که بدست خود میکرد و هر موضعی که گسسته میشد سرخ میکرد.^۷ و میگویند روزی نزد قاضی بود جهت گواهی که بخود گرفته بود. پس قاضی میخواست که امتحان وی کند. گفت این چیست که در سر داری شیخ عمامه از سر برداشت و بدید گفت دستاری است که برهم دوخته‌ام. قاضی از وی تغافل کرد تا زمانی. پس دیگر گفت این چیست که در سر داری شیخ دیگر بار دستار از سر برداشت و همان سخن فرمود. پس قاضی چند نوبت همچنین میکرد و این سؤال میکرد و شیخ سخن بهمان قاعده جواب او میگفت بعد از آن قاضی کلمات عزیز او بپذیرفت و عذر وی بگرفت و از سخنان عالیه وی یکی این است که میفرمود هرکس که مستولی شد بر همه قرار گرفت از همه و هرکس که قصد همه کرد از همه بپرید^۸ و میگویند در زاویه که داشت ساکن بود و چوب سقف زاویه باریک و شکسته بود و هر چوبی که میشکست از آن نی که در میان کریاسها می‌نهند بشیب آن چوبهای شکسته می‌نهاد و ببرکت دست او می‌ایستاد. و چون وقت وفات رسید وصیت فرمود که همه خلق پیش از جنازه از آنجا بیرون روند و بعد از وفات همچنان کردند و چون شیخ از خانه بیرون بردند آن خانه خراب شد. پس بدانستند که مراد شیخ چه بوده و بعد از آن دیگر باره عمارت کردند و جای صلحا و علما گشت که جمع میشدند و در آن بقعه بتلاوت و ذکر و نماز مشغول میگشتند متوفی شد در سال سیصد و شصت و سوم^۹ از هجرت و مزار او مشهور است

۷- و کان قوته من نسج کان يعمل بیدیه و یعلم موضع کل وصل من السدی و اللحمه بعلامة حمراء لیظهر علی المشتري عیبه (شدالازار).

۸- و من کلماته العالیه: من استولی علی الكل اخذ عن الكل و من هم بالکل قطع عن الكل (شدالازار).

۹- توفی فی سنه سبع و ستین و ثلثمائة (شدالازار).

رحمت الله عليه.

شیخ حسین بن احمد^{۱۰}

فرزند زاهد و عابد اوست که گریان تر از مردمان بود و صاحب وجد و هرگاه که تواجد کردی چشم او گریان گشتی و هرگاه که فریاد کردی دل او پرشدی از وجد و ذوق. دیلمی گفت هیچکس ندیدم مثل وی که فریاد کردی در مجلس شیخ کبیر، در زمانی که شیخ راضی گشت از او و میگویند که هر روز هزار رکعت نماز میگذارد و او را اوراد بود که هر روز بگذاردی^{۱۱} متوفی شد و او را دفن کردند در جنب پدر خود رحمت الله علیه.

شیخ عبدالرحمن بن محمد اقلیدی^{۱۲}

از زاهدان عصر خود بود و عابد دهر و از علوم ظاهری نصیبی وافر و حظی متکاثر داشت و به عزلت و خلوت مشغول بودی و درهای فتوحات بر وی گشاده شد و متوفی شد در سال پانصد و شصت و پنجم از هجرت و او را دفن کردند در جنب بقعه شیخ احمد رحمت الله علیه.

شیخ ابوسعید ساوجی

از یاران بزرگ شیخ حسن کردویه بود. و فقیه میگوید که مردی عالم، عابد، ربانی و محقق بود که فراست و اشارت داشت و صاحب کشف و حسن خلق و تواضع و ذوق بود. و مدت سی سال خلق را بعبادت حق تعالی خواند باسانی و نرمی و رفق. و با هیچکس حال خود ظاهر نکرد. و میگویند چون شیخ* را وفات نزدیک

۱۰- الشیخ حسین بن احمد بن حسین (شذالازار).

۱۱- مد: که ورد او بوده که میگذارد - و کان له کل يوم الف رکعة ورداً

یصلیها (شذالازار).

۱۲- الشیخ عبدالرحمن بن محمد بن سعد الاقلیدی (شذالازار).

* - مراد شیخ حسن کردویه است.

رسید وصیت کرد که زن مرا نکاح کن هرگاه عده او منقضی شود و بعد از وفات، زن شیخ را در نکاح درآورد و زنی دیگر داشت و از عهده هر دو بتنگ آمد. بعد از آن شبی شیخ را در خواب دید که مترس از روزی که بدرستی که رسول فرموده است: الرزق اشد طلباً للمرء من اجله پس چون بیدار شد این حدیث میخواند و خدای تعالی درهای رزق و برکت بر وی گشاد متوفی شد در سال ششصد و سی و سوم از هجرت و او را دفن کردند در عقب مشهد سیده ام‌کلثوم رحمت‌الله‌علیه^{۱۳}.

شیخ جمال‌الدین حسین بوشکانی^{۱۴}

عالمی زاهد بود که اعراض میکرد از دنیا و روی آورده بود بعبادت حق سبحانه و تعالی و مشایخ بسیار دید و از برکت علمای مصر و شام چندان یافته بود که در تحریر نگنجد و ساکن شده بود در همسایه شیخ احمد تا آن زمان که وفاتش رسید و او را بر در شیخ احمد دفن کردند رحمت‌الله‌علیه و سبب دفن او میگویند در آنجا آن بود که روزی شیخ احمد با وی فرمود که نزد ما باش و از ما دور مباش بعد از آن مدفن وی آنجا شد^{۱۵}.

۱۳- شرح حال و تاریخ وفات وی در شدالازار چنین آمده است:
كان من اكبر اصحاب الشيخ ابي الحسن كرويه قال الفقيه كان عالماً عابداً ربانياً محققاً صاحب كشف و اشارة و حسن خلق و علم و تواضع و ذوق رافقته ثلاثين سنة يدعوا الناس الى الله تعالى بالمساهلة و المرحمة ولا يظهر احواله لاحد ما رأيت في العالم مثله، و لما دنا وفاة الشيخ ابي الحسن دعاه و وصاه و قال تزوج بزوجتي بعد موتي فقبل وصيته و لما انقضت عدتها نكحها و كان له زوجة اخرى وله اولاد منها فرأى الشيخ في منامه وقال لا تغف فان رسول الله صلى الله عليه و سلم قال الرزق اشد طلباً للمرء من اجله و فتح الله عليهم ابواب الرزق و البركة، توفي في ذي الحجة سنة اربع و ثلاثين و ستمائة و دفن خلف مشهد ام‌کلثوم رحمة الله عليهم.

۱۴- مولانا جمال‌الدین حسین بن ابی‌بکر البوشکانی (شدالازار).

۱۵- سال وفات وی در شدالازار چنین آمده است:
توفي في شوال سنة خمس و خمسين و سبعمائة و دفن قبالة بابہ رحمة الله عليهم.

بی بی عزیزه دختر قاضی شمس الدین بن ابی بکر^{۱۶}

معلمه صالحه بود که تعلیم فرزندان مسلمانان کردی بی طمع و بخشش و خاص از بهر خدای ایثاری داشت و صبری و تحملی در راه حق مینمود و میگویند که شبها نور دیده اند که از قبر او بیرون میاید و قبر او پیش روی شیخ احمد است رحمت الله علیها.

فقیه نجم الدین محمود^{۱۷}

معلمی مهربان بود بر خلائق، که مصحف مینوشت و قرآن بخلق می آموزانید و گفته اند که چند هزار مصحف جامع و غیر جامع^{۱۸} نوشت و آن مصحفها در دست مردم است و میخوانند و

۱۶- الست عزیزه بنت القاضی شمس الدین محمد بن ابی بکر (شدالازار).

۱۷- این فقیه نجم الدین محمود غیر از فقیه نجم الدین محمود پدر قوام الدین عبدالله استاد مشهور حافظ است.

۱۸- مصحف معلوم است که بمعنی قرآن کریم است ولی کلمه «جامع و غیر جامع» را در صفت آن درست ندانستیم مقصود از آن چیست و در کتب متداوله لغت نیز چیزی در این باب نیافتیم، فقط در لسان العرب در ماده ص ح ف گوید: «والمصحف والمصحف الجامع للمصحف المكتوبة بین الدفتین کانه اصحف قبال الازهری و انما سمي المصحف مصحفا لانه اصحف ای جعل جامعا للمصحف المكتوبة بین الدفتین»، و در کتاب سامی فی الاسامی در باب ثالث فی کتب الله المنزل و ما یناسبها گوید: «الجامع و المصحف و الکراسه معروفات الجوامع و المصاحف و الکراسه ج»، و چنانکه ملاحظه میشود این مأخذ اخیر هیچگونه توضیحی درخصوص مفهوم کلمه جامع نداده است و بهمان معروفیت آن در عهد خود او اکتفا کرده است، ولی احتمال قوی میرود چنانکه از سیاق عبارت مذکور لسان العرب نیز ظاهراً برمی آید که مراد مؤلف کتاب حاضر از «مصحف جامع» قرآن متعارفی باشد یعنی قرآنی تام و کامل که در بین الدفتین یک مجلد موجود باشد، و مراد او از «مصحف غیر جامع» بالنتیجه «سی پاره» خواهد بود یعنی قرآنی که آنرا در سی جزء علیحده مستقل تجزیه و تجلید کنند و معمولاً در مجالس فاتحه و ختم اموات بهر یک از واردین مجلس یکی از آن اجزاء را توزیع نمایند برای آنکه آن شخص تازه وارد آنرا برای ترویج روح میت قرائت نماید، و این نوع قرآن را بهمین مناسبت تجزیه آن بسی جزء مستقل چنانکه گفتیم «سی پاره» گویند (رجوع شود به فرهنگ چراغ هدایت در تحت همین عنوان)، و در عربی این نوع قرآن را ربهه گویند بفتح راء مهمله و سکون باء موحده، و ربهه در اصل بمعنی صندوق ربعی است که چیزی در آن ذخیره نهند و چون این نوع قرآن را همیشه در صندوقی محفوظ میدارند لهذا خود آنرا نیز از باب تسمیه حال با اسم محل ربهه گفته اند (رجوع شود

امامت مسجد محله میکرد و حریص بود بر خیر و صلاح و نماز و ذکر و مردم تعلیم از وی میگرفتند مؤلف کتاب روح‌الله‌روحه میگوید من از ایشانم که قرآن در اول مرتبه بر وی خوانده‌ام^{۱۹} متوفی شد در سال هفتصد و پنجاه و چیزی از هجرت و مدفن او نزدیکست به بقعه شیخ احمد حسین رحمت‌الله‌علیه.

شیخ قوام‌الدین محمد^{۲۰}

که معروفست بنعیم و او را بنام برادر بزرگتر میخوانند که یکی از مشایخ صوفیه بود و علماء دین یافته بود و مشایخ حجاز و عراق دیده و بصحبت استادان رسیده و در راه دین خدمت ایشان کرده و خلوتها داشت و مصنفات نافع دارد در تصوف و غیر آن، که صفحات الالواح^{۲۱} نام نهاده است و خوارق عادات از او بسیار دیده‌اند. متوفی شد در سال هفتصد و چیزی از هجرت و او را نزدیک سور دفن کردند و در جزوی خط او یافتیم که بیتی عربی نوشته بود و ترجمه آن این است و مترجم میگوید:

بندگانی چند دارد حق که دنیا دیده‌اند

وز بلا و فتنه و رنج و محن ترسیده‌اند

پس طلاق دینی غدار یکسر داده‌اند

تاصلاح و زهد و تقوی ازعمل بگزیده‌اند

بتاج العروس و قاموس دزی و فهرست مصاحف کتابخانه ملی مصر)، و اکنون در ایران برای تسریع عمل و تسهیل کار خوانندگان در مجالس ختم قرآن را اغلب بشصت یا بصد و بیست قسمت مستقل تقسیم و تجلید می‌نمایند و معذک آنرا استصحاباً للاسم السابق «سی‌پاره» مینامند. (حاشیه علامه قزوینی).

۱۹- برای مترجم خطائی در ترجمه روی داده که که کلمه حریص از آنجا

ناشی شده است عین عبارت شدالازار چنین است:

و يعرض على الخير و الصلوة و اخذ عنه القرآن خلايق و انا منهم.

۲۰- الشيخ قوام‌الدین محمد بن الحسین المعروف بنعیم (شدالازار).

۲۱- صفحات الالواح لنفحات الارواح (شدالازار).

رحمت الله عليه.

شیخ حسن دیلمی^{۲۲}

مصاحب و یار شیخ روزبهان بقلی بود و قدمی در تصوف داشت و معرفتی باشارت قوم و چون شیخ زین الدین مظفر باغنوی بشیراز آمد با او می بود و در زاویه مبارکه او در می آمد و استیناس بصحبت او میگرفت و مرقد او نزدیک شهداست رحمت الله علیه^{۲۲}.

شیخ ابو بکر بن حسن^{۲۴}

از مردان خدای بود و صلاحیت تمام داشت و قرآن میخواند و امامت مسجد محله میکرد و در مجالس علما حاضر میشد و شور و شوق او در آن حد بود که خلق از او استضاءه* نور میکردند و اهل علم و ادب از آتش سوز وی مشتاق میگشتند. متوفی شد در سال ششصد و چیزی از هجرت و او را دفن کردند در جنب پدر او رحمت الله علیه.

۲۲- توفی فی سنة ... و سبعمائه و دفن به آخر المقبرة عند السور، و مما کتب لی بخطه:

ان لله عباداً فطنا	طلقوا الدنيا وخافوا الفتنا
نظروا فيها فلما علموا	انها ليست لحي وطنا
جعلوها لجة و اتخذوا	صالح الاعمال فيها سفنا

رحمة الله عليهم (شذالازار).

۲۳- الشيخ حسن الديلمي الفسوي (شذالازار).

۲۴- جها. مد: شیخ ابوبکر بن حسین - این شخص بقرینه عبارت مؤلف در آخر ترجمه (دفن عندابیه) با علم بعادت مؤلف که غالباً این نوع تعبیر را در مورد تراجم ابناء بلافاصله بعد از تراجم اباء می نماید بدون شبهه پسر صاحب ترجمه قبل است (حاشیه شذالازار).

* مد: استفاضه متن با مراجعه بشذالازار تصحیح گردید و یستضیئون من انواره.

مولانا سراج‌الدین^{۲۵}

عالمی فاضل بود که کتابهای بسیار مینوشت و عاقلی سخندان بود و نسخه‌های نفیسه عزیزه حاصل میکرد^{۲۶} و بر وی حالت‌های عجیبه ظاهر میشد. از آنجمله تعلیم سلطان میر شیخ ابواسحق بوی حواله شد و منزلت و مرتبت او زیاده گشت. پس از چند سال شیخ مدرسه خاتونیه گشت و قضات و ائمه و صوفیان قصد دیدن وی میکردند و توسل بوی می‌جستند^{۲۷} و از علم توحید و فن عرفان بخش شامل داشت رحمت‌الله علیه^{۲۸}.

فقیه نورالدین حقری

حافظی متقی و خاشع و صابر بود در راه خدای که تعلیم خلق میکرد و ارشاد مردم بعبادت حق می‌نمود و طریقه اکابر پیش گرفته بود در زهد و صلاح. و بنور ایشان فایز گشت. متوفی شد در سال ششصد و چیزی از هجرت و او را دفن کردند در نزدیک مدرسه سادات.

و پسر او حاج قوام‌الدین حیدر

صوفی شناسنده بود که چند سال در کعبه مجاور بود* و مسافرت کرد بشام. و شیخان بزرگ آن جانب دید و علماء دیرینه دریافت در شام. و کتابی چند تصنیف کرده است و او را ذوقی و وجدی و خوی نیکو بود. پس متوفی شد در شیراز و مدفن او در جنب پدر

۲۵- مولانا سراج‌الدین بن الشیخ ابی‌بکر (شدالازار).

۲۶- جها: سخنهاى عزیزه را تفسیر میکرد - و حصل النسخ الفزیره - تصحیح قیاسی، نسخ: (العزیزه) با تنقیط کامل یا ناقص (حاشیه شدالازار).

۲۷- مد: می‌نمودند.

۲۸- درباره سال فوت وی در شدالازار چنین آمده است:

توفی فی سنه احدى و خمسين و سبعمائه. * جاور بیت‌الله سنین کثیره. (شدالازار).

خود است رحمة الله عليه^{۲۹}.

شیخ شهردار بن حسین دیلمی^{۳۰}

خداوند مقامات بزرگ و حال روشن بود و ادب از پدر خود یافته بود. پس چون بعد استفاده رسید ادب از شیخ سعدالدین محمد باغنوی گرفت و مسافرت شهرهای عجم کرد و او را دوخانه بود^{۳۱} و مریدان و معتقدان داشت که از بهر او نذر می بردند و همت می طلبیدند و اثر آن زود می یافتند. متوفی شد در ماه ذی الحجه در سال ششصد و پنجاهم از هجرت و او را دفن کردند در رباط معموره خود رحمت الله علیه.

شیخ جمال الدین حسین راغری^{۳۲}

از بندگان صالح بود و او را ورد بسیار بود از نماز و روزه و تسبیح و تهلیل و صدقه دادن. و بطریقه زاهدان بود بتخصیص طریق ابوالقاسم فسائی^{۳۳} رحمت الله علیه و در شیراز ساکن شد و خانقاهی بساخت در همسایگی سادات طویل و خدمت صادر و وارد کردی و سادات میرفتند پیش او و او را بخانه خود میبردند و آنچه داشتند از او دریغ نمیداشتند و مدفن او بر در رباط است^{۳۴}.

۲۹- سال فوت وی را شدالازار چنین ضبط کرده است:

توفی فی سنه تسعین و سبعمانه.

۳۰- الشیخ شهردار بن حسین بن عبدالله الدیلمی (شدالازار).

۳۱- وله بخیلان (شدالازار). عبارت مبهم و ترجمه نادرست و مقصود نامفهوم

است.

۳۲- مد: شیخ جمال الدین حسین درغزی - جها: شیخ جمال الدین حسین

واعظ - الشیخ جمال الدین حسین بن عبدالکریم الراغری (شدالازار).

۳۳- بدون شبهه مراد زاهد کبیر ابوالقاسم بن شعیب بن بلویه مکرانی

فسوی باید باشد (حاشیه شدالازار).

۳۴- عبارت شدالازار چنین است: واتخذ رباطا بجوار السید عزالدین احمد

یغدم الصادر والوارد و کانت السادة یاتونه و یاتیههم و یعطونه مما عندهم و یعطیههم

و مدفنه فی تلك الرباط رحمة الله علیهم.

شیخ روح‌الدین عبدالعزیز^{۳۵}

شیخی عارف و صادق بود و راست‌گوی. شفقت بسیار و ایثار تمام داشت و نزد خاص و عام مقبول بود مدفن او در نزد پدر وی است.

شیخ عبدالرحیم^{۳۶}

از درویشان صادق بود و در ریاضت می‌بود و در راه خدای تعالی بلاکشی داشت و بانواع بلاها مبتلا بود. مؤلف میگوید: او را دیدم و نفسی مؤثر داشت و همتی عالی او را بود و سیمای او بر درستی حال او گواه بود متوفی شد در سال هفتصد از هجرت و او را در نزد پدر و برادر دفن کردند^{۳۷}.

سید عزالدین احمد بن جعفر الحسینی^{۳۸}

از بزرگان سادات بود و صاحب جاه و مرتبه و با وجود منصب و مال بر خلائق مهربان بود و رحم و شفقت بر خلق میکرد و بسیاری از اهل فضل و شرف تشریف و تزیین از وی مییافتند و عادت پسندیده او آن بود که شب زنده میداشت و بعبادت حق بآخر میرسانید و چون روز میشد بکارگزاری مسلمانان قیام می‌نمود و کار ایشان میساخت و در جنازه‌ها حاضر میشد و رنجوران را میپرسید و اسیران را خلاص میکرد و قرض دیگران را باز میداد و بخویشان می‌پیوست و این بارها بر خود نهاده بود و مجمع اخلاق نبوی و اوصاف مرتضوی بود و در محله گچ‌پزان ساکن شد و مدرسه بنا کرد از برای فاضلان و عالمان. و علما را از برای آن معین کرد که در آنجا درس گویند و کتب نفیسه بسیار بر آن مدرسه

۳۵- الشیخ روح‌الدین عبدالعزیز بن حسین الراغری. (شدالازار)

۳۶- الشیخ عبدالرحیم بن حسین. (شدالازار)

۳۷- در اول شرح حال وی در شدالازار چنین آمده است: اخوه کان من الفقرا...

۳۸- السید عزالدین احمد بن جعفر الحسینی الموسوی (شدالازار).

وقف کرد و ضیاعهای معموره بمدرسه داد از جهت طلبه و درویشان صادر و وارد. بعد از آن بجوار رحمت حق پیوست و او را در گنبد پیش مدرسه دفن کردند رحمت الله علیه.

سید تاج الدین جعفر^{۳۹}

صاحب دولتی بزرگ و اصیل و شریف بود و خوئی جمیل و عطائی جزیل داشت و بیشتر وقت اهل علم و ادب میدید و همه علما را دوست میداشت و مشفق بود بر خلق خدای تعالی. و علم و عمل با هم جمع داشت و حکمای رسول صلی الله علیه و آله و سلم بزرگ میداشت و آثار محمدیه علیه الصلوٰة والسلام را زنده میگردانید و بقدیم و کرم بر دوست و دشمن بخیل نمی بود و انعام او بدور و نزدیک میرسید و او را مواظبت بر درس قرآن می بود و درس قرآن بسیار میخواند و مطالعه علوم دین میکرد و رعایت دلها بجای میآورد و نوربخش سادات بود اگرچه کوچک بودند. اکابر علما و فضلا بتربیت وی مفتخر میشدند و قضایای مملکت بیشتر بمشورت او بفیصل میرسید و بعضی مجالس و محافل تا او حاضر نمیشد منعقد نمیگشت و کلیات امور بوی رجوع میکردند و مهمات جمهور از فضل و عقل او میجستند^{۴۰} و خدای تعالی دفع بلای دشمنان از این شهر بیمن و برکت وی و دعای او نمود و سربلندی پادشاهان بسبب نیکوئی و کفایت او بود و شیمه و عادت مبارک او آن بود که بهر جای که جنگی میدید بصلح میانجامانید و هر طعنی و خلافی که می یافت برآفت و حلم میگردانید و بسیار

۳۹- السید تاج الدین جعفر بن احمد ولده (شدالازار).

۴۰- عبارت شدالازار چنین است:

ذوالقدر الجلیل والشرف الاصل والخلق الجمیل والعتاء الجزیل کان مربیاً لساثر اهل العلم والادب مشفقاً علی خلق الله جامعاً للفضائل العلمیة والعملیة معظماً لاوامر رسول الله صلی الله علیه وسلم محبباً لمآثره المرضیة ما بغل بقدمه و کرمه علی عده و صدیق و ما انقطع انعامه و اکرامه عن بعید و قریب له مواظبة علی درس کتاب الله تعالی و مطالعة علوم الدین و مراعاة لقلوب اعیان السادة و وجوه القوم و ان کانوا دونه یفتقر اکابر العلماء والملوک الی تربیته ولا یتمشی قضایا المملکة اکثرها الا بمشورته ولا ینتظم عقد المحافل الا بحضوره ینهی الیه کلیات الامور و یقضى لديه مهمات الجمهور.

بود که مشرف میشدم بدست بوس و مصافحه و مشتاق میگشتم به نیل فضیلت‌های وی و جمعه‌ها با وی نماز می‌گزاردم و در مجالس از بهر وی خطبه‌ها می‌خواندم و در مجالس وعظ و نصیحت من می‌نشست و بر ترتیب کلام من متوجه بود و اول بزرگی که در مجلس من حاضر شد در روزی که مجلس از برای من ساختند او بود و در آنروز شعری که جد او فرموده بود بتمثیل آوردم و معنی آن شعر عربی این بود:

شعر

از بدان پرهیز میکن با بزرگان می‌نشین
در طلب علم و ادب آموز و طاعت می‌گزین
استواری در کرم می‌جوئی از فضل خدای
آنکه دارد نعمت و رحمت برای عالمین^{۴۱}

و او را مجموعه‌های شریفه و اختیارهای لطیفه است که بخط فرزندان وی نوشته دیدم که مطالعه میکردند. یکی کتاب نزهة القلوب و دیگر جوامع اللطائف^{۴۲}.
متوفی شد در سال هفتصد و پنجاهم از هجرت و او را دفن کردند در مدرسه از دست راست* رحمت‌الله علیه.

۴۱- مد:

از بدان پرهیز میکن با بزرگان می‌نشین
استواری در کرم می‌جوئی از فضل خدای
در طلب علم و ادب آموز و طاعت می‌گذار
انک دارد نعمت رحمت بر اهل روزگار

در شدالازار چنین آمده است:

اول ما دخل بیته یوم الاجتماع لتطهیری تمثل بقول جده رضی الله عنه:

تنزه عن مصادقة اللئام	والمم بالکرام بنی الکرام
ولا تک واثقا بالدهر یوما	فان الدهر مختل النظام
وثق بالله ربک ذی المعالی	و ذی الالاء والنعم الجسام
و کن للعلم ذا طلب و بحث	و ناقش فی العلال و فی الحرام
و بالعوراء لا تنطق ولکن	بما یرضی الاله من الکلام

۴۲- جوامع اللطائف من مختارات الطوائف (شدالازار).

* - و دفن بحظیرته المقدسه علی یمین المدرسه. (شدالازار)

سید نصرت‌الدین علی^{۴۳}

سیدی زاهد و مجتهدی عابد بود^{۴۴} که اختیار خلوت و انزوا کرد با وجود ثروت و نعمت که داشت در هر شبانروزی هزار نماز سنت می‌گزارد و زنی صالحه داشت که با وی موافقت میکرد در آن نمازها و با هم می‌گزاردند و مالها در راه خدای تعالی نفقه میکردند و میگویند در تمام عمر هرگز بصحرا بیرون نرفت و هرگز میوه بر درخت ندید^{۴۵} چنانکه روزی کسی می‌پرسید که درخت‌خیار* بزرگتر است یا درخت‌انجیر. می‌فرمود که جای آنست که درخت‌خیار بزرگتر و بلندتر باشد و درخت‌انجیر کوتاه‌تر و کوچکتر پس گفتند ای سید عکس این است که تو فرمودی. چون این سخن شنید برخاست و تواجد کرد و قدمی چند بنهاد و فرمود سبحان من یرفع الصغیر و یضع الکبیر رحمت‌الله‌علیه^{۴۶}.

سید مغیث‌الدین^{۴۷}

سیدی عالم بود که خطی از فنون علوم داشت و ادبیات می‌ورزید و درس میگفت و اهل ادب در مجلس او حاضر میشدند و فن ریاضیات بوجه روشن می‌فرمود و کتابتی نیک بخط خویش میکرد^{۴۸} و او را کرامتی تمام و انعامی شامل بود و مقبره او در حظیره خود است نزد مدرسه.

۴۳- مد: سید فصیح‌الدین علی - السید نصره‌الدین علی بن احمد (شدالازار).

۴۴- مد: سیدی زاهد مجتهد عابد بود.

۴۵- جها: و هرگز میوه از درخت نچید. * - بطیخ (شدالازار).

۴۶- برای مزید اطلاع عین عبارات شدالازار نقل میشود:

و قيل لم يخرج مدة عمره الى الصحراء و ما رأى الثمار على الاشجار و سال يوماً عن شجرة التين و البطيخ فقال ينبغي ان يكون شجرة البطيخ عالية كبيرة و شجرة التين نازلة صغيرة فقليل له يا سيدنا الامر بالعكس فتواجد من ذلك و قام و مشى خطوات ثم قال سبحان من یرفع الصغیر و یضع الکبیر، توفي سنة... و سبعمائة رحمة الله عليهم.

۴۷- السید مغیث‌الدین عبدالعزیز بن جعفر بن احمد (شدالازار).

۴۸- جها: و کتابتی بخط شریف می‌کرد.

سید جلال‌الدین محمد طویل^{۴۹}

سیدی بزرگ و عابد و بخشنده بود و نور رسول صلی الله علیه و آله و سلم گوئیا از جبین مبارک او می‌تابید. و درویشان را دوست میداشت و با صالحان می‌نشست^{۵۰} و صدقه بسیار بخوشدلی میداد از مال حلال خود. و از حکام احتراز می‌نمود و بیشتر اشتغال او بدرس و تلاوت قرآن بود و عمر عزیز در رضای حق تعالی صرف میکرد و او را رفعت و منزلت و عزت و رتبت عالی* بود. چنانکه یکبار مریض گشت پس گفتند که رب العالمین در خواب دید^{۵۱} بعد از آن چون از خواب بیدار شد همچون کسی بود که مرض بوی نرسیده بود و فرزندان خود را بدرس قرآن و علم و کلام تحریض میفرمود و شعری فرموده است که معنی آن این است که مترجم میگوید:

بیت

ای که خواهی قوام و رفعت و جاه

کسب و جد و طلب ز حق میخوای^{۵۲}

وفات او در سال هفتصد و چیزی از هجرت بود و مقبره او در خانه اوست رحمت الله علیه^{۵۳}.

۴۹- السید جلال‌الدین محمد بن محمد المشهور بالطویل (شداالزار).

۵۰- جها: و باصالحان خوش بود.* مد: ورتبت والـجها فاقد این عبارتست:

۵۱- جها: گفتند که حبیب رب العالمین در خواب دید.

وله الجلال المول والرتبة الرفیعة والعز العالی و مرض مرة فرأى رب العزة جل جلاله فی منامه (شداالزار).

۵۲- در شداالزار چنین آمده است:

تعلم قوام الخط یا ذا التأدب فما الخط الا زينة المتأدب
فان كنت ذا مال فخطك زينة و ان كنت محتاجا فأفضل مكسب

۵۳- سال فوت وی در شداالزار چنین آمده است:

توفی فی سنة اربع و خمسين و سبعمائه.

سید مجدالدین محمد^{۵۴}

عالمی وجیه و فقیہی محدث بود^{۵۵} که از همه ادبیات استحضر داشت و او را فضائل و کمالات بسیار بود و اوراد بسیار داشت از ختمات و صلوات و تسبیح و دعوات. و در مدرسه نجیبیه وعظ میفرمود و درس میگفت و در حلقه درس او بسیار از اهل فضل می نشستند. مؤلف کتاب روح الله روحه کتاب الشهاب^{۵۶} از او استماع نموده و بیتی در کتاب شهاب فرموده است در این معنی که کتاب خوش ستاره است که علم و حکمت و ادب و کرم از وی می تابند^{۵۷} وفات او در سال هفتصد و پنجاه بود از هجرت و او را در نزد پدر خود دفن کردند^{۵۸} مترجم کتاب میگوید در مدرسه مذکور جماعتی از سادات عظام مدفونند که فضائل و کمالات ایشان در میان اهل شرف ظاهر و باهر است و این فقیر حقیر عیسی بن جنید بصحبت عزیز ایشان مشرف گشته و خوابی نقل کرد از یکی از ایشان که فرموده در ساعت خاص در روز سه شنبه حضرت رسالت پناهی صلی الله علیه و آله و سلم را در آن مدرسه دیدم رحمت الله علیه^{۵۹}.

۵۴- السيد مجدالدین جعفر بن محمد (شذالازار).

۵۵- مد: عالمی فقیه و فقیہی مؤدب بود- کان عالماً وجیہاً محدثاً (شذالازار).
۵۶- کتاب الشهاب فی الحکم والادب کتابی است بسیار مشهور محتوی بر هزار حدیث از احادیث نبوی در حکم و امثال و آداب تألیف قاضی ابوعبدالله محمد بن سلامه بن جعفر بن علی بن حکمون مصری قضای شافعی از قضاة مصر در عهد فاطمیین و متوفی در سنه ۴۵۴، بسیاری از علماء از خاصه و عامه شروح عدیده بر این کتاب نگاشته اند از جمله شیخ ابوالفتوح رازی مؤلف تفسیر معروف و شرح او موسوم است بروح الاحباب و روح الالباب فی شرح الشهاب (حاشیه شذالازار).

۵۷- ان الشهاب شهاب يستضاء به فی العلم والعلم والادب والحکم
سقى القضای فی کلما بقیت هذی المصایح فی الاوراق والکلم
(شذالازار).

۵۸- سال فوت وی در شذالازار چنین آمده است:

توفی فی سنه ثمان و خمسين و سبعمائه و دفن عند والده رحمه الله علیهم.
۵۹- مد: خوابی نقل کرد یکی از ایشان در روز سه شنبه و فرمود که در ساعت چاشت روز سه شنبه حضرت رسالت (ص) را در آن مدرسه دیده اند رحمت الله علیه.

فقیه صائن الدین حسین بن محمد بن سلمان^{۶۰}

یکی از مشایخ بزرگ بود و او را مفتی الجن و الانس می‌گفتند و چهل بار حج خانه خدای کرده بود و صبری در راه خدای تعالی داشت و ریاضت بسیار کشیده بود تا حدی که مؤمنان جن او را از بهر خدای دوست میداشتند و می‌گفتند هیچکس از تو با قوه‌تر ندیدیم و در خلوت‌های او میرفتند و سؤال از وی می‌کردند در مسئله‌های مشکل دین. و به طریقه شیخ شهاب الدین عمر سرورودی بود و خرقة از وی پوشیده بود و فقیه‌ی متدین و پرهیزگار بود که مال حکام فرا نمی‌گرفت و فرزندان را وصیت می‌کرد که بر در پادشاهان مروید و اموال ایشان فرانگیرید اگر چه بسیار باشد و می‌فرمود که هرکس قطره‌ای از آب ایشان بیاشامد لب‌های او بسوزد اگر چه بعد از مدتی بود^{۶۱}. و معیشت او از زراعتی بود که از پدران بوی رسیده بود و می‌گویند که یکی از حکام می‌خواست که او را آزمایش کند در قبول کردن عطا. پس بفرمود تا کیسه‌ی چند زر بیام او انداختند در شب تاریک. چون شیخ آن کیسه‌های زر بدید گفت لا حول ولا قوة الا بالله بدرستی که دشمنی قصد من کرده است و این زر بخانه من انداخته پس همسایگانرا بفرمود تا آن زرها براه ریختند. و تاریخ مشایخ شیراز بر طریق دیلمی و مقاریضی تصنیف کرده است. و بسیار تصنیف دیگر دارد و اشعار بلیغه فرموده است. در این معنی:

بگورستان همی گردم ولیکن نمی‌دانم که گور من کدام است
بمال و جاه خود گشتم همی شاد ز عمر گم‌شده نامد دمی یاد^{۶۲}

۶۰- شیرازنامه ص ۱۲۹: الحسین بن محمد بن سلیمان (= سلمان)، - این فقیه صائن الدین حسین چنانکه در متن مذکور است صاحب تألیفی بوده در تراجم احوال مشایخ فارس موسوم به «تاریخ مشایخ فارس» که یکی از مأخذ عمده مؤلف کتاب حاضر است و هر جا که مؤلف در این کتاب «قال الفقیه» میگوید مراد او همین صاحب ترجمه حاضر است، حاشیه علامه قزوینی بر شدالازار.

۶۱- ولو بعد حین (شدالازار).

۶۲- امر علی المقابر کل یوم و لا ادری بای الارض قبری
و افرح كلما ازداد مالی و لا ابکی علی نقصان عمری
(شدالازار).

متوفی شد در سال ششصد و شصت و چهارم از هجرت و او را دفن کردند در نزدیک مدرسه سادات طویل به محله که معروفست بگچ پزان.

فقیه سعدالدین محمد بن حسین

فرزند فاضل عالم اوست که فقیه‌ی پخته بود در ورع. و امور طعام و جامه و کارسازی وضو بهیچ کس نمیفرمود و بصحرا بیرون میرفت و زراعت بدست خویش میکرد و خود میدروید و او را بیلی بود چنان سنگین که بازیاران هر کدام میخواستند که آن بیل برگیرند نمیتوانستند و میگفتند ای شیخ مگر این بیل بقوه ربانی برمیگیری که ما همه عاجزیم از برگرفتن آن و او را فرزندان روزی شد که همه عالم ربانی شدند و متوفی شد در سال ششصد و هشتاد و هشتم از هجرت و او را دفن کردند در عقب پدر خود او.

شیخ ضیاءالدین محمد سلمانی^{۶۳}

شیخی فاضل بود. مؤلف کتاب روح الله روحه میگوید او را دیدم که روئی زیبا و روشن داشت و سخنی خوش میگفت و مردم را پند و نصیحت میداد و حدیث میخواند و کتاب عوارف المعارف را مطالعه میکرد و او را اجازه‌های بلند هست^{۶۴} و شعری بخط او دیدم بعربی و معنی آن همین ابیات است که دیگری گفته است:

شعر

ترا بکوی اجل هم گذار خواهد بود
تن تو طعمه هر مور و مار خواهد بود
بزیر خاک ترا سالها بیايد خفت
قرارگاه تو دارالقرار خواهد بود

۶۳- جها. مد: شیخ ضیاءالدین محمد سلمان (متن با مراجعه بشدالازار تصحیح گردید).

۶۴- وله اجازات عالیہ (شدالازار).

بناگزیر ز جام اجل شوی سرمست
 بسا پیاده که فردا سوار خواهد بود^{۶۵}
 بسا امیر که فردا اسیر میگردد
 اگر گدا و اگر شهریار خواهد بود

مولانا معین الدین هبة الله سلمانى^{۶۶}

عالمی دانا و عظیم الشان بود. مؤلف کتاب میگوید او را دیدم که درس در مدرسه ها میگفت و در مجالس فتوی میداد و خلق بسیار از علم و فضل او مستفید میگشتند و کاملان نزد او جمع میشدند و او را تصانیف بسیار هست. یکی از آن شرح مقدمه برهانیه^{۶۷} است که در خلاصه نبشته است و در مدح او بیتی گفته اند دریغ معنی:

بیت

در زمانه به کنج فقری ام و اندران کنج گنج دری ام^{۶۸}
 و بدانک در آن بقعه از علما و عباد و اولیاء و صلحا بسیار مدفونند از ایشان یکی دختر شیخ شهاب الدین سهروردی است که

۶۵- مرت علی الاحبه حیث صفت
 فلما ان بکیت و فاض دمعی
 قبور هم کافراس الرهان
 رأّت عینای بینهم مکانی
 (شدالازار).

درباره سال فوت وی در شدالازار چنین آمده است:

توفی فی سنة خمس و اربعین و سبعمائنه.

۶۶- مولانا معین الدین هبة الله بن الحسین بن محمد السلمانى (شدالازار).

جها - مد: مولانا معین الدین هیبت الله سلمانى.

۶۷- مقدمه برهانیه نام کتابی است در علم خلاف یعنی جدل تألیف ابوالفضائل محمد بن محمد بن محمد نسفی معروف ببرهان نسفی متوفی در سنه ۶۸۷ و ۶۸۶ (الجواهر المضیئه).

۶۸- جها: گوئیا در زمانه گنج و فقیریم و اندر آن کنج گنج دریم

مد: گوئیا در زمانه کنج فقری ام و اندران کنج گنج دری ام

وزن بیت روشن نیست و بقول مرحوم علامه قزوینی در حاشیه شدالازار این شخص با آنکه عربیتش بسیار ضعیف و ذوقش از آن ضعیف تر است اصرار عجیبی دارد در ساختن اشعار بسیار سخیف رگیك ملحون بهر حال بیت بصورت مکتوب در متن موزون و تصحیح گردید تا اصل چه باشد والله اعلم.

ترکان او را پس از واقعه بغداد بیاوردند و فقیه^{۶۹} او را باز ستند از ایشان و در صحبت منکوحه شیخ و دختران او می بود و او را وفات رسید و در آن بقعه دفن کردند نزد جماعت خاندان شیخ.

شیخ ابراهیم کرجی

از پیشوایان مشایخ و از بزرگان عباد و صوفیه بود که در عصر خود بزهد و معرفت مشهور و معروف بود^{۷۰} و میگویند که از شهادت و در شهادت وی قولهاست و آنچه وثوق بدان حاصل است آنست که جماعتی از حکام التجا باو آورده بودند از جهت قصد ظلمه که ایشان را میکشند و شیخ راه آن ظالمان بایست جماعت نمیداد پس نفس نفیس آن بزرگوار فدای ایشان شد و او را کشتند و در رباط خود دفن کردند و بر قبر او نوشته است که او را شهید کردند در سال سیصد و یکم از هجرت و سوگند خوردن در سر تربت او تأثیری عظیم بزرگ دارد و بدرستی که خلق بسیار تجربه کرده اند رحمت الله علیه^{۷۱}.

۶۹- مراد از فقیه بدون شك صائن الدین حسین سابق الذکر است. مؤلف هر جا در تضعیف این کتاب (قال الفقیه) میگوید مراد او همین شخص است که کتاب او موسوم به (تاریخ مشایخ فارس) یکی از مأخذ عمده مؤلف بوده است و مراد از (وقعه بغداد) فتح آن شهرست بدست مغول در سنه ۶۵۶ که این فقره نیز با عصر صائن الدین حسین متوفی در سنه ۶۶۴ کاملاً موافق است و این نکته را نیز ناگفته نگذریم که شیخ شهاب الدین سهروردی چنانکه مؤلف در شرح احوال فقیه صائن- الدین مزبور گفت شیخ خرقة این اخیر بوده است و لابد بهمین مناسبت است که فقیه مذکور دختر شیخ را از دست اترک رهانیده و نگاهداری نموده است (حاشیه شدالازار).

۷۰- مد: بودند بود.

۷۱- در متن شدالازار چنین آمده است:

و يقال انه من الشهداء و فی شهادته اقوال اوثقها انه التجا اليه جماعة من كبار السادة و قصدهم بعض الظلمه ليقتلهم فلم يدل عليهم و قدامهم بنفسه النفيسة منافسة فيهم فقتل و دفن في رباطه و على قبره مكتوب انه استشهد في سنة احدى و ثلاثمائة و الحلف عنده سريع التأثير و قد جربوه كثيراً رحمة الله عليهم.

شیخ سالبه^{۷۲} بن ابراهیم بن ملک^{۷۳}

شیخی بزرگ مرتبه و بلند همت و صاحب حال بود که ادب از شیخ ابو مسلم فسائی^{۷۴} آموخته و شیخ ابوالحسن علی بن خواجه

۷۲- کلمه «سالبه» که در اسامی بسیاری از اهالی فارس در قرون وسطی دیده میشود از اعلام عربی بصیغه اسم فاعل مؤنث از «سلب» چنانکه در بادی امر ممکن است توهم رود نیست چه علاوه بر آنکه چنین علمی با این هیئت و صورت مطلقاً و اصلاً در هیچیک از کتب تواریخ و رجال و معاجم عربی یافت نمیشود در یک نسخه بسیار نفیس مصحح مضبوطی از نفحات الانس جامی متعلق به آقای عباس اقبال آشتیانی که تاریخ کتابت آن در سنه ۱۰۲۵ - ۱۰۲۶ است این کلمه در سه مورد مختلف در تضاعیف آن نسخه صریحاً (سال به) در دو کلمه نوشته شده و در یکی ازین سه مورد نیز بضبط قلم کاتب زیر باء (به) کسره گذارده بطوریکه ازین طرز کتابت واضح میشود که این کلمه از اعلام مرکبه فارسی بوده است مرکب از «سال + به» با هاء ملفوظه از جنس روزبه و روزبهان و بهروز، یعنی کسی که هر سال او از سال گذشته او بهتر است (یا بهتر خواهد بود تفاؤلاً)، و آن سه مورد مذکور یکی در شرح احوال همین صاحب ترجمه متن حاضر سالبه بن ابراهیم است (شماره ۳۴۷ از تراجم نفحات)، دوم در شرح احوال عمران ثلثی (شماره ۳۴۸ از تراجم نفحات) بمناسبت اینکه وی معاصر بوده است با شیخ الشیوخ ابوالحسن احمد بن سالبه بیضاوی (رجوع شود بص ۵۴ از کتاب حاضر، متن و حاشیه ۶)، سوم در شرح احوال شیخ روزبهان بقلی (شماره ۳۲۰ از تراجم نفحات) بمناسبت اینکه شیخ خرقة او یکی از احفاد شیخ الشیوخ احمد بن سالبه مذکور بوده است، - حال که معنی این کلمه و هویت آن معلوم شد پس قطعاً نوشتن آن منفصلاً بصورت (سال به) بطبق نسخه مذکوره نفحات برای دفع التباس آن بسالبه اسم فاعل عربی بعقیده ما بمراتب بهتر و نزدیکتر بقیاس است تا نوشتن آن متصللاً بصورت (سالبه)، ولی ما نظر باینکه در هر سه نسخه شدالازار که بدست ماست این کلمه همه جا (سالبه) متصللاً نوشته شده از خود هیچ تصرفی در املاى این کلمه نکرده آنرا عیناً بطبق همان نسخ چاپ نمودیم. - حاشیه علامه قزوینی

۷۳- الشیخ سالبه بن ابراهیم بن ملک الممنوع (شدالازار) - چنین است بعینه این کلمه در ق یعنی الممنوع (با دو میم و نون قبل از عین مهمله)، ب: الممنوع (بتاء مثناة فوقانیة بجای نون)، در ترجمه فارسی این کتاب ص ۸۶ این کلمه را ندارد، م و نفحات (که شرح احوال صاحب ترجمه حاضر در آنجا نیز مسطور است ص ۳۱۴ - ۳۱۵) این هر سه کلمه اخیر را یعنی «بن ملک الممنوع» را هیچ ندارند، (حاشیه علامه قزوینی).

۷۴- بظن غالب مراد ابو مسلم فارس بن غالب الفارسی از مشایخ متصوفه فارس و از معاصرین ابو عبدالرحمن سلمی متوفی در سنه ۴۱۲ و شیخ ابوسعید ابوالخیر متوفی در سنه ۴۴۰ و علی بن عثمان هجویری صاحب کشف المحجوب متوفی در سنه ۴۷۰ باید باشد و چنانکه ملاحظه میشود با عصر صاحب ترجمه حاضر یعنی سالبه بن ابراهیم متوفی در سنه ۴۷۳ کاملاً وفق میدهد - حاشیه علامه قزوینی.

کرمانی^{۷۵} دیده وصحبت شیخ ابو عبدالله محمد بن علی^{۷۶} یافته و در محله در کوار^{۷۷} بقعه بساخت و مدت سی سال خدمت صادر و وارد را کمر بست و طعام میداد و اطعام و انعامش عام بود و بسیاری از علما نزد او متردد بودند و در پیش او مجاور میشدند و شیخی عارف و صاحب فتوت و بانشاط بود. متوفی شد در سال چهارصد و هفتاد و سوم از هجرت و او را دفن کردند در خانقاه خود رحمت الله علیه.

شیخ عبدالله^{۷۸}

خادم شیخ سالبه بود چون شیخ را وفات نزدیک شد او را بفرستاد جهت ترتیب کفن و تجهیز پس او برفت و کفن دو میت و تجهیز دو کس معد و مهیا گردانید و چون مراجعت کرد شیخ را دید که وفات کرده بود. بعد از آن در معانقه شیخ درآمد و الله الله گویان روح بحق تسلیم کرد و او را در پهلوی شیخ با شیخ دفن کردند رحمت الله علیه.

شیخ شیرویه^{۷۹}

مزاری از زیارتگاههای قدیمه است و برسیرت او علی الحقیقه

۷۵- ظاهراً مراد خواجه علی بن حسن (یا حسین) کرمانی سیرگانی از مشایخ متصوفه کرمان و از مریدان شیخ عمو متوفی در سنه ۴۴۱ باید باشد (رجوع شود بکشف المحجوب ۲۱۵، و اسرار التوحید ۲۸۸ س ۱-۲، و نفحات ۲۹۷ - ۲۹۸).

۷۶- ظاهراً مراد «شیخ المشایخ عالم» ابو عبدالله محمد بن علی داستانی مدفون در بسطام از معاصرین شیخ ابوالحسن خرقانی و ابوسعید ابوالخیر و متوفی در ماه رجب سنه ۴۱۷ باید باشد (رجوع شود بکشف المحجوب ۲۰۵، و اسرار التوحید ۳۹، و نزهة القلوب ۲۷۹ - ۲۸۰ که حکایت بسیار ممتعی از درختی که بر سر قبر او در بسطام بوده است نقل میکند، و نفحات ۳۳۸ - ۳۳۹، و سفینه الاولیاء ۱۶۰).

۷۷- کوار نام بلوکی است در فارس واقع بمسافت ده فرسخ تقریباً در جنوب شیراز، و دروازه کوار در شیراز که خانقاه صاحب ترجمه در نزدیکی آن واقع بوده لایذ دروازه بوده که راه کوار از آنجا منشعب میشده است، حاشیه علامه قزوینی.

۷۸- الشیخ عبدالله بن عبدالرحمن (شدالازار).

۷۹- الشیخ ابراهیم بن شیرویه -، ترجمه فارسی این کتاب ص ۸۶: شیخ

واقف نشده‌ام و کرامات بسیار از وی روایت کرده‌اند و امارات عجیبه از وی دیده‌اند. مترجم کتاب عفی‌الله‌عنه میگوید استادی داشتم مشهور بعلم و قرائت و غیر آن و بقول او اعتماد تمام داشتم و بسیار میدیدم که زیارت شیرویه میفرمود. روزی در حیث درس قرائت سبعة یا عشرة که میخواندم اتفاقاً شنیدم که فرمود در کتابی دیده‌ام که شیخ شیرویه از کبار محدثانست و وفات او بر غالب ظن در سال چهار صد و چهل و چیزی از هجرت بوده است و مقبره او بر لب‌گوی است مشهور و زیارت وی اثری عظیم دارد رحمت‌الله‌علیه.

شیخ عبدالله دوست خدا^{۸۰}

از صالحان مقدم بود و نسبت او بدوست خدا میکنند بمعنی ولی‌الله و میگویند که از یاران شیخ احمد حسیه است و زیارت وی اثری عظیم دارد و تجربه کرده‌اند و کرامات دیده‌اند و مرقد وی در نزدیک مقبره شیخ شیرویه است هم در حظیره وی رحمت‌الله‌علیه.

شیخ زین‌الدین طاهر بن المظفر الباغنوی^{۸۱}

عالمی بزرگ و عارفی مشهور بود که میان علم و عمل جمع

→ شیرویه (بدون کلمه ابراهیم)، - طرز تعبیر نسخه ب یعنی ابراهیم شیرویه بجای ابراهیم بن شیرویه مطابق رسم قدیم زبان فارسی است در اضافه نام پسر بنام پدر یا جد بدون توسط کلمه «ابن» یا «پسر» یا «پور» و نحو ذلك که در قرون وسطی بسیار معمول بوده است مانند رستم زال و سام نریمان و عمروعاص و سعد وقاص و ابراهیم ادهم و صاحب عباد و محمود سبکتکین و ابوسعید ابوالخیر و ناصر خسرو و مسعود سعد سلمان و ابوعلی سینا و بسیاری دیگر غیر اینها (رجوع شود بحواشی نگارنده این سطور بر لب‌الالباب عوفی ج ۱ ص ۲۹۵)، حاشیه علامه قزوینی.

۸۰- الشیخ عبدالله المشهور بدوست خدا (شدالازار).

۸۱- الشیخ زین‌الدین طاهر بن المظفر بن محمد العمری العدوی الربعی (شدالازار).

صاحب ترجمه از خانواده مشهوری بوده است در شیراز که بسیاری از فضلا

کرده بود و در سیر وسلوک و درس وافاده و نصیحت مسلمانان چند سال می بود و وعظ از بهر خدای تعالی میفرمود و او را مجموعه ها و اجازات عالیه هست از پدر خود در تفسیر و حدیث و فقه و تصوف و تاریخ. و کتاب جامع الاصول^{۸۲} از مولانا قطب الدین محمود بن مصلح شیرازی^{۸۳} روایت میکند که تمام بر وی خوانده

و علما و واعظ از ایشان برخاسته اند، مؤلف کتاب حاضر معین الدین جنید نیز خود ازین خاندان بوده است و در کتاب حاضر شرح احوال بیست و دو نفر از اعضاء این خاندان را متفرقه در ابواب مختلفه کتاب ذکر نموده است، این خاندان خود را از اولاد خلیفه ثانی عمر بن الخطاب می دانسته اند و باین جهت در نسبت خود عناوین «عمری عدوی ربعی قرشی» اغلب می افزوده اند، و در ترجمه فارسی این کتاب بقلم پسر مؤلف عیسی بن جنید نسبت «باغنوی» را نیز غالباً بر اسامی ایشان افزوده است، اما عمری چنانکه گفتیم منسوب است بعمر بن الخطاب، و اما عدوی بفتح عین و دال مهملتین و سپس واو منسوب است بقبیلۀ بنی عدی بن کعب بن لوی که شعبۀ بوده است از قریش و عمر ازین شعبه بوده است، و از همین جا وجه نسبت قرشی نیز واضح میشود، و اما ربعی بفتح راء مهمله و فتح باء موحدۀ و سپس عین مهمله منسوب است برریعۀ نامی که بقول مؤلف کتاب (ورق ۸۷) از اسباط عمر بن الخطاب بوده است، و اما باغنوی منسوب است به «باغ نو» که نام یکی از محلات قدیم شیراز بوده و از عهد کریمخان زند بیعد جزو محله بالاگفت شیراز شده است (فارسنامه ناصری ۲: ۴۶) و چون بسیاری از افراد این خاندان در آن محله مسکن داشته اند لهذا باغنوی مشهور شده بوده اند. (حاشیه علامه قزوینی).

۸۲- یعنی جامع الاصول لاحادیث الرسول تألیف مجدالدین ابوالسعادات مبارک بن محمد معروف بابن الاثیر جزری متوفی در سنه ۶۰۶ (برادر ابن الاثیر مورخ مشهور) که جامع احادیث صحاح سته اهل سنت و جماعت است (ابن خلکان ۲: ۱۲، و سبکی ۵: ۱۵۳-۱۵۴، و کشف الظنون در باب جیم).

۸۳- جامی در نفحات در ترجمه احوال شیخ صدرالدین قونوی گوید (۶۴۵): «مولانا قطب الدین علامه شیرازی در حدیث شاگرد وی است کتاب جامع الاصول را بخط خود نوشته است و بر وی خوانده و به آن افتخار میکرده»، و ابن حجر در درر الکامنه ۴: ۳۴۰ در شرح احوال قطب الدین شیرازی گوید: «و حدث بجامع الاصول عن الصدر القونوی عن [شرف الدین] یعقوب الهذلبانی عن المصنف»، و عین این عبارت در بغیة الوعاة ۳۸۹-۳۹۰، و مفتاح السعاده ۱: ۱۶۴، و روضات الجنات ۵۳۳ هر سه در ترجمه قطب الدین شیرازی تکرار شده است. حاشیه علامه قزوینی.

و او بر شیخ صدرالدین قونوی^{۸۴} خواند و او بر شرف‌الدین هذبانی^{۸۵} گذرانیده و ایشان بر مصنف خوانده‌اند و بدانکه مسافرت بسیار کرد و صحبت مشایخ دریافت و کتابی در فضیلت علم و شرف علما تصنیف کرده و نام آن تحفة الحلقا^{۸۶} نهاده.

۸۴- یعنی شیخ صدرالدین محمد بن اسحق قونوی از مشاهیر فضلا و عرفاء قرن هفتم و متوفی در سنه ۶۷۳، وی از خواص مریدان شیخ محیی‌الدین بن عربی عارف مشهور و پسر زوجه این اخیر بوده باین معنی که شیخ محیی‌الدین بن عربی پس از مهاجرت از بلاد مغرب بروم و ورود بقونیه مادر شیخ صدرالدین قونوی را پس از وفات پدرش در حباله نکاح خود درآورد و لهذا صاحب ترجمه در خدمت و صحبت او تربیت یافت، صاحب ترجمه را تألیفات عدیده است که بعضی از آنها در ایران و بعضی دیگر در هندوستان بطبع رسیده است (برای ترجمه احوال وی رجوع شود بمآخذ ذیل: سبکی ۵: ۱۹، نفحات ۶۴۵-۶۴۸، حبیب السیر جزو ۱ از جلد ۳: ۶۶، شعرانی ۱: ۱۷۷، مفتاح السعادة ۱: ۴۵۱-۴۵۲، و ۲: ۲۱۱-۲۱۲، مجالس المؤمنین ۲۷۱، سفینه الاولیاء ۶۸، کشف الظنون در عنوان فکوک و نصوص [بانون در اول]، طرائق الحقائق ۲: ۱۵۹-۱۶۰، معجم المطبوعات العربیه ۱۵۳۲).

۸۵- جها - مد: شرف‌الدین زکی بنجیری - یعنی امیر شرف‌الدین یعقوب بن محمد بن حسن هذبانی از فضلاء امراء اکراد از قبیله هذبان که شعبه بزرگی بوده است از اکراد روادی، و صلاح‌الدین ایوبی معروف و خاندان او نیز همه چنانکه معلوم است از همین قبیله هذبان بوده‌اند، شرح احوال امیر مذکور را در شذرات الذهب در حوادث سنه ۶۴۵ مختصراً چنین نگاشته است: «وفیهما توفی شرف‌الدین الامیر الکبیر یعقوب بن محمد بن حسن الهذبانی الاربلی روی عن یحیی الثقفی و طائفة وولی شد دواوین الشام و کان ذا علم و ادب، توفی فی ربیع الاول بمصر»، و یاقوت با وی معاصر بوده و در معجم البلدان بمناسبت بعضی اطلاعات جغرافی که شفاهاً از او شنیده بوده یکی دو مرتبه نام او را برده است، در عنوان (اذرح) گوید: «حدثنی الامیر شرف‌الدین یعقوب بن [محمد بن] الحسن الهذبانی قبیل من الاکراد ینزلون فی نواحی الموصل قال رأیت اذرح و الجرباء غیر مرة و بینهما میل واحد الخ»، و در عنوان «بوقه» گوید: «و بوقه من قری الصعید عن الامیر شرف‌الدین یعقوب الهذبانی اخیرنی به من لفظه»، (در خصوص اکراد هذبانی رجوع شود بابن الاثیر در حوادث سنه ۴۳۰، و ابن خلکان در شرح احوال صلاح‌الدین ایوبی «یوسف» [که در چاپ مصر بغلط «الهذبانی» چاپ شده] و رجوع شود نیز مخصوصاً بدائرة المعارف اسلام در عنوان «کرده» ج ۲ ص ۱۲۰۰-۱۲۰۴ بقلم دوست فاضل ما آقای ولادیمیر مینورسکی مستشرق روسی مشهور)، حاشیه علامه قزوینی.

۸۶- تحفة الحلقاء الی حضرة الخلفاء (شذالازار).

و در سالی مسافرت میکرد بجزیره از جزائر^{۸۷} در آخر عمر از بهر مصلحتی و در منزلی فرود آمد و شب از برای تهجد برخاست و مهتاب بود و یکی از اهل قافله دید که شخصی زمانی می‌نشست و زمانی برمیخاست و ندانست که شیخ در نماز است و تصور کرد که مگر کسی است که قصد او میکند. پس تیری در کمان نهاد و بینداخت و بر پیشانی مبارك شیخ آمد. در حال بسجده رفت و بدست خود تیر از پیشانی خود بیرون آورد و بر روی سجاده روح بحق تعالی تسلیم کرد. بعد از آن جنازه او بیاوردند و در بیرون دروازه فساد دفن کردند. پس کشته شده شیخ را حبس کردند. شبی از شبها شیخ را در خواب دیدند که فرمود غفو

۸۷- مراد از «الجزائر» که مکرر در این کتاب استعمال شده بقرینه مقام و سیاق عبارات پیش و پس بدون شبهه جزائر خلیج فارس است بخصوص کیش و هرموز که در طی قرون گذشته هرکدام بنوبت خود بسیار آباد و پر جمعیت و مرکز سیاسی و تجارتی و کشتی‌رانی خلیج فارس و بندرگاه معتبر کشتیهای چین و هند و بصره و بغداد و غیره بوده‌اند و قرن‌ها از يك نوع استقلال یا شبه استقلالی بهره‌مند بوده و پادشاهان مقتدر توانای با ثروتی داشته‌اند: جزیره کیش در قرون پنجم و ششم و هفتم و جزیره هرموز از حدود هفتصد هجری الی حدود ۹۱۳ که پرتغالیها بر آن جزیره دست یافتند، و پادشاهان آنجا را پادشاه جزائر و پادشاه بحر مینامیده‌اند، حافظ گوید:

پایه نظم بلند است و جهانگیر بگو

تا کند پادشاه بحر دهان پرگهرم

و در همین کتاب حاضر ورق ۱۰۹ در ترجمه احوال شیخ عقیف‌الدین اسرائیل ابن عبدالسلام خنجی (نمره ۱۶۸ از تراجم) گوید: «ثم رفع الله قدره و یسر فی حصول المرام امره حتی ولی قضاء الجزائر و ما والاها و رتب سلطان البحر مجملا للبحاج فاخرجها ارتفاقا باهل الفاقة والاحتیاج فخرج عن عهدها بحسن کفایته و رجع معززا مکرمًا الی ولایتہ ... ثم ارسله سلطان البحر الی شیراز لرسالة انفلذها الیه الخ»، و در این عصری که محل گفتگوی شدالازار است در هر دو مورد مذکور چون صحبت از وقایع مابین سنه هفتصد و هشتصد است مراد از «الجزائر» بدون شك جزیره هرموز است با سایر جزائر تابعه آن که همه جزو قلمرو پادشاه هرموز بوده است (رجوع شود بفارس‌نامه ابن‌البختی و فارس‌نامه ناصری و دائره‌المعارف اسلام در عناوین «قیس» [«کیش»] حاشیه علامه قزوینی.

کنید از خطاکننده که من او را عفو کردم پس او را رها کردند^{۸۸}.

شیخ ناصرالدین عبدالرحیم بن طاهر^{۸۹}

پسر اوست عالم ربانی و کامل سبحانی امام ائمه عالمان و استاد پیران و حکیمان صاحب مقامات علیه و کرامات جلیه. بلند همت که دنیا پیش او قدری نداشت و رفیع قدری که رغبت بدنای دنی نکرد و مؤمنی موقن بود که ساعتی از عمر خود مهمل نگذاشت و در حالت سختی و آسانی هرگز هیچ کار او معطل نماند و بدرستی که در اصول دین متین حکم داشت و اول اساس شرعیات راست میداشت بعد از آن شروع در عقلیات میکرد. مصنف کتاب روح الله روحه میگوید که من در خدمت او روز و شب می بودم و در درس او حاضر میشدم و در درس او افاضل و استادان مجلس معقول و منقول حاضر میشدند در سحرها، پس نماز صبح میگزارد و مشغول درس گفتن میشد تا آفتاب بر میامد بعد از آن بصومعه میرفت و در محله سراجان بدرس خواندن مشغول میشد تا وقت آفتاب فرو شدن. پس دیگر بتعلیم جماعتی متوجه میگشت

۸۸- مد: چون بیدار شد صاحب خون او را رها کرد.

در شدالازار چنین آمده است:

و سمعت جدی ان القاتل حبسوه فرأیت والدی فی المنام یقول اعفوا عن الخاطيء فقد عفوت عنه قال فلما انتبهت امرت باطلاقه.

ازین عبارت بالمصراحه برمی آید که مقتول یعنی شیخ زین الدین طاهر بن المظفر بن محمد صاحب ترجمه جد اعلای مؤلف - و بعبارت دیگر پدر جد او - بوده است، و حال آنکه خود مؤلف در نمره ۱۴۳ از تراجم کتاب نام و نسب پدر خود را چنین عنوان کرده است: «نجم الدین ابو الفتح محمود بن محمد بن اسعد بن المظفر والد جامع هذا الكتاب» و چنانکه میشود از مؤلف تا مظفر ایداً طاهرنامی موجود نیست و چون از خارج میدانیم هم از کتاب حاضر و هم از شیرازنامه که این مظفر بن محمد هفت پسر داشته: طاهر و اسعد و مسعود و منصور و اسمعیل و عبدالوهاب و عمر که تراجم همگی آنان در این کتاب هر يك بجای خود مذکور است پس واضح است که صاحب ترجمه حاضر طاهر بن المظفر پدر جد مؤلف نبوده بلکه هم جد مؤلف بوده است، و گویا مؤلف را در اینجا بواسطه بعد زمان سهوی و تخلیطی دست داده و برادر جد اعلای خود را یعنی زین الدین طاهر را با جد اعلای خود یعنی اسعد بن المظفر با یکدیگر اشتباه نموده است، و بجای اینکه بگوید: «فرأیت عمی فی المنام» گفته «فرأیت والدی فی المنام». حاشیه علامه قزوینی.

۸۹- الشیخ ناصرالدین ابو اسحق عبدالرحیم بن طاهر (شدالازار).

تا بخانه مراجعت میفرمود. و بیشتر کتابها بدست خود کتابت میفرمود مگر دو سه کتاب و او را نسخه حاوی بود^{۹۰} محشی و از وی فوت شد پس نسخه دیگر از بر بنوشت بی آنکه رجوع با کتابی کند و این از امرهای عجیب است. و محب مساکین بود و از سلاطین احتراز میکرد و ذکر خدای بسیار میکرد و ذکر دایمه^{۹۱} داشت و بقضای خدای راضی بود و به تنگی و نیستی مال غمناک نمیگشت و باختلاف احوال متغیر نمیشد و بیشتر شرعیات از پدر خود فرا گرفته بود و بر وی خوانده و اجازه از وی ستده و روایت کرده اند اجازتی از جد وی فقیه سعدالدین محمد بن حسین بن سلمان^{۹۲} از بهر پدر وی شیخ صدرالدین و مادر او. و تحصیل نزد مولانا قطب الدین فالی کرده بود^{۹۳} و او را تصانیف و رسالات و اشعار هست. یکی از آن کتاب منظومه در منطق است و خلائق را بر اعتقاد درست و انقیاد امور شرعیه میداشت و در هر حادثه که واقع میشد میفرمود منجم چنین خواهد گفت که فلان و فلان تأثیر است و لیکن اهل تسبیح و تقدیس از تربیع و تسدیس باک نمیدارند. پس چون وفاتش نزدیک رسید شبی سؤال کرد که صبح طلوع کرد گفتند بلی یا شیخ صبح طلوع کرد. فرمود که اکنون آن زمانست که سعدا نفس زنند و با سعدا لاحق شوند^{۹۴} و این در صباح عید فطر بود در سال هفتصد و پنجاه و سوم^{۹۵} از هجرت

۹۰- درست معلوم نیست که مراد (الحاوی الصغیر نجم الدین عبدالغفار قزوینی) است یا (الحاوی الکبیر) ما وردی که هردو از کتب مهمه فقه شافعی است ولی بطن غالب مراد اول است (حاشیه علامه قزوینی) - و کان جمیع کتبه بخطه الا نادراً و کانت له نسخه من الحاوی (شذالازار).

۹۱- مد: فکر دایمه - جها: فکر دائم.

۹۲- جها: فقیه سعیدالدین محمود بن حسین سلمانی - مد: فقیه سعدالدین محمود بن حسین سلمان - الفقیه سعدالدین محمد بن الحسین بن محمد بن سلمان (شذالازار).

۹۳- جها: از بهر پدر شیخ صدرالدین و مادر او و تعریف بر مولانا استاد البشر قطب الدین فانی کرده بود - و یروی اجازه عن جده لایبیه الشیخ صدرالدین المظفر و عن جده لامه الفقیه سعدالدین محمد بن الحسین بن محمد بن سلمان و کان قد حصل علی مولانا قطب الدین فالی و اقرا نه و تادب به جمع کثیر من العلماء المشاهیر (شذالازار).

۹۴- فقال الان آن ثم تنفس الصعداء و لحق السعداء (شذالازار).

۹۵- سنه ست و خمسين و سبعمائه (شذالازار).

و او را نزد پدر خود دفن کردند.

شیخ بهرام بن منصور^{۹۶}

از مردان خدای بود و حال یافت و جذبات او از حق تعالی رسیده بود و مقام او بطریقه شیخ سعدالدین محمد بن مظفر باغنوی می بود و ملازمت او میکرد بعد از آن بنیاد خانقاهی کرد که صالحان و عابدان در هر هفته در آنجا جمع میشدند و تواجد میکردند و شب تا روز قرآن میخواندند پس از آن مسدود گشت^{۹۷} و انتظام از همه گسسته شد. وفات او در سال ششصد و چهل و پنج از هجرت بود و در بقعه خود او را دفن کردند بمحله سربالکت رحمت الله علیه^{۹۸}.

شیخ صدرالدین مظفر قرشی ربیعی باغنوی^{۹۹}

از بزرگان مشایخ و اقدم و اعلم اولیاء بود و در زمان خود نظیر نداشت در علم و فتوی و زهد و تقوی. و اول ادب از پدر

۹۶- الشیخ بهرام بن منصور الفسوی (شدالازار).

۹۷- جها: پس آن اجتماع مسدود گشت.

۹۸- شرح حال وی در شدالازار باین صورت آمده است:

كان من رجال الله له حال و عرفان و جذبات من الحق تاسی بطریقه الشیخ سعدالدین محمد بن المظفر [و كان] یلازمه حیناً طویلاً و اجتمع جماعه من المشایخ و الصوفیه یوما عند تربۃ الشیخ ابراهیم بن شیرویه یتعابون بروح الله تعالی فقال له الشیخ سعدالدین محمد یا بهرام احضر طعاماً یأكله هؤلاء فمضی و اتی بطبق رطب جتی فلما فرغوا عن اكله دار الطبق بنفسه دوراناً ثم سكن فقال له الشیخ یا بهرام ان الله تعالی سیدیر لك امراً یكون فیه رونقك ثم یسكن و ذلك لانك لم یجیء مع الرطب جوزاً او دهناً تتم به ضیافتهم، ثم انه ابتنی خانقاهاً یجتمع فیها الصلحاء و العباد فی كل اسبوع یوماً او لیلة فیقرؤن القرآن ثم یسمعون و یتواجدون ثم بعد ذلك تبدد سلك ذاك الانتظام كما اخبر عنه الشیخ ذو الالهام، توفي فی سنة خمس و اربعین و ستمائة و دفن فی خانقاهه بمحله خلف القنيطرة رحمة الله علیهم. جها: در بقعه خود پس بالکت.

۹۹- الشیخ صدرالدین ابو المعالی المظفر بن محمد بن المظفر بن روزبهان ابن طاهر العمری العدوی (شدالازار) شرح احوال صاحب ترجمه در شیرازنامه مفصلاً مسطور است.

بزرگوار شیخ سعدالدین محمد گرفته بود. بعد از آن از عم خود شیخ شمسالدین ابوالمفاخر بن مظفر ادب یافته و معقولات از وی فرا گرفته بعد از آن در خواب او را کشف شد که اعراض از آن می باید نمود و مشغول شد بفقہ و حدیث و تفسیر^{۱۰۰} و بسیاری از مشایخ دریافت یکی از ایشان شیخ شهابالدین توره پشته^{۱۰۱}

۱۰۰- مد: و تفسیر پس مشغول شد بشرعیات و علوم یقینی - و اشتغل بالحديث و الفقه (شدالازار).

۱۰۱- یعنی شیخ شهابالدین فضل الله توربشتی یا توران بشتی از فقهاء شافعیه و محدثین معروف قرن هفتم، وی بتصریح مجمل فصیح خوافی ابتدا ساکن شیراز بوده است و سپس در عهد سلطنت قتلغ ترکان خاتون (۶۵۵-۶۸۱) از ملوک قراخانیان کرمان باستدعاء ملکه مزبور بکرمان آمد و در آنجا سکنی گزید و در همان شهر در سنه ۶۶۱ ششصد و شصت و یک وفات یافت، و تا اواخر قرن هشتم نام بعضی از اولاد و احفاد صاحب ترجمه که غالباً از علما و فضلا بوده اند احیاناً در ضمن وقایع تاریخی کرمان و فارس دیده میشود، شرح احوال صاحب ترجمه را جز در طبقات سبکی و از روی آن در مفتاح السعادة طاشکیری زاده در جای دیگر نیافتم، ولی ما پاره اطلاعات متفرقه راجع باو و اولاد او در بعضی از کتب تواریخ مختلفه بدست آورده ایم که بواسطه ضیق مقام درج آنها در اینجا میسر نگردید لهذا تمام آنها را ان شاء الله تعالی در حواشی آخر کتاب درج خواهیم نمود، - و کلمه توربشتی در نسبت صاحب ترجمه بهمین املا که ما در متن چاپ کرده ایم (یعنی بتمام مثناة فوقانیه و واو و راء مهمله و سپس باء موحد و شین معجمه و تاء مثناة فوقانیه و در آخر یاء نسبت) شیراز نامه ۵۸: توره بشتی، تاریخ آل مظفر از محمود گیتی مطبوع در آخر گزیده، تواریشتی، در سبط العلوی و مجمل فصیح خوافی که بسیار مکرر نام صاحب ترجمه درین دو آمده همه جا در هر دو کتاب مزبور مطروداً و بدون استثنا این کلمه «توران بشتی» یا «توران بشتی» مرقوم است بزیادتی الف و نونی در آخر «تور»، و «بشتی» گاه با باء موحد و گاه با باء فارسی، با فحوص شدید در کتب مسالك و ممالك و کتب جغرافیای جدید ذکری از این قریه یا قصبه توربشت یا تورپشت یا توران پشت نیافتم، ولی بقریه تصریح سبکی ۵: ۱۴۶ و فصیح خوافی در حوادث سنه ۶۵۶ که صاحب ترجمه اهل شیراز یا ساکن شیراز بوده و سپس از آنجا بکرمان آمده و در آنجا اقامت گزیده ظاهراً چنان استنباط میشود که مسقط الرأس او تورپشت یا توران پشت مزبور بایستی یا در فارس یا در یکی از نواحی مجاوره آن ولایت واقع باشد، و در حقیقت برحسب تحقیقی که بغواش نگارنده برادر من احمد عبدالوهابی مقیم کرمان و ناظر مالی لشکر هفت آن ناحیه از اهالی مطلع آن نواحی بعمل آورده هنوز قریه باسم توران پشت (یا بتلفظ اهالی محل: تورون پشت) در ۲۵ کیلومتری جنوب غربی یزد و ۸ الی ۱۰ کیلومتری شمال تفت در دامنه شیرکوه موجود است و این قریه در کنار معدن سنگ مرمر واقع است و اهالی آنجا قریب سیصد الی چهارصد نفر میباشند و اغلب سنگ تراشاند، پس از تعیین موضع این قریه رجوع کردیم بنقشه بسیار متقن دقیقی که اشتال (A.F. STAHL) آلمانی رئیس پستخانه ایران در سنه ۱۸۹۶ میلادی

و دیگر شیخ شمس‌الدین صفی^{۱۰۲} و مولانا صفی‌الدین ابوالخیر سیرافی و قاضی مجدالدین اسمعیل بن ابودراک نیک‌روز فالی^{۱۰۳} و قاضی جمال‌الدین مصری و مولانا امام‌الدین بیضاوی. و خدای تعالی درهای سعادت بر وی بگشاد و استجازه کرد از اطراف و اجازة‌های عالی‌ه از برای او فرستادند. بعد از آن احوال او مقتضی شد که هرگز مسافرت نکرد و مجاور خانه گشت و زنی از اولاد شیخ الشیوخ بیضاوی^{۱۰۴} بخواست و خدای تعالی او را فرزندان روزی کرد که جمله بمراتب مردان رسیدند و از علما و ابدال گشتند و در علوم دین تصانیف کردند و مشهور و معروفند در کتب اسانید. و شیخ صدرالدین مظفر در مسجد باغنو وعظ میفرمود و بهیچ جای دیگر نمیرفت و اتابک ابوبکر مرید و معتقد وی بود و سؤال میکرد که در جای پدران خود در مسجد جامع عتیق و غیر آن وعظ گوید. شیخ فرمود در این محله با جماعتی انس گرفته‌ام در این مسجد. و اگر چه مکانی تنگ است اما دل فراخ است. و تصانیف شیخ بسیار است از آن جمله یکی تلویح است در شرح مصابیح^{۱۰۵} و غرر النکات^{۱۰۶} و معانی الاخبار و معتقد الاخیار^{۱۰۷}

رسم نموده و در شهر گوتا (آلمان) بطبع رسانیده و دیدیم که نام این قریه باملاي تورون پشت (Turunpuscht) (یعنی بطبق تلفظ محلی) صریحاً واضحاً در آن نقشه در همان موقعیتی که در فوق شرح دادیم مرقوم است، (حاشیه علامه قزوینی).

۱۰۲- شمس‌الدین محمد بن صفی (شدالازار).

۱۰۳- قاضی مجدالدین اسمعیل بن نیکروز الفالی (شدالازار).

۱۰۴- یعنی شیخ الشیوخ ابو الحسین احمد بن محمد بن جعفر بیضاوی معروف بابن سالبه متوفی در سنه ۴۱۵.

۱۰۵- یعنی کتاب مصابیح السنة تألیف حسین بن مسعود الفراء البغوی ملقب بمحیی السنة متوفی در سنه ۵۱۰ یا ۵۱۶ که از کتب معروفه حدیث است در نزد اهل سنت و جماعت و مشتمل است بر قریب چهار هزار و پانصد حدیث منتخب از کتب معتبره نزد آن جماعت از قبیل صحیح بخاری و صحیح مسلم و غیرهما (رجوع شود بابن خلکان در «حسین»، و سبکی ۴: ۲۱۴-۲۱۵، و کشف الظنون در عنوان «مصابیح السنه». (حاشیه علامه قزوینی).

۱۰۶- غرر النکات فی شرح المقامات (شدالازار) - رجوع شود بکشف الظنون در عنوان (غرر المعانی و النکات فی شرح المقامات) و نیز در ذیل (مقامات) حریری بعنوان (غرر المعانی).

۱۰۷- منتقد الاخبار و معتقد الاخیار فی شرح احادیث النبی المختار (شدالازار).

و مناهج السنه و منتخب الفرر^{۱۰۸} و حلية الافاضل^{۱۰۹} و شرح احاديث النبي صلى الله عليه و آله و سلم و كتاب غاية ايجاز^{۱۱۰} و مسائل الخلاف^{۱۱۱} و تحفة الكرام^{۱۱۲} و توضيح السبيل^{۱۱۳} و مرموزات العشرين و منهاج المريدين^{۱۱۴} و كتاب تبصير الملوك^{۱۱۵} و كتاب منتهى المطالب^{۱۱۶} و ثمرة الحرقه (فى شجرة الخرقه) و زبدة التوحيد و تذكرة المحدثين^{۱۱۷} و كتاب الاربعين (عن الشيوخ الاربعين) و انيس القلوب و عقد الجواهر و غير آنها كه هريكى كتابى است از تصانيف او. و ميگويند مصنفات شيخ بر شصت و چهار كتاب ميرسد عربى و فارسى در انواع علوم. و رسالات و اشعار كه در هر باب جمع كرده است و در كتاب مونس الاحباب^{۱۱۸} ذكر آن آورده است. و كرامات او بسيار نقل كرده اند. يكي اين است كه شيخ ابوبكر زاهد ميگويد^{۱۱۹} روزى در مجلس شريف شيخ مردى از همسايه را ديدم كه در نماز خفتن حاضر نميشد پس گريبان او بگرفتم و گفتم چرا نماز نميگزارى و ترا عذاب چنين و چنان باشد پس در اثنائى سخن روى بمن كرد و گفت كه همسايه را ميرنجاني از بهر نماز خفتن و حال آنكه خود نماز خفتن در اول شب نميگزارى و ميگوئى تا وقت سحر و سحر نيز ترك^{۱۲۰} ميكنى و

۱۰۸- مد: منتخب الفرور - منتخب الفرر فى التقاط الدرر (شذالازار).

۱۰۹- حليه الافاضل و زينة المحافل - (شذالازار).

۱۱۰- غاية الايجار فى بيان الحقيقة و المجاز (شذالازار).

۱۱۱- مسائل الخلاف المستخرجة من كتب الاشراف (شذالازار).

۱۱۲- تحفة الكرام فى مجيئ الامام (شذالازار).

۱۱۳- توضيح السبيل فى الجرح و التعديل (شذالازار).

۱۱۴- منهاج المريدين فى سلوك طريقه المتقين (شذالازار).

۱۱۵- مد: تبصرة الملوك - تبصير الملوك و السلاطين فى التحذير عن اعوان

الشياطين (شذالازار).

۱۱۶- منتهى المطالب فى معرفة امير المؤمنين على بن ابى طالب (شذالازار).

۱۱۷- تذكرة المحدثين و تبصرة المحدثين (شذالازار).

۱۱۸- مد: مونس الاحبار.

۱۱۹- معلوم ما نشد كه اين شيخ ابوبكر زاهد كه بوده است (حاشيه

شذالازار).

۱۲۰- مد: درك.

این سری بود که میان من و خدای تعالی واقع شده بود^{۱۲۱} در شبی و فراموش کرده بودم پس چون این سخن از شیخ بشنیدم برخاستم و در مجلس قضاء نماز خفتن کردم و بدانستم که شیخ را اشراف احوال اصحاب هست باذن الله تعالی و توفیقه و بعضی از راست گویان روایت میکنند که شخصی گفت که عیالان من از من طبخی خواستند و من بر آن قادر نبودم. پس برخاستم و بیامدم نزد شیخ. چون درآمدم و سلام کردم در حال شیخ دست مبارک بشیب سجاده کرد و درهمی چند بیرون آورد و بمن داد و فرمود یا عبدالله منشین که طفلان ترا انتظار میکشند. و این خرده بستان و فلان چیز بخر و ببر و همچنانکه شیخ فرمود بخردم و بنزد اطفال بردم و قصه بگفتم و ایشان دعا بر شیخ کردند و ثنا گفتند.

حکایت: از حاجی ابوبکر^{۱۲۲} روایت میکنند که گفت یکبار در وقت فروشدن آفتاب در راه مکه از قافله باز ماندم و نزدیک شام بود^{۱۲۳}. پس ناامید گشتم از نفس خویش و دل بر مرگ بنهادم. در این حالت آواز شیخ بگوشم رسید که فرمود ای ابوبکر از دست راست خویش بگیر و زود برو که بقافله رسی. پس از دست راست بقدغن قدم در راه نهادم و میرفتم تا بقافله رسیدم و ذوقی عظیم یافتم^{۱۲۴}.

حکایت: روایت کرده اند از بعضی از حاجیان که کسی گفت سالی در عرفات بودم و در میان آن غلبه در دل من درآمد که چه بودی که شیخ اینجا بودی. پس دست شخصی دیدم بر دوش خویش. چون روی باز پس کردم شیخ را دیدم. چون بشیراز آمدم و دست مبارک شیخ ببوسیدم و خواستم که حکایت باز کنم که در حال شیخ

۱۲۱- فرایت احد جیرانی و کان لم یعضر صلوه العشاء فی المسجد فاخذت اعانیه و اقول لم لا تصلی العشاء و من ترك العشاء فعذابه کذا و کذا و هو یعزرنی و انا اخاطبه و اعاتبه حتی دخلنا مجلس الشیخ فاقبل علی فی اثناء الکلمات و قال تعاتب الجیران علی ترك صلوه العشاء و تترك العشاء اول اللیل و تقول اصلیه فی السحر ثم تتركها فی السحر و لا تصلی قال و کان هذا سرأ بینی و بین الله قد وقع ذلك (شدالازار).

۱۲۲- معلوم ما نشد که این حاج ابوبکر کیست (حاشیه شدالازار).

۱۲۳- مد: رسید.

۱۲۴- جها: و زود برو که بقافله رسی. پس زود برفتم از دست راست و بقافله رسیدم و ذوقی یافتم.

فرمودند نه هرچه به بینند حکایت باز کنند و نه هرچه بشنوند روایت نمایند^{۱۲۵} پس اشارت فهمیدم و اظهاری از آن سر نکردم تا بعد از وفات او در سال ششصد و هشتاد و هشتم. و او را دفن کردند در رباط شریف خود و میگویند که شیخ را قرضی چند بود و همه بنوشت و در شیب بالش نهاد و فرمود که این بالش برمدارید تا ادا گردد. بعد از آن بهفته نرسید که قرض وی باز دادند. و شیخ را فرزندی جوان رفته بود بس قابل و عاقل و عالم و عامل. و در حیات خویش قصائد بسیار در جدائی او می فرمود و در آخر قصیده عربی که فرمود در این معنی است.

در شب تاریک میگویم برای رود خویش
با رضای حق نمیخواهم حیات دنیوی
حاصل دنیا فراق دوستانست عاقبت
جد و جهدی مینمایم در وصال اخروی^{۱۲۶}

شیخ سعدالدین اسعد بن مظفر^{۱۲۷}

اسن اولاد اوست. عالمی ربانی و عاشقی صمدانی و واعظی

۱۲۵- فقال قبل ان اقول ما كل ما يبصر يقال ولا كل ما يسمع يروى (شذالازار).

۱۲۶- حقيقة شعر مترجم بسیار سست و سخیف است، و مما انشده تنفسه:

درانی اسر سیراً سریعاً فانسی	رأیت ضیاء فی خلال ظلام
ا ارضی بعیش فی مقام مذله	فو الله لا ارضی بطول مقام
ا اسکن فی مهماء قفر اقامة	و داری طباق السبع و هی امامی
و قد ذبت غبناً و اشتیاقاً و کربة	لفرقة احباب و فرط غرام
سأجهد فی سیری و تحصیل بغیتی	و سعی لانجاشی و نیل مرامی
فان فزت بالانجاح طوبی وان امت	فکم حسرات فی نفوس کرام

(شذالازار).

۱۲۷- الشيخ سعدالدین ابو الیمین اسعد بن المظفر (شذالازار). صاحب ترجمه یکی از هفت پسر شیخ صدرالدین ابوالمعالی مظفر صاحب ترجمه قبل است و تراجم جمیع این هفت پسر در کتاب حاضر هر یک بجای خود مثبت است، و کنیه صاحب ترجمه «ابو الیمین» بدون شبهه بضم یاء و سکون میم است بمعنی میمنت و سعادت بمناسبت اسم او که اسعد و لقب او که سعدالدین است چنانکه کنیه برادرش جلالالدین مسعود سابق الذکر «ابوالیمان» بوده است بمناسبت اسم او مسعود، حاشیه علامه قزوینی.

ناصح و حسن البیان و کاملی نیکو خوان بود و ادبیات بسیار داشت و در جامع عتیق وعظ میفرمود و در مسجد بغدادی هم نصیحت خلایق می نمود و محفوظات بسیار داشت. و میگویند کتابهای بسیار حفظ داشت از احادیث و آیات و احکام و درس آن میفرمود. در خانه که نوساخته بود، روزی میخواست که کنیسه^{۱۲۸} بسازد استاد را طلب کرد چون بیامد. در حال چوبی بزجر بر بام خانه زد جهت مصلحت کنیسه و از آن زجر چوبی دیگر از سقف خانه بشکست و بعضی از سقف فرود آمد و شیخ در شیب آن انبوه شهید گشت بعد از آن در خواب دیدند که گوئیا شخصی گفت که این جوان شهید بجوار رحمت حق پیوست بعد از آن بیامدند و او را برداشتند و در بقعه دفن کردند پیش از وفات پدر و شیخ صدرالدین مظفر در فراق او بسی ابیات فرموده که از آن ابیات بسی تفکر و تأمل و دوستی و اشتیاق میخیزد و سوزش و احتراق حاصل میگردد.

شیخ حاجی رکن الدین باغنوی^{۱۲۹}

که مشهور است براست گوی از اولیا و ابدال و علما بود و

۱۲۸- کذا فی النسخ، - معلوم ما نشد که مراد مؤلف از «کنیسه» در اینجا چه بوده، معنی معروف آن که کلیسا باشد بدیهی است که اینجا مقصود نیست، و معنی دیگر کنیسه که چیزی است شبیه هودج که بر محمل یا چهار شتر چند چوبی در جنب یکدیگر نصب کنند و پوششی بر آن افکنند تا مسافر در سایه آن بیاساید و خود را از انتظار محبوب سازد نیز اینجا هیچ مناسبتی ندارد، از سیاق کلام به خصوص بقرینه عبارت مؤلف در چند سطر بعد «و کان الشیخ يتوضأ لیخرج الی وظیفه التذکیر» مثل این گویا برمی آید که مراد از کنیسه اینجا «متوضأ» بوده است یعنی طهارتخانه و آبخانه و جایی که در آنجا وضو سازند و اغلب متوضأ را کنایه از مستراح نیز استعمال میکرده اند (لسان العرب و سامی فی الاسامی و اقرب الموارد همه در وضأ)، و گویا سابق جای وضو و طهارت و قضای حاجت همه در زیر یک سقف و یک محوطه واقع بوده و در هر منزلی که می ساخته اند بنائی نیز مخصوص مجموع این اعمال تهیه می کرده اند که متوضأ عبارت از همان بوده است. (حاشیه علامه قزوینی).

۱۲۹- جها: شیخ حاجی محمد باغنوی - الشیخ الحاج رکن الدین ابو محمد منصور بن المظفر (شدالازار).

این شخص نیز یکی از هفت پسر شیخ صدرالدین ابوالمعالی مظفر سابق-

و ولی الله متعال بود و جمع کرده بود میان علم و خلوت و خوی نیکو و سیر و سلوک در راه رضای حق تعالی و تقدس و رعایت سنت مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم بسیار می نمود و متمسک بکتاب خدای تعالی می بود و تفتیش معانی وی میکرد. و در اوائل حال ادبیات از پدر خود یافت و روایت از مصنفات و مرویات او کرد. بعد از آن مرید آن ولی ربانی یعنی شیخ یوسف سروستانی^{۱۳۰} شد و خرقة از وی بپوشید و ادب از وی بیاموخت و خلوت از وی گرفت و بعد از آن بزیارت کعبه معظمه رفت و حج بگزارد و طلب علم کرده علماء حجاز و مشایخ بصره دید و در آنجا مدتی ساکن نشست و پدر او رسائل مشتاقانه میفرستاد تا بشیراز مراجعت کرد و در حیات پدر بسیار ریاضات کشید و مجاهده بیشمار بر خود نهاد^{۱۳۱} و در کوههای شیراز بسی خلوتها و مغاره ها ساخت و در آنجا عبادات کرد و بعد از وفات پدر بکرمان و سیرجان و نواحی دریاها تا نزدیک عدن و یمن مسافرت کرد و کتاب الاربعین بر عالم عامل کامل ابو منصور یوسف بن عمر بن علی بن رسول^{۱۳۲} سلطان

الذکر و برادر صاحب ترجمه بلافاصله قبل شیخ سعدالدین اسعد بن المظفر است، و بتصریح صاحب شیرازنامه وی خال مؤلف مزبور بوده است و شرح احوال او در آن کتاب ص ۱۴۳-۱۴۴ نیز مسطور است و در عنوان آنجا کلمه «ابن» قبل از مظفر از قلم افتاده است، (حاشیه شدالازار).

۱۳۰- بظن قوی این شیخ یوسف سروستانی همان کسی است که در فارس- نامه ناصری ۲: ۲۲۱ در ضمن وصف عمارتی قدیمی واقع در قصبه سروستان اشاره اجمالی باو کرده گوید: «و چندین لوح قبر از سنگ بدرازی دو ذرع شاه و چارک و پهنای سه چارک بیشتر [در آن عمارت واقع است] و بر لوح قبری نوشته اند توفی الشیخ یوسف بن یعقوب السروستانی سنة اثنتین و ثمانین و ستمائة»، (حاشیه علامه قزوینی).

۱۳۱- جها: مجاهده رنج بیشمار بر خود مینهاد.

۱۳۲- مقصود ملك المظفر شمس الدین یوسف بن الملك المنصور عمر بن علی بن رسول سومین پادشاه یمن است از سلسله رسولیان از طوایف ترکمان که ابتدا نواب ایوبیان مصر و شام بودند و بعدها که مستقل گردیدند خود را از اعقاب ملوک بنی غسان شام از عرب متنصره قبل از اسلام شمردند، صاحب ترجمه از سنة ۶۴۸-۶۹۴ قریب چهل و هفت سال سلطنت نمود و از قرار ذکر مورخین وی پادشاهی بسیار عالم و فاضل و هنرپرور بوده است (رجوع شود بابوالفداء ۳: ۱۹۴، و ۴: ۳۴، و یافعی ۴: ۲۲۵-۲۲۷، ۲۶۲، و درر الکامنة ۲: ۹۹-۱۰۰ استطراداً در ترجمه پسر او ملك مؤید داود، و شذرات الذهب ۵: ۴۲۷، و تاج

الیمن خواند بعد از آن نوبتی دیگر حج بیت‌الله کرد و مراجعت نمود. چون بشیراز آمد دختر مولانا اصیل‌الدین عبدالله بنخواست از مشاهیر سادات و ائمه بود و در جامع عتیق وعظ میفرمود و حاجی رکن‌الدین در مسجد پدر خود نصیحت میکرد و حکام را تهدید بسیار می نمود و زجر میکرد و از ایشان میگریخت و التفات بایشان و مال و احوال ایشان نمیفرمود تا بهشتاد و چهار رسید و پشت او دو تا شد و گاه بود که در اثنای وعظ در آن حالت پیری و پشت دو تا وجد میفرمود و راست میایستاد همچون جوانی خوش صاحب‌ذوق^{۱۲۲} و کرامات بسیار از وی نقل میکنند و پدر مصنف کتاب شیخ نجم‌الدین محمود در کتابی جمع کرده است^{۱۲۴}

المروس ۱: ۳۵، بعقود اللؤلؤیة خزرچی که از تواریخ مهمه این سلسله ملوک است از یکی از معاصرین ایشان و بتوسط اوقاف گیب چاپ شده است نتوانستم در طهران دسترسی پیدا کنم)، حاشیه علامه قزوینی.

۱۲۳- جها: همچون جوانی که او را کمال شوق باشد.

۱۲۴- مد: و از پدرش مصنف کتاب شیخ نجم‌الدین محمود در کتابی جمع کرده است - در شذالازار چنین آمده است:

وله تحریر علی حاوی الفتاوی^۱ قد جعله کتاباً مفرداً سماه العلق و لعمری انه علق نفیس لمن ادخره و در ثمین لمن اشتراه و هو اول من نشر کتب الامام النووی^۲ بشیراز و افتی بما فی الروضة^۳ و کان یذكر الناس فی الجامع العتیق و مسجد والده و یهدد الحکام تهدیدات شدیدة و یعظمهم مواعظ عنیفة و یزجرهم بزواجر بلیغة فیها بون منه و یمثلون اوامره و لا یلتفت الی اموالهم و لا یرغب فی احوالهم و عمر حتی بلغ اربعاً و ثمانین سنة و انعنی ظهره و کان فی اثناء الموعظة اذا عراه الوجد استوی قائماً کالشاب المترعرع و له کرامات کثیرة شاع بعضها بین الناس و ضاع بعضها حین الباس^۴ قد جمعها والدی فی کتاب کبیر.

۱- ندانستیم مراد مؤلف از «حاوی الفتاوی» چه کتابی بوده، ولی با احتمال قوی مراد کتاب معروف «الحاوی الصغیر» تألیف نجم‌الدین عبدالغفار قزوینی متوفی در سنه ۶۶۵ یا ۶۶۸ در فقه شافعیه باید باشد (رجوع شود بسبکی ۵: ۱۱۸، و یافعی ۴: ۱۶۷-۱۶۹، و شذرات الذهب ۵: ۳۲۷، و کشف الظنون در عنوان «الحاوی الصغیر»).

۲- یعنی محیی‌الدین ابو زکریا یحیی بن شرف نووی یا نواوی یعنی از اهالی نوا از قرائ حوران شام از فقهاء معروف شافعیه و متوفی در سنه ۶۷۶، (رجوع شود بطبقات الحفاظ ذهبی ۴: ۲۵۰-۲۵۴، و سبکی ۵: ۱۶۵-۱۶۸، و یافعی ۴: ۱۸۲-۱۸۶، و شذرات الذهب ۵: ۳۵۴-۳۵۶).

۳- کتاب الروضة از تألیفات مشهور نووی مذکور در حاشیه قبل است در فروع شافعیه و اختصاری است از کتاب «العزیز علی کتاب الوجیز» که شرحی است

متوفی شد در سال هفتصد و سی و سوم از هجرت رحمت الله علیه.

شیخ ظهیرالدین برادر شیخ حاج رکن الدین^{۱۳۵}

عالمی با ورع و صاحب جاه و بلند مرتبه بود که سجاده از بهر او می انداختند در هر محفلی و وعظ میفرمود در بقعه پدر خود و مواظبت در عبادت می نمود و تعظیم امر خدای و شفقت بر خلق خدای داشت و او را روایات بسیار هست و در زمان سلطان محمد^{۱۳۶} که حاکم بود دست رد بر خوارج نهاد و خواست که ایشان را منزجر سازد و سنت پیغمبر وال و اصحاب درآورد پس بعدی رسید که خواستند او را از شهر بیرون کنند شیخ این حدیث در جواب حاکم بنوشت: لا طاعة لمخلوق فی معصية الله^{۱۳۷} و کتابهای بسیار در علوم و اثار تصنیف کرده است. از آن جمله در حدیث کتابی تصنیف کرده و آنرا فضائل الصلوات نام نهاده متوفی شد و در سال هفتصد و سی ام از هجرت و او را دفن کردند

از رافعی قزوینی بروجیز غزالی در فقه شافعی.

۴- باس بمعنی شدت جنگ و ترس و عذاب است و گویا مقصود این است که قسمتی از یادداشتهای راجع باین کرامات در حوادث و فتنی که در شیراز روی داده بوده تلف شده است، حاشیه علامه قزوینی.

۱۳۵- الشیخ ظهیرالدین ابو الفضائل اسمعیل بن المظفر (شذالازار).

۱۳۶- مرد سلطان اولجایتو محمد خدابنده پسر ارغون خان بن هولاکو (۷۰۳-۷۱۶) است، و مراد از «فتنه» او انتقال او از طریقه حنفی بمذهب تشیع است در سنه ۷۰۹ هجری بتفصیلی که در کتب تواریخ مسطور است و فرمان دادن او که در تمام ممالک ایران زمین نام خلفاء ثلاثه را از خطبه و سکه بیندازند و بر نام حضرت امیرالمؤمنین و امام حسن و امام حسین اقتصار نمایند، این فرمان در تمام بلاد قلمرو اولجایتو بموقع اجرا گذارده شد جز در قزوین و شیراز و اصفهان و بغداد که پاره از مردم سر از اطاعت این حکم باز زدند و بعضی فتنه ها و خلافتها روی داد (رجوع شود بمجمع التواریخ حافظ ابرو منقول در حواشی ذیل جامع التواریخ» تألیف همان مؤلف ص ۴۸-۵۳، و سفرنامه ابن بطوطه ۱: ۱۲۸-۱۲۹، و مجمل فصیح خوافی در حوادث سنه ۷۰۹، و تاریخ مغول تألیف آقاسی عباس اقبال آشتیانی ص ۳۱۳-۳۱۸. (حاشیه علامه قزوینی).

۱۳۷- نظر باینکه در ترجمه اختلالی روی داده است عین عبارات شذالازار را در این مورد میاورد.

و هو اول من وضع ید الرد علی جبین الروافض حین ارادوا الخروج فی فتنه السلطان محمد و قال لا طاعة لمخلوق فی معصية الله.

در نزد پدر و برادر رحمت‌الله علیه.

حاجی ضیاءالدین باغنوی^{۱۳۸}

شیخی عظیم‌الشان، فصیح‌البیان، بلیغ‌الحال بود که روئی خوش و خوئی نیکو داشت و افساد را باصلاح می‌پیوست و عقل معاش و معاد هر دو داشت و مسافرت حجاز و اطراف کرد^{۱۳۹} و مشایخ بسیار دریافت و از صحبت کثیرالبهجت ایشان منتفع گشت و خدای تعالی او را بیشمار مالی بخشید و بسیاری در راه خدا نفقه کرد و بعد از آن او را باهل دنیا هیچ احتیاج نبود و خانقاهی بنا کرد در محله سراجان^{۱۴۰} و بسیار ضیاع و متاع^{۱۴۱} بر آن وقف کرد و وعظ میفرمود و درس میگفت در مسجد عتیق و سنقری^{۱۴۲} در ایام هفته* و آثار خیرات او در شیراز بسیار است و معالم حسنات او در میان خلق بیشمار. مصنف کتاب عربی روح‌الله روحه میگوید: بدرستی که انوار شریفه او بسیار بمن رسید و بسی فتنه از من دفع کرد و بسبب او دور و نزدیک بر من نیک شدند و وظائف حسنات او بدور و نزدیک میرسید و من بآثار لطف او مشرف میشدم و بخرقه مبارک او مزین میگشتم و بعبادت روحانیه او چشم روشن میکردم و از سخنهای لطیفه او که مرا یاد است این سخن است که میفرمود که مرا دوستی هست که در میان دل من نشسته است. اگر میخواهد باندرون دل میرود و روح از آن او و من است و آنچه او میخواهد من میخواهم و آنچه

۱۳۸- الشیخ ضیاءالدین ابوالوقت عبدالوهاب بن المظفر (شدالازار).

۱۳۹- مد: و مسافرت حجاز و اطراف هر دو کرد - قدسافر الحجاز و اطراف

آذربایجان (شدالازار).

۱۴۰- و ابنتی خانقاه بجزوار المسجد الجامع العتیق (شدالازار).

۱۴۱- مد: ضیاعی و متاعی.

۱۴۲- مد: سنقری.

* چها: درس در مسجد عتیق و سنقری میگفت. مد: و درس میگفت و در مسجد عتیق و سنقری در هر هفته وعظ میفرمود. و کان یذکر فیها و فی مسجد والده و کذا فی الجامع العتیق و سنقری فی کل اسبوع (شدالازار) متن با ملاحظه شدالازار با اندک تغییر تصحیح گردید.

من می‌خواهم او می‌خواهد^{۱۴۲} متوفی شد در سال هفتصد و چهل و سوم از هجرت و او را دفن کردند در نزدیک پدر و برادرش رحمت‌الله‌علیه.

شیخ بهاء‌الدین محمد^{۱۴۴}

شیخی عالم، عارف، کامل، مکمل و محدث بود که جهت خدای تعالی از همه چیز بریده بود و زاهد گشته. ترك علوم ظاهری و تکلف کرد و او را اوراد بسیار بود و نوافل بشمار داشت و حافظ چست و درست خوان بود که در حالت قیام و قعود و حرکات و سکنت قرآن از بهر حاجات می‌خواند و در قرائت سبعة ماهر

۱۴۳- در شدالازار چنین است:

و عبارة الروحانية مثبتة فی قلبی و مما عندی من مکتوباته:

لی حبیب ساکن وسط الحشا	لویشا یمشی علی عینی مشی*
روحه روحی و روحی روحه	ان یشا شئت و ان شئت یشا

* - این بیت با تغییری بسیار جزئی عین بیت جلال‌الدین رومی است در مطلع غزلی از دیوان او معروف بدیوان شمس تبریز از اینقرار: لی حبیب حبه یشوی الحشا لویشا یمشی علی عینی مشا. روز آن باشد که روزیم او بود اینخوشا آنروز و آنروزی خوشا

مصراع اول این بیت نیز از غزلی است که در نسخ متداوله دیوان شمس تبریز مثبت است ولی بنحو قطع و یقین از مولوی رومی نیست بلکه از یکی از قدماست که اقلاً سیصد سال قبل از مولوی می‌زیسته است زیرا که سه بیت ازین غزل در کتاب اللمع ابونصر سراج طوسی متوفی در سنه ۳۷۸ (چاپ لیدن ص ۲۵۲) مسطور است و يك بیت آن در كشف المحجوب هجویری متوفی در حدود سنه ۴۷۰، (چاپ ژوکوفسکی ص ۵۳۴)، و تمام آن غزل بنحوی که در نسخ معمولی دیوان شمس تبریز مدرج است اینست:

یا صغیر السن یا رطب البدن	یا قریب العهد من شرب اللبن
هاشمی الوجه ترکی القفا	دیلمی الشعر رومی الذقن
روحه روحی و روحی روحه	من رأی روحین عاشا فی بدن
صح عند الناس انی عاشق	غیر ان لم یعرفوا عشقی لمن
اقطعوا شملی و ان شتم صلوا	کل شیئی منکم عندی حسن
ذاب مما فی فؤادی بدنسی	و فؤادی ذاب مما فی البدن

ازین شش بیت چنانکه گفتیم بیت چهارم و پنجم و ششم آن در کتاب اللمع و بیت چهارم آن در کتاب كشف المحجوب نیز مسطور است. (حاشیه علامه قزوینی).

۱۴۴- بهاء‌الدین ابوالمبارک محمد بن اسمعیل مظهر - (شدالازار).

بود و کتاب شاطبیه^{۱۴۵} میخواند و جمع اصول^{۱۴۶} بر شیخ علی دیوانی واسطی^{۱۴۷} کرده بود و وعظ میفرمود در بقعه خود بعد از نماز جمعه و او را نفسی مروح و بیانی شافی بود و شنیدم از ثقات که فرمودند بدرستی که شیخ عارف مبارز^{۱۴۸} فرمود که شیخ بهاءالدین از اولیاءالله است و در میان ایشان مراسلات بوده. کرامات و آیات بسیار از او دیده‌اند و بیتی چند عربی فرموده است و معانی آن در این دو بیت است که دیگری گفته است:

همه ملك دنیا بنانی نیرزد

ز نان درگذر کاستخوانی نیرزد

همه صحف افلاك با شرق و غربش

بخاکستر دودمانی نیرزد^{۱۴۹}

۱۴۵- مقصود بدون شك قصیده بسیار معروف شاطبی (ابو محمد قاسم بن فیره اندلسی شاطبی متوفی در سنه ۵۹۰) موسوم بحرر الامانی است در قراءات سبعه مشتمل بر هزار و صد و هفتاد و سه بیت که از زمان مؤلف تاکنون اساس عمده فن قراءات است و علما و فضلا در طول این مدت شروح عدیده براین قصیده نگاشته‌اند (رجوع شود باین خلکان ۱: ۴۶۱-۴۶۲، و سبکی ۴: ۲۹۷-۲۹۸، و کشف الظنون در «حرر الامانی»).

مترجم کتاب را سهوی و غفلتی دست داده و کتاب جامع‌الاصول لاحادیث الرسول تألیف مجدالدین ابوالسعادات مبارک‌بن محمد معروف بابن‌الاثیر جزری متوفی در سنه ۶۰۶ (برادر ابن‌الاثیر مورخ مشهور) که جامع احادیث صحاح سه اهل سنت و جماعت است را عبارتی تصور کرده و ترجمه ناصواب کرده است. برای مزید اطلاع عین عبارت شدالازار نقل می‌شود:

قد قرا کتاب الشاطبی و جامع‌الاصول علی‌الشیخ علی‌الدیوانی الواسطی.

۱۴۶- مد: جمیع اصول.

۱۴۷- مقصود ابوالحسن علی بن ابی محمد بن ابی سعد بن عبدالله واسطی معروف بدیوانی است از مشاهیر قراء عصر خود، در سنه ۶۶۳ متولد شد و بدمشق و خلیل و تبریز و شیراز و اصفهان در طلب علم رحلت نمود و در سنه ۷۴۳ در واسط وفات یافت، وی بیک واسطه از مشایخ شمس‌الدین محمد جزری مؤلف طبقات القراء مشهور است (رجوع شود بدرر الکامنه ۳: ۱۰۴-۱۰۵، و طبقات القراء جزری طبع مصر ج ۱ ص ۵۸۰).

۱۴۸- در مظانی که بدان دسترس داشتیم اطلاعی از احوال این شخص نتوانستیم بدست آوریم. (حاشیه علامه قزوینی).

۱۴۹- ابیات مندرج در شدالازار چنین است:

تقبیل کفک اشتہی	امل الیه انتہی
دنیای لذت ساعه	و علی الحقیقه انتہی
لو نلت ذلک لم ابل	بالروح منی ان تسہی

شیخ شمس‌الدین مظفر^{۱۵۰}

شیخی عقیف، متدیق، فاضل و کامل بود یعنی عفت و دیانت و فضل و کمال داشت و صاحب ورع و تقوی بود و قیام بامر خدای تعالی مینمود و حقوق بندگان خدای تعالی میگزارد و وعظ میفرمود در رباط شیخ ابراهیم کرجی رحمت‌الله علیه و او را اورادی در طاعت و اجتهادی در عبادت بود و حکایات بسیار از او نقل کرده‌اند در اسانید. و روایات بیشمار اهل اخبار از وی نموده‌اند در رباعیات و خماسیات و سداسیات و سباعیات. و بخط شریف خود بسیار حدیث نوشته و اجازه‌ها فرموده. وفات او در سال ششصد و چیززی^{۱۵۱} از هجرت بود و او را دفن کردند در نزدیک پدر و برادر خود رحمت‌الله علیه.

حاجی امام‌الدین حسن^{۱۵۲}

میگویند او را در طفلی کوفتی^{۱۵۳} در پای بود شبی از شبها حضرت رسالت صلی‌الله علیه و آله و سلم را در خواب دید و آن حضرت دست کریمه خود در پای او بمالید در حال آن کوفت از پای او برفت و پایش راست شد بعد از آن مسافرت کرد و حج بیت‌الله گزارد و مشایخ بسیار دید و استفاده از ایشان کرد و در جامع عتیق وعظ میفرمود و عبادتی خوش و آوازی دلکش داشت و او را ذوقی و وجدی و شوقی و گریه بود و بیتی چند در این معنی فرموده:

۱۵۰- الشیخ شمس‌الدین ابوالموید عمر بن المظفر (شدالازار).

۱۵۱- توفي فی سنه... و سبعمائه (شدالازار).

۱۵۲- الحاج امام الدین ابوالمظفر حسن بن محمد بن اسعد بن المظفر (شدالازار).

۱۵۳- جها: او را در طفلی گوی پا بود - متن شدالازار چنین است:

كان فی مبدأ حاله احنف - (احنف کج پا و آنکه انگشت پای وی بطرف دیگر انگشتان برگشته و آنکه بر پشت قدم از طرف انگشت خرد راه رود. و آنکه در سینه قدم وی کژی بود - ناظم‌الاطباء).

شعر

مؤمنان نرمان و آسانان بوند
 بهتر خلقان و دانایان بوند^{۱۵۴}
 گر کسی گوید بدی تو نیک گوی
 جانبش هر کس از آنجاکان بوند^{۱۵۵}
 متوفی شد در سنه هفتصد و چهل^{۱۵۶} از هجرت و او را در
 نزدیک پدر و برادر دفن کردند رحمت الله علیه.

شیخ نجم الدین محمود بن محمد^{۱۵۷}

پدر پدر کاتب الحروف عیسی بن جنید القرشی الباغنوی
 الراست گو اصلح الله احواله که مترجم کتاب است و پدر او شیخ
 معین الدین جنید شیرازی است رحمت الله علیه و مؤلف کتابست.
 مؤلف عبری نوشته است و مترجم بفارسی ترجمه کرده و پدر پدر
 مترجم که شیخ نجم الدین محمود است صوفی عارف و عالم کامل
 بود که اقسام فنون علوم جمع کرده بود و یکساعت از روز و شب

۱۵۴- چها: مومنان بریان و آسایان بوند

بهترین خلق دانایان بوند

مد: مومنان نرمان و آسامان بوند

۱۵۵- در شدالازار چنین آمده است:

هینون لنینون ایسار ذو و یسر سواس مکرمه ابناء ایسار

لا ینطقون عن الفحشاء ان نطقوا و لا یمارون ان ما روا باکثار
 من تلق منهم تقل لاقیت سیدهم مثل النجوم التي یسری بها الساری

از علامه قزوینی ذیل ابیات فوق چنین آمده است:

این ابیات از جمله شش بیتی است از مرندس کلابی از شعراء حماسه در مدح
 بنی عمرو غنویین (رجوع شود بشرح حماسه ابوتمام از خطیب تبریزی طبع بولاق
 ج ۴ ص ۷۱-۷۲ در باب الاضياف و المديح).

۱۵۶- سال فوت وی در شدالازار چنین آمده است:

توفی فی سنه ست و اربعین و سبعمائه.

۱۵۷- الشیخ نجم الدین ابوالفتح محمود بن محمد بن اسمعيل المظفر

(شدالازار).

خالی^{۱۵۸} نمیگذاشت و مادام یا قرآن میخواند یا نماز میگزارد یا کتابت میکرد یا مقابله نسخ، یا تصحیح کتابی میفرمود و بدانکه علوم از مولانا شهابالدین زنجانی^{۱۵۹} حاصل کرده بود و شیخ نورالدین خراسانی تعلیم او فرموده و طریقه پدر و عم خویش داشت و اعراض از دنیا و اهل دنیا کرده بود و هرگز بدر هیچ حاکم نرفت و استعانت و حاجت بهیچ مخلوق نبرد و در میان قبیلہ و عشیره علم فقر و نشانه درویشی بیشتر داشت^{۱۶۰} و بطعام نازل و جامه استبر اکتفا میفرمود. و شبها به نماز و تلاوت زنده میداشت و مشهور است که بسیار بود که در دو رکعت نماز ختم قرآن میفرمود و گاه میبود که در هر رکعتی سورۀ تمام میخواند یا ختمی تمام میکرد^{۱۶۱} در صد و سیزده رکعت تا جمع کرده باشد میان هر دو فضیلت. و در مسجد عتیق و رباط ضیائیہ باغنویہ و عظم میفرمود و خطبه میخواند. و خطبه‌های بلیغہ و توحیدها و تحمیدهای غریبه داشت و مهارت و استادی او در حفظ قرآن و معانی وی و ضبط وجوہات قرآن و متشابہات در میان خویشان مشهور بود. و چون وقت وفات رسید برخاست و طواف کنان بزیارت خویشان و دوستان رفت و وداع ایشان بکرد. پس مراجعت کرد و بخانه رفت و مریض گشت و تاریخ وفات خود بر پشت کتابی بنوشت و در جزوی بیتی عربی بنوشت در این معنی که دنیا

۱۵۸- جہا: ضایع.

۱۵۹- ندانستیم مراد ازین شہابالدین زنجانی کیست و بسیار مستبعد است کہ عالم معروف بغداد شہابالدین ابوالمنقب محمود بن احمد زنجانی متوفی در سنہ ۶۵۶ اندکی پس از فتح بغداد بدست مغول کہ در جامع التواریخ و ذیل جهانکشای جوینی از خواجه نصیر و سبکی نام او آمده مراد باشد چہ وفات صاحب ترجمہ چنانکہ خواهد آمد در سنہ ۷۴۰ بودہ یعنی ۸۴ سال بعد از وفات شہابالدین زنجانی مذکور و این مقدار فاصلہ بین وفات استاد و تلمیذ فوق‌العادہ مستعد است عادتاً. حاشیہ علامہ قزوینی.

۱۶۰- و هو اللذی نصب لواء الفقر بین العشیرة سورة و معنی (شدالازار).

۱۶۱- جہا: یا ختمی میکرد. مد: تا ختم تمام میکرد.

یحیی الیالی بتلاوة القرآن و الصلوة و کثیراً ما کان یختم جمیع القرآن فی رکعتین و ربما یقرأ فی کل رکعة سورة حتی یختمہ فی مائة و ثلاث عشرة رکعة جمعاً بین الفضیلتین، (شدالازار).

مثل کف دست است که در آن انگشتی پس از انگشتی است ۱۶۲ و مترجم را در کتابت این منظوم و هر جا که نظمی عربی یافت آنچه بخاطر آمد از فارسی نوشت:

گر ز نفع زندگی پرسی که چیست
هر که مقبولست در طاعت بزیست ۱۶۲
کاچکی بودی مرا خیری سبیل
کو بدی دستگیر من بر هر دلیل
دنی و عقبی بجاه و مال یافت
آن کسی کز امر خالق سر نتافت
وفات شیخ مذکور در سال هفتصد و چهل بود ۱۶۴ در مکتوب

۱۶۲-

اولئك اخوان الصفاء رزئتهم
وعمرى انى بالغليل الذى له
و ما الكف الا اصبع ثم اصبع
على دلال واجب لممجمع
و لا ضاترى فقدان له لمتع
(شدالازار).

این سه بیت از جمله پنج بیتی است از براء بن ربیع فقعسی از شعراء حماسه که ابوتمام آنها را در باب مرثی از کتاب مذکور آورده است، و قبلها:
ابعد بنی امی الذین تتابعوا
ثمانیه کانوا ذؤابة قومهم
ارجی الحیاة ام من الموت اجزع
بهم کنت اعطی ما اشاء و امنع
اولئك اخوان الصفاء الاییات، و از روی همان مآخذ تصحیح شد و نسخ شدالازار همه کمابیش درین مورد منوط اند (رجوع شود بشرح خطیب تبریزی بر حماسه ج ۲ ص ۱۶۷ - ۱۶۸). حاشیه علامه قزوینی.

۱۶۳- جها: گر ز نفع زندگی پرسی که چیست

ای برادر در ره طاعت بایست

۱۶۴- در نمره ۱۴۰ از تراجم که متضمن شرح احوال پدر صاحب ترجمه بهاءالدین ابوالمبارک محمد بن اسعد بن المظفر است گذشت که وفات او نیز در سنه ۷۴۰ بوده است، و این فقره یعنی بودن وفات پدری و پسری هر دو در یک سال گرچه فی حد نفسه هیچ استعجابی ندارد ولی شکی نیست که از وقایع نادره است و از امور بسیار معمولی عادی کثیرالوقوع نیست و چون صاحب ترجمه مانحن فیه پدر خود مولف کتاب حاضر است و بهاءالدین ابوالمبارک مزبور نیز جد بلا- فصل خود اوست پس اگر فی الواقع پدر او و جد او هر دو در یک سال وفات یافته بوده اند با احتمال بسیار قوی لااقل اشاره ولو در نهایت اجمال درین کتاب خود که موضوع آن تراجم رجال و وفیات آنهاست بدین فقره میگرد، پس این سکوت مؤلف از ادنی اشاره باین مطلب ظنین بنظر می آید و بظن بسیار قوی کاشف از اینست که یکی ازین دو تاریخ «هفتصد و چهل» در مورد وفات پدر یا پسر با احتمال قوی غلط و تحریف نساخ باید باشد ولی کدام یک معلوم نیست، حاشیه علامه قزوینی.

مذکور و او را دفن کردند نزد پدر در آن بقعه معموره که ارواح همه‌شان پر نور باد^{۱۶۵}.

خواجه رکن‌الدین یحیی راست‌گو^{۱۶۶}

واعظی خوش آواز، بلندپرواز، فصیح بود که بزرگی و عزتی تمام داشت و هرگز هیچ ذخیره نمیکرد از برای فردا. و از هیچ‌کس نمیترسید بغیر خدای تعالی و هیچ باکی نمیداشت از نایافتن دینار و نابودن دنیا و بسیاری از عمال و خدام آن نمیخواست^{۱۶۷} و در جامع عتیق و سنقری و جایهای پدران و عظمیفرمود بآوازی خوش و ادائی خوب و دلکش، که خیل مردم از آواز او وجد و ذوق و شوق می‌یافتند و خطابت مسجد عتیق از شاه جمال‌الدین شیخ ابو اسحق که بامیر شیخ مشهور است و پادشاه فارس بود^{۱۶۸} باو رجوع شد بعد از آن در اداء آن نیکوئی بجا آورد^{۱۶۹} و بآواز خوش فصیحانه و بلیغانه بآخر رسانید. و عادت مبارک او آن بود که بخانه خویشان میرفت و بقدّم و کرم و لطف و انصاف و احسان ایشان را پرسش میکرد. و در شیراز هیچ‌خانه از مشایخ و علما و وعاظ و فقرا نبود الا که خواجه را بخانه میبردند و دوستی با وی میکردند و مقدم شریف او بر خود عزیز و شریف میدانستند. و او را ذهنی نیکو و طبعی مبارک بود و علم اصوات و ایقاعات که نزد اهل فضل فنی از فنون است نیکو دانست^{۱۷۰} مترجم کتاب میگوید بیتی عربی از وی شنیده بود پدر من و من یاد گرفتم و معنی آن بیت این است و مترجم آن را بفارسی نظم کرده:

۱۶۵- مد: همه‌شان باشد از نور.

۱۶۶- الشیخ رکن‌الدین یحیی بن منصور بن المظفر (شدالازار).

۱۶۷- ولا یکترب بعالمها و خدامها (شدالازار).

۱۶۸- چها: پادشاهی فارس داشت.

۱۶۹- فادی حقها بحسن ادائه (شدالازار).

۱۷۰- مد: داشت.

ای خوشا روزی که کردم جان فدایت
یافتم بس جان و شادی در هوایت
گر ببخشی جرم من آن میتوانی
که تو دانی بنده خود را هدایت^{۱۷۱}

متوفی شد در سال هفتصد و شصت و نهم از هجرت و او را
دفن کردند نزد پدر خود قطب‌الاسلام حاجی رکن‌الدین
رحمت‌الله علیه.

خواجه رکن‌الدین منصور*

عالمی عارف، بی‌کبر و خوش‌آواز بود که بیشتر اشراف و
صدور از حکام مرید و معتقد او بودند و فرزندان را برخواندن
علوم و عقل معاد و معاش تحریض میکرد و وعظ در جامع عتیق
میفرمود باوازی خوش. و تراکیب مرصع داشت و در عبارت سخن
تسجیع و ترصیع و تمزیح می‌نمود و رعایت ازمنه و امکانه در
خوانندگی بجای می‌آورد و خطابت مسجد عتیق میفرمود و آوازی
چنان صافی و بلند داشت که در بازار بزرگ کلمات وی
می‌شنیدند و مستمعان از آن محظوظ میشدند و مترجم کتاب
میگوید که بسیار می‌بود که بشرف حضور او مزین میشدم و سلام
میکردم و جواب سلام همه کس بخلق و تواضع و روی خوش میداد
و قاعده و قانون خویشی و قرابت مرعی میداشت و از کلمات
فرح‌بخش او در دل من مانده است. روزی بعد از سلام فرمود که
خوش باد آوازت میشنوم و حال آنکه پیش از آن در جمعه آواز
خطبه او می‌شنیدم^{۱۷۲} در منظر مسجد عتیق و بسیار خوشی و ذوق

۱۷۱- ابیات عربی بنقل از شدالازار.

ایا ظبیة الوادی جعلت فداک	هل الوجد الا فی اقتراب نواک
بخلت بطیف کان یطرق فی الدجی	وجدت بروحی فی الهوی لرضاک
الم تعلمی انی بجبک مفرم	و ان فؤادی لا یحب سواک
مقامک فی قلبی و دارک باللوی	سقی الله قلبی و اللوی و سقاک
امر علی وادی الاراک تعللا	لعلی فی وادی الاراک اراک

* - شرح حال وی در شدالازار نیست.

۱۷۲- جها: و حال آنکه پیش از جمعه او از خطبه او می‌شنیدم.

بمن میرسید چون دیگر کسان. و گاه گاه درس قرآن باواز بلند میخواندم از ذوق آن جمعه که آواز بلند صافی او شنودم و در بقعه ایشان از علما و اولیا و عباد و زهاد و صالحین و صالحات و قانتین و قانتات بسیار مدفونند چه در اصل گنبد راستگوی و چه در حوالی آن.

الست العابده فیروزه بنت المظفر

از صالحات یکی بی بی فیروزه دختر شیخ صدرالدین مظفر که از کبریات محدثات و عالمت بود و اسانید عالییه و اجازات زاهره دارد و کرامات بسیار از او دیده اند و کتاب اربعین نوشته است. و روایة الصالحات عن الصالحین نام کرده و در آخر آن دعائی از جهت و با نقل میکند و دیدن حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم و آن تعلیم شیخ صدرالدین مظفر کرده و وصیتی چند در آخر کتاب نموده که در هر روزی چه کنند و خوش نظم و نثری است که جمع فرموده و بعد از آن در سال هفتصد و چهل از هجرت رحلت کرد و نزدیک پدر و برادر مدفون گشت با دیگر صالحات رحمت الله علیهم.

شیخ تاج الدین مؤید شمس الدین بن المظفر^{۱۷۳}

شیخی کریم، صالح، خوش خوی بود و طریقه مرضیه داشت و دایماً با ذکر و با وضو می بود و نماز بسیار می گزارد و صدقه بیشمار میداد و مهربان بر جمیع مسلمانان، و شفقت و مرحمت و احسان بر فقیران و مسکینان میکرد و هیچ کس بزیارت او نرفت و هیچ خواهنده بوی نرسیدی الا که طعام بوی دادی یا جامه بهر او بفرستادی یا چیزی از دینار و درهم بوی حواله فرمودی. بدرستی که در ابتدای حال مسافرت کرد بیغداد و مشایخ آنجا دریافت و از صحبت ایشان مستفید گشت و بعد از آن مراجعت بشیراز کرد و صومعه بساخت در حوالی بقعه اجداد و در آنجا عبادت میکرد تا وفاتش در رسید رحمت الله علیه و او را در همانجا

۱۷۳- الشیخ تاج الدین مؤید بن عمر بن المظفر (شدالازار).

دفن کردند ۱۷۴.

شیخ مرشدالدین عبدالرحیم^{۱۷۵}

پسر عالم فاضل ادیب کامل اوست. حلیمی متواضع، کریم-
النفس بود که باقسام فنون و علوم عالم بود و ادبیات تمام حاصل
کرده بود از مولانا معین‌الدین سلمانی^{۱۷۶} و روایت حدیث از مولانا
سعیدالدین بلیانی^{۱۷۷} و مولانا شهاب‌الدین زرنندی^{۱۷۸} میکرد و
کتابهای بسیار بنوشته بود و خصلتهای مستحسن بیشمار پیدا
کرده و عمر عزیز را به بیکاری ضایع نمیکرد و جماعت از لطف
و احسان او نفع می‌گرفتند و چون بمرض موت رسید بغیر از کلمه
طیبه لا اله الا الله هیچ‌سخن نمی‌فرمود^{۱۷۹} تا بدان گفتار از دنیای
غدار بدارالقرار رحلت نمود و بیتی چند بعربی فرموده است که
فارسی آن این است:

بغیر از تو توانگر من ندارم
مرا می‌بین که درویش و نزارم
مرا دادی بسی از راحت و عیش^{۱۸۰}
بحمدالله کز این بهتر ندارم
بفضل خویش روی خوب بنمای^{۱۸۱}
که جان خود بآسانی سپارم^{۱۸۲}

۱۷۴- این جمله در مد نیست - و دفن بها فی سنه الثنتین و ثمانین و سبعمائه
(شذالازار).

۱۷۵- الشیخ مرشدالدین عبدالرحمن بن مرید (شذالازار).

۱۷۶- سلمانی (شذالازار).

۱۷۷- مولانا سعیدالدین محمد البلیانی (شذالازار).

۱۷۸- مولانا شمس‌الدین محمد الزرنندی (شذالازار).

۱۷۹- جها: بزبان نمیراند.

۱۸۰- جها: مراد آدمی بس راحت و عیش - مد: مرا دادی پس از راحت و عیش.

۱۸۱- جها: بعقل خود لقای خویش بنمای.

۱۸۲- ولما مرض للموت لم یتکلم الا بقول لا اله الا الله حتی مات علیه، و

مما کتب لی:

ایا رب قد اعطیتنی فوق منیتی	فتممه مولای بتعجیل راحتسی
ترانی فقیرا لیس لی عنک غنیة	و انت غیاث الطالبین و غایتی
و زادی قلیل ما اراه مبلغی	اللزاد ابکی ام لظول مسافتی
توفی فی سنة احدى وتسعين و سبعمائة و دفن عندایه رحمة الله علیهم (شذالازار).	

شيخ مبارك عدنى^{۱۸۳}

میگویند شیخ مبارك عمانی است که او را نسبت بعدن میکنند و میان عمان و عدن مسافتی بعید است فی الجمله مزاری متبرک است و جماعتی صلحا و عباد نزدیک او پنج وقت نماز میگزاردند^{۱۸۴} و میگویند که مسافرت بسیار کرده بود پس بشیراز آمد و در زاویه که داشت ساکن شد و جماعت بسیار معتقد او شدند و آثار همت و کرامت از او دیده‌اند و مرقد او در همان زاویه است نزد مسجد در محله بالکت قریب چهار طاق رحمت- الله علیه^{۱۸۵}.

شيخ جلال الدين طيار

شیخی عارف و خداوند بصیرت و اکثر اوقات بتلاوت قرآن مشغول می‌بود و او را ختمات در هر هفته می‌بود و فقیران و ضعیفان و اهل ارادت نزد وی حاضر میشدند و بقدر هرکس با ایشان سخنی میفرمود بمقتضای کلام بلاغت انجام امیرالمؤمنین علی علیه السلام که کلموا الناس علی قدر عقولهم و میگویند که جنیان نزد او می‌آمدند و با ایشان سخن میگفت از پس پرده و حاجتهای ایشان قضا میکرد و خوارق عادات از او بسیار می‌دیدند چنانچه یکبار در خلوتی که داشت چهل روز ناپیدا شد. چون چهل روز تمام گشت در شبی بیرون آمد و در راه میرفت و از عقب او میرفتند و او را نمی‌دیدند بعد از آن گفتند که پریده است و او را طیار نام کردند. متوفی شد در سال هفتصد و چیزی از هجرت و او را دفن کردند در رباط خودش سر محله بالکت.

شيخ روح الدين

پسر وی عالمی صالح بود که از علم نصیبی وافر داشت و

۱۸۳- الشيخ مبارك بن عبدالعدنى (شدالازار).

۱۸۴- جها: میگذارند.

۱۸۵- مرقدہ فی زاویۃ التی اتغذھا فی محلة شط القناة عند السوق رحمة-

الله علیه. (شدالازار).

کتابی در علم کلام تصنیف کرده بود و مصباح قاضی ناصرالدین را^{۱۸۶} شرحی وافی بنوشت که علما و عقلا آنرا پسند کردند و بعد در نزد پدرش دفن کردند.

شیخ موفق^{۱۸۷}

گوئیا از مزارات قدیمه است و محله بوی مشهور است و بر تربت وی تعلیم قرآن می‌کنند و خلق را کلام الله می‌آموزانند و مرقد او نزدیک شیخ جعفر طیار است.

فقیه مشرف الدین^{۱۸۸}

از وزیران عالم بود که خدای تعالی او را مرتبه دنیوی و اخروی داده بود و اموال او در خیرات صرف میشد و اوقات او در طاعت می‌گذشت و او را استحضار تمام در فقه شافعی بود تا حدی که علماء بزرگ استکشاف از وی می‌کردند و مسائل از وی می‌پرسیدند و تحقیق می‌کردند و می‌گویند که در اوائل معلم اتابک سعد بود پس علما مأمور شدند بطوع و بعضی بکره بتعلیم او بعد از آن به درس او حاضر میشدند^{۱۸۹} پس مدرسه رفیع بساخت و خیلی ضیاع و متاع و املاک نفیسه بر آن وقف کرد و آنرا مدرسه

۱۸۶- غلط فاحش است چه مقصود در اینجا شرحی است که صاحب ترجمه متن حاضر شیخ روح الدین بن شیخ جلال الدین طیار بر کتاب مصباح قاضی ناصرالدین عبدالله بن عمر بیضاوی مشهور نگاشته است، نه شرحی که خود بیضاوی مزبور بر مصابیح السنه بغوی نوشته چه این کتاب اخیر متن آن از بغوی است و شرح آن از بیضاوی پس چه چیز آن از صاحب ترجمه میتواند باشد، (رجوع شود برای مآخذ شرح احوال بیضاوی بص ۷۷ حاشیه ۲، بعلاوه مفتاح السعادة ۱: ۴۳۶، و شذرات الذهب ۵: ۳۹۳ - ۳۹۴)، (حاشیه شدالازار).
۱۸۷- در شدالازار نیامده است.

۱۸۸- مد: فقیه شرفی - جها: فقیه مشرقی.

۱۸۹- جها: پس علمای نامور بطبوع و بعضی بکره بتعلیم درس او حاضر میشدند - (جمله مشوش است).

مشرفی نام کرد و در آن مدرسه مدفون است رحمت الله علیه^{۱۹۰}.

مولانا مجدالدین اسمعیل بن علی^{۱۹۱}

عالمی فاضل و وحیدی کامل بود و در حل مشکلات و کشف اسرار مشارالیه و مدار علیه^{۱۹۲} و در میان خلق بعدل و شفقت حکم قضا میفرمود و گویا خدای تعالی او را از لطف محض آفریده بود. و درس فنون علوم میفرمود و رسوم نیکی بجای مینهاد و در تربیت اهل ادب و اصحاب طلب چنانچه پدر میکرد همچنان بجای میآورد و در تصانیف کتب و تحقیق مسائل ماهر بود و از آن یکی کتاب شرح مقتصر است^{۱۹۳} و دیگر رساله منظومه در حلال و حرام^{۱۹۴} و دیگر رساله در معنی قول و کتاب فکوک در رفع شکوک^{۱۹۵} و کتاب عمدة السائل فی دفع الصائل^{۱۹۶} و میگویند چون این کتاب نوشت از تبریز داعیه این نسخه کردند و طلب نمودند و بنوشتند نسخها و طلبه بخواندند. بعد از آن سید برهان الدین عبری^{۱۹۷} نسخه نوشت و مطالعه میفرمود و تفکر و

۱۹۰- وقيل كان في بداية امره معلماً للاتابك سعد بن ابي بكر فلما تصاعد امره سأل ان يحضر مجلس در سه جميع العلماء فصدر الحكم بذلك و كانوا يأتونه طوعاً و كرهاً، ومن جملة خيراتہ المدرسة الرفيعة التي وقف عليها من نفائس الاملاك وكرائم الاعلاق ما يؤدي الى الحيرة و يؤدأولى الخبرة.

فقلت سقى الله ارواحهم كآسى الى شخصهم ناظر
فما مات من خيرہ واصل ولا غاب من ذكره حاضر

توفی فی سنة... و ستمائة. (شدالازار).

۱۹۱- مولانا مجدالدین اسمعیل بن علی الخنجی (شدالازار).

۱۹۲- جہا: مدار بروی بود.

۱۹۳- المقتصر فی شرح المختصر (شدالازار).

۱۹۴- الرسالة المنظومة فيما يحل و يحرم (شدالازار).

۱۹۵- الفکوک فی رفع الشکوک (شدالازار).

۱۹۶- مد: کتاب رسائل در دفع مسائل - جہا: کتاب رسائل در رفع مسائل

متن با مراجعه بشدالازار تصحیح گردید.

۱۹۷- یعنی سید برهان الدین عیدالله بن محمد هاشمی حسینی فرغانی (نسخه بدل: فریالی) معروف بعبری بکسر عین مهمله و سکون باء موحدہ و در آخر راء مهمله کہ ابن قاضی شہبہ گوید معلوم نیست نسبت بچیست، وی از مشاہیر علماء قرن هشتم ہجری است، مصنفات قاضی بیضاوی را مانند منهاج

تدبر بلیغ در آن می نمود. تا بجوابها و مقابله‌ها و تعریضها رسید^{۱۹۸} مثل بر مثل پس تعجب کرد و گفت مگر کسی است که پسری ندارد که جواب خصمان بگوید و معلوم پدر دشمنی خلق از خود دور کند و بدوستی بدل کند* از مترجم است:

و طوالم و غایة القصوى و مصباح شرح نمود و ابتدا در سلطانیه ساکن بود و سپس بتبریز منتقل شد و بقضاء آن شهر منصوب گردید، ابن حجر در دررالکامنه گوید وی در نزد سلاطین عصر مقبول و مطاع و مشهور آفاق و در جمیع فنون مشار - الیه بالبنان بود و ملجأ ضعفا و بسیار باتواضع و انصاف بود گویند وی ابتدا حنفی بود و سپس طریقه شافعی اختیار نمود، و ذهبی در مشتهر گوید: «السید العبري عالم کبیر فی وقتنا و تصانیفه سائرة» وی در ماه رمضان یا ذی‌الحجه سنه هفتمصد و چهل و سه در تبریز وفات یافت، انتهی کلام ابن حجر، و حافظ ابرو در تاریخ خود در ترجمه احوال اولجایتو محمد خداپنده گوید (بنقل صاحب مجالس المؤمنین از او): «وسلطان سعید از غایت محبت دین اسلام و دوستی محمد رسول‌الله صلعم و اهل بیت او دائماً با علما در مناظره و مباحثه میبود و اهل علم را رونقی تمام پیدا شد و چنان علم دوست بود که بفرمود تا مدرسه سیاره از خیمهای کرباس بساختند و دائماً با اردو میگردانیدند و در آنجا مدرسان تعیین فرمود چون شیخ جمال‌الدین بن المطهر [علامه حلی] و مولانا نظام‌الدین عبدالملک و مولانا بدرالدین شوشتری و سید برهان‌الدین عبری و قرب صد طالب علم در آنجا اثبات کردند و ترتیب ماکول و ملبوس و اولاغ و دیگر مایحتاج ایشان مهیا فرمود تا دائم در بندگی حضرت میباشند، و عین این فصل از تاریخ حافظ ابرو در حواشی ذیل جامع‌التواریخ رشیدالدین فضل‌الله تالیف همان حافظ ابرو بتوسط طابع آن در ذیل ص ۴۸ - ۵۳ نقل شده است (رجوع شود بمآخذ ذیل: تاریخ گزیده ص ۸۰۵، حواشی ذیل جامع‌التواریخ ص ۴۸ - ۵۳، دررالکامنه ۲: ۴۳۳ - ۴۳۴، مجالس‌المؤمنین چاپ طهران ص ۳۸۷ - ۳۸۹، کشف‌الظنون در عناوین طوالم‌الانوار، غایة القصوى فی فروع‌الشافعیه، مصباح‌الارواح، منهاج الوصول، [در بعضی از این موارد حاجی خلیفه در اسم و نسب صاحب ترجمه بعمادت خود خلط و تحریف نموده است]، و شذرات الذهب ج ۶ ص ۱۳۹)، حاشیه علامه قزوینی.

۱۹۸ - از اینجا معلوم میشود که عمدة السائل فی دفع‌الصائل تالیف صاحب ترجمه متن اسمعیل‌بن علی خنجی کتابی بوده در رد اعتراضاتی که سید برهان‌الدین عبری مزبور بر یکی از تألیفات پدر او وارد آورده بوده است (حاشیه شد - الازار بقلم علامه قزوینی).

* عبارت بکلی آشفته و نامفهوم است برای درک صحیح رجوع شود بشماره

شعر

ای برادر گر بدانی حال ما کردار ماست
 هرچه مییابیم ما از کردن و گفتار ماست
 پس بترس از قول و فعل و کار حق نیکو بکن
 زانکه در هر دو سرا یار بحق دلدار ماست^{۱۹۹}
 متوفی شد در ماه جمادی الاول در سال هفتصد و چهل و چهارم
 از هجرت و او را نزد پدر مدفون ساختند رحمت الله علیه.

قاضی زین الدین خنجی^{۲۰۰}

قدوه ارباب علم و تقوی بود و اسوه اصحاب درس و فتوی،
 و جمع کرده بود میان مشروع و معقول و تصنیف کرده است کتابی
 در اصول و فروع، و تصانیف او بسیار است. یکی از آن کتاب
 معتبر در شرح مختصر این حاجب و کتاب نهاییه در شرح غایه^{۲۰۱}
 و منهاج قاضی ناصرالدین^{۲۰۲} را شرحی بنوشت و کتاب شکوک
 بر کافیّه^{۲۰۳} نوشت و کتاب قواعد در نحو نوشت و اجوبه ایرادات

۱۹۹- متن شدالازار چنین است:

فلما رأى انه اصاب في الجواب وقابل تعريضاته و تصريحاته مثلا بمثل
 تعجب منه وقال كل والد لم يكن له ولد يجيب عن خصمه و يذب عنه بعلمه فسواء
 محياه و غيبته وملاقاته، و يليق بهذا الموضع قول الشاعر:

انا اناس سابقون الى العلى قد صدقت افعالنا اقوالنا
 و شهادة الاعضاء بالفضل الذى الله فضلنا به اقوى لنا

۲۰۰- القاضى زين الدين على بن روزبهان بن محمد الخنجى (شدالازار).
 در کتاب شدالازار شرح احوال قاضى زين الدين مقدم بر شرح حال مولانا
 مجدالدین اسمعیل آمده واضح است زیرا همواره روش مؤلف این است که
 بلافاصله پس از ترجمه حال پدر بترجمه حال پسر میپردازد. (توضیح اینکه
 نسخه جها بروش شدالازار است).

۲۰۱- کتاب النهایه فی شرح الفایه (شدالازار)

۲۰۲- یعنی بیضاوی صاحب تفسیر مشهور.

۲۰۳- الشکوک علی الکافیة فی النحو (شدالازار).

بر کتاب محصول^{۲۰۴} نوشت و در سال هفتصد و هفتم متوفی شد و او را دفن کردند در مدرسه سامیه برابر رباط اتابك اباش^{۲۰۵} رحمت الله علیه.

اتابك سعدبن زنگی بن مودود^{۲۰۶}

سلطانی عادل، کریم و شجاع بود و علما را دوست میداشت و معتقد درویشان و پاک‌دینان بود و جامه‌های مزین از راه بزرگی نمی‌پوشید و پادشاهی شیراز و اصفهان و کرمان کرد و آنها را محصن ساخت و تعمیر سورها و دروازه‌ها کرد و بساط عدل‌گسترده و حکومت و سلطنت او بیست و نه سال بود و در میان خلق حکم میفرمود به نیت صادقه و عزیمت نیکو. گاه‌گاه زیارت مولانا عمیدالدین ابونصر افزری^{۲۰۷} میکرد و در عصر اتابك او علامه

۲۰۴- یعنی کتاب المحصول تألیف امام فخررازی در اصول فقه، مخفی نماناد که امام فخررا دو تألیف است که اسامی آنها چون بسیار نزدیک بیکدیگر است ممکن است برای بعضی اسباب اشتباه شود: یکی محصل در علم کلام، و دیگری محصول در اصول فقه که همین کتاب محل گفتگوی ماست، و در کشف الظنون چاپ معمولی اسلامبول (یعنی چاپ قدیم آن در سنه ۱۳۱۱) ج ۲ ص ۳۹۳ نام این کتاب اخیر یعنی محصول «محصل فی اصول الفقه» چاپ شده است باید ملتفت این اشتباه بود، ولی در چاپ جدید همان کتاب در همان شهر در سنه ۱۹۴۳ میلادی این غلط تصحیح شده است.

۲۰۵- جها: اتابك سعدبن ابوبکر.

۲۰۶- جها - مد: اتابك ابوبکر بن سعد.

۲۰۷- الافزری، - متن حاضر یعنی الایزری (بالف و باء موحد و زاء معجمه و راء مهمله بر وزن اکبر و در آخر یاء نسبت) از روی ق در اثناء نمرة ۲۵۷ از تراجم و وصاف ص ۱۵۰ تصحیح شد، - فارسنامه ناصری ج ۱: ۳۲، ۳۳ و ج ۲: ۱۷۹، ۳۳۳ در شرح احوال صاحب ترجمه این کلمه را مطرداً افزری با فاء بجای باء موحد نگاشته است و در ۲: ۱۷۷ گوید: «افزر بلوکی است از گرمسیرات فارس واقع در مسافت سی و پنج فرسخ در جنوب شیراز و محدود است از جانب مشرق ببلوک جویم و از شمال ببلوک قیر و کارزین و از مغرب بمحال اربعه و از جنوب ببلوک خنج، و وجه تسمیه این بلوک بافرز آنست که افزر مخفف افزار است که عبارت باشد از آلات پیشه‌وران عموماً یا جولا هگان خصوصاً و شاید این آلات را درین بلوک می‌ساخته‌اند» انتهای، راقم سطور گوید این وجه تسمیه درست باشد یا مصنوعی معلوم نیست ولی در هر صورت میرساند که تلفظ امروزی نام این بلوک افزر است با فاء و زاء معجمه و سپس راء مهمله، و در آثار المعجم ص ۴۱۵ ح نیز صریحاً این کلمه را بهمین نحو ضبط

شهر بود^{۲۰۸} در فنون علوم و از جمله خیرات و برکات اتابك یكى مسجد نو است كه مثل مسجد نو كس در خواب^{۲۰۹} ندیده است و چون

كرده است، - ولى تلفظ قدیم این كلمه بطبق عموم كتب مسالك و ممالك (از قبیل ابن خرداذبه ص ۴۴، وابن الفقیه ۲۰۱، و مقدسى ۴۴۷، وابن حوقل چاپ جدید ۲۶۷، وفارس نامه ابن البلخی چاپ اروپا ۱۳۵، ۱۵۲، ونزهة القلوب ۱۱۸، ۲۱۷، و وصاف ۱۵۰، وهمین كتاب حاضر نسخه ق) ابزر بوده است بیاء موحدہ بجای فاء، وصاحب قاموس كه مسقط الرأس او بتصریح خود او قریه كارزین بوده [«وكارزین بلد بفارس وبه ولدت - قاموس»] ودارزین هم چنانكه گفتیم بكلی متصل ببلوك ابزر است پس وی بالطبع بهتر از همه كس از ضبط اسم این قصیه باخبر بوده است در قاموس در ماده ب زر گوید: «وابزر كاحمد بلد بفارس»، - تا اینجا صحبت درخصوص ضبط كلمه ابزر وتعیین موضع آن بود، اما نام ونسبت صاحب ترجمه ومجملى از احوال او از قرار ذیل است: هو عمیدالدین ابونصر اسعدبن نصر بن جهشیار بن ابی شجاع بن حسین بن فرخان انصاری فالى ابزری وزیر اتابك سعدبن زنگی (۵۹۴ - ۶۲۳) و صاحب قصیده معروف اشكنوانیه، وی از فضلاء مشهور عصر خود بوده و با امام فخر رازی معاصر ومابین ایشان مكاتباتی راجع ببعضی از مسائل علمیه مبادله شده بوده وراقم این سطور عكسی ازین مكاتبات از روی نسخه متعلق بكتابخانه مرحوم دكتر میرزا حسین خان طبیب مرحوم ظل السلطان كه پس از وفات او در لندن در سنه ۱۹۳۷ میلادی حراج كردند بتوسط آقای مجتبی مینوی بدست آورد ولى فعلا بدان دسترسى ندارم، پس از وفات سعدبن زنگی در ۱۲ ذی القعدة سنه ۶۲۳ و جلوس پسرش اتابك ابوبكر بن سعدبن زنگی بواسطه سابقه وحشتی كه این اخیر از صاحب ترجمه دردل داشت در غره ذی الحجه سنه مذكوره اورا توقیف نموده وپا پسرش تاج الدین محمد بقلعه اشكنوان از قلاع معروفه فارس (فارسنامه ناصری ۲: ۳۳۲، وآثار المعجم ۲۲۲ - ۲۲۵) فرستاده و در همانجا در جمادى - الاولی یا جمادى الاخره سنه ۱۶۲۴ اورا بقتل آوردند و پسرش تاج الدین محمد را مستخلص کرده بزیر فرستادند، واو بتفصیلی كه در وصاف مذكور است قصیده حبسیه اشكنوانیه را كه پدرش در حبس قلمه گفته بود وپا و املا كرده از حفظ برای ابن خال ناظم امام صفی الدین مسعود سیرافى املا نمود و این اخیر ابیات قصیده را كه در ترتیب آن اختلالی روی داده بود حسب الامكان مرتب گردانید و سپس پسر صفی الدین مزبور قطب الدین محمد سیرافى شرح فاضلانه كه هنوز نسخ متعدده از آن موجود است بر آن قصیده تعلیق نمود و بدین طریق این قصیده مابین فضلاء آفاق منتشر گردید، متن این قصیده در آخر معلقات سبع چاپ طهران سنه ۱۲۷۲ ونیز در اروپا در سنه ۱۸۹۳ میلادی در مجله «سامی» باهتمام كلمنت هوارت مستشرق فرانسوی بطبع رسیده است، حاشیه علامه قزوینى.

۲۰۸- جها: وقت بود.

۲۰۹- جها: جوانب - من جمله خیراته المسجد الجامع الجديد الذی لم یرمله فسحة ونزاهة (شدالازار).

آن مسجد^{۲۱۰} تمام کرد درخواست کرد از مولانا سراج الدین ابوالعز مکرم بن العلاء که خطابت کند در مسجد نو و اجابت کرد و جمعه اول که مولانا بر منبر برخاست اتابک نیز بموافقت او برخاست و نشست تا مولانا از منبر فرود آمد. و میگویند او را وحشتی بود با اتابک ابوبکر و او را در بند یا حبس میکرد و چون خسته میشد او را بیرون میآورد. و وصیت بعدل و رحمت و شفقت میفرمود^{۲۱۱} بعد از آن وفات کرد در ششصد و چیزی از هجرت^{۲۱۲} و او را دفن کردند در رباط ابش^{۲۱۳} که معروفست و ابش دختر اتابک سعد بن

۲۱۰- بیضاوی در نظام التواریخ گوید (ص ۸۸): «واز آثار اتابک مسجد جامع جدید شیراز است که عمارتی از آن وسیعتر در شیراز نیست»، و در شیرازنامه گوید (ص ۵۳): «از آثار و مبرات و حسنات اتابک سعد بن زنگی در خطه شیراز یکی جامع جدید شیراز است که بمسجدنو اشتهار دارد نه در شیراز که در اکناف فارس و عراق و اغلب اقالیم هیچ پادشاهی بزرگتر و با فسحتتر از آن مسجد نساخته».

۲۱۱- مد. جها: و میگویند وحشتی داشت از اتابک ابوبکر و او را در بند یا در حبس میکرد و چون خسته میشد او را بیرون میآورد.

وکان بین و بین ولده الاتابک ابی بکر وحشة قد حبسه بسببها فلما اشد مرضه اطلقه من الحبس و وصاه بالعدل والرحمة. نظر باینکه عبارت مترجم بمطلب رسا نبود با ملاحظه شدالازار و تغییر مختصری در متن بصورت فوق تصحیح گردید.

۲۱۲- تاریخ محقق وفات سعد بن زنگی بماء و روز که هیچیک از مورخین بدان دقت تعیین نکرده اند بروایت قطب الدین محمد سیرافسی شارح قصیده اشکنوانیه سابق الذکر که پدرش معاصر باسعد زنگی بوده شب چهارشنبه دوازدهم ذی القعدة سنه ششصد و بیست و سه بوده است در قلعه بهاتزاد (مقدمه شرح قصیده مذکوره نسخه کتابخانه مشهد مورخه سنه ۷۳۴)، - برای اطلاع از اقوال سایر مورخین درین موضوع رجوع شود برساله «ممدوحین سعدی» تألیف راقم این سطور ص ۶-۷.

۲۱۳- این روایت مؤلف که سعد بن زنگی در رباط ابش مدفون شده عیناً مطابق است باروایت وصاف ص ۱۵۵: «اورا [سعد زنگی را] در رباط ابش دفن کردند»، و نیز شیرازنامه ص ۵۴: «و [سعد زنگی] در شهر سنه ثلاث و عشرين و ستمائة بجوار حق پیوست و هم در شیراز بر رباط ابش مدفون است و این رباط از جمله مشهورات بقاع شیراز است»، و چون مؤلف در متن تصریح کرده که این رباط را ابش خاتون بنت سعد بن ابی بکر [بن سعد بن زنگی] بنا نهاده پس واضح است که مقصود سه مؤلف مزبور از اینکه سعد زنگی را در رباط ابش دفن نمودند بالبداهه این خواهد بود که سعد زنگی را در محلی دفن کردند که بعدها بمدت بسیار مدیدی پس از وفات او ابش خاتون - متولد در حدود ۶۳۰ و متوفی در سنه ۶۸۵ - در آن محل رباطی بنا نهاد و از آن بیعد باسم او مشهور به «رباط ابش» شد.

ابی بکر است که ملکه رحیمه بود و پیش از ایشان آن رباط ساخته بوی منسوب شد و هم در آنجا او را دفن کردند^{۲۱۴}.

اتابك ابوبكر بن سعد^{۲۱۵}

سلطانی عادل بود که دائماً با وضو و ذکر می بود و هرگز شراب نخورد و بدرستی که خدای تعالی درجه او بلند گردانید و او را تأیید و نصرت بخشید و از انوار سعادت و کرامت چندان او را ارزانی داشت که به هیچ يك از پادشاهان که در عهد او بودند نداد. پس خلائق در عهد او مرفه الحال بودند و راهبها ایمن بود و ظالمان را قهر میکرد و مظلومان را نصرت میداد و

۲۱۴- چنانکه ملاحظه میشود مؤلف تصریح کرده که ابش خاتون در رباط ابش که خود آنرا بنا نهاده بوده دفن شده است، ولی رشیدالدین در جامع - التواریخ (طبع بلوשה ج ۲ ص ۵۵۷) گوید که ابش خاتون را در مدرسه عضدیه شیراز که مادرش [ترکان خاتون] باسم پسرش اتابك عضدالدین محمد ساخته بود دفن کردند، وبدون شك روایت صاحب شدالازار که خود از اهالی شیراز و موضوع کتاب او مخصوصاً تاریخ مزارات شیراز و مدفونین در شیراز است بر قول رشیدالدین که شخصی خارجی واز جزئیات وقایع شیراز بالطبع چندان اطلاعی نداشته مقدم است، ونباید توهم نمود که شاید رباط ابش و مدرسه عضدیه هردو یکی و دو اسم يك مسمای واحد بوده اند زیرا که وصاف در ضمن تعداد موقوفات و خیرات جاریه خاندان سلفریان (ص ۶۲۲) صریحاً واضحاً نام هردو موضوع مزبور را یعنی هم رباط ابش را وهم مدرسه عضدیه را در عرص هم و بکلی مستقل از یکدیگر برده است از اینقرار: رباط سنقری، رباط ابش، مسجد جامع نو، رباط شهر الله، دارالشفاء مظفری، رباط خائر (کذا - ؟)، رباط سربند، سقایه جامع عتیق، خان دو در، رباط عدتی، مدرسه عضدی، - وهمچنین مؤلف کتاب حاضر یعنی شدالازار نیز نام هردو بناء مزبور را علیحده در دو فصل مختلف راجع بمزارات دو محله مختلف شیراز برده است: رباط ابش را چنانکه ملاحظه شد در همین فصل حاضر یعنی در «نوبت رابعه» که در ذکر مزارات مقبره ام کلثوم و شیرویه ونواحی آن است و تصریح کرده که آنرا ابش خاتون ساخته وخود او وسعد زنگی و ابوبکر بن سعد در آن مدفون اند، و مدرسه عضدیه را در فصل بعد یعنی در «نوبت خامسه» در ذکر مزارات باغنویه (یعنی واقع در محله باغ نو از محلات قدیم شیراز که از عهد کریمخان زند بیحد جزو محله بالاگفت شیراز شده) و تصریح نموده که این مدرسه را ترکان خاتون زوجه اتابك سعد بن ابی بکر ساخته و شوهرش سعد و پسرش اتابك [عضدالدین] محمد بن سعد در آنجا مدفون اند، حاشیه علامه قزوینی.

۲۱۵- جها - مد: اتابك سعد.

مبانی سنت احمدی محکم میکرد و عهدهای ملت محمدی را بجای میآورد و در تربیت علما و بزرگداشتن عابدان و تعظیم زاهدان و صالحان مبالغه میکرد بحدی که هرگز رد هیچ خواهنده نکرده بهر چیز که خواست و بسیار بود که میفرمود که اعتماد بر خداست نه بر لشکر و خزینه و بدرستی که لشکر من صالحان و درویشانند و خزینه‌ها در عمارت مساجد و رباط و مدرسه‌ها صرف میکرد و مدت سی سال پادشاهی کرد وصیت و صدای معدلت وی در اقلیمها معروف و مشهور گشت. پس از اطراف ممالک روی روی آوردند تا حدی و غایتی که بازارها و راهها غلبه میشد و خانها و مسکنها بسبب عبور و نزول در تنگی^{۲۱۶} بودند پس حکم فرمود تا عمارت طرف قبله بساختند و در آن مساجد و حمام بنا کردند و قاعده داشت که در هر جمعه چون نماز می‌گزارد بانگ میزدند که ای محتاجان بیائید تا مهمات شما بگذاریم و چون محتاجی بنظر میآمد بنفس خود سخن او می‌شنود و حکم میفرمود بچیزی که رضای او در آن بود و حاجتهای مردمان همه قضا میکرد و هرکس که بجائی میفرستاد او را وصیت بعدل میکرد و شفقت و رأفت بر رعیت و میگفت بدرستی که من در روز قیامت دامن شما میگیرم. و شیخ صدرالدین مظفر باغنوی شیرازی رحمت‌الله‌علیه میگوید که روزی نزد وی بودم در اثنای کلام فرمود که این عمارتها همه خراب خواهد شد تا حدی که مردم نتوانند گذشت از دست دزدان. بعد از آن خود دیدم آنچه او گفته بود از صدق گفتار و ظاهر گشت که امروز از دست دزدان در راهها نمیتوان گذشت و بیتی چند در این معنی گفته شد در حین کتابت.

اگر خواهی که چیزی از تو ماند

در این منزل بسی خیرات میکن

تن خود را بخوش خوئی و نیکی

خلاص از هر بد و آفات میکن^{۲۱۷}

۲۱۶- مد: تنگ.

فی خفض عیش نفیس ماله خطر
الی القبور فلا عین ولا سر
شداالازار.

۲۱۷- هذی منازل اقوام عهدتم
صاحت بهم نایبات الدهر فانقلبوا

متوفی شد در سال ششصد و چیزی از هجرت^{۲۱۸} و او را در نزد پدر دفن کردند.

امیر تاج الدین علی^{۲۱۹}

عالمی فاضل عامل بود که نصیحت مسلمانان میکرد و در اطراف و جوانب بلاد با خلائق رحمت و لطف بجای میآورد و مصنفات پدر خود بر اکابر میخواند و تحصیل علوم میکرد و شفقت و مروت بر نیک و بد میفرمود و رأفت و مهربانی با بزرگ و کوچک بجای میآورد و او را در شرع مؤلفاتست و در مکارم اخلاق آیات. متوفی شد در سال هفتصد و دوازدهم از هجرت و او را دفن کردند در رباط خود نزدیک اتابک ابش^{۲۲۰} رحمت الله علیه.

سید روح الدین

پسر وی عالمی عامل، محسن، فاضل، کامل بود که معامله با خدای برآستی میکرد و درستی. و در احوال و اعمال، نیت نیکو داشت و دوری میکرد از اهل هوی و هوس و بدعت و گمراهی^{۲۲۱} و بطریقه پدر و اجداد بزرگ صاحب کرم و مروت می بود تا حدی و غایتی که منزوی شد و دست از تکلف برداشت و نفس را از مشتهیات دور گردانید و ملازم اوراد و درس علوم شد و تلاوت قرآن میکرد و وعظ میفرمود و نصیحت مینمود تا چنان شد که

۲۱۸- جای آحاد و عشرات در هر سه نسخه سفید است، - (مراد سه نسخه مورد استناد علامه قزوینی) تاریخ وفات اتابک ابوبکر سعد بن زنگی بتصریح رشیدالدین در جامع التواریخ در قسمت سلغریان در پنجم ماه جمادی الاخره سنه ششصد و پنجاه و هشت بوده است، و در متن چاپی و صاف «تسع و خمسين و ستمائة» مرقوم است ولی در بسیاری از نسخ خطی کتاب مزبور «ثمان» دارد بجای «تسع» علی ما هو الصواب. (حاشیه علامه قزوینی).

۲۱۹- الامیر تاج الدین ابوالمکارم علی (شذالازار).

۲۲۰- جها: ابش خاتون.

۲۲۱- مد: و دوری میکرد از اهل هوی و هوس و بدعت و گمراهی نمی نمود نظر باینکه شرح احوال سید روح الدین در نسخه جها نیامده بود و متن نسخه مد نیز وافی بمعنی نبود بامراجعه بمتن شذالازار تصحیح لازم بعمل آمد.

از نفس قدسی او روایح اخلاص میدمید و از دنیا نرفت تا ولایت نیافت. مؤلف کتاب روح‌الله روحه میگوید او را شبی در خواب دیدم بصورتی که دلالت میکرد بر صحت حال وی و دانستم که در زمره اولیا در آمده بود و در حیات بود پس خواستم که او را به بینم و بشارت دهم او را بدین کرامت که یکی خبر کرد که دوش سید وفات کرد در سال هفتصد و او را نزد پدر دفن کردند و بیتی عربی در این معنی گفت و این نظم در حالت کتابت بخاطر آمد:

بیت

توشه رفتن مهیا کن که همراهان شدند
کار خود تا کی نسازی از خدا شرمی بدار
امید که حق سبحانه و تعالی توفیق طاعت و اجتناب از
معصیت روزی کند ۲۲۲.

نوبت پنجم: گورستان باغ نو و حوالی آن^۱

شیخ منذر بن قیس

از بزرگان ما تقدم بود و میگویند که از صحابه است و صحیح نیست اما ظاهر آنست که از تابعین است زیرا که در عهد ابوالعلاء حضرمی^۲ جماعتی از تابعین بغزاء مجوس آمدند و بعضی کشته شدند و میگویند که در غزا او را مجروح کردند بعد از آن بنور حکمت او را معلوم گشت که درجه شهادت خواهد یافت. پس تیری از کمان خود بینداخت و با یاران خویش گفت هر جا که این تیر بیفتد مرا آنجا دفن کنید پس آن تیر در لب گوی از این جانب افتاد که زمین هموار و فراخ بود و هیچ اثر عمارتی در آن نبود

۱- جها: خاکستان باغ نو و حوالی آن.

۲- چنین است در هر سه نسخه یعنی «ابوالعلاء حضرمی»، و ظاهراً مؤلف خلط کرده است مابین ابوالعلاء حضرمی سابق الذکر (نمره ۵۲ از تراجم) باعلاء حضرمی صحابی، زیرا از اینکه گوید «صاحب ترجمه منذر بن قیس ظاهراً تابعی بوده و در عهد ابوالعلاء حضرمی در جمله غزاة و مجاهدین بفارس آمده و در جنگ بامجوس کشته شده» باملاحظه اینکه «تابعی» کسی را گویند که عهد یکی از صحابه را درک کرده باشد هیچ شکی باقی نمی ماند که مقصود مؤلف از ابوالعلاء حضرمی علاء حضرمی است که از معاریف صحابه بوده و در عهد حضرت رسول و ابوبکر و عمر و الی بحرین بود و در سنه هفده هجری از آنجا بفارس لشکرکشی نمود، نه ابوالعلاء حضرمی سابق الذکر که بتصریح مؤلف (ص ۱۰۹) معاصر شیخ کبیر متوفی در سنه ۳۷۱ بوده و بنابراین محال است که تابعی بتواند باشد، - (حاشیه علامه قزوینی).

پس او را بعد از شهادت در آنجا دفن کردند بعد از آن بسیاری از شهدا که با وی بودند نزدیک وی دفن کردند.

شیخ ابو زرعه عبدالوهاب اردبیلی^۲

عالمی زاهد بود که مسافرت کرد و پیر گشته بود و معاصر شیخ کبیر بود و در راه حجاز با هم بودند یکبار. و در مدینه رسول الله صلی الله علیه و آله از هم جدا شدند و در روز جمعه و بعضی روزهای دیگر شیخ ابوزرعه وعظ میفرمود در جامع شیراز و در زاویه خود نصیحت خلق می نمود و روایت از کتاب سنن ابومسلم^۳ میکرد و او را کرامات ظاهره و آیات باهره بود و در

۳- الشیخ ابوزرعه عبدالوهاب بن محمد بن ایوب الاردبیلی (شدالازار) (زرعه بضم زای معجمه و سکون راء مهمله است) حاشیه علامه قزوینی.

۴- مقصود محدث بسیار معروف قرن سوم ابومسلم ابراهیم بن عبدالله بن مسلم بن ماعز بن کش بصری معروف بکشی و کجی (بفتح کاف و شین معجمه مشدده یا جیم مشدده) متوفی در هفتم محرم سنه ۲۹۲ در بغداد و مدفون در بصره است که مؤلف کتاب مشهوری بوده در احادیث معروف بسنن ابی مسلم الکشی که گویا فعلاً از میان رفته است، خطیب در تاریخ بغداد گوید که در یکی از مجالسی که او در بغداد املائی حدیث می نمود عده حضار را که همه ایستاده و بدست هریک دواتی بود که هرچه او میگفت می نوشتند شماره کردند چهل واند هزار نفر بودند بغیر نظارگان، و در مجالس املائی او هفت نفر مستملی (یعنی کسی که سخن استاد را تلقی کرده و سپس آنرا به آواز بلند مکرر میکرده تا بگوش سایر کسانی که دورتراند برسد) بوده اند که هریک از آنها بمستملی دیگر که از دورتر بوده سخن صاحب ترجمه را می رسانیده است. ابن الجوزی در منتظم از یکی از تلامذه صاحب ترجمه نقل میکند که وقتی که ما از قرائت کتاب السنن بر ابومسلم فارغ شدیم وی شکرانه آنرا [که بچنین توفیق عظیمی موفق شده] میهمانی مجللی که صد دینار زر سرخ در وجه آن خرج نموده بود بما تلامذه داد، بحتری شاعر معروف را در حق صاحب ترجمه مدایح غراست که نمونه از آنها را خطیب در تاریخ بغداد بدست داده است، - درخصوص وجه شهرت او بکشی یا کجی ما بین مورخین اختلاف است، سمعانی گوید کشی منسوب است بجد اعلای او (کش) که درسوق نسب او ملاحظه شد، و بعضی دیگر گفته اند کشی معرب گچی است چه او وقتی خانه در بصره می ساخته و دائماً میگفته گچ گچ [بیاورید]، و یاقوت در معجم البلدان از ابوموسی حافظ نقل کرده که کجی منسوب است بقریه در خوزستان موسوم به «زیرکچ»، - (برای مزید اطلاع از ترجمه احوال ابومسلم کشی رجوع شود بآخذ ذیل: مروج الذهب مسعودی در حاشیه ابن الاثیر ۱۰: ۱۱۲ در فصل خلافت مکتفی، کتاب الفهرست ابن الندیم ص ۳۷، ۲۳۲).

میان او و شیخ کبیر این معنی بود که میگویند یکبار شیخ کبیر بیامد تا وداع شیخ ابوزرعه کند و بسفر رود چون درآمد گوشت پخته حاضر بود و تغیر داشت در حال خوردن شیخ کبیر اجازت خواست و موافقت نکرد و گوشت نخورد چون بیرون رفتند و به بیابان رسیدند راه غلط کردند چهار روز طعام نیافتند. شیخ کبیر با یاران فرمود که طلب صیدی کنید چون طلب کردند کلبی بیافتند و بکشتند بمذهب مالک پس در میان خویش قسمت کردند و سر کلب نصیب شیخ گشت همه بخوردند و شیخ کبیر در فکر خوردن آن بماند تا وقت سحر. در آن وقت بفرمان خدای سر کلب با شیخ گفت این جزای آنکس است که از سفره ابوزرعه گوشت متغیر نخورد.^۵ شیخ کبیر برخاست فرمود ای یاران برخیزید تا برویم و حلالی از ابوزرعه^۶ بطلبیم پس مراجعت بشیراز کرد و عذرخواهی نمود. بعد از آن دیگر بعزم سفر بیرون شدند و میگویند شیخ ابوزرعه در آخر عمر متفق صوفیه شد و گویا در بعضی منازل با ایشان بود و در سال چهارصد و پانزدهم^۷ متوفی شد و در رباط خودش او را دفن کردند رحمت الله علیه.

شیخ جعفر حذاء

کنیت او ابو محمد است و میگویند او را نهر الفتوه نام نهادند و از مشایخ کبار شیراز بود و صحبت سید الطائفه جنید بغدادی

۵- فاحضر ابوزرعة لعما مطبوخاً قد تغیر فعافه الشیخ الکبیر ولم یأکل فلما خرج الی البر غلطوا فی طریقهم فجاءوا اربعة ایام لایجدون طعاماً فقال لاصحابه اطلبوا مانتصیده فراوا کلباً فاحتالوا فی صیده فذبحوه علی مذهب الامام مالک واقسموه فیما بینهم وجعلوا رأسه نصیب الشیخ فآکل کلهم و بقی الشیخ متفکراً فی اكله حتی مضی اللیل فلما کان السحر تکلم رأس الکلب بأذن الله فقال هذا جزاء من لم یأکل اللحم المتغیر من سفرة ابی زرة فقام الشیخ وایقظ اصحابه و قال تعالوا بنا نمضی الی ابی زرة (شدالازار).

۶- در اکثر موارد ابوزرعه بذال نوشته شده است و مسلماً سهو است.

۷- جها: پانزدهم.

۸- حذاء بفتح حاء مهمله و تشدید ذال معجمه وال ف و در آخر همزه بر وزن سقاء بمعنی کفشگر و کفش دوز است وحذاء بکسر حاء و تخفیف ذال بمعنی کفش و نعلین است.

رحمت الله عليه دریافته بود و بحضور آن کسان که در عهد او بودند استیناس حاصل کرده و از آنها که در طبقه جنید بغدادی بودند او را در معرفت محلی و مقامی بود و میگویند که شیخ جعفر در مسجد باغ نو نعلین بیرون میکرد و شبلی ایستاده بود و منقبت و فضیلت او میگفت و نقل کرده اند که شبلی گفت که هیچ چیز مرا بشیراز نبرد الا دوستی جعفر حذاء که او استاد اولیاست و روایت میکنند از بندگان بن حسین^۹ که گفت ندیدم هیچ مردی که حال تمام داشت غیر از جعفر حذاء و او نزد من بالاتر از شبلی است و دیلمی در کتاب خود روایت از شیخ جعفر کرده است که گفت که بدرستی من می یابم بسبب درویشی خیری که اگر قادر میبودم میپریدم و میگویند روزی شیخ کبیر از شیخ جعفر سؤال کرد که تو خدای را معاینه می بینی جواب فرمود که اگر میگوئی بلی هرآینه زندیق می شوی و اگر گواهی دهی در مشاهده متحیر میگردی و لکن حیرت نیست در کبری و کبریست در حیرت و گاه گاه

۹- مقصود ابوالحسین بندگان بن حسین بن محمد بن المهلب شیرازی است از مشاهیر متصوفه قرن چهارم، وی خادم شیخ ابوالحسن اشعری مشهور مؤسس مذهب اشاعره بوده است و با شیخ کبیر نیز معاصر و بقول صاحب نفحات استاد وی بوده و مابین ایشان در بعضی مسائل مفاوضات و معارضاتی روی داده است، ابن عساکر در تبیین کذب المفتری روایت کند که پدر بندگان او را از بهر تجارت ببغداد فرستاد و وی قریب چهل هزار دینار مال التجاره همراه داشت گذار او در آن شهر بمجلس شبلی افتاد و کلام او در وی تأثیر کرد شبلی او را امر نمود تا از اموال خود بیرون آید بندگان شش بدره زر بنزد شبلی برد شبلی در آیینی که پیوسته در آن نظر کردی نگریست و گفت آیینی گوید که هنوز چیزی باقیست و آیینی در حقیقت قلب خود او بود، بندگان گفت آیینی راست میگوید و باز قسمتی از اموال خود را ایثار نمود، و همچنان هر بار که بنزد شبلی رفتی شبلی در آیینی نگریستی و گفتم آیینی گوید هنوز چیزی باقی است و او گفتی آیینی راست میگوید تا آنکه بالاخره بندگان را از آن همه اموال هیچ نماند و همه را در راه خدا ایثار نمود، آن بار چون بنزد شبلی رفت شبلی در آیینی نظر کرده گفت آیینی گوید که بیش هیچ باقی نمانده بندگان گفت آیینی راست میگوید و ملازمت شبلی اختیار نمود، - بندگان در ارجان سکنی داشت و هم در آن شهر در سال ۳۵۳ وفات یافت و همانجا مدفون شد، - ارجان قصبه قدیم کوه گیلویه بوده است و هنوز اطلال آن در نیم فرسخی جنوب بهبهان باقی است، - (برای مزید اطلاع از احوال بندگان شیرازی و فوائد منقول از رجوع شود بکتاب اللمع ص ۲۶۹ - حلیه - الاولیا ص ۱۰ - ۳۸۴ رساله قشیری ص ۲۹ - نقل باختصار از حاشیه علامه قزوینی).

میفرمود عارف نیست آن کس که مردمان را نشناسد و آنچه در باطن ایشان است نداند^{۱۰} بندار بن حسین رحمت الله علیه میگوید مردی بر جعفر حذاء درآمد در زمانی که وفات میکرد و آن مرد صوفی پوشیده بود و اظهار زهدی میکرد پس جعفر نظر باو کرد و گفت کیست این شخص گفتند فلان کس بعد از آن فرمود باطن خود خراب میکنند و ظاهر خود را زینت میدهند. بعد از آن در سال سیصد و چهل و یکم او را وفات رسید و در مقبره خود او را دفن کردند رحمت الله علیه.

فقیه ابوبکر ترکی^{۱۱}

فقیه اولیاء و قدوه اتقیا بود و هادی حجاج و کاشف علما. مردی متدین دانا و بارع بود که در مشکلات دین پیش او میرفتند و میپرسیدند و اعتماد بر قول واضح و سخن صحیح او میکردند و صاحب فتوی و زبده اهل تقوی بود و در ماه رمضان در سال ششصد و هشتاد و سوم از هجرت وفات کرد و در نزد شیخ جعفر حذاء او را دفن کردند رحمهم الله تعالی.

شیخ زین الدین مظفر بن روزبهان بن طاهر الربعی*

جد شیخ صدرالدین مظفر رحمت الله علیه بود و اصل او از قریش است و در شیراز متولد شد چون بحد بلوغ رسید خوی ربانی و سیره نبوی داشت و علم با عمل جمع کرد و علتها از دل زایل ساخت و میگویند سیاحت آفاق نمود و مسافرت حجاز و شام و

۱۰- کذا فی الاصل - وسأل عنه الشيخ ابو عبد الله بن خفيف يوماً فقال هل عاينت او شاهدت فقال لوعاينت لتزندق ولو شاهدت لتجبرت ولكن حيرة في تيه و تيه في حيرة، وكان يقول ليس بعارف من لم يعرف الناس من بعد ولم يعلم مافي بواطنهم، (شدالازار). جها: و اگر گواهی دهی در مشاهده متحیر میگردی ولیکن خیریت است در کبرت!!

۱۱- الفقیه ابوبکر بن علی بن ابی بکر ترکی (شدالازار).

* مد: شیخ زین الدین مظفر بن روزبهان بن طاهر بن سالبه القریشی الربعی الباغوی

عراق و هند کرد و روایت از ابوموسی مدینی و ابوالمبارک آدمی میکرد و پدر او شیخ روزبهان نام داشت که در فسا مدفونست و شیخ روزبهان آن کس بود که اتابک زنگی او را خلیفه خود ساخت و او را بنزد خلیفه بغداد فرستاد جهت امری چند، چون برقت در حضور او گفت در میان سخن که تو بزرگتر از سلیمان نیستی و من کوچکتر از هدهد نیستم و این سخن پس از آن بود که با وی گفت که یادآر از آنروز که در نظر خدای تعالی حاضر شوی و سلیمان علیه السلام حاضر شود بآیات بینات و حدیثها و حکایتها. بعد از آن خلیفه بگریه افتاد و از اتابک عفو کرد و شیخ را منشور و احکام از عمر عبدالعزیز اموی و عضدالدوله و غیر ایشان بود و از همه بگذشت و بشیراز آمد و در همسایه شیخ عروۀ بن اسود ساکن شد و در مسجد باغ نو درس میگفت و در رباط ابوزرعه و جامع عتیق و عظم میفرمود و شیخ فقیه ارشدالدین نیریزی هر نوبت در مجلس او حاضر میشد و سلاطین نیز می نشستند و هیچ تعظیم ایشان نمیکرد و سخن بعزت و شوکت با ایشان نمیگفت بلکه با ایشان میگفت ای ترکمان چنین و چنان نکن و چنین و چنان کن و همیشه او از مزرعه بود که از پدر بوی رسیده بود و طعام و لباس شیخ از آن بود و او را آن کفایت بود ولیکن اهل و اولاد او را روزی از جایی بود که نمیدانستند و گاهگاه میفرمود هرکس که اعتماد بر غیر خدای تعالی کند محروم شود از خیر خدای تعالی. و میگویند از سخنان بزرگ اوست که هرکس که نظر بدنیا کرد کور شد و هرکس که نظر بعقبی کرد بیخود گشت و هرکس که نظر بمولی کرد او براه راست رسید. و بسیار میفرمود التفات بغیر خدای مکن که مبدأ تو ازوست و منتهای تو بدوست و ترا غیر از پروردگار نیست و او را غیر از تو بندگان هست و روایت کرده اند در سیرت کبری که حضرت خضر علیه السلام بصحبت او میرفت و مردی از او درخواست کرد که خضر را به بیند بعد از آن خضر بیامد و آن مرد خضر را شناخت پس خضر شکایت کرد و گفت که دلالت میکنی مرا بکسی که مرا نمیشناسد و شیخ عنرخواهی کرد و پس از آن دلالت نکرد بوی

و میگویند روزی اتابك^{۱۲} بیامد و گفت بشیخ که مرا پندی ده شیخ نظر کرد و تاواری گندم دید فرمود بردار این را و به بالا بر. اتابك نظر بغلامان کرد که شیخ فرمود که نه ترا خود باید برد اتابك برخاست که آن بار بردارد و نمیتوانست گفت یا شیخ بس عاجزم از برداشتن این. شیخ فرمود که تو در دنیا عاجزی و باری برنمیتوانی برداشت در قیامت بار مظالم چگونه خواهی برداشت اتابك بگریه افتاد و روایت کرده اند که شیخ فرمود در شبی که خانه کعبه خالی یافتیم از طائفان و بمن رسیده بود که هرگاه که خانه همچنین باشد هرچه از خدای طلب کنند بدهد پس گفتم بار خدایا درخواست میکنم که اولاد من از علم و ولایت خالی نباشد تا روز قیامت. پس از هاتفی شنودم که گفت دادیم آنچه خواستی و کرامت یافتی و میگویند که شیخ روزی در وعظ سه نوبت فرمود بگویم یا نگویم پس از منبر فرود آمد و هیچ نگفت و یکسال ترك وعظ کرد. پس از یکسال باز بسر وعظ رفت یکی از حاضران گفت یا شیخ مرا خبر ده از حال خود. شیخ فرمود که آن وقت که میگفتم که بگویم یا نگویم روح هفتاد صدیق بحلقوم رسیده بود و اگر میگفتم تمام آن روحها از کالبد مفارقت میکرد پس در من گفتند ای اسرار ما ظاهر میکنی تا ما را بکشند^{۱۳} جهت آن نگفتم و خاموش گشتم و از منبر بشیب آمدم و سه اربعین داشتم تا مرا گفتند سخن گوی بعد از آن باز گشتم بوظیفه خود و میگویند که در آخر عمر مریض شد در اوائل ماه رمضان پس فرمود که فردا در مجلس فرزندان من^{۱۴} محمد حاضر شوید. چون وقت صبح مریدان بوعده گاه حاضر شدند گفت با محمد بروید به

۱۲- یعنی اتابك مظفرالدین تكله بن زنگی بن مودود سومین پادشاه از سلسله سلغریان فارس (حدود ۵۷۱ - ۵۹۱).

۱۳- جها: این اسرار ما را ظاهر میکنی تا ما را بکشند.

روایت روح سبعین صدیقا قد بلغت الحلقوم فلو تكلمت بذلك الكلام لفارقت تلك الارواح كلها اجسادها فقیل لی فی السر اظہر اسرارنا فتقتل احرارنا (شدالازار).

مترجم ای را جای جای بجای آیا بکار میبرد.

۱۴- مد: در مجلس مریدان - جها: در مجلس من - متن با توجه بمبارت شدالازار تصحیح گردید.

مجلس وعظ مریدان شیخ محمد برفتند و شیخ محمد وعظ خوبی گفت و بیانی شافی کافی بفرمود و نصیحت عرفا و تربیت وعاظ و سخنان در تواجد املا کرده^{۱۵} چون مریدان و معتقدان شیخ از مجلس پسر او شیخ سعدالدین محمد باز گشتند شیخ سؤال کرد و خبر کردند که وعظی استادانه و عارفانه بود شیخ فرمود الحمد لله از خدای تعالی خواستم که نصیحت بندگان و ارشاد امت محمد صلی الله علیه وآله بر محمد و فرزندان او باشد الحمد لله که مرا این امداد داد. بعد از چند روز متوفی شد در سال ششصد و سوم از هجرت و او را دفن کردند در مقبره خود که برابر مندر قیس است.

شیخ سعدالدین ابی منصور محمد بن المظفر الشیرازی الباغنوی^{۱۶}

عالمی عابد، صاحب جاه و با ورع بود و در فتوی و علم مثل نداشت و بطریقه پدر خود بود و طریقت از شیخ شمس الدین عمر ترکی فرا گرفت و اسناد از خطیب محمود بن حسین بن احمد کازرونی^{۱۷} مرشدی و او از ابن شهریار کازرونی^{۱۸} و گفتند عمر

۱۵- متن عیناً مطابق نسخه مد است و در نسخه جها چنین آمده است: پس فرمود که فردا در مجلس من حاضر شوید چونوقت مریدان بوعده گاه حاضر شدند گفت تا همه مریدان شیخ بروند بمجلس وعظ محمد و شیخ محمد وعظ خوبی گفت و بیانی شافی و کافی بفرمود و نصیحت عرفا و تربیت وعاظ و سخنان در تواجد املا کرد.

متن شدالازار در این مورد چنین است: وقال يوماً فی آخر عمره وکانوا ائمة شهر رمضان احضروا غدا مجلس ولدی محمد فلما رجع الی البیت مرض فلما اصبح واجتمع المریدون للمیعاد قال اذهبوا مع محمد الی التذکیر فذهب الشیخ سعدالدین و کان قبل ذلك لم یصعد المنیر فوعظ الناس ببیان شاف تواجد منه العرفاء والصلحاء فلما رجعوا سألهم عن ذلك.

۱۶- الشیخ سعدالدین محمد بن المظفر بن روزبهان - (شدالازار).

۱۷- بافحص بلیغ اطلاعی از احوال چنین کسی با این نام و نشان نتوانستم بدست بیاورم (حاشیه شدالازار) در نسخه مد خطیب محمود بن حسین بن احمد کازرونی مرشدی آمده و سه نسخه شدالازار علامه قزوینی فاقد کلمه مرشدی است.

۱۸- یعنی شیخ ابواسحق ابراهیم بن شهریار کازرونی معروف بشیخ مرشد. اخذ الطريق عن والده وعن الشیخ شمس الدین عمر ترکی وعن الخطیب

خطیب بدویست سال رسید و بشیراز آمد و درس حدیث میخواند و خلق بسیار متابعت او میکردند و ادیب صالحانی روایت کرده در کتاب زبدة الاحقاف* که تصنیف کرده است و در آنجا آورده شیخ مرشد کازرونی دعا کرد بخطیب که عمر او دراز باشد و مستجاب گشت و شیخ سعدالدین دوازده سال مسافرت کرد و بزرگان بلاد دید و در هند شیخ سموات بن جلد^{۱۹} بدید و او از مشهوران آن

محمود بن الحسن بن احمد الکازرونی وهو عن الشيخ المرشد ابی اسحق (اشدالازار).
چها: و او از شیخ بن شهریار کازرونی.

* - مد: زبدة الاحقاف - چها: زبدة الاحقان - زبدة الاحقاف بهیچوجه معنی محصلی ندارد و محتمل است با احتمال قوی که تصحیف زبدة الاحقاف باشد (حاشیه علامه قزوینی).

۱۹- الشيخ ساهول بن مهادیون جکدیو الیتوری المعروف برتن (شد - الازار).

ب: الشيخ ساهول بن مهادیون جکدیو الیتوری المعروف برتن، م: الشيخ ساهول المعروف برتن (فقط)، - بعضی نسخه بدلای بسیار نزدیک با سامی اینجا را این حجر در لسان المیزان ج ۲ ص ۴۵۰ - ۴۵۵ در شرح احوال صاحب ترجمه نیز بدست داده از قرار ذیل: «خواجه رتن بن ساهول بن چکندریق الهندی البترندی» (ص ۴۵۰)، و «رتن بن مهادیون باسدیو» (ص ۴۵۴)، و «خواجه رتن بن ساهول بن چکندریق الهندی البترندی» (ص ۴۵۵)، - و برای اختلافات دیگر در نام و نسب این شخص رجوع شود بسایر مآخذ آتیه، - مقصود آن شخص هندی کذاب متقلب معروف بابوالرضا رتن است که بعد از حدود ششصد هجری در هند ظاهر شد و ادعا کرد که ششصد سال قبل از آن تاریخ سفری بهجایز نموده بوده و به خدمت رسول رسیده و بدست آنحضرت اسلام آورده و در عروسی حضرت فاطمه با حضرت امیر نیز حاضر بوده و سپس بوطن خود هندوستان معاودت کرده و در آنجا باختلاف اقوال در یکی از سنوات ۵۹۶، ۶۰۸، ۶۱۲، ۶۳۲، ۷۰۰، ۷۰۹ وفات یافته و قبرش هنوز در موضعی موسوم به «حاجی رتن» واقع در سه میلی بهاتیندا BHATINDA (که شهری است در شمال هند در ایالت پنجاب واقع در سی درجه و میزده دقیقه عرض شمالی و هفتاد و پنج درجه طول شرقی در محل تقاطع چندین شعبه مهم راه آهن و نام آن در عموم نقشه های اروپائی هندوستان مثبت است) هنوز زیارتگاه عوام مسلمین و هندو است (ذیل دائرة المعارف اسلام)، اخبار و حکایات و افسانهای راجع باین شخص و احادیثی که بزعم خود شفاهاً از حضرت رسول شنیده بوده و اکاذیب و خرافاتی که مردم ساده لوح یا متقلب در اطراف او منتشر میکرده اند در تمام قرن هفتم هجری در غالب بلاد اسلامی موضوع صحبت عموم ناس بوده است و اغلب علما و نقادین بطلان دعاوی او و تقلبی بودن «روایات» او را باوضوح هرچه تمامتر بمردم ثابت نمودند ولی معذک بعضی ساده لوحان گول حتی مابین محدثین و حفاظ پیدا شدند که دعاوی

جانب بود و بسی روایت حدیث از او ذکر کرده اند در سیرت کبری و نقل این حکایت در سیره کبری کرده اند که یکی از ملوک عالمی را حبس کرده بود و غضب چنان داشت که هیچکس را زهره نبود که با او سخن گوید پس درخواست کردند از شیخ سعدالدین محمد که مکتوبی نویسد شیخ مکتوب بنوشت و بر سر سجاده نهاده و در بحال خود در نماز ایستاد بازی بیامد و آن مکتوب برداشت و در حجره ملك انداخت ملك در حال مکتوب بستد و بخواند پس حکم کرد تا آن عالم را خلاص کردند بعد از آن بنزد شیخ آمد و شکایت از آن عالم میکرد پس شیخ حکایت آن امر با ملك میکرد که التماس کردند و مکتوب نوشتم و بادی* در آمد و صحیفه بر بود و بادی دیگر درآمد و آنرا در هوا برد و بادی دیگر درآمد و درحالتی که صحیفه چرخ میزد بر بود و در حجره انداخت و چون ملك عنوان صحیفه بخواند بیفتاد و بدرستی که سلطانی خود فراموش کرد از هیبت و صلابت و ملکرا در این سخنان مالشی فرمود پس ملك مطیع گشت. بعد از دوازده سال و این همه حکایت و مقامات رجوع بشیراز

اورا تصدیق کرده واحادیث مرویه اورا با آب تاب تمام باسم «رتنیات» جمع کرده اند (برای مزید اطلاع از احوال و اخبار راجع باین شخص رجوع شود بمآخذ ذیل: میزان الاعتدال ذهبی ج ۱ ص ۳۳۶، وفوات الوفیات چاپ بلاق ج ۱ ص ۲۰۶ - ۲۰۸، وقاموس در «رتن»، ولسان المیزان ابن حجر عسقلانی ۲: ۴۵۰ - ۴۵۵، واصابة فی تمییز الصحابة همو چاپ کلکته ج ۱ ص ۱۰۸۷، و دررالکامنه همو ۲: ۴۳۸ - ۴۳۹ [استطراذ]، ونفحات ۵۰۱ - ۵۰۲ در ترجمه رضی الدین علی لالای غزنوی (که رتن را دیده بود و او شانه [بزعم خود] از شانه های حضرت رسول را بوی هدیه داده بوده و این شانه بعدها بدست شیخ رکن الدین علاء الدوله سمنانی رسیده و او آن شانه را در کاغذی پیچیده و بخط خود بر آن کاغذ نوشته: «این شانه از شانه های حضرت رسول است که از دست صحابی آنحضرت باین ضعیف رسیده است»، و تذکره دولتشاه سمرقندی ص ۲۲۲ که گوید: «ابوالرضا بابا رتن هندی صحبت مبارک حضرت رسول را دریافته بوده و بعضی گویند از حواریان حضرت عیسی بوده و عمر اورا یک هزار و چهارصد سال میگویند»، و مجالس المؤمنین، ص ۲۹۵ - ۲۹۶ در ترجمه رضی الدین لالای مذکور، و تاج - المروس در «رتن»، و ریاض العارفین ۷۹، و ذیل دائرة المعارف اسلام ص ۱۹۷ - ۱۹۸ بقلم محمد شفیع از فضلاء هندوستان مؤسس بر مقاله بسیار مهم مرحوم هوروویتز HOROVITZ مستشرق مشهور آلمانی است که در جلد دوم «مجله انجمن تاریخی پنجاب» ص ۹۷ ببعد بعنوان «بابا رتن پیربها تیندا» منتشر کرده و کامل ترین و جامع ترین فصلی است که تا کنون در خصوص این شخص رموز کسی جمع کرده است، (حاشیه علامه قزوینی). * مد - جها: بازی

فرمود^{۲۰} و در آن وقت بود که محمود فضل شهرت^{۲۱} گرفته بود و مکر بر جاهلان میکرد و از اطراف ابرقوه و قومشه نادانان و بی-عقلان را در تزلزل و ضلالت و مهابت کفر و بدعت می انداخت. پس طریق کید^{۲۲} و کار خود در گردن دشمنان کرد و شیخ سعدالدین محمد بمعادات او برخاست و هرچه میگفت در طامات و هذیان رد میکرد. تا در شبی بغایت سرد او را برهنه از میان جامه خواب بیرون آوردند در حالتی که در خانه محکم بسته بود و او را در مستحمی که در نزد مسجد جامع بود بینداختند و از مسلمانان آن عار و شنار مندفع کردند و هرکس که پیروی او کرده بود خوار گشت و انوار شیخ سعدالدین در اقطار عالم ظاهر گشت. بسبب متابعت سنت محمدی صلی الله علیه و الله وسلم بعد از آن درس

۲۰- جها: بدرستی که سلطانی خود را فراموش کرد از هیبت وجلالت و ملك را دراین باب سخنان فرمود پس ملك مطیع گشت بعد از دوازده سال و اینهمه حکایات روایات رجوع بشیراز کرد - بقدری در دو نسخه مد و جها جملات مشوش است که معنی و مقصود مترجم بهیچوجه معلوم نیست و در نسخه شدالازار نیز باین موضوعات اشاره نشده فقط بصورت زیر در آن مندرج است:

.... فوضعه علی السجاده ودخل فی الصلوة فهبت ریح واحتملته والفته فی حجر الملك فلما قرا امر باطلاق ذلك العالم فجاء الی الشیخ فشكره ثم مدحه یقصیده طویله منها هذه الابیات.

و بعد فراغ النطق قد هبت الصبا وقد سلبت منه الصغیفه فی الفور ثم رجع الی شیراز بکرامه و اعتراض... با تغییری مختصر و استفاده از دو نسخه مد و جها متن بصورت فوق درآمد.

۲۱- در هیچ موضعی ما اطلاعی از شرح احوال این محمودبن الفضل نتوانستیم بدست بیاوریم جز در مجمل فصیح خوافی که در دو موضع از کتاب خود اشاره اجمالی ببعضی از سوانح احوال او کرده: اول در حوادث سنه ۵۶۱ از قرار ذیل: «سنه احدى وستین وخمسائة، ولدت محمودبن فضل الابرقوهی - المشهور يوم الجمعة عاشر محرم و او با متصوفه اختلاطی تمام داشت و با ایشان سخنان کفر گفت و قصد او کردند و بجای خود خواهد آمد»، دوم در حوادث سنه ۶۰۹ از قرار ذیل: «سنه تسع و ستمائة، وفات محمودبن الفضل المشهور بالابرقوهی فی الثالث عشر من شوال گویند او سخنی گفت در حق حضرت رسالت علیه السلام که طعن بود او را حکم قتل کردند او از اصفهان بگریخت و چون بگمشه رسید بمرده»، - ازین فقره دوم مجمل فصیح خوافی واضح میشود که مؤلف مزبور درست از خاتمه فجیع بسیار وحشیانه حیات این مسکین بدست این «شیخ عالم عابد ورع صوفی» هیچ اطلاعی نداشته و از دور چیزی مبهم شنیده بوده و نقل کرده است.

۲۲- جها: شید.

میفرمود در مدرسه لایک و مدرسه منکوبرزی^{۲۲} و در جامع عتیق و جامع سنقری و عظم میفرمود و طریقه وی ایثار بود و روایت کرده‌اند که روزی دوازده خروار گندم بخیازی رجوع کرد که بدرویشان دهد بعد از آن خباز میخواست بخرد. شیخ فرمود حالی برو تا من ترا طلب کنم. چون خباز برفت شیخ خادم را بخواند و آن دوازده خروار گندم که آورده بودند فرمود تا نفقه کنند بدرویشان و مسکینان. روز دیگر خباز درآمد و گفت، بتسعیر شهر بها میکنیم و این کار ماست. شیخ فرمود که آن گندم کسی گرفت که اگر میخواهد زیاده میگرداند هرکس را که میخواهد^{۲۴} پس خباز بدانست که حال چیست و میگویند بسیار بود که دستاری بیست و چهار گز می‌پیچید و از بهر درویشان از آن میدرید و گاه بود که بخانه مراجعت میکرد چهار گز مانده بود و گفته‌اند که چون امیر فخرالدین^{۲۵} مسجد فخری بساخت و خواست که مسجد

۲۲- مد: برز. جها: در مدرسه لالا و دیگر در برزی - کان یدرس فی المدرسه الاتابکیه والمنکوبرزیه. (شدالازار)

۲۴- جها: گفت ما بتسعیر وقت بها میکنیم و این کار ماست. شیخ فرمود آن کریمی که گندم را زیاده میکند هرکس را که میخواهد میدهد. نظر باینکه جملات مشوش و ترجمه صحیح نیست عین عبارت شدالازار نقل میشود:
روى انه جاء يوما اثنا عشر جریبا من الحنطة فاحضر الخباز لياخذه بالثمن فاراد الخباز ان یکسر سعره لياخذه بمراة فقال الشيخ اذهب انت حتی تنظر فی امرنا فلما غاب الخباز امر الشيخ الخادم ان احضر الفقراء والمساکین فلما حضروا فرقها کلها علیهم حتی لم یبق شیء فلما کان الغد جاء الخباز لياخذه فقال الشيخ قد اخذوه بثمان جزیل فقال ومن اجترأ علی ذلك ونحن نعین سعر البلد وذاك بامرنا فقال الشيخ اخذ ذلك من یضاعف لمن یشاء (شدالازار).

۲۵- مقصود امیر فخرالدین ابوبکر بن ابونصر حوایجی وزیر مشهور اتابک ابوبکر بن سعد بن زنگی است، وی در ابتدا در جزو حوایجیان مطبخ اتابکی بود پس از چندی از آن پایه بدرجه طشت‌داری و از آن وظیفه نیز بمرتبه خزانه‌داری ارتقا یافت و محل اعتماد و اعتقاد اتابکی شد و متدرجا از فرط کفایت و شهامت از منصبی بمنصبی و از مرتبه بمرتبه پای فراتر می‌نهاد تا باندک زمانی بمرتبه امارت و وزارت اتابکی نایل آمد و شخص اول مملکت گردید، وی در علو همت وجود و سخا و نیکخواهی مردم و تربیت ائمه و افاضل و دستگیری یتیمی و ارامل و تشیید ابنیه خیریه و رقبات جاریه و اوقاف و رباطات و سقایات و حمامات و سایر وجوه بر در زمان خود ضرب‌المثل بوده و صاحب تاریخ و صاف شرح بعضی از اینگونه اعمال نافعه این وزیر نیک فطرت خیر را در کتاب خود مغلد داشته از جمله در جلد دوم که در حدود سنه ۶۹۹ باتمام رسیده گوید: «از اشخاص

جامع باشد التماس و الحاح بسیار بشیخ کرد تا خطابت کند و وعظ فرماید و از آنجا که اخلاق زکیه آن حضرت بود قبول ملتمس او فرمود و وعظ میفرمود و خطابت میکرد. بعد از آن سالی حکم شد که دعای باران کند و در حضور قاضی شرف‌الدین محمد و فقیه ارشدالدین علی دعای اجابت فرمود و هنوز بخانه نرفته بود که اثر اجابت ظاهر شد و باران در راه بر ایشان ریزان گشت و میگویند چون شیخ مریض گشت فرزندان خود را وصیت بتوکل کرد و دختران بزنی مریدان بداد و کتب و سجاده و هرچه داشت قسمت فرمود تاحدی که جامه که پوشیده بود گفت بفلان درویش دهید که خدمت من میکند و فرمود که اگر دنیا از شما فوت شود باک مدارید و آخرت نگه دارید و اشعار بسیار فرموده در این معنی که مترجم را بخاطر رسید

بیت

چگونه حق خود گیرم چو کردی از همه اعراض
برو انصاف خود بستان که هم قاضی و هم خصمی
و مقبره شیخ مذکور هم در نزد پدر خود است رحمت الله علیه^{۲۶}.

خیر [او] آنچه امروز معمور و مزین است و مراسم درس و تلقین و وعظ و تذکیر در آن معین و اخایر املاک که در سلك وقفیه کشیده هنوز زیادت از سی هزار دینار رایج درسالی ارتفاع آنست باوجود تغلب و تعدی بیگانگان و فساد تصرف فرزندان، صاحب ترجمه در عهد سلطنت اتابک محمد بن سعد بن ابی بکر و کفالت مادرش ترکان خاتون یعنی مابین سنوات ششصد و پنجاه و هشت و ششصد و شصت و یک باشارت ترکان خاتون بقتل رسید، سعدی در دیباچه گلستان در فصلی که ابتدای آن چنین است: «دیگر عروس فکر من از بی جمالی سر برنیارد الخ» نام او را با نهایت تبجیل و تعظیم برده است، (برای مزید اطلاع از احوال او رجوع شود بنظام التواریخ ص ۸۹، و وصاف ص ۱۶۰ - ۱۶۱، ۱۸۱ - ۱۸۲، و تاریخ گزیده ص ۵۰۷، و شیرازنامه ص ۵۹ و ۶۰، و رساله «مدحین سعدی» تألیف راقم سطور ص ۳۵ - ۳۷).

۲۶- درشدا لازار اصل شعر و تاریخ وفات وی چنین آمده است:

کن کیفما شئت من صد و اعراض انی بما انت لی راض به راض
لو کان غیرک خصمی کنت منتصفاً کیف انتصافی و انت الغصم والقاضی
توفی لیلة عید الاضحی من سنة اربع و ثلاثین و ستمائة و دفن قبالة وجه ابيه
رحمة الله عليهم.

مولانا شمس‌الدین ابوالمفاخر بن المظفر الشیرازی باغنوی^{۲۷}

استاد علما و فخر وزین فضلا بود در عهد خود و عالمی فاضل متبحر بود که علوم از قاضی سراج‌الدین مکرم فرا گرفت و معاصر امام فخرالدین رازی بود و مدح او میکرد و کتب او میساخت^{۲۸} و امام فخرالدین دعا و ثنای او میگفت و مکتوبها بوی مینوشت و روایات از شیخ ابوالفتوح عجل^{۲۹} و آنان که در طبقه او بودند می‌نمود و شیخ شهاب‌الدین سهروردی را دیده بود و روایت از وی میکرد و در راه حجاز تا بغداد بعضی از کتاب عوارف بر شیخ شهاب‌الدین خوانده بود و میان اصول و فروع و معقول و منقول جمع میکرد و تصنیف کردن بر وی غالب بود^{۳۰} از هشتده^{۳۱} سالگی و اول تصنیف که کرد در آن سن بود که مشایخ استحسان آن نمودند و بر وی آثار قبول ظاهر شد و در عربیت و فقه و حساب و طب و غیر آن تصنیف بسیار کرد از آن جمله یکی کتاب اربعین است که

۲۷- مولانا شمس‌الدین ابوالمفاخر عمر بن المظفر بن روزبهان بن طاهر (شدالازار).

۲۸- وینشر کتبه (شدالازار).

۲۹- یعنی ابوالفتوح منتجب‌الدین محمود بن خلف بن احمد بن محمد العجلی الاصفهانی از مشاهیر فقها و وعاظ وزهاد شافعیه، در سنه ششصد هجری در اصفهان وفات یافت و در همانجا مدفون شد، صاحب روضات الجنات که خود از اهالی اصفهان است در جلد اول از کتاب مزبور که در سنه ۱۲۷۱ هجری قمری باتمام رسیده گوید که «قبر او هنوز الان در دارالسلطنه اصفهان مشهور است»، ولی فعلا در زمان ما که متجاوز از نودسال از آن تاریخ میگذرد برای راقم این سطور با وجود سؤال از چند نفر از اهالی محل معلوم نشد که آیا هنوز قبر وی در آن شهر باقی است یا آنکه در نتیجه این همه تغییرات و تبدیلاتی که در این طول مدت بخصوص در این بیست سی ساله اخیر در قبور اکابر سلف در جمیع نقاط ایران بدست عمال جهال عوام کالانعام بعمل آمده قبر وی نیز در جزو سایر آثار مطموسه بزرگان ایران از میان رفته است، - عجل^{۳۰} در نسبت صاحب ترجمه بکسر عین مهمله و سکون جیم و در آخر لام قبل از یاء نسبت منسوب است بعجل بن لجیم که قبيله مشهوری است از عرب از بنی ربیعۃ الفرس (رجوع شود برای اطلاع از شرح احوال صاحب ترجمه باین خلکان ج ۱ ص ۷۱ - ۷۲، و سبکی ۵: ۵۰، و روضات الجنات ج ۱ ص ۱۰۱) - حاشیه علامه قزوینی.

۳۰- جها: و در تصنیف کردن غالب بود.

۳۱- جها: هیجده.

مسمی بدارالسلام کرده^{۳۲} و کتاب محصل در شرح مفصل و کتاب هدایه و کتاب تبیان و فرائض و زبدة الادراک^{۳۳} و کتاب مدخل در نجوم و تلخیص بیان^{۳۴} و کتاب منهاج الاریب^{۳۵} و غیر این کتب از مقطعات بلیغه در قواعد علوم و با این همه مصنفات در عبادت کردن و طاعت بجای آوردن بغایت بود و در فراست نشانها داشت و چند نوبت از مولانا قوام الدین عبدالله شنیدم که میگفت هرگاه که مولانا شمس الدین ابوالمفاخر و مولانا شرف الدین بهرام زکی^{۳۶} علوی بنجیری از شیراز بروند در شیراز دین و ناموس نماند پس در ماه رمضان در سال ششصد و سی و دوم از هجرت وفات کرد و در پس پشت مادر و برابر روی برادر شیخ سعدالدین محمد او را دفن کردند و شنیدم وقتی که پای بست حظیره فرو میبردند بوئی خوش بوزید و کلند زنان از هوش برفتند پس سؤال کردند از آن قبر گفتند در این مولانا شمس الدین است و بوی قبر اوست و در شیب دیوار است از دست راست محراب رحمت الله علیه.

شیخ شهاب الدین^{۳۷}

پسر شیخ روزبهان بقلی است که دایم سخن نمیگفت الا بضرورت و مدت بیست سال خدمت درویشان کرد و وعظ میگفت و نصیحت مسلمانان میکرد. فقیه حسین بن سلمان میگوید هیچکس پرهیزگارتر از او ندیدم و صابری بود در بلای خدای تعالی و مدرسی محقق بود که درس علوم میگفت و تلاوت قرآن در شبهای

۳۲- دارالسلام فی مدار الاسلام (شدالازار).

۳۳- زبدة الادراک فی هیئة الافلاک (شدالازار).

۳۴- تلخیص البیان فی تلخیص الابدان (شدالازار).

۳۵- منهاج الاریب فی الاحتیاج الی الطیب (شدالازار).

۳۶- یعنی شرف الدین عمر بن بهرام الزکی البوشکانی متوفی در سنه ۶۷۷ یا ۶۸۰ یکی از اساتید عالم مشهور قطب الدین شیرازی که این اخیر کلیات قانون ابوعلی سینا را نزد او درس خوانده و نام او را نیز در مقدمه شرح کلیات مزبور برده است (رجوع شود بنمره ۲۱۴ از تراجم کتاب حاضر، و نیز بشیرازنامه ص ۱۳۷ - ۱۳۸ و مقدمه جلد اول درة التاج قطب الدین مزبور طبع طهران ص ح - خ)، (حاشیه علامه قزوینی).

۳۷- الشیخ شهاب الدین محمد بن الشیخ روزبهان البقلی (شدالازار).

دراز میکرد و مصلح عیب خود بود و از عیب خلق محترز بود و مسافرت کرد در نواحی عجم و عراق و متوفی شد در شیراز پیش از آنکه شیخ فوت شود یعنی پیش از وفات پدر که شیخ روزبهان است و او را نزدیک مندر قیس دفن کردند برابر گنبد شیخ ابو زرعه رحمت الله علیهما.

شیخ ابوبکر بن محمد^{۳۸}

پسر زاده شیخ روزبهان بقلی است. مشتاقی مستغرق که بروز روزه میداشت و شبها زنده میداشت مدت بیست سال و در آن مدت بر هیچکس خشم نگرفت. فقیه حسین سلمان میگوید از شیخ شهاب الدین سهروردی خرقة بمن رسید باشارت شیخ ابوبکر در زمانی که شیخ اجازت بداد و در سال ششصد و چهل بعد از وفات در نزد پدر خود مدفون گشت رحمت الله علیه^{۳۹}.

شیخ محمد بن خلیل

یکی از مشایخ بزرگ است که مسافرت بسیار کرده و کتابت بیشمار نموده و میگویند مردان بسی از دامن وی برخاستند و شیخ کبیر روایت از وی کرده است و شیخ جعفر حذاء رحمت الله علیه استاد اوست و فرموده است که محمد بن خلیل از صدیقانست و مدفون او در میان گورستان رحمت الله علیه^{۴۰}.

شیخ خداش^{۴۱}

امیر غازیان بوده است و خداش لقب او شده از برای آنکه

۳۸- الشیخ ابوبکر بن محمد بن روزبهان (شدالازار).

۳۹- توفی سنه احدی واربعمین وستمائه ودفن عند والده رحمة الله علیهم.

۴۰- در شدالازار در تاریخ وفات وی آمده است:

توفی فی سنه تسع و عشرين و ثلثمائه و مدفنه بین المقبره رحمة الله علیهم.

۴۱- الشیخ ابو عبدالله الخدش (شدالازار).

در میان لشکر سرهای دشمنان را می شکست بسلاح خود و زعم عام آنست که از صحابه یا از تابعین است. اما صحیح آنست که از پیروان صادق است. بر تاریخ و نسب او مطلع نشده‌ام - رحمت الله علیه.

خواجه صدرالدین قاری^{۴۲}

استاد قاریان زمان خود بود و مرجع اهل حاجات اوان و عصر خویش و شافعی مذهب بود و مسافرت حجاز و شام و عراق کرد و علماء بزرگ دریافت از آنجمله شیخ برهان‌الدین جمهری^{۴۳} که شرح شاطبیه ساخته و منسوب است به نزیل خلیل^{۴۴} و چند سال خدمت وی کرد و قراعت جمع‌الجمع و شاطبیه و رائیه^{۴۵} و چند کتاب دیگر بر وی خواند و صحبت زین‌الدین علی واسطی دریافت

۴۲- مولانا صدرالدین ابوالخطاب محمد بن محمد بن محمد الشیرازی الاصل (شذالازار) - جها - خواجه صدرالدین فارسی.

۴۳- یعنی شیخ برهان‌الدین ابراهیم بن عمر بن ابراهیم خلیل جمهری (منسوب به جمهری بروزن جعفر که قلمه بوده بر ساحل چپ فرات قریب صد و سی کیلومتر در جنوب شرقی حلب و پنجاه کیلومتر در مغرب رقه و اکنون خراب است و اطلال با شکوه آن هنوز باقی است) از اشهر مشاهیر قراء عصر خود و صاحب مؤلفات عدیده در فن قرائت از جمله شرح دو قصیده لامیه و رائیه شاطبی، وی ابتدا در حوالی دمشق ساکن بود و سپس قریب چهل سال آخر عمر خود را در بلد الخلیل توطن گزید و در همانجا در سنه ۷۳۲ در سن هشتاد و اند سالگی وفات یافت (رجوع شود بسبکی ۶: ۸۲، و در الکامنه ۱: ۵۰ - ۵۱، و طبقات القراء جزری ۱: ۲۱، و بغية الوعاة ۱۸۴، و مفتاح السعادة ۱، ۳۹۱ - ۳۹۲، و شذرات الذهب ۶: ۹۷-۹۸، و معجم المطبوعات ۶۹۹)، (حاشیه علامه قزوینی).

۴۴- خلیل یا بلد الخلیل شهر تاریخی معروفی است در جنوب فلسطین و نام قدیم آن حبرون بوده و اکنون نیز اروپائیان آن را هبرون نامند و چون بنابر مشهور قبر حضرت ابراهیم خلیل در آنجاست باسم بلد الخلیل مشهور شده است (معجم - البلدان).

۴۵- قصیده لامیه شاطبی معروف بحرزالامانی و نیز بشاطبیه در فن قراعت دارای ۱۱۷۳ بیت است و مطلع آن اینست: **بَدَأْتُ بِبِسْمِ اللَّهِ فِي النِّظْمِ أَوَّلًا * تَبَارَكَ رَحْمَانًا رَحِيمًا وَ مَوْتَلَاءُ** و قصیده رائیه او معروف به «عقيلة اتراب القوائد» دارای سیصد بیت است و مطلع آن اینست:

الحمد لله موصولاً كما امرنا مباركاً طيباً يستنزل السدرا

(حاشیه علامه قزوینی)

و مصنفات همه بر وی بخواند و صحبت محب‌الدین جعفر موصلی دریافت و قراءت بر وی خواند و قراءت بر فقیه شمس‌الدین رفاعی^{۴۶} کرده بود در اول حال پس بقمه بنا کرد و در آنجا بنشست و اقامت از صباح تا رواح از برای بندگان خدای تعالی می‌نمود بعد از آن اهل صلاح از قاریان بنزد او میرفتند و قراءت میخواندند بر وی، و مشکلات بر وی عرض میکردند و استحضار او در قرآن چنان بود که جمیع وقوف آن و مآت^{۴۷} آن و مدات آن و خلافت آن تعداد میکرد. و گریه بسیار داشت و ذوق و عرفان و وجد بیشمار می‌نمود^{۴۸} و خائف و خاشع بود و درویشان را مکرم میداشت و ضعیفان را مهربانی بجای می‌آورد و صالحان را تعظیم میکرد و ظالمان را خوار میداشت. مؤلف کتاب روح‌الله‌روحه میگوید سالها ملازمت او کردم و هرگز ندیدم از کسی بتنگ آید و صلت رحم نگاه میداشت و حقوق را رعایت میکرد و جزاء نیکوئیهای او خدای تعالی بدهد به بهترین جزائی در دارالسلام و وفات او در سال هفتصد و چیزی بود و در رباط خودش دفن کردند برابر شیخ خداش رحمت‌الله علیه.

۴۶- چنین است یعنی الرقاعی بقاف در ب م و نیز در طبقات القراء جزری در هرجائی که ذکر او آمده بدون استثناء، ق: الرقاعی (بقاء بجای قاف)، - جزری در طبقات مذکور ج ۲ ص ۲۱۶ ترجمه مختصری از او نگاشته از قرا ذیل: «محمد بن عمر بن ابی بکر الرقاعی الشیرازی المقری اخذ القراءة عرضاً عن الحسين بن بلويه الضرير، قرأ عليه [صدرالدین ابوالخطاب] محمد بن محمود بن محمد الشیرازی»، و در ج ۱: ۲۳۹ و ج ۲: ۲۶۰ از کتاب مزبور نیز ذکر او استطراداً آمده است.

۴۷- مآت القرآن یعنی اقسام مختلفه کلمه (ما) که در قرآن آمده و بعضی از مفسرین را در این موضوع تألیفاتی است، رجوع شود بجزری ج ۱ ص ۲۰۴ و کشف‌الظنون در عنوان «ما آت القرآن»، و بفرست کتابخانه ملی مصر (کتابخانه خدیوی سابق) ج ۱ ص ۲۰۲ - ۲۰۳، و ماعین عبارت فهرست مزبور را در وصف این نسخه محض روشن کردن معنی «ما آت القرآن» ذیلاً بدست میدهیم: «ما آت القرآن» تألیف الشیخ ابی‌الفرج احمد بن علی المقری الهمدانی من علماء القرن الرابع اوله الحمد لله الذی جعل الحمد فاتحة خطابه، تکلم فی هذه الرسالة علی ان لفظ (ما) الوارد فی القرآن علی عشرة اوجه: موصولة و استفهامية و تعجبية و ظرفية و شرطية و مصدرية و تخیيرية و اخبارية و نافية و كافة، انتهى، حاشیه علامه قزوینی.

۴۸- جها: وشوقی و ذوقی و وجدی بیشماری می‌نمود.

شیخ ابو محمد روزبهان بقلی^{۴۹}

سلطان عارفان و برهان عالمان بود و قدوه عشاق زمان^{۵۰} و اسوه ابدال گشته بود. و بدرستی که در اول حال مسافرت عراق و کرمان و حجاز و شام کرد و کتاب بخاری از حافظ سلفی^{۵۱} در اسکندریه شنید و از شیخ ابوالنجیب سهروردی و شیخ ابو عبدالله خبری^{۵۲} هم شنید. بعد از آن خرقة از شیخ سراج الدین خلیفه پوشید و بر فقیه ارشدالدین و غیره او چیزی خواند بعد از آن ریاضات و مجاهدات بلیغه مشغول شد در کوههای شیراز.

فقیه حسین رحمت الله علیه میگوید من او را دریافتم و صاحب ذوق و استغراق بود و وجدی دائم داشت که ترس از او نمیرفت و آب چشم او باز نمی استاد و هیچوقت از اوقات قرار نداشت و در فریاد بود و هیچ ساعت از ناله ساکن نمیشد و هر شب بگریه و ناله بروز میرسانید و از پروردگار میترسید و او را سخنان هست که فهم بیشتر مستمعان بآن نمیرسد و در حالت وجدی که داشت

۴۹- الشیخ ابو محمد روزبهان بن ابی نصر البقلی الفسوی ثم الشیرازی (شداالازار).

۵۰- مد: قدوه عشیرت زمان - قدوة العشاق (شداالازار).

۵۱- مد: سعلی - جها: سعد.

یعنی صدرالدین ابوطاهر احمد بن محمد بن احمد بن محمد بن ابراهیم سلفه اصفهانی سلفی از مشاهیر محدثین و فقهاء شافعیه، در حدود سنه ۴۷۸ در اصفهان متولد شد و در طلب علم در آفاق مسافرت نمود و در سنه ۵۱۱ با اسکندریه وارد شد و در آنجا رحل اقامت افکند و علی بن سلار ملقب بعاذل والی اسکندریه که بعدها وزیرالظافر بامرالله از خلفاء فاطمیین مصر گردید برای او در اسکندریه مدرسه ساخت و تدریس آن را بوی مقوض نمود و شهرت او در آنجا بغایت رسید و از اقطار بعیده مردم برای تحصیل علم بخدمت او شد رجال مینمودند، و بالاخره در سنه ۵۷۶ در همانجا در حدود سن صد سالگی وفات یافت، و سلفی یکسر سین مهمله و فتح لام منسوب است بجد اعلای او ابراهیم ملقب به سلفه معرب (سه لبه) یعنی دارای سه لب زیرا که یکی از لبان او شکافی بزرگ داشته که مانند دولب می نموده بغیر لب درست او (رجوع شود بانساب سماعی ورق ۳۰۲ الف، و معجم البلدان در فهرست اعلام آن، و ابن خلکان در باب الف ج ۱: ۳۱ - ۳۳، و طبقات الحفاظ ۴: ۹۰ - ۹۵، و سبکی ۴: ۴۳ - ۴۸، و شذرات الذهب ۴: ۲۵۵).

۵۲- با فحص بلیغ معلوم ما نشد این شیخ ابو عبدالله خبری کیست و نام و نسب او چه بوده (علامه قزوینی).

یکی از آن که فرموده این است^{۵۲}:

شعر

آنچه ندیدست دو چشم زمان و آنچه نبشید دو گوش زمین
در گل ما رنگ نمودست آن خیز و بیا در گل ما آن بین

و تصنیف کرده است در هر نوع از تفسیر و تأویل و فقه و اعتقاد و تصوف. و از آن یکی کتاب لطایف البیان^{۵۴} که نوشته است در تفسیر قرآن و کتاب عرائس البیان در حقایق قرآن^{۵۵} و کتاب مکنون الحدیث و کتاب حقایق الاخبار در حدیث و کتاب الموشح^{۵۶} در فقه مذاهب اربعه و در اصول کتاب العقاید و کتاب الارشاد و کتاب المنهاج و در تصوف کتاب مشرب الارواح و کتاب منطق - الاسرار و کتاب شرح طواسین^{۵۷} عربی و فارسی و کتاب لوامع التوحید و کتاب مسالك التوحید و کتاب كشف الاسرار^{۵۸} و کتاب شرح الحجب والاستار^{۵۹} و کتاب سیر الارواح و کتاب صفوة المشارب^{۶۰}

۵۲- مد: که داشت آن فرموده است یکی این است.

۵۴- لطائف البیان فی تفسیر القرآن (شدالازار).

۵۵- عرائس البیان فی حقایق القرآن نسخ متعدده ازین کتاب یا از اجزائی از آن یا از اختصاراتی و انتخاباتی از آن در بعضی کتابخانه های عمومی موجود است از جمله در کتابخانه ملی مصر و در کتابخانه آستان قدس رضوی در مشهد، و قسمتی نیز ازین تفسیر از اوایل سورة انعام تا آخر قرآن در حاشیه صفحات ۲۴۲ - ۳۸۳ از کتاب صفوة الصفای ابن الیزاز در مناقب شیخ صفی الدین اردبیلی که در سنه ۱۳۲۹ هجری قمری در بمبئی چاپ سنگی شده است بطبع رسیده است، (حاشیه علامه قزوینی).

۵۶- الموشح فی المذاهب الاربعه وترجیح قول الشافعی بالدلیل (شدالازار).

۵۷- این شرح فارسی روزبهان بقلی بر کتاب «الطواسین» منسوب بحسین بن منصور حلاج در سنه ۱۹۱۳ میلادی بتوسط آقای لوئی ماسینیون مستشرق فرانسوی در پاریس بطبع رسیده است و عین عبارت روزبهان بقلی در ابتدای این شرح از قرار ذیل است: «متفرقات کلام حسین بن منصور را قدس الله روحه شرح دادیم، طواسینش را بزبان شطاحان بغرایب نکت عبارت کنیم ان شاء الله زیرا که آن از فصیلات [؟] رسومی بس عجایب است و علومی بس غرایب وفقنا الله لشرحها و ایدنا لکشفها للمسترشدين الصادقين بمنه وجوده»، حاشیه علامه قزوینی.

۵۸- كشف الاسرار و مکاشفات الانوار (شدالازار).

۵۹- شرح الحجب والاستار فی مقامات اهل الانوار (شدالازار).

۶۰- مد - جها: صفوة المشارق.

و کتاب نکات الصوفیه و کتاب مقایس السماع^{۶۱} و کتاب البراسین^{۶۲} و کتاب العرفان^{۶۳} و رسالة الانس فی روح القدس و کتاب غلطات السالکین و کتاب سلوة العاشقین و کتاب تحفة المحبین و کتاب عبهر العاشقین^{۶۴} و کتاب سلوة القلوب و دیوان المعارف و این کتابها مشتملست بر اشارات رائقه و رموز و اسرارها که اغیار بر آن اطلاع ندارند و پنجاه سال وعظ فرمود در جامع عتیق و غیر آن و میگویند که در اول حال که شیخ بشیراز آمد بصحبت شیخ قوام الدین سهروردی^{۶۵} قدس سره العزیز رسید و در مسجد عتیق خواست که وعظ گوید پس شنید از زنی که با دختر خود میگفت ای دختر من حسن خود بهیچکس منماید تا آب رویت نرود و شیخ فرمود ای زن حسن تنها بکاری نیاید تا وقتی که عشق با او هم صحبت نشود از برای آنکه ایشان در ازل عهد کرده اند که از یکدیگر جدا نشوند پس اصحاب فریاد برآوردند و تواجد کردند و بعضی بمردند و شیخ را یارانی چند بود که در نواحی عالم نیکوئی طریقه ایشان میشناختند و دریای حقیقت ایشان میدانستند و حق تعالی ملابس ولایات ویرا پوشانید تا خلق باو متوسل گشتند و روایت کرده اند از شیخ ابوالحسن کردویه که گفت روزی در میان جمعی در نفس خود گفتم من در منزلت پیش از شیخ باشم در علم و حال^{۶۶} پس شیخ بر سر من مطلع شد گفت

۶۱- مد: مقاسین السماع - جها: مقانین السماع!

۶۲- جها: کتاب البواسین.

۶۳- کتاب العرفان فی خلق الانسان (شدالازار).

۶۴- يك نسخه خطی ازین کتاب «عبهر العاشقین» که بزبان فارسی است در کتابخانه آقای دکتر قاسم غنی موجود است، - (کتاب عبهر العاشقین بسعی اهتمام مرحوم دکتر محمد معین و هانری کربن بحلیه طبع آراسته شده است) - در کتاب «تحفة العرفان» آتی الذکر کتب ذیل را نیز از جمله مؤلفات شیخ روزبهان بقلی شمرده است: کتاب تحفة المحبین، کتاب صفوة مشارب العشق، کتاب منبر السالکین، کتاب مقایس السماع، رسالة القدس، - ازین رساله اخیر نسخه کاملی در کتابخانه فاضل دانشمند آقای سعید نفیسی در ضمن مجموعه بزرگی از رسائل صوفیه که تاریخ کتابت آن سنه ۱۰۲۴ است موجود است، و این رساله در آن مجموعه دارای نود صفحه است بقطع خشتی، - (حاشیه علامه قزوینی).

۶۵- در مد پاک شده ولایقرء است و در شدالازار اصلا از این شخص یاد نشده است.

۶۶- فقلت فی نفسی انا ارفع منزلة منه فی العلم والحال (شدالازار).

ای ابوالحسن این از خاطر خود ببر که امروز هیچکس مقابل روزبهان نیست در وجد و حال و او اوحد^{۶۷} اهل خود است در زمان و باین مقام اشارت نیست در آن قصیده که فرموده:

شعر

در این زمانه منم قائد صراط الله
زحد خاور تا آستانه اقصی
روندگان معارف کجا همی بینند^{۶۸}
که هست منزل جانم بماورای ورا

و شیخ صاحب سماع بود و در آخر عمر از آن رجوع کرد و سؤال کردند از وی که چرا سماع نمیکنی فرمود که اکنون از پروردگار میشنوم پس از آنچه از غیر او شنودم اعراض میکنم. فقیه حسین میگوید معنی سخن شیخ این است که خوض کردم در دریای اسرار قرآن پس شنودم آنها که در قرآن است از صفات عظیمه و کبریا جلوه کرد بر من بصفت جلال و جمال. و شیخ قدس سره در محله خداش رباطی بنا کرد و ارشاد مریدان میکرد و طعام بصادر و وارد میداد و در آخر عمر وی را نوعی از فالج دست داد و هیچ اثر درد نمیکرد بتغیر حال بلکه شوق و گریه او زیاده میشد و روایت میکنند در سیرت او که بعضی از مریدان چون شیخ را مبتلی دیدند مردی را بفرستادند تا از خزانه پادشاه قدری روغن بلسان خالص طلب کند و چون طلب کرد و بیاورد شیخ فرمود خدای تعالی ترا جزای خیر دهد و بنیت خود برسی بیرون از خانقاه کلب‌گری خوابیده^{۶۹} است و این روغن در وی بمال و بدانک رنج روزبهان نمی‌رود بچیزی از این روغنهای دنیا بلکه آن قیدی است از قیدهای عشق که خدای تعالی بر پای روزبهان

۶۷- مد: اوحد - در شدالازار نیز اوحد آمده و در ذیل در نسخه واحد

تحریر یافته است.

۶۸- رندگان معارف مرا کجا بینند (شدالازار) - جها: رندگان معارف

نشان کجا بینند.

۶۹- مد: بروید از خانقاه که کلب‌گری خسبیده است - جها: بیرون از

خانقاه کلبی خوابیده.

نهاده است تا روزی که او را به‌بیند^{۷۰} و حکایات معاملات و کرامات او بسیار است و در سیرت مسطور و تربت او معلوم و مشهور است رحمت‌الله علیه^{۷۱}.

شیخ فخرالدین احمد

پسر کوچکتر اوست که در علوم متبحر و متیقن گشته بود و جمع کرد میان فضائل موروثه و مکتسبه و میگویند در اول جوانی تمام مصابیح و تمام وجیز^{۷۲} را حفظ کرد و ابیات عربیه و اشعار

۷۰- چها: تا روزی که روزی آورنده به‌بیند.
۷۱- تولد شیخ در شهر فسا بوده است در سنه اثنین و عشرين وخمسائة و عمرش در وقت وفات هشتاد و چهار سال بوده واصل شیخ از قبيله ديالمة است (تحفة المرفان فی ذکر سيدالاقطاب روزبهان، ورق ۱۰).
برای مزید اطلاع از سوانح احوال شیخ روزبهان بقلی صاحب ترجمه رجوع شود بـمآخذ ذیل: تاریخ گزیده ص ۷۹۳ (بسیار مختصر)، شیرازنامه ۱۱۶-۱۱۷، مجمل فصیح خوافی در حوادث سنه ۶۰۶، نفحات الانس ۲۸۸-۲۹۰ که حکایت ممتعی از فتوحات مکيه ابن‌العربی درخصوص او نقل کرده، حبیب‌السير در خلافت ناصر عباسی جزو ۳ از جلد ۲ ص ۷۶، سفینه الاولیاء ص ۱۷۶، کشف - الظنون در «عرائس البیان» ۲: ۱۱۰، و«الانوار فی کشف الاسرار» ۱: ۱۶۸، ریاض العارفین ۷۹، مجمع الفصحاء ۱: ۲۳۵-۲۳۶، فارسنامه ناصری ۲: ۱۴۷، ۱۵۷، آثارالعجم ۴۶۱-۴۶۲، طرائق الحقائق ۲: ۲۸۶-۲۸۷، (در این سه مآخذ اخیر درخصوص قبر او فعلا در شیراز مطالب مفیدی مذکور است)، - و از همه مآخذ مذکوره مهم‌تر و مفصل‌تر کتابی است موسوم به «تحفة المرفان فی ذکر سيدالاقطاب روزبهان» تألیف نواده پسر صاحب ترجمه شیخ شرف‌الدین ابراهیم بن شیخ صدر-الدین روزبهان ثانی بن شیخ فخرالدین احمد بن شیخ روزبهان بقلی کبیر که ترجمه احوال او عنقریب در متن خواهد آمد در شرح احوال جد خود شیخ روزبهان بقلی و مناقب او و فوائد منقولہ از و وسایر اطلاعات راجع باو، و کتاب مزبور در حدود سنه هفتصد هجری تألیف شده است، و ما ثانیاً ازین کتاب قدری مفصل‌تر صحبت خواهیم نمود، حاشیه علامه قزوینی.

درباره وفات و تربت شیخ در شدالازار چنین آمده است:
توفي فی منتصف محرم سنة ست و ستمائة وصلى عليه السيد القاضي شرف الدين و لقنه الشيخ ابوالحسن کردويه ودفن بجنب رباطه القديم ثم ضم اليه الجديد رحمة الله عليهم.

۷۲- الوجیز کتاب بسیار معروفی است.
از غزالی در فقه شافعیه و بواسطه کثرت تداول آن فقهاء شافعیه برآن شروح عدیده نگاشته‌اند و صاحب کشف‌الظنون از قول یکی از علماء روایت کند که گفته من هفتاد شرح بر وجیز دیده‌ام، و نیز گوید گفته‌اند که اگر غزالی پیغمبر بودی

بلیغه نظم میکرد و شیخ روزبهان را رحمت الله علیه مزید اهتمامی بشأن او بوده است و شیخ میفرماید که من بسبب او تکیه در آسمانها میزنم و می نشینم. مترجم کتاب عفی الله عنه میگوید در زمانی که خوابها میدیدم شبی نوری در هوا دیدم که پهن شده بود و نظر در آن داشتم که آن نور بهم می نشست و گرد میشد و جمع میگشت تا بشیب آمد و در قبری که نزد قبر شیخ روزبهانست فرو رفت بعد از چند روز عزیزی بمن رسید و گفت شیخ روزبهان را در خواب دیدم گفتم شبی خوابی چنین دیدم گفت راست دیدی شیخ فرموده است که واردات آسمان^{۷۳} بیشتر با حمد میرسد و بعد از وی بمن میرسد و مرا معلوم نبود که آن قبر پسر شیخ است و روایت کرده اند که شیخ روزبهان فرمود که مرا در بعضی از مکاشفات بملا اعلی بردند پس شنفتم از ملایکه که بعضی از فرشتگان با بعضی میگفتند بشتابید و بروید بسوی احمد و بدانکه برادر بزرگتر او شیخ شهاب الدین محمد است که در نوبت خود یاد کردیم از پیش و مقبره وی و پسر وی که در نزد شیخ غیاث الدین مظفر باغنوی است. منذر بن قیس برادر طریقت ابوزرعه علوی رحمت الله علیه است^{۷۴}.

شیخ صدرالدین روزبهان^{۷۵}

واعظی ملیح و صبیح بود و زبانی فصیح و بیانی ملیح داشت و درجات رفیع و بزرگی منزلت وی را بود و امرا و سلاطین تعظیم او میکردند و در جامع عتیق و جامع سنقری وعظ میفرمود

→ معجزه او را همین وجیز بس بودی (رجوع شود بسبکی ۴: ۱۱۶، و کشف الظنون در باب و او)، (حاشیه علامه قزوینی).

۷۳- جها: غیبی.

۷۴- عبارت در هردو نسخه پریشان بنظر میرسد.

در شدالازار درباره تاریخ وفات و محل دفن او چنین آمده است:

توفی فی سنة... و ستمائة ودفن بجنب والده، وقد سبق ذکر اخیه الاکبر الشیخ شهاب الدین محمد رحمة الله علیهم.

۷۵- الشیخ صدرالدین روزبهان بن احمد الثانی (شدالازار) الثانی صفت روزبهان است نه صفت احمد اشتباه نشود (علامه قزوینی).

و او را منصب و عظم محافل بود و میگویند یکبار دعای باران فرمود پس در حال ابر بهم برآمد و پاره پاره بهم پیوسته شد و خلق تعجب میکردند و هنوز بخانه نرفته بود که باران بیامد و جامه‌ها تر شد. متوفی شد در ششصد و چیزی و او را در نزد شیخ فخرالدین احمد که پدر اوست دفن کردند عقب سر شیخ روزبهان^{۷۶} رحمت الله علیه^{۷۷}.

شیخ شرف‌الدین ابراهیم^{۷۸}

واعظی فصیح‌اللسان و عالم بود که وعظ میفرمود در نوبه‌های^{۷۹} پدر خود و بسیاری از مریدان و سامعان بر نصیحت و خیر و صلاح^{۸۰} وی گرد می‌شدند و رساله‌های فصیح و ترکیبهای ملیحه ساخته است. از آنها یکی کتاب موهبة الربانیة و مکرمة السبحانیة است^{۸۱} و این تسبیح از کلمات اوست سبحان من بیده مفاتیح القلوب و من جعلها خزائن اسرار الغیوب^{۸۲} و میگویند که سیرت شیخ روزبهان را بیرون آورد و بعبارتهای رایقه و اشارتهای لائقه^{۸۳} مزین ساخت و شواهد آیات مستشهد آن کرد و

۷۶- مد: پس مشهد شیخ روزبهان.

۷۷- درباره سال وفات وی و محل دفن در شدالازار چنین آمده است:

توفی فی سنة خمس وثمانین و ستمائة ودفن فی قدم ابيه وجده.

۷۸- الشیخ شرف‌الدین ابراهیم بن روزبهان الثانی (شدالازار).

۷۹- یدکر فی مواضع آبائه (شدالازار).

۸۰- مد: بر نصیحت و حقیر و سلاطین!! وصلاح.

۸۱- الموهبة الربانیة والمکرمة السبحانیة (شدالازار) مد: موهبة الریاسیة و مکرمة السبحانیة.

۸۲- ومن کلماته: سبحان من بیده مفاتیح القلوب، ومن جعلها خزائن اسرار الغیوب، قساوتها علامة الغدالان، ورقتها آية من آیات الرحمن، طلوع فجر العناية موجب الهدایة، وسطوع نیران الغضب مقتضى الفوایة، طاعة بلا حضور کسراج بلانور، سلوا من فضل الله روح الروح، فعنده مفاتیح الفتوح، وادعوه فانا مجیب، ولا تبعدوا عنه فانه قریب، (شدالازار).

۸۳- مد: رائحه - جها: رافعه.

نظائر حکایات بر آن مترتب ساخت و آنرا تحفه اهل عرفان^{۸۴} نام نهاد و هر بابی از آن ختم بقصیده کرد که ردیف آن شیخ روزبهان بود رحمت الله علیه.

۸۴- تحفه اهل العرفان فی ذکر الشیخ روزبهان (شدالازار).

چنانکه مکرر بدان اشاره کرده ایم یک نسخه از این کتاب تألیف صاحب ترجمه حاضر شیخ شرف الدین ابراهیم بن شیخ الاسلام صدرالدین روزبهان ثانی بن شیخ فخرالدین احمد بن شیخ روزبهان بقلی کبیر در کتابخانه آقای حاج حسین آقا ملک در طهران موجود است و مباشر کتابخانه مزبور آقای احمد سهیلی با اجازه مالک محترم آن این نسخه را بایک وسعت صدری که نظیر آن در زمان ما کمتر دیده شده است قریب دو سال و نیم است در اختیار راقم سطور گذارده اند، موقع را مفتنم دانسته تشکرات صمیمی قلبی خود را از هردو آقایان معزی الیهما در اینجا اظهار میدارم، - نام این کتاب درخود این نسخه مکرر از جمله در اوراق ۹ و ۲۳ تحفه العرفان فی ذکر سید الاقطاب روزبهان مرقوم است در صورتیکه در شدالازار چنانکه مشاهده میشود نام آنرا «تحفه اهل العرفان فی ذکر الشیخ روزبهان» نگاشته است، و ما در حواشی کتاب حاضر مکرر مطالبی ازین کتاب نقل کرده ایم، این کتاب بفارسی است و مشتمل است بر مقدمه و هفت باب و خاتمه از قرار ذیل: مقدمه ورق ۱، باب اول در ذکر مولد و منشاء شیخ: ورق ۱۰، باب دوم در ذکر اکابر و مشایخ که معاصر او بوده اند: ورق ۱۶ ب، باب سوم در ذکر حکایات و کرامات که از او ظاهر شد: ورق ۲۹، باب چهارم در فوائد شیخ از تفسیر و حدیث بلسان اهل حقایق و شرح ده کلمه شطح از مشایخ: ورق ۹۱ ب، باب پنجم در فوائد متفرقه: ورق ۴۶، باب ششم در ذکر اولاد و اسباط شیخ و شطری از فضایل پدر مؤلف شیخ الاسلام صدرالدین روزبهان ثانی: ورق ۱۱۱ ب، باب هفتم در ذکروفات شیخ و کراماتی که بعد از وی در سر تربت وی یافته اند: ورق ۱۱۶ ب، خاتمه ورق ۱۲۳، - مجموع اوراق این نسخه ۱۲۳ ورق است بقطع وزیری کوچک ۱۸ در ۱۲ سانتی متر که از آنجمله ۱۰۱ ورق آن عبارت است از خود تحفه العرفان، و ۲۲ ورق آن قسمتی از «رسالة القدس» شیخ روزبهان بقلی است که سهواً در تجلید درائنام تحفه العرفان جایجا گنجانیده شده است، و ترتیب اوراق این نسخه در صحافی بهم خورده و بفایت پریشان و درهم برهم و مقدم مؤخر شده است و خط نسخه خط نسخ خواناست ولی اغلاط زیاد دارد و تاریخ کتابت آن هشتم رمضان سنه هزار و پانزده است، و بعضی فصول متفرقه کتاب کلا یا بعضاً ناقص است یعنی در صحافی افتاده است نه اینکه ناسخ ننوشته باشد، - تاریخ تألیف اصل کتاب در حدود سنه هفتصد هجری است زیرا که مؤلف در ورق ۹ گوید که بعد از نود و چهار سال از وفات شیخ روزبهان بقلی بخواهش و استدعای جمعی از اکابر شیراز شروع در جمع و تألیف این کتاب نموده، و چون وفات شیخ روزبهان بتصریح خود مؤلف تحفه العرفان و نیز بتصریح عموم ماخذ دیگر در ماه محرم سنه ششصد و شش بوده است پس نود و چهار سال بعد از وفات او درست سنه هفتصد هجری خواهد بود، (حاشیه علامه قزوینی).

شیخ صدرالدین روزبهان ثالث^{۸۵}

در محفله‌های بزرگ و در مجلسهای انس و عظم میگفت و در واقعه‌های جلیله سخن میگفت مثل وفات پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم و تعزیت^{۸۶} امیرالمؤمنین حسین علیه السلام و در وفات علما و قضات^{۸۷} و سلاطین مجلس میداشت و احادیث از شیخ سراج الدین قزوینی^{۸۸} شنیده بود که محدث بغداد بود و روایت از اکابر مشایخ میکرد و مروتی و ایثاری و فتوتی اورا بود رحمت الله علیه.

شیخ عزالدین مسعود^{۸۹}

پسر حلیم^{۹۰} نیکو محاورت او بود و شیخی صوفی و عالم بود که مسافرت بسیار کرده و مزید عقل در امور و رسمها در عقود

۸۵- مد: شیخ صدرالدین روزبهان - الشیخ صدرالدین روزبهان الثالث (شدالازار).

چنین است عنوان در ق، م: الشیخ صدرالدین روزبهان (فقط)، ب: الشیخ صدرالدین ابن روزبهان الثالث، و قبل از «روزبهان» نیز بیاضی دارد، - تقریباً بنحو قطع و یقین نسخه ب غلط است و صدرالدین خود روزبهان ثالث است نه پسر او، و بظن غالب نزدیک بیقین صاحب ترجمه پسر صاحب ترجمه بلافاصله قبل است و نسب او بنابراین چنین خواهد بود: شیخ صدرالدین روزبهان ثالث بن شیخ شرفالدین ابراهیم بن شیخ صدرالدین روزبهان ثانی بن شیخ فخرالدین احمد بن شیخ روزبهان بقلی کبیر.

۸۶- جها: نوبت - مد: توبه.

۸۷- جها: فضلا.

۸۸- یعنی سراج الدین عمر بن علی بن قزوینی محدث مشهور عراق در قرن هشتم ترجمه احوال او در درالکامنه ابن حجر عسقلانی ج ۳ ص ۱۸۰ مسطور است از قرار ذیل: «عمر بن علی بن عمر القزوینی الحافظ الکبیر محدث العراق سراج الدین ولد سنة ۶۸۳ و عنی بالحديث و سمع من الرشید بن ابی القاسم و محمد بن عبدالمحسن الدوالیبی و النجم احمد بن غزال و جمع جم و اجازله التقی سلیمان و غیره من دمشق و صنف التصانیف و عمل الفهرست اجاد فیه و مات سنة ۷۵۰ روی عنه جماعة من آخر هم شیخنا مجدالدین محمد بن یعقوب الشیرازی صاحب القاموس» انتهى، رجوع شود نیز بذیل طبقات الحفاظ از سیوطی ص ۳۵۸، و اعلام زرکلی ص ۷۲۰.

۸۹- الشیخ عزالدین مسعود بن ابراهیم بن روزبهان (الثانی) - شدالازار.

۹۰- جها: حکیم.

و عادت در زیادتی سفر دیده بود و تجربتها در واقعه‌ها داشت^{۹۱} و تعمیر بقعه‌های شریفه میکرد و چند اضافه‌ها بر آن مزید مینمود و در روز عرش^{۹۲} نبی صلی الله علیه و آله وسلم و در روز عاشورا و عظمیفرمود و دو نوبت در سال^{۹۳} دعای باران میکرد بموافقت علما و سلاطین و مؤلف کتاب روح الله روحه میگوید در مجالس و محافل از جهت مجاورت و استیناس بیشتر در جنب او می‌نشستم وی گفت انا لله نیکان رفتند و بدان مانند^{۹۴} و من در نفس خود میگفتم اینهمه علما و فضلا نمی‌بینند و تعجب میکردم تا چند سال بگذشت بعد از آن سخن او فهم کردم و بسیار میفرمود که من جوان و کوچکم و در مجالس پیران حاضرم و روزی بیاید که من پیر گردم و جوانان پیری بمن نمایند و حال آنکه بسیار شهرها رفتم و بلادها پیمودم و عاقبت از مرگ چاره نیست^{۹۵} و مدفن او و پدرش در جنب برادر است^{۹۶} در آن بقعه و بسیار درویشان از صالحان رجال و صالحات نساء در حوالی آن بقعه مدفونند رحمة الله تعالی^{۹۷}.

۹۱- کان شیخا صوفیا حلیمًا ذاسکینة حسن المعاورة کثیر المسافرة له مزید عقل و رجحان فی الامور عارفا بالرسوم و العادات ذا دربة و تجربة فی الوقاعات، (شداالازار).

۹۲- وکان یذکر یومی العرس وعاشوراء (شداالازار).
کذا فی ق م (؟)، ب: العرفة، - اگر نسخه ب محرف نباشد و مقصود روز عرفة یعنی نهم ذی الحجه باشد در آنصورت باید « عرفة » بدون الف و لام بگوید چه این کلمه بدون الف و لام علم است و بال استعمال نمیشود، - حاشیه علامه قزوینی.

۹۳- مد - جها: سالی.
۹۴- انا لله قد خلت الدیار، واستعلی الاشرار ولم یتق الابرار والاحرار (شداالازار) مد: مانند.

۹۵- وانی متی احضرت یوما بمجلس و کنت صغیرا جالستنی الاکابر فکیف اذا مات الاکابر کلهم وها انا کهل کابرتنی الاصاغر فیالیتنی لومت قبل کرامهم ولم یترفع باللائم المنابر (شداالازار)

۹۶- مد: و مدفن او و پدر در جنب برادر و پدر است.
۹۷- در شداالازار درباره سال فوت و مدفن وی چنین آمده است:
توفی فی سنة... و سبعمئة ودفن بالرباط العالی، و فیهِ من الجوانب والاطراف کثیر من العلماء و المشایخ والاشراف رحمة الله علیهم.

شیخ علی سراج

عارفی محقق بود و خال اولاد شیخ روزبهان است و شانی عظیم و حالی عجیب داشت^{۹۸} و میگویند چون شیخ روزبهان مریض گشت شیخ علی سراج و شیخ ابوالحسن کردویه درآمدند. شیخ روزبهان روی بایشان آورد و فرمود بیائید تا از این قید حیات فانیه بیرون رویم و باقی بمانیم بزندگان ابدی ایشان گفتند قبول کردیم شیخ فرمود من مقدم میشوم و تو ای علی بعد از گذشتن یکماه و تو ای ابوالحسن بعد از پنج ماه پس وعده بدادند پس شیخ روز دیگر وفات کرد بعد از یکماه شیخ علی رحلت کرد و مدفن او در رباط شیخ است و بعد از پنج ماه شیخ ابوالحسن متوفی شد و ذکر او از پیش در نوبت خود رفت رحمت الله علیه^{۹۹}.

شیخ مؤیدالدین

از اولیاء الله بود و مردم انفاس او را مبارک میداشتند و میگویند در اول حال شطاری بود که در شبها دستار می ربود. شبی قضا چنان بود که بیرون رفت در طلب چیزی و پنهان شد در تاریکی که عمامه بر باید. پس در راه که میرفت ناگاه شیخ شمس الدین محمد صفی^{۱۰۰} رسید و خواست که عمامه بر باید. شیخ فرمود که ای مؤید با ما نیز^{۱۰۱} این سخن از شیخ بشنید^{۱۰۲} سبب توبه او شد و تعجب کرد و بدانست که او را بالهام شناخته است زیرا که در میان ایشان هیچ آشنائی نبود پس در پای شیخ افتاد و عهد کرد

۹۸- ذاحال رفیع و شان عظیم (شدالازار).

۹۹- ترجمه بامتن اختلافی دارد برای توضیح عین عبارت شدالازار نقل

میشود.

من قید هذه الحياة الفانية الجسمانية لنبقى بالحياة الابدية الروحانية فاجاب كل منهما بالقبول فقال الشيخ انا اتقدم وانت يا علي بعد مضي شهر وانت يا ابوالحسن بعد خمسة عشر يوما، فتواعدوا وتوفي الشيخ من القدوالاخران بعد مضي ماوعدا، و وفاته في منتصف صفر من السنة رحمة الله عليهم.

۱۰۰- متوفی در سنه ۶۴۲.

۱۰۱- جها: با ماهم.

۱۰۲- جها: پس این سخن از شیخ صفی.

و در توبت براو بگشادند و اختیار سلوک کرد و ریاضت میکشید تدارک مافات میکرد و خدای تعالی بعین عنایت او را نگاه میداشت تا چنان شد که خلق از او همت میخواستند و زیارت او میکردند حکایت: می‌گویند شبی از شبها شیخ از خلوت بیرون آمد و میرفت بسقایه که وضو بسازد ناگاه دستی از دیوار بیرون آمد شمعی با او بود و می‌افروخت. شیخ چون آن بدید تعجب کرد و گفت مبادا که شیطان مرا مغرور کرده باشد پس گفت بعزت‌خدای که نروم تا از من غایب گردانی پس آن دست و شمع غایب شد بعد از آن شیخ بحال خود برفت. حکایت: گویند که ترکان خاتون^{۱۰۲} بنزد

۱۰۳- ترکان بنت‌الاتابک سعد (شدالازار).

مراد مؤلف از «اتابک سعد» ظاهراً سعدبن زنگی است نه نواده او سعدبن ابوبکر بن سعدبن زنگی چه این اخیر بتصریح عموم مورخین دو دختر بیش نداشته یکی ابش خاتون معروف آخرین ملوک سلفریه فارس و دیگر سلغم خاتون زوجه اتابک محمد شاه بن سلفور شاه بن سعدبن زنگی، در صورتیکه سعدبن زنگی دختران متعدد داشته که نه عدد آنها و نه اسامی همگی آنها هیچکدام معلوم نیست: از جمله دختری باسم ملکه خاتون که زوجه سلطان جلال‌الدین منکبرنی آخرین خوارزمشاهیان بوده است (نظام التواریخ قاضی بیضاوی چاپ حیدرآباد ص ۷۷، و وصاف ص ۱۵۴، و شیرازنامه ص ۵۲ که نام او اینجا «ملک خاتون» چاپ شده، و سیره جلال‌الدین منکبرنی تألیف منشی او محمد بن احمد نسوی چاپ پاریس ص ۹۶، و تاریخ جهانگشای جوینی ۲: ۱۵۰-۱۵۱، در این دو مأخذ اخیر نام این دختر ذکر نشده)، و دختر دیگری نیز از او پس از وفات دختر اول باز در حباله نکاح همان سلطان یعنی جلال‌الدین منکبرنی درآمده بوده در حدود سنه ۶۲۵ (نسوی ص ۱۶۷، ولی باز نام این دختر را ذکر نمیکنند)، و باز دختر دیگری از او در سنه ۶۴۱ مدتها بعد از وفات پدرش در عقد مزاجت سلطان رکن‌الدین خواجه جوق پسر براق حاجب و سومین پادشاه از سلسله قراختائیان کرمان درآمده بوده (سمط العللی للحضرة العللیا در تاریخ قراختائیان کرمان نسخه موزه بریطانیه ورق ۷۷ ب)، و این ملکه ترکان دختر اتابک سعد که مؤلف کتاب حاضر ذکر کرده ممکن است که دختر دیگری از آن سعد زنگی بوده بکلی غیر آن سه دختر مذکور ولی محتمل است نیز با احتمال بسیار قوی که وی همان زوجه دوم سابق الذکر جلال‌الدین منکبرنی باشد که بتصریح بیضاوی در نظام التواریخ (چاپ حیدرآباد ص ۸۲) پس از قتل شوهرش بدست اکراد در حوالی میافارقین در نیمه شوال سال ۶۲۸ وی پشام افتاد و برادرش اتابک ابوبکر بن سعدبن زنگی کس فرستاده او را بشیراز باز آوردند، و نسوی نیز در ص ۲۴۳-۲۴۴ اشاره بهمین زن که فوق‌العاده طرف توجه شوهرش بوده و در آخرین دقیقه که سلطان مزبور از مقابل لشکر مغول که در نیمه شب در حوالی (آمد) باو شبیخون زده بودند قرار میکرد سفارش اکید او را بامراء خود نموده بوده است که او را بجای سالم بفرستند، و اگر چه بیضاوی نام این دختر را ملکه خاتون نگاشته ولی چون کلمه «ترکان»

شیخ صدرالدین مظفر باغنوی رحمت‌الله رفت در روز تابستان و شیخ را دید که جامه باریک^{۱۰۴} لطیف پوشیده بود و دستاری نفیس ثمین پیچیده و بر بساطی نظیف نشسته و بردست او دستارچه تنک بود و در آن عبیر و عنبر بسته و خانه پاک دید بعد از آن چون شیخ را ملازمت و زیارت کرد و باز گشت گفت زیارت شیخ مؤیدالدین رویم چون برفت او را بدید بر پوستی نشسته و صوفی سبز پوشیده و شمله غلیظ بر سر پیچیده در آن گرمای گرم. تفکر کرد در حالات هر دو شیخ و در نفس خود گفت اگر او برحق است این کیست و اگر غیر از این است پس این چیست شیخ مؤیدالدین بفرست دریافت، و گفت این احوال مردان خداست که مختلف باشند بدرستی که راه خدای تعالی بعدد انفاس است. شیخ صدرالدین مظفر را حال مقتضی آنست و مرا حال مقتضی این و هر دو حالت درست است پس اعتقاد خیر کن و متعرض اینها مشو تا هلاک نشوی و کرامت او بسیار است و مدفن او در رباط خود است در سر چهارراه در سرکوچه ترك پیش مسجد شیخ امین‌الدین^{۱۰۵}.

اتابك سنقر بن^{۱۰۶} مودود

اول ملوك سلغریه، پادشاهی رحیم و عادل بود در میان خلق

بفتح تاء مثناة فوقانیه که اینقدر در اسامی و القاب زنان پادشاهان ترك شایع است در اصطلاح اترک خاقانیه ماوراءالنهر نیز بمعنی ملکه و عیناً مرادف همین کلمه است (دیوان لغات‌الترك محمود کاشغری ج ۱ ص ۳۱۴ و ۳۶۸، وج ۲ ص ۱۶۵) لهذا هیچ مستبعد نیست که ترکان نام یا لقب ترکی این دختر بوده و ملکه خاتون نام اسلامی او چه اغلب ملوک و شاهزادگان اترک مسلمان دو نام داشته‌اند یکی نام اسلامی و یکی نام مادرزادی ترکی مثل چغری بك داود، و طغرل بك محمد، والی ارسلان محمد، و سلطان سنجر احمد و ارسلان خاتون خدیجه دختر چغری بك داود مذکور وزن خلیفه قائم بامرالله، و غیرهم، (حاشیه علامه قزوینی).

۱۰۴- فراته لابساً ثوباً رقیقاً (شذالازار).

۱۰۵- جها: در سر کوچه بزرگ پیش مسجد شیخ امین است - و مدفنه فی رباطه عند باب مسجد نارك رحمة الله علیهم (شذالازار).

۱۰۶- مد: سنقر.

که مسجد جمعه ساخت و مناره برافراشت و بازار چهارگانه وقف آن کرد و می‌گویند اتابك وقت شام می‌آمد و شبها زنده میداشت تا وقت سحر که بنماز مشغول میشد^{۱۰۷} و میگویند بیست سال پادشاهی شیراز کرد^{۱۰۸} و مشفق بود بر تمام رعایا و بساط خیر و عدل گسترانید و خواجه تاج‌الدین^{۱۰۹} را وزیر ساخت و او پیش

۱۰۷- مد: تاوقت سحر بنماز بود.

۱۰۸- قد ولی امور شیراز و اطرافها ثلاث عشرة سنة (شدالازار).

۱۰۹- مقصود ابوالفتح تاج‌الدین بن دارست شیرازی است از مشاهیر عمال و وزراء سلجوقیان، وی چندین نوبت بوزارت سلطان مسعود بن محمد بن ملکشاه (۵۲۶ - ۵۴۷) نایل آمد و در سنه ۵۲۶ در جنگی که مابین سلطان سنجر و سلطان مسعود مزبور در حوالی دینور روی داد و سنجر غالب گردید از جمله کسانی که بدست سپاهیان سنجر اسیر شدند یکی همین تاج‌الدین بن دارست بود که در آنوقت وزیر مسعود بود (تاریخ سلجوقیه عماد کاتب ص ۱۵۹، و زبدة التواریخ ص ۱۰۱)، و پس از آن در عهد حکومت امیر بوزابه بفراس یعنی مابین سنوات ۵۳۲ - ۵۴۲ بوزارت امیر مزبور ارتقاء جست ولی علی‌التحقیق معلوم نیست در چه سالی، در سنه ۵۴۰ که سه نفر از اکابر امراء مسعود یعنی امیر بوزابه مزبور و عبدالرحمن بن طغایرک و عباس والی ری با یکدیگر عقد اتفاقی بسته و امور دولت را منحصرأ در دست گرفتند و بر سلطان مسعود کاملاً مسلط گردیدند سلطان را مجبور نمودند که وزارت خود را بصاحب ترجمه تفویض نماید (عماد کاتب ص ۲۱۴، و ابن‌الاثیر ۱۱: ۴۰، و زبدة التواریخ ۱۱۸)، و عماد کاتب که باصاحب ترجمه معاصر بوده در این موقع در تاریخ سلجوقیه در حق وی چنین نویسد: «ذكر وزارة تاج‌الدین ابن دارست الفارسی: قال كان ابن دارست وزیر بوزابه صاحب فارس فرتبه فی وزارة السلطان [مسعود] لیصدر الامور علی مراده و یورد علی وفق ایراده و كان هذا الوزير رفیع القدر وسیع الصدر مجبأ للخیر مبغضاً للشر فما فعل امرا ینقم علیه ولا احوال حالا یتوجه لاجلها اللائمة علیه، و نائبه امین‌الدین ابوالحسن الکاظمی نوالدین المتین والعلم الرزین والاستهتار باعمال البر والاشتهار بافعال الخیر»، - در سنه ۵۴۱ که امیر عباس والی ری مذکور در فوق بتدبیر سلطان مسعود در بغداد کشته شد سپاهیان عباس در کوچه‌های بغداد بنای شورش گذاردند و عوام و اوباش بقصد غارت سرای تاج‌الدین وزیر مزبور هجوم آوردند سلطان در حال جماعتی سواران فرستاد تا خانه او را از نهب و تاراج محفوظ داشتند، و اندکی پس از این واقعه بخواهش خود صاحب ترجمه سلطان او را از وزارت خود منفصل نموده با اعزاز و اکرام تمام بفارس نزد مخدوم قدیمی خود بوزابه باز فرستاد و با او قرار گذارد که در فارس از بذل مسامی خود در استمالت بوزابه و جلب رضای او نسبت بسلطان و کف شر او بقدر امکان کوتاهی ننماید. - (عماد کاتب ۲۱۷ - ۲۱۸، و ابن‌الاثیر ۱۱: ۴۴)، در سنه ۵۴۹ سلطان محمد بن محمود بن محمد بن ملکشاه (۵۴۷ - ۵۵۴) او را از فارس باصفهان طلبید تا وزارت خود را بدو دهد و او باصفهان آمد و مدتی نیز در آنجا توقف نمود ولی بالاخره سلطان از آن خیال منصرف گردید و وزارت خود

از آن وزیر سلطان مسعود بن محمود بود^{۱۱۰} و بعد از آن مسجد و مناره را بنا کرد و تا سحر نماز میگزارد^{۱۱۱} و در ساعت‌های مسجد میرفت و بدست خود جای خطیب پاك میکرد و میگویند که از سر

را بشمس‌الدین ابوالنجیب درگزینی داد (عماد کاتب ۲۴۵)، و از این فقره اخیر معلوم میشود که صاحب ترجمه بنحو قدر متیقن تا حدود ۵۵۰ در حیات بوده است و از این بعد معلوم نشد چه مقدار دیگر زیسته است، - و از کتاب حاضر چنانکه در متن ملاحظه میشود صریحاً برمی‌آید که تاج‌الدین صاحب ترجمه بوزارت اتابک سنقر بن مودود اولین پادشاه از سلسله سلغریان فارس (۵۴۳ - ۵۵۸) نیز نایل آمده بوده است، و در شیرازنامه ص ۱۴۷ - ۱۴۸ گوید که وی بوزارت ملکشاه بن محمود [بن محمد بن ملکشاه سلجوقی] در شیراز نیز منتصب شده بوده است ولی چون در این فصول فترت مابین دیالمه و سلغریان شیرازنامه مطبوع مشحون از اغلاط و اوهام و اشتباهات تاریخی است این سخن او نیز با نهایت احتیاط باید تلقی شود، - و در ختام این نکته را نیز ناگفته نگذاریم که صاحب ترجمه بتصریح عماد کاتب ص ۲۱۵ خواهرزاده تاج‌الملک ابوالغنائیم مرزبان بن خسرو فیروز معروف باین دارست وزیر ترکان خاتون زوجه ملکشاه و رقیب بزرگ نظام‌الملک طوسی که بنابر مشهور قتل نظام‌الملک باغواي او بوده میباشد و بهمین علت بود که غلامان نظام‌الملک چنانکه در کتب تواریخ مشروحاً مذکور است بانتقام خون مخدوم خود ناگهان بر سر او ریخته اعضای او را از هم قطعه قطعه کردند (عماد کاتب ۶۱ - ۶۳، ۲۱۵، و عموم کتب تواریخ در شرح احوال نظام‌الملک).

۱۱۰- چنین است در هر سه نسخه، و آن غلط فاحش ناشی از تحریف نسخ یا اشتباه خود مؤلف است و صواب چنانکه مابین دو قلاب در متن تصحیح کرده‌ایم مسعود بن محمد است چه باتفاق مورخین تاج‌الدین مزبور وزیر سلطان مسعود بن محمد بن ملکشاه بوده است، و بعلاوه مابین سلاطین سلجوقیه پادشاهی موسوم به مسعود بن محمود اصلاً وجود نداشته تا فرض کنیم که شاید تاج‌الدین مذکور وزیر او نیز بوده است، حاشیه علامه قزوینی.

۱۱۱- همانطور که در مقدمه آمده است مترجم کتاب تسامحات بسیار در ترجمه کرده است و بسا اوقات حتی مرور ثانوی نیز بترجمه ننموده است چنانکه اگر مروری کرده بود متوجه میشد که عین این مطلب را در صدر شرح حال ذکر کرده است و حال آنکه در متن شدالازار دقت فراوانی مبذول شده و از اینگونه سهل‌انگاریها بوقوع نپیوسته است برای مزید اطلاع عبارات شدالازار نقل میشود.

اول الملوك السلفیة كان ملكاً رحيماً عادلاً بين البرايا مشفقاً على جميع الرعايا قدولى امور شيراز و اطرافها ثلاث عشرة سنة فبسط العدل و نشر الخير و لم الشعث و استوزر الصاحب تاج‌الدین و كان قبل ذلك وزيراً للسلطان مسعود بن محمود [صح: مسعود بن محمد]، و من جملة خيراته المسجد الجامع الشريف و المنارة الرفیعة و الاسواق الاربعة التي وقفها عليه و المشاريع و القنوات التي اجراها بوعالی شيراز، (ورق ۱۱۶ ب) و قيل انه كان ياتي المسجد في الليالي و يقوم فيه الى السحر.

تواضع منبر خطیب^{۱۱۲} بلحیه پاک میکرد و در شبهای رمضان حکم میفرمود تا خمره‌های پراز شربت قند میاوردند و بر در مسجد می‌نهادند تا روزه‌داران بآن افطار کنند. و مردم آن وقت از آن کم می‌آشامیدند و می‌گفتند که آبها که پدران از بهر ما نهاده‌اند از شربت‌های پادشاهان بهتر است. خوشا حال آن پادشاه و چندان حال رعیت. بعد از آن احوال چنان شد که بمثل می‌گفتند هر کس که نان در کوچه بیند بمیرد^{۱۱۳}.

فقیه جمال‌الدین حسین^{۱۱۴}

حافظ کلام‌الله بود و خداوند بصیرت و درقرآن ماهر بود^{۱۱۵} و حظی از فقه داشت و غیرفقه از فنون تأویل و در فن تعبیر خوابها نشانه داشت^{۱۱۶} و روایت کرده‌اند از وی که گفت روزی در روضه منور سید امیراحمد موسی‌الرضا علیهماالتحیه و الثناء قرآن میخواندم که ناگاه یکی از همسایگان را وضع حمل دست داد و او بنزد من آمد و گفت از ترتیب این فرزند و کار ساختن او لابد

۱۱۲- مد: خطبه.

۱۱۳- در ترجمه تسامحی رفته است و بی‌زلتی نیست بجهت وضع مطلب عین عبارت و بیت‌های مندرج در شدالازار نقل میگردد:
وكان يأمر في ليالي رمضان يملو الدنان من اشربة القند فيضعونها على ابواب المسجد ليقطر بها الناس وكان الناس لا يشربونه و يقولون ان في مياه آبارنا لمنذوحة عن اشربة الملوك فنعم السلطان و نعمت الرعية وما انسب ههنا ما قيل من قبل:

مات الكرام و مروا و انقضوا و مضوا و مات في اترهم تلك الكرامات
و خلفوني في قوم ذوي سفه لو ابصروا طيف ضيف في الكرى ماتوا

واضح است که مترجم آبارنا را ابائنا خوانده و ناگزیر بدینگونه ترجمه کرده است در صورتیکه ابار جمع بشر بمعنی چاه‌هاست و بدین ترتیب مراد مؤلف روشن است و نادرستی ترجمه معلوم.

۱۱۴- الفقیه جمال‌الدین حسین‌المعبر (شدالازار).

۱۱۵- مد: حافظ کتاب کلام‌الله - کان حافظا لکتاب الله تعالی مع ذهاب بصره ماهرأ فيه ذا حظ من الفقه - (شدالازار).

۱۱۶- در ترجمه خللی وارد است. اینک عین عبارت شدالازار:

وكان في تاويل الرؤيا آية....

است و تجمین او ناگزیر من متحیر شدم در کار خود^{۱۱۷} پس برفتم بسر آن روضه رضوان صفت و سورة بخواندم ناگاه چشم من در خواب شد. مردی نیکوروی پر نور دیدم دانستم که سید است گفتم ای امام بن امام مرا تعلیم چیزی کن که از درویشی برهاند و مهم من ساخته گردد. فرمود که غم مخور و باین خانه برو و اشارت بآن خانه کرد که در آن مدفونست و فرمود که یوسف صدیق علیه السلام در آنجاست برو و زیارت او کن که خدای تعالی درهای گشایش بر تو بگشاید. من باندرون رفتم جوانی دیدم نورانی سلام کردم و مرا اکرامی کرد و نور از روی او چندان می تابید که چشمها خیره می ماند. پس بنزدیک او رفتم و گفتم ای پیغمبر خدای مرا فایده برسان از آنها که خدای تعالی ترا داده است فرمود که دهن بگشای. من دهن بگشادم و آب دهان مبارک خود در دهان من انداخت و فرمود بروم. خدای تعالی در علم تعبیر بر من بگشاد و تعبیر همه چیزها بیافتم و گوئیا بردل من نقش کردند. بعد از آن زاویه ساخت و مردم را تعلیم قرآن میکرد و خلاق بنزد او میرفتند و قصه ها عرضه میداشتند از خوابها و او تعبیر میکرد بچیزی چند که تعجب میکردند. احوال و حکایت تعبیر او بسیار است و مدفن او در کوچه سنبل است^{۱۱۸}.

امام سید علاءالدین حسین بن امام موسی الکاظم علیه السلام^{۱۱۹}

مزارى متبرک^{۱۲۰} است و مشهور در محله باغ قتلغ. و

۱۱۷- مترجم را اشتباهی در ترجمه رخ داده است که در نتیجه بکلی عبارت مغشوش و بی معنی شده است برای مزید اطلاع عین عبارات متن شدالازار نقل میشود: روی عنه انه قال كنت فى بدء امرى اقرأ القرآن فى روضة السيد الامير احمد بن موسى فتزوجت ببعض جاراتى فحملت منى فلما حانت ولادتها قالت انه لابد من ترتيب اشیاء للولد فتحیرت فى امرى. حرف (از) قبل از کلمه ترتیب اضافه گردید که حداقل ظاهر جمله بی معنی ننماید.

۱۱۸- توفی فی سنه.... و سبعائه و دفن فی زاویه فی السكة المعروفة بسنبل رحمۃ الله علیه - جها: مدفن او در کوچه سنگی است.

۱۱۹- السيد حسين بن موسى بن جعفر الصادق (شدالازار) بدیهی است که لقب علام الدین در حق صاحب ترجمه از مستحدثات ازمنه بسیار متأخر از عصر خود اوست چه ابتداء ظهور اینگونه القاب مضافه به (الدین) در اواخر قرن چهارم بوده است (حاشیه علامه قزوینی).
۱۲۰- جها: مبارک.

میگویند قتلغ امیری از اهل شیراز بود و او را در آنجا باغی بود و درخت بسیار در آنجا بنشانند و جوی آب روان در آنجا بود و میوه بسیار از آن می‌چیدند و در میان بستان تلی بود که هر شب جمعه نوری چند میدیدند که می‌درخشید و تعجب میکردند. پس خبر بآن امیر دادند امیر قتلغ پیامد و تفحص و تجسس کرد و در آنجا هیچکس نیافت که خبری باو رساند. پس بفرمود که آن تل بکنند و هموار سازند که ناگاه در زمانی که زمین هموار میکردند شخصی با هیبت با روی منور و جسدی تازه دیدند که در یک دست مصحف داشت و در دست دیگر شمشیری. پس بشناختند او را به نشانهای ظاهره و امارات باهره. بعد از آن امیر حکم کرد تا گنبدی بساختند تا مردمان آنرا ببینند و زیارت کنند. و بعد از آن آن قبه خراب گشت و بازار شد و قافله بر آن بگذشت تا زمانی که مسجد و مزار و بازار می‌بینی علیه السلام.

شیخ مقدم الدین محمد^{۱۲۱}

که معروفست بزاهد و در زهد و معارف و کرامات مشهور بوده است و او را مکاشفات عجیبه بود. از آنها یکی آنست که روایت میکنند که گفت جماعتی پیامدند بنزد من از فرشتگان. پس گفتم شما کیانید گفتند ما از قابضان ارواحیم. گفتم من میخواهم که نظر کنم به بعضی از آنان که روح وی قبض میکنید پس مرا بنزد توانگری بردند که ویرا تعلق بسیار بود در دنیا و روح او به سخت‌ترین حالی قبض کردند. پس گفتند دیدی حال او. بدانکه هفتاد ضربت بردل وی زدیم تا روح او مفارقت کرد^{۱۲۲}. بعد از آن مرا بنزد درویشی بردند بر روی پاره خسبیده بود پس گفتند ما ئیم فرستاده خدای تو که آمده ایم تا روح تو قبض کنیم درویش گفت مرحبا خوش آمدید دیر است که انتظار شما را میکشم

۱۲۱- الشیخ مقدم الدین محمد بن ابی القاسم المعروف بالزاهد (شدالازار)

- جها: شیخ مظفر الدین محمد.

۱۲۲- قالوا انا ضربنا علی قلبه سبعین سیفا حتی فرقنا بین روحه وجسده

(شدالازار).

و دیدم که آن درویش جان تسلیم کرد در حال کلمح البصر. پس فرشتگان گفتند او همچون چراغی بود که وانشاندیم و مثل این بسیار است و در کتب مسطور است در قطع علائق و عوایق نسبت به اولیاءالله^{۱۲۳} و بدیع نیست. وفات شیخ مذکور در سال ششصد و پنجاه و یکم بود و او را دفن کردند در بقعه خود رحمت الله علیه.

امیر محمد بن عبدالله^{۱۲۴}

مردی شریف و فاضل بود که رعایت عهد خدای میکرد و میگویند شیخ روزبهان معتقد او بود و بزیارت او میرفت و میفرمود که حال وی راست و استقامت افعال او راستست و بر سر قبر او لوحی است که بر آن نوشته است که اوحد زمان و امجد اوان خود بوده است و تاریخ وفات او از آن لوح فوت گشته^{۱۲۵}.

شیخ نجم الدین سردوز^{۱۲۶}

پسر شیخ محمد زاهد است که ذکر وی از پیش رفت^{۱۲۷} عالمی عامل، بارع و متورع بود که وعظ میفرمود در بقعه خود و نصیحت خلق میکرد و او را قبول بود در دلها و وقتی داشت در خاطرها و منبری بزرگت بساخت و بنهاد^{۱۲۸} و صاحب معاملات معنویه گشت و میگویند که مولانا مجدالدین یحیی بن اسمعیل^{۱۲۹} فرموده

۱۲۳- مسطور فی الکتب عن غیره ولیس بیدع من اولیاء الله تعالی (شدالازار)

۱۲۴- الامیر محمد بن عبدالله الطوسی (شدالازار).

۱۲۵- جها: محو گشته.

۱۲۶- الشیخ نجم الدین محمود بن محمد بن ابی القاسم المعروف بسردوز (شدالازار).

۱۲۷- موضوع پسر شیخ محمد زاهد بودن صاحب ترجمه در شدالازار نیامده است.

۱۲۸- بنی بناء رفیعاً و نصب فیه منبراً شریفاً (شدالازار).

۱۲۹- بظن غالب بلکه تقریباً بنحو قطع و یقین مراد قاضی رکن الدین یحیی بن اسمعیل بن نیکروز فالی سیرافی است از مشاهیر قضاة فالی شیراز و متوفی در سنه هفتصد و هفت، وی ممدوح سعدی و معاصر باصاحب تاریخ و صاف بوده و مکرر ذکر او در این کتاب اخیر آمده و عصر او کاملاً با عصر صاحب

که من سه کرامات ظاهر از وی دیده‌ام یکی آنست که روزی میرفتم که زیارت وی کنم پس در راه که میرفتم در نفس خود میگفتم چه بودی که شیخ از منظر بشیب آمدی تا مرا حاجت بالا رفتن نبود. در این حالت شیخ در درس بود و باطلبه فرمود که برخیزید تا به شیب رویم که عزیزی میخواهد مرا در صحن رباط ببیند برخاست و بشیب آمد. چون در آمدم شیخ را در صحن رباط دیدم. این سه کرامت یکی دیدن شیخ و دوم بالا نرفتن خود و سیوم در صحن رباط که در خاطر داشتم^{۱۳۰} مزار وی در نزد پدر خود است در رباط سردوز که باو معروفست^{۱۳۱}.

و پسر او شیخ صدرالدین محمد^{۱۳۲}

مردی فاضل بود که زیارت کعبه کرده بود و خلق را بشرایع اسلام میخواند و وعظ می‌فرمود و اشعار ملیحه در سر منبر

ترجمه متن یعنی نجم‌الدین محمود معروف بسردوز متوفی در ۶۹۷ موافق است منتهی مؤلف در لقب او اشتباه کرده و لقب پدرش قاضی مجدالدین اسمعیل بن نیکروز متوفی در سنه ۶۶۶ را یا لقب پسرش قاضی مجدالدین اسمعیل بن یحیی متوفی در سنه ۷۵۶ را سهواً بر خود او اطلاق کرده است، - شرح احوال این قاضی رکن‌الدین یحیی بن اسمعیل در کتاب حاضر در تحت نمرة ۲۹۲، و از آن پدرش قاضی مجدالدین اسمعیل بن نیکروز در تحت نمرة ۲۹۱، و از آن پسرش قاضی مجدالدین اسمعیل بن یحیی در تحت نمرة ۲۹۳ مسطور است (رجوع شود نیز بر سالة «ممدوحین سعدی» تألیف راقم این سطور محمد بن عبدالوهاب قزوینی، طبع طهران سنه ۱۳۱۷ شمسی ص ۵۳ - ۵۶).

۱۳۰- قال شاهدت منه ثلاث کرامات ظاهرة فی يوم واحد منها انی عزمت زیارته مرة فقلت فی نفسی لیت الشیخ نزل عن منظرتی حتی القاه فی صحن الرباط ولم احتج الی الصعود علی تلك السلالم وکان الشیخ فی درسه فقال لتلامذته قوموا نزل فان بعض الاعزة یریدان یلقانا فی الصحن فلما وصلت الی الرباط ودخلت رأیته نازلاً الی الصحن، (شذالازار).

علامه قزوینی در ذیل صفحه نگاشته‌اند: در نسخ حاضره فقط یکی از آن سه کرامت مذکور است و از آندوی دیگر خبر نیست در حالیکه مترجم متوجه این نکته بوده و سه کرامت را بصورت فوق بیان داشته است.

۱۳۱- در شذالازار در تاریخ فوت وی چنین آمده است: توفی فی سنه سبع و تسعین و ستمائه و در شیرازنامه ص ۱۳۷ وفات او را در سنه ششصد و نود و شش نگاشته است.

۱۳۲- و ولده الشیخ صدرالدین محمد (شذالازار).

میخواند ناگاه او را حادثه غریبه واقع شد که در آن مبتلا گشت و او را بکشتند^{۱۳۳} بعد از آن صالحه او را بخواب دید و فرمود که بر شما باد که پرهیزید از لقمه که لقمه میکند هرچه میکند. پس بیننده خواب از شبیهات حذر کرد و در مطعم و ملبس خلق را تحریش میکرد برحلال رحمت الله علیه^{۱۳۴}.

شیخ ابوبکر برکر^{۱۳۵}

زاهدی متورع متوکل بود که مراقب احوال خود میشد و در اقوال صادق بود و میگویند که صحبت شیخ علی کواری یافته است^{۱۳۶} و مترجم کتاب میگوید شنیدم از فرزندان شیخ روزبهان که نقل کردند از شیخ روزبهان قدس سره که فرمود من از جهت شیخ خداهش و شیخ ابوبکر در این محله آمدم و وفات او در سال پانصد و چهل بوده است و میگویند که شیخ روزبهان در بدایت حال خود بعضی از کلمات بر وی عرض میکرد و چیزی بر وی میخواند و شیخ ابوبکر از حقایق و معارف بمکانی عالی بود و شیخ ذهبی^{۱۳۷} ذکر احوال و مقامات او کرده است رحمت الله علیه

۱۳۳- وقعت له حادثه غریبه ابتلی فیها ببلية عظیمه فقتل بسببها (شدالازار).

۱۳۴- در شدالازار درباره سال قتل وی چنین آمده است: قتل فی سنه.... و سبعمائه....

۱۳۵- الشیخ ابوبکر بن عمر بن محمد المعروف ببرکر (شدالازار) - جها: شیخ ابوبکر زکی.

۱۳۶- هیچ اطلاعی درخصوص این شیخ ابوالحسن کواری نتوانستیم بدست بیاوریم (حاشیه علامه قزوینی).

۱۳۷- مد: ذهب - کلمه «ذهبی» در اصطلاح مؤلف این کتاب ترجمه «زرکوب» است که لقب عزالدین مودود از مشایخ عرفای قرن هفتم و جد اعلای معین الدین احمد مؤلف شیرازنامه بوده و بعد از او لقب خانوادگی اعقاب او از جمله خود مؤلف شیرازنامه شده بوده است، وگویا تعبیر «ذهبی» را مؤلف در کتاب حاضر فقط در مورد افراد همین خانواده استعمال کرده است لاغیر مثلا در ص ۴ از صاحب شیرازنامه به «مولانا معین الدین احمد الذهبی» تعبیر کرده، و در ورق ۱۳۸ ب از پدر او چنین: «ونقل عن الشیخ شهاب الدین الذهبی»، و عنوان ترجمه نمره ۲۲۱ که مخصوص شرح احوال عزالدین مودود مذکور است اینست: «الشیخ عزالدین مودود بن محمد بن محمود الذهبی المشهور بزرکوب»، و گمان نمیکنم

و مزار او در رباط خود است و مشهور و معروفست.

مولانا امام الدین حسن^{۱۳۸}

امامی عالم و خاشع و نیکوکار و متواضع بود که هرگز از ورد خالی نمیشد در شب و روز و در سرو چهار^{۱۳۹}، عبادت میکرد و خداوند شوق و ذوق و وجد و استغراق بود و در اول حال قضا میکرد و وعظ میفرمود و پدران او از قضات و علما و ائمه بودند. او را نیز اسانید بسیار بود. چون در دل او نور ایمان منتشر شد و از حب^{۱۴۰} عرفان بچشید در خانه منزوی گشت و در طاعت و عبادت چشم دل از مشاغل نگاه داشت. پس مشایخ و علما بزیارت او میرفتند و صالحان و درویشان عزم دیدار او می کردند و در هر هفته میعاد داشت که ذاکران میرفتند و استماع کلام الله میکردند و ذکر لاله الا الله میگفتند و درهای ملکوت بدست رغبت و رهبت^{۱۴۱} میزدند تا زمان وفات و او را در جوار شیخ ابوبکر دفن کردند.

مؤلف هیچوقت از ذهبی مشهور (محمد بن احمد بن عثمان بن قایماز دمشقی) صاحب طبقات الحفاظ و غیره چیزی درین کتاب نقل کرده باشد، - و اما در مورد مانحن فیه در متن درست معلوم نیست مقصود او از ذهبی که بوده، از تعبیر «شیخنا الذهبی» چنان متبادر بذهن میشود که مقصود او صاحب شیرازنامه بوده چه این اخیر بتصریح مؤلف از مشایخ اجازه او بوده و در شرح احوال او (ورق ۱۳۷) گوید که: «له اجازات و اسانید و تصانیف و رسالات و اجازنی بجمیعها» ولی در نسخ معموله شیرازنامه از خطی و چاپی گویا اصلا و ابدا هیچ نامی از شیخ ابوبکر معروف ببرکر برده نشده، پس یا باید فرض کرد که در نسخ معموله شیرازنامه در اینجا سقطی دارد یا آنکه مؤلف شیرازنامه این فقره را در یکی دیگر از تصانیف خود ذکر کرده یا آنکه مراد از ذهبی بکلی کسی دیگر بوده است، (حاشیه علامه قزوینی).

۱۳۸- مولانا امام الدین حسن بن نصره الدین علی (شدالازار).

۱۳۹- جها: جهر.

۱۴۰- مد: واز خبث عرفان بچشید - جها: و جنبه عرفان بچشیدند - و

اشرب حب العرفان (شدالازار).

۱۴۱- ویقرعون باب الملكوت بایدی الرغبوت والرهبوت فی ذکر لاله الا

الله (شدالازار).

شیخ افضل الدین ابن المهراس^{۱۴۲}

لقب او شمس‌الائمه^{۱۴۳} بود و او را عمادالقرءاء میخواندند و عالمی با ورع و ماهر در علوم قرآن بود^{۱۴۴} و او را تصانیف هست در علم قرائت و از جمله آنها کتاب بهجة است و کتاب بستان و در ماسوای قرائت نیز تصانیف دارد و رباطی بساخت و در آن عبادت میکرد و قرآن با خلق میخواند در جامع عتیق. و مرقد او در رباط خود است که ساخت. بعد از آن مدرسه نصیریة نزد وی ساختند که این زمان فضائی است در برابر خانه امیر بهلول در باغ نو رحمت‌الله علیه^{۱۴۵}.

شیخ عزالدین مسعود خوانسالار^{۱۴۶}

صوفی نیکو مشاهده بود و محاوره خوش داشت و نتیجه صلحا و سلاله عابدان بود و پدر او بسیار علما و صالحان دیده بود و ایشان را بقعه بود در بعضی از منازل راه اصفهان که خدمت صادر و وارد میکردند و پسر او شیخ تاج‌الدین احمد مسافرت سلطانیه و تبریز کرد و ملوک معتقد او بودند و او را فتوحات میشد و نذرها بهر او میبردند و در سماع چرخ عجب میزد چنانچه دلها به حرکت می‌آورد از لغزیدن بسیار و بسیار کس از موافقت اعزاز او مروت میکردند^{۱۴۷} چون بشیراز مراجعت کرد خانقاهی بساخت و صوفیان در روز جمعه سماعی میکردند و براین حال بود تا او را وفات رسید و او و پدر هر دو را در خانقاه خود دفن کردند.

۱۴۲- جها: شیخ افضل الدین المهراس - الشيخ افضل الدین ابوطالب هبة الله بن یحیی بن محمد المعروف بابن المهراس. (شدالازار).

۱۴۳- مد: شمس‌الدین ائمه.

۱۴۴- مد: ماهر بود در علوم - جها: ماهر بود در علوم - ماهر فی علوم القرآن (شدالازار).

۱۴۵- و مرقد فی صحن رباطه بمحل باغ نو خلف المدرسه النصیریة والان قبره علی شقیف حفره قد اشرفت علی الخراب رحمة الله علیهم (شدالازار).

۱۴۶- الشيخ عزالدین اسمعیل بن احمد المعروف بخوانسالار (شدالازار).

۱۴۷- جها: بموافقت او اعزاز ومودت میکردند - ویقوم الصدور لموافقة واعزازه (شدالازار).

شیخ محمد بن علی بقال^{۱۴۸}.

صالحی پرهیزگار بود و حج خانه خدا کرده بود و نمیخورد هیچ چیز الا از کسب خود و مادام در بقعه خود ساکن می‌بود و درویشان و عابدان زیارت او میکردند و اتابك معتقد او بود و یاری او میکرد و دلداری بجای می‌آورد و از وی کرامات دیده‌اند و مرقد او در میان بازار باغ نو است نزد مسجد حاجی علی عصار رحمت الله علیه^{۱۴۹}.

شیخ فخرالدین احمد بن شمس‌الدین باغنوی^{۱۵۰}

شیخی مؤقر و کریم بود که دست فراخ و شأنی عظیم داشت و حالی فسیح او را بود و فقیه‌ی محدث بود و متاسی بطریق عم خود شیخ حاجی رکن‌الحق والدین منصور راست‌گوی بود و هرگز بدر حکام نرفت و اکثر اوقات در مسجد خود معتکف بود و نماز پنجگانه در مسجد می‌گزارد بخشوع تمام و طمانینت بلیغ و پنجاه سال و عظم فرمود چنانچه میبایست و ختم مجلس بذکر لاله‌الاله می‌کرد و بسیار می‌بود که در مجلس خود در وجد می‌آمد و حاضران را در جذبه ذوق و شوق می‌آورد و او را نفسی مؤثر و زبانی مبارک بود و بیانی خوش داشت و بسیار در مجالس او اکابر عظام از ملوک و حکام حاضر می‌شدند و در سال هفتصد از هجرت متوفی شد و او را در صحن رباط خود دفن کردند در نزدیک مسجد حاجی رکن‌الدین رحمت الله علیه.

شیخ قطب‌الدین محمد^{۱۵۱}

از پیران مشایخ مؤقر بود و مردی عالم فاضل کامل که از

۱۴۸- الشیخ محمد بن ابی‌الفوارس بن علی‌المشتبر بعمویه بقال(شدالازار).
 ۱۴۹- در شدالازار درباره تاریخ فوت وی آمده است: توفي فی سنه سبع و ستین و ستمائه و مرقده بمحلله باغنو بین السوق والمقبره رحمه الله علیهم.
 ۱۵۰- جها: شیخ فخرالدین احمد بن شمس‌الدین باغنوی شیرازی - الشیخ فخرالدین احمد بن عمر بن المظفر (شدالازار).
 ۱۵۱- در شدالازار شرح حال وی نیامده است.

روی مبارك او نشانه ولایت پیدا شده بود و مادام در زاویه خود مستغرق احوال خویش گشته بود و قطعاً بفضول دنیا کاری نداشت و بیرون نمی آمد الا روز جمعه از جهت نماز جمعه و جماعت و هیچ چیز از کس نمی ستد و معیشت او از ملك پدری بود و وقتی خوش و عاقبتی پردوام داشت. مترجم کتاب گوید شبی در خواب دیدم که ظرفی برنج پخته بر در رباط نهاده بود و با شیخ و دو برادر خود میخوردیم چون طعام آخر شد شیخ قطب الدین فرمود بیا تا مصافحه کنیم از آن وقت هر نوبت که بدان رباط می گذرم مرا آن یاد میاید میروم و قبر شیخ را زیارت میکنم. رحمت الله علیه.

شیخ ابراهیم بوریائی^{۱۵۲}

شیخی صالح بود که همیشه کسب میکرد و محب فقرا و مساکین بود و خوارق عادت^{۱۵۳} بسیار از وی روایت کرده اند و مؤلف کتاب روح الله روحه میگوید من او را در خواب دیدم بعد از چند سال و چیزی از وی شنیدم که بر صدق او مرا اعتقاد افزود و خانقاهی در محله خود بنا کرد و او را در آنجا دفن کردند^{۱۵۴}.

شیخ احمد بن عبدالله

معروف بمما یکی از زاهدان و عابدان بود و کارسازی روز قیامت بسیار میکرد و اوراد از شیخ زین الدین مظفر گرفته بود و مدتی مدید ملازم او بود و بعد از آن متأسی بطریقه شیخ سعدالدین محمد باغنوی شد و ادب از او فرا گرفت و در آخر کار منزوی گشت و در زاویه خود بنشست و از اهل دنیا اعراض

۱۵۲- الشیخ ابراهیم بن علی البوریائی (شدالازار) - نام صاحب ترجمه در نسخه جهان نیست.

۱۵۳- مد: خلائق عادت!

۱۵۴- با تغییری در شدالازار چنین آمده است:

تأدب بالشیخ الحاج رکن الدین بن المظفر قدلقیته و اعتقدت فیه و سمعت منه ما ظهر صدقه بعد سنین ابتنی خانقاها بمحله ایمن آباد و دفن فیها رحمه الله علیهم.

کرد و زهد و کرامات او ظاهر شد پس اتابك سعد^{۱۵۵} چند نوبت می‌خواست که وی را به‌بیند. و می‌آمد و اجازت نمی‌یافت تا حدی^{۱۵۶} که نزدیک بود متنکر گردد و آمده بود بدیدن او که در حال شیخ بیرون آمد پس اتابك از حال شیخ سؤال کرد شیخ فرمود اکنون بیرون آمدم اتابك بدانست که از آن کسی است که چون او را دیدند دیگر مزاحم او نمی‌باید شد^{۱۵۷}. پس در سال ششصد و هشتاد و سیوم از هجرت متوفی شد و او را نزدیک دروازه باغ نو دفن کردند رحمت‌الله علیه^{۱۸۵}.

حاج علی عصار

از مردان خدا بود^{۱۵۹} و بسیار مشایخ دید و ادب از شیخ ظهیرالدین^{۱۶۰} گرفته بود و عادت داشت که درویشان را در کارگاه خود حاضر میکرد و از روغن و غسل او می‌خوردند و معرفت و

۱۵۵- چنین است در هر سه نسخه، - سعدبن زنگی در سنه ۶۲۳ وفات یافته و صاحب ترجمه در سنه ۶۸۳ یعنی درست شصت سال بعد از وفات سعد زندگی، پس صاحب ترجمه در حیات سعد زنگی یعنی در اوقاتی که پادشاه مزبور چندین مرتبه بقصد زیارت او می‌رفته و او در هیچ ۵ بار اذن دخول باو نمیداده چه سنی قاعده بایستی داشته بوده؟ این حکایت باین ملاحظه مستبعد بنظر می‌آید عاده، پس محتمل است که اتابك موضوع این حکایت بجای سعد زنگی پسرش ابوبکر یا نواده‌اش سعدبن ابوبکر بوده و در نقل تحریف شده، (حاشیه علامه قزوینی).
۱۵۶- مد: می‌آمد و اجازت تا حدی (کلمه نمی‌یافت برای کامل‌شدن جمله اضافه گردید) - و اراد الاتابك سعدبن زنگی ان یراه و اناه مرارا فلم یاذن له (شذالازار).

۱۵۷- عبادت درست ترجمه نشده بدینجهت معنی ابتر مانده است برای مزید اطلاع عین عبارت شذالازار نقل میگردد تا معنی روشن شود - و جاء یوماً متنکراً فخرج الشیخ عن زاویه فساله الاتابك عن حال الشیخ فقال الان خرج فرجع الاتابك فاخبر انه هو فقال قدرايته ولا ازاحمه بعد.

۱۵۸- و دفن بآخر مقبره منذر بن قیس عنه درب الباغ الجدید (شذالازار).
۱۵۹- مترجم معنی عبارت را نفهمیده و غلط ترجمه کرده است برای مزید اطلاع عین عبارت شذالازار نقل میشود کان من رجال هولاء الرجال و ساقه اهل هذه الرفاقه.

رجال بضم راء و تشدید جیم چنانکه در ق ب بضبط قلم مرقوم است جمع راجل است بمعنی پیاده، یعنی وی از پیادگان این مردان یعنی از فروع و طبقه عوام و کارگران طایفه صوفیه بود نه از مشایخ و رؤساء ایشان، (حاشیه علامه قزوینی).
۱۶۰- الشیخ ظهیرالدین عبدالرحمن (شذالازار)

سخن طریقت میگفت^{۱۶۱} و درویشان می شنیدند و او را بذلی و مروتی بود و ذوقی و وجدی داشت در سماع و مولانا قوام الدین عبدالله احیاناً زیارت او میرفت و دوستی در میان ایشان ثابت بود. مؤلف کتاب روح الله روحه میگوید روزی در مجلس درس مولانا قوام الدین او را دیدم در غایت فرح و شادی و نور از روی او میتابید و چند بیت از قصیده ابن فارض میخواند بعد از آن در سال هفتصد و پنجاه^{۱۶۲} وفات کرد و او را در نزد شیخ احمد دفن کردند^{۱۶۳}.

شیخ محمد غازی^{۱۶۴}

میگویند از غازیانست که درحالت سواری بجنگ مجوسان آمده بود و او را شهید کردند در عهد عمر بن عبدالعزیز و در باغچه که مشهور است بسه شنبه نزد باغ میدان رباطی است او را دفن کردند و آنجا گوشه عبادت است.

شیخ شمس الدین عمر مشمهدی

واعظی بلیغ و فصیح بود که آوازی بلند داشت و در عهد قاضی رکن الدین یحیی بشیر از آمد و جماعت بسیار و خلق بیشمار از خواص و عوام متابعت او میکردند بعد از آن مردی از عوام در پی او افتاد و مشهور میکرد که او مهدی است پس ویرا بکشتند و آنکس که او را بکشت او را نیز بکشتند و همچنین همین شخص که میگفت مهدی است و در همسایه شیخ غازی دفن کردند^{۱۶۵}.

۱۶۱- جها: معرفت میورزیدند و سخن طریقت میگفت - یتکلم بالمعرفه و یستمعون قوله (شدالازار).

۱۶۲- توفي فی سنه ست و خمسين و سبعمائنه (شدالازار).

۱۶۳- یعنی ظاهراً شیخ احمد بن عبدالله معروف بمما صاحب ترجمه مذکور بلافاصله قبل (حاشیه علامه قزوینی).

۱۶۴- الشیخ غازی بن عبدالله (شدالازار).

۱۶۵- و استتبع خلفاً کثیراً من الخواص و العوام ثم ظهر رجل یزعم انه

شیخ علی شهید ۱۶۶

معاصر فتح دولت بوده است و در گرداگرد او از سادات و صالحان و مجذوبان و عباد و ابدال مدفونند و مرقد او در پس دروازه دولت است.

شیخ اویس خنجی ۱۶۷

از عباد و نیک مردان بود که ریاضت تمام داشت و طی کردن اربعینات از زمان او هیچکس نبود^{۱۶۸} که چون او چیزی نمیخورد^{۱۶۹} و چهل و دو روز طی میکرد بعدی که او را احتیاج بوضوی دیگر نمی بود در این مدت. و متأسی بطریقه پدر خود و پدر او آداب از شیخ حاجی عبدالسلام^{۱۷۰} و شیخ فخرالدین احمد بازارو^{۱۷۱} گرفته بود و ریاضت او مشهور است و هیچ شروع در شطح و طامات

المهدی الموعود فی آخر الزمان و صار بسببه متهماً فقتل مع من قتل و دفن فی وسط المقبرة فی جوار الشیخ غازی رحمة الله علیهم. (شدالازار).

۱۶۶- در شدالازار فقط عنوان آمده و شرح حال بضبط نیامده سفید مانده است. علامه قزوینی در ذیل صفحه نگاشته اند: در ترجمه فارسی کتاب حاضر از پسر مؤلف عیسی بن جنید ترجمه ذیل را دارد (شیخ علی شهید معاصر شیخ دولت بود....) در صورتیکه در نسخه جها که مورد استناد علامه فقید است بهیچ وجه کلمه شیخ دولت نیست بلکه فتح دولت است. شاید مرحوم قزوینی بمناسبت شیخ دولت بن ابراهیم که ترجمه احوال وی بعد از این خواهد آمد کلمه شیخ را صحیح دانسته اند و یا شاید مصحح کتاب که بعد از فوت آن علامه کار تصحیح فرمهای چاپی را بعهده گرفته این اجتهاد را کرده باشد والله اعلم.

۱۶۷- الشیخ اویس بن عبدالله الخنجی (شدالازار).

۱۶۸- جها: و طی کرد او اربعینات و در زمان او هیچکس نبود. (جمله نامفهوم است).

۱۶۹- مد: جمله بهمین صورت و کاملاً مشوش است - ما سمعت فی زماننا هذا من بلغ فی الطی مرتبه کان یطوی اثنین و اربعین یوماً لا یاکل ولا یشرب ولا ینام بعیث یحتاج الی وضوء آخر (شدالازار).

۱۷۰- شیخ عبدالسلام الخنجی (شدالازار) - اطلاعی از احوال این عبدالسلام خنجی در جایی نتوانستیم بدست بیاوریم. محتمل است که وی پدر عقیف الدین اسرائیل بن عبدالسلام خنجی سابق الذکر باشد (حاشیه علامه قزوینی).

۱۷۱- از احوال این شخص نیز معلوماتی نتوانستیم بدست بیاوریم (حاشیه علامه قزوینی).

نداشت و در جمیع حالات از سنت رسول صلی الله علیه و آله و سلم بیرون نمیرفت و روزی پرسیدند که عدد چپله‌های تو به پنجاه میرسد گفت بیشتر از پنجاه باشد و او را ذوقی و وجدی بود در سماع و فریاد حرکات او غیر منضبط بود که گواهی بر اضطراب وی میداد و مدفن او در پس دروازه دولت است^{۱۷۲}.

اتابك سعدبن زنگی بن ابوبكر^{۱۷۳}.

پادشاهی جوان، نیکو سیرت، صافی سریرت بود و محب و دوستدار اهل فضل بود و تربیت اصحاب فضل و هنر میکرد و شیخ مشرف‌الدین مصلح سعدی^{۱۷۴} را انتساب بوی کردند پس مدحهای او گفت و کتابهای خود بنام او مزین ساخت و چون پدر او اتابك زنگی وفات کرد او غایب بود در نزد امیر ترك^{۱۷۵} جهت مصلحت شیراز چون خبر وفات پدر باو رسید مراجعت کرد

۱۷۲- سال فوت وی در شدالازار چنین ضبط است:

توفی فی شعبان سنه تسعین و سبعمائه.

۱۷۳- الاتابك سعدبن ابی بکر بن سعدبن زنگی (شدالازار).

۱۷۴- جها: شیخ شرف‌الدین مصلح‌الدین سعدی.

۱۷۵- مقصود از «ملك الترك» هولاکو است چه در آن اعصار یعنی در عهد سلطنت مغول و ازمنه متقاربه آن عامه ناس که معمولاً اطلاع چندانی از اوضاع و احوال امم مختلفه ندارند تصور واضحی از اقوام مغول نداشته‌اند و آنها را شعبه از طوایف اترک فرض میکرده‌اند، و اما رفتن اتابك سعدبن ابوبکر بدربار هولاکو که مؤلف بدان اشاره میکند در سنه ۶۵۸ بود برای اظهار مراسم تهنیت از جانب پدرش اتابك ابوبکر بمناسبت فتح ولایت لرستان بدست لشکر مغول و در آن موقع اتابك ابوبکر او را باتحف و هدایای بسیار باسم نوا باردوی هولاکو فرستاد، در اثناء مراجعت ازین سفر اتابك سعد را در عرض راه مرضی صعب روی نمود و پدرش نیز در شیراز بیمار شد و پدر و پسر از بیماری یکدیگر خبر نداشتند، و چون اتابك سعد بمرحله طبرش [= تفرش] رسید بتب ربع مبتلی بود مستسقی نیز شد و عراف پدید آمد و همانجا پس از دوازده روز از وفات پدر که خطبه و سکه بنام او مزین گشته بود در روز یکشنبه هفدهم جمادی‌الآخره سنه ششصد و پنجاه و هشت درگذشت، و زوجه او ترکان خاتون کس فرستاد و تابوت او را بشیراز آورد و در آنجا دفن نمود و بارگاهی رفیع بر آن بساخت و سپس در جنب آن مدرسه بنا نمود و بنام پسرش اتابك عضدالدین محمد آنرا مدرسه عضدیه نام نهاد (رجوع شود قسمت سلفریان که هنوز طبع نشده، و قسمت او کتای قان بیعد طبع بلوشه ص ۵۵۴ - ۵۵۷، و قسمت هولاکو طبع کاترمر ص ۳۲۲، و وصاف ص ۱۸۱، و «ممدوحین سعدی» ص ۱۶ ۱۷).

و در راه مریض شد و بعد از چند روز در زمین عراق وفات کرد. پس چند روز ترکان خاتون^{۱۷۶} صالحه حاکم بود بفرمود تا او را بشیراز آوردند و دفن کردند و گنبدی و مدرسه بساختند و آنرا عضدیه نام کردند. بعد از آن در جنب او پسر او محمد بن سعد را دفن کردند نزدیک دروازه دولت و قبور ایشان بعضی مانده و بعضی خراب شده. مترجم میگوید:

بیت

همه تدبیر و فکر و رأی مردم
خیال اندر خیال اندر خیالست

شیخ دولت بن ابراهیم^{۱۷۷}

میگویند که از غازیانست و در زمانی که مجوسان قلعه پندر^{۱۷۸} محصن کرده بودند شیخ دولت مدتی مدید گرداگرد قلعه

۱۷۶- ترکان خاتون زوجه اتابک سعد بن ابوبکر بن سعد بن زنگی دختر اتابک یزد قطب الدین محمود شاه و مادرش یاقوت ترکان دختر براق حاجب مؤسس سلسله فراخنائیان کرمان بود، ترکان خاتون را از اتابک سعد سه فرزند آمد: یک پسر اتابک عضد الدین محمد که عنقریب اشاره باحوال او خواهد شد، و دو دختر یکی بزرگتر موسوم بسلفم خاتون که در حباله محمد شاه بن سلفور شاه بن سعد بن زنگی درآمد، و دیگر خردتر موسوم بابش خاتون که آخرین سلفریان فارس و زوجه منکو تیمور بن سلجوق شاه بن سلفور شاه بن سعد بن زنگی برادر محمد شاه مذکور درآمد، ولی پس از اندک زمانی شوهرش شبی در پایان مستی او را بدست غلامی زنگی بقتل آورد در اواخر ۶۶۱ یا اوایل ۶۶۲ (رجوع شود بهمان مأخذ مذکوره در حاشیه ۱ و به «ممدوحین سعدی» ص ۲۳ - ۲۸). (حاشیه علامه قزوینی).

۱۷۷- الشیخ دولت بن ابراهیم بن مالک اشتر (شدالازار).

۱۷۸- جها: بندر. چنین است این کلمه صریحاً واضحاً در هر سه نسخه یعنی فہنندر بقاء و ہاء و نون و دال و راء مهملتین، - و نیز در تاریخ ملوک آل مظفر فارس از محمود گیتی که در اواخر تاریخ گزیده چاپ عکسی اوقاف گیب مندرج است در صفحات ۶۶۳، ۴۷۴، ۶۸۶، ۶۸۸، ۸۹۵ هفت مرتبه نام این قلعه بعینہ بهمین املا مکتوب است، و بعلاوه در اغلب این موارد تمام حروف این کلمه بطرز ذیل حرکات گذارده شده است: بفتح فاء و فتح ہاء و سکون نون و فتح دال مهمله و در آخر راء مهمله بروزن قلندر، و ما نیز متن حاضر را از روی همین نسخه حرکات گذاردیم، - در تاریخ ابن الاثیر چاپ مصر سنہ ۱۳۰۳ ج ۹ ص ۱۹۸ در وقایع سال ۴۴۳ در تحت عنوان «ذکر ملک الملک الرحیم اصطخر و شیراز»

محاصره کرد و جنگ بسیار کرد چون خدای تعالی تقدیر کرده

سه مرتبه نام این قلعه پهندر چاپ شده بعین همان املاى مذکور ولی بیاء موحده بجای فاء، و ازین املاى ابن الاثیر بضمیمه املاى شدالازار و تاریخ محمود گیتی واضح میشود که اصل نام این قلعه در زبان فارسی پهندر بوده است با باء فارسی در اول که بعدها در تحت نفوذ زبان عربی این باء فارسی گاه بفاء تبدیل شده مثل همین موارد سابق الذکر شدالازار و تاریخ محمود گیتی، و گاه بیاء عربی مانند سه مورد مذکور در ابن الاثیر و نیز مانند تلفظ امروزی خود اهالی محل یعنی شیراز که این قلعه را اکنون قلعه بندر مینامند بیاء موحده و نون و دال و راء مهملتین بهمان لفظ بندر معروف یعنی شهر واقع بر لب دریا و محل توقف کشتیها و حمل و نقل بضایع و مسافرین، و این تلفظ امروزی اهالی نزدیکترین صور این کلمه است باملاى اصلی آن یعنی پهندر با باء فارسی که با یک تدرج طبیعی منظمی از یکطرف در فارسی پهندر = پندر = بندر شده است، و از طرف دیگر در عربی از پهندر = فهندر و بهندر و مهندر بعمل آمده است، - این صورت اخیر یعنی مهندر با میم در اول املاى کتاب احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم ابو عبدالله محمد بن احمد مقدسی بشاری است از مؤلفین نیمه دوم قرن چهارم هجری که خود نیز بشخصه مدتی در شیراز بوده است، مؤلف مزبور در ضمن تعداد هشت دروازه که شیراز در آن عصر داشته از قبیل دروازه سلم و دروازه اصطخر و دروازه کوار یکی نیز دروازه مهندر را می شمرد که لابد بواسطه محاذات آن دروازه با این قلعه واقع در شرق شیراز باین اسم معروف شده بوده است، و دخویه مستشرق مشهور هلندی ناشر کتاب مزبور در حاشیه این موضع ص ۴۳۰ گوید: «این کلمه یعنی مهندر نام همان قلعه ایست که امروزه فهندر نامیده میشود و (اوزلی) در سفرنامه خود ج ۲ ص ۲۹ بیعد وصف آنرا نموده است» - و این نکته را نیز ناگفته نگذاریم که بواسطه تشابه خطی عجیبی که مابین فهندر مانحن فیه و قهنندز با قاف و زاء معجمه (معرب «کهن دز» که در قرون وسطی بر مطلق هر قلعه مستحکمی که در وسط بعضی شهرهای بزرگ ایران واقع بوده اطلاق میشده مانند قهنندز مرو و قهنندز نیشابور و قهنندزهای بلخ و بخارا و سمرقند و غیره) موجود است در بعضی از نسخ کلمه اول بکلمه ثانی تصحیف شده از جمله در شیرازنامه مطردا در صفحات ۲۶ - ۲۸، پس باید جداً ملتفت این نکته بود و این اشتباه را تکرار نکرد، - مؤلف فارسنامه ناصری نام این قلعه را غالباً در کتاب خود از جمله در ج ۲ ص ۳۳۳ پهن دز بیاء فارسی و زاء معجمه در آخر و تجزیه آن در کتابت بدو کلمه نگاشته است، و بدون شک چون در ذهن او رسوخ کرده بوده که جزء اخیر این کلمه (دز) است بمعنی قلعه لهذا ابتناء براین عقیده خیالی برخلاف املاى عموم مأخذ معتبره دیگر و برخلاف تلفظ خود اهالی محل که همه این کلمه را چنانکه گفتیم پندر براء مهمله بلفظ بندر بمعنی شهر ساحلی تلفظ میکنند او آنرا با زاء معجمه و انفصال در کتابت نگاشته و این املاى ساختگی را باین کلمه داده است، - در فارسنامه ابن البلیخی نیز چون یکی از مأخذ عمده دو ناشر آن کتاب مرحومین لسترنج و نیکولسن در تصحیح متن آن بتصریح خودشان همین فارسنامه ناصری بوده است لهذا آنها نیز کلمه پهندر را در نام این قلعه که دو مرتبه در آن کتاب آن آمده (ص ۱۳۳ و ۱۶۶)

بود که درجه شهادت ببرد او را بقتل آوردند^{۱۷۹} و ختم سعادت او را حاصل گشت و او را دفن کردند در محله که معروفست بوی و میگویند که قبر او پنهان بود و هیچکس نمیدانست تا روزی که

بدون شك استناداً بفارسنامه ناصری آنرا به پهنند بازاء معجمه تصحیح کرده‌اند با وجوداینکه در نسخه موزه بریطانیه که اقدم نستخین اساس طبع ابن‌البلیخی است و نسخه دیگر یعنی نسخه پاریس فقط سوادى از آنست این کلمه صریحاً پهنند با راء مهمله مکتوب است (رجوع شود بص ۱۶۶ حاشیه ۳ از ابن‌البلیخی).

تا اینجا صحبت از املاى نام این قلعه بود اما موقعیت آن چون مرحوم فرصت شیرازی در کتاب «آثار عجم» از همه کس بهتر وصف مشیع مفیدی ازین قلعه نموده و بنقل خلاصه مسطورات وی ذیلاً اکتفا میکنیم، در ص ۴۱۶ - ۴۱۸ از کتاب مزبور متن و حاشیه گوید: «قلعه بندر» قلعه‌ایست در سمت شرقی شیراز بمسافت کمتر از میلی و باغ دلگشا. در پایه آن قلعه واقع شده و آن قلعه را قهندز نیز گویند بضم قاف و کسر دال و آن معرب کهن دز است بمعنی قلعه کهن و این اسم عام است برای هرقلعه کهنه چنانکه در بلاد دیگر هم قلعه‌هایی هست که آنها را قهندز مینامند، و قلعه مذکوره را قهندز بفتح فاء نیز نوشته‌اند، بهر صورت مانعة‌الجمع نخواهد بود که هم قهندز باشد عموماً و هم قهندز خصوصاً اما در این اوقات بقلعه بندر اشتها دارد و بندر جایی را گویند که محل صدور و ورود تجارت باشد و بیشتر لب دریا را گویند. و معروف است که قلعه بندر وقتی اطراف آن تا بمسافتی آب بوده که بکشتی عبور می‌نموده‌اند ولی حقیقت آن معلوم فقیر نشده [این وجه تسمیه قلعه بندر بکلی عامیانه و واهی است و منشأ آن چهل بنام اصلی قدیمی این قلعه است که چنانکه سابق گفتیم پهنند بوده و سپس بکثرت استعمال پهنند = پندر = بندر شده است - ناشر] و آن کوهی است طبیعی ارتفاع چندانى ندارد و یکطرف آن دامنه‌دار است و منتهی بصحرا میشود و اطراف دیگرش اتصال بکوه دیگر دارد ولی جوانب آنرا از سنگ گچ برج و بارو ساخته بوده‌اند که از یورش دشمن مصون ماند، اکنون از آن سدها جز آثاری باقی نیست و بر سر آن کوه که وسط قلعه باشد چاهی است بسیار عمیق مربعاً حفر شده که چهارده ذرع دور دهن آنست و عمق آنرا قریب یکصد ذرع یافتیم و آب ندارد و اگرچه الحال بی‌آبست ولی معلوم است که آب داشته زیرا که اطراف آن چاه آثار حوض و منبع که از صاروج و آجر ساخته بوده‌اند میباشد، و نسوان فاحشه مقصره واجب‌القتل را در آن برده می‌افکنند، و دو چاه دیگر در آن قلعه هست ولی قطر آنها کمتر است از چاه مذکور» انتهی، - و مرحوم سر پرسی سایکس انگلیسی در سفرنامه خود موسوم به «ده هزار میل در ایران» (ترجمه فارسی ج ۲ ص ۱۶۲) در خصوص این قلعه گوید: «آثار قلعه بزرگی نیز موسوم بقلعه بندر در این شهر [یعنی شیراز] دیده میشود که دارای دو چاه عمیق سنگ آهکی است و تا این اواخر هرزنی را که در حین ارتکاب زنا دستگیر میکردند دریکی از آنها می‌افکنند، این قلعه محققاً قبل از ظهور اسلام بنا شده زیرا حجاریه‌ای آن تقریباً نظیر حجاریه‌ای مرودشت است»، - (حاشیه علامه قزوینی).

شخصی عمارتی میکرد در آن زمین و ناگاه مطلع شد بر وی و در گور نظر کرد و مردی بزرگ، دراز بالا دید که مدفون بود و جامه و سلاح خود در دست داشت و خاتمی داشت که در وی نوشته بود اسم و نسب وی. پس او بشناختند و تربت او را مزاری گردانند و زیارت او را اثری ظاهر است که تجربه کرده و سوگند خوردن در آنجا را بزرگ داشته‌اند.

فقیه نجم‌الدین محمود بن الیاس

طبیعی مقبول الروایه بود که هرچه میگفت می‌دانست که از کجاست و از علماء زمان و فضلاء اعیان بود و در علوم ادیان و فنون ابدان ماهر بود و ممارست اقسام علوم کرده بود و از همه فنون حظی داشت و فن طب بر او غالب بود و شهرتی در طب داشت و میگویند در مطب سابق بر سابق میداشت مقدم^{۱۸۰} و رعایت جانب صلحا و فقرا بجای می‌آورد و گاه بود که معلوم میداشت که درویشی قدرت خریدن دوا ندارد کسی همراه میکرد تا میخرید و تسلیم او میکرد و او را تصانیف معتبر جامعه^{۱۸۱} هست و از آنها یکی کتاب حاوی است^{۱۸۲} و شرح فصول بقراط و رشیدی و کتاب اسرار النکاح و در دیباجه آن ورقی چند

۱۸۰- قیل مهماجلس للتداوی قدم الاسبق فالاسبق - (شدالازار). ترجمه واقعا ابتر و نارساست.

۱۸۱- مد: معتبر و جامعه.

۱۸۲- کتاب الحاوی و علم التداوی (شدالازار).

رجوع شود بکشف‌الظنون در تحت همین عنوان «الحاوی فی علم التداوی»، صاحب فارسنامه ناصری ۲: ۱۴۱ ازین کتاب به «حاوی صغیر» تعبیر نموده و از «حاوی» معروف محمد بن زکریای رازی به «حاوی کبیر»، و این باید اصطلاحی مخصوص باشد والا معروف در عموم کتب طبقات اطباء و فهرس کتب و غیره نام کتاب رازی «الحاوی فی علم التداوی» است نه «حاوی صغیر»، - از کتاب الحاوی فی علم التداوی نسخ متعدده موجود است از جمله نسخه در موزه بریطانیه در لندن، و نسخه دیگری در گوتا (آلمان) که تاریخ کتابت آن سنه ۷۳۷ است، و نسخه دیگری در کتابخانه لیدن (هلاند)، و نسخه دیگری در کتابخانه آستان قدس رضوی در مشهد که مؤلف فهرست آن کتابخانه ج ۳ ص ۲۵۳ سهو بسیار عظیمی نموده و آنرا بمحمد بن زکریای رازی نسبت داده است، (حاشیه علامه قزوینی).

در عشق نوشته است که دلالت میکند بر آنکه او را عشق الهی بوده است و از مردیات نفسانیه مخلص ساخته.

بیت

گر عشق نبودى و غم عشق نبودى
چندین سخن نغز که گفتمی که شنودى^{۱۸۳}
متوفى شد در سال هفتصد و چیزى و او را در رباط خود
مدفون گردانیدند رحمة الله علیه.

مولانا جلال الدین احمد^{۱۸۴}

طیبی فاضل و کامل بود که نزد حکام مقرب و دوستدار بود^{۱۸۵} و اموال خویش بر صوفیه نفقه میکرد و مجالس و محافل از برای علما و فضلا می ساخت و اطعام فقیران و اکرام مسکینان بجای می آورد و سخن خوش با خلق می گفت و وقت ایشان خوش میکرد و او را دیوانی هست که جمع کرده است در آن اشعار عربیات و فارسیات و ملمعات در غایت لطافت و چون تمام گشت نسخه ها از آن می نوشتند و استفاده از آن میکردند و او را فرزندان روزی شد که موسوم شدند بدرجه اهل کمال و هر یکی از ایشان از مردان فاضل گشتند و بیتمی چند بعربی فرموده است که معنی آن این است.

در حقیقت بندانم تو طیبی یا من
من تحیر بقیاس آورم و ظن بخیال^{۱۸۶}

۱۸۳- و کتاب اسرار النکاح و فی دیباجته اوراق فی العشق تدل علی انه کان محظوظاً من العشق الالهی المخلص عن المردیات النفسانیة و مما اورده فی:

تردد انفس المحب دلائل علی کنه ما اخفاء من الم الحب
اذا خطرات الحب خامرن قلبه تنفس حتی ظل منصدع القلب
(شدالازار).

۱۸۴- مولانا جلال الدین احمد بن یوسف بن الیاس (شدالازار).

۱۸۵- الطیب الفاضل الادیب الکامل کان مجیباً الی القلوب، مقرباً لدی الملوك (شدالازار).

۱۸۶- کتب کل من اولی الفطنة و الادب نسخة منه بحل الذهب، و رزقه الله

و در جای دیگر بفارسی آورده است در دیوان.

شد روز جوانی جبرالله عزاک^{۱۸۷}

آمد شب پیری انعم الله مساک

ای دهر هر آنکه دل بمهر تو نهاد

این است جزاش احسن الله جزاک

و مدفن او در رباط معموره خود اوست - رحمت الله علیه^{۱۸۸}.

شیخ عزالدین اصفهانی

حافظ قرآن بود و تجوید نیکو میدانست و ترسی و گریه و تضرع و دعائی داشت و صحبت مشایخ کبار یافته بود و علماء ابرار دیده بود و در زاویه خویش بتلاوت کلام الله مشغول بود و تعلیم فرزندان مسلمانان می کرد و نصف آخر شب زنده میداشت و در آخر عمر مدتی نابینا شد^{۱۸۹} و بعد از چند وقت بینا گشت و مصحفی بدست خود بنوشت و متوفی شد در سال هفتصد و نود از هجرت و او را در زاویه خود در سر کوچه زندان دفن کردند.*

شیخ عزالدین مسعود^{۱۹۰}

شیخی صوفی نیکو سیرت بود و لطفی و محاورتی داشت و از

اولاداً موسومین بالكمال من افاضل الرجال، و من جملة ما بقى على ذكرى من شعره:
 انت طبيب فى الحقيقة ام انا تعيرت حتى لست ادرى معينا
 خيالك فى عيني اذا كنت نائما و فى القلب عند الانتباه توطننا
 فتعسد عيني القلب عند انتباهها و يغبط قلبى العين حين توسنا
 فوادى نيران و عيني لجة و قد اخذت قلبى و عيني مسكنا
 لئن الف الايام بينى و بينكم فلا اشتكى البين الذى كان بيننا
 (شدالازار).

۱۸۷- جها: صباک.

۱۸۸- تاریخ فوت و محل دفن وی در شدالازار چنین آمده است:

توفى فى سنة اربع و اربعين و سبعمائة و دفن فى رباطه فى جوار عمه
 رحمة الله عليهم.

۱۸۹- يقوم حين يبقی نصف الليل اولئله فيدرس لكتاب الله و عمى فى آخر
 عمر مدة - مد: و نصف آخر شب زنده میداشت تا سه يك از شب میگذشت!

* ودفن فى زاويته على رأس سكة السيحانيين (شدالازار).
 ۱۹۰- الشيخ عزالدین ابو طاهر الابوسعيدى (شدالازار).

فرزندان شیخ ابوسعید ابوالخیر بود و او را نظمی فایق و سخنی لایق بود و وعظ میگفت و نصیحت ملوک میکرد و سخن درشت با حکام میگفت و تواجدی و استغراقی داشت و حکایات غریبه او را بود که در آفاق ذکر آن میکردند و مرقد او را در زاویه خود او کردند.^{۱۹۱}

بی بی زاهده خاتون^{۱۹۲}

صالحه متعبده بود و در نیت مخلصه که اتابک بزابه او را بزنی ستد و چون سلطان البارسلان بر فارس غالب گشت شهر شیراز از سلجوقیه باز ستد و اتابک بزابه را والی شهر شیراز گردانید و او در این کار بود که سلغریه غلبه کردند در سنه ثلاث و اربعین خمسماه^{۱۹۳} پس اتابک بزابه را در اصفهان بکشتند

۱۹۱- مد: و مرقد او در زاویه خود است - و مرقد بزایه الشیخ عزالدین لمصافاة کانت بینهما رحمة الله علیهم (شداالازار).

۱۹۲- الست زاهده خاتون - (شداالازار) - در نسخه م در حاشیه در مقابل این عنوان بخطی الحاقی غیر خط کاتب اصل نسخه نوشته اند (بقعه و مزار خاتون مشهور بخاتون قیامت) حاشیه علامه قزوینی.

۱۹۳- جمله از ستاره تا اینجا در هر سه نسخه بعینه بهمین نحو است بی هیچ اختلافی و تفاوتی، و در ترجمه فارسی این کتاب نیز فقره معادله این جمله عیناً ترجمه تحت اللفظی همین عبارت است بدون هیچ کم و زیادی، بنابراین پس معلوم میشود که هیچ تحریف و تصرفی از نسخ در این جمله روی نداده است و هرچه در متن مسطور است از قلم خود مؤلف جاری شده بوده است، و معذک در همین جمله کوتاه دو سطر سه غلط تاریخی بسیار بزرگ فاحش واضح روی داده است که شخص از ملاحظه آنها غرق دریای حیرت و تعجب میگردد که چگونه ممکن است شخص فاضل ادیب عالمی که تالیفی باین نفیسی از تراجم مشاهیر رجال شهر خود بیادگار گذارده تا این درجه از تاریخ وقایع مشهوره دنیا و سرگذشت طبقات مختلفه ملوک و سلاطین و روابط صلحی و جنگی ایشان با یکدیگر و سایر تحولات و تبدلات عظیمه اوضاع عالم بی اطلاع و باین اندازه تهیدست باشد که اینگونه اباطیل پریشان مضحک را که مثل عامیانه معروف «خسن و خسین هر سه دختران معاویه» در جنب آن بسیار حقیر و ناچیز است در هم بافته و در بطون دفاتر مخلد نماید، باری آن اشتباهات از قرار ذیل است: اولاً مؤلف گوید «وقتیکه سلطان الب ارسلان بر فارس غلبه کرد و آن ولایت را از دست سلجوقیان انتزاع نمود الخ»، و حال آنکه خود سلطان الب ارسلان از اشهر مشاهیر سلاطین سلجوقیه و دومین پادشاه بزرگ آن سلسله بود پس چگونه یک پادشاه سلجوقیه فارس را از دست سلجوقیان انتزاع نموده بوده است؟ بدیهی ←

و خاتون زاهده بفرستاد تا استخوان او جمع کردند و بشیراز آوردند و دفن کردند و خیلی ذخائر بر آن خرج کردند و عمار

است که مؤلف در ذهن خود مابین سلجوقیه و دیالمه خلط کرده و میخواست شاید «دیالمه» بگوید «سلجوقیه» گفته، یا شاید نمیدانسته که سلطان الب ارسلان خود یکی از مشاهیر سلجوقیه بوده است و خیال میکرده که سلجوقیه قبل از دیالمه بوده‌اند و الب ارسلان از دومیها بوده، وثانیاً مؤلف گوید که «سلطان الب ارسلان بعد از آنکه فارس را از سلجوقیه [صح: از دیالمه] انتزاع نمود حکومت آنجا را پاتابک یزابه داد، و حال آنکه فتح فارس بدست الب ارسلان و انتزاع آن از دیالمه در سنه ۴۵۹ روی داده و ابتدای حکومت اتابک بوزابه برفارس از جانب سلطان مسعود بن محمد بن ملکشاه بن الب ارسلان (نه از جانب الب ارسلان) در سنه ۵۳۲ بود. یعنی هفتاد و سه سال بعد از فتح فارس بدست الب ارسلان، و اتابک بوزابه در آن تاریخ یعنی در موقع فتح فارس بدست سلطان الب ارسلان شاید هنوز متولد هم نشده بوده است! و ثالثاً مؤلف گوید که اتابک بوزابه از آنگاه که الب ارسلان فارس را از سلجوقیه [= از دیالمه] انتزاع نمود و حکومت آنجا را باو سپرد تا وقت خروج سلغریان در سنه ۵۴۳ وی همچنان در حکومت فارس باقی بود، و حال آنکه فتح فارس بدست الب ارسلان چنانکه گفتیم در سنه ۴۵۹ بوده و خروج سلغریان چنانکه مؤلف و دیگران همه گفته‌اند در سنه ۵۴۳، و مابین این دو تاریخ هشتاد و چهار سال فاصله است در صورتیکه حکومت بوزابه بر فارس باجماع مورخین فقط ده سال بوده است لاغیر و ابتداء آن از سنه ۵۳۲ بوده است از جانب سلطان مسعود بن محمد بن ملکشاه بن الب ارسلان و انتهاء آن در سنه ۵۴۲ که در این سال اتابک بوزابه در جنگی که مابین او و سلطان مسعود مذکور روی داد بدست همان سلطان در موضعی مابین اصفهان و همدان موسوم بمرج قراکین کشته شد، - رجوع شود نیز برای ترجمه زاهده خاتون بشیراز نامه ص ۴۵-۴۶، و فارسنامه ناصری ۲: ۱۵۵، - در ترجمه فارسی کتاب حاضر بتوسط پسر مؤلف عیسی بن جنید در اینجا بعد از ترجمه زاهده خاتون ترجمه ذیل را علاوه دارد و این علاوه گویا از خود مؤلف کتاب حاضر بوده که بعدها در بعضی نسخ متأخره الحاق کرده بوده نه از مترجم چه او همیشه چیزهایی را که از خود علاوه کرده این عبارت را قبل از آن افزوده: «مترجم گوید» و اینجا چنین عبارتی ندارد، باری ترجمه مزبور اینست از روی نسخه خطی مرحوم شعاع‌الملک شیرازی (متن چاپی در اینجا مغلوط است): «و در همسایه او [یعنی در همسایگی قبر زاهده خاتون] خاتون کردوچین از محبان فقراء و مخلصه صاحب خیر بود و تربیت علما و فضلا بجا میآورد و آثار خیرات او تا امروز باقی است که بسیار مردم از فیض عام او بهره میبرند و خاص و عام بخشش از او می‌یابند از طلبه و حفاظ و غیر ایشان از عباد و زهاد مبادم صنوف خیرات او میشتابند [خط: می‌ستانند] و مدفن او در همسایه بی‌بی زاهده خاتون است» انتهی، - راقم سطور گوید مقصود شاهزاده کردوچین خاتون از شاهزادگان معروف مغول است که مادرش ایش خاتون سابق- الذکر دختر اتابک سعد بن ابوبکر بن سعد بن زنگی بود و پدرش منکو تیمور بن هولاکوبن تولی بن چنگیزخان، وی ابتدا در حدود سنه ۶۸۳ در حباله سلطان جلال‌الدین سیورغتمش ششمین پادشاه سلسله قراخانیان کرمان درآمد و پس از قتل

بسیار بر آن وقف کرد و تولیت آن بامام حنفی داد. بعد از آن او را فکری در قضیه عارض گشت و باز تولیت به شافعی مذهب داد و میگویند خیلی خیرات^{۱۹۴} روزی او می‌گشت و زیارت کردن او به تیمن و تبرک نیکو می‌آید و در همسایه او خاتون کوردوچین از محبان فقرا و مخلصه صاحب خیر بود و تربیت علما و فضلا بجای می‌آورد و آثار خیرات او تا امروز باقی است که بسیار مردم از فیض عام او بهره میبردند و از خاص و عام بخشش و انعام او می‌یابند و طلبه و حفاظ و غیر ایشان از عباد و زهاد دمبدم اقسام صنوف خیرات او می‌ستانند و مدفن او در همسایه مادرش بی‌بی زبیده خاتون است^{۱۹۵}.

شهرش در سنه ۶۹۳ چندین شوهر دیگر کرد که آخرین آنها امیر چوپان معروف بود، وی زنی بسیار خیر و نیک‌فطرت بود و در شیراز ابنیه خیریه بسیار مهمی طرح افکند از جمله مدرسه مجللی موسوم بمدرسه شاهی بنا نمود و موقوفات بسیار نفیس بر آنها وقف کرد، صاحب تاریخ و صاف که معاصر این خاتون بوده در کتاب مزبور ص ۶۲۳ - ۶۲۷ وصف بسیار مبسوط مفصل دقیقی ازین مدرسه و سایر ابنیه خیریه و صدقات‌داره و رقبات جاریه و موقوفات مخلده این شاهزاده خاتون می‌کند که بسیار ممتع است، شاهزاده کوردوچین بتصریح صاحب مجمل فصیح خوفاً در سنه هفتصد و سی و هشت در شهر سلطانیه وفات یافت و نعش او را از آنجا بشیراز برده در آنجا در مدرسه که خود ساخته بود دفن کردند (برای مزید اطلاع از سوانح احوال شاهزاده کوردوچین رجوع شود بسمط‌العلی للحضرة العلیا تألیف ناصرالدین منشی کرمانی در تاریخ قراختائیان کرمان نسخه عکسی کتابخانه ملی طهران ورق ۱۰۸ ببعد، و جامع‌التواریخ رشیدالدین فضل‌الله وزیر در قسمت هولاکو در فصل راجع باولاد واعقاب او و نیز در اواخر فصل راجع بتاریخ قوبیلای قآن ص ۵۵۶ و ۵۵۷ از طبع بلوشه، و تاریخ و صاف ص ۲۲۳، ۲۹۱، ۲۹۶ م، ۲۹۵، ۶۲۳ - ۶۲۷، و تاریخ گزیده ص ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۵، و ذیل جامع‌التواریخ از حافظ ابرو ص ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۴، و تاریخ آل مظفر از محمود گیتی یا کتبی ص ۶۲۵، و روضة‌الصفا و حبيب‌السیر در فصل قراختائیان کرمان)، حاشیه علامه قزوینی.

* جها: و خاص و عام بخشش و ازو مییابند از طلبه و حفاظ و غیر ایشان از عباد و زهاد دمبدم بصوب خیرات او میشتابند. مد: از عباد و زهاد و مبادم اقسام صنوف خیرات او می‌ستانند. متن با ملاحظه عبارات نسخه شعاع‌الملک که مدتی در تصرف علامه قزوینی بوده و در شماره ۱۹۳ بدان اشارت رفته تصحیح گردید.

۱۹۴- جها: بشافعی مذهب داد و حضرت مولای اعظم اعلم سلطان‌القضاة فی عصر مجدالاسلام کفیل مصالح‌المسلمین ابی ابراهیم اسمعیل بن یحیی بن نیک روزابن فضل‌الله ربیع‌الفالی‌النسرانی میگویند که خیلی خیرات.

۱۹۵- همانطور که قبلاً یاد شد مرحوم علامه قزوینی چنین مینگارند: مترجم

مولانا ظهیرالدین^{۱۹۶}

پیشنماز مسجد فخری بود و خطابت مسجد عتیق شیراز داشت و او را مقامات و کرامات بود و میگویند که امام ابدال بود. چنانچه روایت کرده‌اند از وی که گفت شبی نماز شام در محراب مسجد عتیق می‌گزاردم پس چون سلام نماز از دست راست بدادم^{۱۹۷} منبر و استونها تمام نیافتم و حظیره اولیا دیدم که در آنجا هفت مرد بودند که ایشان را سیمای ابدالان بود بدانستم که ایشان از جمله اولیاءالله‌اند بعد از آن سلام از دست چپ دادم و نظر کردم، منبر و ستونها بحال خود دیدم که میان من و ایشان حائل شد پس در نفس خود گفتم ای کاجکی^{۱۹۸} من از آنها بودمی که ایشان اقتدا کردند بمن و تمنا کردم که کاجکی من با ایشان هم صحبت بودمی پس همه شب درین فکر و تمنا بروز کردم^{۱۹۹} چون روز شد درویشی درآمد و گفت جماعت درویشان انتظار تو میکشند. من برخاستم و با او بنزد ایشان رفتم چون نظر کردم بشناختم و سلام کردم و حال آنکه در میان ایشان زنبیلی بود که در آن پاره‌های نان بود و انداخته‌های طعام، از آن چیزی که درویشان از در خانه‌ها فرا میگیرند. پس گفتند ای مولانا پیش آی و از این طعام با ما چیزی بخور پس بنشستم و با ایشان چیزی بخوردم بعد از آن گفتند ای مولانا بدان که ما دوش بتو

همیشه چیزهایی که از خود علاوه کرده این عبارت را قبل از آن افزوده (مترجم گوید). باید اضافه کرد که نظر علامه فقید در همه جا صادق نیست چه در بسیاری از موارد مترجم کتاب مطلبی را از خود اضافه کرده و عبارت مترجم گوید را نیز ذکر نکرده است. یکی از موارد همین جاست که از (و در همسایه تا آخر شرح حال از خود مترجم است).

۱۹۶- الامام ظهیرالدین ابو عبدالله الخطیب امام المسجد الفخری (شدالازار).

۱۹۷- فلما سلمت عن یمینی فقدت المنبر والاسطونات كلها (شدالازار).

۱۹۸- جها: کاشکی.

۱۹۹- ترجمه بکلی نارسا و جمله ابتر و نامفهوم است برای استحضار عین

عبارت شدالازار نقل میشود:

فقلت فی نفسی لیت شعری انهم ممن اقتدوا بی فی الصلوة ام لا وتمنیت ان لو کان لی معهم صحبة فبت اللیلة فی تلك الفكرة فلما اصبحت جاءنی فقیر فقال ان جماعة من الفقراء فی المسجد ينتظرونک فمشیت معہ (شدالازار).

اقتدا کردیم در نماز و تو نفس خود را خوش کن و امروز با ما چیزی خوردی تا خاطرت خوش گردد و میگویند پس از آن قطب گشت^{۲۰۰} مترجم کتاب گوید: شبی دیدم در خواب که در سر برجی از برجهای سور شیراز بودم و بیرون خندق شخصی که مولانا ظهیر نام داشت سنگی در دست داشت در حال که مرا دید فرمود تو که باشی که در جای من بنشینی و آن سنگ بمن انداخت اما بمن نیامد بعد از آن جزوی چند با او بود و جزوی چند با من و میرفتیم تا ببالای طنبی از مدرسه خاتون کردوچین^{۲۰۱} او از پیش و من از عقب چون رسیدیم غلبه بسیار از طلبه و علما نشسته بودند و او پیش رفت ببالای صفا و من از عقب و او بنشست و من نیز بنشستم بعد از چند مدت حواله امامت و خطابت فخری بمن شد و خطابت مسجد عتیق باو رحمت الله علیه^{۲۰۲}.

امیر یعقوب بن لیث^{۲۰۳}

از ملوک صفاریه شیراز بود و در بدایت حال صفاری میکرد.

۲۰۰- درباره محل قبر وی در شدالازار چنین آمده است:
و قبره خلف الجدار القبلی من المسجد علی جانب الطريق یری علیه النور فی الیالی رحمة الله علیهم.

۲۰۱- مد: طنبی از مدرسه خزا کردوچین.

۲۰۲- عبارت تاحدی مشوش است از جهت حفظ امانت و برای مزید اطلاع عبارات نسخه بها نیز نقل میگردد: رفت ببالای صفا و من از عقب او و او بنشست و من بنشستم. بعد از آن چند مدت حواله امامت و خطابت مسجد عتیق بمن و خطابت مسجد فخری باو داد رحمة الله علیه.

۲۰۳- الامیر یعقوب بن اللیث (شدالازار) - مد بها: امیر عمرو بن لیث. چنین است عنوان در هر سه نسخه، ولی در تحت این عنوان ترجمه مخلوط و درهم برهمی از یعقوب بن اللیث و برادرش عمرو بن اللیث ذکر کرده که از ابتدا تا انتها سراسر مشحون است از اغلاط و اوهام و اشتباهات تاریخی بسیار عجیب فاحش، مثل اینکه سلطنت یعقوب (۲۵۳-۲۶۵) را بعد از سلطنت عمرو (۲۶۵-۲۸۷) فرض کرده و یعقوب را دومین صفاریان پنداشته، و خلافت معتز (۲۵۲-۲۵۵) را بعد از خلافت معتمد (۲۵۶-۲۷۹) دانسته، و تولیت معتمد عمرو لیث را ببولایات ماوراءالنهر در سنه ۱۹۹ نگاشته و حال آنکه معتمد در آن تاریخ متولد هم نشده بوده چه ولادت او در سنه ۲۴۲ یعنی چهل و سه سال بعد از تاریخ مذکور بوده، و مثل اینکه گوید یعقوب بغداد را تسخیر نمود و حال آنکه اصلاً و ابداً چنین چیزی واقع نشده و هیچکس چنین مطلب باطلی روایت نکرده، - باری چون این فصل

اما متکبری جبار بود چنانکه روزی با عم خود میگفت هرچند که فکر میکنم در حال و امر خود این کار دون لایق من نیست که من عمر صرف آن کنم گفت چه کار لایق تو است گفت میخواهم که شرفی و صیتی و آوازه در دنیا پیدا کنم پس توجه بخراسان کرد^{۲۰۴} و خدای تعالی مراد او بداد و غالب شد بدین دیار و ملوک را بقهر و اجبار مدین ایشان مسخر گشت^{۲۰۵} تا بکرمان و فارس رسید و از آنجا به رود جیحون و بری رفت^{۲۰۶} و از آنجا به سجستان، بعد از آن، مریض گشت و طبیبان از دوا کردن عاجز شدند. پس کسی را بنزد عبدالله تستری فرستادند چون آن شخص حاضر شد التماس دعائی از او می کرد عبدالله تستری دست دعا برداشت و گفت بار خدایا خواری معصیت دیدی پس عز طاعت ببین و او را فرجی بده پس در ساعت نشر خیر و بسط عدل از او ظاهر گشت و بنیاد خیرات و مبرات بنهاد و میگویند رجوع بشیراز کرد و در شیراز متوفی شد و در برابر بقعه شیخ جعفر حذاء قبر اوست واصح آنست که اهل توارینخ میگویند در شهر جندی شاپور^{۲۰۷} وفات کرد و میگویند پسر او در مسجد عتیق شیراز

مندرج در نسخه م تار و پودش همه از هدیانههای پریشان و ژاذهای مالیخولیائی بافته شده بود و در درج آن هیچ فایده مطلقاً و اصلاً جز اغراء بجهل و اضلال قراء و تخلید کذب متصور نبود و علاوه بر همه اینها معلوم نبود که این فصل را اصلاً که نوشته و در این کتاب گنجانیده بوده است چه آنچه مؤلف کتاب حاضر درین خصوص نگاشته قطعاً همانست که در نسختین ب ق مندرج است و ما آنرا در متن بطبع رسانیده ایم لهذا باین ملاحظات ما در این ترجمه حال از ذکر اختلاف قراءات نسخه م بکلی صرف نظر کردیم، (حاشیه علامه قزوینی).

۲۰۴- جها: پس از چند مدت بخراسان رفت.

۲۰۵- جها: و غالب شد بر آن دیار و ملوک را قهراً و جبراً مسخر میکرد - فتوجه الی الخراسان و اعطاه الله مناه حتی غلب تلك الدیار و دانت له الملوك بالقهر والاختیار (شدالازار).

۲۰۶- مد: و از آنجا به رود جیحون بری رفت.

۲۰۷- مد: جها - نیشاپور -

- تصحیح قطعی از روی عموم مآخذ دیگر، باجماع مورخین یعقوب بن اللیث در جندی شاپور (که شهر مشهوری بوده است در خوزستان و اکنون نیز خرابه های آن اندکی در جنوب شرقی دزفول مشهود است و در نقشه های معتبر نیز جای آن نشان داده شده است) وفات نموده است و در این باب اصلاً و ابداً اختلافی بین ایشان نیست.

مدفون است و سجاده او را در ستونی از ستونهای مسجد عتیق نشان میدهند. غرض که صیت و آوازه در میان خلایق چنانچه میخواست شد ببرکت خیرات و مبرات و نشر عدل و راستی رحمت الله علیه^{۲۰۸}.

۲۰۸- درباره تاریخ و محل وفات وی در شدالازار چنین آمده است:
و ذکر فی التواریخ انه مات بجندیسابور فی سنة خمس و ستین و مائتین و هوالصحيح، و ينسب الیه اشعار بلیغة منها:

سلام علی اهل القبور الدوارس	کانهم لم یجلسوا فی المجالس
ولم یشرّبوا من یارد الماء شربة	ولم یاکلوا من کل رطب و یابس
سلام علی الدنيا و طیب نعیمها	کان لم یکن یعقوب فیها بجالس

و بعذاء الحذاء قبر اشتهر انه ذاک و لعله واحد من قومه رحمة الله علیهم.
خلای مابین مورخین نیست که یعقوب در ماه شوال سال دویست و شصت و پنج وفات یافته است، فقط روز آنرا بعضی چهاردهم و بعضی نوزدهم و بعضی بیستم ماه مذکور ضبط کرده اند، و این فقره که یعقوب لیث اشعار عربی گفته باشد ظاهراً باید بکلی بی اصل و افسانه باشد چه بتصریح تاریخ سیستان که در خصوص تاریخ صفاریان قطعاً از مآخذ بسیار قدیمی معاصر یا قریب العصر با آن طبقه استفاده نموده بوده یعقوب اصلاً و ابداً زبان عربی نمیدانسته و نمی فهمیده است، رجوع شود بدو حکایت راجع باین مطلب در کتاب مزبور چاپ آقای ملک الشعراء بهار ص ۲۰۹ و ۲۲۰ - ۲۲۱، و معذلک مسعودی در مروج الذهب که فقط قریب هفتاد سال بعد از یعقوب تألیف شده در فصل خلافت المعتمد علی الله سه بیت بر همین وزن و قافیه اشعار متن کتاب حاضر باو نسبت داده که عین آنها در حاشیه بعد مذکور خواهد شد، و لابد این ابیات از زبان او و بلسان حال او گفته شده بوده است نه آنکه شخص خود او گفته باشد چه ظاهراً شکی در صحت قول صاحب تاریخ سیستان و دو حکایت مزبور نمیتوان نمود.

بیت اخیر این ابیات را ابن خلکان در شرح احوال یعقوب لیث ۴۸۲:۲ نقل کرده ولی نسبت بیعقوب نداده بلکه گوید: «قال ابو الوفاء الفارسی رأیت علی قبر یعقوب بن الیث صلیفة و قد کتبوا علیها:

ملکت خراسانا و اکناف فارس	و ما کنت من ملک العراق بایس
سلام علی الدنيا و طیب نعیمها	اذا لم یکن یعقوب فیها بجالس

و مسعودی نیز در مروج الذهب در خلافت المعتمد علی الله سه بیت بهمین وزن و قافیه بیعقوب نسبت داده و عین عبارت او اینست: «و یقال ان یعقوب بن الیث قال فی سفرته هذه ابیاتا فی مسیره و انه خرج منکراً علی المعتمد و من معه من الموالی اضاعتهم الدین و اهمالهم امر صاحب الزنج فقال:

خراسان احویها و اعمال فازس	و ما انا من ملک العراق بایس
اذا ما اموردین ضاعت و املت	و رثت فصارت کالرسوم الدوارس
خرجت بعون الله یمناً و نصرة	و صاحب رایات الهدی غیر حارس»

(حاشیه علامه قزوینی)

نوبت ششم: مسجد عتیق و حوالی آن^۱

اما در فضل مسجد جامع هیچ شکی نیست^۲ که مسجد عتیق فاضلترین امکنه است از برای اجابت دعوات و قضای حاجات مسلمین و مسلمات.

و بدانکه^۳ در همه شهرها محل اجابت دعاء مسجد جمعه است نزد منبر و این مسجدی قدیم است و آنکس که بانی آن بوده مخلص بوده و گویا از مال حلال بنای این مسجد شده است. قاضی ناصرالدین بیضاوی فرموده است در نظام التواریخ که مسجد عتیق از بناهای عمرو بن لیث است^۴ و میگویند که چون اساس وی و پای بست و ستون ساختند پس طلب چوبها می کردند و معد و مهیا میداشتند. بعد از آن گفتند پیرزنی در سروستان بستانی دارد و چوب بسیار در آن حاصل کرده از اموال حلال. پس بفرستادند تا او را بیاوردند مگر از وی بخرند پیرزن گفت بها بکنید چون بها بکردند گفت چوبها ببرید چون ببریدند گفت حالیا بکشید تا من نظر در بها بکنم. بعد از آن چوبها بکشیدند بستونها و دیوارها. پس گفتند با پیرزن بها بستان. گفت حالیا

۱- للجامع العتیق و ما فی حوالیه - المسجد الجامع العتیق. شدالازار

۲- مد: اما فضله مسجد جامع هیچ شکی نیست.

۳- مد: بدیگر.

۴- این فقره در نظام التواریخ در اوایل فصل راجع بصفاریان در شرح سلطنت

عمرو بن الیث مذکور است (چاپ حیدرآباد دکن ص ۵۶)، و عین عبارت او اینست:

و از آثار وی (یعنی عمرو بن الیث) مسجد جامع شیراز مانده است، انتهی.

بپوشید پس غلامان^۵ بکار داشتند و بپوشانیدند و سقفها تمام کردند. پیرزن گفت مرا هیچ حاجتی بدین بهای چوب نیست بدرستی که من آنرا در راه خدای تعالی دادم پس خبر بعمرو لیث رسید بخشم رفت و گفت بهای چوب بستان و اگر نه چوبها بردارند و خراب کنند^۶. پس آن صالحه بیامد و گفت ای امیر از برای که این خانه بنا کرده گفت از برای خدای و امید به ثواب او و طلب رضا. پیرزن گفت من نیز امید ثواب خدای دارم و طلب رضای او میکنم. پس امیر بگریه افتاد^۷ و او را رها کرد و میگویند که استاد بنای^۸ این مسجد از اولیاءالله بوده است. چون وضع اساس محراب میخواست که بسازد یکی از قوم متعرض او می شد که تمام محاذات برابر کعبه نیست. پس استاد وی بگرفت و خانه کعبه ویرا بنمود که در برابر است و چون اتابک پادشاه شیراز گشت بفرمود تا دو حلقه از نقره بساختند و بمکه شریفه فرستاد و از شرفای مکه معظمه درخواست کرد تا آن دو حلقه از بهر او بفرستادند و آن هر دو حلقه در مصراع این درآویخته اند که مشهور^۹ است به آن و میگویند که هر دو حلقه در کعبه است که برکات دست بسیاری از اولیاءالله به آن رسیده است و در این مسجد دارالمصاحف است که مشهور است بدفتر عثمان^{۱۰} و در آنجا مصحفها و جزوات بسیار هست که بخط اهل البیت و صحابه و تابعین رسیده و از جمله مصحف بخط شریف امیرالمؤمنین علی علیه السلام و بخط امام حسن و بخط امام علی بن الحسین زین العابدین و بخط امام جعفر صادق و غیرهم صلوات الله علیهم اجمعین و مصحفی بود بخط عثمان و بر آن اثر خون او بود پس در ایام فتنه نایافت شد و هیچ کس بر آن مطلع نشد^{۱۱}.

۵- جها: استادان

۶- قال تقبل ثمنها و الا تقلعونها من مکانها (شدالازار).

۷- جها: پس آن پادشاه نیک اعتقاد عادل بگریه افتاد.

۸- مدجها: بنا کردن - و قيل ان استاده البناء كان من اولیاءاله (شدالازار).

۹- فجعلهما فی مصراعی الباب المشهور بهما (شدالازار) - جها: مشهور است بمزار بی بی عتیق و هیچ شکی نیست که هر دو حلقه در کعبه است.

۱۰- جها: قبر عثمان.

۱۱- و فی هذا المسجد دارالمصاحف فیها الجوامع و الاجزاء بخطوط

و این مسجد همیشه از اولیاءالله خالی نمی باشد و دعا کردن در وی مرجو است باجابت ربنا آتنا فی الدنیا حسنه و فی الاخره حسنه و قنا ربنا عذاب النار.

روضه متبرکه ابو عبدالله سید امیر احمد بن امام موسی الرضا علیهما التحیه و الثناء^{۱۲}

میگویند اهل تاریخ^{۱۳} که حضرت سید امیر احمد موسی الرضا در ایام خلافت مأمون بعد از وفات برادر بزرگوار بقتال مجوسان بشیراز نزول فرمود^{۱۴} و بدانکه حضرت سید امیر احمد بن موسی الکاظم^{۱۵} اجود برادران بود^{۱۶} و میگویند که هزار بنده از مال خود در راه خدا آزاد فرمود و میگویند^{۱۷} که چون امیر احمد بشیراز

الصحابه والتابعین کثیراً و فیہ مصاحف بخط امیر المؤمنین علی و الحسین و علی بن الحسین و جعفر و غیرهم و کان فیها مصحف بخط امیر المؤمنین عثمان و علیه اثر دمه فقد فی ایام فتنة ولم یطلع علیه، (شدالازار).

۱۲- السید الامیر احمد بن موسی بن جعفر بن محمد بن علی بن الحسین بن علی المرتضی رضوان الله تعالی علیهم اجمعین (شدالازار).
۱۳- مد: اول تاریخ.

۱۴- مد: حضرت سید احمد موسی الرضا در ایام مأمون بشیراز فرموده بود از وفات پدر بزرگوار از جانب پدر عالی مقدار الامام علی بن موسی الرضا علیهما التحیه و الثناء بقتال مجوسان بشیراز!!

- چها: حضرت سید امیر احمد بن موسی الرضا علیه التحیه و الثناء در ایام خلافت مأمون بشیراز نزول نمود بعد از وفات پدر عالی مقدار اعنی موسی الکاظم علیه التحیه و الثناء بقتال مجوسان بشیراز نزول نمود!! - قدم شیراز فتوفی بها فی ایام المأمون * بعد وفاة اخیه علی الرضا بطوس (شدالازار).

۱۵- مد: بدانکه علی بن موسی الرضا!!

۱۶- مد: اجود مر داناتر برادران بود - چها: اجود فرد برادران بود - و کان اجودهم و اراهم نفساً (شدالازار).

۱۷- مد: و میگویند که هزار بنده از مال خود در راه خدا آزاد فرمود و همین را نسبت بسید امیر احمد می کنند که هزار بنده آزاد فرموده - چها: و میگویند هزار بنده از مال حلال خود آزاد فرمود در راه حضرت حق سبحانه و تعالی و بهمین جهت آن حضرت را نسبت بسید امیر احمد اجود میگویند که هزار بنده آزاد فرموده - قد اعتق الف رقیه من العبید والا ماء فی سبیل الله تعالی (شدالازار) نظر باینکه عبارات ترجمه بسیار مشوش بود با توجه بمتن شدالازار عباراتی حذف گردید ولی از جهت حفظ امانت کلیه عبارات دو نسخه مد و چها در ذیل صفحه آورده شد.

تشریف آوردند شهید شدند^{۱۸} و هیچکس راه بمشهد معطر منور آن حضرت نمیبرد^{۱۹} تا زمان امیر مقربالدین مسعود بن بدر^{۲۰} قبر

۱۸- مد: چون امیر احمد بشیراز فرمودند شهید شد - و قیل استشهاد (شدالازار).

۱۹- مد: راه بقبر مبارک آن حضرت نمی‌بردند - ولم یوقف علی قبره (شدالازار).

۲۰- مد - چها - تا زمان امیر مقربالدین مسعود بن بدرالدین - یعنی امیر مقربالدین ابوالمفاخر مسعود ابن بدر یکی از دو وزیر اتابک ابوبکر بن سعد بن زنگی و یکی از دو رکن دولت او، و وزیر دیگر امیر فخرالدین ابوبکر بن ابونصر حوایجی مددوح سعدی است که در ص ۲۳۴ حاشیه ۳ مجملی از شرح احوال او گذشت، ترجمه مستقلی از این امیر مقربالدین مسعود بن بدر در جایی نیافتیم فقط در بعضی از کتب تواریخ اشاراتی بسوانح احوال او آمده که خلاصه آنها ذیلا نگاشته میگردد، از جمله در نظامالتواریخ قاضی بیضاوی در فصل راجع بسلطنت اتابک ابوبکر مذکور (ص ۸۹ از چاپ طهران) گوید: «و [اتابک ابوبکر] دو امیر داشت که قطب مملکت و مدار سلطنت [او] بودند: مقربالدین ابوالمفاخر مسعود و فخرالدوله والدین ابوبکر، مآثر و محامد ایشان و مشاهیر موقوفات و خیرات که در فارس از ایشان صادر شده ایشانرا شارحی تمام است، و این امیر مقربالدین مردی متعبد بود و هرگز در پی قصد کسی نمیرفت و هر وقت که بر اعادی دست یافتی جرم ایشانرا بعفو و اغماض مبدل کردی لاجرم در مضایقی که خلاصی از آن مستحیل می‌نمود بفضل یزدانی رهائی یافت و هرکس که در قمع او کوشید آخرالامر بفضیح‌ترین وجهی مقهور و مغذول شد» انتهی، - و در شیرازنامه در فصل راجع بوزراء همان اتابک ابوبکر مزبور گوید (ص ۵۹): «ذکر وزراء نامدار اتابک ابوبکر، هرچند امیان مملکت و نواب و عمال بارگاه سلطنت او بی‌شمار بودند اما اعتماد و استظهار بامیر اعظم سعید مقربالدین ابوالمفاخر مسعود و امیر فخرالدین ابوبکر داشت و در کلیات و جزئیات امور رجوع برای ایشان میفرمود، و امیر مقربالدین مسعود عظیم معتقد مشایخ و ائمه و صلحا بود و در بازار بزرگ مدرسه عالی بنا کرد و بمدرسه مقرب اشتها دارد، و محاذی مدرسه رباطی ساخته متصل بمسجد هتیک شیراز، و در جوار رباط دارالحدیثی و دارالشفائی [بنا] کرده و سقایه ساخته قبلی مسجد جدید که بعلو و فسحت آن در شیراز نیست و وقف بسیار بر آن وضع و تعیین فرموده این زمان مدرسه و سقایه در حال عمارت است و خلائق جهان از آن خیر متمتع و با بهره‌اند، تاریخ وفات او سنه خمس و ستین و ستمائة است» انتهی، - در اواخر سنه ۶۶۱ که فتنه عظیم اتابک سلجوقشاه بن سلغور شاه بن سعد بن زنگی در شیراز روی داد و سلجوقشاه تمامت شحنگان مغول مقیم شیراز را با زن و فرزند و خدم و حشم بر تیغ گذرانید و خانه‌های ایشان را آتش زد و بمجرد استماع این اخبار موحش هولاکو فرمان داد تا لشکری جرار از مغول و مسلمان و لشکرهای اصفهان و لرستان و یزد و کرمان بسرکردگی امیر التاجو برای فرونشاندن آتش آن فتنه بطرف شیراز حرکت کنند و سلجوقشاه از آوازه وصول آن لشکر خزانه که بود برگرفت و با لشکر حاضر بطرف سواحل دریای فارس بیرون رفت و جهازات سپها داشت تا اگر از مقاومت عاجز آید بر دریا زند و خود را بطرفی اندازد، چون

وی بیافتند و گنبدی بر سر قبر آن حضرت بساختند.
و روایت میکنند که قبر آن حضرت را چون یافتند حضرت را دیدند درست، که رنگ مبارك وی برنگشته و هیچ تغییر نیافته بود و کفن آن حضرت همچنان تازه بود و در دست وی انگشتی بود و بر خاتم شریف او نوشته بود (العزة لله احمد بن موسی)^{۲۱} پس آن حضرت را بشناختند و بر آن گنبد بساختند و بعد از آن اتابك ابوبکر بلندتر از آن کرد و در چند صباح نور از آن می تافت چنانچه^{۲۲} بسیار کس می دیدند بعد از آن ملکه معظمه و خاتون مفخمه خیره طیبه عابده متعجده تاشی خاتون^{۲۳} گنبدی

التاجو با آن لشکر عظیم بنزدیکیهای شیراز رسید امیر مقربالدین مسعود صاحب ترجمه با سادات و قضاة و ولایة و اکابر و مشاهیر و اعیان شیراز فوجی با اعلام و مصاحف و برخی با مطربان و آلات لهو و ساز و آواز مراسم استقبال بجای آوردند و بضاعت و انکسار پیش آمدند و از طوفان قهر آن لشکر و حشر ایشان بجودی استیمان پناهندند امیر التاجو ایشانرا استمالت کرد و آن حشر پرشور و شر را که برای قتل و غارت آستین برزده و دامن درچیده بودند از تعرض منع کرد و در تعاقب سلجوقشاه عازم سواحل شد، و بقیة حکایت سلجوقشاه و کشته شدن او و تمامت لشکریان او و انقراض دولت سلفریان و استقرار حکومت مغول در فارس بفایت مشهور و در عموم کتب تواریخ آن عصر مسطور است. مقصود ما در اینجا فقط اشاره باین فقره است که امیر مقربالدین مسعود در آن موقع بسیار خطرناک که بیم قتل عام اهالی شیراز و نهب و تاراج و تخریب تمام آن شهر میرفت شیراز را از آسیب لشکر خونخوار مغول نگاه داشت و شیرازیان بدین واسطه عظیم معتقد او شدند، و این وقایع باصع روایات در اواخر سنه ۶۶۱ الی اوایل سنه ۶۶۲ روی داده است (رجوع شود بجامع التواریخ و تاریخ و صاف و تاریخ گزیده و شیرازنامه و روضة الصفا و حبیب السیر و «ممدوحین سعدی» و غیرها همه در قسمت سلفریان در تاریخ سلجوقشاه مذکور)، (حاشیه علامه قزوینی).

۲۱- جمها: العزة لله احمد بن موسی الرضا -، وقیل وجد فی قبره كما هو صعیبا طری اللون لم یتغیر و علیه فاضة سابیغة و فی یده خاتم نقش علیه «العزة لله احمد بن موسی» درع مفاضه و فاضه زره فراخ و همچنین است درع سابیغة یعنی زره فراخ و دراز.

۲۲- جمها: چنانکه.

۲۳- مقصود تاشی خاتون مادر شاه شیخ ابو اسحق معروف است، صاحب شیرازنامه که معاصر این خاتون و پسرش شیخ ابو اسحق مزبور بوده راجع باین قبة که تاشی خاتون بر سر روضة منسوب باحمد بن موسی الکاظم (مشهور در عصر ما بشاه چراغ) بنا نهاده بوده قدری مفصل تر از کتاب حاضر سخن رانده گرچه نام صریح این خاتون را چون در حیات بوده تأدبا نبرده است، و عین عبارات او از قرار ذیل است، پس از شرح چگونگی پیدا شدن قبر احمد بن موسی بهمان کیفیت که

بلندتر از آن ساخت و در جنب آن مدرسه عالیه بنا کرد و مرقد

مؤلف کتاب حاضر بیان کرده گوید (ص ۱۵۰-۱۵۱): «و بدین منوال مشهد مبارک اشتهار یافته تا در این وقت بتاریخ سنه اربع و اربعین و سبعمائة حضرت علیه بلیس عهد و زمان ناشرة المعدلة و الاحسان مؤسسة مبانی الخیرات ممهد قواعد الحسنات از فواضل صدقات مقبولة بر سر روضه مقدسه او قبه عالی برآورده که در رفعت با چرخ چنبیری برابری میکند و چه جای آنست که اگر با قمه عرش و سطح کرسی همسری کند روا باشد، و مدرسه رفیع بآن ملاصق کرده و جماعتی از صلحا و عباد و متصوفه و گروهی از ائمه و علماء عظام هر یکی علی قدر حالهم و مراتبهم در آن بقعه شریفه مقرر فرموده و اکنون در مجموع مواضع و مشاهد بدین رونق مزاری معتبر و معمور کسی نشان نداده، امیدوارم که اثر قبول خیر بموقع ایام دولت فرزند نامدار و شهنشاه اسلام فرمان فرمای هفت اقلیم اسکندر ثانی بانی مبانی جهانبانی ظل الله علی الاطلاق جمال الدنیا و الدین شیخ ابو اسحق خلدالله ملکه برسد ان شاء الله وحده العزیز» انتهى، - و ابن بطوطه سیاح معروف که دو مرتبه بشیراز ورود نموده بوده مرتبه اول در سنه ۷۲۷ و مرتبه دوم در سنه ۷۴۸ در حیات همین خاتون و سلطنت پسرش شاه شیخ ابواسحق وصف ممتعی از این مشهد و از کیفیت پذیرائی خاتون مزبور در آنجا مینماید که محض مزید فائده عین عبارت او را ذیلا نقل میکنیم: در ج ۱ ص ۱۳۳ از چاپ مصر در تحت عنوان «ذکر بعض المشاهد بشیراز» گوید: «فمنها مشهد احمد بن موسی اخی علی الرضابن موسی بن جعفر بن محمد بن علی بن الحسین بن علی بن ابی طالب رضی الله تعالی عنهم و هو مشهد معظم عند اهل شیراز یتبرکون به و یتوسلون الی الله بفضلہ، و بنت علیہ طاش خاتون ام السلطان ابی اسحق مدرسه کبیره و زاویه فیها الطعام للوارد و الصادر و القراء یقرؤن علی الترتیب دائما و من عادة الخاتون انہا تاتی الی هذا المشهد فی کل لیلة النین و یجتمع فی تلك اللیلة القضاة و الفقهاء و الشرفاء فاذا حضر القوم بالمشهد المبارك ختموا القرآن قراءة فی المصاحف و قرأ القراء بالاصوات الحسنه و اتی بالطعام و الفواکه و الحلواء فاذا اكل القوم وعظ الواعظ و یكون ذلك كله من بعد صلوۃ الظهر الی العشی و الخاتون فی غرفة مطلة علی المسجد لها شبک ثم تضرب الطبول والانفار و البوقات علی باب التربة کما یفعل عند ابواب الملوک» انتهى، و هم اکنون در موزه معارف شیراز قرآن سی پاره موجود است که بخط ثلث بسیار خوش بقلم خطاطی موسوم بپیر یحیی جمالی صوفی در سنه ۷۴۶ در شیراز در عهد سلطنت شاه شیخ ابو اسحق کتابت شده و همین تاشی خاتون مادر شیخ ابو اسحق مزبور آنرا بر همین مزار منسوب باحمد بن موسی الکاظم وقف کرده بوده است، صورت این وقف نامه در ص ۷۷ از جلد اول از «تاریخ عصر حافظه» تألیف آقای دکتر قاسم غنی چاپ شده است، رجوع شود بدانجا، - و با همه این فضایل و مناقب و اعمال بر این خاتون وقتی متهم شد باینکه مابین او و وزیر پسرش شاه شیخ ابو اسحق امیر علی بن امیر غیاث الدین یزدی روابط غیرمشروع برقرار است و چون شیخ ابو اسحق از قرار تقریر «تاریخ جدید یزد» (تألیف احمد بن حسین بن علی کاتب یزدی در حدود سنه ۸۶۲) شخصا ایشان را در خانه خلوتی که هر دو در آنجا اجتماع نموده بودند باز یافت لهذا در همان جا وزیر مزبور را بقتل آورد و این واقعه در شهر سنه ۷۴۶ اتفاق افتاد (رجوع شود بتاریخ مذکور) حاشیه علامه قزوینی.

خود در همسایه آن بساخت در سال هفتصد و پنجاه از هجرت
رحمت الله علیهم.

امامزاده امیر محمد بن موسی برادر امیر سید احمد علیهما التحیه و الثناء

میگویند که برادر وی است و مزاری مبارکست که در آنجا
سادات اخیار و صلحای ابرار آسوده اند و تردد بر آن مترتب شده
است.^{۲۴} و میگویند اهل غیب در آنجا در حضور می باشند و تاریخ
آن حضرت در تاریخ برادر اوست علیهم السلام من الله الملك
العلیم العلام.^{۲۵}

قاضی شرف الدین محمد^{۲۶}

خداوند قدر بلند بود. نسبت او درست است و مجد وی عالی
است و عز او مشهور است و میگویند که قضاء شیراز چند سال
کرد و مشارالیه بود در علم و تقوی و بدرستی که خدای تعالی او
را مرتبه دنیوی و اخروی داد و از رزق حلال او را روزی
گردانید، اموال بسیار و از آن مالها نفقه میکرد و نعمت خدای
تعالی بر خود بشناخت و حکام از وی خوف میکردند و اکابر بر
وی حسد میبردند تا بعدی که یکبار از بسیاری جاه و جلال او که
میدیدند و فرزندان بسیار که داشت ترس کردند و او را حبس
کردند. بعد از آن شیخ زین الدین مظفر باغنوی که او را از بهر
خدا دوست میداشت چون بشنید که او را حبس کرده اند بخانه
اتابك رفت و گفت النار النار یعنی از آتش دوزخ بترس گفتند

۲۴- جها: و بدور آن مرتبت داشتند.

۲۵- يقال انه اخوه و هو مزار مبارك متبرك يسكن فيه السادة الاخيار و
الصلحاء الابرار يعقد عليه النذور و فيه الرجال الغیب حضور و جهور و تاریخه يعلم
من تاریخ اخیه من يتبعه و يبتغيه رحمة الله عليهم. (شدالازار).

۲۶- القاضي شرف الدین محمد بن اسحق الحسینی (شدالازار).

حضرت شیخ را چه شده است^{۲۷} فرمود که فرزند رسول خدای صلی الله علیه وآله حبس کرده اید و میترسم که آتش دوزخ شما را بگیرد پس اتابك پشیمان شد و بفرمود تا ویرا رها کردند و میگویند چون شیخ زین الدین مظفر وفات کرد قاضی شرف الدین محمد جنازه او بر دوش نهاده بود و می گفت گامی بگامی و کلمه بکلمه و ثنا بر وی میگفت^{۲۸} و روایت کرده اند که روزی شیخ روزبهان در قیلوله بود و قاضی بیامد بدیدن شیخ چون بدانست که شیخ در خوابست پاره راه بازگشت. چون شیخ را خبر دادند و از خواب بیدار شد پای تهی از عقبش بدوید تا وی را دریافت بعد از آن فرمود که رسول خدای صلی الله علیه وآله وسلم را در خواب این ساعت دیدم و فرمود که برخیز که فرزند من محمد میخواهد که ترا به بیند و میگویند روزی در دکانی بنشست و ظرفی ماست در آنجا نهاده بود^{۲۹} و دست کرد و تمام آنچه در ظرف بود ریخت خلق تعجب نمودند و نظر کردند ماری در قعر آن ظرف مرده بود پس با صاحب ظرف گفت این ظرف را بشوی و سر این ظرف در شبها رها مکن بعد از آن در سال ششصد وفات کرد^{۳۰} و او را در بقعه خود دفن کردند برابر مسجد عتیق که معروفست به قاضی شرف الدین رحمة الله علیه.

۲۷- ذوالقدر الرفیع والنسب الصحیح والمجد العالی والعز الباذخ ولی قضاء شیراز سنین و کان مشاراً الیه فی العلم والتقوی قد جمع الله له رتب الدنيا والاخرة و رزقه الله من الحلال اموالا کثیرة و ضیاعا و عقاراً ینفق منه و یعرف نعم الله تعالی علیه و کان الملوك یهابونه و یحسدونه و اوجسوا منه خيفة مرة لماراوا به من الجاه والجلالة و کثرة الاتباع فحبسوه و کان جدنا الشیخ زین الدین مظفر بن روزبهان ممن یحبه فی الله فمشی الی باب الاتابك سعد و جعل یقول النار فقیل ما بال الشیخ (شدالازار).

۲۸- جها: جنازه او بر دوش گرفته بود هر قدمی که مینهاد ثنای وی میگفت ولما توفي الشیخ زین الدین مشی القاضی تحت جنازته و اثنی علیه و قال خطوة بخطوة و کلمة بکلمة، (شدالازار).

۲۹- مد - جها: و ظرفی در آنجا نهاده بود (با مراجعه بمتن شدالازار متن تصحیح گردید).

۳۰- شیرازنامه ص ۱۵۴ وفات صاحب ترجمه را در سنه ششصد و چهل نگاشته است.

سید عزالدین اسحق^{۳۱}

پسر عالم عابد اوست که فرمان برنده حکم خدای بود و قضا بشیراز کرد^{۳۲} در عهد خود. و برکات علم و تقوی و کمال و دانش قضا بدیگری رجوع کرد^{۳۳} و او را اسانید عالیه در حدیث هست که روایت کرده از شیخ صدرالدین مظفر و قاضی جمال الدین مصری و قضا در میان خلق به نیابت قاضی جمال الدین مصری میکرد مدتی مدید. و او را خصائل اثیره^{۳۴} و خویهای مرضیه بود و مرقد او در جنب پدر اوست.

قاضی امام الدین عمر^{۳۵}

مقتدای عصر خود و یگانه دهر بود و عالمی متبحر بود که در میان علم و تقوی جمع کرده بود و قضای شیراز چند سال کرد و درس علم خواند و حدیث خواند و شنید و از مشایخ روایت کرد و ذکر مشایخ خود در کتاب مشیخه خود میکند که چه بر ایشان خوانده است و از شاگردان او که در شیرازند یکی شیخ صدرالدین مظفر است و دیگر مولانا نورالدین عبدالقادر حکیم طاوسی است و دیگر شاگردان از اکابر دارد رحمت الله علیه.

شیخ عقیف الدین بنجیر بن عبدالله الخوزی قدس سره^{۳۶}

در ابتدای حال تجارت میفرمود و بسیار امین و متدین بود و

۳۱- السید عزالدین اسحق بن محمد (شدالازار).

۳۲- جها: قضای شیراز کرد.

۳۳- ولی قضاء شیراز فی عهده و بعده فتفصی عن عهده ذلك ببرکات العلم والتقوی و کمال الحدس والذکاء (شدالازار) - کاملاً روشن است که مترجم معنی تفصی را نفهمیده و در ترجمه به بیراهه رفته و بکلی از مطلب دور افتاده است.

۳۴- مد: خطباء سینه!

۳۵- القاضی امام الدین ابوالقاسم عمر بن محمد بن علی البیضاوی (شدالازار).

۳۶- چنین است این کلمه صریحاً واضحاً در ق (یعنی پانجیر بباء موحده و الف و نون و جیم و یاء مثناة تحتانیة و در آخر راء مهملة)، ب م: «بنجیر» بهمان ضبط

اصالت و وجاهت داشت و او را مال بسیار بود و یمنی و برکتی تمام داشت و قصه عجیب از او نقل می‌کنند و آن این است که میگویند شیخ بنجیر از اکابر تجار بود و مسافرت بسیار میکرد و بدریا میرفت ناگاه در سالی به سطود رسید* و میگویند آن دریائی است که آب دریاها در آن جمع میشود و بهم میرسد. ناگاه کشتی بایستاد^{۲۷} و گوئیا که جماعتی آنرا بگرفتند پس اهل کشتی

مذکور ولی حرف اول بی نقطه و بحذف الف، در نسخه م بعلاوه برسم بسیاری از نساخ ایرانی نقاط جیم و یاء بعد از آنرا با هم مرکب کرده و سه نقطه مجتمعه زیر جیم گذارده و در نتیجه همین مساهله این کلمه به «بیخبر» [= بی‌خبر، یعنی بی‌اطلاع و بی‌آگاهی] تصحیف شده و در حاشیه م یکی از قراء بخطی الحاقی جدید در مقابل این عنوان نوشته: «مزار مشهور بشیخ بیخبر»، و در چاپ سقیم ترجمه فارسی کتاب حاضر بقلم پسر مؤلف که در سنه ۱۳۲۰ شمسی در شیراز طبع رسیده نیز در شرح احوال صاحب ترجمه ص ۱۲ همین تصحیف پیروی شده و نام او را «شیخ بیخبر» چاپ کرده‌اند! - در شیراز نامه ص ۱۳۸ نام صاحب ترجمه استطراداً بمناسبت مدرسه و رباعی که در شیراز بنا کرده بوده و مؤلف کتاب حاضر نیز بدان اشاره کرده دومرتبه برده شده است و اتفاقاً در هر دو مرتبه مصون از تصحیف و با املای صحیح درست چاپ شده: در ترجمه احوال شرف‌الدین بن بهرام زکی (صاحب ترجمه آتی‌الذکر بلافاصله بعد) گوید: «و قبر مبارکش در مدرسه بنجیر خوزی بصفه جنوب افتاده و امام عالم اسوة الافاضل المتورعین اصیل‌الدین ابو‌عبدالله جعفر بن امام نصیرالدین محمد معروف بصاحب لوح که از اکابر زمان و مشاهیر فضلاء عصر بود و از جمله تلامذه آن بزرگت هم در جوار او برباط بنجیر مدفون است»، - این کلمه چنانکه در حواشی آخر کتاب ان‌شاءالله مشروحاً بیان خواهیم کرد از اعلام دیالمه است از جنس وشمگیر و گورگیر و شیرگیر و مرکب است از عنصر اول «بان» یا «بن» بمعنی غیر معلوم و از «گیر» صفت فاعلی از فعل گرفتن یعنی گیرنده، و در کتب تواریخ و رجال باسامی بسیاری از اشخاص مشاهیر که اغلب از دیالمه بوده‌اند برمیخوریم که همه موسوم بهمین اسم بوده‌اند بصور مختلفه بانجیر و بنجیر و بنگیر با کاف [فارسی] بجای جیم و در تاریخ السلجوقیه عماد کاتب اصفهانی و کتاب‌التدوین رافعی و معجم‌البلدان یاقوت و معجم‌الادباء همان مؤلف و تاریخ ابن‌الاثیر و وصاف بسیار مکرر اسامی ایشان آمده است و ان‌شاءالله در حواشی اواخر کتاب عین عبارات آنها نقل خواهد شد، (حاشیه علامه قزوینی بر شدالازار) برای اطلاع بیشتر رجوع شود بحواشی شدالازار صفحه ۵۲۹.

مد: شیخ عقیق‌الدین بیخبر بن عبدالله الابد حی الجوزی.

* - جها: سالی در رسطو رسید. مد: سالی به مدبر سطود رسید. شدالازار

فاقد این عبارتست.

۳۷- مد: در سال مدبر سطود رسید - جها: در سالی در رسطو رسید انه سافر

مرة الى بعض البعار في جمع من التجار فلما توسطوا البحر وقفت السفينة (شدالازار).

گفتند شما چه کسانید گفتند ما قومی ایم که آمده ایم بطلب زیت^{۲۸}. در میان شما زیت هست. اهل کشتی اشارت بحضرت شیخ کردند که زیت دارد. پس گفتند او را بما بدهید او را برگرفتند با هرچه داشت از زیت و غیر آن. بعد از آن جنیان او را بجزیره بردند در میان دریاها و در آنجا جماعتی جنیان بودند. چون او را بدیدند گفتند روغن زیت خود بما بفروش. شیخ بنجیر گفت روغن و هرچه دارم بدست شماست گفتند روغن زیت تو مقابل در میکنیم وزن بوزن و کیل بکیل. گفت شما میدانید. پس روغن زیت وزن کردند و دری چند ثمین و قیمتی در ازای آن بدادند. شیخ گفت اگر من میدانستم که روغن زیت در نزد شما این قدر دارد هرآینه در شهر خود زیت بسیار میخریدم. جنیان گفتند اگر ما میدانستیم که تو این سخن میگوئی ترا اینجا نمیآوردیم. بعد از آن او را برداشتند و بیاوردند بساحل دریا چون نظر کرد از آن درها چیزی بود بسیار پس مراجعت کرد بشهر خود و بفرمود تا مدرسه رفیع از آن مال حلال بنا کردند و عقار و ضیاع بیشمار بخرد و بر آن وقف کرد و اطعام عام در صبح و شام میفرمود و تاریخ آن در سال پانصد و هفتاد و دوم بود از هجرت و بدانکه شیخ عقیف الدین بنجیر را دو پسر بود و بغایت عاقل بودند و ایشان را ادب میاموخت و تحریض میکرد ایشان را بر تحصیل علم و فضل و کسب کمال و فرمان برداری پدر میکردند تا از علمای مشهور گشتند و باز از نسل ایشان قاضیان و صالحان پیدا شدند و این ببرکت علم بود و بدانکه علم وعده کرده است که صاحب خود را بمنزلت و شرف برساند^{۲۹} چنانکه در صد کلمه حضرت امیر آورده است که قیمة کل امری مایحسنة.

شعر

قیمت تو بدان قدر علم است که تن خود بدان بیارائی

۲۸- فقال اهل السفینه من انتم فقالوا نحن قوم من الجن جنناکم لطلب الزیت (شدالازار).

۲۹- العلم بلغ قوما ذروة الشرف فصاحب العلم محفوظ من العرف
یا صاحب العلم مهلا لاتدنسه بالمویقات فما للعلم من خلف
(شدالازار).

خلق در قیمتت بیفزایند چون تو در علم خود بیفزائی
الامام شرف الدین عبدالله بن بهرام الزکی بن احمد بن محمود
العلوی البنجیر الباشکانی^{۴۰} استاد عالمان و مرجع فاضلان و ملجاء
 بزرگان و سروران عصر خود بود و جامع اقسام علوم بود از معقول
 و مشروع. هیچ فن از فنون نبود که درس نگفت و ممتاز بود از
 علمای عصر و با این همه کمالات که داشت ریاضت کشتی بود که
 در شب و روز نماز بسیار میگزارد و در وضو و طهارت خود جد و
 اجتهاد بلیغ داشت و هرگز قدمی بخلاف امر خدای سبحانه و تعالی
 ننهاد و کلمه بی خشنودی حق تعالی نگفت و مدت عمر او مصروف
 علم بود و از آن کسی بود که در زمان درس علوم بر سده می نشست
 و افاده می فرمود و جماعت علما مثل مولانا قطب الدین محمود بن
 مصلح علامه شیرازی^{۴۱} حاضر میشد و کلیات قانون بر آن حضرت
 خواند و در دیباجة شرح آن او را ثنا گفت و تعریفش چنین کرده
 که هو علامة وقته و شیخ الكل فی الكل^{۴۲} و از فضلا مثل قاضی
 ناصرالدین محمد بن امام الدین عمر بیضاوی بر وی چیزی میخواند
 و ثنای او میگفت و ادبیات و دیگر علوم از وی میاموختند و میگویند
 که اصول تصانیف قاضی ناصرالدین هم در اجزای مسوده او بود و
 گاه گاه در آن تصرف میکرد و از آن نقل می فرمود و بر بیاض میبرد
 و او را کرامات بسیار و عبارات بلیغه و افادات شریفه بود متوفی
 شد در سال ششصد و چیزی^{۴۳} از هجرت و او را در صفة جنوبیه
 مدرسه متبرکه که شیخ بنجیر دفن کردند و در این مدرسه جمعی کثیر

۴۰- مد: امام شرف الدین عبدالله بن بهرام الزکی بن حضرت محمد العلوی
 البنجیر الباشکانی - مولانا شرف الدین عمر بن الزکی البوشکانی (شدالازار).

۴۱- جها - مد: مولانا قطب الدین محمد بن مصلح علامه شیرازی.

۴۲- عین عبارت قطب الدین شیرازی در دیباجة شرح کلیات قانون ابن سینا
 که مؤلف این دو سه کلمه را از آنجا اقتباس نموده از قرار ذیل است: «فشرعت فی
 کلیات القانون عند عمی سلطان الحکماء مقتدی الفضلاء کمال الدین ابی الغیر بن
 المصلح الکازرونی، ثم علی الامام المحقق و الحیر المدقق شمس الملة والدین محمد
 بن احمد الحکیم الکیشی، ثم علی علامة وقته و هو شیخ الكل فی الكل شرف الدین
 [بن] زکی [کذا بدون ال] البوشکانی فانهم کانوا مشهورین بتدريس هذا الكتاب
 و تمیز قشره عن اللباب معتنین بحل مشکلاته و کشف معضلاته سقى الله ثراهم و
 جعل الجنة مثواهم» (نقل از نسخه خطی آقای آقا مرتضی نجم آبادی).

۴۳- توفی فی سنه ثمانین و ستمائه (شدالازار) - در شیراز نامه تاریخ فوت

وی ۶۷۷ نگاشته شده است.

از اکابر و افاضل و اشراف و عباد و قانتین و قانتات مدفونند
رحمة الله عليهم اجمعين^{۴۴} مترجم کتاب عفی عنه میگوید که بخدمت
بعضی از ایشان رسیده‌ام و از برکات ایشان بمن حظی وافر رسیده
و ذکر ایشان علیحده متعذر بود از این جهت اختصار کرد. رحمت-
الله عليهم اجمعين.

شیخ سراج‌الدین محمود خلیفه^{۴۵}

قدوه ارباب عرفان و اسوه اصحاب بیان بود و در کشف کردن
حقایق و نکته‌های توحید مشارالیه بود و او را در زاویه خود
مجلسی می‌بود که درس بر کرسی می‌فرمود بزبانی شافی و بیانی
وافی. و او را تصانیف معتبره هست در تصوف و غیر آن و مردمان
معتبر از دست او خرقة پوشیده‌اند و شجره خرقة او به شیخ ابو
اسحق کازرونی^{۴۶} میرسد و بیشتر این شجره اسناد بوی میرسانند
و از ایشان یکی شیخ روزبهان بقلی است و غیر او. متوفی شد در
سال پانصد و شصت و دوم از هجرت و در بقعه خود او را دفن
کردند در سر کوچه برامکه^{۴۷} و درخت انجیری از قبر او برآمده
است.

۴۴- مد: و در این مدرسه جمعی از فقیر و جمعی از کثیر و اکابر و افاضل
و اشراف عباد از قانتین وقانتات مدفونند رحمة الله علیه.

۴۵- الشیخ سراج‌الدین محمود بن خلیفه بن عبدالسلام بن احمد بن سالیبه
(شدالازار).

۴۶- مراد شیخ ابو اسحق ابراهیم بن شهریار کازرونی معروف بشیخ مرشد
متوفی در سنه ۴۲۶ است، رجوع شود بص ۴۹ حاشیه ۶، - سلسله خرقة صاحب
ترجمه تا شیخ مرشد که مؤلف بدان اشاره میکند در مجمل فصیح خوafi در حوادث
سنه ۶۰۶ در ضمن ذکر سلسله خرقة شیخ روزبهان بقلی مذکور است از قرار ذیل:
«و او [یعنی شیخ روزبهان بقلی] مرید شیخ سراج‌الدین محمود بن خلیفه بود و
خرقة تصوف از دست او پوشیده و او از دست شیخ احمد بن عبدالکریم و او از دست
خطیب ابوالقاسم محمود بن احمد الکازرونی و او از دست شیخ مرشد ابو اسحق
ابراهیم بن شهریار الکازرونی»، و از اینجا سلسله خرقة را تا حضرت رسول
[بزم ایشان] امتداد داده که چون محل حاجت ما نبود ذکر نکردیم، و در کتاب
تحفة‌العرفان فی ذکر سیدالاقطاب روزبهان ورق ۱۳ نیز همین سلسله خرقة را با
اندک اختلافی با مجمل فصیح خوafi ذکر کرده است: (حاشیه علامه قزوینی).
۴۷- مد: برامک.

سید بهاءالدین حیدر^{۴۸}

از زهاد و سادات و عباد شیراز بود و روایات و اجازات در حدیث و تفسیر و غیر آن دارد و کتابی در تصوف تصنیف کرده است و بدو صنف نموده اول کتاب المصباح لاهل الصلاح^{۴۹} نام کرده و دوم را کتاب المفتاح لاولی النجاح^{۵۰} مسمی فرموده و در سلك آن طریقه غزالی ذکر فرموده و بدانکه آداب از خال خود سید اصیل الدین عبدالله فراگرفته بود و کتاب مفاتیح از وی روایت میکند و حسب الله و عظم میفرمود و نصیحت خلایق میکرد و هیچ ریا و سمعه^{۵۱} با آن نبود و تکلفها ترك میکرد و دنیا نمیخواست و در آمدن دنیا و رفتن غمناك و شاد نمیگشت و بخط شریف او شعری دیدم که این معنی داشت:

شعر

دوست از دشمنت چو پیدا شد دوست را گیر و دشمنان بگذار
دیدن و خوردن طعام و شراب نفع و ضررش بین منور بسیار^{۵۲}

امیر تاج الدین محمد بن حیدر^{۵۳}

اوست که در طریقه و عظم و نصیحت و مقامات مشارالیه بود و

۴۸- السید بهاءالدین حیدر بن السید عربشاه الحسینی. (شدالازار).

۴۹- مد: کتاب المغنیات لاهل الصلاح

۵۰- مد: کتاب المفتاح الاول النجاح.

۵۱- لایغالطه ریاء ولا سمعه (شدالازار).

۵۲- جها: نفع و خیرش بین منور بسیار.

عدوك من صديقك مستفاد فلا تستكثرن من الصحاب

فان الداء اكثر ما تراه يكون من الطعام او الشراب

(شدالازار).

۵۳- نام این شخص در ابتدای شرح حال وی در هیچ يك از دو نسخه مد و جها نیامده است بلکه شرح حال نامبرده بدون عنوان در دنبال شرح حال سید بهاءالدین حیدر ذکر شده است و چنین برای خواننده تصور میشود که عبارات مربوط بشرح حال امیر تاج الدین محمد متعلق به سید بهاءالدین حیدر است بخصوص که بلافاصله بعد از شرح حال وی عنوان امیر تاج الدین محمد آمده و در

نقل کلام و جذب دلهای خاص و عام میشناخت و او را منصب عالی و جاه شامخ بود و در حین مکالمه و وقت مباحثه زبانی شیرین و بیانی شافی داشت و کلام الله را حفظ داشت و راوی احادیث رسول الله بود صلی الله علیه و آله و هیچ ساعت از شب و روز از تسبیح و دعا و نماز خالی نبود و استغفار بسیار میکرد و شفقت و رأفت و لطف و مرحمت با خاص و عام می نمود و تواضع میکرد با کوچک و بزرگ و توانگر و درویش و مجلس او همیشه از ملوک و سلاطین خالی نبود و مادام خاص و عام از علما و عباد زیارت او میکردند و هدیه های بزرگ از برای او بسیار می بردند و او هیچ از آنها ذخیره نمی کرد و هیچ دینار و درهم از آنها نمی نهاد و هیچ ضیاعی و عقاری نمی خرید و طریقه او بذل و سخاوت بود و مؤلف کتاب روح الله روحه میگوید بسیار از برکات حضور و انفاس خیر او نصیب یافتیم و من بخط عزیز او دیدم که نوشته بود در این معنی:

بیت

کار درویش مستمند بساز که ترا نیز کارها باشد^{۵۴}

امیر جلال الدین یحیی بن محمد بن حیدر الحسینی^{۵۵}

پسر عزیز و شریف وی بود که در جاه و منصب پدر بزرگوار

ذیل آن شرح حال امیر جلال الدین یحیی بن محمد ذکر گردیده است و رویهمرفته خلط مبعث عجیبی روی داده است. بهر حال نسخه شد الازار بتصحیح علامه قزوینی که از هر جهت منقح است اساس قرار گرفت و شروح احوال از آن استخراج گردید. و با توجه بمبارات مشوش دو نسخه مد و جها تنقیح متن صورت پذیرفت. بمنه و توفیقه.

۵۴- ابیاتی که بخط او مرقوم شده و همچنین تاریخ سال فوت وی در شد الازار چنین آمده است:

لیلتسوک حالا بعد حال	إذا ارتحل الکرام الیک یوما
بعلمک عن حلول و ارتحال	فان جمالنا حطت لترضی
الیک معرضین بلا اعتلال	انخنا فی فنائک یا الهی
الی تدیرنا یا ذا المعالی	و شئنا کیف شئت فلا تکلنا

توفی فی سنة اربع و ستین و سبعمائة و دفن بجانب ابيه رحمة الله تعالی علیهم.

۵۵- همانطور که قبلا تذکر داده شد چنین عنوانی در هیچ یک از دو نسخه مد

قائم مقام بود عالمی فاضل و در علوم و لغات مستحضر. در فن تاریخ ماهر بود^{۵۶} و وعظ میفرمود و نصیحت خلق میکرد و غم و اندوه خلایق کشف میفرمود و امثال نیکو میدانست و حدیث بر شیخ شمس الدین زرندی و غیر او خوانده بود و مؤلفات جلیله و رسالات جمیله داشت. یکی از آنها کتاب اعجوبه است و کتاب دلائل الحجی^{۵۷} و رساله شیخ و شاب که نوشته است در غایت خوبی و تشنیع بسیار برافضه میزد و انکار متمردان اکابر شیعه میکرد و بر جمیع صحابه و تابعین ثنا می گفت و از آن سخنان که در رساله شیخ و شاب ایراد فرموده در این معنی است میگوید:

هر قصه و امری و حکمی که جوانان بحال خود و بعقل خود کنند و با پیران نگویند در آخر کار جوانان از آن خلل بینند و میگویند در جائی دیگر بدانکه جوانان را در کارها تعجیل باشد و زود کنند و پشیمان گردند و پیران را صبری و تحملی در امور باشد از جهت دفع خلل آن و زلل. پس پیران هر کاری که کنند دیر کنند و دیر پشیمان شوند^{۵۸} و متوفی شد در سال هفتصد و چیزی

و جها نیست و بجای آن نام امیر تاج الدین محمد آمده است یعنی درواقع شرح حال امیر جلال الدین به شرح حال امیر تاج الدین محمد تبدیل یافته است و ناچار اصولاً اسمی از امیر جلال الدین در هیچیک از دو نسخه اساس ذکر نشده است و مسلماً اگر کتاب نفیس شدالازار در دست نبود این آشفتگی باقی میماند و شروع احوال بوضع آشفتگی دو نسخه جها و مد بطبع میرسید. بهرحال متن شدالازار و تصحیح استادانه علامه فقید محمد قزوینی کمک مؤثری در تصحیح و تنقیح نسخه حاضر بعمل آورد. خداوند روح رفتگانی چنین را غریق رحمت فرماید.

۵۶- خلفه الذی قام مقامه و ناب منابه فذكر الناس و كشف الالتباس و كان عالماً فاضلاً مطلعاً على التواريخ ماهراً فى اللغات مستحضراً للنوارد و الامثال (شدالازار).

۵۷- الحجى بكسر حاء مهملة و فتح جيم و در آخر الف مقصوره مكتوبه بصورت ياء بمعنى عقل و زیرکی و فطانت است.

۵۸- ويطار قاب المتمردين من غلاة الشيعة، يثني على جميع الصحابة والتابعين، و يقد اليه الصدور والاكابر راهبين و طائعين، و مما اورد في رسالة الشيخ و الشاب:

ان الامور اذا الاحداث دبرها دون الشيوخ ترى في نظمها الخلا
ان الشباب لهم في الامر بادرة و للشيوخ اناة تدفع الزلا
و مما كتب لى بخطه:

توكل على الله فى كل ما ترجيه تدرك جميع البغى
فلو ان خشفاً تقوى به لاوفى على الاسد يوم الوغى

(شدالازار).

از هجرت و او را در نزد پدر خود دفن کردند در رباط خود که معروفست بکوچه برمکیان و برامکه از حکام شیراز بوده‌اند و آثار خیرات ایشان نوشته است بر سنگی و چوبی چند در محرابهای مسجد عتیق و یکی از ایشان در حوالی^{۵۹} ابرقو هیات^{۶۰} در گوشه مدفونست و بشیخ برمک مشهور است^{۶۱}.

شیخ ابو عبدالله احمد مقری^{۶۲}

زاهدی پرهیزگار و نیکو روی بود و خوئی و خلقی خوش داشت. بشیراز^{۶۳} آمد و اقامت کرد پس از آنکه مسافرت حجاز کرده بود و احادیث از عبدالرحمن^{۶۴} سلمی و ابوطاهر زیادآبادی^{۶۵} و غیر ایشان روایت میکرد و میخواند و حدیث بسیار از اکابر شنیده بود و مردی خوش صورت و خوش سیرت بود و در سال چهارصد و شصت و هشتم^{۶۶} از هجرت متوفی شد و او را در بقعه خود دفن کردند که مشهور است بمشهد حریصی.

شیخ تاج‌الدین احمد حر^{۶۷}

امامی با ورع بود و در حدیث و تفسیر و حفظ قرآن ماهر بود

۵۹- مد: خوان.

۶۰- جها: ابرقوهیان.

۶۱- مرحوم علامه قزوینی در ذیل صفحه ۲۸۲ مرقوم داشته‌اند.... مترجم همیشه چیزهایی که از خود علاوه کرده این عبارت را قبل از آن افزوده «مترجم گوید» و اینجا چنین عبارتی ندارد.... در حالیکه در بسیاری موارد مترجم عباراتی را بر متن اضافه میکند و جمله «مترجم گوید» را نیز ننویسد: مانند عبارات متن پس از... نزد پدر خود دفن کردند تا آخر شرح احوال که کلاً از مترجم است.

۶۲- الشیخ ابو عبدالله احمد بن علی المقری الحریصی. (شدالازار).

۶۳- جها - مد: چون بشیراز.

۶۴- مد: عبدالرحیم!

۶۵- اطلاعی در خصوص این شخص نتوانستیم بدست آوریم، و زیاد آباد نام دو قریه است در فارس: یکی در بلوک ارسنجان و دیگر در بلوک بیضاء (رجوع شود بفارسانامه ناصری ج ۲ ص ۱۷۴ و ۱۸۴).

۶۶- سال فوت وی در شدالازار چنین آمده است: توفی فی صفر سنه سبع و ستین و اربعمانه.

۶۷- الشیخ تاج‌الدین احمد بن محمود بن محمد النعمانی المعروف بحر (شدالازار).

و قرائات سبعة خوانده بود^{۶۸} و ضبط کرده و نصیحت بندگان خدای میکرد و بدعتها برمیانداخت و پدر و جد او همچنین از علما بودند و نسب ایشان بابوحنیفه میرسید. ابن القناد^{۶۹} در سیرت خود آورده است که جد او شیخ شمس الدین محمد نعمانی^{۷۰} مدتی در مدرسه محمدشاه^{۷۱} درس میگفت. پس چون سلطان محمد شاه وفات کرد رجوع ببغداد کرد و فرزندوی امام نجم الدین^{۷۲} باصفهان آمد و رساله بخلیفه^{۷۳} فرستاد و چون خلیفه رساله بخواند در غایت لطافت و اشارات غریبه او را استیناسی و شوقی پیدا شد و رغبت صحبت و حضور وی کرد پس رجوع ببغداد کرد و دیگر بعد از چند وقت مراجعت کرد باصفهان و ملک دولت شاه^{۷۴} رواتب احسان او مرتب داشت^{۷۵} و در این سفرها تضرع میکرد و از خدای فرزند میخواست

۶۸- کان اماماً بارعاً فی الحدیث والتفسیر حافظاً لکتاب الله ضابطاً للقرآن السبع - (شدالازار).

۶۹- مد: ابن الفاض.

۷۰- در هیچ مأخذ دیگری اطلاعی از احوال این شخص نتوانستیم بدست

بیاوریم.

۷۱- جها - مد: محمود شاه - ندانستیم مقصود ازین سلطان محمد شاه که بوده، محتمل است (اگر فی الواقع این پادشاه وجود خارجی داشته و مخترع مغیله ابن القناد نبوده) که مراد سلطان محمد بن ملکشاه سلجوقی (۴۹۸-۵۱۱) یا نواده او محمد بن محمود بن محمد بن ملکشاه (۵۴۷-۵۵۴) بوده است، - و در هر صورت چون ابن القناد مؤلف سیره صاحب ترجمه حاضر که، این فصل تماماً منقول از آن سیره است هیچ تاریخی و توضیحی و تعیینی از زمان و مکان و سایر خصوصیات وقایع اشخاص این حکایات بدست نمیدهد لهذا بالطبع چندان اطمینان و سکون قلبی بصحت مندرجات این شرح حال افسانه مانند برای انسان حاصل نمیشود و در نتیجه اغلب محکیات او را در این فصل با نهایت احتیاط باید تلقی نمود. حاشیه علامه قزوینی

۷۲- الامام نجم الدین محمود (شدالازار) - از احوال این شخص نیز در هیچ جا اطلاعی بدست نیاوردیم.

۷۳- کدام خلیفه؟ - از اینکه نه در اینجا و نه در سه سطر بعد هیچ اسم این خلیفه را نمیبرد حدس اینکه این حکایات بکلی اختراعی و قصه سرائی است و اشخاص آن همه خیالی، بیشتر قوت میگیرد.

۷۴- هیچ ندانستیم که این ملک دولتشاه که اگر فی الواقع وجود خارجی داشته قاعده لابد از رجال اواخر قرن ششم بوده و بزعم ابن القناد مؤلف این سیره در اصفهان سلطنت یا حکومت میکرده که بوده است، (حاشیه علامه قزوینی).

۷۵- عبارات بکلی آشفته و ابتر است و ترجمه درست انجام نیافته است. برای مزید اطلاع عین عبارات شدالازار نقل میگردد:

و ان ابنه الامام نجم الدین محموداً قدم اصبهان لرسالة يؤديها من قبل الخليفة

که روایت حدیث از وی کند و میگویند شبی دست برداشته بود بتضرع. و میگفت رب هب لی من لدنک ذریه طیبه انک سمیع الدعاء. تا وقت سحر هاتفی گفت غم و اندوه تو کشف کردیم و ترا فرزندی آزاد دادیم. چون صبح شد خبر رسید که بوسیله غلامی منشور تدریس اصفهان آورده اند و بشارت بیامد که مادر فرزند آورده است یعنی پسری بزائیده میگوید پس دانستم که فرزندی مبارکست و نام وی احمد و لقب او حر کردم و میگویند که غلامی داشت و مدتی مدید گریخته بود اتفاقاً در حین ولادت آن پسر غلام نیز درآمد و قماش بسیار داشت^{۷۶} و گفت در خواب دیدم که پادشاهی قاهر مرا بنزد خود خواند و فرمود تو آن کسی که از مولای خود گریخته و بفرمود تا مرا بسیار بزدند پس من عهد کردم که بمولای خود برسم و گریه بسیار کرده ام و اینک بیامده ام بعهده خود بنزد شما. چون این حکایت بشنید از بهر خدای او را آزاد کرد. بعد از آن شیخ تاج الدین احمد چون نخواستہ شد قرآن حفظ کرد و در مدتی اندک روی ارادت بحدیث و تفسیر کرد و در آن استاد شد و دوازده هزار حدیث از صحاح و حسان حفظ کرد و سه هزار از

فلما رآه الملك دولتشاه استانس بلطائف محاوراته ثم تبرک برواتب عباداته فسأله ان یقیم عنده قواعدہ علی العود الیه فلما رجع الی بغداد استجاز الخلیفة فی ذاک قاعطاه قیاده و اولاه مراده فانتقل مع اهله الی اصفهان و والی الملك علیہ رواتب الاحسان.

۷۶- جها: منشور تدریس اصفهان آورده اند و غلامی که گریخته بود باز آمد و مادر فرزند آورده یعنی پسری آورده و میگوید پس دانستم که فرزندی مبارکست و نام وی احمد نهادم و لقب حر کردم و آن غلامی که گریخته بود در وقت زادن فرزند آمد اتفاقاً قماش بسیار همراه داشت - مد: و خبر رسید که منشور تدریس اصفهان آورده اند و غلامی مادر فرزند آورده است یعنی پسر بزائیده... نظر باینکه عبارات مشوش و ترجمه کما هو حقہ انجام نپذیرفته است عین عبارات شد الازار نقل می شود تا استحضار کامل بمعنی حاصل شود. لازم بتذکر است که تغییر مختصری در عبارت داده شد که تا حدی مفهوم متن شد الازار روشن شود. قارئین عظام از مقایسه سه متن جها و مد و شد الازار باین تغییر واقف خواهند شد.

رب هب لی من لدنک ذریه طیبه انک سمیع الدعاء فهتف هاتف عند السحر بعد مقاساة السهر قد کشفنا عنک ضرا و اعطیناک ولدا حرا فلما صحبت جاء تنی البشارة بولادة ولد و وافی غلام من حریم الملك عند طلوع الشمس ببراءة و تشریف و منشور لتدریس اصفهان فعلمت انه ولد مبارک قسمیته احمد و لقبته حرا، قال و کان لوالدته غلام قد ابق منهم مدة فرجع و معه اقمشة كثيرة.

موضوعات. و از مشايخ او ابو الفتوح عجلي و شيخ شهاب الدين سهروردي است و او را كتابي هست در حديث كه نام او سبعة ابجر^{۷۷} نهاده است و هر روزي سبعمي و هر شبى سبعمي از قرآن ميخواند و نماز يکروزه را هر روز قضا ميكرد^{۷۸} و اعزاز تمام داشت و در مسجد جامع عتيق وعظ ميفرمود و در جامع سنقرى نيز^{۷۹} و در جامع جديد ماه رمضان وعظ ميگفت. ابن قناده ميگويد بر شيخ نجيب الدين بزغش حديث ميخواندم پس باين حديث رسيدم كه پيغمبر صلى الله عليه وآله وسلم فرمود كه بدرستى و راستى كه خدايتعالى پرهيزگاران را دوست ميدارد و آنكسانى كه چون غايب شوند نيابند ايشان را و چون حاضر باشند نشناسند ايشان را و ايشان چراغهاي راه نماينده اند پس در اين معنى بذكر اولياء رجال كشيد از اوتاد و نقبا و ابدال پس در نفس خود گفتم كاشكي من يكي از ايشان بيافتمى ايشان در اين زمان كجا باشند. بعد از آن بخانه رفتم و همه شب در اين فكر بودم چون از اوراد فارغ گشتم در خواب رفتم گوئيا بزيارت شيخ كبير رفتم ديدم بر در بقعه شيخ كبير غلامى ترك نيكو روى ايستاده است. چون خواستم كه باندرون روم مرا نگذاشت گفت امروز نوبت ابدال و اوتاد است پس گوئيا شيخ آواز او شنيد و فرمود كه او را اجازت ده پس باندرون رفتم ديدم كه شيخ كبير پشت مبارك بمحراب باز کرده بود^{۸۰} سلام كردم و خواستم كه دست مبارك شيخ را بوسه دهم. فرمود كه بنشين آنجا. بعد از آن غلام درآمد و گفت شيخ شهاب الدين سهروردي اجازت ميخواهد فرمود اجازت ده. شيخ شهاب الدين درآمد و سلام كرد و بنشست و ديگر غلام درآمد و گفت شيخ صدر الدين اشنهي^{۸۱} اجازت ميخواهد گفت اجازت ده پس درآمد و سلام

۷۷- سبعة ابجر من مؤلفات الحر (شدالازار).

۷۸- مد: و نماز يك روز و شبى قضا مي كرد. و يقضى صلوة يوم و ليلة في كل سحر (شدالازار).

۷۹- كان يذكر الناس في الجامع العتيق كل سبت و في الجامع السنقرى كل جمعة (شدالازار).

۸۰- جها: باز داده بود - قرايه مستنداً الى المحراب (شدالازار).

۸۱- مد: اشتر - جز در وصاف و شيراز نامه ذكرى از اين شخص در هيچيك از ماخذ ديگر كه اينجا در طهران بدان دسترسى دارم نيافتم، و خلاصه عبارت وصاف

کرد و بنشست و دیگر غلام گفت که شیخ صدرالدین روزبهان اجازت می‌خواهد فرمود که رها کن پس درآمد و سلام کرد و بنشست بعد از آن غلام درآمد و گفت شیخ تاج‌الدین احمد حر اجازت می‌خواهد فرمود اجازت ده پس درآمد و سلام کرد و بنشست دیگر بار غلام گفت شیخ شهاب‌الدین بیضاوی اجازت می‌طلبید فرمود که رها کن پس درآمد و سلام کرد و بنشست بعد از آن شیخ نجیب‌الدین بزغش و دگر امیر اصیل‌الدین عبدالله بیامدند و اجازت خواستند

→ راجع باو با حذف حشو و زوائد از قرار ذیل است (ص ۱۵۸ - ۱۵۹)، در شرح سلطنت اتابک ابوبکر بن سعد بن زنگی (۶۲۳-۶۵۸) گوید: «اتابک باران انعام و اصطناع بر زهاد و عباد و صلحا و متصوفه فایض داشتی و جانب ایشانرا بر ائمه و علما و افاضل مرجع دانستی و چون بداعیه حسن اعتقاد خریدار متاع زهد و تقشف بود متسلسان و متزهدان خود را در زی زهدات جلوه‌گری میکردند و پایادی و انعامات او محظوظ میشدند و ارباب بلاهت و اصحاب نفوس ساذجه را گفتی اولیای خدای تعالی‌اند و نفوس ملکی دارند و از شایبه شعوزه و احتیال خالی، و علی ضد هذا الحال از خداوندان ذکاء و فطنت و اهل نطق و فضیلت مستشعر بودی و ایشانرا بجزیره و فضول نسبت دادی لاجرم چند افراد از ائمه نامدار و علماء بزرگوار را بواسطه نسبت علم حکمت ازعاج کرد و قهراً و جبراً از شیراز اخراج، از آن جمله امام صدرالدین محمود الاشنه‌ی الواعظ بود که استحضار و استبصار او در انتماء بکلی علوم عقلی و نقلی چون بیاض نهار از اقامت بینت استغنا داشت و در شیوه و عطف خود را ابن‌القری [صح: ابن‌القری] عهد بل قریع دهر می‌انگاشت جماعت فضلا که در مجلس تذکیر او حاضر شده‌اند تقریر کردند که کلیات و جزویات علوم را تا حدی مستحضر بود که اگر سائلی از عویصات و مشکلات قسمی از اقسام علوم اصول و فروع و الهیات و طبیعیات و هندسه و هیئت و حساب و طب و تفسیر و وجوه قرائت و احادیث و ادبیات از لغت و معانی و بیان و نحو و صرف و عروض سؤال کردی علی‌الارتجال جواب مسئله را بر وجهی ایراد نمودی که موجب دهشت اولی‌الالباب گشتی، سالی در میان حاج بموضع عرفات وعظ می‌گفت و شیخ حقانی شهاب‌الدین عمر السهروردی در زمان آخر عمر بود و چشم ظاهر پوشیده شده و را در محفه نشانده بمجلس او حاضر آوردند سخنان او را نیک پسندیده فرمود و تحسینها فرود، و این دو بیتی اوراست بر حسب‌حال‌خود و اتابک:

از صحبت تو کنون فراق اولیت بر درگه تو زرق و نفاق اولیت
چون پرده راستی مخالف کردی مارا پس از این راه عراق اولیت

انتبهی، و در شیراز نامه ص ۵۷ نیز خلاصه بسیار مختصر همان مسطورات و صاف را نقل کرده بدون ذکر مأخذ، و اشنه‌ی در نسبت صاحب ترجمه بضم همزه و سکون شین معجمه و ضم نون و سپس هام قبل از یام نسبت منسوب است باشنه شهر معروف آذربایجان نزدیک اورمیه که آنرا اشنو و اشنویه نیز نوشته‌اند (رجوع شود بانساب سمعانی و معجم‌البلدان)، حاشیه علامه قزوینی.

و سلام کردند و بنشستند بعد از آن هفت تن دیدم که جامه ایشان و دستار و کلاه و ردای ایشان همه سفید بود در آمدند و در دست هریک از ایشان رقعہ سفید بود که می نهادند در نزد شیخ کبیر و شیخ آن رقعہ بر میداشت و نظر مبارک بر آن میکرد و چیزی در آن می نوشت و ایشان رقعہ خود بر میداشتند و میرفتند. در این حالت آواز مؤذن شنیدم که گفت قد قامت الصلوة و آن قوم ناپدید شدند^{۸۲} چون صبح شد بنزد شیخ نجیب الدین رفتم دیدم سید اصیل الدین عبدالله^{۸۳} و شیخ نجیب الدین هر دو حاضرند پس حکایت شیخ بایشان هر دو عرض کردم که اجازت خواسته بودند^{۸۴} در بقعہ شیخ و حکایت آن هفت تن و این هفت شیخ بگفتم. شیخ فرمود که این از جمله اسرار خدای تعالی است و ترا سزاواری آن نیست که اینها ظاهر کنی پس عهد کردم که در حیات شیخ این قضیه ظاهر نکنم. بعد از آن این حکایت نگفتم تا هر دو وفات کردند. چون شیخ تاج الدین حر را وقت وفات در رسید^{۸۵} در آخر مجلس روزی گریه کرد. پس گفت ای برادران مجلس وعظ و نصیحت من غنیمت دانید تا روز پنجشنبه. خلائق بگریه درآمدند. شیخ فرمود که گناه من بعدد

۸۲- قد قامت الصلوة و انتبهت من النوم (شدالازار).

۸۳- ابن القناد راوی این حکایت میگوید که در آن موقع که من این خواب را دیدم و صبح برای نجیب الدین بن بزغش آنرا حکایت کردم از آن هفت نفر که آنها را در خواب دیده بودم فقط امیر اصیل الدین عبدالله و خود نجیب الدین بن بزغش در حیات بودند و سایرین همه وفات یافته بوده اند، حال گوئیم وفات اصیل الدین عبدالله و صدرالدین روزبهان ثانی هر دو چنانکه مؤلف در شرح احوال آنها تصریح کرده در سال ۶۸۵ بوده و وفات شیخ نجیب الدین علی بن بزغش در سال ۶۷۸ یعنی هفت سال قبل از وفات روزبهان ثانی و اصیل الدین عبدالله، پس چگونه ممکن است که نجیب الدین بن بزغش مذکور بعد از وفات آن هر دو باز در حیات بوده و ابن القناد با او درخصوص این خواب صحبت کرده بوده است! این هم باز يك تناقض تاریخی دیگر که صحت محکیات این ابن القناد افسانه سرارا بکلی متزلزل میسازد.

۸۴- مد: و شیخ نجیب الدین هر دو حاضر پس حکایت آن پنج شیخ ما ایشان هر دو که اجازت خواسته بودند.

۸۵- هذا من جمله اسرار الله لا ينبغي لك ان تفشيه، فعاهدت ان لا اظهر هذه القصة في حياتهما فما تكلمت بها حتى توفيا وبقی الشيخ تاج الدین ثمانیا و ثمانين سنة ولما توفي القاضي امام الدين البيضاوي وعظ الناس يوم ختمته.

ریگت بیابان است. ای خداوند جلال و بزرگی مرا توبت ده^{۸۶}. بعد از آن روز پنجشنبه او را تبی بیامد تا وقت پسیخ. برخاست و وضو ساخت و بنماز مشغول شد و دعا کرد و روح بحق تسلیم کرد. پس تجهیز و تکفین او راست کردند و او را غسل میکردند که ناگاه دست غسل بگرفت و در محلی نهاد در حین تکفین چون نگاه کردند پاره کفن او ملوث بود از فضله گنجشک^{۸۷} بدانستند که شیخ اشاره کرده است که بشوئید این پاره کفن را رحمت الله علیه.

شیخ عزالدین مودود زرکوب^{۸۸}

شیخی عارف بود در راه حق و خدمت مسافران و تربیت مجاوران میکرد و میگویند که پدر او شیخ معین الدین از مسافران دیار و تجار بود و بیابانها بریده بود^{۸۹} و صحبت سیدی احمد کبیر قدس سره دریافته بود و سیدی او را دوست میداشت و میگویند روزی در میان محاورات خود فرمود که گویا می بینم در پشت او معین الدین نامی که فرزندی صالح باشد^{۹۰} و خلیفه من باشد در عجم. پس همچنان شد. بعد از آن مسافرت حجاز کرد و صحبت شیخ اوحالدین کرمانی^{۹۱}

۸۶- ذنوبی مثل اعداد الرمال
فهب لی توبه یا ذا الجلال
شبابی کالسراب بدا و ولی
و شیبی قد تاذن بارتعالی
الی من یرجع المملوک الا
الی مولاه یا مولی الموالی

۸۷- مد: پاره ملوث بود گفت او از نجاست گنجشک.

۸۸- الشیخ عزالدین مودود بن محمد بن محمود الذهبی المشتهر بزرکوب (شدالازار).

۸۹- کان جده معین الدین محمود من اهل اصفهان سافر الی البطائح (شدالازار).

۹۰- اری من صلب اخي معین الدین ولداً صالحاً (شدالازار)

۹۱- یعنی شیخ اوحالدین حامد بن ابی الفخر کرمانی از مشاهیر عرفا و مشایخ اواخر قرن ششم و اوایل قرن هفتم و متوفی در سنه ۶۳۵، وی از مریدان شیخ رکن الدین سجاسی آتی الذکر بلافاصله بعد بوده و بصحبت شیخ محیی الدین بن العربی معروف نیز رسیده و این اخیر نام او را مکرر در مؤلفات خود برده و از او حکایاتی نقل کرده است، از جمله در باب هشتم از فتوحات مکیه حکایتی که خود او شفاهاً از شیخ اوحالدین استماع نموده بوده روایت کرده و عین

و شیخ رکن‌الدین سجاسی^{۹۲} و شیخ شهاب‌الدین سهروردی

متن عربی آن حکایت در طرایق الحقایق ۲: ۲۸۱ و ترجمه فارسی آن در نفحات الانس ص ۶۸۵ در ترجمه اوحدالدین منقول است، و همچنین در نفحات در ترجمه خواجه یوسف همدانی (ص ۴۲۸ - ۴۲۹) حکایتی از یکی از مؤلفات محیی‌الدین بن العربی نقل کرده که محیی‌الدین آن حکایت را در سنه ۶۰۲ در منزل خود در شهر قونیّه از اوحدالدین شنیده بوده است، - در کتاب آثارالبلاد تألیف زکریا بن محمد بن محمود قزوینی متوفی در سنه ۶۸۲ شرح حال مختصری از صاحب ترجمه مذکور است از قرار ذیل بعین عبارت (در ذیل «کرمان» ص ۱۶۴ - ۱۶۵): «وینسب الی کرمان الشیخ ابوحامد احمد [کذا] الکرمانی الملقب باوحدالدین کان شیخاً مبارکاً صاحب کرامات وله تلامذة و کان صاحب خلوة یغیر عن المغیبات وله اشعار بالعجمیة فی الطریقة وکان صاحب اربل معتقداً فیہ و بقى عنده مده ثم تاذی منه وفارقه وهو یقول:

با دل گفتم خدمت شاهسی کم گیر چون سر ننهاده کلاهسی کم گیر
دل گفت مرا ازین سخن کمتر گو کردی و دهی و خانقاهسی کم گیر

مات سنه خمس و ثلاثین و ستمائة ببغداد» انتهى، و مراد از «صاحب اربل» بدون هیچ شبهه مظفرالدین کوکبوری است که از سنه ۵۸۶ - ۶۳۰ حکمران اربل و شهر زور بوده است (ابن خلکان ۲: ۵-۹)، و کلمه «ننهاده» در بیت اول تصحیح قیاسی مظنون است و در اصل متن چاپی «نهاد» مرقوم است که وزن بآن فاسد است، و «کردی» در مصراع اخیر بضم کاف است و اگرچه خاندان کوکبوری مزبور ترکمان بوده‌اند ولی ظاهراً شیخ اوحدالدین اورا بمناسبت آنکه اکثریت سکنه اربل و آن نواحی کرد میباشند کرد خوانده است، - در کتاب الحوادث الجامعه ابن الفوطی متوفی در سنه ۷۲۳ در حوادث سنه ۶۲۲ گوید (ص ۷۳): «وفیها رتب الاوحد الکرمانی الصوفی شیخاً للصوفیة برباط المرزبانیه و خلع علیه و اعطى بغلة و نقد معه خادم الی هناك وهو شیخ حسن السمیت متکلم بلسان اهل الحقیقة و ارباب الطریقة قدم بغداد و نزل بجامع ابن‌المطلب و کان الناس یقصدونه و یحضررون عنده من الفقراء والصوفیة فاشتهر ذکره» انتهى، (برای مزید اطلاع از شرح احوال صاحب ترجمه رجوع شود بـمآخذ آتیه: فتوحات مکیه باب هشتم بنقل نفحات و طرایق الحقایق از آن، آثار البلاد ۱۶۴ - ۱۶۵، حوادث الجامعه ۷۳، تاریخ گزیده ۷۸۸، مجمل فصیح‌خوافی در حوادث سنه ۶۳۵، نفحات الانس ۴۲۸ - ۴۲۹، ۶۸۶ - ۶۸۹، حبیب‌السیر جزو ۱ از جلد ۳ ص ۶۷، هفت اقلیم در ذیل کرمان، سفینه‌الاولیاء ۱۷۹، ریاض المارفین ۳۷ - ۳۸، خزینة الاصفیاء ۲: ۲۶۵ - ۲۶۶، مجمع‌الفصحاء ۱: ۸۹)، حاشیه علامه قزوینی.

۹۲- مد - جها: سبحانی - سجاسی (بسین مهمله و جیم و الف و باز سین مهمله و در آخر یاء نسبت منسوب بسجاس که قصبه‌ایست از محال زنجان و واقع است در حدود شش فرسنگی جنوب مایل بشرق زنجان و چهار فرسنگی مغرب سلطانیه و یک فرسنگی شمال سهرورد، و کوه سجاس بواسطه اینکه قبر ارغون‌خان بن اباقابن هولاکو در آن کوه بوده در تاریخ شهرتی دارد)، - مقصود

دریافت و میگویند شیخ شهاب‌الدین او را بخانه خود در

شیخ ابوالفنائیم رکن‌الدین سجاسی از مشایخ عرفای قرن هفتم است که جمعی از اکابر مشایخ آن عصر مانند شیخ اوحالدین کرمانی و شمس تبریزی معروف و شیخ شهاب‌الدین محمود اهری و غیرهم از مریدان و تربیت شدگان وی بوده‌اند ولی از خود او چون گویا مانند بسیاری از صوفیه بگمنامی و ناشناسی و فرار از شهرت میکوشیده اطلاع چندانی بدست نیست و تاریخ وفات وی نیز معلوم نه و فقط در تذکره‌ها در ضمن تراجم بعضی مریدان او جسته جسته بعضی معلومات مختصری راجع بدو دیده میشود که ما حتی‌الامکان آنچه از آنها توانسته‌ایم از مأخذ مختلفه جمع نموده و بمقتضای مالا یدرک کله لا یتروک کله ذیلاً خلاصه آنها را مینگاریم: مرحوم حاج زین‌العابدین شیروانی در کتاب بستان السیاحه در ذیل عنوان «سجاس» گوید (چاپ دوم ص ۳۰۷): «سجاس قریه‌ایست مسرت اساس در قدیم‌الایام شهر کوچکی بوده و در فترت مغول خراب شده و از مضافات آذربایجان است و بقولی از مضافات عراق است شیخ رکن‌الدین از مشایخ سلسله شیخ صفی‌الدین اردبیلی از آنجا بوده» انتهی، و همان مؤلف در همان کتاب ص ۶۵ و ۲۴۷ و در کتاب دیگر خود موسوم بریاض السیاحه ص ۱۳۵ - ۱۳۶ و نیز ابن‌البزاز مؤلف کتاب صفوة الصفا ص ۵۰ و مرحوم حاجی نایب‌الصدر در طرائق الحقائق ۲: ۱۳۸ - ۱۳۹ و ۱۴۴ سلسله مشایخ شیخ صفی‌الدین اردبیلی را چنین ضبط کرده‌اند: «شیخ صفی‌الدین اسحق اردبیلی، از شیخ تاج‌الدین ابراهیم گیلانی معروف بشیخ زاهد، از سید جمال‌الدین تبریزی، از شیخ شهاب‌الدین محمود اهری تبریزی، از شیخ ابوالفنائیم رکن‌الدین سجاسی، از شیخ قطب‌الدین ابهری، از ابوالنجیب عبدالقاهر مسهروردی، از احمد غزالی طوسی... الخ» [واز اینجا ببعده سلسله سند احمد غزالی مشهور و در اغلب کتب مسطور است و حاجتی بنقل آن نیست]، - در بالا گفته شد که عده از مشاهیر عرفای قرن هفتم مرید و تربیت شده شیخ رکن‌الدین سجاسی صاحب ترجمه بوده‌اند، یکی ازین مریدان که نام او در ضمن سلسله مشایخ شیخ صفی‌الدین اردبیلی نیز ملاحظه شد شیخ شهاب‌الدین محمود اهری تبریزی است ترجمه احوال او در کتاب «دانشمندان آذربایجان» ص ۲۰۹ - ۲۱۰ از قرار ذیل مسطور است: «شیخ شهاب‌الدین محمود اهری از مشایخ کبار آذربایجان و از ارادت کیشان رکن‌الدین سجاسی است در مدرسه سرخاب تبریز سه چله ریاضت‌کشیده و بعد از آن در سجاس خدمت شیخ رکن‌الدین رفته و منظور نظر وی شده است پس از عقد نکاح دختر وی خدیجه از طرف آن بزرگوار [یعنی از طرف شیخ رکن‌الدین سجاسی] بقصبه اهر رفته و تا آخر عمر بهدایت و ارشاد مردم مشغول شده بدرجه قطب نایل گردیده و در همان قصبه مرده مرقد وی زیارتگاه است» انتهی، رجوع شود نیز بصفوة الصفا ص ۵۱ و ۳۱۴ که دو حکایت راجع باین شهاب‌الدین اهری و بمرقد او در اهر ذکر کرده است، - و دو نفر دیگر از کبار مریدان شیخ رکن‌الدین سجاسی صاحب ترجمه چنانکه در فوق نیز اشاره بدان کردیم این دو عارف مشهور ذیل بوده‌اند، یکی شیخ اوحالدین کرمانی متوفی در سنه ۶۳۵ که در حاشیه قبل اشاره اجمالی باحوال او نمودیم، و دیگر شمس‌الدین محمد بن علی بن ملک‌داد تبریزی معروف بشمس تبریز ممدوح مشهور

بغداد^{۹۲} فرود آورد از جهت اکرام قدوم او بعد از آن رجوع بشیراز کرد و زاویه بساخت و طعام بفقرا و مساکین میداد. و

۹۳- جهات: او را در بغداد بمنزل خود.

مولانا جلال‌الدین رومی و مقتول بروایت صاحب نفحات در سنه ۶۴۵ (ولی بروایت معتبرتر شمس تبریز در سنه مذکوره از مابین مردم بکلی مفقودالامر گردید چنانکه دیگر هیچکس ازو نشانی نداد نه اینکه کشته شد)، باری علاوه بر تصریح عموم تذکره‌های شعرا و عرفا مکرراً و مفصلاً باینکه دو شیخ مذکور یعنی اوحدالدین کرمانی و شمس تبریزی هردو از مریدان شیخ رکن‌الدین سجاسی بوده‌اند يك سند بسیار معتبر قدیمتری از همه این تذکره‌ها برای اثبات این مطلب بدست هست و آن عبارت است از ترجمه احوال شیخ تاج‌الدین علی‌بن عبدالله بن حسین اردبیلی تبریزی شافعی متوفی درسنه ۷۴۶ بقلم خود او که در کتاب منتخب‌المختار که ذیل تاریخ بغداد ابن‌النجار است تالیف ابن‌رافع حورانی مصری متوفی درسنه ۷۷۴ مندرج است، تاج‌الدین مزبور در این ترجمه احوال خود از جمله گوید (ص ۱۴۷ - ۱۴۸ از طبع بغداد): «والبسنی خرقه التصوف ولقننی الذکر الشیخ الامام السالك الربانی تاج‌الدین ابراهیم المشهور بالبلاد بالشیخ الزاهد [یعنی به الشیخ الزاهد النکیلانی المشهور شیخ خرقه الشیخ صفی‌الدین الاردبیلی] عن شمس الدین محمد التبریزی عن رکن‌الدین السجاسی [صح: السجاسی] عن قطب‌الدین الابهری عن ابی‌النجیب السهروردی عن احمد الغزالی اخی محمد الغزالی.... (الی آخر السلسله)، قال وادركت الشیخ کمال‌الدین احمد بن عربشاه الاوحدی باردییل دعالی ولقننی الذکر عن الشیخ اوحد‌الدین الكرمانی عن رکن‌الدین السجاسی (= السجاسی) بسنده» انتهى، - رجوع شود نیز برای همین فقره بخصوصها یعنی نسبت ارادت شیخ اوحد‌الدین کرمانی و شمس تبریزی بشیخ رکن‌الدین سجاسی بسمآخذ ذیل: نفحات الانس ۵۳۶، ۶۸۵، تذکره دولتشاه ۱۹۴، هفت اقلیم در ذیل تبریز. روضه اظهار حشری ۱۲۳، سفینه الاولیاء ۱۷۹، ریاض العارفین ۳۸، خزینه الاصفیاء ج ۲: ۲۶۵، ۲۶۸، مجمع‌الفصحاء ۱- ۸۹، ۲۸۶، طرائق‌الحقائق ۲: ۱۴۲، ۲۸۶، - دیگر از کسانی که شیخ رکن‌الدین سجاسی شیخ خرقه و پیر تربیت اوست شیخ اصیل‌الدین محمد شیرازی از مشایخ صوفیه اواخر قرن ششم متوفی در سنه ۶۱۸ است، صاحب شیرازنامه ص ۱۴۰ - ۱۴۱ و جامی درنفحات ۲۹۱- ۲۹۲ هردو در شرح احوال شیخ اوحد‌الدین عبدالله بلیانی کازرونی متوفی در سنه ۶۸۳ یا ۶۷۶ سلسله خرقه او را چنین روایت کرده‌اند که وی خرقه از پدر خود امام‌الدین مسعود متوفی در سنه ۶۵۵ دارد و وی از شیخ اصیل‌الدین محمد شیرازی مذکور مدفون در بلیان کازرون و وی از شیخ رکن‌الدین ابوالغنائیم سجاسی ووی از شیخ قطب‌الدین ابوالرشید ابهری و وی از شیخ ابوالنجیب سهروردی.... (الی آخرالسلسله)، در نفحات نسخه خطی بسیار مصحح مضبوط آقای عباس اقبال مورخه ۱۰۲۵ و محشی بحواشی عبدالغفور لاری از تلامذه جامی کلمه «سجاسی» (که در هردو نسخه چاپ هند نفحات که درتصرف راقم سطور است دراین مورد بفلط «سنجاسی» بعلاوه نونی بعد از سین چاپ

دختر شیخ روزبهان دوم بخواست و نود سال در زندگی و حیات کسب معیشت کرد تا عاقبت در سال ششصد و شصت و سیوم وفات

شده) در نسخه خطی مشارالیهها در کمال وضوح علی ماهو الصواب بسین و جیم مهمله والف وباز سین و در آخر یاء نسبت مرقوم است، - تنبیه مهم، این شیخ ابوالفتایم رکنالدین سجاسی مانحن فیه را که از سلسله سهروردیه و شیخ خرقة اوحدالدین کرمانی و شمس تبریزی و شهابالدین محمود اهری و اصیلالدین محمد شیرازی بوده است نباید با سَمی او و معاصر او شیخ رکنالدین محمود سنجانی (بسین مهمله ونون وجیم والف وباز نون و در آخر یاء نسبت منسوب بسنجان یکی از قرائ مشهور خواف خراسان معرب سنگان که هنوز موجود و بهمین صورت فارسی آن یعنی سنگان خوانده و نوشته میشود) ملقب بشاه سنجان اشتباه نمود و یکی را بجای دیگری گرفت، این شیخ رکنالدین محمود سنجانی نیز از کبار مشایخ عرفای قرن ششم بوده است از سلسله چشتیه هرات و از خواص مریدان خواجه مودود چشتی و در سنه ۵۹۷ یا ۵۹۳ یا ۵۹۹ در سنجان وفات یافته و در همانجا مدفون است و شرح احوال او در غالب کتب تراجم صوفیه و تذکره‌های شعرا که اسامی آنها بعد از این مذکور خواهد شد مسطور است، و عصر او ظاهراً اندکی مقدم بر عصر شیخ رکنالدین سجاسی مانحن فیه بوده باین معنی که وفات رکنالدین شاه سنجان قبل از وفات رکنالدین سجاسی روی داده بوده است چه وفات شاه سنجان چنانکه گفتیم در سنه ۵۹۳ یا ۵۹۷ و بقولی ضعیف در ۵۹۹ بوده و سال وفات رکنالدین سجاسی گرچه معلوم نیست ولی وی بنحو قدر متیقن در سنه ۶۰۶ یعنی بحداقل نه سال یا سیزده سال بعد از وفات شاه سنجان هنوز در حیات بوده است بدلیل اینکه صاحب شیرازنامه ص ۱۱۹ تصریح کرده که بعد از وفات شیخ روزبهان بقلی عزالدین مودود زرکوب برای اولین مرتبه بسفر حجاز رفت و در آن سفر او را بخدمت شیخ الشیوخ اوحدالدین کرمانی و شیخ رکنالدین سجاسی [نسخه چاپی: سنجانی] مرافقت و مواخاتی عظیم دست داد و چون وفات شیخ روزبهان بقلی بدون خلاف در محرم ۶۰۶ بوده پس بالضرورة شیخ رکنالدین سجاسی در این سنه هنوز در قید حیات بوده است، ولی ازین تاریخ ببعد هیچ معلوم نیست چه مقدار زیسته است، (برای ترجمه احوال این شیخ رکنالدین ملقب بشاه سنجان رجوع شود بمآخذ ذیل: تاریخ گزیده ۷۹۳، نزهةالقلوب ۱۵۱، مجمل فصیح خوافی در حوادث سنه ۵۹۳، نفحات الانس استطراذاً در ضمن ترجمه خواجه مودود چشتی ۳۷۴، حبیب‌السیر جزو ۳ از جلد ۲ ص ۷۵، هفت اقلیم در ذیل خواف، سفینه‌الاولیاء ۹۱-۹۲، آتشکده در ذیل خواف، ریاض‌المارفین ۹۷، خزینةالاصفیاء ۱: ۲۵۲، طرائق‌الحقائق ۲: ۶۲)، - حاشیه علامه قزوینی.

کرد و او را در زاویه خود، همسایه مشهد حریصی دفن کردند در بقعه زرکوب.

شیخ محمود زرکوب^{۹۴}

عارفی ربانی صمدانی بود که متأسی بطریقه اقوام به بذل و بخشش و ایثار بود و چیزی هرگز ذخیره نمیکرد و مواسا با کوچک و بزرگت میکرد و پند مردم میداد و چند سال نصیحت مسلمانان از بهر خدای میکرد و هر روز از برای قضای حوائج مسلمانان میگشت و چون شب میشد بنماز سنت مشغول میشد و با مسکینان و بیچارگان و غمگینان چیزی میخورد و هرگز بزینت دنیا مشغول نمیشد و از طریقه خود تجاوز نمیکرد و اختیار فقر^{۹۵} از بهر خود کرده بود و جامه صبر و رضا پوشیده بود. مؤلف کتاب میگوید در مجالس و خلوات او می بودم و الفاظ و منشآت و اشعار او می شنودم و بر صحت حال و استقامت افعال او گواهی میداد. متوفی شد در سنه هفتصد و چیزی^{۹۶} و او را در بقعه عامره خود دفن کردند.

مولانا معین الدین احمد^{۹۷}

برادر عالم فاضل متقی کامل وی است که درس در مدرسه

۹۴- الشیخ عزالدین محمود بن الشیخ شهاب الدین ابی الخیر بن ابی الفضل (شدالازار)

۹۵- مد: فقرا.

۹۶- (سنه هفتصد و چیزی) با مراجعه بشدالازار و تبعیت از روش مترجم در ضبط تواریخ وفات اضافه گردید.

۹۷- مولانا معین الدین احمد بن ابی الخیر (شدالازار).

این شخص خود مؤلف شیرازنامه و برادر صاحب ترجمه بلافاصله قبل است، و نام و نسب کامل او از روی مقایسه مجموع مواضعی که در شیرازنامه بنام خود و نام آباء و اجداد خود اشارتی کرده با یکدیگر و نیز با مواضعی در کتاب حاضر که در آن اشاره ببعضی از افراد این خاندان زرکوب شده) از قرار ذیل است: ابوالعباس معین الدین احمد بن شهاب الدین ابی الخیر حمزة بن ابی - الفضل حسن (ظ) بن عزالدین مودود ذهبی مشتهر بزرکوب بن ابی الفضل محمد بن معین الدین محمود اصفهانی شیرازی.

مسعودیه میگفت و وعظ در مسجد بغدادی میفرمود و منصب و وعظ محافل داشت و طریقه پدران گرامی خود داشت و از شیخ کُهِف الدین اسمعیل بن عمر بکری قصری^{۹۸} آداب گرفته بود و خرقة از شیخ فخرالدین دخترزاده سیدی احمد کبیر قدس سره پوشیده بود و از خال خود نیز. و او را اسانید عالیّه و تصانیف معتبره هست و وفات او در سال هفتصد و هشتاد و نهم بود و در نزد پدر مدفون کردند و در بقعه او جماعتی از علما و عباد و عرفا مدفونند. یکی از ایشان کریمه خاتون دختر حافظ قوام الدین اسمعیل است که بر بلا صابر بود و تکلف نداشت و در تمام احوال شکر و صبر مینمود^{۱۰۰}.

امیر عزالدین اسحق^{۱۰۱}

از جمله سادات بزرگ و عباد ابرار بود که ذکر و تلاوتی بردوام داشت و در همه احوال ترك تکلف میکرد و بر بلا صابر بود و مردمان را پند و نصیحت میداد و در محافل بعد از ختم کلام الله دعا میفرمود و کتابی در تصوف تصنیف کرده است و آنرا مصباح الدجی نام کرده است و شیخ صدرالدین مظفر فرموده است که سید عزالدین اسحق از آنهاست که جمع کرده است میان علم و زهد و او

۹۸- با فحص بلیغ ما نتوانستیم هیچگونه اطلاعی در خصوص این شخص بدست بیاوریم، و کُهِف الدین اسمعیل بن عمر قصری پدر وی قطعاً غیر اسمعیل قصری شیخ خرقة نجم الدین کبری است ترجمه احوال او در نفحات و غیره مسطور است زیرا که تاریخ وفات این اسمعیل قصری شیخ خرقة نجم الدین کبری در سنه ۵۸۹ بوده (خزینة الاصفیاء ج ۲ ص ۱۳) در صورتیکه تاریخ وفات صاحب ترجمه معین الدین احمد بن ابی النخیر که از پسر کُهِف الدین اسمعیل بن عمر قصری مذکور در متن اخذ طریقت نموده بوده سنه ۷۸۹ است یعنی بفاصله دوست سال بعد از وفات اسمعیل قصری شیخ خرقة نجم الدین کبری، پس تقریباً از محالات عادی است که صاحب ترجمه با کسی بتواند معاصر باشد که پدر آنکس دوست سال قبل از وفات وی وفات یافته بوده است.

۹۹- جها: سید

۱۰۰- منهم الست الکریمه سبط الحافظ الجلیل قوام السنه اسمعیل تزوجها الشیخ شهاب الدین وهی ام جدی لابی رحمة الله علیهم - (شدالازار).

۱۰۱- الامیر عزالدین اسحق بن ضیاء الدین علی بن عربشاه الحسینی (شد- الازار).

را اسانید معتبره هست در حدیث و در میان ایشان محبت و دوستی بصدق و اخلاص فی الله^{۱۰۲} و بالله بوده. متوفی شد در سنه هفتصد و ده^{۱۰۲} و او را دفن کردند در بقعه عامره خود رحمت الله علیه.

امیر روح الدین^{۱۰۴}

واعظی عالم بود که جمع میکرد میان اقوال مفسران و احادیث سید المرسلین نشر میکرد و او را از زهد نصیبی^{۱۰۵} وافر و حظی کامل بود و کتابی در ترسل نوشته است که در آن تعلیقات بسیار و مجموعه بسیار هست و کرم بسیار داشت چنانچه دور و نزدیک و منکر و معتقد از او حظ میگرفتند و مدفن او در نزد پدر است^{۱۰۶} رحمت الله علیه.

امیر صدرالدین محمد^{۱۰۷}

برادر فاضل اوست که از مشاهیر سادات و بزرگ قوم بود و سیدی متواضع و رحیم و شفیق و متخلق بود و تفقد و تعهد با دوستان خدای بجای میآورد و بنماز جنازه و پرسش مریض حاضر میشد و محاورت خوش داشت هر کس^{۱۰۸} روی مبارک وی میدید حظی و معرفتی از وی میگرفت و فریادرسی مضطربان میکرد و در اوائل جوانی مسافرت عراق و آذربایجان کرده بود و سادات بزرگ

۱۰۲- مد: فرض الله - و کانت بینهما مصادقه و موافقه و تعاب فی الله و بالله (شدالازار).

۱۰۳- مد: جها: ششصد از هجرت- متن با مراجعه بشدالازار تصحیح گردید - چنین است در ب و م و نیز در فارسنامه ناصری - فی سنه ستمائه (غلط فاحش) علامه قزوینی.

۱۰۴- الامیر روح الدین بن اسحق بن علی بن عربشاه (شدالازار).

۱۰۵- مد: بعضی!.

۱۰۶- توفی فی صفر سنه: اربع و ثلاثین و سبعمائیه و دفن عند والده (شدالازار).

۱۰۷- الامیر صدرالدین محمد بن اسحق بن علی بن عربشاه (شدالازار).

۱۰۸- جها: چنانکه هرکس.

و مشایخ دیده بود و آثار خیرات او یکی این مدرسه است که مرقد سادات دشتک است و وفات او در سال هفتصد بود و مدفن او هم در آن مدرسه است^{۱۰۹}.

امیر شرف‌الدین ابراهیم^{۱۱۰}

سیدی عالم، فاضل و کامل بود و جاهی رفیع و منصبی عالی داشت و اوراق‌دمی در فقر و تصوف بود و مسافرت با پدر بزرگوار خود کرده بود و مشایخ دیده بود و صحبت شیخ صدرالدین ابوالمجامع^{۱۱۱}

۱۰۹- نظر باینکه مترجم ترجمه را با جمال برگزار کرده است برای مزید اطلاع عین عبارات شدالازار نقل میگردد مخصوصاً سال تاریخ فوت صاحب ترجمه که بصراحت در شدالازار آمده است شایان توجه است.

لم یضن قط بشهود جنازة و لا عیادة مریض و لا اعانة مضطر طیب المحاورة کثیر الفکاهة یعطی بشر وجهه و معروفه کل احد و کان فی ایام شبابه قد سافر العراق و انریجان و لقی كبار السادة و المشایخ، و من جملة آثاره المدرسة العالیة علی مرقد آبائه، توفي فی سنة اربع و ستین و سبعمائة و دفن عندهم رحمة الله علیهم. ۱۱۰- الامیر شرف‌الدین ابراهیم بن صدرالدین محمد بن اسحق بن علی بن عربشاه (شدالازار).

۱۱۱- مقصود شیخ صدرالدین ابوالمجامع ابراهیم بن سعدالدین محمد بن الموبد بن ابی‌بکر بن محمد بن حمویة جوینی پسر شیخ سعدالدین حموی معروف است که ترجمه احوال او در نفحات الانس و غیره مذکور است، صاحب ترجمه در سنه ۶۴۴ در آمل طبرستان متولد شد و نزد اکثر علماء عصر خود تلمذ نمود و در طلب علم و حدیث بمراق و شام و حجاز و تبریز و قزوین و حله و کربلا و نجف و بیت‌المقدس مسافرت کرد و گویند نزد بیشتر از هزار شیخ سماع احادیث نموده، در سنه ۶۷۱ یکی از دختران علاءالدین عطا ملک جوینی برادر شمس الدین جوینی وزیر هولاکو و اباقا را در حبالة نکاح درآورد بصداق پنج هزار دینار زر سرخ، و در اوایل شعبان سنه ۶۹۴ غازان خان بن ارغون خان بن هولاکو به مساعدت و تحریض امیر نوروز بدست وی اسلام آورد و بتبعیت او تمام امرا و لشکریان مغول قریب صد هزار نفر تقلد دین اسلام نمودند، صاحب ترجمه در سال هفتصد و بیست و دو وفات یافت و در بحرآباد از قرائ جوین مدفون شد، - بحرآباد که مسقط‌الرأس این خاندان آل حمویه بوده است بهمین لفظ «بحر» بمعنی دریا بعلاوة «آباد» در عموم کتب فارسی از قبیل نزهة القلوب و مجمل فصیح خوافی در حوادث سنه ۶۴۹ و ۷۲۲ و تذکرة دولتشاه و نفحات الانس (این اخیر در شرح احوال پدر صاحب ترجمه شیخ سعدالدین حموی) مسطور است، ولی یاقوت در معجم البلدان نام این قریه را بحیرآباد بصیغه تصغیر بحر ضبط کرده است، - و حمویه جد اعلاى این خاندان بفتح حاء مهمله و میم مشددة مضمومه و واو ساکنه و یاء مثناة

دریافته بود و قرائت مشارق الانوار^{۱۱۲} بر وی کرده بود و بحضور شیخ علاءالدوله سمنانی^{۱۱۳} رسیده و بسیار مرتبه

تحتانیه و در آخر هاء است، (برای مزید اطلاع از احوال صاحب ترجمه رجوع شود بمآخذ ذیل: جامع التواریخ رشیدالدین فضل الله در قسمت راجع بسلطنت غازان طبع لیدن سنه ۱۹۴۰ میلادی ص ۸۹، طبقات الحفاظ ذهبی ۴: ۲۸۸، درر الکامنه ۱: ۶۷-۶۸، مجمل فصیح خوافی در حوادث سنه ۶۴۴ و ۷۲۲، تذکره دولتشاه سمرقندی ص ۲۱۴، روضات الجنات ص ۵۰-۵۱، مقدمه جلد اول جهانگشای جوینی بقلم راقم این سطور محمد بن عبدالوهاب قزوینی ص سب - سد).

۱۱۲- مشارق الانوار کتابی است در حدیث مشتمل بر دو هزار و دویست و چهل و شش حدیث از احادیث صحاح تألیف رضی الدین حسن بن محمد صفانی نحوی لغوی فقیه محدث متوفی در سنه ۶۵۰ (رجوع شود بکشف الظنون در باب میم، و برای ترجمه احوال خود صفانی رجوع شود بمآخذ ذیل: معجم الادباء معاصر او یا قوت ۳: ۲۱۷-۲۱۸، حوادث الجامعه ۲۶۲-۲۶۴، فوات الوفیات ۱: ۱۷۰، جواهر المصیئنه ۱: ۲۰۱-۲۰۲، بغیة الوعاة ۲۲۷، شذرات الذهب ۵: ۲۵۰، روضات الجنات ۲۲۳).
۱۱۳- یعنی شیخ رکن الدین ابوالمکارم احمد بن محمد بن احمد سمنانی بیابانکی ملقب بعلاءالدوله از مشاهیر مشایخ متصوفه اواخر قرن هفتم و اوایل هشتم، وی پسر ملک شرف الدین سمنانی است که از اوایل ذی الحجه سنه ۶۹۴ الی اوایل ذی القعدة ۶۹۵ بمنصب وزارت غازان خان منصوب بود (تاریخ مبارک غازانی ص ۹۶ و ۱۰۵، و تاریخ گزیده ص ۷۹۳ - ۷۹۴)، صاحب ترجمه در سنه ۶۵۹ متولد گردید و در اوایل جوانی در عهد ارغون خان در خدمت دیوانی بسر می برد، و در سنه ۶۸۳ که وی در آنوقت ۲۴ ساله بود در موقع جنگ ارغون خان با علیناق سردار معروف سلطان احمد تکودار وی در جزو اردوی ارغون خان حاضر بوده است (ذیل فهرست نسخ فارسی موزه بریطانیه از ریو بنقل از کتاب المروء صاحب ترجمه)، ولی بزودی در سنه ۶۸۵ از مشاغل دولتی تائب گشته بطلب علم و سماع حدیث و سلوک طریقت و خدمت مشایخ روی آورد تا بالاخره خود اذن ارشاد یافت و بتربیت مریدان و تسلیک طالبان مشغول گشت، در شهر سنه ۷۲۷ در موقعی که امیر چوپان سردار معروف مغول با سلطان ابوسعید مخالفت ورزیده و از خراسان با لشکری عظیم بقصد جنگ با سلطان مزبور بطرف سلطانیه حرکت کرد چون بسمنان رسید از شیخ علاءالدوله التماس نمود که از جانب او بخدمت سلطان ابوسعید روه و مابین او و سلطان واسطه عقد صلح گردد، شیخ بدان سفارت تن در داد ولی وساطت او مقبول نیفتاد و عاقبت امیر چوپان بتفصیلی که در کتب تواریخ مسطور است سر در سر آن کار نهاد، - شیخ علاءالدوله، - شیخ علاءالدوله مردی بسیار با ثروت و متمول و در عین حال بسیار خیر و نیکوکار بود. و جمیع عایدات هنگفت املاک خود را صرف اعمال بر و افعال خیر و دستگیری فقرا و صوفیه می نمود، جاسی در نفعات گوید وی بمقدار پانصد هزار دینار املاک بر صوفیه وقف نموده بود و ویرا تألیفات بسیار بوده که عده از آنها هنوز باقی است، ابن حجر در درر- الکامنه گوید از قرار مذکور تألیفات او از سیصد متجاوز بوده است، - صاحب

یافته که هیچ‌یک از خویشان او ندیدند. و پنجاه سال وعظ گفت در جامع عتیق و مدرسه رضویه و نصیحت مردمان فرمود و اخلاق حسنه نبویه و اوصاف مرتضویه داشت و او را دعوت مستجاب بود و مؤلف کتاب میگوید یکبار با او بدعای باران بیرون رفتیم پس دست برداشت و پیشتر گفت ای برادران با صفا و ای دوستان با وفا بگذارید ظلم و جفا و اقتدا کنید بسیرت مصطفی^{۱۱۴} و دنیا پس پشت اندازید^{۱۱۵} پس این سخنان در دلها اثر کرد و چشمها گریان شد بعد از آن دعا کرد و استغفار بسیار بکردیم پس هنوز بخانه نرسیده بودیم که باران بیامد. بعد از چند گاه متوفی شد و او را دفن کردند در بقعه خود رحمت الله علیه^{۱۱۶}.

شیخ ابوسعید محمد بن هیشم

از دوستان خدای بود و مردی صادق. مشهور بود که مزار او بعلمدار مشهور است و میگویند از امیران غازی بود و نقل میکنند

ترجمه در ماه رجب سنه ۷۳۶ در صوفی آباد سمنان وفات یافت و در همانجا مدفون شد و هنوز مزار او در آن قریه باقی است، صوفی آباد مذکور واقع است در بیست کیلومتری جنوب مایل بغرب سمنان، و بیابانك که مسقط الرأس شیخ مزبور بوده واقع است در نه کیلومتری جنوب غربی صوفی آباد (برای مزید اطلاع از احوال صاحب ترجمه رجوع شود بـمآخذ ذیل: تاریخ گزیده که مؤلف آن معاصر او بوده ص ۷۹۳-۷۹۴، منتخب المختار ابن رافع ۱۶۲، ذیل جامع التواریخ از حافظ ابرو ۱۲۹-۱۳۰، درر الکامنه ۱: ۲۵۰-۲۵۱، تذکره دولتشاه ۲۵۱-۲۵۳، حبیب السیر جزو اول از جلد ۳: ۱۲۵، مجالس المؤمنین ۲۹۶-۲۹۷، سفینه الاولیاء ۱۰۷، ریاض المارفين ۱۰۸، مجمع الفصحا ۱: ۳۴۰، طرائق الحقائق ۲: ۲۹۲)، - حاشیه علامه قزوینی.

۱۱۴- مد: اقتدا کنید نسبت مصطفی - جها: اقتدا کنید نسبت بصلحا - و خرجنا معه مرة للاستسقاء فام الناس و هم بالدعاء و اقبل علينا في ذلك الولاء و قال يا اخوان الصفا و يا خلان الوفاء ادعوا الظلم والجفاء واقتدوا بسيرة المصطفى (شدالازار).

۱۱۵- مد: در پشت اندازید.

۱۱۶- درباره سال فوت و مدفن وی در شدالازار چنین آمده است: توفي في يوم الخميس الثاني والعشرين من صفر سنة ثمان و ثمانين و سبعمائة و دفن في بقلعة العامرة، و حفظت يوماً من لفظه ينشد على المنبر:

که شیخ شهاب‌الدین ذهبی^{۱۱۷} گفته که مزار شیخ محمد بن الهیثم از ولی خالی نباشد و گفته که هرکس حرمت این مزار ندارد و رعایت آنجا نکند محروم ماند از برکات^{۱۱۸} - از سخنان او دیدم که فرموده است:

ای غافل بخواب رفته برخیز و یاد مرگت کن و جهد کن که با توبت باشی از گناهان و دعای بسیار میکن و در زمانی که مهلت داری کلام الله بسیار میخوان و در قرائت سوره طه و یس گریه بسیار میکن^{۱۱۹} و مزار او در سرکوچه دشتک است.

سید شریف

علامه دانشمند و کامل و عالم محقق بود که فنون علم را جمع کرده بود و مسافرت بسیار نموده و تصانیف کتب کرده و تفتیش مسائل نموده و چند سال در مدارس تدریس علوم فرموده و تفهیم طالبان از خواص و عوام بتحقیق فرموده و گوئیا دریائی پر از جواهر و لآلی بود که هر طالبی که باو رسیدی از او فیضی ببردی و مترجم کتاب میگوید چند نوبت بدیدار انور او مشرف گشتم در مدرسه بهائیه و دیگر بقاع و مصافحه او کردم و صوفی باصفا و

۱۱۷- مد: وهبی.

مراد از این شخص بدون هیچ شك و شبهه شیخ شهاب‌الدین ابوالخیر حمزه زركوب پدر صاحب‌شیرازنامه است بقرینه عبارت معادله همین فقره در شیرازنامه ۱۵۸، «و این ضعیف از پدر خود شیخ الاسلام شهاب‌الدین حمزه زركوب قدس سره شنیدم... که اولیاء و ابدال در شیراز از روضه شیخ محمد بن الهیثم غایب نمی‌گردند [نسخه خطی جدید الابتیاع کتابخانه ملی طهران مورخه سنه ۸۳۳، - در متن چاپی غلطاً: غایب گردیدند] باید که در آن مزار مبارک به ادب قدم نهند که مقام ارباب حضور است»، و کلمه «ذهبی» چنانکه مکرر در حواشی این کتاب گفته‌ایم در اصطلاح مؤلف کتاب حاضر تعریب «زركوب» است، حاشیه علامه قزوینی.

۱۱۸- و من لم یراع حرمة ذاك المزار حرم عن البرکات و ابتلی بالعماء (شدالازار). در جها و مد کلمه (از برکات) حذف شده بود متن با توجه بشدالازار تصحیح گردید.

۱۱۹-

و کن منیباً لدى الاسحار او اها
والدمع منسكب یاسین او طاه

یا غافلاً نائماً قم فاذا ذکر الاله
اکثر دعائک و اتل الله فی مهل

بی تکلف و باوفا بود. متوفی شد و در مدرسه عامره خود دفن گردید
رحمت الله علیه.

سید اصیل الدین عبدالله^{۱۲۰}

امامی فاضل بارع متورع بود که جمع میان حدیث و سماع آن
و روایات کرده بود و کتاب صحیح بخاری از شیخ علاءالدین
خجندی^{۱۲۱} شنوده بود و بعضی از صحیح مسلم از شیخ عبدالرحمن

۱۲۰- الامیر اصیل الدین عبدالله بن علی بن ابی المحاسن بن سعد بن مهدی
العلوی المحمدی (شدالازار).

در مجمل فصیح خوafi در حوادث سنه ۶۹۰ نوشته: «سنه تسعین و ستمائة،
وفات امیر عبدالله شیرازی از فرزندان امام محمد حنفیه مدفوناً بشیراز»، و این
شخص بدون هیچ شک و شبهه همین صاحب ترجمه کتاب حاضر است با پنج سال
تفاوت بین تاریخ وفات او در آنجا و در کتاب حاضر، و بنابراین مقصود از نسبت
«محمدی» در عنوان صاحب ترجمه واضح میشود یعنی از اعقاب محمد بن الحنفیه
یکی از پسران مشهور حضرت امیرالمؤمنین، و چون مادر محمد مذکور خوله بنت
جعفر بن قیس از قبیله بنی حنیفه بوده لهذا محمد مزبور بمحمد بن الحنفیه (و در
فارسی محمد حنفیه باضافه نام او بنام مادرش و حذف کلمه «ابن» برسم زبان
فارسی) مشهور شده بوده است و در حقیقت چنانکه از عمده الطالب در فصل راجع
باعقاب محمد بن الحنفیه ص ۳۱۹-۳۲۳ واضح میشود این شعبه از اولاد حضرت
امیرالمؤمنین از پسرش محمد حنفیه معروف به «محمديه» بوده‌اند و در عنوان
غالب ایشان نسبت «محمدی» علاوه میشده است بعینه مانند نسبت «حسینی» و
«حسینی» که در عنوان اولاد دیگر حضرت امیر از امام حسن یا امام حسین علیهما-
السلام معمولاً الحاق میشود، - شرح احوال صاحب ترجمه در شیرازنامه ص ۱۵۶
نیز مذکور است،

۱۲۱- یعنی علاءالدین ابو سعد ثابت بن احمد بن محمد بن ابی بکر الخجندی
متوفی در سنه ۶۳۷، ذهبی در طبقات الحفاظ ۴: ۲۰۱ گوید: «و فیها [ای فی سنه
۶۳۷] توفی العلامة علاءالدین ابوسعید ثابت بن احمد بن محمد الخجندی الاصبهانی
عن تسع وثمانین سنه، حضر الصحیح علی ابی الوقت وبه ختم حدیثه»، و در شذرات
الذهب ۵: ۱۸۳ در جزو وفيات همان سنه گوید: «وفیها [توفی] الصدر علاءالدین
ابوسعید ثابت بن [احمد بن] محمد بن ابی بکر الخجندی ... ثم الاصبهانی سمع
الصحیح حضوراً فی الرابعة من ابی الوقت و بقى الى هذا الوقت بشیراز»،
رجوع شود نیز بنجوم الزاهرة در حوادث همان سال ۶۳۷، -

نیشابوری^{۱۲۲} شنیده و او از فاطمی^{۱۲۳} و او از فراوی^{۱۲۴} و جامع

۱۲۲- با فحص بلیغ اطلاعی از احوال خود این شخص یعنی عبدالرحمن بن عبداللطیف بن سعد النیسابوری در جایی نتوانستیم بدست بیاوریم ولی از احوال پدر او عبداللطیف و جد او اسمعیل بعضی اطلاعات از مآخذ متفرقه بدست آورده ایم که خلاصه آنها را ذیلاً می نگاریم: جد صاحب ترجمه شیخ صدرالدین ابوالبرکات اسمعیل بن ابی سعد احمد بن محمد بن دوست نیشابوری الاصل بغدادی المسکن شیخ الشیوخ بغداد بوده است و در سنه ۵۴۱ در سن ۷۶ سالگی در بغداد وفات یافته و در همانجا مدفون شده است، ابن الاثیر در حوادث سال ۵۴۱ گوید: «و فیها توفی شیخ الشیوخ صدرالدین اسمعیل بن ابی سعد الصوفی مات ببغداد و دفن بظاهر رباط الزوزنی بباب البصرة و مولده سنة اربع و ستین و اربعمائه و قام فی منصبه ولده عبدالرحیم»، و در مجمل فصیح خوافی نیز در حوادث همان سال گوید: «وفات شیخ صدرالدین شیخ الشیوخ بغداد اسمعیل [بن] ابوسعید الصوفی دفن بظاهر رباط الزوزنی بباب البصرة و پسر او شیخ صدرالدین عبدالرحیم قایم مقام او شیخ- الشیوخ بغداد شد»، و در تاریخ یافعی و نجوم الزاهرة و شذرات الذهب هر سه در حوادث همان سال ۵۴۱ چنین نگاشته اند (عبارات این هر سه مآخذ را با یکدیگر تلفیق نموده ایم):

«و فیها توفی ابو البرکات اسمعیل بن الشیخ ابی سعد احمد بن محمد بن دوست النیسابوری ثم البغدادی الصوفی شیخ الشیوخ فی جمادی الاخرة و له ست و سبعون سنة روی عن ابی القاسم بن البسری و طائفة و کان مهیباً جلیلاً وقوراً مصوناً»، - و در منتظم ابن الجوزی ج ۱ ص ۱۲۱ گوید: «اسمعیل بن احمد بن محمود [کذا - ظ: محمد] بن دوست ابو البرکات بن ابی سعد الصوفی ولد سنة خمس و ستین و سمع الحديث من ابی القاسم الانماطی و ابی نصر الزینی و طراد ابی محمد التمیمی و غیرهم و حدث و توفی فی جمادی الاولی و عمل له عرس کما تقول الصوفیة فی عاشر جمادی الاخرة و اجتمع مشایخ الربط و ارباب الدولة و العلماء فاغترموا علی ما قیل علی الماکول و المشروب و العلوی ثلثمائة دینار» انتهى، - و اما پسر او عبداللطیف (که پدر عبدالرحمن مذکور در متن حاضر باشد) در جلد نهم از جامع المختصر علی بن انجب بغدادی متوفی در سنه ۶۷۴ که باهتمام دوست فاضل ما آقای مصطفی جواد بغدادی اطال الله بقائه در سنه ۱۳۵۳ در بغداد بطبع رسیده است ص ۳۷ در جمله وفيات سنه ۵۹۶ گوید: «شیخ الشیوخ ابوالحسن عبداللطیف بن شیخ الشیوخ ابی البرکات اسمعیل بن احمد بن محمد النیسابوری الاصل البغدادی المولد و الدار من بیت معروف بالتصرف و التقدم استمع الحديث فی صغره من جماعة و قد روی شیئاً، تولی رباط ولده مشیخة و نظراً فی اوقافه بعد وفاة اخیه صدرالدین عبدالرحیم و خرج حاجاً فجع و عدل من مكة الی مصر و صار منها الی الشام فتوفی بدمشق فی الرابع عشر ذی الحجة من سنة ست و تسعین المذكورة و دفن فی مقابر الصوفیة هناك و کان مولده فی ذی القعدة من سنة ثلاث عشرة و خمسمائة» انتهى، رجوع شود نیز بنجوم الزاهرة ۶: ۱۵۹ و شذرات الذهب ۴: ۳۲۷.

۱۲۳- از احوال این شخص هیچ اطلاعی نتوانستیم بدست بیاوریم.

۱۲۴- یعنی ابو عبدالله محمد بن الفضل بن احمد بن محمد الفراوی الاصل

دارمی از عبدالرحمن^{۱۲۵} شنوده و او از ابن الوقت و سنن ترمذی^{۱۲۶} هم از او شنوده بود و او از ابی حفص دینوری^{۱۲۷} شنوده و از مشایخ او یکی شیخ شهاب الدین تورپشتی و خواجه شمس الدین محمد صفی

النیسابوری المولد و المسکن از اکابر علما و محدثین شافعیه و از تلامذه ابواسحق شیرازی و امام الحرمین جوینی و قشیری معروف صاحب رساله مشهور در تصوف و غیرهم، و از جمله تلامذه او سمانی صاحب انساب و ابن عساکر صاحب تاریخ دمشق و ابن سکینه و مؤید طوسی بوده اند، وی در عصر خود متفرد بوده در روایت صحیح مسلم و علو اسناد (نظیر ابوالوقت سجزی سابق الذکر راجع بصحیح بخاری)، تولد وی در حدود ۴۴۱ بوده بنیشابور و در ۵۳۰ در همان شهر وفات یافت در سن نود سالگی و در همانجا مدفون شد، گویند وی در مدت عمر خود بیش از هزار مجلس املاء حدیث نموده بوده است و بهمین مناسبت در حق او میگفته اند: «الفرای الف راوی»، و فراوی منسوب است بفراوه بفتح یا بضم فاء باختلاف اقوال و راء مهمله و الف و واو و تاء مربوطه و آن شهرکی بوده است از اعمال نسا بین دهستان و خوارزم (پرای مزید اطلاع از ترجمه احوال فراوی رجوع شود بمآخذ ذیل، تبیین کذب المفتری از ابن عساکر دمشقی معاصر او و از تلامذه او ص ۳۲۲ - ۳۲۵، منتظم ابن الجوزی ۱۰: ۶۵-۶۶، معجم البلدان ۳: ۸۶۶، ابن الاثیر ۱۱: ۱۸، ابن خلکان ۲: ۶۲-۶۳، دول الاسلام ۲: ۳۷، یافعی ۳: ۲۵۸-۲۵۹، سبکی ۴: ۹۲-۹۴، شذرات الذهب ۴: ۹۶).

۱۲۵- یعنی ابو محمد عبدالله بن عبدالرحمن بن الفضل بن بهرام السمرقندی التمیمی الدارمی متوفی در سمرقند در سنه ۲۵۵ صاحب جامع الصحیح در حدیث معروف بسنن دارمی و مسند دارمی که یکی از صحاح سبعة سنت و جماعت است، کتاب مزبور در سنه ۱۲۹۳ در کانپور (هندوستان) بطبع رسیده است، - رجوع شود بکشف الظنون در «مسند الدارمی».

محدث معروف قرن متوفی در سنه ۲۷۹ صاحب سنن مشهور باسم او «سنن ترمذی» در حدیث که سومین کتاب از صحاح سته یا سبعة اهل سنت و جماعت است (رجوع شود باین خلکان ۲: ۵۹، و طبقات الحفاظ ۲: ۱۸۷-۱۸۹، و کشف الظنون ۱: ۳۷۵ در عنوان «جامع الصحیح»، و غیر ذلك را مآخذ).

۱۲۷- یعنی ابو حفص عمر بن کرم بن الحسن دینوری بغدادی محدث معروف عصر خود و متوفی در سنه ششصد و بیست و نه، ذهبی در طبقات الحفاظ ج ۴ ص ۱۹۹ در جزو اشخاص متوفی در سنه ۶۲۹ گوید: «و [فیها توفی] مسند الوقت ابو حفص عمر بن کرم بن ابی الحسین [ظ: ابی الحسن] الدینوری البغدادی الحنبلی الحمّامی و له تسعون سنة»، و تقریباً عین همین عبارت را در نجوم الزاهرة ۶: ۲۷۹ تکرار کرده است، و در شذرات الذهب ج ۵ ص ۱۳۲ نیز در جزو وفیات همان سال گوید: «وفیها [توفی] عمر بن کرم بن ابی الحسن ابو حفص الدینوری ثم البغدادی الحمّامی ولد سنة تسع و ثلاثین و خمسمائة و سمع من جده لامة عبد الوهاب الصابونی و نصر العکبری و ابی الوقت و اجاز له الکرخی و عمر بن احمد الصفار الفقیه و طائفة انفراد عن ابی الوقت باجزاء و کان صالحاً توفی فی رجب» انتهى، و نیز نام او استطراداً در بسیاری از صفحات منتخب المختار ابن رافع آمده است.

کرمانی و شیخ معین الدین ابوذر کثکی بودند و کتابها در احادیث نوشت و رسالات کثیره در مهمات دین. و تصنیف مفاتیح در شرح مصابیح کرده^{۱۲۸} و آن کتابیست که احکام حدیث را شامل است و وعظ و نصیحت میفرمود و در جامع عتیق وعظ از برای خدا میفرمود چنانچه بفهم خلق نزدیکتر و درخور فایده خاص و عام بود و هرگز نظر بکم و بیش مجلس نداشت و احادیث رسول صلی الله علیه و آله وسلم میرسانید بهر که میخواست و سخن را میگفت و از هیچ کس نمیترسید و نوبتی از جهت دفع شر معتزله بار بست و عزم سفر کرد و گفت در شهری که عبارات مبطله معتزله کنند آنجا ساکن نمی باید شد. پس خبر باتابک^{۱۲۹} رسید و منع آن کرد و خلق را امر میکرد که کتاب اهل سنت بخوانید و کتاب شیعه را بگذارید و گرد آن مگردید^{۱۳۰} و او را کرامات بسیار بود و خلق بیشمار از وی نفع میگرفتند و مزار او در بقعه مشهوره خود است در سرکوچه محله سراجان^{۱۳۱}.

امیر ناصرالدین یحیی علوی^{۱۳۲}

پسر عالم فاضل اوست که جمع کرده بود میان منقول و معقول و مدتی قضاء شیراز کرد بنیابت. پس در قضا نشر عدل و رأفت کرد و درهای ظلم و آفت بر مردم بست و تصنیف در فقه و غیر آن کرد و خلق بسیار از او منتفع شدند و اکابر از آن کتب بهره مند

۱۲۸- مد: و رسائل مهمات دین - جها: و رسائل مهمات دینی در تضعیف مفاتیح پر شرح مصابیح کرد. و رسالات کثیره فی مهمات الدین و ضعف کتاباً سماه مفاتیح الهدی (شد الازار).

۱۲۹- کدام اتابک؟ صاحب ترجمه که در سنه ۶۸۵ وفات یافته باتمام اتابکان فارس از اتابک ابوبکر بن سعد بن زنگی تا آخرین ایشان ابش خاتون معاصر بوده، ولی ظاهراً مقصود همان اتابک ابوبکر بوده چه اوست چنانکه خود را متصلب و متشدد در امور دینی قلم میداده. حاشیه علامه قزوینی.
۱۳۰- امر الناس بمدارسته لقب اهل السنه و مجانبه الضلال و البدعه (شد الازار).

۱۳۱- در شد الازار تاریخ وفات وی چنین آمده است:

توفی فی سنه خمس و ثمانین و ستمائه.

۱۳۲- الامیر ناصرالدین یحیی بن عبدالله العلوی (شد الازار).

گشتند و مزار او در نزد پدر است.

شیخ شهاب‌الدین ابوبکر بیضاوی^{۱۳۳}

شیخی صاحب شأن و بلند مرتبه بود که فرزندان صالح داشت و ذکر او مشهور است و اسانید معتبره در حدیث و روایات دارد و خانقاهی در همسایه مسجد عتیق ساخت و خلائق را ارشاد براه دین میکرد و ترغیب بطریق یقین می نمود و بر در خانقاه او بیتی نبشته است:

او را نتوان یافت به تسبیح و نماز تا بتکده از بتان تو خالی نکنی^{۱۳۴}
متوفی شد در سال ششصد و چهل و چهارم از هجرت^{۱۲۵} و او را
دفن کردند در بقعه خود.

شیخ رکن‌الدین عبدالله

پسر عابد اوست که بدرستی و راستی جای او بود و عالمی

۱۳۳- الشیخ شهاب‌الدین ابوبکر محمد بن عبدالرحمن المصالحی البیضاوی
(شدالازار).
۱۳۴-

یا ایها العالم المرضی سیرته	ابشر فانت بغير الماء ریان
و یا ایا الجهل لو اصبحت فی لجم	فانت ما بینها لاشک ظمآن
لا تحسبن سرورا دائما ابدا	من سره زمن ساءت له ازمان

۲- این سه بیت از قصیده نونیه مشهور ابوالفتح بستی است که مطلع آن اینست.

زیادة المرء فی دنیاہ نقصان و ربحه غیر معض الخیر خسران
و تمام این قصیده که معروف است بعنوان الحکم در حیاة الحیوان دمیری در
عنوان «ثعبان» چاپ ایران ص ۱۲۵-۱۲۶، و کشکول شیخ بهائی چاپ ایران ص
۱۷۵-۱۷۶، و نزهة الجلیس عباس بن علی بن نورالدین مکی حسینی ج ۲ ص
۲۳۹-۲۴۰، و بعضی ابیات متفرقة آن در تنمة صوان الحکمة ابوالحسن بیهقی ص
۳۶-۳۷ و طبقات الشافعیه سبکی ج ۴ ص ۵ مذکور است.

۱۳۵- در شدالازار تاریخ وفات وی بدین صورت آمده است: **توفی فی سنة تسع و اربعین و ستمائة.**

عارف بود که وعظ میفرمود در جامع جدید بلفظی فصیح و بیانی ملیح. و او را اثری بود در دلها و نفس او تأثیری داشت و چند هزار کس در مجلس او می‌بودند از صلحا و عباد، تا روزی که وفات کرد و در نزد پدرش دفن گردید^{۱۳۶}.

شیخ شمس‌الدین عبدالصمد

پسر عارف عاشق او بود که متأسی بطریقه پدران خود می‌بود و چند سال در جامع عتیق وعظ میفرمود و نوبه‌های اجداد و مقامات پدران بجای آورد^{۱۳۷} و حالات معنویه دریافت و میگویند در جبین او نوری بود که گاه ظاهر میگشت چنانچه بسیاری از حاضران میدیدند و مدفن او نزد پدر است^{۱۳۸}.

شیخ نجم‌الدین احمد^{۱۳۹}

شیخی عابد و عارف و موحد بود که بهیبت و سکینه وعظ میفرمود در جامع جدید و در انگشت سبابه او نوری بود که گاه گاه ظاهر میشد و جماعتی آن نور را می‌دیدند و او را در شطح سخنان روشن هست و با مشایخ معارضه بسیار کرده و مدفن او در نزد پدر اوست^{۱۴۰}.

شیخ عبدالرحیم^{۱۴۱}

واعظی صوفی بود که خوئی خوب و خلقی خوش و ادبی نیکو

۱۳۶- در شدالازار تاریخ وفات وی چنین آمده است: توفی فی سنه اربع و سبعین و ستمائه.

۱۳۷- و وعظ الناس سنین فی مجامعهم و نوباتهم (شدالازار).

۱۳۸- در شدالازار تاریخ فوت وی چنین آمده است:

توفی فی سنه ثمان و عشرين و سبعمائنه.

۱۳۹- الشیخ نجم‌الدین احمد بن عبدالصمد (شدالازار).

۱۴۰- در شدالازار تاریخ فوت وی چنین ضبط شده است:

توفی فی سنه اربع و اربعین و سبعمائنه.

۱۴۱- الشیخ عبدالرحیم بن احمد (شدالازار).

داشت و زمام عقل و نقل در دست ادب ملکیه میداشت و ایثار و بخشش بسیار میکرد و وعظ و نصیحت میفرمود و خلق بیشمار از خواص و عوام در مجلس او می نشستند و غلبه می گشتند و از انوار معرفت او مخصوص میشدند و برهان صدق و روشنی معرفت در سیمای او ظاهر بود و متوفی شد در سال هفتصد و چیزی^{۱۴۲} و در جنب هشتم مدفون گشت در آن بقعه.

قاضی برهان الدین محمود^{۱۴۳}

امام مذهب نعمانی و مظهر لطف ربانی بود و قاضی فاضل متخلق بود که اخلاق نبویه و اوصاف روحانیه داشت و متواضع بود در نفس خود و با ابناء جنس خود متخلق^{۱۴۴} و متولی احکام خلق بود چند سال، و احتیاط تمام در امور دین میفرمود و اظهار شفقت تمام بر مسلمانان داشت. متوفی گشت در سنه هفتصد و هشتاد و دو و در آن بقعه بسیاری از علما و عباد و صلحا و مشایخ مدفونند^{۱۴۵}.

۱۴۲- مد: چیزی و در جنب هم مدفون گشتند در آن بقعه - جها: و در جنب هشتم! مدفون گشت در آن بقعه - توفی فی سنه... و سبعمائه رحمة الله علیهم (شدالازار).

مد: و متوفی شدند در سال هفتصد و چیزی و در جنب هم مدفون گشتند - متن بصورت فوق علی العجالة تصحیح گردید تا انشاء الله در آینده وجه صحیح بدست آید.

۱۴۳- القاضی برهان الدین محمود بن شجاع الحنفی (شدالازار) - مد: برهان الدین محمود.

۱۴۴- حمولا عن ابناء جنسه (شدالازار).

۱۴۵- تولی احکام الخلق سنین فاحتاط فی امور الدین و اظهر الشفقة علی جمیع المسلمین حتی توفاه رب العالمین فی سنة الثنتین و ثمانین و سبعمائه، و فی تلك البقعة جمع کثیر من المشایخ والصالحین رحمة الله علیهم اجمعین. (شدالازار). عبارت متوفی گشت در سنه هفتصد و هشتاد و دو در هیچیک از نسختین جها و مد نبود با مراجعه بشدالازار اضافه گردید تا هم سال وفات وی معلوم باشد و هم عبارت گسیخته نباشد.

شاه کرمانی^{۱۴۶}

میگویند که برادر شاه شجاع کرمانی است^{۱۴۷} و در تاریخ و نسب او واقف نگشته‌ام و شکی نیست که از عباد و صلحاست و در همسایه او بسیاری از سادات مدفونند و از آن جمله سیدی از نقبا در آنجا مدفون است و شعری از شعور^{۱۴۸} نبی صلی الله علیه و آله با اوست و مقبره او در کوچه معرفانست! جنب خانه پادشاه.

امیر شیخ نجیب‌الدین علی^{۱۴۹}

عالمی عارف و محقق بود که منبع حقایق و معارف و مجمع شواهد و لطائف بود^{۱۵۰} و پدر او از تجار امین بزرگ بود که بشیراز

۱۴۶- چنین است عنوان در هر سه نسخه، نام و نسب کامل صاحب ترجمه ابوالفوارس شاه‌بن شجاع کرمانی است، وی از مشاهیر صوفیه قرن سوم بوده و بصحبت بسیاری از مشایخ مانند ابوتراب نخشی و ابوعبید بسری و ابوحفص حداد رسیده بوده و استاد ابوعثمان حیری است و گویند وی از ابناء ملوک بوده است، و وفات او بعد از دویست و هفتاد یا قبل از سیصد هجری بوده است باختلاف اقوال، قشیری در «رساله» در ترجمه او گوید: «و منهم ابوالفوارس شاه‌بن شجاع الکرمانی کان من اولاد الملوک صحب اباتراب النخشی و اباعبید البسری و اولئک الطبقة و کان احداثی کبیر الشان مات قبل الثلاثمائة...»، و بهمین نحو است بعینه تعبیر حلیه‌الاولیاء و کشف‌المحجوب و طبقات شعرانی از صاحب ترجمه یعنی شاه بن شجاع نه شاه شجاع، بطوری که واضح میشود که نام خود او شاه بوده است و نام پدرش شجاع، ولی بعضی دیگر از مآخذ فارسی مانند تذکرة‌الاولیاء و نفحات او را «شاه شجاع کرمانی» عنوان کرده‌اند بحذف «ابن» بین شاه و شجاع برسم‌زبان فارسی و اضافه نام پسر بنام پدر مثل رستم زال و عمر سعد و محمود سبکتکین و امثال ذلك (برای مزید اطلاع از شرح احوال صاحب ترجمه رجوع شود بمآخذ ذیل: حلیه‌الاولیاء ج ۱ ص ۲۳۷-۲۳۸، رساله قشیری ۲۲، کشف‌المحجوب ۵۸، ۱۵۱، ۱۶۷-۱۶۸، ۱۷۴، تذکرة‌الاولیاء ۱: ۳۱۲-۳۱۵، نفحات الانس ۹۴-۹۶، طبقات شعرانی ۱: ۷۷، سفینه‌الاولیاء ۱۳۱-۱۳۲، خزینة‌الاصفیاء ۲: ۱۵۸-۱۶۰). ۱۴۷- از حاشیه قبل واضح شد که این سخن بکلی باطل و بی‌اساس است و شجاع (نه شاه شجاع) نام پدر صاحب ترجمه بوده است نه نام برادر او و شاه نام خود او.

۱۴۸- مد: شعره از شعرات - شعرة من شعور (شدالازار).

۱۴۹- الشیخ نجیب‌الدین علی بن بزغش (شدالازار).

۱۵۰- مد: داشت.

آمده متوطن شد^{۱۵۱} و زنی بخواست پس شبی امیرالمؤمنین علی علیه الصلوٰة والسلام را در خواب دید که فرمودند ترا پسری روزی خواهد شد صالح و نجیب نام او باشد. بعد از آن او را پسری بیامد، و نجیب نام نهاد. پس چون بعد تمیز رسید فقرا را دوست میداشت و با صلحا می نشست. پدر او انواع تنعمات از برای او مهیا میساخت و او را جامه های فاخر می پوشانید و قباهای صوف. و شیخ در آن سن ترك آنها میکرد و میفرمود که من جامه زنان نمی پوشم و طعام توانگران نمی خورم و پیروی مردان می خواهم تا زمانی که داعیه طلب در وی پیدا شد پس در خانه خالی رفت و منزوی شد و شبی در خواب دید که شیخی از بقعه شیخ کبیر بیرون آمد و در عقب وی شش نفر بودند که همه بریک صورت بودند و طریقه مستقیم داشتند چون شیخ نجیب الدین را بدید آن شیخ تبسمی فرمود و دست او بگرفت و در دست شیخی دیگر نهاد از آن شش نفر و فرمود که این امانتی است از خدای تعالی در نزد تو پس چون بیدار گشت خواب با پدر بگفت پدرش کس بنزد شیخ ابراهیم^{۱۵۲} فرستاد که از مجانبین عقلا بود و حکایت کرد. شیخ ابراهیم گفت خواب علی بن بزغش است^{۱۵۳} شیخ اول که دیده است شیخ کبیر است و آن شش شیخند که طریقه ایشان گرفته اند^{۱۵۴} و یکی از ایشان شیخی زنده است که سزاواری آن دارد که امر او بر وی عرض کنند و حال او نمایند. پس باید که طلب این شیخ کند تا مقصود او حاصل شود چون این خبر به پدر و پسر رسید شیخ نجیب الدین طلب اجازت کرد از پدر و بمسافرت رفت تا در مکه بشیخ شهاب الدین سهروردی رسید. میگوید چون

۱۵۱- مد: متوفی شد.

۱۵۲- شرح احوال بسیار ممتع غریبی از این شیخ ابراهیم که شخصی مجذوب و مجنون گونه بوده و معاصر بوده با شیخ نجیب الدین علی بن بزغش صاحب ترجمه حاضر در نفعات الانس ص ۵۵۱ - ۵۵۳ اندکی بعد از ترجمه احوال خود شیخ نجیب الدین مزبور در تحت عنوان «شیخ ابراهیم مجذوب» بنقل از قول همان شیخ نجیب الدین مسطور است رجوع بدانجا شود.

۱۵۳- فقال هذه رویا علی بن بزغش (شذالازار). عبارت (خواب علی بن بزغش است) در (جما) نیست و بدین ترتیب پیوستگی عبارت بیشتر است.

۱۵۴- والاشیاء الاخر من اخذوا طریقه (شذالازار).

به شیخ رسیدم همان صورت که در خواب دیدم که دست در دست من نهاده بود بشناختم و حال آنکه شیخ مطلع بود بر حال. پس مضمون خواب آنچه دیده بودم بزبان^{۱۵۵} مبارک خود بیان فرمود و ذکر من در سلسله^{۱۵۶} اسناد خود کرد بشیخ کبیر. و او هفتم آن کسان بود که در خواب دیده بودم. چون دانستم که اوست آنکس که ارشاد من بدست اوست. پس چند سال ملازمت او کردم و خرقه از وی پوشیدم و مصنفات او از وی بشنیدم با چند کتاب دیگر. چون از مکه مراجعت کرد باجارت شیخ زنی بخواست و خانقاهی از بهر وی بساختند و ارشاد خلق میکرد براه خدای تعالی و طایفه از مسلمانان بسبب او منتفع میگشتند و کرامات او مشهور شد و رساله های خوب بنوشت و میگویند که میان او و شیخ جمال الدین^{۱۵۷} مناظره شد. پس شیخ جمال الدین گفت حال من و خود چون می بینی گفت می بینم که گوئیا ما هردو در مسجدی که طرفهای ما بدیوار آن مسجد وانهاده است. شیخ جمال الدین گفت من در رؤیت چنین دیده ام و تو در بیان چنین دیده اکنون بگوی که در منزلت ما کدام یک بزرگتریم. شیخ فرمود تو در مسجدی نشسته که سقف دارد و من در مسجدی ام که مکشوف است گوئیا من طریقه دارم که ترقی دارد و تو این طریقه نداری پس مناظره منقطع شد. و بدانکه این سخن اهل رموز و اشاراتست که اهل معانی در بیان او کنوز عبارات دارند و در حقیقت صفت شیخ صورت حال شد چنانچه فرموده بود در حال خود بماند و تجاوز

۱۵۵- مد: حال - فجری علی لسانه المبارک (شدالازار).

۱۵۶- مد: دیده بودم پس دانستم و ذکر من در سلسله.

۱۵۷- بدون شبهه مقصود شیخ جمال الدین لوری (یعنی لر) است که شرح حال او در نفعات ص ۵۵۳ - ۵۵۴ از قول همین شیخ نجیب الدین علی بن بزغش صاحب ترجمه حاضر منقول است و هر دو با هم معاصر بوده اند و آنجا نیز شیخ نجیب الدین در فتوائی که برای نجات او از قتل نوشته بوده او را «مجنوب مغلوب» خوانده است چنانکه اینجا نیز او را «مجنوب ابتر» میخواند، - و ایذجی منسوب است بایذج که نام قدیم پای تخت لر بزرگ یعنی بختیاری و کوه گیلویه فعلی بوده است و بعدها بمال امیر معروف شده و هنوز هم در زبان عامه ناس بهمین اسم معروف است ولی در دفاتر دولتی نام آنرا بصورت ایذه املائی فارسی ایذج می نویسند و آن واقع است در نوزده فرسخی مشرق مایل بجنوب شوشتر و قصبه مرکزی بختیاری حالیه است، حاشیه علامه قزوینی.

نکرد و مجذوبی ابتر بود و شیخ ترقی کرد و چند سال دیگر متوفی شد و او را دفن کردند در بقعه خود^{۱۵۸}.

شیخ ظهیرالدین عبدالرحمن^{۱۵۹}

پسر راست رو اوست که خلیفه او بود و خلق بسیار تولی باو میجستند و از عنایت او پرورش میگرفتند و میگویند چون والده شیخ ظهیرالدین آبستن گشت شیخ شهاب الدین سهروردی پاره از خرقة خود بفرستاد از جهت وی و چون در وجود آمد او را پوشانیدند و آن اول خرقة بود که او را پوشانیدند در دنیا و خدای تعالی درهای معرفت بر وی بگشاد و فنون معارف او را ببخشید و خدمت پدر نیکو بجای میآورد و ملازمت او بخوبتر وجهی میکرد از سر رغبت و حضور، تا زمانی که بیافت آنچه میخواست ببرکت خدمت او. و اصناف کرم و افضال بدید و میگویند شبی پدر او در خواب دید در سالی که شیخ ظهیرالدین عزم زیارت حج کرده بود در شب عرفه که گوئیا در روضه مطهر مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم درآمد و سلام کرد پس هاتفی از وراء حجره آواز داد که و عليك السلام یا ابا النجاشی. چون براین حال مطلع شد شکر خدای گزارد و اهل و خویشان از این حال خبر داد و بشارت داد که مراد حاصل شد و سید عباد او را این کنیت کرد. بعد از آن شیخ ظهیرالدین احادیث بخواند و مدرس گشت و تصنیف کرد و روایت و سماع حاصل نمود^{۱۶۰} و از تصانیف او یکی ترجمه

۱۵۸- نظر باینکه در ترجمه تسامحی رفته و کلام ابتر مانده است عین عبارات شدالازار را برای درک معانی میآورد:

کیف تری حالی و حالک قلت اری کاننا فی مسجدین انا فی مسجد قد امتلا کله منی بعیت التصق اطرافی بجدرانہ الاربعه و انت کذلک فقال لی اصبت فی الرؤیة و احسنت فی البیان فقل الان اینا ارفع منزلة قلت انا لانک وقفت فی مسجد له سقف و انا فی مسجد مکشوف فاننا اجد طریقا الی الترقی و انت لاتجد، فانقطع و علم انی غلبته و کان کذلک قد بقی هو فی حاله ما جاوز عنها و کان مجذوبا ابتر و ارتقییت مصاعدا، توفي فی شعبان سنة ثمان و سبعین و ستمائة.

۱۵۹- الشیخ ظهیرالدین عبدالرحمن بن علی (شدالازار).

۱۶۰- مد: و روایت سماع حاصل کرد - ثم انه درس و حدث و صنف و روی

و اسمع (شدالازار).

عوارف^{۱۶۱} است که در آن تحقیق است از کشف و معارف نوشته است و خلق بسیار متأسی بطریقه او شدند و خرقة از او پوشیدند و روایت کرده‌اند و مقامات عالیہ یافتند و کرامات وی مشهور است و از سخنان شیخ است که بدرستی و راستی که من در وصل بودم و رضا بآن نمیدادم بعد از آن میدانستم که بالاتر از رضا خوی نمودن برضا بود پس قناعت کردم بخوشی نفس خود که مسلمان باشیم^{۱۶۲} و در ماه رمضان فوت کرد و در جنب پدر او را دفن کردند^{۱۶۳}.

شیخ صدرالدین جنید^{۱۶۴}

شیخ الاسلام عهد خود بود و پیشوای اکابر عصر و مرشدی کامل مکمل و فاضل بود که جمع میان علم ظاهر و باطن میکرد و واقف بود بر رموز قوم و اشارات خداوندان عرفان و دقایق اهل طریقت، و نکته‌های اسرار حقیقت میدانست و ملازمت شیخ

۱۶۱- یعنی کتاب مشهور عوارف المعارف شیخ شهاب‌الدین سهروردی.

۱۶۲- مد: بعد از آن بدانستم که بالاتر از رضا سبب فوت شدن رضا بود. پس قناعت کردیم بخوشی نفس که مسلمان باشیم.
و کان کثیراً ما ینشد من شعر شیخه السهروردی:

و قد كنت لا ارضى من الوصل بالرضا و أخذ ما فوق الرضا متبرما
فلما تفرقنا و شط مألنا قنعت بطيف منك يأتى مسلما
(شدالازار).

۱۶۳- درباره سال فوت وی ومدفن صاحب ترجمه در شدالازار چنین آمده است:
توفى في رمضان سنة ست عشرة و سبع مائة و دفن بجنب والده، و في تلك البقعة من الصالحين خلق كثير رحمة الله عليهم.

۱۶۴- الشيخ صدرالدین جنید بن فضل الله بن عبدالرحمن (شدالازار).

چنین است عنوان در هر سه نسخه، - بقرینه اینکه نام جد صاحب ترجمه عبدالرحمن است و شرح احوال او نیز بلافاصله بعد از شرح احوال شیخ ظهیرالدین عبدالرحمن و پدرش شیخ نجیب‌الدین علی بن بزغش ذکر شده و در آخر این ترجمه نیز مؤلف گوید «و دفن عند آبائه و اجداده» که معمولاً اینگونه عبارت را در موردی ذکر میکند که تراجم آباء و اجداد صاحب ترجمه مفروض بلافاصله قبل گذشته باشد از مجموع این قرائن چنان استنباط میشود که صاحب ترجمه حاضر شیخ صدرالدین جنید بن فضل الله بن عبدالرحمن تقریباً بنحو قطع و یقین نواده شیخ ظهیرالدین عبدالرحمن بن شیخ نجیب‌الدین علی بن بزغش باید باشد، (حاشیه شدالازار).

جبرئیل^{۱۶۵} کرده بود در بغداد، و مدتی مدید در خلوت نشستہ بود باشارت و اجازت وی، و خدای تعالی احوال شریفه بر وی منکشف کرد تا زیارت کعبه معظم کرد و چند وقت مجاور شد و مسافرت بلاد شام کرد و علماء آنجا را دید و قرائت و سماع کتب معتبره کرد و از جمله مشایخ او یکی شیخ جمال الدین حنبلی بعلبکی^{۱۶۶} بود و دیگر شیخ صلاح الدین خلیل بن کیکلدی^{۱۶۷} و دیگر شیخ علاء الدین علی مقدسی^{۱۶۸} و شیخه معمره زینب بنت عبدالرحیم^{۱۶۹}.

۱۶۵- مراد بدون شك شیخ جبریل کردی است که چون هنوز بترجمه حالی ازو در هیچ مأخذی برنخورده بودیم مختصری راجع باو استنباطاً از تاریخ یافعی نگاشتیم، ولی بعدها کتاب منتخب المختار (که منتخباتی است بتوسط تقی الدین فارسی از کتاب المختار المذیل به علی تاریخ ابن النجار تألیف محمد بن رافع سلامی که چنانکه اسم آن حاکی است ذیلی است بر تاریخ بغداد تألیف ابن النجار) بدست ما افتاد و در آن کتاب در ص ۴۷ از طبع بغداد ترجمه مختصری ازین شیخ جبریل کردی مسطور است که بعین عبارت ذیلا نقل میشود: «جبریل الکردی، جبریل بن عمر بن یوسف الکردی ابو الامانة المکی ذکر لی انه کان یصحح علی الشیخ محیی الدین النووی الاحادیث الاربعین التي له و کان دخل بغداد بعد اخذها بسبع سنين و له بمكة ثلاث و خمسون سنة، توفي سنة ۷۲۳ [= ثلاث و عشرين و سبعمائة]»

۱۶۶- یعنی جمال الدین ابراهیم بن ابی البرکات بن ابی الفضل البعلبکی الحنبلی المعروف بابن القرشية از فقهاء معروف شام و یکی از اکابر صوفیه قادریه، وی در سنه ۶۴۸ متولد شد و در رجب سنه ۷۴۰ در سن نود و دو سالگی در دمشق وفات یافت (رجوع شود بدرر الکامنه ۱: ۲۰، و دول الاسلام ۲: ۱۹۰، و شذرات الذهب ۶: ۱۲۴ - ۱۲۵، در این مأخذ اخیر لقب او بجای جمال الدین «نجم الدین» مرقوم است و نام پدر او نیز بجای ابو البرکات «برکات»)، حاشیه علامه قزوینی.

۱۶۷- مقصود شیخ صلاح الدین ابوسعید خلیل بن کیکلدی بن عبدالله العلانی الدمشقی الشافعی است از مشاهیر علماء شام در قرن هشتم. وی در سنه ۶۹۴ در دمشق متولد شد و در محرم سنه ۷۶۱ در بیت المقدس وفات یافت و او را تألیفات بسیاری است (حاشیه علامه قزوینی).

۱۶۸- یعنی علامه الدین ابوالحسن علی بن ایوب بن منصور بن الزبیر (او: وزیر، كما فی الشذرات) المقدسی الشافعی از معاریف فقها و محدثین شام در قرن هشتم، در حدود سنه ۶۶۶ متولد شد و در رمضان ۷۴۸ در بیت المقدس وفات یافت (رجوع شود بدرر الکامنه ۳: ۳۰-۳۱، و شذرات الذهب ۶: ۱۵۳).

۱۶۹- یعنی زینب بنت احمد بن عبدالرحیم بن عبدالواحد بن احمد مقدسیه (یعنی از اهالی بیت المقدس) معروف ببنت الکمال محدثه بسیار معروف شام که در عمر طویل خود هرگز شوهر اختیار نکرد و طلاب حدیث از اقطار بلاد برای سماع حدیث همواره در مجلس او ازدحام می نمودند، در سنه ۶۴۶ متولد شد و در جمادی- الاولی سنه ۷۴۰ در سن نود و چهار سالگی وفات یافت (رجوع شود بدول الاسلام و تاریخ یافعی هردو در حوادث سنه ۷۴۰، و درر الکامنه ۲: ۱۱۷ - ۱۱۸، و شذرات الذهب ۶: ۱۲۶)، حاشیه علامه قزوینی.

شنیدم از او روزی که میگفت موطای مالک در شش مجلس خوانده‌ام و جامع بخاری درسیده روز، و سماع و قرائت و استماع! کرد^{۱۷۰} و تصانیف ساخت از آن جمله کتاب نقاوة الاخبار^{۱۷۱} که در حدیث نوشته است و ذیل المعارف در ترجمه عوارف و بدانکه شیخ صدرالدین از اکابر مشایخ شیراز بود چنانچه مشایخ از مریدان او بودند و شیخ افضل ایشان بود و خلق بسیار در عهد ما تشبث باداب وی میکردند^{۱۷۲} و تمسک باحوال و اذیال او می- نمودند^{۱۷۳} وفات او در سال هفتصد و نود و یکم بود و مدفن او در نزد پدرانست.

شیخ عروۃ بن اسود^{۱۷۴}

بدرستیکه از اکابر است و میگویند که از تابعین است^{۱۷۵} بر تاریخ او وقوف ندارم و زیارت او اثری عظیم دارد که تجربه کرده‌اند و حاجت خویش یافته‌اند و بر سر قبر وی نوشته‌اند که او از صحابه رسول صلی الله علیه و اله است^{۱۷۶}.

شیخ جمال الدین ابراهیم^{۱۷۷}

حاکم شهر شیراز بود پیش از سلاطین اردویه* و چند سال

۱۷۰- جها: جامع بخاری را در سیزده روز خلاصه سماع و قرائت استماع کرد. و سماع و اسمع و قرا و اقراء و صنف الكتب و درسها (شدالازار).
۱۷۱- نقاوة الاخبار من النقلة لاختیار فی شرح احادیث النبی المختار (شدالازار).

۱۷۲- مد- و خلق بسیار در عهد تشبث باداب وی می‌کردند - جها: و خلق بسیار در عهد ما نسبت آداب وی می‌گرویدند!
فی عهدنا هذا قد تشبث باهداب ادابه (شدالازار).

۱۷۳- و تمسک باذیال احواله (شدالازار).
۱۷۴- الشیخ عروۃ بن عوف المعروف بالاسود (شدالازار).
۱۷۵- مد: پدرش که از اکابر مقدم است و میگویند که از تابعین است.

۱۷۶- انه من كبار القدماء و يقال انه من التابعین ولم اقف علی تاریخه، و لزیارته اثر عظیم و قد وجدته رحمة الله علیهم. (شدالازار).

۱۷۷- الملك جمال الدین ابراهیم الطیبی (شدالازار).

* - اردویه هیئت عربی کلمه ترکی «اردو» است بمعنی لشکرگاه و خیمه‌گاه

حکومت بعدل کرد^{۱۷۸} و دست ظالمان کوتاه نمود و اساس و قواعد خیرات نهاد و رحم بر ضعیفان و مسکینان کرد و بنفس خود سخن ایشان می شنید و حکم بمداهنه نمیکرد^{۱۷۹}. و نیمه از شب زنده میداشت و چون نماز صبح میگزارد باوراد و ذکر و دعوات مشغول میشد تا آفتاب طلوع میکرد. بعد از آن اجازت میداد تا در میگشادند و خلق بنزد او میرفتند. و شنیدم که قاضی ناصرالدین بیضاوی صباحی قصد دیدن او کرد چون برفت گفتند بنشین قاضی بنشست تا آفتاب برآمد پس او را اجازت داد تا درآمد و ملک را دید و اکرام کرد و مرحبا گفت بعد از آن فرمود ای مولانا چون نماز صبح بگزاری بنشین و بذکر و دعا مشغول باش و دل را فارغ دار در اول روز از فکرهای مردم تا زمانی که آنچه واجبست از عبادت خالق بجای آری پس باسباب مشغول شو، نه آنکه بر در مخلوقی چون خودائی و بنشینی لاجرم دربر تو نگشایند و ترا اجازت ندهند قاضی میگوید بدانستم که آن سخن حق است که گفت. و روایت کرده اند که اسبی داشت بغایت رهوار و بهای بسیار داشت و آن اسب را علتی پیدا شد بیامدند و او را خبر کردند ملک دست در شیب جامه کرد و بندی بیرون آورد و گفت اگر برضای تو بسته ام او را شفا ده و آن بند بداد تا به بستند بآن اسب و شفا یافت بعد از آن سؤال کردند فرمود که این بند بندیست که هرگز بحرام گشوده نشده است و میگویند که هر اسب که بیمار شود یکی از اولاد ملک آن بند بر او بندد اثری سریع دارد و تجربه

لشکر و اقامتگاه مخصوص قبیله از قبایل اتراک یا مغول و نحو ذلك، و در عهد مغول مخصوصاً بمعنی اقامتگاه پادشاه با لشکر و دربار و اتساعاً بمعنی پایتخت استعمال میشده است، حاشیه علامه قزوینی.

۱۷۸- ملك امور شیراز من قبل السلاطین باردویه مدة سنين فعدل بين الناس. قبل بكسر قاف و فتح باء موحدہ است یعنی از جانب، و از طرف، و پسر مؤلف عیسی بن جنید این کلمه را بفتح قاف و سکون موحدہ خوانده و این عبارت را چنین ترجمه کرده: «حاکم شیراز بود پیش از سلاطین اردویه» و آن سهو واضح مضحکی است.

۱۷۹- و يحكم بلا مداهنه (شدالازار) - جها: حکم بمداهنه نمیکرد!

کرده اند^{۱۸۰} و قصه غنا و جاه و رفعت ملک از غرایبست و حکایت‌های عجیبه دارد در سخاوت و مدفن وی نزدیک دارالسیاده است.

ملک شمس‌الدین محمد بن جمال‌الدین^{۱۸۱}

نیز حاکمی عادل بوده است^{۱۸۲}.

سید مجدالدین محمد نقیب^{۱۸۳}

سید سادات شیراز بود در عهد خود، و در زمان خود ملجاء ارباب حاجات بود و سلاطین از هیبت او میترسیدند و مسلمانان التجا بوی میبردند و حکم بر امرهای عامه داشت و احوال خلق باصلاح میآورد و رفق با همه مسلمانان بجای می‌آورد و کار ایشان مرتب میداشت و او را اوراد بسیار بود از ذکر و صلوات و تلاوت و تسبیح، و در هیچ شب و روز بی‌وضو نمی‌بود و سیدی

۱۸۰- روی ان فرسا له عتیقا ثمینا اخذته علة فجاءه السائس و اخبره عن ذاك فعل تكته ثم اخرجها عن حجزته و قال اللهم ان كنت تعلم انی قد شدتها علی رضاك فلم افتحها الا فیما احللت هب لهذا الفرس شفاء ثم قال اذهب و اربطها علیه ربطها علیه شفی باذن الله تعالی و تلك التكه باقیه فی اولاده یستشفون بها للمراکب فیجدون الثرها سریعا (شدالازار). جها. مد: یکی از اولاد ملک چیزی بر او بندد.... نظر باینکه ترجمه نامفهوم بود با توجه بمتن شدالازار و تغییر کلمه (چیزی) به (آن بند) تا حدی معنی روشن گردید.

۱۸۱- الملك شمس‌الدین محمد بن ابراهیم. این ملک شمس‌الدین محمد پسر ملک اسلام جمال‌الدین ابراهیم طیبی صاحب ترجمه بلافاصله مذکور قبل است و ملقب است بملک اعلم - حاشیه علامه قزوینی.

۱۸۲- در شدالازار شرح حال وی چنین آمده است:

كان والیا عالما عادلا صارفا عمره بالعدل بین الخلق ثم بمدارسة العلوم الشرعیة و له سؤالات غریبة و اشکالات عجیبة و له دیوان منظوم مشتمل علی قصائد غر و مقطعات تری علی الدر و جرى بین مولانا السعید مجدالدین اسمعیل بن ابراهیم [ظ: اسمعیل ابی ابراهیم] و بینة مشاعرات لطیفة و مسامرات شریفة قد جمعها المولی السعید فی کتاب.

۱۸۳- مد: سید نجم‌الدین محمد نقیب - السید مجدالدین محمد بن عمادالدین محمودالنقیب (شدالازار).

مبارك قدم نيكوسيرت بود و ميگويند در بدايت حال خوابي ديده بود و شرم ميداشت كه از تعبير آن سؤال كند پس بنزد فقيه جمال الدين معبر رفت و از آن خواب پرسيد و شرم داشت كه حكايه كند كه در خواب چه ديده ام پس فقيه بفرست دريافت و بدانست و گفت چنين و چنين ديدى گفت بلى فقيه گفت چيزى نذر من كن تا تعبير خواب تو بكنم. گفت هزار دينار نذر تو كردم. فقيه گفت بدرستى كه خداى تعالى درهاى نعمت بسيار بر تو خواهد گشاد به بركت زنى كه از اهل خاندان تو باشد، پس از چند سال ملك جمال الدين طيبي بيامد و دختر او را سيد بستد بزنى، و درهاى فتح و فتوح برو گشاده گشت. بعد از آن در حالت خوشى و فراخى متوفى شد و او را در بقعه خود نهادند خلف دارالسياده.

شيخ امين الدين جعفرى^{۱۸۴}

قدوه حفاظ و اسوه صادقان بود و فهمى نيكو داشت و ذكرى بردوام ميكرد و ملازم مسجد و محراب بود و مادام در گريه بود از ترس خدا و از مشايخ او يكي ابوالفتوح عجلي است و ديگر شيخ رضى الدين طالقانى^{۱۸۵} و ديگر امام ناصرالدين كه امير مسلمانان بود و روايت كرده اند از وي جميع روايات در مشيخه خود* و مدفن او در برابر دارالسياده است.

۱۸۴- مد: شيخ امين الدين خفرى - الشيخ امين الدين عطاء الله بن محمد بن خداداد الخوزى الجعفرى (شدالازار).

۱۸۵- يعنى رضى الدين ابوالخير احمد بن اسمعيل بن يوسف بن محمد بن العباس القزوينى الطالقانى الفقيه الواعظ الشافعى متولد در ۵۱۲ و متوفى در ۱۳ محرم ۵۹۰ در سن ۷۸ سالگى، وي مدتى قبل از سنه ۵۸۰ مدرس مدرسه نظاميه بوده است در بغداد و در اين سال بقزوين مراجعت نمود و تا آخر عمر در همانجا بود و در همانجا نيز وفات نمود، - صاحب ترجمه سنى بسيار متعصب عنود گرانجاني بوده است و مانند غزالى لمن يزيد را جايز نميدانسته و او را «امام مجتهد» ميدانسته است (!) و در آزار و ايذاء شيعه تا آنجا كه از دست او بر مى آمده هيچ كوتاهى نميكرده است - حاشيه علامه قزوينى.

* - وقد ثبت له بخطه روايه جميع ما البته فى مشيخته و سائر ما جمعه (شدالازار).

خواجه امین‌الدین کازرونی^{۱۸۶}

وزیر اتابک مظفرالدین تکه‌بن زنگی است^{۱۸۷}.
و وزیرى پرهیزگار و صاحب خیر بود و مربى اهل علم و

۱۸۶- الخواجه امین‌الدین ابوالحسن بن ابی‌الخیر بنجیر کازرونی (شدالزار). شرح احوال مستقلى از صاحب ترجمه با فحوص بلیغ در هیچ مأخذی دیگر جز همین کتاب حاضر بنظر نرسید، فقط بعضی اشارات مختصری راجع باو در بعضی کتب مختلفه تواریخ مشاهده شد که تکمیلًا للفائدة عین‌آنها را ذیلاً ذکر میکنیم: قدیمترین مأخذی که ذکرى از صاحب ترجمه کرده ظاهراً تواریخ سلجوقیه عماد کاتب اصفهانی است که در حدود سنه ۵۷۹ تألیف شده است، در کتاب مزبور در شرح احوال وزیر سلطان مسعود بن محمد بن ملک‌شاه سلجوقی تاج‌الدین ابن‌دارست که صاحب ترجمه حاضر نایب و پیشکار او بوده است گوید بعین عبارت (چاپ لیدن ص ۲۱۴): ذکر وزارة تاج‌الدین بن دارست، کان ابن‌دارست وزیر پوزابه صاحب فارس‌فرته [پوزابه] فی وزارة السلطان لیصدر الامور علی مراده و یورد علی وفق ایراده و نائبه امین‌الدین ابوالحسن الکازرونی ذوالدین المتین والحکم الرزین والاستهتار باعمال البر والاشتهار بافعال الخیر». انتهى باختصار، و قاضی بیضاوی در نظام‌التواریخ در فصل سلطنت تکه‌بن زنگی گوید «و خواجه امین‌الدین کازرونی که حاتم وقت و صاحب کرامات بود وزیر او بود و از آثار او قریب مسجد جامع عتیق شیراز مدرسه و رباطی ساخته است» انتهى، و تقریباً عین همین عبارات را رشیدالدین در جامع‌التواریخ قسمت سلفریان در سلطنت همان پادشاه تکرار کرده است، و در شیرازنامه خطی متعلق بکتابخانه مرحوم شمع شیرازی مورخه سنه ۸۳۳ در فصل سلطنت همان پادشاه گوید: «ذکر سلطنت اتابک تکه‌بن زنگی، چون اتابک زنگی از دار فنا بدار بقا رحلت کرد جگر گوشه او اتابک تکه وارث تاج و تخت گشت و امین‌الدین کازرونی [را] که وزیرى کامل رای رفیع همت عالی‌قدر صاحب شہامت بود بمنصب وزارت اختصاص داد و در مملکت فارس صاحب حل و عقد گردانید و قریب مسجد عتیق شیراز مدرسه بساخت و رباطی معتبر بنا فرمود و این زمان بمدرسه امینى اشتهار دارد و هنوز در حال عمارت است و امین‌الدین در صفة شمالى مدرسه مدفون است وفات او در تاریخ سنه سبع و ستین و خمسمائة بود» انتهى، نسخه مطبوعه شیرازنامه تاریخ وفات او را ندارد و مسطورات سایر کتب تواریخ متأخره از قبیل روضةالصفاء و حبیب‌السير و لب‌التواریخ راجع بصاحب ترجمه همه عین یا خلاصه همین سه مأخذ اخیر است بدون هیچ شیء زائدى.

۱۸۷- جلوس اتابک تکه‌بن زنگی بروایت اکثر مورخین مانند جامع‌التواریخ و وصاف و شیرازنامه و روضةالصفاء و حبیب‌السير و لب‌التواریخ و نیز استنباطاً از تاریخ سلجوقیه کرمان تألیف محمد بن ابراهیم (که مؤسس است بر تاریخ بدائع الزمان فی وقائع کرمان تألیف افضل‌الدین ابوحامد احمد بن حامد کرمانی معاصر زنگی و پسرش تکه) در شهر سال پانصد و هفتاد و یک بوده است و وفات او در سنه پانصد و نود و یک، و فقط در منجم فصیح خوانی جلوس او را در سنه ۵۵۷ ضبط کرده که بدون شبهه سهو واضح است از مؤلف مزبور و اینگونه اشتباهات

در شأن صلحا و عباد اعتقادی داشت و خیرات او بسیار است و صفات انعام و اکرام او متواصل و کرامات او شامل بدرستی که قاضی اوحالدین ابوالبدر^{۱۸۸} که از قضات شیراز است او را مدحها کرده است و میگویند که هرگز شعر نگفت و نخواند از جهت مبالغه. وفات^{۱۸۹} کرد در سال پانصد و چهل و هشتم و او را در مدرسه خود دفن کردند در همسایه مسجد عتیق و زیارت او اثری دارد که تجربه کرده‌اند.

فاحش در کتاب او فوق‌العاده فراوان است، و همچنین در تاریخ گزیده چاپ عکسی ص ۵۰۵ تاریخ وفات زنگی پدر تکه و در نتیجه جلوس خود تکه در سنه ستین [و خمسمائة] مرقوم است و آن نیز بدون هیچ شبهه سهو ناسخ «وستین» تحریف‌سبعین است، و همچنین در کامل ابن‌الاثیر باوجود اینکه مؤلف مزبور خود معاصر زنگی و دو پسرش تکه و سعد بوده معذلک گویا بواسطه بعد مسافت و قلت روابط مابین مقر او جزیره ابن عمرو موصل و بین مملکت فارس در خصوص تاریخ جلوس و وفات این سلسله ملوک اشتباهات بسیار فاحشی او را دست داده است از جمله آنکه در حوادث سنه ۵۵۴ و ۵۵۵ از دکلا [= تکه] صاحب فارس صحبتی میکند و حال آنکه جلوس تکه چنانکه مکرر گفته‌ایم در ۵۷۱ یعنی هفده سال بعد از تاریخ مزبور بوده است و نیز در حوادث سنه ۵۵۶ از «زنگی بن دکلا صاحب بلاد فارس» ذکر می‌کند یعنی خیال میکرده که زنگی پسر تکه است و حال آنکه زنگی پدر تکه بوده است نه پسر او، - و نیز در حوادث سنوات ۶۰۷، ۶۱۴، ۶۲۱، ۶۲۲ همه جا مطرداً و مکرراً از سعد بن زنگی به «سعد بن دکلا» تعبیر نموده است یعنی خیال میکرده که سعد پسر تکه بوده و حال آنکه برادر او بوده است، - حاشیه علامه قزوینی.

۱۸۸- اوحالدین ابوالبدر بن الربیع جد قضاة فارس الفالیین (شدالازار). ما نتوانستیم در هیچ مأخذی اطلاعی از شرح احوال او بدست بیاوریم، و مقصود از قضاة فارس فالیین ظاهراً بلکه بنحو قطع و یقین بقرینه نام «الربیع» باید خاندان قاضی مجدالدین اسمعیل بن نیکروز بن فضل‌الله بن الربیع صاحب ترجمه نمره ۲۹۱ و اولاد و احفاد او باشد که تراجم احوال بسیاری از ایشان بعد از این در تحت نمرات ۲۹۲ - ۲۹۶ مذکور خواهد شد، و بتصریح صاحب شیرازنامه تا زمان او یعنی تا اواسط قرن هشتم قریب صد و پنجاه سال بوده که منصب شرعیات و قضاء مملکت فارس تعلق به آن‌خاندان داشته‌است، و ظاهراً «اوحالدین ابوالبدر» مذکور در متن باید لقب و کنیه همان فضل‌الله بن الربیع جد قاضی مجدالدین اسمعیل مزبور باشد، حاشیه علامه قزوینی.

۱۸۹- مد: و میگوید که هرگز شعر نگفت و نخواند از جهت مبالغه که داشت در منزلت و رضا بقدر دون نمیداد تا وفات و هو ممن لا یتلو التلو الشعراء فی المبالغه والاطراء و یرضی نفسه بالدون والازراء منها هذه. ابوالحسن... (شدالازار صفحه ۳۵۰).

نظر باینکه معنی جمله نامفهوم و با متن شدالازار مطابقت تام نداشت از درج در متن خودداری گردید.

مولانا عمادالدین دوانی^{۱۹۰}

شیخی کامل سالک ناسک متقی خائف بود که خواب بسیار میدید و خلائق را بروئی خوش و خلقی خوش میداشت و حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله را در خواب بسیار دیده بود و مجاهدات بسیار و ریاضات بیشمار کشیده بعد از آن رزق حلال و کشف بی ملال یافت. مؤلف کتاب روح الله روحه میگوید او را دیدم و انوار طاعات در سیمای او مشاهده کردم و آثار معرفت در جبین او پیدا بود متوفی شد در سال هفتصد و چیزی و او را در بقعه خود دفن کردند.

مولانا بایزید

پسر عالم و فاضل و صوفی او بود که چند سال وعظ می-فرمود و پسران او همه فاضل و عالم و عارف بودند و بر در بقعه ایشان نوشته.

بیت

سرهاست در این سودا چون حلقه زنان بر در
تا بخت بلند این در بر روی که بگشاید^{۱۹۱}

خواجه عزالدین داود^{۱۹۲}

از مشایخ مملکت شیراز بود و او را قدمی راسخ در ولایت بود و حدیث بسیار شنیده بود و اسناد و روایت بیشمار داشت و طبقات سماع حدیث او را بود و طریقه اسناد و دعوت از شیخ

۱۹۰- مولانا عمادالدین احمد الدوانی (شدالازار) - جها: مولانا عمادالدین محمد دوانی.

۱۹۱- جها: تا بخت بلند ما بر روی که بگشاید - در شدالازار از وی نامی نیست.

۱۹۲- الخواجه امام الدین داود بن محمد بن روزبهان الفرید (شدالازار).

نجم‌الدین ابی‌الجناب و شیخ تاج‌الدین اشنهی^{۱۹۲} داشت و خرقه از دست پدر^{۱۹۲} خود پوشیده و پدر او از دست شیخ شهاب‌الدین سهروردی رحمت‌الله‌علیه و آن خرقه باقیست در دست فرزندان او و کرامات او در میان خلق فاش است و وفات او در سال هفتصد^{۱۹۵} بود و مدفن او در بازار کفش‌دوزان است.

شیخ فریدالدین عبدالودود بن داود^{۱۹۶}

عالمی عابد، خائف و متواضع بود^{۱۹۷} و بر خلق خدای مشفق و مهربان بود و چند سال وعظ میگفت از بهر خدای در مسجد

۱۹۳- اطلاع درست روشنی از احوال این شخص در جایی بدست نیاوردیم ولی گمان میکنیم بظن بسیار قوی که این شیخ تاج‌الدین اشنهی باید پدر شیخ صدرالدین محمود اشنهی سابق‌الذکر باشد که بنقل از وصاف شمه از احوال او را در آنجا ذکر نمودیم، در کتاب «تحفة‌العرفان فی ذکر سیدالاقطاب روزبهان» در فصل مشایخی که معاصر با شیخ روزبهان بقلی [متوفی در سنه ۶۰۶] بوده‌اند ولی با او ملاقات نکرده بوده‌اند حکایتی ممتع راجع بیکی از ایشان موسوم بشیخ‌الاسلام تاج‌الدین محمود اشنهی نقل میکند بروایت از پسر او شیخ صدرالدین محمد اشنهی که بواسطه طول حکایت از نقل آن صرف‌نظر گردید، این شیخ تاج‌الدین محمود اشنهی مذکور در تحفة‌العرفان با احتمال بسیار قوی بمناسبت اتحاد لقب و نسب و توافق عصر باید همین شیخ تاج‌الدین اشنهی مذکور در متن حاضر ما باشد و پسرش شیخ صدرالدین محمد اشنهی نیز بظن بسیار قوی باید همان شیخ صدرالدین محمود اشنهی مذکور باشد بنقل از وصاف، منتهی در وصاف نام او را محمود نگاشته و در تحفة‌العرفان محمد و لابد یکی ازین دو تحریف دیگری باید باشد، - در مجمل فصیح خوافی در حوادث سنه ۶۴۶ در ترجمه احوال شیخ سیف‌الدین باخرزی متوفی در سنه ۶۵۹ گوید که «وی خرقه تبرک از دست شیخ تاج‌الدین محمود بن حداد الاشنهی پوشیده است» که باز بواسطه توافق عصر و لقب و نسبت بأظهر وجوه باید این شیخ تاج‌الدین محمود اشنهی مذکور در مجمل فصیح خوافی همین شیخ تاج‌الدین اشنهی مذکور در متن حاضر باشد.

۱۹۴- یعنی شیخ عزالدین محمد بن فریدالدین روزبهان متوفی در سنه ۶۲۹ که شرح احوال او خواهد آمد و در شیرازنامه ۱۲۲-۱۲۳ نیز ترجمه احوال او مذکور است، حاشیه علاقه قزوینی.

۱۹۵- در شیرازنامه چاپی ص ۱۳۵ و همچنین در نسخه خطی کتاب مزبور مورخه ۸۳۳ تاریخ وفات صاحب ترجمه را سنه احدى و سبعین و ستمائة نگاشته و ظاهراً بقرینه اینکه شیخ او در ارشاد شیخ نجم‌الدین کبری متوفی در سنه ۶۱۸ بود، همین باید صواب باشد.

۱۹۶- این شخص پسر صاحب ترجمه بلافاصله قبل یعنی امام‌الدین داود است.

۱۹۷- مد: عالمی عابد خائف منزل خود بود.

سنقری و غیر آن، و او را مناصب عالیه و مراتب شامخه بود و پادشاهان تعظیم وی میکردند و قاضیان از او میترسیدند و بزرگان او را مقدم میداشتند و تعظیم او می نمودند و توسل باو می کردند و جمع کرده بود میان ظاهر و باطن، و ماهر بود در کلام و جزالت معنی. چنانچه هر سؤالی که از او میکردند در حال جواب شافی میداد و از هر معنی که می پرسیدند در حال کشف آن می کرد و هیچ فکر از هیچکس نداشت و مدح هیچ حاضر و غایب نمیکرد و بامر خدای تعالی مفوض بود و بآن چیز که از خدای میامد محتسب بود و فراست ظاهره و ولایت صادقه و کرامات بالغه داشت. مؤلف کتاب روح الله روحه میگوید در مجلس شریف او بسیار نشستہ ام و در زمانی که مشایخ و موالی حاضر می شدند مرا در پایه های منبر خود می نشانند و میفرمود که دری یتیم است که از صدقهای اشراف بیرون آمده و میخواهد که مشغول شود بوظایف پدران در رسانیدن کلام خدای تعالی وحدیث پیغمبر، و سپارش میکرد که او را مساعدت کنید و دعا و همت همراه او دارید و استمداد از بهر او بکنید. بعد از چند وقت از میامن همت و تربیت و تقویت او آنچه امید میداشتم یافتم از برکات دارین و سعادت و شرف منزلین و مدفن او در نزد پدر اوست.

قاضی جمال الدین مصری^{۱۹۸}

مفتی زمانه خود و یگانه عصر بود و قضای

۱۹۸- القاضی جمال الدین ابوبکر بن یوسف المصری (شدالازار).

شرح احوال مستقلی از صاحب ترجمه جز در همین کتاب حاضر و جز در شیرازنامه در هیچ جای دیگر نیافتم و فقط بعضی اشارات مختصری راجع باو در نظام التواریخ قاضی بیضاوی و وصاف و مجمل فصیح خوانی بنظر رسید که تکمیلا للفائدة عین عبارت آنها ذیلا مذکور خواهد شد و بغیر این چند ماخذ مذکور در هیچیک از کتب تواریخ و رجال چه عربی و چه فارسی مطلقاً و اصلاً از او ذکری و نشانی نیافتم، - در نظام التواریخ چاپ ایران ص ۸۹ در فصل سلطنت اتابک ابوبکر بن سعد بن زنگی گوید: «و قضاء ممالك فارس در عهد اتابک ابوبکر بقاضی سعید جمال الدین ابی بکر مصری رحمة الله علیه و اولاد قاضی القضاة اعظم

امور^{۱۹۹} شرعیات مسلمانان میکرد در بعضی اوقات از جانب سید عزالدین اسحق بن قاضی شرف الدین رحمت الله تعالی^{۲۰۰}. پس از عهده قضا نیکو بیرون آمد و حق امانت آن نیکو بجای آورد و مراقب احوال خود می بود در سر و چهار و لیل و نهار و او را روایات عالیّه و اسانید رفیعّه هست و کلمات فائقه و حالات رایقه دارد. از جمله مشایخ او یکی امام مسند خراسان رضی الدین موید طوسی^{۲۰۱}

ولی شهید امام الدین ابوالقاسم عمر بن محمد [یعنی پدر خود قاضی عبدالله بیضاوی صاحب نظام التوریک،] مفوض بوده، در تاریخ و صاف ص ۱۵۸ در فصل سلطنت همان اتابک ابوبکر گوید: «و در عهد او قاضی علامه جمال الدین ابوبکر المصری رحمه الله علیه که جامع ادبی النفس و الدرس و ناصب رایتی العقل و النقل بود در زی خرقة بشیراز آمد و او را منصب قاضی القضاتی داد و آیات اجتهاد آن امام یگانه و مقتدای زمانه در ترشیح طبقه متعلمان و تشریح انواع علوم و تشبیر درس و فتوی و اعلان زهد و تقری برورق صحیفه آفتاب جهان گرد مسطور است و بعضی اهل عصر راست از قصیده در مدح او:

بضاعتی المزجة مولای فاقبلن فانت عزیز المصر بل اوحده العصر
و اوف لنا کیل العناية مفضلا یزدلك ربی بسطة الجاه والقدر»
انتهی باختصار، در شیرازنامه ص ۵۶ و ۱۲۶ - ۱۲۷ دو مرتبه ترجمه مختصری از احوال او مذکور است که هیچ چیز زائدی بر مسطورات و صاف ندارد جز این فقره: «از تصانیف او که در اقطار جهان اشتهار یافته یکی شرح مقامات حریری و یکی شرح مصابیح است»، - در مجمل فصیح خوافی در حوادث سنه ششصد و پنجاه و سه گوید: «وفات قاضی القضاة شیراز جمال الدین المصری واسمه ابوبکر بن یوسف بن ابی نعیم المصری نشر العلوم و صنف فیها کتبا و تغلق باخلاق الاولیاء و الاصفیاء توفی فی الثانی عشر من شهر شوال و دفن بشیران» انتهى، - حاشیه علامه قزوینی.

۱۹۹- جها: امورات

۲۰۰- مفتی رمانه و وحید اوانه ولی امور شرعیات المسلمین بنیابه السید القاضی عزالدین اسحق بن القاضی شرف الدین محمد الحسینی فتنفی عن عهدتها وادی حق اماناته (شدالازار).

۲۰۱- رضی الدین ابوالحسن الموید الطوسی.

هو رضی الدین ابوالحسن الموید بن محمد بن علی بن الحسن الطوسی الاصل النسابوری الدار از مشاهیر محدثین و مقربین اواخر قرن ششم و اوایل قرن هفتم، تولد وی در سنه ۵۲۴ بوده و در بیستم شوال سنه ششصد و هفده در نیشابور وفات یافت در سن نود و دو سالگی و در همانجا مدفون شد (برای اطلاع از شرح احوال وی رجوع شود بمآخذ ذیل: ابن خلکان ۲: ۲۷۰- ۲۷۱، تاریخ ابوالفدا ۳: ۱۲۵، دول الاسلام: ۲: ۹۱، یافعی ۴: ۳۹، نجوم الزاهرة ۶: ۲۵۱، شذرات الذهب ۸: ۵ هر چهار در حوادث سنه ۶۱۷، طبقات القراء جزری ۲: ۳۶ و ۳۲۵ دو ترجمه مکرر)، - نام صاحب ترجمه در جمیع مآخذ مذکور در فوق «الموید» با ال مرقوم است و در نسخ متن حاضر «موید» بدون ال، از روی مآخذ فوق تصحیح شد.

است و امام قطب‌الدین مصری^{۲۰۲} و میگویند چون بشیراز آمد مدتی ذکر او پنهان بود و کسی او را نمیشناخت تا زمانی که کار به تنگ رسید پس برفت و کاغذی چند داشت جامه از آن بساخت و در پوشید و بمدرسه خواجه عمیدالدین ابونصر رفت^{۲۰۳} چون مولانا از درس فارغ شد و بدهلین خانه نشست از جهت گذراندن حاجتها، ناگاه او را با آن جامه کاغذی بدید پس شخصی بفرستاد تا از حال او پرسند چون بیامد و تفحص احوال او کرد قاضی جمال‌الدین گفت در شهر مصر چنین رسم است که هرکس مظلوم گردد و از نصرت و یاری محروم شود کاغذ درپوشد و بانگ می‌زند^{۲۰۴} و حال آنکه من مردی عالم آمده‌ام در این شهر از بهر صلاح حال و یافتن جاه و مال، وچندان در شهر شما بودم که جامه‌ها دریدم و کتابها فروختم و هیچ در دست من نماند. پس چون این خبر برسانید عذر وی خواست و کس بفرستاد تا اتابک را خبر

۲۰۲- یعنی قطب‌الدین ابوالحارث ابراهیم بن علی بن محمد السلمی المغربي الحکیم المعروف بالقطب المصری، اصل وی از بلاد مغرب بوده و از آنجا بمصر آمده و مدتی در آنجا اقامت گزیده و سپس از آنجا بخراسان و هرات مهاجرت کرده و نزد امام فخر رازی مدتهای مدید تلمذ نموده تا از اجل تلامذه او گردیده و در بلاد خراسان شهرت عظیم یافته و بالاخره در سنه ششصد و هجده در نیشابور در فتنه خروج مغول بدست آن طایفه مابین هزارها کشتگان دیگر بقتل رسیده است، از جمله تالیفات وی شرح کلیات قانون ابن‌سیناست، ابن‌ابی اصیبعة گوید وی در این کتاب [ابوسهل] مسیحی و امام فخر رازی را بر ابن‌سینا ترجیح میدهد وگوید عبارات مسیحی واضح‌تر و روشن‌تر است از عبارات ابن‌سینا و غرض ابن‌سینا در کتب خود تعقید کلام و تکلف در فصاحت تعبیر است بدون هیچ فائده (برای مزید اطلاع از شرح احوال قطب مصری رجوع شود بمآخذ ذیل: طبقات الاطباء ابن‌ابی اصیبعة ۳۰:۲، تلخیص معجم الالقباب ابن‌الفوطی نسخه عکسی کتابخانه‌ی ظاهریه دمشق در فصل القاب مبدوءه بقاف، طبقات سبکی ۵: ۴۸، کشف‌الظنون ۲: ۲۱۶ در عنوان «قانون فی الطب»، در مختصر الدول ابن‌العبری ص ۴۴۵ نیز استطرادا ذکری از او شده است)،- حاشیه علامه قزوینی.

۲۰۳- یعنی عمیدالدین ابونصر اسعد بن نصر ایزری (افزری) وزیر معروف اتابک سعد بن زنگی مقتول در احدی الجمادیین سنه ۶۲۴.

۲۰۴- خاقانی شروانی در قصیده بمطلع.

صبح‌وارم کافتابی در نهان آورده‌ام
آفتابم کز دم عیسی نشان آورده‌ام
میگوید

دشمنانم چون هدف بین کاغذین جامه که من
تیر شعله از پی امن شیان آورده‌ام

کردند و قصه بگفتند و بعد از آن عمل پوی دادند و قضا پوی رجوع کردند. پس مدرسه بنا کرد و مدفن او در آنجاست که همسایه مدرسه فزاری^{۲۰۵} است و قاضی فزاری^{۲۰۶} از علماء درس و فضیلتی عصر بود و در علم و عمل قاضی فارس بود مدرسه بنا کرد و از مدارس^{۲۰۷} قدیم شیراز است رحمت الله علیه.

قاضی بهاءالدین عثمان بن علی^{۲۰۸}

مفتی مذاهب اربعه بود و فتوی از چهارمذهب میداد و فقیهی

۲۰۵- مد: فزارس

۲۰۶- مد: قاضی فزارس

۲۰۷- مد: فزارس

۲۰۸- القاضی بهاءالدین ابوالمعاسن عثمان بن علی (شدالازار).
مد: قاضی بهاءالدین بن عثمان بن علی.

شرح احوال صاحب ترجمه علاوه بر کتاب حاضر در درالکامنه ۲ : ۴۴۳ نیز مسطور است از قرار ذیل: عثمان بن علی بن ابی بکر بن علی الجبلجیوی [صح: الجبلجیوی = کوه گیلویی] بهاءالدین قاضی شیراز سمع من عزالدین بن جماعة وهو من اقرانه و كان مولده قبل السبع مائة و تفقه علی لسان الدین نوح بن محمد السمنانی و الخطیب شمس الدین المظفر بن محمد [صح: محمد بن مظفر] الخطیبی الخلیفی و شرح الحاوی و الشامل الصغیر و كان اماماً محققاً مات سنة ۷۸۲ ذکره ابن الجزری در اواسط همین ترجمه حاضر شدالازار باز ذکرش خواهد آمد، و نام او در همه مآخذ آتیه و حتی در خود درالکامنه در غیر موضع حاضر «محمد بن مظفر» مرقوم است و همین درست است نه «مظفر بن محمد» که در فقره منقول در فوق از همان کتاب غلطاً چاپ شده است]، - در تاریخ آل مظفر از محمود گیتی که در اواخر تاریخ گزیده چاپ عکسی اوقاف گیب چاپ شده نیز ذکر از این قاضی بهاءالدین کوه گیلویی شده است، مؤلف مزبور در ضمن حوادث سنه ۷۶۷ پس از فتح شیراز بتوسط شاه شجاع از دست برادرش شاه محمود گوید (ص ۷۰۲ - ۷۰۳): «و نوبت دیگر سریر سلطنت فارس بذات شریف شاه شجاع مزین گشت و بنفس مبارک متوجه مجلس علماء کرام و فضلاء انام شد و پدرس مولانا قوام الدین [عبدالله بن] فقیه نجم حاضر میشد... و مسند قضا را بمکانت شافعی الزمان سلطان الفقهاء فی الدوران مولانا بهاءالدین عثمان کوه گیلویی تزیین فرمود» انتهی، - از کتاب «جغرافیای تاریخی» حافظ ابرو صریحاً برمیآید که پس از گرفتاری امیر مبارزالدین محمد بن مظفر بدست پسرانش شاه شجاع و شاه محمود در سنه ۷۵۹ یا ۷۶۰ و کورکردن ایشان او را و محبوس کردن ویرا در قلعه طبرک اصفهان و سپس در قلعه سفید فارس واسطه مذاکرات صلح مابین شاه شجاع و پدر محبوسش در این قلعه اخیر همین قاضی بهاءالدین عثمان کوه گیلویی صاحب ترجمه حاضر بوده است، - حاشیه علامه قزوینی.

بود که مثل او در جواب و الفاظ درجوانب و اطراف هیچ‌دیار نبود و عوض و بدل نداشت در زمان خود و قضاء فارس و حوالی کرد چند سال، و حکم میان مردمان بحق کرد چنانکه پادشاهان از وی می‌ترسیدند و شکها بسبب حکم او از امور دفع می‌گشت^{۲۰۹} و او را هر ساعتی از روز و شب وردی بود که اقامه آن بجای می‌آورد^{۲۱۰} و درس در مدرسه عضدیه می‌گفت و چون از درس فارغ میشد بتصنیف کتب دینی مشغول می‌گشت و در اثنای اینها خصومت خلق فرو می‌نشاند و جواب از واقعه‌ها میداد و مشکلات آسان میکرد و در نماز جنازه‌ها حاضر میشد و پرسش بیماران میکرد و تفقد احوال دوستان می‌نمود و تعهد مزدوران و خدام بقدم* و کرم میکرد و هرکس که تردد بوی میکرد^{۲۱۱} نظری خاص با وی داشت جداگانه^{۲۱۲} مؤلف کتاب میگوید شنیدم از وی که گفت در دوازده سالگی بمدرسه فزاریه آمدم و ملازمت مولانا لسان‌الدین کردم تا فقه از او فرا گرفتم بعد از آن مسافرت کردم چند سال و به تبریز رسیدم و ملازمت مولانا علاءالدین طوسی^{۲۱۴} و مولانا

۲۰۹- مد: می‌ترسیدند بسبب حکم او از امور دفع می‌گشت - جها: پادشاه از وی می‌ترسید و شکها نسبت بحکم او از امور رفع می‌گشت.

۲۱۰- مد: اقامت آن بجای می‌آورد - مفتی المذاهب الاربعه و فقیه من تحت سبعة اربعة البحر الغضم والطود الاشم الذی لا یدرك شاوله ولا ینتمی غایتہ ولی قضاء فارس و حوالیها مدت سنین فحکم بالحق بین المسلمین یهاب منه الملوك و ینجاب عن امره الشكوك و كان له فی كل ساعة لیلا و نهارا و سراً و جہاراً. (شدالازار). * مد. جها: و خدم و لزم بقدم.

۲۱۱- مد: و لزم بقدم و کرم میکرد و هرکس که تردد بوی میکرد.

۲۱۲- مد: بوی داشت جداگونه.

ولا یضن بشهود الجنائز و عیادة المرضى و تفقد احوال الاصدقاء و تعهد التلامذة والغدام فی الشدة والرخاء و كان له مع كل واحد من المترددة علیه والمحصلة لديه نظر خاص و مجلس غاص، (شدالازار).

۲۱۳- مقصود از این شخص لسان‌الدین نوح بن محمد سمنانی است که شرح حال وی خواهد آمد.

۲۱۴- علاءالدین طوسی (شدالازار) با فحص بلیغ نتوانستیم اطلاعی در خصوص این شخص بدست بیاوریم (حاشیه شدالازار).

فخرالدین جابرردی^{۲۱۵} و مولانا شرف‌الدین طیبی^{۲۱۶} و مولانا شمس‌الدین خطیبی^{۲۱۷} نمودم بعد از آن ادوار بر من بگذشت و احوال من مختلف شد تا زمانی که پرسیدم بآنچه که میخواستیم و مرا حق تعالی توفیق بخشید تا سه نوبت زیارت حج دریافتم.

۲۱۵- یعنی فخرالدین احمد بن الحسن بن یوسف جابرردی ساکن تبریز و متوفی در همان شهر در سنه ۷۴۶ شارح معروف شافیه ابن‌الحاج در علم صرف که بعد از شرح رضی بر همان متن یکی از بهترین شروح رساله مزبور است و مکرر در ایران و استانبول بطبع رسیده است، جابرردی صاحب ترجمه یکی از تلامذه قاضی ناصرالدین بیضاوی صاحب تفسیر معروف بوده و او را و پسر او ابراهیم بن احمد جابرردی را با قاضی عضدالدین عبدالرحمن ایچی معروف معارضاتی و مناقضاتی است طولانی که متن آنها در طبقات الشافیه سبکی ج ۶ ص ۱۰۸ - ۱۲۳ در ترجمه قاضی عضد مزبور مسطور است، (برای مزید اطلاع از احوال صاحب ترجمه رجوع شود بمآخذ ذیل: تلخیص معجم‌الالقباب ابن‌الفوطی در القاب میدوة بقاء: فخرالدین، یافعی ۴: ۳۰۷، سبکی ۵: ۱۶۹، بغية الوعاة ۱۳۱، مفتاح‌السعادة ۱: ۱۱۸ - ۱۱۹، حبیب‌السير جزو ۱ از جلد ۳ ص ۱۳۱ - ۱۳۲، شذرات‌الذهب ۶: ۱۴۸، روضات‌الجنات ۹۲)، - باوسایل محدوده موجوده در طهران بافحص شدید ما نتوانستیم معلوم کنیم که «جابرردی» نسبت یکجا و بچیت، در تلخیص معجم‌الالقباب ابن‌الفوطی این کلمه «جابررتی» بتاء مثناة فوقانیة قبل از یاء نسبت بجای دال مرقوم است و از این املا و این هیئت کلمه شاید بتوان احتمال داد که جاربرت یا جاربرد نام یکی از قری یا قصبات ارمنستان و آسیای صغیر بوده (یا هنوز هم هست؟) و کلمه کلمه ارمنی باشد نظیر خرتبرت و بابررت، - در کشف‌الظنون چاپ استامبول سنه ۱۳۱۱ قمری ج ۲ ص ۴۴ در عنوان «الشافیه فی‌التصریف» این کلمه مکرراً و مطرداً چارپردی با جیم فارسی و باء فارسی چاپ شده است، و شاید این املاء نزدیکتر باصل تلفظ این کلمه بوده است.

۲۱۶- یعنی شرف‌الدین الحسن بن محمد بن عبدالله الطیبی شارح الکشاف المتوفی فی سنه ۷۴۳، انظر بغية الوعاة ۲۲۸، و شذرات‌الذهب ۶: ۱۳۷-۱۳۸، و کشف‌الظنون فی عنوان «الکشاف ۲: ۳۱۱ - ۳۱۲».

۲۱۷- «هو محمد بن مظفر شمس‌الدین الخطیبی المعروف بابن‌الخلخالی نسبة الى قرية بنواحي السلطانية كان اماماً في العلوم العقلية و النقلية و صنف التصانيف المشهورة كشرح المصابيح و شرح المختصر و شرح المفتاح و شرح التلخيص وله تصنيف في المنطق ذكره الشيخ جمال‌الدین [الاسنوی] فی الطبقات و مات سنة ۷۴۵ تقريباً» (الدرر الكامنة ۴: ۲۶۰، انظر أيضاً بغية الوعاة ۱۰۶، و شذرات‌الذهب ۶: ۱۴۴ - ۱۴۵)، - حاشیه علامه قزوینی.

و بدرستی که او را مصنفات عالیه هست از آنها یکی بیان الفتاوی در شرح حاوی^{۲۱۸} و شرح شامل صغیر^{۲۱۹} و شرح منظومه در فرائض و رساله بالغه در اجتهاد و ایجاز المختصر ابن حاجب و شرح ینابیع الاحکام شروع کرد چند سال و باتمام نرسید و در مشیخه خود جمع کرده بود اسانید عالیه که داشت و بیتی چند در این معنی میخواند.

روزی می شنیدم که میگفت من یگانه زمان بودم و نفع بخلق می رسانیدم و فاضلان در محافل و مجالس مرا بزرگت می داشتند پس چگونه باشد که در هیچ محفل دبیری نباشد و فاضلان بروند و برکت ایشان کم شود^{۲۲۰}. متوفی شد در سال هفتصد و چیزی از هجرت^{۲۲۱}.

۲۱۸- مد: جها: بیان الفتاوی و شرح حاوی - بیان الفتاوی فی شرح الحاوی (شدالازار).

۲۱۹- شرح الشامل الصغیر لابن المفسر (شدالازار).
در طبقات القراء جزری ۱: ۴۵۲ ترجمه احوال کسی معروف بابن المفسر مذکور است که از تاریخ وفات معاصرین او واضح است که وی از رجال قرن سوم بوده است ونصه: «عبدالله بن محمد بن عبدالله بن الناصح ابواحمد الدمشقی الشافعی المعروف بابن المفسر نزیل مصر شیخ مشهور فقیه روی الحروف عن احمد بن انس عن هشام بن عمار المتوفی سنة ۲۴۵، انظر ج ۲: ۳۵۶] وروی عنه الحروف عمر بن حفص الامام [المتوفی فی حدود ۲۴۰، انظر ج ۱: ۵۹۱] و ابوالطیب بن غلبون و ابنه ابوالحسن» انتہی، و چنانکه ملاحظه میشود جزری کتابی باسم الشامل الصغیر باو نسبت نداده است، و برای ما معلوم نشد مراد از ابن المفسر مذکور در متن همین شخص است یا غیر او.

۲۲۰- وکنت وحید الدهر اذانا یافع وقد عمرت بالفاضلین المحافل
فکیف وقد شاب الزمان شبیتی ولم یبق من تلك الافاضل فاضل

۲۲۱- توفی فی سنه اثنتین و ثمانین و سبعمائہ (شدالازار).

نوبت هفتم: مصلی و گرداگرد آن

روضه شاه امیر علی بن حمزه بن موسی الکاظم علیهم السلام^۱

روایت کرده اند که چون ابراهیم و محمد پسران زید بن حسن^۲ کشته شدند و پسران عباس قصد علویان کردند امیر علی بن حمزه با چند نفر از خویشان بشیراز آمدند در سال دویست و بیستم از هجرت و در غاری از کوه شیراز اقامت کردند و بعضی در روز بیرون میرفتند و هیزم گرد می کردند و در در اصطخر می -

۱- جها: امامزاده امیر علی بن حمزه بن موسی بن جعفر بن محمد بن علی بن حسین بن اسدالله الغالب علی بن ابی طالب - السید الامام علی بن حمزه بن موسی بن جعفر بن محمد بن علی بن الحسن بن علی المرتضی رضوان الله علیهم اجمعین. (شدالازار) شرح احوال صاحب ترجمه در شیرازنامه ص ۱۵۲ - ۱۵۳ مسطور است و همچنین نیز در عمدة الطالب ص ۲۰۳ در ضمن تعداد اولاد حمزه بن موسی الکاظم، وعین عبارت این مأخذ اخیر از قرار ذیل است: «والعقب من حمزة بن موسی الکاظم و یکنی ابا القاسم وهو لام ولد وکان کوفیا و عقبه کثیر ببلاد العجم من رجلین القاسم و حمزة وکان له علی بن حمزة مضی دارجا و هو المدفون بشیراز خارج باب اصطخر له مشهد یزار» انتهى.

۲- این بار یکی از آن اشتباهات بزرگ مؤلف و یکی از اغلاط فاحش تاریخی اوست که در این کتاب امثال آن بسیار ازو سر زده است، با جماع مورخین و علماء انساب بدون هیچ خلاقی بین ایشان محمد ملقب بنفس زکیه و برادرش ابراهیم که هردو در سال صد وچهل و پنج هجری یکی بعد از دیگری بر منصور خلیفه عباسی خروج کردند و هردو در همان سال کشته شدند پسران عبدالله بن الحسن المثنی بن الحسن بن علی بن ابی طالب علیهم السلام بوده اند نه پسران زید بن الحسن علی بن ابی طالب و این واقعه از اشهر وقایع خلافت منصور است و از هرگونه توضیحی و اطالة کلامی مستغنی است، - حاشیه علامه قزوینی.

فروختند و معیشت بر آن میکردند^۲ و عباسیه در تجسس و تفحص ایشان می‌بودند تا باشد که قدرت یابند بر ایشان. چون خدای تعالی درجه شهادت بر ایشان نبشته بود روزی سیدامیر علی بن حمزه از کوه بشیب آمد و پشتۀ هیزم داشت پس عوانی از ظلمه او را بدید و بشناخت و خبر بخواجه سرائی داد که از قبل بنی عباس نشسته بود. پس سواری بر آن حضرت فرستاد در حال که آمد بخالی یا نشانی که در روی مبارک او دیده بود بشناخت گفت نام تو چیست گفت علی گفت پسر کیستی گفت پسر حمزه گفت حمزه پسر کیست گفت پسر امام موسی. پس آن ظالم از اسب فرود آمد و سر مبارک آن حضرت بینداخت و همچنین بما رسیده است که جماعتی میگویند که سید علی بن حمزه برخاست و سر خود بدست گرفته بیامد تا این موضع که تربت طویه اوست و در آن پخشید و چند روز مانده بود و از وی می‌شنیدند که ذکر لا اله الا الله میفرمود بعد از آن او را دفن کردند. بعد از چند وقت که عضد الدوله حاکم این شهر گشت و او از موالی اهل البیت بود بفرمود تا بر تربت آن حضرت عمارتی بساختند بعد از آن عضد الدوله در اکتساب شرف سعی میکرد و وصلت با سادات بجهت شرف می-خواست پس دختر سید شریف زید اسود^۴ که از اولاد امیر المومنین حسن^۵ علیه السلام است بخواست و چون وفات کرد^۶ او را در نزدیک آن حضرت دفن کردند. پس در همسایه ایشان اکابر سادات شریفه از جوانب و طرفها دفن میکردند تا مزاری چنین متبرک

۳- ... اتی السید علی بن حمزه بن موسی فی نفر من اقاربه فی سنه عشرين و مائین الی شیراز متکرین فاقاموا فی کھف من صیالها وھی المغارة التي اتخذها ابن باکویه بعدهم لانزواته و خلوته و كانوا يحملون الخطب فی ایام ثم یبعونه فی یوم علی درب اصطخر فیتعیشون به (شدالازار).

۴- نسب این زید الاسود که از اعقاب حسن مثنی است تا حسن بن علی بن ابی طالب علیهم السلام، رجوع شود بشیراز نامه ص ۱۵۳ و عمدة الطالب ص ۱۵۸، این مأخذ اخیر پس از سوق نسب او گوید: «استدعاه عضد الدوله بن بویه من بیت المقدس وکان قد انقطع به و زوجه باخته فلما توفیت زوجه بابنته شاهان دخت و ولده عدد کثیر بشیراز لهم وجاهة وریاسة منهم نقباء شیراز و قضاتهما»، - حاشیه علامه قزوینی.

۵- مد: حسین.

۶- مقصود زید اسود است.

شد که امید رحمت فرود آمدن در آنجا هست و دعاستجاب می‌گردد.

شیخ معاذ

از مشایخ مقدم است و مزار او از برای قضای حاجات مجربست و عوام میگویند که از صحابه است و هیچ شك نیست که آن معاذ جبل است و در شام دفن کردند در زمان طاعون^۷ که در عهد عمر بود و شاید که از تابعین باشد باری مزاری متبرک است و جای قضای حاجت* و مسجدی جامع که بسیاری از فقرا و عباد از غربا و صلحا بل اکثر در آنجا می‌باشند.

خاتون مادر محمد^۸

که والده شیخ کبیر باشد از عابدات قانتات بوده است و زیارت بیت‌الله کرد با پسر خود و او را کشف و مشاهدات بود چنانچه روایت میکنند که شبی از دهه ماه رمضان شیخ کبیر بر بام خانه در نماز ایستاد جهت طلب قدر و والده او در اندرون خانه توجه بخدای تعالی داشت که قدر باو نمودند و نورهای قدر بدید. پس شیخ کبیر از بالای بام بشیب آمد و مادر خود در آن انوار بدید. پس در قدم مادر افتاد باشد که از آن نور نصیبی بوی رسد بعد از آن میفرمود که اکنون من قدر مادر میدانم و روایت میکنند که مادر شیخ در شیراز دعوتی کرده بود و مشایخ و صوفیه حاضر بودند ناگاه در سر طعام خوردن ابوالحسن^۹ بن‌هند گفت از این طعام

۷- یعنی طاعون معروف بطاعون عمواس که در سنه هجده هجری در عهد عمر در شام ظاهر شد و جمع کثیری از اصحاب پیغمبر در آن طاعون درگذشتند و از جمله ایشان معاذ بن جبل بود (امدالغابة ۴: ۳۷۶ - ۳۷۸، و ابن‌الاثیر در حوادث سنه ۱۸ ج ۲: ۲۱۶). * عبارت بعد از ستاره از مترجم است و در شدالازار نیست. ۸- الست ام محمد والده الشيخ الكبير (شدالازار).

۹- چنین است در بق و نیز در شیرازنامه خطی مورخه ۸۳۳ یعنی «ابوالحسن»، ولی در عموم مأخذ دیگر مانند حلیه الاولیاء ۱۰: ۳۶۲ - ۳۶۳ و نفحات الانس ۲۴۵ و شعرانی ۱: ۹۷ کنیه او «ابوالحسن» مصغراً مسطور است، و همچنین نام او در عموم مأخذ مذکوره علی بن هندالقرشی الفارسی مرقوم است ولی در شیرازنامه

بخش عبدالله رها کنید ایشان گفتند او کجا از اینها میخورد
شیخ کبیر میفرماید که من در فسا از کتابت حدیث ابن سعدان^{۱۰}

خطی مزبور «عبدالله بن احمد بن عبدالله بن عون القرشی یعرف بابن هند»، و این روایت اخیر ظاهراً سهو و تخلیط است از مؤلف شیرازنامه و صاحب ترجمه یعنی علی بن هند قرشی فارسی از کبار مشایخ فارس است و با جنید و عمرو بن عثمان مکی صحبت داشته و با شیخ کبیر نیز معاصر بوده و جامی در نفحات در شرح احوال او همین حکایت متن کتاب حاضر را راجع بحضور وی با جماعتی در دعوتی در شیراز و حاضر نبودن شیخ کبیر و گفتن صاحب ترجمه که نصیب او را کنار گذارید الخ نقل کرده است، و در شیرازنامه گوید که اکنون مدفن و مزار مبارکش در قصبه فسا است، و در کتاب اللمع تألیف ابونصر سراج ص ۲۳۰ فصلی از فوائد منقوله از او را ذکر کرده است (تمام فقرات راجع بصاحب ترجمه که از شیرازنامه نقل کرده ایم از شیرازنامه خطی مورخه ۸۳۳ منقول است و از چاپ تهران بکلی ساقط است) (حاشیه علامه قزوینی).

۱۰- ترجمه احوال ابن سعدان را در جایی بدست نیاوردیم همین قدر از میاق عبارت متن چنانکه ملاحظه میشود واضح است که وی از محدثین بوده و در فسا اقامت داشته و شیخ کبیر ابوعبدالله بن خفیف در آن شهر از وی کتابت حدیث نموده بوده است، و در حقیقت چنانکه صریحاً از دو فقره حکایتی که جامی در نفحات در شرح احوال ابومحمد حقائق و هشام بن عبدان از قول همین شیخ کبیر نقل کرده معلوم میشود این ابن سعدان از محدثین معروف عصر خود بوده در فارس و با شیخ کبیر معاصر بوده و مردم در مشکلات خود راجع بروایت حدیث باو مراجعه میکردند و ما تکمیلًا للفائدة خلاصه آن دو حکایت را ذیلا نقل میکنیم، حکایت اول در ترجمه ابومحمد حقائق است (و حقائق در شیرازنامه خطی مورخه ۸۳۳ همهجا مطرداً و مکرراً بجاء مهملة و دو قاف مکتوب است و این کلمه باین املا و تشدید قاف در لغت بمعنی حقه گر و حقه ساز است و حقه بضم قاف ظرفی است از چوب و جزآن که در وی مروارید و جواهر و معاجین و غیر آن نگاه دارند، و چنانکه از میاق عبارت شیرازنامه در حق او: «اگر از دریا سالم بدرآید پس حقه های جواهر از برای شما با خود بیاورده استنباط میشود ظاهراً صواب در این کلمه همین املا و همین معنی یعنی حقه ساز مقصود بوده است، ولی در نفحات این کلمه همهجا خفاف بغاء معجمه و دو قاف چاپ شده است یعنی موزه فروش و آن ظاهراً تصحیف است)، باری خلاصه آن حکایت از قرار ذیل است: «شیخ کبیر گفته است که ابومحمد حقائق با مشایخ شیراز یکجا نشسته بودند سخن در مشاهده میرفت هرکس بقدر حال خویش سخنی گفتند ابومحمد حقائق گفت حقیقت مشاهده آنست که حجاب منکشف شود و ویرا [یعنی خدای تعالی را] عیان بینی، ویرا گفتند تو اینرا از کجا میگوئی و این ترا چون معلوم شده است، گفت در بادیه تبوک بودم و فاقه و مشقت بسیار بمن رسیده در مناجات بودم ناگاه حجاب منکشف شد و ویرا دیدم بر عرش خود نشسته سجده کردم و گفتم مولای ما هذا مکانی و موضعی منك، چون قوم این سخن شنیدند همه خاموش شدند مؤمل جصاص دست ویرا گرفت و بخانه ابن سعدان محدث درآمدند و سلام گفتند ابن سعدان

فارغ گشته بودم و عزم شیراز کردم و در میان سخن ابوالحسن که میگفت بهر حال که هست بخش او رها کنید و ایشان می گفتند او کجا ازینها میخورد در این حالت بنزد ایشان رسیدم و گفتم السلام علیکم پس ابوالحسن برخاست و تواجد کرد و چرخ می زد و گفت دل من دروغ نگوید بعد از آن نصیب من پیاوردند و بخوردم و شکر آن بجای آوردیم و میگویند مادر شیخ بچند سال پیش از شیخ وفات

تعظیم و ترحیب ایشان کرد مؤمل گفت ایهاالشیخ نرید ان تروی لنا الحدیث المروى عن النبی صلعم انه قال ان للشیطان عرشا بین السماء والارض اذا اراد بعبد فتنة کشف له عنه، ابن سعدان گفت حدثنی فلان عن فلان و اسند ان النبی صلعم قال ان للشیطان عرشا بین السماء والارض اذا اراد بعبد فتنة کشف له عنه، چون ابومحمد این حدیث بشنید گفت یکبار دیگر اعاده کن اعاده کرد کریان شد و برخاست و بیرون رفت و چند روز ویرا ندیدیم بعد از آن آمد گفتم درایام غیبت کجا بودی گفت نمازهایی را که از آن وقت گزارده بودم قضا میکردم زیرا که شیطان را پرستیده بودم و چاره نبود جز آنکه بهمان موضع که او را دیده ام و مسجد کرده ام بازگردم و ویرا لعنت کنم» انتہی (نفحات چاپ کلکته ص ۲۷۵-۲۷۷)، وعین همین حکایت با اندک اختلافی در عبارت در شیرازنامه خطی مورخه ۸۳۳ در ضمن ترجمه مؤمل جصاص مذکور است، ولی در شیرازنامه چاپی تمام فصل مذکور بکلی ساقط است.

و حکایت دوم در ترجمه هشام بن عبدان است از قرار ذیل: «شیخ ابو عبدالله خفیف گوید که وقتی هشام را دهشتی و حیرتی برسید که یکسال از نماز باز ایستاد و مردم او را تکفیر میکردند و قصه وی بمشایخ مسجد جامع [شیراز - ظ] رسید روزی همه بر وی درآمدند و ابن سعدان محدث با ایشان بود گفت مرا میشناسی گفت آری تو ابن سعدانی گفت چرانماز نمیگزاری هشام گفت مرا عارضی چند روی می نماید و مانع میشود از نماز، گفت مثل چه، خاموش گشت و هیچ جواب نداد، از شیخ ابو عبدالله خفیف پرسیدند که سبب چه بود که هشام نماز نمیکرد گفت پیوسته مطالعة غیب میکرد امور غیبی بر وی غالب آمد در مقام حیرت افتاد و از اعمال ظاهری باز ماند، روزی مشایخ مسجد جامع جمع شدند و هشام را حاضر کردند که شنیده ایم تو بمشاهده قائلی و هر که بدین قائل است ویرا توبه می باید داد یا ادب می باید کرد، هشام گفت مرا تلقین توبه کنید تلقین کردند توبه کرد روز دیگر بامداد آمد و در برابر مشایخ بایستاد و گفت گواه باشید که من از توبه دیروز توبه کردم، مشایخ برخاستند و پای وی بگرفتند و می کشیدند تا از مسجدش بیرون کردند» انتہی (نفحات ص ۲۶۸ - ۲۶۹)، - تنبیه، این ابن سعدان محدث ظاهر غیر ابن ابی سعدان (ابوبکر احمد بن محمد بن ابی سعدان) بغدادی است که از اجله مشایخ صوفیه و از اصحاب جنید و ابوالحسن نوری بوده و او نیز باشیخ کبیر معاصر بوده و این اخیر در بغداد باوی مصاحبت و معاشرت داشته و ترجمه احوال او در حلیة الاولیاء ۱: ۳۷۷، و نفحات ۲۰۷، ۲۰۸، و شعرانی ۱: ۱۰۰، و طرائق الحقائق ۲: ۲۱۵ - ۲۱۶ مذکور است، - حاشیه علامه قزوینی.

کرد و او را در حظیره خود دفن کردند نزدیک پل مشهور بچکنم^{۱۱}.

شیخ رکن الدین عبدالله^{۱۲}

سالکی صاحب بصیرت بود و آداب ملکیه داشت و خویهای نیک او را بود و جذبه های قدسیه از انوار ربوبیت و مکاشفت داشت و آداب و طریقت از شیخ قطب الدین مبارک^{۱۳} گرفته بود و بطریقه او می بود و حسب الله خدمت فقیران و مسکینان میکرد و خانقاهی داشت و بر دوام چیزی بدرویشان میداد و در راه انصاف و مواسا می بود و بر احوال خلق اشراف داشت چنانچه بی دینی بصحبت او درآمد در حال بفراست او را بشناخت و بدست او مسلمان شد. و میگویند یکبار اتابک سعد میخواست که آزمایش مشایخ کند کیسه چند زر پیش مشایخ فرستاد بعد از آن طلب زر وامیکرد^{۱۴} پس جماعتی باز پس میفرستادند و بعضی اندکی قبول میکردند. در این حالت جماعتی سواران به پیش شیخ عبدالله فرستاد چون سواران درآمدند شیخ ایشان را فرود آورد و بنشانند و بفرمود تا بعضی از اسبهای ایشان بکشتند و از برای درویشان طعام ساختند بعد از آن ایشان را خبر کردند که اسب شما از جهت درویشان کشتند پس شیخ سخن سخت ایشان را گفت و تهدید بلیغ نمود گوئیا از جهت آنکه آزمایش مشایخ نکنند، بعد از

۱۱- جها: حکیم - دفنت عند القنطره العليا بدرباصطخر فی حضرتها رحمة- الله عليهم (شدالازار).

۱۲- الشیخ رکن الدین عبدالله بن عثمان القزوينی (شدالازار).

۱۳- الشیخ قطب الدین مبارک الکمینی (شدالازار).

شرح احوال این شیخ قطب الدین مبارک کمینی در شیرازنامه ص ۱۲۳ مسطور است، در شرح احوال همین رکن الدین عبدالله بن عثمان قزوینی مانحن فیه نیز باز استطراداً نام شیخ قطب الدین مبارک مزبور را برده است و درهرسه مورد دائماً و مکرراً در نسبت او بجای کمینی «کمهری» نگاشته است، و بعبارة اخری صاحب شیرازنامه در نسبت او نام قدیم این ناحیه را استعمال کرده و صاحب شدالازار نام مستحدث آنرا، - وفات شیخ قطب الدین مبارک در سنه ششصد و هفت بوده است و قبرش در کمهر (= کمین) است و زیارتگاه مردم آنجاست و صاحب آثارالمجم ص ۲۴۶ گوید فقیر آنرا دیده ام، - حاشیه علامه قزوینی.

۱۴- جها: بعد از آن زر طلب کرد - ارسل الی بعض المشایخ البلدباکیاس ذهب ثم استردها منهم یرید امتحانهم بذاك (شدالازار).

آن ترسناک و پشیمان از نزد شیخ برفتند و توبت بکردند و مدفن او در گنبد خود است که ساخت در سال ششصد و پنجاه از هجرت^{۱۵}.

فقیه ارشدالدین نیریزی^{۱۶}

عالمی محقق تنهارو که علوم شرعیه جمع کرده بود^{۱۷} و امام مسجد عتیق بود و خطابت آنجا داشت و هفتاد سال فتوی مسلمانان را جواب داد و وعظ میگفت و نصیحت خلق میکرد بر ابلغ مواعظ، و خویهای نیک و صفتهای پسندیده داشت و بر همه خلق مشفق بود و مسافرت حجاز و عراق کرد و مشایخ و اکابر دید و از ایشان شیخ توران^{۱۸} و شیخ ابو منصور^{۱۹} و شیخ ابوالوفا^{۲۰} را دریافت و

۱۵- تاریخ فوت وی در شدالازار چنین است:

دفن فی سنه ثمان و خمسين و ستمانه.

۱۶- جها: شیخ ارشدالدین علی تبریزی - الفقیه ارشدالدین ابوالحسن علی بن محمد بن علی النیریزی (شدالازار).

۱۷- العالم المحقق الوحيد جامع العلوم الشرعیه (شدالازار).

۱۸- از احوال این شیخ توران کبیر در هیچ جا اطلاعی نتوانستیم بدست بیاوریم، فقط از سیاق متن حاضر و نیز از آنچه مؤلف سابقاً در ترجمه شیخ توران بن عبدالله ترکی گفت که وهو غیر الشیخ توران الکبیر الذی صعب ابا النجیب السهروردی معلوم میشود که این شیخ توران کبیر از بزرگان مشایخ صوفیه اواسط قرن ششم بوده و با شیخ ابوالنجیب عبدالقاهر بن عبدالله سهروردی متوفی در سنه ۵۶۳ صحبت داشته و صاحب ترجمه متن یعنی شیخ ارشدالدین نیریزی نیز عصر او را دریافته بوده است و زیاده بر این چیزی از احوال او معلوم نشد. من المشایخ منهم الشیخ الکبیر توران (شدالازار).

۱۹- از احوال این شخص نیز چون مؤلف بنام و نسب او هیچ اشاره نکرده است نتوانستیم اطلاعی بدست آوریم.

۲۰- علی التحقیق معلوم نشد مراد از این شیخ ابوالوفاء که بوده است ولی محتمل است باحتمال قوی که مراد شیخ ابوالوفاء احمد بن ابراهیم فیروز- آبادی ساکن بغداد از مشایخ متصوفه و محدثین اواخر قرن پنجم و اوایل قرن ششم و متوفی در سنه ۵۲۸ باشد، ترجمه احوال او در تاریخ منتظم ابن الجوزی و نجوم الزاهرة ابن تفری بردی هر دو در حوادث سنه مذکوره مسطور است و خلاصه عبارت مآخذ اول از قرار ذیل است: (ج ۱۰ ص ۳۶ - ۳۷) «ذکر من توفی فی هذه السنة [ای سنه ۵۲۸] من الاکابر، احمد بن ابراهیم ابوالوفاء الفیروز - آبادی، و فیروز آباد احد بلاد فارس سمع الحدیث من ابی طاهر الباقلاوی و ابی - الحسن الهکاری و خدم المشایخ المتصوفین و سكن رباط الزوزنی المقابل لجامع المنصور و کانت اخلاقه لطیفه و کلامه مستعلی کان يحفظ من سیر الصالحین و

علمای بزرگ را دید و از ایشان شیخ عمادالدین ابومقاتل دیلمی^{۲۱} بود و قاضی سراج الدین مکرم و مولانا عمیدالدین و شیخ روزبهان بقلی و شیخ زین الدین مظفر باغنوی از تلامذه او بودند^{۲۲}.

و احادیث بسیار نبشت و روایت و سماع و استماع و املا

اخبارهم و اشعارهم الكثير وكان على طرائقهم في سماع الغناء والرقص وغير ذلك، توفي ليلة الاثنين حادي عشر صفر هذه السنة وصلى عليه من الغد بجامع المنصور خلق كثير منهم ارباب الدولة وقاضي القضاة و دفن على باب الرباط و عمل في يوم السبت ثالث عشر [ظ: سادس عشر] صفر دعوة عظيمة انفق فيهما مال بين جامع المنصور والرباط على عادة الصوفية اذا مات لهم ميت فاجتمع فيها من المتصوفة والجند والعوام خلق كثير» انتهى، - تنبيه، ممكن. نيست كه مراد از ابوالوفاء مذکور در متن شیخ ابوالوفاء عارف مشهور كرد كه بروایتی قائل عبارت مشهور «امسیت كردیا واصبحت عربياً» اوست باشد چه وفات این ابوالوفاء كرد بتصریح صاحب قلائد الجواهر فی مناقب الشیخ عبدالقاهر ص ۸۲ در سنه پانصد و يك بوده و وفات صاحب ترجمه متن ارشدالدین نیریزی در سنه ششصد و چهار، پس از محالات عادى است كه ارشدالدین بالغاً رشیداً چنانكه مقتضای تعبیر مؤلف «و ادرك كباراً من المشايخ منهم الشیخ العالم ابوالوفاء» است عصر او را درك کرده باشد.

۲۱- چنین است نام و نسب این شخص در هر سه نسخه، در شیرازنامه خطی مورخه ۸۳۳ روى میم و روى واو مناور فتحه گذارده و در م نیز روى واو مناور فتحه و روى راه فرکوه تشدیدى گذارده، و این دو نام چنانكه از نسبت «الديلمى» استنباط میشود بدون شبهه از اعلام دیالمه باشد، سابقاً مجملی از شرح احوال او گذشت و اینجا علاوه میکنیم كه در طبقات الشافعیه سبکی ج ۴ ص ۳۰۰ نیز ترجمه مختصرى از این شخص مذکور است از قرار ذیل: «مناورین فركوه [صح: فركوه] ابومقاتل الديلمى النردى [صح: اليزدى] يلقب عمادالدین ذكر ابو حامد محمودالتركى انه كان فقيهاً و ادبياً شاعراً و انه من ازهد اهل عصره واعلمهم تفقه على البغوى وهو من كبار تلامذته مات سنه ست و اربعين وخمسائة» انتهى، - در هیچکدام از دو نسخه مد و جها کلمه بود بعد از دیلمی نبود نظر باینكه مفهوم جمله تغییر میافت اجباراً کلمه بود اضافه گردید متن شدالازار چنین است:

... ومن العلماء ابومقاتل فركوه الديلمى ومن تلامذته القاضى سراج الدين مكرم بن العلاء ...

۲۲- و ادرك كباراً من المشايخ منهم الشیخ الكبير توران والزاهد ابو منصور والشیخ العالم ابوالوفاء و من العلماء عمادالدین ابومقاتل مناورین فركوه الديلمى، و من تلامذته القاضى سراج الدين مكرم بن العلاء و مولانا عمیدالدین الابرزى الفالى والشیخ روزبهان البقلی والشیخ زین الدین مظفر بن روزبهان بن طاهر العمرى (شدالازار).

کرد^{۲۱} و تصنیف کتاب مجمع‌البحرین کرد در تفسیر و تأویل^{۲۴} و آن ده مجلد است و در خطب و امثال و ادبیات، کتابهای بسیار ساخت از آن جمله کتاب باکورة‌الطلب^{۲۵} است و شعرهای بلیغه دارد که در تنهایی گفته است و صاحب فراست و ذوق و بکاء و شوق بود^{۲۶} و بیتی چند در این معنی گفته:

ندیمان چون مرا رنجور کردند
 بگشتند از من و مهجور کردند
 دل من مطمئن در حالتی بود
 بیکبار از حیبیش دور کردند^{۲۷}

میگویند در حالت مرض که داشت شیخ شمس‌الدین عمر ترکی^{۲۸} پیرشش او آمد. پس فرمود ای فقیه تو چند سال دعوت خلق کردی به‌خدای و ارشاد نمودی این فریاد و اندوه و آه و حزن چیست. فقیه گفت در سه فکرم یکی کتابها که بدست علما افتد یا جاهلان و دیگر فکر منکوحه که بدست که افتد و سیوم فکر فرزندان که چگونه معیشت کنند. شیخ شمس‌الدین فرمود اما کتب هرچند که در دست بیاید و برود عاقبت بدست عالمی خواهد رسید که

۲۳- جها: و روایات سماع و استماع و املا کرد. مد: و روایت سماع و استماع املا کرد - و روی و سماع و اسمع و اسمع و املی (شدالازار).

۲۴- مد: و تصنیف کتاب مجمع‌البحرین کرد و در تفسیر و تأویل - جها: و تصنیف کتاب مجمع‌البحرین کرد که در تفسیر و تأویل میباشد - و صنف کتاب مجمع‌البحرین فی‌التفسیر و التأویل (شدالازار).

۲۵- جها - مد: کتاب الطلب. - باکورة‌الطلب لاهل الادب (شدالازار).

۲۶- وکان صاحب فراسته و ذوق و بکاء و شوق (شدالازار).

۲۷- ندمائی عللونی وانظروا ما لقلبی طول ایامی یثن
 قد تصدی لی بنجد شاذن طرفه ازعج قلبی المطمئن
 سلب العقل و ولی قائللا افتاکم مستهتام قلت ان
 ان تصل احیا و ان تصرم امت قال لاوصل و ان مت و ان

۲۸- در این ترجمه احوال مؤلف وفات شمس‌الدین عمر ترکی را در سنه ۶۰۲ ضبط کرده است بطبق هرمره نسخه، و در ترجمه حاضر وفات ارشدالدین نیریزی را در سنه ۶۰۴، پس چگونه کسی که در ۶۰۲ وفات یافته بیالین مرگ کسی که در ۶۰۴ وفات یافته حاضر شده است؟! - بنا برین یا یکی ازین دوتاریخ وفات غلط است یا حکایت متن افسانه‌ واهی بی‌اساس است و یا اینکه این حکایت راجع بدو شخص دیگری است، - حاشیه علامه قزوینی.

نفع از آن میگیرد اما منکوحه اگر در زندگی تو محافظت احوال خود کرده باشد خدای تعالی بهرکس که خواهد بدهد^{۲۹} و اما فرزندان اگر پرهیزگاراند حق تعالی نظر رحمت و رأفت با ایشان دارد و اگر چنین نباشد خدای تعالی چنانچه خواهد ایشان را بدارد و فقیه ارشدالدین چون این سخن بشنید گفت مرا خلاص گردانیدی خدای تعالی ترا خلاص گرداناد. پس شیخ شمس الدین فرمود این زمان فکری دیگر مانده است گفت نه هیچ فکر نمانده است و توجه بخدای کرده ام و انتظار ملائکه میکشم و این زمان بدلی فارغ میروم پس کلمه طیبیه شهادتین بگفت و جان بحق تسلیم کرد در ماه شعبان در سال ششصد و چهار از هجرت و او را دفن کردند در رباط خود نزدیک مصلی رحمت الله علیه.

شیخ محمد بن ارشد^{۳۰}

پسر صادق عالم اوست که وعظ میگفت و چند سال نصیحت خلق میکرد و مسافرت حجاز و عراق کرده بود چند نوبت، و او را گریه وجدی بود چنانچه نسبت او در گریه کردن بفقیه حسین^{۳۱} مارئی^{۳۲} میکردند که او نیز در عهد خود گریه بسیار میکرد و خلوات پاک میداشت^{۳۳} و چون وفاتش در رسید در اربعین موسوی بود پس در خلوت گفت امید میدارم که افطار روزه من بلبقای تو باشد و مرا از وحشت دنیا بیرون بری و بر انس عقبی رسانی و حضرت حق تعالی دعای او مستجاب کرد و در روز جمعه در آخر

۲۹- واما الزوجه فانها كانت مرکباً لك في حياتك و يركب الله عليها من يشاء (شدالازار).

۳۰- جها: شیخ شمس الدین محمد بن رشید - الشیخ محمد بن علی بن محمد بن علی (شدالازار).

۳۱- مقصود فقیه صائِن الدین حسین بن محمد سلمان است.

۳۲- مد: تاریخی - جها: تازی.

۳۳- اشتباهی عجیب برای مترجم دست داده و بکلی مطلب را نفهمیده و متن را بوضع ناهنجاری مغلوط ترجمه کرده است از جهت استحضار قارئین عین متن شدالازار نقل میشود تا اولاً مطلب روشن شود و ثانیاً بعدم فهم مترجم در ترجمه پی برند - وکان بکاء، قال الفقیه حسین مارئی باک مثله فی عهده وکانت له خلوات مقدسه.

روز عرقه در سال ششصد و شانزدهم از هجرت او را بخواند و در نزد پدرش دفن کردند.

شیخ رستم خراسانی^{۲۴}

مردی صوفی و صابر و تسلیم که در بقعه^{۲۵} شیخ کبیر می بود و در سماع صاحب وجد و ذوق بود و مادام خدمت درویشان میکرد و از سفره رباط چیزی نمیخورد بلکه در هرچند شب یا هرشب بر حسب احوال بیرون میرفت و دست از خرقة بیرون نمی کرد و بغیر از طعام هیچ قبول نمیکرد و آن طعام نیز هرکس میخواست پیش او میداشت^{۲۶} و او دهن می گشاد و بدهن او می نهادند چندان که سد رمق او می بود و گرسنگی فرو می نشست و باز بخلوت خود باز میگشت^{۲۷} و بعبادت حق مشغول می شد و هرخدمت که شیخ کبیر او را میفرمود درحال میکرد و از آن خدمت سرباز نمیزد چنانچه شنیدم از شخصی معتمد که گفت یکبار مجرای حمامی که نزدیک بقعه است میخواستند که پاک کنند پس شیخ رستم فرمود بمن رسیده که قبول کنم و قربة الی الله پاک سازم^{۲۸} بعد از آن بآب شیب حمام رفت و دامن پر میکرد و بیرون میاورد و ریک بسیار در آن چشمه ها بود و همه را بدامن میرفت^{۲۹} تا از آن فارغ شد و بنفس خود تمام آن پاک کرد و معاونت و مدد از کس نخواست پس مردم در سختی خدمت او تعجب میکردند^{۴۰} و بسیار بود که نور و

۲۴- الشیخ رستم بن عبدالله الخراسانی (شدالازار).

۲۵- مد: مردی صوفی صابر تسلیم که در بقعه.

۲۶- مد: و آن طعام را نیز هرکس نمیخواست پیش او میداشت.

۲۷- لا یقبل الا الطعام فمن اعطاه شیئا فتح فاه حتی بضعه فی فمه ماذا رزقة الله تعالی ما یسد به الرمق ویسکن الجوعه رجع الی خلوته (شدالازار).

۲۸- مد: پس شیخ برستم فرمود گفت بمن رسید و قبول کرد.

۲۹- مد: و در دامن او میرفت.

۴۰- جها: پس مردم در سخن خدمت او تعجب میکردند.

سمعت ممن اثق به ان اهل الرباط ارادوا ان یکنسوا مجری الحمام الذی کان فی جوار البقعة فتکلموا فیها وقالوا لابد من اجرة ودواب تنقل حشها فقال الشیخ رستم علی ذاك ثم دخل اتون الحمام فملاذیله من الرماد فجاء به وذره علی الحش وهكذا الی ان استولی الرماد علی الحش ثم اخذیملاذیله من ذاك الحش و

روشنائی در نزدیک او می‌دیدند و چون نزدیک وی می‌رفتند هیچ فتیله و روشنائی چراغی نمی‌بود پس در آخر عمر اختیار جعفرآباد کرد و در آنجا بسر میبرد و خدمت مساکین میکرد و بسرکت او معمور بود آن موضع و خلق در آنجا مجاور میگشتند و امیرحسین^{۴۱} باشارت او آبخانه بزرگ ساخت و چند سال خلق از آنجا آب برمیداشتند و ثواب بوی میرسید. مترجم کتاب میگوید بعد از آن روزی میگذشتم و درویشی دیدم که آن آبخانه را وثاق خود ساخته

ینقلحنی فرغ عنه بنفسه ولم یستعن فسی ذلک باحد فتعجب الناس من جده فی الخدمة.

۴۱- مقصود امیر پیرحسین بن امیر محمود بن امیر چوپان معروف است که از اوایل یا اواسط سنه ۷۴۰ از جانب پسر عمش امیر شیخ حسن کوچک پسر تیمورتاش بن امیر چوپان معروف که در تبریز مقیم بود بحکومت شیراز منصوب شد و در ۲۸ شعبان یحدود شیراز رسید و امیر مسعود شاه برادر شیخ ابواسحق که در آن اوان حاکم شیراز بود از مقابل او منہزم شده بلرستان رفت و او بشیراز داخل شد و مدت بیست و نه روز در آنجا حکومت کرد و در ۲۸ رمضان امیر شمس‌الدین محمد برادر دیگر شیخ ابواسحق را ببهانه بقتل آورد لهذا شیرازیان بر پیر حسین شوریدند و لشکر او هزیمت گرفت و خود با چند سوار معدود از شیراز فرار نمود و بار دیگر امیر مسعود شاه بسر مملکت آمد و دیگر بار پیرحسین لشکری جمع کرد و سال دیگر یعنی سنه ۷۴۱ مجدداً بشیراز آمد و امیر مسعود شاه دیگر بار کناره گرفت و بطرف لرستان بیرون رفت و پیرحسین در ۲۶ ربیع‌الثانی بدر شیراز نزول نمود شیرازیان در مقابل پیرحسین مقاومت سخت نمودند و مدت پنجاه روز میان لشکر پیرحسین و شیرازیان محاربات متواتر و متوالی روی میداد تا بالاخره بین فریقین در شانزدهم جمادی‌الآخره اتفاق صلح افتاد و پیرحسین در حکومت شیراز مستقر گردید و مدت یکسال و هشت ماه در آنجا حکومت کرد و در اوایل محرم سنه ۷۴۲ چون آوازه وصول پسر عمش ملک اشرف ابن تیمورتاش بن امیرچوپان را از تبریز در مصاحبت شاه شیخ ابواسحق بطرف اصفهان شنید از شیراز با بیست هزار نفر بقصد مقاتله با ملک اشرف بدانصوب شتافت و چون بدو منزلی اصفهان رسید ناگاه در شب یکشنبه سلخ صفر قسمت عمده لشکر او بملک اشرف پیوستند پیرحسین بیمناک شده بتبریز نزد پسر عم خود امیرشیخ حسن کوچک رفت امیر شیخ حسن او را بگرفت و او را منخیر کرد که بزهر یا تیغ هرکدام که او اختیار کند او را هلاک کنند او زهر اختیار کرد و بدان هلاک شد در ربع رشیدی در شهر سنه ۷۴۳، (برای مزید اطلاع از سوانح احوال پیرحسین مذکور رجوع شود بشیرازنامه ۷۷ - ۸۰، و ذیل جامع‌التواریخ از حافظ ابرو (فهرست اعلام)، و مجمل فصیح خوافی و روضه‌الصفا و حبیب‌السیر و فارسنامه ناصری در حوادث سنوات ۷۴۰-۷۴۳)، - حاشیه علامه قزوینی.

بود و باغچه بنیاد می‌کرد و آن اکنون تکیه‌گاه درویشان است^{۴۲} و مدفن شیخ هم همانجاست در حظیره خود و وفات او در سال هفتصد و چهل و یک از هجرت بود^{۴۳}

مولانا صدرالدین جوهری^{۴۴}

عالمی با رع متورع بود که اقسام علوم جمع کرده بود و درس هرفن از معقولات و منقولات میگفت و در اوائل ادب از مولانا نجم‌الدین فقیه^{۴۵} گرفته بود و بعد از آن تردد بمولانا عضدالدین^{۴۶} و مولانا نصیرالدین حلی^{۴۷} میکرد در زمانی که مولانا بشیراز آمد و در مدرسه عضدیه فرود آمد، و مسافرت کرد به تبریز و ملازمت مولانا فخرالدین جاربردی میکرد و مولانا شرف‌الدین طیبی دیده بود و شنیدم که پدر او از تجار امین بود و مال بسیار داشت و مادر او همچنین اموال بی‌شمار داشت و همه در طلب علم صرف میکردند و کتابهای فرمودند نامی نوشتند و اسباب درس و املا مہیامی کردند

۴۲- مد: بنیاد می‌کرد این آن باغچه و آن تکیه جای دراویشی است.

۴۳- مد: هفتصد و چهل از هجرت بود.

۴۴- مولانا صدرالدین محمد بن حسن الجوهری - (شدالازار) در نسخه مد عنوان محو شده است.

۴۵- ظاهراً مراد «مولانا نجم‌الدین محمود فقیه» پدر قوام‌الدین عبدالله عالم معروف شیراز و استاد حافظ باشد که نام او استطراداً در ضمن ترجمه احوال پسرش قوام‌الدین عبدالله مذکور برده شده است، نه «فقیه نجم‌الدین محمود» معلم قرآن و کاتب مصاحف و نه «فقیه نجم‌الدین محمود بن الیاس» از اطباء معروف شیراز، بقرینه آنکه مؤلف در هر دو جا بر او نعت «مولانا» که در آن اعصار از القاب مخصوصه و ممیزه طبقه علما و فضلا بوده و گویا اصل کلمه «ملائی» قرون اخیر است اطلاق کرده و در هر دو جا گفته که فلان و فلان نزد او ادبیات تحصیل نمودند که از آن معلوم میشود که وی متبحر در فنون ادب بوده، در صورتیکه در حق آن دو «نجم‌الدین فقیه» دیگر نه این نعت «مولانا» و نه این خصوصیت تبحر در ادبیات هیچکدام را ذکر نکرده است، - حاشیه علامه قزوینی.

۴۶- مولانا عضدالدین عبدالرحمن الایچی (شدالازار).

۴۷- اطلاعاتی از احوال این شخص نتوانستیم بدست بیاوریم (حاشیه علامه قزوینی).

تا زمانی که فرزند رشید خود با منتهای همت خود بدیدند و چنان شد که درس در حسن کیا^{۴۸} و مدرسه قوامیه که در خلیجان^{۴۹} بود میگفت در زمانی که طلبه فاضل بود و همه در درس او حاضر میگشتند و هرگز بهیچ تکلف مشغول نمی‌شد و از جاده سنت محمدی تجاوز نمیکرد و همه اسباب و کارسازی وضو بدست خود میکرد و بکس حواله نمی‌نمود و آب از چاه میکشید و خود بیرون میرفت و چیزی میخرد و میفروخت و در حالت تواضع و تخلق و مهربانی بود و بر درس قرآن مواظبت می‌نمود و هیچ ساعت از کتابت قرآن یا نماز یا تحشیه کتب و حل کردن مشکلات خالی نمیگذاشت و او را مصنفات هست در هر فن و شروح و تعلیقات بسیار دارد که به بیاض نبرده‌اند و اجزاء و مسودات او بعد از وی متفرق گشت زیرا که در قوم او کسی نبود که قدر آن شناسد پس قدر آنها ندانستند و شعری چند عربی در این معنی گفته‌است:

جویها و سنگها گوید مرا

می‌برد از بهر دیگر مردگان^{۵۰}

بس که رحلت از منازل کرده‌اند

بازمانده^{۵۱} خانه‌ها و دودمان

۴۸- حسن کیا یکی از سادات قزوین بوده که در شیراز سکنی اختیار نموده بوده و در همانجا وفات یافته و در جنب قبر شیخ ابوبکر علاف بدوازه اصطخر مدفون شده (شیرازنامه ص ۱۱۲، و فارسنامه ناصری ۲: ۱۵۶)، و مدرسه حسن‌کیائییه لابد مدرسه بوده که یکی از معتقدین او بر سر بقعه او بنا نهاده بوده و با احتمال قوی همان بنائی بوده که حاجی قوام‌الدین معروف وزیر شیخ ابواسحق و ممدوح حافظ بر سر مزار او ساخته بوده و در شیرازنامه ص ۱۱۲ وصف آنرا نموده است.

۴۹- در ترجمه کتاب بفارسی بقلم عیسی‌بن جنید ص ۱۳۱ عبارت معادله متن چنین است: «وچنان شد که درس در حسن کیا و در مدرسه قوامیه که در خلیجان بود میگفت» (خلیجان بهمان ضبط مزبور در ب ولی بقاف در اول بجای خاء معجمه)، - از سیاق عبارت متن و ترجمه چنان مستفاد میشود که خلیجان یا خلیجان ظاهراً نام موضعی یا محله در شیراز یا در حومه آن بوده ولی با فحص بلیغ در فارسنامه ابن‌البلیخی و فارسنامه ناصری و آثار العجم و غیرها بچنین نامی برنخوریم. (حاشیه علامه قزوینی)

۵۰- جها: مردمان.

۵۱- جها: مانده.

زنده در عیش و طرب مشغول و ما
 خفته با چندین هزاران اندهان
 جسمها ریزیده اندر قبرها
 چشمها در انتظار يك دو نان
 ای عزیزان سود خود خواهیدهان
 تا نگردانید کار خود زیان^{۵۲}
 متوفی شد در سال هفتصد و هفتاد و مدفن او در همسایه شیخ
 رستم است رحمت الله علیه.

شیخ ابو عبدالله باکویه^{۵۳}

متبحری بوده است در علوم و فضائل، و کمالات انس در

۵۲- و مما حفظت من لفظه:

هی الاراکة والبيداء والطلل
 ساروا وقد بعدت عنا منازلهم
 فبينما نحن في لهو وفي طرب
 فالدمع منهمل والقلب مشتعل
 مغبرات بأن القوم قد رحلوا
 ولم يطب بعدهم سهل ولا جبل
 بدا سحاب فراق صوبه هطل
 والوجد متصل والصبر مرتحل
 (شدالازار).

۵۳- مد - جها: شیخ علی باباکوهی - الشیخ ابو عبدالله محمد بن عبدالله المعروف بباکویه (شدالازار).
 این عنوان ملفق است از مجموع سه نسخه شدالازار پس از تصحیح عنوان شیرازنامه ص ۱۰۳: ابو عبدالله محمد بن عبدالله بن عبدالله المعروف بباکویه، - در تاریخ بغداد از خطیب بغدادی استطراداً در ترجمه احوال حسین بن منصور حلاج ج ۸ ص ۱۱۲، ۱۲۰، ۲۲۹، و در رساله قشیری استطراداً فوق العاده مکرر در تضاعیف کتاب، و در لسان المیزان ج ۵ ص ۲۳۰ - ۲۳۲ در هر سه مأخذ مزبور از صاحب ترجمه چنین اسم برده‌اند: ابو عبدالله محمد بن عبدالله بن عبدالله بن باکویه (یا: باکو) الصوفی الشیرازی، - در نساب سمعانی دو مرتبه ترجمه او مذکور است یکی در نسبت «الباکویی» بعنوان: ابو عبدالله محمد بن باکویه الشیرازی الباکویی، و دیگر در نسبت «الشیرازی» بعنوان: ابو عبدالله محمد بن باکویه الشیرازی، - و در معجم البلدان یاقوت در «ارجان»: محمد بن عبدالله بن باکویه الشیرازی، - و در تدوین رافعی در باب موسومین بمحمد و در قاموس در ب و ک و در تاج المروس در ب و ک و ب ک ی در هر سه مأخذ مزبور محمد بن عبدالله بن احمد بن باکویه الشیرازی

وی جمع شد و در ایام جوانی مسافرت بسیار کرده است و شیخ

الصوفی، - پس چنانکه ملاحظه میشود در جمیع این مآخذ معتبره موثوق بها که مؤلفین بعضی از آنها مانند تاریخ بغداد و رساله قشیری معاصر صاحب ترجمه بوده‌اند همه باتفاق وبدون هیچ خلاقی بین ایشان نام او را «محمد بن عبدالله» نگاشته‌اند نه «علی بن محمد بن عبدالله» مانند ق ب از نسخ شدالازار، پس اصلاً و ابدأ جای شکی باقی نمی‌ماند که متن این دوتسخه در مورد مانحن فیه غلط فاحش واضحی میباشد و هیچ اهمیتی بدان نباید داد، - در نفعات الانس جامی نیز (بدون هیچ شك بتبع شدالازار از روی یکی از دو نسخه ق ب یا از یکی از نسخ «فامیل» این دو نسخه) نام صاحب ترجمه غلطاً «علی بن محمد» نگاشته شده است، و سپس از روی نفعات سایر تذکره‌های فارسی متأخر مانند سفینه‌الاولیا و ریاض‌العارفین و خزینه‌الاصفیاء و فارسنامه ناصری و آثار العجم و طرائق‌الحقایق همه کورکورانه وبدون هیچ مراجعه و مقایسه با سایر مآخذ قدیمه معتبره نام صاحب ترجمه را «علی» نگاشته‌اند و بعضی از آنها بعنوان تردید نقل قول «محمد» را نیز نموده‌اند.

واز سوق نسب صاحب ترجمه در جمیع مآخذ معتبره مذکور در فوق بنحو قطع و یقین واضح شد که باکویه یا باملای فارسی آن باکو نام جد اعلای صاحب ترجمه بوده است و شهرت او در عموم مآخذ عربی به «ابن باکویه» نیز بهمین مناسبت است، ولی در زبان فارسی بعدها بکثرت استعمال کلمه «ابن» از اول این کنیه حذف شده و به «باکویه» تنها چنانکه صریح شدالازار و شیرازنامه است مشهور شده بوده است، و سپس همین کلمه «باکویه» یا نسبت صاحب ترجمه «باکویی» از همان ازمئه قدیمه در زبان عوام شیراز به «باباکوهی» تحریف شده بوده چنانکه سعدی در بوستان گوید:

ندانی که بابای کوهی چه گفت بمردی که ناموس را شب نخفت
 بخصوص که تعبیر «کوهی» مناسبت بسیار تام تمامی با وضع زندگی صاحب ترجمه (که پس از مراجعت از سفرهای دور و دراز خود در اقطار عالم بالاخره بشیراز مراجعت کرده و در غاری در همین کوه شمالی شیراز که مزار او آنجا واقع است منزل گزیده و تا آخر عمر در همانجا بسر برده و در همانجا نیز وفات یافته و مدفون شده) داشته است، - و در ختام این نکته را ناگفته نگذاریم که مؤلف اسرارالتوحید فی مقامات الشیخ ابی‌سعید درخصوص کلمه «باکو» در نسب صاحب ترجمه که بتصریح سمعانی در عنوان «الباکویی» و بتصریح عموم مآخذ دیگر که عین عبارات آنها را در خصوص سوق نسب وی در بالا ذکر کردیم نام جد اعلای صاحب ترجمه است سبو بسیار عجیبی کرده و آنرا نام همین شهر معروف واقع بر ساحل دریای خزر فرض کرده است، در ص ۱۷۰ از آن چاپ طهران گوید: «الحکایة در آن وقت که شیخ ما [ابوسعید ابوالخیر] قدس سره پندشاور شد شیخ بوعبدالله باکو در خانقاه شیخ ابوعبدالرحمن سلمی بود و پیر آن خانقاه بعد از شیخ ابوعبدالرحمن او بود و این باکو دیه‌ی باشد در ولایت شروان و این بوعبدالله باکو بهرگاهی سخنی گفتی با شیخ ما بر وجه اعتراض و از شیخ ما در طریقت مؤالات کردی و شیخ جواب بگفتی يك روز پیش شیخ آمد و گفت الخ»، حاشیه علامه قزوینی.

ابوسعید ابوالخیر^{۵۴} در نیشابور^{۵۵} دیده است و مدتی در نزد او

۵۴- یعنی شیخ ابوسعید فضل‌الله بن ابی‌الخیر احمد بن محمد المیهنی از اشهر مشایخ متصوفیه اواخر قرن چهارم و اوایل قرن پنجم که شهرت عالمگیر او مارا از هرگونه توضیحی و اطالۀ کلامی درباره او مستغنی ساخته است، تولد او در غره محرم سنۀ سیصد و پنجاه و هفت بوده در قصبۀ میهنه و وفات او نیز در همان قصبه بوده است در روز پنجشنبه چهارم شعبان سنۀ چهارصد و چهل در سن هشتاد و سه سالگی، - و میهنه بفتح میم و سکون یاء مثناء تحتانیه و فتح هاء و نون و در آخر هاء که اکنون مهنه بدون یاء نویسد یکی از قرائ معتبر ناحیه خاوران یا خابران سابق بوده است مابین سرخس و ابیورد و موقعیت فعلی آن در خاک روسیه است در ترکمنستان بکلی نزدیک مرحد ایران قریب سیزده فرسخ در مغرب مایل بشمال سرخس و قریب پانزده فرسخ در شمال شرقی مشهد و قریب سه فرسخ در مشرق مایل بشمال قریۀ قره تیکان، برای میهنه یا مهنه رجوع شود اولاً بنقشۀ مقابل ص ۳۳۵ از کتاب «اراضی خلافت شرقیه» تألیف لسترنج مستشرق معروف انگلیسی، و ثانیاً بنقشۀ بزرگ ایران از آقای میرزا عبدالرزاق خان بغایری چاپ سنۀ ۱۳۱۶ قمری، و نقشه خراسان مقابل ص ۱۸۰ از ج ۲ جغرافی آقای مسعود کیهان، و نقشۀ مرز ایران و شوروی در مقابل ص ۱۴ از کتاب «مرزهای ایران» تألیف آقای مهندس محمدعلی مخبر چاپ ۱۳۲۴ شمسی، و نقشۀ مبسوط تمام ایران از همان مؤلف چاپ همان سال، - و برای مزید اطلاع از سوانح احوال خود صاحب ترجمه رجوع شود اولاً بدو کتاب بسیار مهم نفیسی که بتوسط دونفر از احفاد وی در شرح احوال او تألیف شده: یکی موسوم به «حالات و سخنان شیخ ابوسعید فضل‌الله بن ابی‌الخیر المیهنی» تألیف کمال‌الدین بن جمال‌الدین ابوروح لطف‌الله بن ابی‌سعید بن ابی‌طاهر بن ابی‌سعید بن ابی‌الخیر که ظاهراً در نیمۀ اول قرن ششم تألیف شده، و دیگری «اسرار - التوحید فی مقامات الشیخ ابی‌سعید» تألیف محمد بن المنور بن ابی‌سعید بن ابی‌طاهر بن ابی - سعید بن ابی‌الخیر در حدود سنۀ ۵۷۰ - ۵۸۰، و هر دو کتاب در سنۀ ۱۸۹۹ میلادی بتوسط مستشرق مشهور روسی ژوکوفوسکی در پترزبورغ بطبع رسیده است. و اسرار التوحید مجدداً در سنۀ ۱۳۱۳ شمسی باهتمام فاضل دانشمند آقای احمد بهمنیار در طهران نیز بطبع رسیده است، و ثانیاً بیاخذ ذیل: ملل و نحل ابن حزم ظاهری معاصر صاحب ترجمه ج ۴ ص ۱۸۸، انساب سمانی در عنوان «المیهنی» ص ۶۲، کشف‌المحجوب (فهرست اعلام)، تذکرۀ الاولیاء ۲: ۳۲۲ - ۳۳۷، آثار البلاد ۲۴۱ - ۲۴۲، تاریخ گزیده ۷۸۴، نزهة القلوب ۱۵۸، طبقات سبکی ۴: ۱۰، نجوم‌الزاهرة ۵: ۴۶، نفحات الانس ۳۳۹ - ۳۴۷، و عموم تذکره‌های متأخر ازین مأخذ اخیر مانند حبیب‌السیر و هفت اقلیم و سفینه‌الاولیاء و آتشکده و ریاض‌العارفین و خزینة‌الاصفیاء و مجمع‌الفصحاء همه شرح احوال صاحب ترجمه را از نفحات اقتباس نموده‌اند بدون هیچ شیء زائدی، رجوع شود نیز بطرائق‌الحقائق ۲: ۲۵۰ و دائرة‌المعارف اسلام ۱: ۱۰۶ - ۱۰۷).

۵۵- کان متبحراً فی العلوم مستجعماً للخصائل الحمیده قد لقی الشیخ الکبیر ابا محمد بن خفیف فی ایام شبابه ثم ساخر ولقی شیخ ابا سعید بن ابی‌الخیر المیهنی بنیساپور (شدالازار).

مجاور بود و شیخ ابوالعباس نهاوندی^{۵۶} در نیشابور دیده و بسیار بحث و نکته‌ها در طریقت میان ایشان رفته. بعد از آن شیخ ابوالعباس بفضل و کمال او معترف گشته و چند وقت بهم مصاحب بودند پس بشیراز آمده و در مغاره که مشهور است باو اقامت کرد و علما و صوفیه بر وی متردد گشته و استمداد از او میکردند و فقرا و مساکین پیش او میرفتند و طعام بایشان میداد و سخن خوش باایشان میفرمود از بهر خدا و هرچه داشت در رضای خدا صرف میکرد، مترجم کتاب می‌گوید در روایات و احادیث که بر استاد میخواندم در اسماء رجال که واقع میشد شیخ عبدالله علی میرسید و مقید بباکویه بود و سؤال میکردم و میفرمود بل شیخ علی باباکوهی است رحمت‌الله‌علیه^{۵۷} و مزار او معروفست و وفات او در چهارصد و چهل و دوم^{۵۸} بوده و وفات شیخ ابوسعید ابوالخیر در جمادی‌الاول سنه اربعین و اربعمائه بوده رحمة الله علیه.

۵۶- یعنی ابوالعباس احمد بن محمد بن الفضل النهاوندی از مشایخ متصوفه قرن چهارم، وی از مریدان جعفر بن نصیر خلدی متوفی در سنه ۳۴۸ از مشاهیر اصحاب جنید بوده است (نفحات ۲۵)، و وی خود پیراخی فرج زنجانی متوفی در ۴۵۷ (نفحات ۱۶۶) و شیخ عمو متوفی در سنه ۴۴۱ بوده (نفحات ۱۶۴، ۳۹۱)، و با شیخ ابو عبدالله بن باکویه صاحب ترجمه متن متوفی در سنه ۴۲۰ واند یا ۴۴۲ صحبت داشته (شیرازنامه ص ۱۰۳)، پس عصر وی تقریباً معلوم شد که از رجال نیمه دوم قرن چهارم بوده است، و صاحب سفینه‌الاولیاء و بتبع او خزینه الاصفیاء وفات او را در سنه سیصد و هفتاد نگاشته‌اند ندانستم از روی چه مأخذی (رجوع شود برای شرح احوال وی بـمآخذ ذیل: تذکره الاولیاء ۲: ۳۱۹-۳۲۲، نفحات الانس ۱۶۴-۱۶۶، سفینه‌الاولیاء ۱۱۱-۱۱۲، خزینه‌الاصفیاء ۲: ۵-۶، طرائق الحقائق استطراداً ۲: ۱۳۸، ۱۹۶ م، ۲۲۹، ۲۳۱)، - حاشیه علامه قزوینی.

۵۷- جها: واقع میشد شیخ عبدالله علی میر سیده مقید به باباکوهی بود و سؤال میکردم میفرمود بلی شیخ علی باباکوهی است (جمله مشوش به نظر می‌رسد).

۵۸- چنین است در نسخ شدالازار، ولی در شیرازنامه ص ۱۰۳: سنه ۴۴۲ یا ۴۴۳ بنحو تردید، - عموم تذکره‌های متأخر از قبیل نفحات و سفینه‌الاولیاء و ریاض العارفین و خزینه‌الاصفیاء و فارسنامه ناصری و آثار العجم و طرائق الحقائق همه نیز بتبع شدالازار همین تاریخ را یعنی سنه ۴۴۲ را برای وفات صاحب ترجمه ذکر کرده‌اند، ولی سیمانی در انساب در عنوان الباکویی تاریخ وفات او را «بعد سنه عشرين و اربعمائه» نگاشته و در عنوان الشیرازی: «سنه

شیخ محب‌الدین جعفر موصلی^{۵۹}

بقیه اولیاء و استاد قاریان و زین عارفان و شرف فقیران بود

نیف و عشرین و اربعمائه»، که مآل هردو این میشود که وفات وی مابین سنوات ۴۲۰ - ۴۳۰ روی داده بوده است، و این روایت سمعانی بمراتب نزدیک تر بصواب بنظر میآید تا روایت شدالازار زیرا بتصریح قشیری مؤلف «رساله» که معاصر صاحب ترجمه بوده و نیز بروایت ابن حجر در لسان المیزان ج ۵ ص ۲۳۰ از عبد الفافر صاحب سیاق در تاریخ نیشابور که پدر و برادران او با ابن یاکویه معاصر و بر وی سماع نموده بوده اند صاحب ترجمه عصر متنبی را درک کرده بوده و او را در شیراز دیده بوده است و متنبی بی‌تی از آن خود برای او انشاد نموده بوده، عین عبارت قشیری از قرار ذیل است، در باب الجود والسخاء ص ۱۱۵ گوید: «وقیل اضافی عبدالله بن عامر بن کریم رجلا فاحسن قراه فلما اراد الرجل ان یرتل عنہ لم یعنه غلمانہ فقیل له فی ذلک فقال عبدالله انہم لایعینون من یرتل عنہ، انشد [ابو] عبدالله بن یاکویه قال انشدنی المتنبی فی معناه:

اذا ترحلت عن قوم وقد قدروا ان لا تفارقهم فالراحلون هم

حال گوئیم که ورود متنبی بشیراز بقصد مدح عضدالدوله بتصریح ابن خلکان در ترجمه پادشاه مزبور در ماه جمادی الاولی سال سیصد و پنجاه و چهار بوده است یعنی در همان سال آخر عمر متنبی که پس از مرخصی از حضور عضدالدوله در شعبان همان سال و مراجعت او از شیراز در اثناء راه مابین بغداد و کوفه در ۲۴ یا ۲۵ یا ۲۸ رمضان همان سال ۳۵۴ بدست دزدان عرب بقتل رسید (ابن خلکان در ترجمه متنبی)، غرض از این تطویل آنست که ملاقات ابن یاکویه با متنبی در شیراز بالضروره دیرتر از سنه ۳۵۴ نمیتواند باشد، حال اگر من ابن یاکویه را در وقت ملاقات با متنبی در شیراز در سنه ۳۵۴ باقل تقدیرات برای آنکه لیاقت حضور در مجلس متنبی و انشاد این اخیر اشعار خود را برای وی داشته باشد در حدود بیست سالگی هم فرض کنیم در آنصورت بنا بر روایت کتاب حاضر که وفات ویرا در سنه ۴۴۲ ضبط کرده من او در وقت وفات صد و هشت سال خواهد بود، و بلوغ باین سن عالی خارج از معتاد از اندر نوادر است و در نتیجه بسیار مستبعد خواهد بود که هیچیک از مؤلفین مآخذ عدیده که اسامی آنها را در حاشیه ۳ از ص ۳۸۰ برشمردیم (و در حواشی اواخر کتاب هم ان شاء الله تعالی عین عبارت آنها را نقل خواهیم کرد) در ترجمه احوال او متعرض ذکر یک چنین امر بسیار نادر غریبی در زندگی او نشده‌اند، در صورتیکه بنا بر روایت سمعانی که وفات او را مابین سنوات ۴۲۰ - ۴۳۰ ضبط کرده من او در وقت وفات مابین ۸۴ و ۹۶ سال خواهد بود و این امری است بکلی عادی و طبیعی و جای هیچ استبعادی در آن نیست (حاشیه علامه قزوینی).

۵۹- الشیخ محب‌الدین ابوموسی جعفر بن مکی بن جعفر الموصلی درطبقات القراء جزری ج ۱ ص ۱۹۸ شرح احوال مختصری از صاحب ترجمه مسطور است که عین عبارت آن از قرار ذیل است: «جعفر بن مکی بن جعفر بن محب‌الدین ابو-

و قرآن با چندین بندگان خدای خوانده و درس قرائت میگفت و کتابها در علم قرائت نوشت و یکی از آنها کتاب کامل الفرید است که مثل آن از متأخران هیچکس تصنیف نکرده و فن قرائت در آن جمع کرده و میگویند در اول حال چون بشیراز آمد^{۶۰} اهل ظاهر او را نمیشناختند و در مجالس و محافل حاضر می شد و سخن نمیگفت و عامیان می پنداشتند که مردی عامی است تا روزی در مجلس شیخ نجیب الدین علی بزغش حاضر بود ناگاه یکی درآمد و سؤالی از مشکلات قرائت بکرد. پس شیخ فرمود که جواب این سؤال نگوید الا این مرد که نشسته است در آخر حلقه بعد از آن شیخ محب الدین بدانست که شیخ ویرا شناخته است بفرست، پس پیامد و دست شیخ را بوسه داد و جواب آن مرد بداد و خلق شیراز او را بشناختند و فضائل او بدانستند بعد از آن اکابر و علما برفتند و او را بدیدند و خلق بسیار چیزی بر وی بخواندند^{۶۱} و او تحقیق مسائل نیکو داشت و مولانا قوام الدین عبدالله میگوید روزی از اعتقاد فلاسفه چیزی در خاطر من درآمد و چون بدانستم که هرکس که چنین اعتقاد کند کافر گردد پس پشیمان شدم و گفتم بروم بنزد شیخ و سؤال کنم که مرا در نکاح هیچ خللی نبوده باشد و در این حالت دختر شیخ خواسته بودم چون برفتم و سلام کردم پیش از آنکه من اظهار کنم فرمود یا عبدالله نکاح خود از نو کن^{۶۲} و تجدید آن کن. پس گفتم از بهر این کار آمده ام بعد از آن نکاح تجدید کرد پس آن نکاح سبب آن شد که فرزندان بسیار حاصل گشت و متوفی شد در ماه ربیع الآخر در سال هفتصد و یازدهم و او را دفن کردند

→
موسی الموصلی شیخ شیراز و نزیلها امام فاضل کامل صالح وقت له علی شرح الشاطبیه و افراد السبعة ایضا قرا علی عبدالله بن ابراهیم الجزری قرا علیه محمود بن محمد السمرقندی و الامام قوام الدین عبدالله بن الفقیه نجم و جماعه کان بعد السبع مائة و توفی خامس عشر ربیع الآخر سنة ثلاث عشرة و سبع مائة بمدينة شیراز و دفن بظاهرها کذا وجدت علی قبره» انتهى، (حاشیه علامه قزوینی).

۶۰- مد: چون بشیراز فرمود.

۶۱- مد: پیش وی بخواندند.

۶۲- مد: نو و اکن.

در رباط خواجه فخرالدین^{۶۳} که مشهور است بفخرآور^{۶۴} و خواجه کریم و صالح بود و معتقد صلحا و مربی علما و خیرات بسیار و مبرات بی‌شمار داشت رحمت‌الله علیه.

شیخ محمد زنجانی^{۶۵}

عالمی محقق بود و خویهای نیکو داشت و در صحبت بزرگان و علما حاضر میشد و از برای محبت او اصفیا راه می‌یافتند. فقیه^{۶۶} گفت چندان تواضع و تخلق نموده بود با خلائق که چون وفات کرد در جنازه او همه اهل شهر حاضر شدند از نیکوکاران و بدکاران، و مدفن او در همسایه ساداتست در مصلی^{۶۷}.

۶۳- ما نتوانستیم بنحو قطع و یقین معلوم کنیم که این صاحب فخرالدین مشتهر بفخرآور که بوده است، ولی بقرینه اینکه لقب وی فخرالدین بوده است و نیز بقرینه تعبیر مؤلف از او بصاحب که در قرون وسطی این لقب از نعوت خاصه وزرا بوده و دیگر بقرینه اینکه بتصریح مؤلف وی رباطی در شیراز ساخته بوده و بتصریح شیرازنامه ص ۱۴۵ مسجدی نیز در آنجا بنا نهاده بوده و بالاخره بقرینه اینکه مؤلف در حق او گوید «کان صاحباً کریماً معتقداً للصلحاء مربیاً للعلماء له خیرات کثیره و مبرات اثیره» از مجموع این قرائن معلوم میشود اولاً که این شخص وزیر بوده است و ثانیاً اینکه وی مردی خیر و نیکخواه و صاحب خیرات و مبرات و بانی رباط و مسجد بوده و در تربیت علما و فضلا میکوشیده، حال‌گوئیم این نعوت و اوصاف ببهترین کسی که میتواند منطبق باشد بلاشک بامیر ابوبکر فخرالدین ابوبکر بن ابونصر حوایجی وزیر معروف اتابک ابوبکر بن سعد بن زنگی است که مردی بغایت نیک فطرت و سخی و خیر و جوانمرد و در تشیید ابنیه خیریه و رباطات و سقایات و حمامات و مساجد و اوقاف داره و رقبات جاریه و صدقات باقیه و دستگیری ایتام و ارامل و تربیت ائمه و افاضل و بذل اموال و وفور انعام و امثال این خلال پسندیده فی‌الواقع عزیز مصر مروت و کریم عرصه فتوت بوده است و صاحب و صاف در فصل راجع بسلطنت اتابک ابوبکر مذکور وصف بسیار مؤثری از این شخص مفلور بر اعمال خیر نموده که انسان از خواندن آن بی‌اختیار بر روان این وزیر عدیم‌النظیر و سایر اینگونه جوانمردان رحمت می‌فرستد - حاشیه علامه قزوینی.

۶۴- جها: فخر اسود.

۶۵- جها: شیخ احمد زنجانی - الشیخ ابو عبدالله محمد بن ابی‌یزید الزنجانی.

۶۶- یعنی فقیه صائن‌الدین حسین بن محمد بن سلیمان صاحب کتاب مشایخ فارس.

۶۷- توفي فی سنة سبع و اربعین و ستمائة و دفن خلف مشهد السادات یقرب المصلی (شدالازار).

خطیر رازی

صدیقی محقق جامع بود که در شیراز ساکن شد و روز روزه میداشت و شب نماز میکرد و درویشان را مینواخت و به یتیمان و مسکینان رحمت و شفقت میکرد و غریبان را نوازش مینمود و مردگان را کفن میکرد و بنماز جنازه‌ها حاضر میشد و هرکس که کاری داشت حاجت او را میگزارد. فقیه^{۶۸} گفت روزی دزدی نقبی بخانه او برید که گندم ببرد چون بنقب رفت نقب بر او تنگ شد و او را در فشرده چنانچه شیخ بر حال دزد مطلع شد پس بیامد و دامن دزد پر از گندم کرد و از خانه بیرون کرد بعد از آن گندم باقی از برای دزدان درخانه رها کرد و گفت اگر محتاج نبودی در این تاریکی نیامدی بجائی چنین، و در سال و چهل و هشتم وفات کرد و در راه اصطخر از طرف مصلی او را دفن کردند.

مولانا سعدالدین احمد فارسی

عالمی عامل و مبجلی^{۶۹} پرهیزگار و کاملی فاضل بود^{۷۰} که جمع میکرد میان مشروع و معقول و در فروع و اصول دستگاه داشت^{۷۱} و تصانیف کرده است در اصول وفروع و او را فائده‌هاست که ساخته است در نظم و نثر و چنان نبشته است که کم کس بحل آن رسد و میگویند مولانا مجدالدین اسمعیل^{۷۲} او را دوست میداشت

۶۸- یعنی فقیه صائِن الدین حسین بن محمد بن سلیمان صاحب کتاب تاریخ مشایخ فارس.

۶۹- مد - جها: متجمل.

۷۰- مد: عالمی عامل متجمل پر هنر کار کامل فاضل بود.

۷۱- فائِقاً فی الفروع و الاصول (شدالازار).

۷۲- مابین خاندان قضاة فالی شیراز که قریب صد و پنجاه سال در قرن هفتم و هشتم قضاء ممالك فارسی ابا عن جد بافراد آن خاندان مفوض بوده دونفر بوده‌اند که هر دو موسوم بوده‌اند بمجدالدین اسمعیل: یکی مجدالدین اسمعیل بن نیکروز متوفی در سنه ۶۶۶، و دیگر نواده او مجدالدین اسمعیل بن رکن الدین یحیی بن مجدالدین اسمعیل مذکور متوفی در سنه ۷۵۶، و در مورد مانحن‌فیه چون مؤلف تاریخ وفات صاحب ترجمه حاضر را ذکر نکرده هر يك از آندو متحمل است مراد باشد ولی بظن غالب مراد دومی است چه مؤلف در تضاعیف این کتاب در مورد

و دوستی تمام با وی میکرد و مشوره بسیار با او داشت در هرچه میخواست، و درس در قفصه^{۷۲} جامع عتیق میفرمود. و هر سؤال که میکردند جواب نیکو میداد و شکر خدای بسیار میگزارد و هیچکس از کرم او محروم نبود و میگویند روزی او و مولانا سعدالدین در جنازه از مصلی حاضر بودند که ناگاه قاضی متغلب که در شهر بود درآمد با کوکبه تمام در این ساعت مولانا سعدالدین فرمود چه میگوئی این دستار بزرگ و سجاده پهن و ریش دراز میخواهی که بتو دهند و علم از تو بازستانند گفت نه والله که راضی نمیشوم که علم از من بستانند و اینها همه بمن دهند بلکه نمیخواهم که مسئله از من فراگیرند و اینها بمن دهند که يك مسئله در نزد من فاضلتر است از اینها همه. پس تعجب کردند از این نیکوئی عبارت او و علو همت او^{۷۴} و مؤلف کتاب روح الله روحه

صحبت از ثانی اغلب ازو به «مولانا السعید» تعبیر کرده است و در مورد اولی این کار را نکرده است.

۷۲- و از سیاق کلام ظاهراً چنان برمی آید که مراد از قفصه در اینجا اطلاقی یا حجره بوده است که بجای دیوار از هر چهار طرف محاط بوده بچوبها یا میلپای فلزی مشبك بنحوی که کسی از بیرون باندرون آن نمی توانسته داخل شود ولی از خارج و داخل همه چیز آن مرئی و مكشوف بوده است نظیر ضریح بعضی امامزاده ها و وجه تسمیه آن بقفصه نیز قطعاً همین مشبك بودن دیواره های آن بوده است حاشیه علامه قزوینی.

۷۴- مترجم ترجمه را بتسامح و اختصار برگزار کرده و کلام را ابتر ساخته است برای مزید اطلاع عین عبارات شدالازار نقل میگردد.

سمعت مولانا السعید قوام الدین عبدالله انهما كانا في بعض حظائر المصلي في يوم من الايام ينتظران جنازة بعض الحكام قال فجاء بعض القضاة الجائرة الخارجين عن الدائرة المتغلبين على اهل العلم بمجرد الجاه و المال العاملين للدنيا الغافلين عن المال فاقبل في كوكبة تامة و جلبة عامة قد ارسل طرته الى ركبتيه يمشي الوكلاء و المحضرون بين يديه حتى اذا فرش مصلاه العريض الطويل جلس كأنه يوحى اليه الانجيل و المعروف يطريه بمدائح ليست فيه و اهل الدنيا يترقبون حسن تلفته و تلقيه، قال و كان مولانا سعدالدین جالساً بقربي و ملصقاً جنبه بجنبی فقال لی لما رأی تلك الحال و شاهد فیهم امارات تصور المحال یا اخی کیف ترى هذه العمامة الكبيرة و السجادة البسيطة و الدارعة الواسعة و اللحية العريضة الطويلة و البغلة الواقفة وراء الحظيرة و هذه النواب و الخدام و التجملات والغلام، اترضى ان تعطى هذه كلها و ينزع عنك العلوم التي تعلمتها فقلت لا و الله لا ارضى ان ابدل بمسئلة واحدة مما علمت اضعاف اضعاف هذه، قال فنصبر و نسلم فان ما اعطينا خير مما اعطى هؤلاء فتعجبت من حسن كلامه و علو همته و فتح الله علی من ذلك ابواب المعارف و السرور.

گفت بدرستی که من مشرف گشتم بحضور او و بوسه دادم بردست مبارك او و گوئيا از نظر من نمیرود که وقتی برسر خاک او نشسته بودم و جماعت قضات و حکام و مشایخ و سادات نشسته بودند و از فضائل و کمالات او یاد میکردند و گریه بسیاری می نمودند و بدانکه از آنها که گفتم یکی امروز در میان این قوم نمی بینم.

بیت

ای عرصه ما بر تو سلامت بادا
رفتند و بر ایشان همه رحمت بادا^{۷۵}

قاضی روح الدین ابوالمعالی علوی بنجیری^{۷۶}

والی و قاضی کریم کامل فاضل عالم عادل عامل بود و از آن حاکمان شهر بود که حکمی نکرد الا بعدل و حق و بسبب علم و فضل مضایقه با کس نمیکرد و شبهای عزیز بمطالعه و تلاوت کلام و ذکر ملك علام زنده میداشت و قضای مسلمانان بحق در روز میگزارد و مداهنه در هیچ حدی از حدود شرعی نمیکرد و هیچ غرضی در احکام نمی جست^{۷۷} و هرچند خلق میخواستند که سلام بر وی کنند نمی توانستند الا که او پیش از ایشان سلام می کرد با علو قدر و سمو مرتبه و در دوستی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و فرزندان رسول صلوات الله علیه مبالغه تمام داشت و همه فرزندان ارجمند خود را محمد نام نهاده بود بمحبت محمد و آل محمد*

۷۵- جها: ای عرصه دهر تو سلامت بادا.

ما ناح من فوق الغصون حمام	یا عرصۃ الوادی علیک سلام
غرر و این اولئک الاقوام	این الذین عهدتہم فی سادۃ
لم یبق فیہم بہجۃ تستام	اخنۃ علیہم صرف دہر جائز
و سقاک فی اثر الغمام غمام	حیاک یا الر الدیار سعائب

(شد الازار).

۷۶- مولانا روح الدین ابو طاهر بن ابی المعالی (شد الازار) - جها: قاضی

روح الدین ابوالمعالی علوی بنجیری!

۷۷- ولم یلمح لغرض فی حکم من الاحکام (شد الازار).

* - بمحبت محمد (شد الازار).

صلی الله علیه و با صوفیان و درویشان می نشست و از علما و مسافران در خانه فرو می آورد و مهمانداری نیکو بجا می آورد بدرستی که شرح کتاب غایه القصوی^{۷۸} به نیت خالص کرده است و آن شرحی وافی است که هرکس که تفکر و تدبر در آن بنماید مشکلات آن حل کند و عبارات عربیه بلیغه در آن است و مقطعات فارسیه پاک دارد و از آن جمله این دو بیت در نزد من هست:

اقبال چو مرغیست در این کاخ فراخ
گستاخ پریده هر دم از شاخ بشاخ
در کاخ با اقبال چه باشی دلشاد
کاین هردو چو قلب شد چه اقبال و چه کاخ^{۷۹}

گوئیا اقبال چون قلب کردی لابقا میشود^{۸۰} و لفظ کاخ چون قلب کردی خاک میشود و معنی آن تراب باشد و لابقا للتراب و در سال هفتصد و پنجاه او را در حظیره خود دفن کردند با اولاد امجاد رحمة الله علیه^{۸۱}.

۷۸- الغایه القصوی نام کتب متعدده است و اینجا ظاهراً مراد غایه القصوی در فقه شافعیه تألیف قاضی ناصرالدین عبدالله بن عمر بیضاوی مشهور صاحب تفسیر معروف انوار التنزیل و نظام التواریخ است (رجوع شود بکشف الظنون).

۷۹- مد:

اقبال چو مرغیست درین کاخ فراخ گستاخ پرید هر دم از شاخ بشاخ
در کاخ با اقبال چه باشی دلشاد کاین هردو بقلب شد نه اقبال نه کاخ
جها:

اقبال چه مرغی است در این کاخ فراخ کز شاخ پرد هر دم از شاخ بشاخ
در کاخ با اقبال چو باشی دلشاد کاین هردو بقلب شد نه اقبال و نه کاخ

شدالازار - در کاخ با اقبال چه پائی دلشاد

۸۰- مد: میخواهد.

۸۱- درباره تاریخ فوت وی در شدالازار چنین آمده است.

قضى نجه فی لیلة الرغائب من سنة ثلاث و خمسين و سبعمائة و دفن بحظیرته المباركة رحمة الله عليهم.

لیلة الرغائب شب اولین جمعه ماه رجب است بشرط آنکه پنجشنبه اش نیز در رجب باشد (نزهة القلوب طبع بمبئی ص ۳۳ و شرح بیست باب ملا مظفر گنابادی ص ۱۲۴).

مولانا حکیم نورالدین عبدالقادر ملقب باستاد البشر طاوسی^{۸۲}

سلطان علماء محقق بود در فقه و تفسیر و عربیت و غیر آن منفرد عصر بود و او را مشایخ بزرگ و امامان معتبر بود. یکی از ایشان شیخ شهاب الدین سهروردی است و دیگر قاضی سراج الدین مکرم^{۸۳} و قاضی مجدالدین اسمعیل^{۸۴} و مولانا شرف الدین زکی بنجیری و شیخ شمس الدین باغنوی^{۸۵} و شیخ شمس الدین عمر ترکی و فقیه صابن الدین حسین سلمان^{۸۶} و وعظ میفرمود و نصیحت خلق میکرد و نشر علوم می نمود و چند سال تصحیح کتب میکرد مثل کشاف که اصل نسخه های شیراز از اصل نسخه اوست^{۸۷} و تلمیذان وی از علمای بزرگند از ایشان یکی مولانا قطب الدین فالی است و نفسی پاک داشت و خلقی مرضی او را بود^{۸۸} و در سال ششصد و چیززی متوفی شد^{۸۹} و او را در حظیره منوره خود دفن کردند.

شیخ روزبهان فرید^{۹۰}

فقیه میگوید در حسن خلق و وقت خوش مثل نداشت و اوقات او دایم بذکر لا اله الا الله مصروف بود و بیرون نمیرفت الا ببقعه شیخ کبیر از برای درس که میگفت و وعظ که در جامع عتیق میکرد

۸۲- مولانا نورالدین عبدالقادر المعروف بحکیم (شدالازار).

۸۳- القاضی سراج الدین مکرم بن العلاء (شدالازار).

۸۴- القاضی مجدالدین اسمعیل بن نیکروز. (شدالازار)

۸۵- یعنی شمس الدین ابوالمفاخر عمر بن المظفر بن روزبهان بن طاهر عمری ربعی عدوی قرشی که از معارف خاندان مؤلف کتاب حاضر که ترجمه احوال او گذشت. و این خاندان چون نسب خود را بعمر بن الخطاب میرسانند لهذا غالباً بر اسماء خود یکی از نسبتهای مذکور را یا همگی آنها را می افزایند.

۸۶- الفقیه صائب الدین حسین بن محمد بن سلمان (شدالازار).

۸۷- و نسخه فی الکشاف اصل النسخ الشیرازی (شدالازار).

۸۸- مد: او را بود و تقوی کامل و بخششی شامل او را داده بودند.

۸۹- درباره تاریخ فوت وی در شدالازار چنین آمده است.

توفی فی رمضان سنه ثمان و تسعین و ستمائه.

۹۰- الشیخ روزبهان المعروف بفرید (شدالازار).

و بیرون آمدن او از بهر این دو چیز بود و باقی در نشر حدیث و تفسیر اوقات میگذرانید مدت چهل سال. و در راهها که میرفت هیچ غلبه در پیش و پس نمیکرد^{۹۱} و طمع بهیچ کس نمی بست و ذکری جمیل و وضعی جزیل داشت و در قرائت قرآن عالم بود و درس علوم دینی بی طمع و توقع می فرمود و سخن خدای بخلق میرسانید و صاحب کرامت و فراست و بهجت و ذوق بود و فوت او در سال ششصد و شانزده بود^{۹۲} و در حظیره خود او را دفن کردند.

شیخ محمد بن روزبهان^{۹۳}

عالمی راستگو بود و از یاران شیخ حجة الدین ابهری^{۹۴} و علوم

۹۱- معلوم نیست مقصود مترجم چیست و این جمله را از کجا آورده است برای مزید اطلاع عین عبارت شدالازار نقل می گردد:
وعظ بشیر از اربعین سنة و ما قبل من جندی شیئا.

۹۲- سال فوت وی در شدالازار چنین آمده است: توفي فی سنة ثمان عشرة و ستمائة.

۹۳- الشیخ عزالدین محمد بن روزبهان (شدالازار) - جها: شیخ محمد روزبهان.

۹۴- یعنی حجة الدین ابو طالب عبدالمحسن بن ابی العمید شافعی ابهری از فقها و مشایخ صوفیه اواخر قرن ششم و اوایل هفتم و متوفی در سنة ۶۲۴، ترجمه احوال وی در طبقات سبکی ج ۵ ص ۱۳۲ و شذرات الذهب ج ۵ ص ۱۱۴-۱۱۵ مذکور است و عین عبارت مأخذ اول راجع بوی از قرار ذیل است: «عبدالمحسن بن ابی العمید بن خالد بن عبدالغفار بن اسمعیل الشیخ حجة الدین ابو طالب الخفیفی الابهری الصوفی ولد فی رجب سنة ست و خمسين و خمسمائة و تفقه بهمدان علی ابی القاسم بن حیدر القزوینی و علق التعليقه عن فخرالدین النوقانی و سمع باصبهان من ابی موسی المدینی و غیره و بیفداد من ابی الفتح بن شاتیل و غیره و بهمدان و دمشق و مصر و مکه و غیرها من البلاد و کان کثیر الاسفار و الحج ذا صلاة و تهجد و صیام و عبادة عارفا بکلام المشایخ و احوال القوم و حج و جاور و توفي فی صفر سنة اربع و عشرين و ستمائة» انتهى، و در شذرات الذهب نیز خلاصه همین فصل را ذکر کرده بدون شئی زائدی ولی بعضی اختلافات قراآت با سبکی دارد از قرار ذیل: بجای نسبت صاحب ترجمه «الخفیفی» با خاتم معجمه و دو فاء آنجا «الحقیقی» با حاء مهمله و دو قاف دارد، و بجای «النوقانی» با دو نون «البوقانی» بباء موحده در اول، و بجای ابی موسی المدینی آنجا «الترك» دارد (کذا؟)، در شیرازنامه ص ۱۳۶ در ترجمه احوال قاضی امام الدین عمر بیضاوی پدر قاضی بیضاوی معروف صاحب تفسیر مشهور و نظام التواریخ گوید که «خرقة تصوف از شیخ حجة الدین ابهری ستده»، - حاشیه علامه قزوینی.

در شیراز حاصل کرده بود و بیست سال وعظ فرمود و بعد از آن بزیارت بیت‌الله رفت و در مسافرت شیخ شهاب‌الدین سهروردی را دریافت^{۹۵} و خرقه از وی پوشید و این خرقه باقیست در دست فرزندان او و فقیه صاین‌الدین میگوید من ندیدم هیچکس بلهجه او و نیکوتر از او ندیدم هیچکس که سخن نرم‌تر از وی می‌گفت و هرگز از جاده شرع تجاوز نکرد و مادام ملازم احادیث و آیات بود^{۹۶} و گریه بسیار میکرد و عطائی و بخششی و وفائی داشت چنانچه رباطی در جنب خانه بنا کرد و خدمت خلق میکرد و طعام بفقرا و مساکین میداد و مسافران را می‌نواخت تا روزی که مسافران از دار فنا بخانه بقا رحلت کرد در سال ششصد و بیست و نهم و او را در رباط خود نزد پدر مدفون کردند.

مولانا لسان‌الدین محمد سمنانی^{۹۷}

فقیه‌ی عالم محقق فاضل^{۹۸} بود که استاد بیان و درس فقه در عهد خود بود* و از خلق ممتاز بود و لفظی پاک و زبانی خوش داشت و حاوی بر پسر صاحب حاوی خوانده بود و مستحضر جامع بود چنانچه هیچکس بر وی سابق نبود در استحضار حاوی و پس از وی هیچکس بوی نرسید و در معرفت و کرامت نشانه بود^{۹۹} و

۹۵- کلمه را بعد از سهروردی برای وضوح مطلب اضافه شد (دو نسخه جها و مد فاقد را است).

۹۶- مد: مادام ملازمست و آیات بود - جها: جمله مذکور را فاقد است.

ماشرع قط فی الترهات. بل لزم الاحادیث و الایات (شدالازار).

۹۷- مولانا لسان‌الدین نوح بن محمد الطوسی اصلاً السمنانی مولداً (شدالازار).

۹۸- جها: فقیه‌ی عالم و محقق فاضل بود. - جها: که در انشای بیان درس

در عهد خود نظیر نداشت. * مد: استاد فقه و بیان و درس خود در آن عهد داشت.

۹۹- الفقیه العالم المحقق النبی الفاضل المدقق فاق اهل عهده بدراسة

الفقه و بیانه و امتاز من بنی جلدته بنقاء لفظه و ذلاقة لسانه قد قرأ الحاوی علی مولانا جلال‌الدین محمد ابن المصنف و کان مستحضراً جامعاً لا یسبقة احد قبله ولا یلحقه احد بعده و کان فی المعرفة و الکرامة آية (شدالازار)

در سال ششصد وفات کرد^{۱۰۰} و او را در حظیره خود دفن کردند.

مولانا اختیارالدین لقمان^{۱۰۱}

عالمی کامل فاضل بود که درس معانی و بیان میگفت و تکلفات اهل دنیا ترك کرده بود و علم و ادب از پدر آموخته و فقه و علم نقلی و عقلی داشت^{۱۰۲} و حظی و نصیبی او را وافر داده بودند و مسافرت شهرها کرد بعد از چند مدت مراجعت بشیراز کرد و درس در مدرسه فزاریه میگفت و بسیاری از کتب ادبیه و علوم متداوله براو میخواندند^{۱۰۳} و فتاوی شهر او میداد و بسیار قصیده‌ها و رساله‌ها و لطیفه‌ها دارد که چشمها از خواندن آن گریان و بریان میشود و گوشها بدان مایل میگردد^{۱۰۴} و برجاهلان از شمشیر قاتل سخت‌تر بود و میگویند^{۱۰۵} دیوانی دارد که چند هزار بیت است و از سخنان لطیفه‌او یکی این است که فرموده اگر جاهلان مفاخرت بجاه و مال میکنند تفاخر من به نبوت مصطفی و متابعت سنت اوست و اگر نادانان بولایت و حصار می‌تازند ناز من بولایت آل و اصحاب مصطفی است^{۱۰۶} و او را دفن کردند در

۱۰۰- جها: و در سال ششصد و دو وفات کرد - مرحوم علامه قزوینی با استدلال سال هفتصد را در شدالازار صحیح دانسته‌اند برای وضوح مطلب رجوع شود به شدالازار صفحه ۳۹۶.

۱۰۱- مولانا اختیارالدین لقمان بن نوح السمنانی (شدالازار) - جها: مولانا اختیارالدین مهمان.

۱۰۲- جها: فقه و علم عقلی و نقلی داشت.

۱۰۳- جها: و بسیار کتب ادبیه و علوم متداوله میخواندند. مد: و بسیاری از کتب ادبیه و علوم متداوله میخواندند.

۱۰۴- مد: گوشها مایل میگردد.

۱۰۵- مد: سخت‌تر بود و در چنین مباحثه میگویند - بیکتیم فی المباحث و یسکتیم فی الجامع و له دیوان (شدالازار).

۱۰۶- جها: مفاخرت من به نبوت حضرت محمد مصطفی (ص) است و بولایت آل و اصحاب حضرت شفیع روز جزا اعنی محمد مصطفی (ص) می‌نازم.

انی اذا افتخر الجہول بجاہه و بما حوی من مالہ و منالہ
فتفاخری بین الخلائق کلہم بولاء خیر الانبیاء و آلہ

(شدالازار).

جنب عم خود در آن حظیره^{۱۰۷}

شیخ احمد بن سهل اصفهانی^{۱۰۸}

عالمی حافظ متقی فقیه بود که نفسی طاهره و کرامتی ظاهره داشت و اخبار حضرت نبویه و آثار مصطفویه^{۱۰۹} جمع میکرد وائمه دریافته بود و علوم دینیہ از ایشان گرفته و افاده میفرمود از برای خلق و مشایخ او در حفاظ حدیث مشهورند و سیرت وی در میان خلق مذکور است فقیه^{۱۱۰} میگوید که چون بشیراز آمدیم و بدیدار او مشرف گشتیم تعجب میکردیم از دانش او در تمام علوم و درماه شعبان درسال ششصد و چهل و یکم از هجرت متوفی شد و او را در حظیره شیخ علی کوبانی دفن کردند و بیٹی چند در میان مردم میخواند دراین معنی که: ^{۱۱۱} ای برادر تفکر درمیان خلق میکن^{۱۱۲} و خسران و همم ایشان^{۱۱۳} می بین در امیدها روز بروز که میدارند و غمهای بیحاصل که میخورند و روز آخر خود یاد نمیکند بسا متقیان فاضل که زود رفتند و بسایه عرش خدا آرام گرفتند و بسا جاهلان که بزخارف اموال و منصب باز مانده شدند و از احوال و افعال دینیہ غافل و زاهل گشتند پس بر تو باد که بحدیث و تفسیر کلام الله افتخار نمائی و بحبل متین و صراط مستقیم اعتصام آری تا در دلت گشاده

۱۰۷- درباره سال فوت و محل دفن او در شدالازار چنین آمده است:

توفی فی سنه... و سبعمائه و دفن فی الحظیره عند ابیه رحمه الله علیهم.

۱۰۸- الشیخ ابو سعد احمد بن سهل بن ابراهیم النهراباذی الاصبهانی (شدالازار).

۱۰۹- جها: مرتضویه.

۱۱۰- یعنی فقیه صاین الدین حسین متوفی در سنه ۶۶۴ که مکرر نام او در این کتاب برده شده است.

۱۱۱- قائل این کلام و این اشعار همان فقیه صائن الدین حسین مذکور در دو سطر قبل است بعبارت «قال الفقیه» نه مؤلف کتاب حاضر چه مؤلف که تا سنه ۷۹۱ در حیات بوده محال است که سال وفات صاحب ترجمه را که سنه ۶۴۱ بوده درک کرده باشد.

۱۱۲- مد: کن.

۱۱۳- مد: حسدات و همتای ایشان! - جها: و خیرات و همتای ایشان.

گردد و روح شادمان شود رحمت خدای بر تو باد^{۱۱۴}.

شیخ شهاب‌الدین احمد^{۱۱۵}

وی عالم ذاکر بود که تحصیل علم در شیراز کرد بعد از آن عزم حجاز نمود و خانه خدا را زیارت کرد و مدتی در مدینه‌السلام در نظامیه متوطن شد و صحبت شیخ شهاب‌الدین^{۱۱۶} و مجدالدین ابهری دریافت. فقیه^{۱۱۷} میگوید من رفیق او بودم چون ببلاد عجم رسید^{۱۱۸} مدت بیست سال فتوی داد و دیگر در شهر یزد قضا کرد و باز مراجعت بشیراز نمود و فتوی میداد و درس میگفت و درویشان را مینواخت و مال بسیار نفقه میکرد برفقیران و تواضع بسیار داشت و سخن کم میگفت و دایم بذکر مشغول می‌بود و قرائت قرآن میکرد تا عمر او آخر شد در ماه شعبان در سال ششصد و هشتاد و سیوم از هجرت و او را دفن کردند در برابر حظیره شیخ^{۱۱۹}.

۱۱۴-

تفکر فی الوری فیما علیهم	من الخسران و الهمم الثقال
یرجی الناس یوماً بعد یوم	و لا یعصون یوم الانتقال
و فی نقل النبی لنا دلیل	بأن الخلد من باب المعال
و کم من بارع حاز المعالی	من الاخیار و الغر النبال
تقضى عمره و مضى سريعا	الی ظل الذی مولی الموالی
کشخ العصر احمد بن سهل	به افتخر الرواة لدى المقال
و زار مجالس العلماء دأباً	و اظهر علمه و روى العوالی
مسانید الحديث و ما یلیها	لمحضره کامثال الالسی
تفاسیر الکلام و کل علم	مراتع قلبه کل الیالی
انار الله حجه و صفی	تباشیر الفؤاد علی التوالی

رحمة الله علیهم. (شدالازار).

۱۱۵- الشیخ شهاب‌الدین ابو نجیح احمد بن محمد الکرمانی (شدالازار).

۱۱۶- مقصود شیخ شهاب‌الدین سهروردی است.

۱۱۷- یعنی فقیه صائناًالدین حسین.

۱۱۸- جها: چون بخراسان رسید.

۱۱۹- و قبره حذاء قبر الامام فرید و الشیخ علی کوبانی رحمة الله علیهم

(شدالازار).

شیخ صفی الدین عثمان کرمانی^{۱۲۰}

عالمی متورع متبحر بود که مسافرت حجاز و عراق چند نوبت کرده بود و صحبت شیخ شهاب الدین عمر^{۱۲۱} دریافته و میگویند از خویشان او بود و او را روایات رفیع و مسموعات عالی هست و تصنیف کرده است در احادیث و تصوف و کلام و ادبیات و غیر آن کتب بسیار. از آنها یکی کنز الخفی^{۱۲۲} است و در بعضی رسائل دیدم که کنز خفی در علم آداب و سیرت صحابه و تابعین مشحون گشته در اختیارات صفی^{۱۲۳}. و کرامات بسیار از وی روایت کرده اند ائمه هدی^{۱۲۴} و اکابر سبیل^{۱۲۵} مؤلف کتاب روح الله روحه میگوید جد ما شیخ صدرالدین مظفر میگوید هیچکس متقی تر از وی ندیدم و بسیار* می بود او را می دیدم گوئیا از صحابه رسول بود صلی الله علیه و آله وسلم^{۱۲۶} و فقیه صاین الدین حسین میگوید هیچکس ندیدم مهربان تر از وی که رحم و رفق با خلق میکرد و هیچکس خوش خوی تر از وی نیافتم و صد و چهل سال عمر داشت و در طاعات و متابعت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم گذرانید و در جامع سنقر پنجاه سال خطابت فرمود و صاحب کشف و فراست بود و فقیه میگوید در

۱۲۰- الشیخ صفی الدین ابو محمد عثمان بن عبدالله بن الحسن الکرمانی (شدالازار).

۱۲۱- یعنی شیخ شهاب الدین عمر سهروردی.

۱۲۲- کنز الخفی من اختیارات الصفی (شدالازار).

۱۲۳- مد: صنع - منها کتاب المسمى بالکنز الخفی من اختیارات الصفی (شدالازار).

۱۲۴- مد: هادی - جها: حاوی!

۱۲۵- روی عنه ائمة الهدی و سمع منه الشیوخ القدی (شدالازار)
القدوة بالضم و بالكسر ماتسنتت به و اقتدیت به یقال فلان قدوة یقتدی به والقدی بالكسر والالف المقصورة المكتوبة بصورة الیاء جمع قدوة بالكسر (ملخص از لسان العرب و تاج العروس).

۱۲۶- در هر دو نسخه مد و جها جمله آشفته است برای مزید اطلاع عین

* - جها. مد: روایت کرده است با جماعتی از ائمه و شیخ میگوید بسیار.

عبارت شدالازار نقل میشود:

قال جدنا الشیخ صدرالدین المظفر ما رأیت احداً اتقى ولا اورع منه و كلما رأته فکانما رأیت احداً من اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم.

روز جمعه با او بودم در جامع سنقری و فرزندان و مریدان همراه بودند که ناگاه فرمود الوداع الوداع ما رحلت خواهیم کرد و بعد از آن روی بمن آورد از آن میان و فرمود بیا تا وداع تو بکنیم پس از این نتوانی که بیائی و زیارت من کنی پس پیش رفتم و وداع او بکردم بعد از آن خدای تعالی تقدیر فرموده بود که مانعی حادث شد که پس از آن نتوانستم که زیارت وی بکنم، تا وفات کرد. شیخ صدرالدین مظفر گفت در سال ششصد و چهل و یکم^{۱۲۷} شنیدم کز این سخن میفرمود بدانکه روزی که گلزارها بشکفند بناچار آن گل‌های شکفته فرو ریزند و گوئیا که در این سخن راحت مییابم که بروم در میان مقبره‌ها^{۱۲۸}.

خواجه شمس‌الدین صفی^{۱۲۹}

عالمی محقق مکاشف که مستغرق بود در بحار عظمت خدای تعالی و اغلب اوقات از ماسوای حق فارغ بود و مسافرت حجاز و عراق چند نوبت کرده و درك انوار بقیه المشایخ شهاب‌الدین عمر نمود^{۱۳۰} و خلق بسبب خوی خوش او و نیکوکاری و صفا و وفای او

۱۲۷- اینجا چنانکه ملاحظه میشود مؤلف بروایت از جد اعلای خود شیخ صدرالدین مظفر تصریح کرده که صاحب ترجمه شیخ صفی‌الدین عثمان کرمانی در سنه ۶۴۱ هجری بیت مذکور در متن را برای او انشاد نموده بوده است که لازمه بدیهی آن این میشود که صاحب ترجمه تا سنه مذکوره در حیات بوده است و حال آنکه در شیرازنامه هم در نسخه چاپی ص ۱۲۱ و هم در خطی مورخه ۸۳۳ صریحاً واضحاً وفات او را در سنه ششصد و سی و دو ضبط کرده است، پس بدیهی است که یکی از این دو تاریخ لابد غلط راوی یا سهو و اشتباه ناسخ است، حاشیه علامه قزوینی.

۱۲۸- فَقَدْتُ لِدَاتِي فَمَا مِنْهُمْ
اِذَا بَلَغَ الْقَصْنَ اقْصَى الْمَدَى
سَوای علی الارض من غابر
فلا بد للقصن من کاسر
صریح علی راحة القابر

(شدالازار).

مد: روزی که گلزارها بشکفند بناچار آن گل‌های بشکفاند فرو ریزاند در این سخن راحت می‌بینم که بروم در میان مقبره‌ها.

۱۲۹- الشیخ شمس‌الدین محمد بن المصفی - (شدالازار) - شرح احوال این شخص در شیرازنامه ص ۱۲۱-۱۲۲ نیز مسطور است.

۱۳۰- مد: و بقیة النوار شیخ شهاب‌الدین سهروردی... جها: و نقابت انور شیخ شهاب‌الدین سهروردی دریافته (جمله متن با توجه بمتن شدالازار تصحیح گردید).

سرافراز گشتند و سؤال کردند روزی از وی که چند بار حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله وسلم را در خواب دیده گفت شمار آن نمیدانم این میدانم که هر نوبت که حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم را دیدم در خواب، فرمود که متابعت سنت و جماعت کن و در آخر عمر او یک روز سؤال کردند چند مرتبه رؤیت پروردگارت شد گفت ده نوبت و این نوبت آخرست. پس در ماه صفر در سال ششصد و چهل و دوم از هجرت متوفی شد و او را دفن کردند در پیش روی پدر و بدانکه بسیاری از علما و اولیاء و عباد در جوانب ایشان از خویشان و همسایگان دفن کرده‌اند رحمت الله علیه.

شیخ عمر بن ابی النجیب^{۱۳۱}

عالمی صادق و فقیه و مفسر و محدث بود^{۱۳۲} که اسن مشایخ وقت خویش و افضل و اورع ایشان بود فقیه^{۱۳۳} میگوید مثل او ندیدم در ترك تكلف و طرح تعلق کردن و خدمت خلق بنفس خود میکرد و بغایت پیر و ضعیف بود و با وجود کبر سن و ضعف ترك تكلف داشت و خود بیبازار میرفت و چیزی میخرید^{۱۳۴}. روایات از شیخ مناو ربن فرکوه دیلمی و تاج القراء نصر بن حمزه کرمانی^{۱۳۵}

۱۳۱- الشیخ ابو عبد الله عمر بن ابی النجیب الشیرازی (شدالازار).

۱۳۲- العالم الصادق الفقیر المفسر المحدث (شدالازار) - مد: عالمی صادق

فقیه معتبر محدث بود - جها: عالمی صادق و فقیه و مفسر و محدث بود.

۱۳۳- یعنی فقیه صائن الدین حسین متوفی در سنه ۶۶۴.

۱۳۴- کان اسن شیوخ وقته و افضلهم و اورعهم ما رأیت مثله فی طرح التكلف و خدمة الخلق بنفسه مع ضعفه و کبر سنه کان ینزح الماء لساکنی رباط اییه بشیراز و یشتري لهم من السوق ما یحتاجون الیه، (شدالازار).

۱۳۵- مقصود بدون هیچ شک و شبهه بقرینه لقب «تاج القراء» و بقرینه نام پدرش «حمزه» و نسبت او «الکرمانی» ابوالقاسم محمود بن حمزه بن نصر الکرمانی معروف بتاج القراء است که مؤلف در اینجا در نام و نسب او خلط غریبی کرده و نام جد او را بر خود او نهاده، ولی در اوایل ترجمه ۲۷۸ که باز مجدداً نامی از او برده نام و نسب او را در آنجا بکلی درست و بطبق واقع «الامام برهان الدین محمود بن حمزه بن نصر الکرمانی» ذکر کرده است، شرح احوال این شخص که از مشاهیر قراء عصر خود بوده در معجم الادباء یاقوت و طبقات القراء جزری و طبقات النحاة سیوطی مذکور است، (حاشیه علامی قزوینی).

و غیر ایشان از معتبران دارد. مؤلف کتاب میگوید من کتاب مصابیح از وی شنیده‌ام در دارالقضا با جماعتی از قاضیان و امامان و چون ختم کتاب کردم فرمود ای پسر من امید میدارم که در حیات باشم تا یکبار دیگر ختم مصابیح کنم. بعد از آن گفت اکنون زندگانی نمیخواهم و امید میدارم که امشب در صحبت پدر تو باشم و حال آنکه پدر من در آن روز وفات کرده بود پس وضوئی بساخت و بخانه رفت و روح تسلیم کرد^{۱۳۶}.

شیخ شمس‌الدین عمر بن ابراهیم ترکی^{۱۳۷}

از اکابر مشایخ بود که در شهر بغداد برآمد و شهرت گرفت و در واسط رباطی بساخت و علوم را حاصل کرد و مردم را فائده میرسانید و تصنیف میکرد در هر فن پس مسافرت حجاز و شام کرد چند نوبت و وعظ میفرمود و نصیحت خلق میکرد و صاحب وجد و ذوق و بی تکلف و تصلف بود و او را از اموال دنیوی نصیبی بود و خرقة ازدست شیخ ابوالفتوح سبط^{۱۳۸} شیخ ابوسعید ابوالخیر

۱۳۶- در شدالازار تاریخ فوت وی چنین آمده است:

وفات فی شهر سنه عشر و ستمائه.

۱۳۷- الشیخ شمس‌الدین ابو عبدالله عمر بن ابراهیم ترکی (شدالازار).

۱۳۸- «سبط» در اینجا بمعنی مطلق نواذ است خواه پسری و خواه دختری نه نواده دختری فقط که استعمال مشهور این کلمه است، و مراد بدون شک ابوالقاسم طاهر بن سعید بن ابی سعید فضل‌الله بن ابی‌الخیر معروف است که شمه از ترجمه جد او ابوسعید ابوالخیر گذشت، و خود صاحب ترجمه یعنی ابوالقاسم طاهر بن سعید شیخ رباط بسطامی بوده است ببغداد و در همان شهر در روز دوشنبه دوازدهم ربیع‌الاول سنه پانصد و چهل و دو وفات یافت و در قبرستانی که قبر جنید در آن واقع است مدفون شد، ترجمه احوال مختصری از او در منتظم ابن‌الجوزی که معاصر او بوده در جزو وفيات سنه ۵۴۲ مذکور است از قرار ذیل (ج ۱۰ ص ۱۲۸):

«طاهر بن سعید بن ابی سعید بن ابی‌الخیر المیهنی [متن چاپی: الهیتی] ابوالقاسم شیخ رباط البسطامی و کان مقدماً فی الصوفیه رأیته ظاهر الوقار والسکون و الهیة والسمت و توفی یوم الاثنين لانی عشر ربیع الاول فجأة و دفن فی مقبرة الجنید و قعدوا للعزاء به فنفاذ الیهیم من الدیوان من اقامهم» انتهى، - و در ابن‌الاثیر نیز در حوادث همان سال گوید: «و فیها فی ربیع‌الاول مات ابوالقاسم طاهر بن سعید بن ابی سعید بن ابی‌الخیر المیهنی شیخ رباط البسطامی ببغداد» انتهى، - و این ابوالقاسم طاهر برادر بزرگتری نیز داشته موسوم بهمان اسم طاهر ولی مکنی بابوالفتح که

پوشیده و خلق بسیار از دست وی خرقة پوشیدند و از آنها یکی شیخ زین الدین مظفر باغنوی^{۱۳۹} و شیخ روزبهان بقلی بود و او را کلمات در شطح هست فقیه^{۱۴۰} گفت هیچکس ندیدم که در طریقت اصوب از او بوده باشد و در حقیقت هیچ اشارت نمیکرد که ظاهر نمیشد چنانکه میگفت و معارضه با هیچکس نمیکرد که در وقت جواب او میگریخت و او را کرامات ظاهره و حجت‌های باهره بود و در بغداد غلبه^{۱۴۱} بسیار تابع او بودند و در واسط و شام جماعت بیشمار متابعت او می نمودند و در شیراز خیلی خلق از خاص و عام میامن همت او می یافتند^{۱۴۲} تا در ماه جمادی الاول در سال ششصد و دوم وفات کرد و او را دفن کردند در حظیره خود در مصلی و آن حظیره مشایخ و ائمه است رحمت الله علیه.

در سنه پانصد و دو یعنی چهل سال قبل از وفات ابوالقاسم طاهر مذکور وفات یافته بوده است و شرح احوال او در طبقات سبکی ج ۴ ص ۲۳۰-۲۳۱ مذکور است از قرار ذیل: «طاهر بن سعید بن فضل الله بن ابی الخیر ابوالفتح بن ابی طاهر بن ابی سعید المیهنی الصوفی من بیت التصوف و المشیخة کان ذا قدم راسخ فی التصوف و سافر الكثير ولقی الشیوخ سمع جده فضل الله والاستاذ ابا القاسم القشیری و ابا الغنائم بن المامون و ابا الحسین بن النقور و خلقا سواهم روی عنه ابوالفتیان الرواسی و غیره توفي سنة اثنتین و خمسمائة» انتهى موضع الحاجة منه، - حال که مجمل شرح احوال این دو سبط ابوسعید ابوالخیر و عصر آنها معلوم شد گوئیم که از ملاحظه تاریخ وفات این دو نفر و تاریخ وفات صاحب ترجمه متن شمس الدین عمر ترکی واضح میشود که صاحب ترجمه متن متوفی در سنه ۶۰۲ ممکن نیست عصر ابوالفتح متوفی در ۵۰۲ را که درست صد سال قبل از وفات وی وفات یافته بوده درک کرده باشد پس چگونه ممکن است بطبق ق ب خرقة از دست او پوشیده باشد و بنا برین واضح است که دو نسخه ق ب غلط فاحش است و صواب در متن همان «ابوالقاسم» است بطبق نسخه م چه وفات این ابوالقاسم طاهر چنانکه گذشت در سنه ۵۴۲ یعنی فقط شصت سال قبل از وفات صاحب ترجمه بوده است پس صاحب ترجمه هر مقدار که بیش از شصت سال عمر کرده بوده (که امری بسیار عادی و کثیر الوقوع است) بهمان مقدار نیز عصر ابوالقاسم مذکور را درک کرده بوده است، - و لبس الخرقة من ید الشیخ ابی القاسم سبط الشیخ ابی سعید بن ابی الخیر (شدالازار).

۱۳۹- شیخ زین الدین مظفر بن روزبهان بن طاهر (شدالازار).

۱۴۰- فقیه صائن الدین حسین مقصود است.

۱۴۱- کلمه غلبه که در اینجا مترجم بکار برده است با کلمه غلبه در متن

شدالازار از جهت معنی همانند نیست بشماره ۱۴۲ رجوع شود.

۱۴۲- و سطوة و غلبة و احتراق و جلبة تبعه فی واسط و بغداد و الشام و

فارس جماعات فنالت منه المیامن والبرکات، (شدالازار).

امام فخرالدین نصر بن مریم شیرازی^{۱۴۲}

فرید دهر و اوحد عصر بود و در میان علما او را صدر میخواندند و بیشتر تفسیر از امام برهان الدین محمود بن حمزة بن نصر کرمانی روایت میکرد^{۱۴۴} و اکابر علما و جماعت فضلا شاگردان او بودند مثل قاضی مجدالدین اسمعیل فالی^{۱۴۵} و قاضی سراج الدین مکرم^{۱۴۶} و غیر ایشان و تصانیف دارد یکی از آن کتاب کشف و بیان در تفسیر قرآن^{۱۴۷} که در هشت جلد نوشته است و کتاب موضح در علل قراءات^{۱۴۸} و کتاب المنتقی در شواذ^{۱۴۹} و کتاب ارفاد در شرح ارشاد^{۱۵۰} و کتاب عیون التفسیر. و میگویند چون کتاب افصاح در شرح ایضاح^{۱۵۱} ابوعلی تمام کرد و نسخه ها بنوشتند و شریفان نسخه ها در اطراف منتشر کردند. یکی از افاضل که صدرالدین محمد^{۱۵۲} نام داشت و علامه بود مدح آن بگفت در این معنی که: اوضح ایضاح فخرالدین است و در شرح او که حل مشکلات علم را یاری داد قدر او بلند* باد. بعد از آن میخواند در دعا و میگوید

- ۱۴۲- مد: امام فخرالدین مریم شیرازی - الامام فخرالدین ابو عبدالله نصر بن علی بن محمد المعروف بابن ابی مریم الشیرازی (شدالازار).
 ۱۴۴- روی کتاب التیسیر فی التفسیر عن مصنفه برهان الدین.... (شدالازار).
 ۱۴۵- القاضی مجدالدین اسمعیل بن نیکروز (شدالازار).
 ۱۴۶- القاضی سراج الدین مکرم بن العلاء (شدالازار).
 ۱۴۷- مد. جها: کشف بیان - الکشف و البیان فی تفسیر القرآن (شدالازار).
 ۱۴۸- الموضح فی علل القراءات (شدالازار).
 ۱۴۹- جها. مد: منقی در شواذ - المنتقی فی الشواذ (شدالازار).
 ۱۵۰- جها. مد: او را در شرح ارشاد - الارفاد فی شرح الارشاد (شدالازار).
 ۱۵۱- الافصاح فی شرح الايضاح (شدالازار).
 ایضاح از کتب معروف نحو است تألیف ابوعلی فارسی حسن بن احمد فسوی از نحا مشهور قرن چهارم و متوفی در سنه ۳۷۷ که آنرا برای عضدالدوله دیلمی تألیف نموده بوده و عضدالدوله همیشه میگفته من غلام ابوعلی فسوی هستم در نحو، رجوع شود باین خلکان در باب حاء و بکشف الظنون در عنوان «الایضاح فی النحو» که در آنجا از همین شرح صاحب ترجمه حاضر نصر بن علی معروف بابن ابی مریم شیرازی نیز نام برده است.
 ۱۵۲- صدرالدین احمد بن محمد بن علی الفزنوی (شدالازار) - نام و نسب و نسبت این شخص در هر سه نسخه بهمین نحو است و ما نتوانستیم هیچگونه اطلاعی در خصوص او بدست آوریم. (حاشیه علامه قزوینی).
 * - مد: و در شرح او حل مشکلات علم یاری داد و قدر او بلند باد.

بار خدايا تمتع و برخوردارى ده نصر بن على را^{۱۵۳} و متوفى شد در سال ششصد و چيزى^{۱۵۴} و هم در آن حظيره^{۱۵۵} او را دفن کردند.

۱۵۳- اوضح الايضاح فخرالدين فى
 علل النحو و ذا من سحره
 شرحه بل حله من مشكل
 ان ارانا صفة فى العلل
 متع اللهم نصر بن على
 (شذالازار).

۱۵۴- کلام مؤلف صريح است در اينکه وفات صاحب ترجمه بعد از سنة ششصد بوده است ولى از عبارت ياقوت در معجم الادباء در ترجمه احوال او که گويد «ابن ابى مريم بعد از سنة ۵۶۵ وفات يافته» (و عين عبارت او بلافاصله بعد نقل خواهد شد) مثل اين بر مى آيد که وفات او بعقيدة وى چندان دور از سنة مذکوره يعنى ۵۶۵ روى نداده بوده و بنا بر اين ظاهراً قبل از ششصد بوده ولى چون او نيز تاريخ وفات او را على التحقيق نميدانسته نمیتوان امر منجزى از اين نوع تعبير استنباط نمود، حاجى خليفه در كشف الظنون در باب تاء در عنوان «تفسير ابن ابى مريم» وفات او را در خود همان سال مزبور يعنى ۵۶۵ ضبط کرده ولى بمتفردات حاجى خليفه بواسطه کثرت اشتباهات او اعتماد چندانى نمیتوان کرد و با احتمال قوى او عبارت ياقوت را در معجم الادباء که گويد «قرئ» [شرح الايضاح] عليه سنة ۵۶۵ و توفى بعدها را بد فهميده بوده است و خيال کرده که سال ۵۶۵ سال وفات او بوده است.

۱۵۵- يعنى «حظيرة المشايخ» واقع در گورستان مصلی که در ترجمه بلافاصله مذکور قبل بدان اشاره کرده است، - شرح احوال صاحب ترجمه در معجم الادباء ياقوت و طبقات القراء جزرى و طبقات النحاة سيوطى نيز مذکور است و عين عبارت معجم الادباء ج ۷ ص ۲۱۰ از قرار ذيل است: «نصر بن على بن محمد ابوعبدالله الشيرازى الفارسى الفسوى يعرف بابن ابى مريم النحوى خطيب شيراز و عالمها و اديبها والمرجوع اليه فى الامور الشرعية والمشكلات الادبية اخذ عن محمود بن حمزة الکرمانى و صنف تفسير القرآن و شرح الايضاح للفارسى قرئ عليه سنة ۵۶۵ و توفى بعدها» انتهى، و عبارت سيوطى در طبقات النحاة ص ۴۰۳ نيز عين همين عبارت ياقوت است با اندکى اختصار و بنقل از همو، و عين عبارت جزرى در طبقات القراء ج ۲ ص ۳۳۷ از قرار ذيل است: «نصر بن على بن محمد يعرف بابن ابى مريم فخرالدين ابوعبدالله الفارسى استاذ عارف وقفت له على كتاب فى القراءات الثمان سماه الموضح تدل على تمكنه فى الفن جعله باحرف مرموزة دالة على اسماء الرواة و ذكر ناسخه انه استملاه من لفظه سنة اثنتين و ستين و خمسائة و قرأ فيما احسب على تاج القراء محمود بن حمزة و روى القراءة عنه مكرم بن العلاء بن نصر الفالى» انتهى، - دو نسخه از كتاب موضح مذکور تأليف صاحب ترجمه در كتابخانه آستان قدس رضوى در مشهد موجود است (رجوع شود بفرهست كتابخانه مزبور تأليف آقاى اوكتائى ج ۲ ص ۲۳۲ و ۲۳۳)، - (حاشيه علامه قزوينى).

شیخ ابوالفضل نیریزی^{۱۵۶}

چند کثرت حج کرده بود و مسافرت حجاز و شام نموده و بسیار مشایخ دریافته بعد از آن بشیراز آمد و درس میفرمود در مدرسه زاهدیه و فتوی میداد و اشارات در کلام داشت چنانچه فقه را از جهل خالص میکرد^{۱۵۷} متوفی شد^{۱۵۸} و او را هم در حظیره مشایخ دفن کردند در پیش محراب.

شیخ احمد کازرونی^{۱۵۹}

استاد فقها بود در شیراز آمد و مدرس رباط امینی بود و هرگاه که از درس فارغ میشد بصحرا میرفت و دائماً در شوق و ذوق می بود و او را حالی و شعری می بود از آنها یکی این است: ای آنکه وجود تو فنای دگریست

دوری ز تو و بقا هوای دگریست^{۱۶۰}

و مدفن او در حظیره مشایخ نزد ایشان است^{۱۶۱}.

۱۵۶- مد. جها: تبریزی - الشیخ ابوالفضل بن المظفر ابی الخیر النیریزی (شدالازار).

۱۵۷- ترجمه غریبی است! - برای مزید اطلاع عین عبارت شدالازار نقل میشود: و له اشارات فی الکلام و تلخیص فی الفقه.

۱۵۸- تاریخ وفات وی در شدالازار چنین آمده است:

توفی فی رمضان سنه احدى و عشرين و ستمائه.

۱۵۹- الشیخ ابو مسلم عبدالسلام بن احمد الکازرونی (شدالازار).

۱۶۰- جها: دوری رتو و هوا بقای دگریست - مد: روزی زتو و بقا هوای دگریست.

ما بال هواك فی التنائی

سیان و حرمة الوفاء

الا بوصاله دوائی

(شدالازار).

یا من بوجوده فنائی

هجرانك و الممات عندی

قد امرضنی و لست ارجو

۱۶۱- درباره تاریخ وفات و مدفن وی در شدالازار چنین آمده است:

توفی فی ذی الحجة سنة ست و عشرين و ستمائة و دفن بحظيرة المشایخ.

شیخ محمد فسائی^{۱۶۲}

عالمی متبحر بود که درس میگفت در جامع عتیق چند سال. و بیرون نمیرفت الا از جهت مهمی که داشت و اختلاط با مردم نمیکرد و مسافرت حجاز و عراق کرده بود و مشایخ دیده و احادیث شنیده و دایم در ذکر و فکر و قرائت قرآن و اعتکاف بود. متوفی شد در ماه جمادی الاول در سال ششصد و بیستم از هجرت و او را دفن کردند هم در آن حظیره.

شیخ عبدالله اقلیدی^{۱۶۳}

عالمی فقیه بود که وعظ میفرمود در مزار شیخ کبیر. و در زهد و وفا و صدق و صفا سخن می گفت و هیچ کس سخن او نشنیدی الا که در دل او اثر کردی و روایت از مشایخ^{۱۶۴} داشت و در سال ششصد و پانجده^{۱۶۵} وفات کرد و او را هم در آن حظیره دفن کردند.

شیخ ابوالفتوح بن احمد^{۱۶۶}

صاحب علوم دینیه بود و از علم کسبی و لدنی هردو بهره داشت و احوال مکاشفه و امور یقینیه او را بود و هرگاه که نام حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله و سلم در نزد او می بردند پوست اندام او بلرزه در میامد و گریه شوقی میکرد و تعظیم حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله و سلم بجای میاورد و در ماه رجب از سال ششصد و هفده وفات کرد و او را در آن حظیره دفن کردند رحمت الله علیهم.

۱۶۲- الشیخ محمد بن احمد الفسوی (شدالازار).

۱۶۳- الشیخ ابوبکر عبدالله بن احمد اقلیدی الخالدی. (شدالازار)

۱۶۴- مد: شیخ.

۱۶۵- توفی فی صفر سنه خمس عشرة و ستمائه (شدالازار).

۱۶۶- الشیخ ابوالفتوح عبدالواحد بن احمد (شدالازار).

هفت تنان ۱۶۷

هیچ کس واقف نشده است بنام ایشان و نسب ایشان و خبر ایشان جز آنکه روایت میکنند از مردی غسال و صالح که در اندرون دروازه اصطخر می بود و میگویند که از اولیاء بود و میگفت شبی در خانه بودم و سه يك از شب گذشته بود که ناگاه شخصی در خانه بزدگفتم کیست گفت یکی است که میخواهیم غسل او بکنی^{۱۶۸} در این وقت. پس بیرون رفتم مردی جوان دیدم صوفی که اثر عبادت در روی او بود و نور ولایت داشت. پس سلام کردم بر وی. گفتم کسی در پیش من نیست که مرا مدد دهد و رفیق من باشد و مرا ناگزیر است از مدد. گفت بیا که در آنجا که میرویم کسان هستند که ترا رفاقت و مدد کنند پس گفتم برو تا برویم و یاد حق کردم و بزبان بسم الله گفتم. او میرفت و من از عقب او روان شدم تا برسیدیم بدروازه اصطخر. پس دست بدروازه نهاد. در باز شد و هردو بیرون رفتیم و من در شك افتادم که مگر دروازه نبسته بودند پس بازگشتم و دست بدروازه نهادم بسته بود در تعجب افتادم و همراه او میرفتم تا رسیدیم بچهار دیواری که در مصلی است و آنجا این زمان بصندل مشهور است بعد از آن آن جوان گفت تو آنجا توقف کن ساعتی. و هرگاه که من بگویم الله تو در آنجا درآی پس ساعتی توقف کردم که ناگاه شنیدم که گفت الله پس باندرون رفتم دیدم که آن جوان روی بقبله کرده بود و جان سپرده و روی راست^{۱۶۸} به نیم خشتی نهاده بود. در این حالت متعجب بماندم که تکفین و غسل او تنها چون کنم که ناگاه شش نفر دیدم که حاضر شدند و بایشان کفن و حنوط بود بیامدند و مرا مساعدت کردند در غسل او. تا آن کار تمام کردم و در کفن پیچیدم. بعد از آن او را برداشتند و از آن چهار دیوار بیرون بردند و من نمیتوانستم که بایشان بیرون روم. پس وضو ساختم و جامه در پوشیدم و بیرون رفتم دیدم که در آنجا دیوار نبود و هیچ حائل ندیدم و همه صحرا بود و هرچه نظر کردم هیچ اثری از ایشان ندیدم پس بنشستم

۱۶۷- الرجال السیعه (شدالازار).

۱۶۸- جها. مد: میخواهد غسل او بکنی - نریدان تغسله. (شدالازار)

و اوراد خود میخواندم و نماز میگزاردم که ناگاه در خواب رفتم. چون بیدار شدم صبح بود دیدم که در آنجا قبری نو بود و آب تازه بر آن زده بودند پس ظن بردم که قبر آن جوان است و میگویند که بعد از مدتی دیدند در نزد آن قبری دیگر تازه بود که بر آن آب زده بودند و همچنین میدیدند تا بهفت قبر رسید و میگویند که ایشان اوتاد هفتگانه اند^{۱۶۹} که بایکدیگر دوستی مینمودند و باران از بهر ایشان می آید و دعای ایشان اجابت میکنند و بلا ببرکت ایشان از خلق دفع میشود رحمة الله علیهم.

مولانا شمس الدین محمد انصاری^{۱۷۰}

محدثی بود در حرم رسول الله صلی الله علیه وآله و سلم و اسانید عالیه^{۱۷۱} و روایات سامیه داشت و مسموعات وافر و قراآت ثابته ویرا بود و در سال هفتصد و پنجاه بشیراز آمد و درس میفرمود و افاده و نشر حدیث و استماع کتب می کرد و بسیاری از علما و فضلا بسبب او منتفع می شدند و برکات او بهمه شهرها و نواحی میرسید و جماعتی را اجازت میداد و ارشاد ایشان میکرد و رفق با ملوک و رعایا بجای میاورد و نصیحت ایشان میکرد و او را بسیاری از تصانیف جلیله مبسوطه هست^{۱۷۲}. از آنها یکی کتاب بغیة المرتاح الی طلب الارباح^{۱۷۳} و کتاب مولود پیغمبر علیه الصلوة

۱۶۹- در عموم مأخذی که از تقسیم طبقات اولیاء بقطب و غوث و اوتاد و ابرار و افراد و ابدال و نجباء و نقباء و اخیار الخ سخن رانده اند مانند کشف المحجوب هجویری و فتوحات مکیه (بنقل طرائق الحقائق از آن) و اصطلاحات صوفیه عبدالرزاق کاشی و تعریفات سید جرجانی و نفحات الانس جامی و شرح دیوان منسوب بحضرت امیر از میبیدی در اواخر فاتحه سادسه و طرائق الحقائق در اواخر جلد اول جمیع این مأخذ بدون استثناء اوتاد را چهار نفر شمرده اند که در جهات اربعه عالم منزل دارند و تدبیر هر یک از آن جهات چهارگانه با یکی از ایشان است نه هفت نفر،- (حاشیه علامه قزوینی).

۱۷۰- مولانا شمس الدین محمد بن یوسف بن الحسین الزرندی الانصاری (شدالازار).

۱۷۱- مد: علیه.

۱۷۲- مد: و بسیاری از تصانیف جلیله مبسوطه هست - جها: و او را تصانیف علیه مبسوطه هست.

۱۷۳- مد. جها: بقیه المرتاح.

والسلام^{۱۷۴} و کتاب نظم در است در فضل مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم و فضائل مرتضی و بتول و سبطین^{۱۷۵} علیهم السلام و کتاب معارج الوصول در معرفة آل رسول^{۱۷۶} صلی الله علیه و آله بود و از بزرگان آن کتاب بر وی خواندند و شنیدند و مجمع اخلاق نبویه و اوصاف ملکیه بود و در سال هفتصد و چیزی وفات کرد و او را در مقبره خواجه کریم الدین عرب شاه بن حسن^{۱۷۷} دفن کردند و او کسی بود که خداوندان حق و اهل صدق را دوست میداشت و خواننده کلام الله و راوی احادیث رسول الله بود صلی الله علیه و آله و سلم و مشفق می بود بر فقرا و مساکین و معتقد صالحین بود و هیچ عالمی و صالحی و شریفی بشیراز نیامد الا که او را دوست میداشت و بخانه میبرد و ضیافت میکرد و انعام می نمود^{۱۷۹} و محمل حجاز بیرون میبرد و خلق بسیار از برکت او حج میگزاردند و در نصیحت نامه او دیدم که نوشته بود که ای یار من بمال و تنعم مغرور مشو که زود عمر میروود و نعیم و ناز آخر میشود و بدانکه اگر یکشب یا بیشتر حکمی بر کسی کنی در روزی آن حکم بر تو خواهند کرد^{۱۸۰} و بدانکه هرگاه که جنازه به بینی جنازه تو نیز خواهند دید و در سر قبرها گذر کن و به بین آن صاحب گور^{۱۸۱} که بغل و سلسله بر بسته اند^{۱۸۲} و حال آنکه گور او منقش کرده اند پس بر تو باد که چون قبری منقش بینی جهد و سعی کن که در قبرت خوش باشد^{۱۸۳} چه خوش گوید سعدی

۱۷۴- مولود النبی صلی الله علیه وسلم (شدالازار).

۱۷۵- کتاب نظم در السطین فی فضائل المصطفی و المرتضی و البتول والسبطین (شدالازار).

۱۷۶- کتاب معارج الوصول الی معرفة ال الرسول (شدالازار).

۱۷۷- و دفن فی حظيرة الصحاب الكبير جمال الدین غریب شاه بن الحسن (شدالازار). با فحص بلیغ اطلاعی در خصوص این شخص نتوانستیم بدست بیاوریم. (حاشیه علامه قزوینی).

۱۷۸- مد: بر صالحین

۱۷۹- مد: الا که او دوست داشت و بخانه برد و ضیافت کرد و انعامی ارزانی داشت.

۱۸۰- جها: در روزی سؤال از تو خواهند کرد.

۱۸۱- جها: صاحبان گور.

۱۸۲- جها: که سلسله غل بر بسته اند.

۱۸۳- جها: بینی جهد کنی که در حیرت خویش باشی.

رحمة الله عليه:

برگ عیشی بگور خویش فرست

کس نیارد ز پس تو پیش فرست^{۱۸۴}

مولانا زین الدین ناینی^{۱۸۵}

عالمی فاضل و متقی^{۱۸۶} بود وجد و جهدی تمام داشت و خلقی نیک او را بود و عمر عزیز خود در افاده و استفاده صرف میکرد و رعایت جوانب علم و عبادت مینمود و قانع بود بهرچه خدای تعالی باو میداد و از فضل خدای که داشت مهربانی میکرد با خویشان و نزدیکان مؤلف کتاب روح الله روحه میگوید در حلقه درس مولانای مرحوم سعدالدین حلال من میخواندم^{۱۸۷} و او می شنید و او میخواند و من می شنیدم چنانکه حاوی در یکماه تمام وی بخواند به تیقن و امعان و تیقظ و اتقان درحالتی که استکشاف مقاصد میکرد و متفحص اسرار مشکلات آن بود و این حالتی عجیب غریبست نزد بعضی از متأخران و مبتدیان و همچنین در مجلس* مولانا سعید قوام الدین ابوالبقاء کتاب کشف میخواند و من می شنیدم و من مفتاح^{۱۸۸} و مفصل^{۱۸۹} میخواندم و او می شنید و حقوق صحبت قدیمه و رفاقت دیرینه در میان ما بود و خواهد بود.

۱۸۴- یا صاحبی لاتفتقر بتنعم و اذا ولیت امور قوم لیلة و اذا حملت الی القبر جنازة یا صاحب القبر المنقش سطحه ما ینفعنک ان یکون منقشاً	فالعمر ینفد والنعیم یزول فاعلم بأنک بعدها مسؤل فاعلم بأنک بعدها محمول و لعله من تحته مغلول و علیک من ثقل العذاب کبول
--	--

(شدالازار)

۱۸۵- مولانا زین الدین عبدالسلام الناینی (شدالازار).

۱۸۶- مد: عالمی فاضل عاقل متقی.

۱۸۷- مد: سعدالدین حلاء من میخواندم - مولانا السعید سعدالدین محمد

القزوینی الحلال (شدالازار). * - مد. جها: و هم (چنین در آن مجلس چیزی میخواند و) در مجلس عبارت بین الهالین چون مغل معنی بود و زائد بر عبارت شدالازار از متن ترجمه حذف گردید - متفحصاً عن اسرار مشکلاته و کذا فی مجلس مولانا سعیدالدین... (شدالازار).

۱۸۸- ای مفتاح العلوم للسکاکی ظاهراً (حاشیه علامه قزوینی).

۱۸۹- ای الکتاب المعروف للزمخشری فی النحو ظاهراً (حاشیه علامه قزوینی).

خوش است عمر دریفا که جاودانی نیست
پس اعتماد براین چند روز فانی نیست^{۱۹۰}

شعر

حاصل عمر جز وفا نبود در وفاداریت خطا نبود^{۱۹۱}
و مدفن او در مصلی است رحمة الله علیه.

مولانا فخرالدین احمد^{۱۹۲}

عالمی متبحر محقق صاحب طریقت و حقیقت بود که درس در
رباط شیخ کبیر میفرمود و مسافرت حجاز و عراق کرده بود و
صحبت شیخ شهاب الدین عمر سهروردی یافته و خرقة از دست او
پوشیده و چون از سفر حجاز مراجعت کرد مدت هفده سال در خانه
منزوی گشت و بیرون نمی آمد الا از بهر نماز جمعه و جماعت تا
وفات کرد در ماه ربیع الاول در سال ششصد و چهل و یکم و او را
دفن کردند در مصلی.

مولانا نظام الدین خراسانی^{۱۹۳}

امام عالم و متبحر و علامه بود^{۱۹۴} که در مدرسه فخریه فرو درآمد در

۱۹۰- مد: و دریغ عمر جاودانه نیست پس اعتماد برین پنج روزه عمر فانی
نیست.

۱۹۱- بیتی مفلوط باین صورت (کوش اندر عبارت وفاداریست منعمی
جز خدا روا نبود) بعد از بیت اول در نسخه مد آمده است و نسخه جها فاقد آن
است. برای متن عربی شعر رجوع شود بشدالازار صفحه ۴۱۵.

۱۹۲- مولانا فخرالدین احمد بن محمد الشاشی (شدالازار).

۱۹۳- مولانا نظام الدین ابوعبدالله اسمعیل بن محمد بن الحاکم البندهی
الخراسانی (شدالازار).

البندهی: تصحیح قیاسی قریب بقطعی است از خود ما و منسوب است به
پنجده (= پنج ده) که ناحیه معروفی بوده است در خراسان از نواحی شهر
مرورود («بالا مرغاب» امروزی) و در نسبت به آن پنجدهی و پنجدهی و بندهی
(= پندهی = پنجدهی) همه این صور استعمال شده است (معجم البلدان)، و اکنون
نیز نام قریه پنج ده در نقشه های مبسوط بر لب رود مرغاب در خاک روسیه یکی
نزدیک سرحد شمالی افغانستان اندکی در شمال غربی قصبه «بالامرغاب» دیده
میشود. حاشیه علامه قزوینی.

۱۹۴- مد: امامی عالم متبحر علامه دهر بود.

شیراز و تدریس مدارس باو می بخشیدند و قبول نمی‌کرد بلکه صحبت درویشان اختیار کرده بود و او را شیخان بسیار بود از جمله یکی مسند خراسان^{۱۹۵} شیخ ابوالعلاء همدانی^{۱۹۶} و شیخ

۱۹۵- مسند خراسان رضی الدین الطوسی (شدالازار).

- مد. جمها: مسند خراسانی و دیگر شیخ رضی الدین طوسی (در نستخین مد و جمها بصورت دو نفر و در شدالازار بصورت يك نفر آمده است و ما وجه شدالازار را برگزیدیم).

۱۹۶- مد: ابو علاء همدانی.

یعنی ابو العلاء حسن بن احمد بن حسن بن احمد بن محمد بن سهل همدانی معروف بعطار از اشهر مشاهیر محدثین و حفاظ و مقرئین قرن ششم و مقیم همدان که در عصر او از اقطار بلاد اسلامی طلاب علوم برای استفاده از محضر وی به همدان شد رجال می‌نموده‌اند و چنانکه معلوم است همدان در آن عصر یکی از امهات بلاد ایران و یکی از پای‌تختهای ملوک و اواخر سلجوقیه و معدن علم و فضل و ادب و ثروت و خصب و نعمت بوده است، صاحب ترجمه را در انواع علوم از حدیث و قرأت و ادب و رجال تصانیف عدیده است از جمله زادالمسافر در حدیث و قرأت در پنجاه مجلد: و کتاب طبقات القراء موسوم بکتاب الانتصار فی معرفة قراء المدن و الامصار، و کتاب الفایة در قرأت عشر، و کتاب الوقف و الابتداء، و کتاب المآت، و کتاب التجوید و غیر ذلك، اسامی مؤلفات او و اسامی بسیاری از مشایخ او و تلامذه او در کتاب طبقات الحفاظ ذهبی و طبقات القراء جزری و سایر مآخذی که اسامی آنها بعد ازین مذکور خواهد شد مثبت است، یاقوت در معجم الادباء گوید خلیفه عباسی مقتضی لامر الله (۵۳۰-۵۵۵) صاحب ترجمه را بحضور خود طلبید شیخ اجابت نمود و وقتیکه بحضور وی رفت ملازمان خلیفه او را الزام نمودند که علی‌الرسم چندین جای زمین را باید ببوسد او مطلقاً از این عمل امتناع نمود و گفت سجود جز برای خدای تعالی برای هیچ مخلوقی روا نیست و هرچه ایشان بر اصرار افزودند او بر انکار افزود تا بالاخره دست ازو برداشتند و چون در مقابل خلیفه رسید خلیفه بپای خاست و او را بنشاند و ساعتی با او بمفاوضه مشغول گشت و از وی طلب دعا نمود و سپس او را اجازه مراجعت داد و قبل از وقت برای او خلعت وصله حاضر کرده بودند او بکلی از قبول آن سرباز زد و بلافاصله از ترس فتنه دنیا و آفات آن از بغداد بیرون رفت، و نیز گوید وقتی سلطان محمد [بن محمود به ملکشاه سلجوقی] بقصد ملاقات او بمنزل وی رفت شیخ سلطان را موعظت نمود و پند داد و سلطان روبروی او نشسته با تمام حواس بسخنان او گوش می‌داد و چون خواست مراجعت کند شیخ باو دستور داد که متابعت سنت را اول پای راست را پیش نهد و در عرض راه همیشه از طرف راست شارع حرکت نماید، - و نیز گویند وقتیکه سلطان محمد مزبور با خلیفه مقتضی بنای مخالفت گذارد و بطرف بغداد حرکت نمود و آن شهر را در حصار گرفت شیخ ابوالعلاء در آن اوقات در همدان صحیح بخاری را بر عبد الاول [ابو الوقت سجزی سابق‌الذکر ص ۳۲۵] قراعت می‌نمود و عموم اهالی شهر از امرا و فقها و علما و صوفیه و عوام نیز همه روزه برای سماع کتاب مزبور حاضر میشدند و وقتیکه اخبار محاصره بغداد منتشر شد شیخ بر منبر رفت و در حالتی که بر بالای منبر برپای ایستاده بود

صدرالدین مظفر شیرازی میگوید که هیچکس پرهیزگارتر از وی ندیدم و فقیه صاینالدین حسین گفت بمشاهده فرح بخش او مشرف

علی رؤس الاشهاد صریحاً فتوی داد که سلطان و جمیع سپاهیان و اتباع و اشیاع او از زمره خروج کنندگان بر خلیفه وقت و از جمله مارقین از دین اند و سپس گفت اگر یکی از افراد لشکر امیرالمؤمنین تیری بیکی از اتباع سلطان بیفکند و کسی از غیر آن دو گروه متخاصمین بیاید و آن تیر را از جراحت او بیرون کشد آن شخص نیز از زمره خارجین بر امام وقت و از اهل بغی محسوب میشود و چندین مرتبه این سخن را تکرار نمود، - ولادت صاحب ترجمه در روز شنبه چهاردهم ذی الحجه سنه چهارصد و هشتاد و هشت بوده بهمدان، و وفات وی در شب پنجشنبه نوزدهم جمادی الاولی سنه پانصد و شصت و نه بوده نیز در همان شهر همدان بتصریح صاحب تاریخ گزیده در سنه هشتاد و یک سالگی و بمحلّه درب شیر مدفون شد، و صاحب شذرات الذهب وفات او را در بغداد نگاشته و آن سهو واضح است از او، - خاقانی در منظومه تحفه العراقین خود که عبارت است از سفرنامه حج او در حدود سنه پانصد و پنجاه و پنج و وصف منازل عرض راه و مدایح اکابر و علما و مشاهیر بلادی که از آن عبور نموده بوده ابیات ذیل را در فصل راجع بهمدان در مدح حافظ ابوالعلاء عطار صاحب ترجمه سروده است.

پیرایه شرع امام حافظ	تلقین ده اصمعی و جاحظ
دین را ز درش بلند نامیست	از حافظ بوالعلاء تمامیست
در مدرسه از پی بیانی	بو عمرو کمینه عشر خوانی
جبریل امین بلووح ایمان	بر حافظ حفظ کرده قرآن
پیشش ز برای درس تنزیل	طفلی متعلم است جبریل
این قصه بخلد باز گفتند	حوران ز سر نیاز گفتند
کاین حافظ کیست گفت رضوان	پیری است خزانه دار قرآن
بالای چنان مدار جاهش	شهر همدان قرار گاهش
هرجا که نه اوست حارس دین	مدرس بود مدارس دین

الی آخر الابیات، - برای مزید اطلاع از شرح احوال صاحب ترجمه رجوع شود بمآخذ ذیل منتظم ابن الجوزی معاصر او ج ۱۱ ص ۱۵۵، معجم الادباء یا قوت ج ۳ ص ۲۶-۴۶ بیست صفحه تمام، معجم البلدان همو ۴: ۶۰۱-۶۰۲ که استطراداً اسمی از او برده و حکایت ممتعی از او نقل نموده، ابن الاثیر و دول الاسلام ذهبی و تاریخ یافعی و نجوم الزاهرة و شذرات الذهب هر پنج در حوادث سنه ۵۶۹، تاریخ گزیده ۷۸۷، نزهة القلوب ۷۱، طبقات الحفاظ ذهبی ۴: ۱۱۴-۱۱۸ (که اشتباه بسیار غریبی در خصوص اسم او در این طبع منحوس حیدرآباد روی داده و بجای حسن بن احمد نام او «محمد بن سهل» که نام جد سوم اوست چاپ شده است و نام او و آباء او تا این جد همه از بین افتاده است)، طبقات القراء جزری ۱: ۲۰۴-۲۰۶، طبقات النحاة سیوطی ۲۱۵، روضات الجنات ۲۲۲-۲۲۳، طرائق الحقائق ۲: ۲۶۲ با اغلاط کثیره در نام و کنیه و سال وفات او، اعلام زرکلی ۲۲۲، - حاشیه علامه قزوینی.

گشته ام ۱۹۷ و در صحبت او چشم روشن گردانیدم ۱۹۸ بسبب کمال علم و رتبت و وفور درویشی. مولانا نظام الدین رحمت الله علیه وفات یافت در ماه ربیع الاول در سال ششصد و دوم و او را دفن کردند در مصلی ۱۹۹.

شیخ محمد سمرقندی ۲۰۰

عالمی محقق بود که وفات در عرفات کرده بود و در حرمین

۱۹۷- جها: و شیخ ابوالعلاء همدانی و شیخ صدرالدین مظفر شیرازی و میگویند که هیچکس پرهیزگارتر از وی ندیدیم و فقیه صاین الدین حسین گفت بمشاهده فرح بخش او مشرف گشتم.
قال الفقیه ما رأی فقیراً الا استغرق بمشاهدته و صحبتته مع وفور علمه و کمال رتبه (شدالازار).

۱۹۸- مد: و بصحبت او چشم روشن شده ام.
و له مرثیه انشدها فیه قال الشیخ صدرالدین و له مصنفات فی هذا الشان و مما انشدنی لنفسه:

الم ترنی خلیت نفسی و شانها	ولا اشتکی الدنيا ولا حدانها
لقد خوفتني العادلات صروفها	ولو امتنتی ما قبلت امانها

(شدالازار)

۱۹۹- تاریخ سال فوت وی در شدالازار چنین آمده است:

توفی فی ربیع الاول سنه اثنتین و ستمائه و دفن بالمصلی.

چنین است این تاریخ وفات در هر سه نسخه شدالازار، و این منافات صریح دارد با حکایتی که در شیرازنامه ص ۱۳۰ در ضمن ترجمه احوال رکن الدین عبدالله بن عثمان قزوینی راجع بصاحب ترجمه حاضر یعنی ابوعبدالله اسمعیل [بن] حاکم خراسانی ذکر کرده که از آن بطبق نسخه چاپی شیرازنامه صریحاً معلوم میشود که وی تا سنه ششصد و بیست در حیات بوده، ولی در نسخه خطی شیرازنامه مورخه ۸۳۳ بجای سنه ششصد و بیست سنه ششصد و یازده دارد، پس علی ای حال بطبق شیرازنامه چه خطی و چه چاپی صاحب ترجمه حاضر در سنه ۶۱۱ یا در سنه ۶۲۰ در حیات بوده است پس چگونه ممکن است که در سنه ۶۰۲ وفات یافته باشد، بنابر این بدیهی است که یا تاریخ کتاب حاضر یعنی شدالازار غلط است و یا دو تاریخ شیرازنامه یعنی ۶۱۱ یا ۶۲۰، و من گمان میکنم بظن بسیار قوی که در عبارت متن حاضر بین دو کلمه اثنتین و ستمائة عقد عشرات از بین افتاده است زیرا که علاوه بر دو تاریخ مذکور در شیرازنامه مضمون حکایت مزبور در کمال وضوح صریح است که صاحب ترجمه تا عهد سلطنت اتابک ابوبکر بن سعد بن زنگی در حیات بوده است، و جلوس اتابک ابوبکر در سنه ششصد و بیست و سه بوده پس باید آن حکایت مذکور در شیرازنامه صحیح باشد (و هیچ دلیلی بر عدم صحت آن بدست نداریم) حاشیه علامه قزوینی.

۲۰۰- الشیخ محمد بن احمد السمرقندی (شدالازار).

مجاور گشته بود و از اصحاب شیخ شهاب الدین سهروردی بود و فقیه در شأن او گفته هیچکس مهربان تر از وی نبود و در سالی در مدینه رسول صلی الله علیه و آله و سلم پانجده^{۲۰۱} روز طعام نخورد و احوال خود با هیچکس اظهار نمیکرد از جهت تعفف و استغناء، و متوفی شد در سال ششصد و سی و ششم از هجرت و او را دفن کردند در مصلی رحمة الله علیه.

قاضی مجدالدین اسمعیل بن نیکروز بن فضل الله بن الربیع السیرافی^{۲۰۲}

قدوه^{۲۰۳} ائمه بود و اسوه امت و دریائی بود که گوئیا ساحل نداشت و مناقب او نمیتوان شمرد و مآثر مرضیه و مساعی مشکوره او از شمار بیرون بود و عمر عزیز او مستغرق بدرس و فتوی و روز و شب بزهده و تقوی بود.

و همیشه قدر او در پیدا و پنهان بلند بود و همتی بزرگ داشت و شرعیات فارس را بوی دادند بعد از آن بعدل در میان مسلمانان حکم میکرد و برکات او عام شد و در میان مؤمنان متأسی بسیرت های سلف می بود در ترك تکلف. و هرگاه که سوار میشد لشکر عدول و خدم همراه خود نمیکرد^{۲۰۴} و میگویند مدت پنجاه سال بدراعه و عمامه قناعت کرد و میفرمود که اگر نه از جهت شرع و تزئین امر قضا بودی در نظر عام این دستار و عمامه نمی پوشیدم و معیشت او از ملك خود او بود و از بیت المال نمی خورد و تصرف در اوقاف بهیچ گونه نمیکرد و بزرگان علما تلمیذ او بودند و مفتخر بوی میگشتند و تقوی و ادب و علوم از همه بیشتر داشت و با وجود کمال و علم و هنر خادم فقرا و مساکین و اهل علم بود

۲۰۱- جها: پانزده.

۲۰۲- مد: مولانا مجدالدین اسمعیل بن نیکروز بن فضل بن زیاد بن بهار سیرافی جها: مولانا مجدالدین ابی ابراهیم بن نیک سمرانی المشهور بقالی (متن از نسخه شدالازار است).

۲۰۳- قدوه. مأخوذ از تازی پیشوا و مقتدا (ناظم الاطباء).

۲۰۴- لم یحشد الجنود اذا ركب و لم یعقد البنود اذا غضب (شدالازار).

متوفی شد در ماه رمضان سال ششصد و شصت و یکم^{۲۰۵} از هجرت و او را دفن کردند در حظیره مبارکه خود رحمة الله علیه.

مولانا رکن الدین یحیی^{۲۰۶}

عالمی و عارفی حقانی بود که مآثر خلفای راشدین^{۲۰۷} داشت و مؤید شریعت غرا بود^{۲۰۸} و متصدی امر قضا و امامت میشد و ادای حق اسلام و شریعت به نیکوئی کفایت میکرد. پس صیت عدل او در اقطار مشهور گشت و شرق^{۲۰۹} انوار علم و عبادت او بر طائفه اختیار و اشرار منشور شد و اوقات او در علوم و عبادت مصروف میشد و از همه مشتهیات و لذات دور بود و حق در مرکز خود مقرر میداشت و او را کلمات قدسیه بود از آنها این معنی فرموده است که:

بدرستی و راستی خدای تعالی بخشاینده است و لطفهای پنهان دارد از هر چیز که میخواهد^{۲۱۰} و بسیار قضاها هست که بشخص میرسد اگرچه مکروه میدارد چون نیک دید و رضا بآن داد خیر وی است^{۲۱۱} و بدانکه من همیشه با نفس خویش میگویم ای

۲۰۵- سال فوت وی در شدالازار چنین آمده است:

فاضت نفسه القدسیه فی رمضان سنه ست و ستین و ستمائه.

۲۰۶- مولانا رکن الدین یحیی بن اسمعیل (شدالازار). این شخص پسر صاحب ترجمه مذکور بلافاصله قبل است، و این قاضی رکن الدین یحیی معاصر سعدی و صاحب وصاف بوده و نام او مکرر در وصاف آمده است، و سعدی را در مدح او غزلی است در بدایع که مطلع آن اینست:

بسا نفس خردمندان که در بند هوا ماند

در آنصورت که عشق آید خردمندی کجا ماند

رجوع شود بر سאלه «ممدوحین سعدی» تألیف راقم این سطور محمد بن عبدالوهاب قزوینی طبع طهران سنه ۱۳۱۷ شمسی ص ۵۳-۵۶.

۲۰۷- مد: راشدی.

۲۰۸- مد: موبد شریف غرا بود - جها: متصدی شرع شریف غرا.

۲۰۹- جها: مد: شرف - با مراجعه بشدالازار متن تصحیح شد.

۲۱۰- جها: در هر چیز و هر چه می خواهد میکند.

۲۱۱- مد: و اگر چه میکرده میدارد و در چیزها که رضای خدای تعالی بود سعی می نمود و بهر کس آنچه سزاوار بود میداد خواه عطا و خواه جزا و توکل بر خدای تعالی کرده بود و اعتصام بحبل متین میداشت و چون نیک و بد و رضا به آن داد خیر وی است.

نفس هیچ ملامت بخود مرساں که هیچ سختی نیست الا که از عقب آن آسانی است^{۲۱۲} و در سال هفتصد و هفتم متوفی شد و در نزد پدر خود او را دفن کردند.

مولانا مجدالدین اسمعیل^{۲۱۳}

قاضی قضات اسلام و قدوه علمای اعلام و اسوه صنایع و زبده مقتدایان مشاهیر بود و صاحب فضائل نفسیه و کمالات انسیه بود و آداب فاخره و علوم قدسیه و معارف الهیه داشت. بدرستی که در بلندی شأن او و رفعت مکان او و غزارت علم او و نباهت فضل او و کمال فضل و ورع وی بهیچ زبان وصف او نتوان کرد^{۲۱۴} کدام فن از فنون بود که درس آن نمیگفت و کدام فضل از علوم بود که او نداشت و کدام مرتبه بود که نیافته بود. بدانکه معارف ملت حنیفه زنده میکرد و برائی و رعیت با انصاف بود^{۲۱۵} و در زمان درس و فتوی و علم و تقوی از غایت تواضع و تخلق خود را بسا دیگران مساوی میکرد و چند سال حکم^{۲۱۶} قضا بحق کرد و درس علوم فرمود و داد مظلوم از ظالم ستد و دایم از وضو و طهارت خالی نمی بود و تعجیل در قضایا نمی فرمود تا استخاره نمی کرد^{۲۱۷} و ساعات روز و شب صرف حاجات مسلمانان کرده بود. درست

۲۱۲- ترجمه ابتر است برای مزید اطلاع عین اشعار از شدالازار نقل میشود:

خفياً من اللطاف في كل ما يقضى	الا ان للرحمن جل جلاله
اذ جاء يوما جاء بالقدر المرضي	و رب قضاء كان يكرهه الفتى
فلا عسر الا بعده ايسر الغفص	اقول لنفسي لا ترعك ملمة

۲۱۳- مولانا مجدالدین اسمعیل بن یحیی (شدالازار) - جها: مولانا مجدالدین ابی ابراهیم اسمعیل رکن یحیی المشهور بملا اعظم صاحب صدرالصدارة. این شخص پسر صاحب ترجمه بلافاصله قبل است و شرح احوال او در شیرازنامه ص ۱۲۷-۱۲۹ و سبکی ۶: ۸۳-۸۴ مسطور است و در هر دو مأخذ کنیه او را ابو ابراهیم نگاشته اند، و در سفرنامه ابن بطوطه ۱: ۱۲۷-۱۳۰ و صاف ۳۶۰ و تاریخ آل مظفر از محمود گیتی ۶۳۰ و مجمل فصیح خوافی در حوادث سنه ۶۷۰ و ۷۵۵ ذکری از او آمده است، (حاشیه علامه قزوینی).

۲۱۴- مد: وی هیچ زبان بران وصف نتوان کرد.

۲۱۵- و ساس بالانصاف الراعی والرعیه (شدالازار).

۲۱۶- مد: علم.

۲۱۷- مد: می فرمود - جها: و تا استخاره نمی کرد توجه نمی فرمود.

علوم^{۲۱۸} دین و فراست امور یقین در نکته‌ها می‌فرمود^{۲۱۹} و گوئیا احوال مردم میدانست و انعام وافر او برخاص و عام شامل بود و اکرام متواتر او بر بیگانگان می‌بود خاصه بر دوستان^{۲۲۰} و اورا مقامات عالیه بود و حکایات او در دفترها مثبت است و روایات او در رساله‌ها مسطور است و تصانیف معتبره و رسائل محبره و مساعی مشکوره و مآثر مأثوره داشته از آنها کتاب شرح مختصر این حاجب^{۲۲۱} و دیگر فقه کبیر و دیگر کتاب زبده^{۲۲۲} است در تصوف و کتاب رکنیه^{۲۲۳} که تألیف کرده مؤلف کتاب روح‌الله روحه میگوید من بحضور او مشرف گشته‌ام و این کتابها از وی شنیده‌ام و اول حال که میخواستیم و عظم گویم ممثلاً^{۲۲۴} بوصیت او شدم و با خویشی بنزد او رفتم و حال با او گفتم. بعد از آن اجازت نیکوتر از برای من بنوشت و مرا بسیار گرمی داشت و پهلوی دست خود نشانید^{۲۲۵} و خویشانه سلوک فرمود و گفت بر تو باد که ملازمت سنت کنی^{۲۲۶} و از بدعت دور باشی و بعد از آن در مجلس من حاضر شد و اکابر و اشراف حاضر را مشرف ساخت. بتأیید ربانی مؤید بود و منظور نظر لطف سبحانی بود و در هیچ قضیه مجادله با اهل ضلالت نمی‌کرد و جواب استفتاء ایشان و رد کتاب ایشان می‌فرمود^{۲۲۷} و جهال را حبس

۲۱۸- جهأ: امور.

۲۱۹- دراسة علوم الدين له فراسة كفراسة ایاس (شدالازار).

۲۲۰- و اکرام متواتر یسع اللثام فكيف بالکرام (شدالازار).

۲۲۱- شرح المختصر فی الاصول لابن العاجب (شدالازار).

۲۲۲- الزبده فی التصوف (شدالازار).

۲۲۳- مد: کنیت. جهأ: کسب.

۲۲۴- جهأ: ممثل. اول ما شرعت فی التذکیر ممثلاً وصية جدی الکبیر ذهب

بی‌خالی (شدالازار).

۲۲۵- مد: و بر يك دست خودم بنشانند - ذهب بی خالی الیه و عرض جلیه

حالی علیه فاجازنی احسن اجازة واختصنی بکرامه و عزازة (شدالازار).

۲۲۶- مد: ملازمت سنتی کنی - جهأ: ملازمت علما کنی - قال عليك بملازمة

السنه (شدالازار).

۲۲۷- يتفصی [به] عن عهدة كل امر عظیم و يتقوى به عند كل خطب جسيم

و قصة مجادلته اهل الضلالة و ثباته على اوضح الدلالة والجواب عن استفتاءهم

المدلس و الرد على كتابهم الملبس. (شدالازار).

میکرد در نزد گرگان درنده^{۲۲۸} تا از طریقه بد و عمل ناپسندیده رجوع میکردند.

۲۲۸- اشاره است بافسانه راجع باین قاضی مجدالدین اسمعیل فالی که ابن بطوطه در سفرنامه خود ج ۱ ص ۱۲۸ - ۱۲۹ مفصلاً و سبکی در طبقات الشافعیه ج ۶ ص ۸۳ بنحو اجمال ذکر کرده‌اند، و خلاصه آن اینست که سلطان اولجایتو محمد خدابنده پس از آنکه در سال ۷۰۹ هفتصد و نه هجری مذهب شیعه را اختیار نمود بتمام ولایات خود احکام فرستاد که اسامی خلفاء ثلاثه را از خطبه بیفکنند و بر نام حضرت امیرالمؤمنین و حسن و حسین علیهم السلام اقتصار نمایند و در سکه اسامی حضرت رسول و ائمه اثنا عشر را نقش نمایند و در اذان حی علی خیر العمل بیفزایند و غیرذلك از ممیزات و خصوصیات مذهب تشیع، و در تمامت ایران زمین فرمان او اجرا شد مگر در شیراز و بغداد و قزوین که مردم احکام سلطانی را نپذیرفتند اولجایتو فرمان داد تا قضاة سه شهر مزبور را در قراباغ که بیلاق سلطان بود احضار نمایند و اول کسی را که آوردند همین قاضی مجدالدین بود از شیراز سلطان فرمان داد که او را در میدان مخصوص حیوانات درنده بیفکنند، و آن چنان بود که مقصرین مستوجب قتل را در میدان بسیار وسیعی که برای این نوع کارها تهیه نموده بودند آزاد و بی غل و بند رها میکردند و سپس شیرها و سگهای درنده را که برای دریدن مقصرین تربیت کرده بوده‌اند زنجیر از گردن آنها برداشته آنها رانیز در آن میدان رها میکردند و آن حیوانات بالطبع بمقصر حمله کرده و وی از ترس جان از مقابل آنها به‌طرف میگریخته و چون هیچ مفری نداشته بالاخره درندگان او را گرفته و اعضاء او را از هم دریده‌گوشت او را میخورده‌اند و سلطان و حضار از این منظر فجیع تفریح میکردند، باری چون قاضی مجدالدین را در آن میدان افکنده‌اند شیرها و سگهای درنده او را بوئیده و دمهای خود را حرکت داده ولی بهیچوجه متعرض او نشده‌اند، سلطان ازین معنی بغایت متعجب شده و پای برهنه بجانب او دویده و بر قدمهای او افتاده و پایهای او را بوسیده و هرچه جامه بر تن داشته کنده و بوی خلعت داده و او را نزد زنهای خود برده و ایشان را فرموده تا همه او را تعظیم و تکریم نمایند و از او تبرک جویند و سپس او را با عطایای وافره و انعامات متکاثره و اعزاز و اکرام تمام بصوب شیراز مراجعت داده و صد پاره ده از قرای ناحیه چمکان فارس باو بخشیده است، انتهی کلام ابن بطوطه، - راقم سطور گوید با فحص بلیغ در جمیع کتب تواریخ متداوله مانند تاریخ وصاف و تاریخ گزیده که مؤلفین آن هر دو کتاب معاصر سلطان مزبور بوده‌اند و ذیل جامع‌التواریخ از حافظ‌ابرو و مجمل فصیح خوافی و تذکره دولتشاه و روضة‌الصفا و حبیب‌السیر مطلقاً و اصلاً ذکری و اثری ازین افسانه مجعول واهی کذب صریح نیافتم و من اصلاً و ابدأ شك ندارم که مریدهای این قاضی ثروت‌مند با نفوذ شیراز این افسانه را از روی عین همین گونه افسانه که در حق قدام عیسویان و قیاصره روم در قرون اول مسیحیت مابین نصاری از قدیم‌الایام تاکنون معروف است و نیز از روی حکایت زینب‌کذابه و امام علی‌بن موسی‌الرضا علیه‌السلام که در روایات شیعه مشهور است ساخته‌اند و يك تقلید بی‌رنک و بوئی که از هزارها فرسنگ آثار وضع و جعل صریح و قیح بر وجنات آن لایح است از روی دو حکایت مذکور برداشته‌اند، و هم‌اکنون در عصر ما کمتر کسی است که سینمای

و بیان صحائف او در آفاق مثبت است^{۲۲۹} و مقطعات او از چند هزار گذشته است و در این معنی چند کلمه فرموده است که: چگونه صبر کنم و حال آنکه زمانه مرا از مراد دور میکند و عیش من تلف میکند و مقصود و معتصم من توئی اگر چه دوری پس مرا ناامید مکن که آب چشم من ظاهر میشود و دلالت بر سر دل من میکند ای خوشا زمانی که دوستان در صحبت من گرد برآمده باشند و تمنا و مقصود خود یافته باشم و در وادئی که زمانه در وی صرف شود بدگوئی و بدبختی و بدخوئی نماند^{۲۳۰} و در سال هفتصد و چیزی از هجرت وفات کرد^{۲۳۱} و مدفن او در نزد پدر است رحمت الله علیه.

مولانا سراج الدین^{۲۳۲}

قاضی صادق محقق بود^{۲۳۳} که هیبتی بزرگ و صلابتی سخت

مبتنی بر قصه «کو وادیس» را که جمیع جزئیات عین همین واقعه افکندن عیسویان را در عهد نرون قیصر روم در پیش سباع ضاریه و بوئیدن آنها ایشانرا و تعرض نرساندن بایشان الخ که در کمال دقت با حیل و تدابیر معروفه عکاسی جزئیات آنرا در روی صحنه بمردم نشان میدهند برای العین ندیده باشد، و حکایت زینب کدابه و امام علی بن موسی الرضا علیه السلام نیز در کشف الغمّه علی بن عیسی اربلی و از روی آن در جلد دوازدهم بحار الانوار مرحوم مجلسی که هر دو کتاب مزبور بطبع رسیده و در دسترس عموم ناس است مذکور است، (حاشیه علامه قزوینی).

۲۲۹- واثبت بیانها فی الصحائف والاوراق (شدالازار).

۲۳۰- مد: بدجوئی- در ترجمه زلت و تشامحی رفته است که برای استحضار و آگاهی عین اشعار از شدالازار نقل میشود:

فما حدا غیر من یموی ومن عرفا	علی المحیة قلب الصب قد وقفنا
عن المراد وصفو العیش قد تلفنا	کیف اصطباری و صرف الدهر صرفنی
ان طال هجرانها عنی فوا اسفا	سلمی منای و مقصودی و معتصمی
دمع یدل علی مکنونه و کفا	کم اکتّم القلب عن صعبی و یظہره
دی الدی فیه صرف الدهر قد عطفنا	یا حبذا معبد الاحباب الو-
ازال عنی ما قد شفنی و شفا	آنالنی ما تمنی القلب من ارب

۲۳۱- توفی فی رجب سنه ست و خمسين و سبعمائہ (شدالازار).

۲۳۲- جها: مولانا سراج الدین مکرم. مولانا سراج الدین مکرم بن یحیی (شدالازار).

۲۳۳- جها: قاضی عالم فاضل محقق بود.

داشت چنانکه حاکمان منقاد حکم او می بودند و چند مدت درس میفرمود در مدرسه عمیدیه^{۲۳۴} و در آنجا حکم میکرد و او را انعام بسیار بود که بر طلبه علم و مستحقان بخشش میفرمود و صیت و شهرت او در میان قضاة بلاد و علماء آفاق مشهور بود متوفی شد در سال هفتصد و سی و دوم از هجرت و او را دفن کردند در نزد پدر خود در آن حظیره رحمت الله علیه.

مولانا روح الدین^{۲۳۵}

قاضی عادل و عاقل^{۲۳۶} بود که جمع میفرمود میان شرع و سیاست و طاعت و ریاست و صاحب همت عالی و رحمت متوالیه بود و عزای سامی و نعمتی دائم داشت و مؤلف کتاب مشرف گشته بود باحسان و تفقد و تعهد او چند نوبت و تحیت و تردد در میانه بود و او را کرم و مروت و وظیفه و طریقه می بود که مالها نفقه میکرد به نزدیکان و دوران حاضر و غایب و او را معرفتی تمام و دانشی بزرگ بود در حکمت، و در اجرای قنوات و تأسیس

۲۳۴- مدرسه عمیدیه شیراز منسوب است ببانی آن عمیدالدین ابونصر اسعد افزری وزیر معروف اتابک سعدبن زنگی است و در شرح احوال قاضی جمال الدین مصری نیز مؤلف اشاره بهمین مدرسه او نموده و گفته: «فصنع قمیصاً [من القرطاس] و مشی الی مدرسة المولی الصاحب عمیدالدین ابی نصر و کان مولانا مهما فرغ عن درسه جلس علی دكة فی الدهلیز لرفع حاجات الناس الخ»، و در شیرازنامه خطی مورخه سنه ۸۳۳ ص ۳۳-۳۴ نیز در فصل تاریخ سلطنت اتابک سعدبن زنگی مذکور تصریح کرده که عمیدالدین مزبور مدرسه در شیراز در محله درب اصطخر [= دروازه اصفهان امروزی] بنا کرده بوده و عین عبارت او اینست، بعد از ذکر قصیده عمیدیه عمیدالدین مزبور گوید: «و همچنین از جمله میراث مرضیه او مدرسه ایست که بمدرسه عمید اشتبهار دارد و در محلت درب اصطخر بنا کرده و از جمله مدارس معتبره است در شیراز» انتهای، و این عبارت بتمامها از نسخه چاپی شیرازنامه افتاده است.

۲۳۵- مولانا روح الدین اسحق بن یحیی (شداالزار) - جها: مولانا روح- الدین اسحق بن یحیی الملقب بابی سلم فالی.

۲۳۶- شرفتی مراراً بحسن تفقده و بمن تعهده و ساعدنی الجدا السعید عند ترده و توده و کان قاضیاً عاقلاً و الیاً عادلاً... (شداالزار).

عمارات و تشييد مساجد و مدارس و رباط دانشی تمام داشت ۲۳۷ متوفی شد در سال هفتصد و پنجاه و ششم از هجرت و او را دفن کردند در نزد پدر خود.

مولانا محب الدين ۲۳۸

قاضی متدین بود و شفقت بر خلق خدای تعالی داشت و هیچ قاضی ندیدم به نیکوئی خوی او و وفور شفقت وی بر خلق و جزالت جود، و سخاوت وی و کمال عفت و طهارت وی مشهور است و طعام بدرویشان میداد در حالتی که خود احتیاج بآن داشت و قضا در شیراز به نیابت کرد و بر او راد حسنه و طاعات جزيله مواظبت می نمود و وظایف عبادات و مبرات از خیرات بجا می آورد ۲۳۹. مؤلف کتاب در صحبت او میبود و از او برکات تمام و اجر کبیر می یافت و متوفی شد در سال هفتصد از هجرت و او را دفن کردند در صفه که مقابل حظیره پدر و برادر اوست رحمة الله علیه.

مولانا علاء الدين ۲۴۰

قاضی فقیه عالم فاضل عاقل بود و از علوم حظی وافر یافته و از مال و جاه نصیبی کامل داشت و بدرستی که تمسك بذیل مولانا قوام الدین ابوالبقا مینمود و نقادی در ذهن و طبعش بود و احکام شرع بر نیتی تمام و حکمتی بر دوام بجای می آورد تا مرتبتی یافت که خویشان زمانش بآن نرسیدند و جوانان و پیران

۲۳۷- وله معرفة تامه وحذق عظیم فی الحکمة المنزلیه من اجراء القنوات وتاسیس العمارات و تشييد المساجد و المدارس والقناطر و الرباطات وان آثاره تدل علیه (شدالازار).

۲۳۸- مولانا محب الدین محمد بن مکرم بن یحیی (شدالازار) - جها: مولانا محب الدین ابی الحمد محمد الفالی قاضی قضات ابن سلطان القضاة مولانا سراج الدین مکرم بن الشریفه.

۲۳۹- واطباً علی او راد حسنه جزيله من وظائف حاجات ربه (شدالازار).

۲۴۰- مولانا علاء الدین محمد بن اسحق (شدالازار) - جها: مولانا علی الدین محمد فالی!

قبیله آنها نیافتند با آنکه او را موانع استحضار^{۲۴۱} و تحقیق بسیار بود و اشتغال بشرعیات مناصب و دینیات مراتب و تعزیرات مینمود. و چندین سخن در شکرگزاری فرموده است باین معنی^{۲۴۲} زبان بندگان به بزرگی حق تعالی ناطق است و تمام آن بدرستی او استوار است و هیچ بخشش نیست الا بخشش تو و مدار آنست و هیچ نوری نیست الا که از جبین تو شارق است^{۲۴۳} متوفی شد در هفتصد و چیزی و او را نزد پدر دفن کردند.

مولانا صفی‌الدین ابوالخیر^{۲۴۴}

استاد علما و قدوه فضلا بود و معدن زهد و کرامت و منبع

۲۴۱- مد. جها: مرافع و استحضار - با مراجعه بمتن شدالازار تصحیح متن انجام یافت.

۲۴۲- عبارات ابتر و نارسا و نامفهوم ترجمه شده است برای مزید اطلاع عین عبارات شدالازار نقل میشود:

وكان ذا طبع وقاد ودهن نقاد فجده في طلب المرام وطال وكده وكده في تحقيق المسائل والاحكام حتى بلغ رتبة يقصر عنها فضلاء الزمان ولم تبلغها الامثال والاقران من شيوخ العشيرة والشبان مع ما يكثر له من موانع الاستحضار والتحقيق من الاشتغال بشرعیات المناصب و دینیات المراتب، و مما سمعت به قریحته.

۲۴۳- لسان المعالی باعتلائك ناطق و ما المجد الا باعتنائك واثق و ما الجود الا ما عليك مداره و ما النور الا من جبینك شارق (شدالازار)

۲۴۴- مولانا صفی‌الدین ابوالخیر مسعود بن محمد بن ابی‌الخیر (شدالازار). در عنوان این ترجمه در هر سه نسخه شدالازار بظن بسیار قوی بلکه تقریباً بنحو قطع و یقین دو اشتباه بزرگ روی داده است یا از نسخ یا بظن غالب از خود مؤلف: اشتباه اول عبارت است از اینکه نام پدر مسعود در هر سه نسخه «محمد» نوشته شده و حال آنکه در جمیع مأخذی که اسمی از صاحب ترجمه برده‌اند مانند شیرازنامه هم چاپی ص ۱۴۵ و هم خطی مورخه ۸۳۳ ص ۸۵ الف، و مجمل فصیح خوانی در حوادث سنوات ۷۱۲ و ۷۵۱، و کشف الظنون در عنوان کشف، ج ۲ ص ۳۱۴، و از همه بالاتر در دیباجة شرح قصیده اشکونانی عمیدالدین اسعد افزری تألیف قطب‌الدین محمد فالی سیرافی پسر همین صاحب ترجمه حاضر که ترجمه احوال او بلافاصله بعد مذکور خواهد شد در جمیع این مأخذ بدون استثنا نام پدر مسعود را محمود نوشته‌اند نه محمد، و شکی نیست که بمقتضای اهل‌البیت ادری بمافی‌البیت پسر صاحب ترجمه که نواده محمود میشود از نام جد خود بهتر اطلاع داشته تا مؤلف شدالازار بخصوص که عموم مأخذ

صفا و تواضع و سخاوت بود و هشتاد سال تحقیق درس و فتوی و پیروی تقوی کرد و اعمال جلیله و الطاف جزیه داشت ۲۴۵ و مشارالیه بود در عربیت و دیگر علمهای دینی و از مصنفات عالییه او تهذیب کشاف است که نوشته است از اخلاص و حسبه الله و اماطه اذی* از طریق اهل سنت و از آنها که در خاطر شریف او آمده این معنی است:

بدرستی و راستی که شبهای دراز در خوشی ما را مغرور کرد و فکر نکردیم که زمانه می‌گذرد. پس مغرور مشو بزمانه که نعیم آن باندوه آن نمی‌ارزد و نومید مشو از عنایت و رحمت پروردگار خود. هرگاه که اندوهی بتو رسد بدانکه خدای تعالی قادر است که آن اندوه را با شادی مبدل کند ۲۴۶.

متوفی شد در سال ششصد و هفتم ۲۴۷ و او را دفن کردند در

دیگر نیز چنانکه در فوق ذکر شد همه عیناً و کاملاً باقول او مطابق‌اند، پس اصلاً و ابداً جای هیچ شکی باقی نمی‌ماند که نام پدر صاحب ترجمه محمود بوده است نه محمد، اشتباه دوم شدالازار در دو نسخه دیگر آنست که کنیه جد صاحب ترجمه را یعنی پدر محمود مذکور را ابوالخیر نوشته است و حال آنکه در جمیع مدارك مذکوره در فوق بلااستثنا بعلاوه تاریخ و صاف ص ۱۵۶ همه کنیه او را ابوالفتح ضبط کرده‌اند نه ابوالخیر، پس نتیجه مقدمات مذکوره این شد که نام و نسب صاحب ترجمه بطبق جمیع مأخذی که اسامی آنها در فوق مذکور شد از قرار ذیل است: صفی‌الدین ابوالخیر مسعودبن محمودبن ابی‌الفتح الفالی السیرافی، و مخفی نماند که در و صاف ص ۱۵۶ نام پدر صاحب ترجمه را حذف کرده و او را نسبت بجده داده هکذا: «صفی‌الدین ابوالخیر مسعودبن ابی‌الفتح السیرافی» از قبیل ابوعلی بن سینا وابن‌مالك وابن‌هشام و غیره، (حاشیه علامه قزوینی با اختصار).

۲۴۵- جها: و اعمال جلیله و اشعار جزیه داشت - مد. اعمال جلیله و اشغال جزیه داشت - و ملایسة الاعمال والاشغال جلیله و افاضة النوال والالطاف الجزیه. (شدالازار) * - و اماطه للاذی (شدالازار).

۲۴۶- لقد غرنا خفض الليالي وطيبها ولم تفكر ان ذا الدهر دائر
فوشنا قليلا ثم فرق بيننا «صروف الليالي والجدود العوائر»
فلا تغتر بالدهر ان نعیمها الي بوسها اما تفكرت سائر
ولا تياسن من روح ربك صاحبی اذا نأبك الاحزان فالله قادر
(شدالازار)

۲۴۷- جها: ششصد و شصت - توفی فی سنه ثمان و سبعین و ستمائه (شدالازار).

در ترجمه فارسی کتاب بقلم پسر مؤلف ص ۱۴۷: «متوفی شد در سال

حظیره خود رحمت الله علیه.

مولانا قطب الدین محمد^{۲۴۸}

پسر عالم اوست که مشارالیه و مدار علم بر وی بود و در کشف حقایق و معرفت تنزیل و بیان اسرار تأویل از علما برگذشت و سودمند شد بمراتب بلند و حفظ وافر، و نصیب متکثر بیافت از فروع مذهب و اصول و قواعد و تمهید ابواب و فصول بدانست و جمع میکرد در اقسام علم و فضل و کمالات بسیار داشت و تمام عمر خود را در نشر علوم و ادب صرف کرد و در اعلاء سنت راسخ

ششصد و شصت»، - ظاهراً دونسخه ب ق و ترجمه فارسی کتاب هر سه غلط فاحش است از نساخ یا از خود مؤلف و تقریباً بنحو قطع و یقین صواب همان نسخه م است چه اولاً خود مؤلف سابقاً در ص ۶۱ در ترجمه روح الدین عبدالرقيب بن عبدالله بن الجنید در ضمن حکایتی تصریح کرده است که وفات روح الدین عبد الرقيب مذکور و صفی الدین ابوالخیر فالی (صاحب ترجمه حاضر) و شیخ نجیب الدین علی بن بزغش هر سه در ماه شعبان سنه «ثمان و سبعین و ستمائة» روی داده بوده است، و ثانیاً در شیرازنامه هم نسخه چاپی ص ۱۴۶ و هم نسخه خطی مورخه ۸۳۳ ص ۸۵ ب نیز صریحاً واضحاً وفات صاحب ترجمه را در سنه «ثمان و سبعین و ستمائة» ضبط کرده است یعنی بعینه بطبق م در مورد مانحن فیه و بطبق هر سه نسخه شدالازار در ص ۶۱ گذشته، (حاشیه علامه قزوینی).

۲۴۸- جها: مولانا قطب الدین محمد فالی که ملقب باستاد البشر بود - مولانا قطب الدین محمد بن ابی الخیر (شدالازار).

این شخص بتصریح مؤلف پسر صاحب ترجمه بلافاصله قبل است، - و مخفی نماند که در و صاف ص ۱۵۷ نام صاحب ترجمه «قطب الدین محمود» چاپ شده است بجای «قطب الدین محمد» و آن غلط فاحش است چه در جمیع مآخذ دیگری که ذکری از صاحب ترجمه کرده اند مانند همین کتاب حاضر در هر سه نسخه و شیرازنامه خطی مورخه ۸۳۳ ص ۸۵ و چاپی ص ۱۴۵ و تحفة المرفان فی ذکر سیدالاقطاب روزبهان نسخه خطی کتابخانه ملک در طهران ورق ۱۱۹، و از همه بالاتر در مقدمه شرح قصیده اشکنوانیه تألیف خود همین صاحب ترجمه حاضر نسخه بسیار قدیمی کتابخانه مشهد و نیز نسخه کتابخانه مجلس در طهران، و مجمل فصیح خوانی در حوادث سنه ۷۱۲، و کشف الظنون در عنوان «کشاف» و عنوان «لباب فی النحو» در جمیع مآخذ مذکوره بدون استثنا نام صاحب ترجمه حاضر قطب الدین محمد مسطور است نه قطب الدین محمود، پس جای هیچ شک و شبهه باقی نمی ماند که نسخه مطبوعه و صاف در مورد مانحن فیه غلط فاحش است و باید «محمود» را در عبارت او به «محمد» تصحیح کرد، - (حاشیه علامه قزوینی).

بود و در سن بیست سالگی شروع فرمود بدرس گفتن کتابها و افاده میفرمود تا بشصت رسید بعد از آن تصنیف کتب میکرد و تألیف معتبر داشت در دین، چنانچه بلیغان عاقل در آن عاجز میشدند و افاضل علما از وی آداب میاموختند و از مصنفات او یکی کتاب تقریب است در تفسیر^{۲۴۹} و توضیح حاوی در فقه^{۲۵۰} و شرح توضیح^{۲۵۱} است و شرح لباب^{۲۵۲} و شرح قصیده عمیدیه^{۲۵۳} و کتاب اغرابست در اعراب^{۲۵۴} و میفرمود اول چیزی که من از دنیا چشیدم حاصل درس و فتوی بود^{۲۵۵} و قصه آن بود که پدر من از جهت مایحتاج در روز ولادت من بیرون آمد^{۲۵۶} و در دست او چیزی نبود پس متحیر شد در حال خود و نمی دانست که چه از کس

۲۴۹- التقريب في التفسير (شدالازار).

۲۵۰- توضيح الحاوی في الفقه (شدالازار).

۲۵۱- شرح التوضيح (شدالازار).

۲۵۲- شرح اللباب (شدالازار).

۲۵۳- قصیده عمیدیه همان قصیده اشکنوانیه عمیدالدین اسعد ابزری است و تسمیه آن بقصیده عمیدیه بهمان مناسبت لقب صاحب آن عمیدالدین است ولی بعدها این قصیده بقصیده اشکنوانیه مشهور شده است بمناسبت اینکه عمیدالدین اسعد مزبور این قصیده را در قلعه اشکنوان از قلاع فارس که وی در آنجا بحکم اتابك ابوبکر بن سعد بن زنگی محبوس بود و در همانجا نیز در احدی الجمادیین سنه ۶۲۴ او را بقتل آوردند ساخته است، - قصیده مزبور در آخر معلقات سبع چاپ طهران (یا تبریز؟) در سنه ۱۲۷۲ قمری در صد و نه بیت بطبع رسیده است و نیز در اروپا در سنه ۱۸۹۳ میلادی در مجله سامی (= رووسمیتیک) باهتمام مرحوم کلمنت هوارت مستشرق فرانسوی در صد و یازده بیت منتشر شده است، - و از این شرح قطب الدین محمد فالی بر قصیده مزبوره يك نسخه کامل بسیار قدیمی که در ماه صفر سنه ۷۳۴ یعنی فقط سیزده سال بعد از وفات شارح کتابت شده در کتابخانه مشهد موجود است، و يك نسخه دیگر نیز که قریب يك ثلث از آخر آن افتاده است در کتابخانه مجلس شوری در طهران محفوظ است (رجوع شود بفهرست کتابخانه مشهد ج ۳ ص ۱۸۱، و فهرست کتب خطی کتابخانه مجلس تألیف اعتصامی ص ۲۳۸) - حاشیه علامه قزوینی.

۲۵۴- الاغراب في الاعراب (شدالازار).

۲۵۵- وكان يقول غذيت بلبان العلم وحنكت بثمره الفضل و اول طعام نقته في الدنيا كان من حاصل الدرس والفتوى (شدالازار).

۲۵۶- مترجم در ترجمه عظیم اشتباهی کرده است و ما ناچار استدراکاً عبارت را تصحیح کردیم برای مزید اطلاع عبارات دونسخه مد و جها و متن شدالازار نقل میگردد.

جها. مد: از جهة مایحتاج از ولایت بیرون آمد... وذاك ان الى خرج يوم ولادتي لترتيب مایحتاج الیه (شدالازار).

ستاند ۲۵۷ که ناگاه از دور خیمه بدید پس متوجه آن خیمه شد چون نزدیک رسید قافله ۲۵۸ بازرگانان دید که باز میگشتند از جزائر دریا و آنجا فرود آمده بودند پس قصد صحبت ایشان کرد. در این حالت تاجری باستقبال من آمد و گفت السلام علیکم ای مولانا مرا واقعه عجیبه هست آنچه به بینی در او بگو از علم خود گفتم چیست بگو تا به بینم. گفت بدانکه مرا شریکی هست و میان من و او جاریه در شرکت است که با هم خریده ایم از مالی که در میان ما بود و حال آنکه من بدوستی او مبتلا شده ام و شریک من راضی نیست که او تمام از من باشد و نصف خود بمن نمی فروشد و من نمیتوانم که ترك وی کنم پس در جواب آن تاجر پدر من فرمود که این امر سهل است اگر او تو را دوست میدارد. تاجر گفت او مرا بسیار دوست میدارد. من گفتم سخن او بشنوم. بعد از آن مرا باندرون خیمه برد و من از کنیزك پرسیدم که تو او را دوست میداری. کنیزك گفت او از چشم و گوش من نزدیک تر است و دوست تر. گفتم عهد میکنی که هیچکس بر وی اختیار نکنی گفت بلی. پس عهد و میثاق از آن کنیزك بستد بعد از آن گفت با تاجر که او را آزاد کن که آنچه میخواهی ترا میسر شود بدرستی که آزادی او سرایت میکند در تمام او پس او را بخواه. چون این مسئله بدانست او را آزاد کرد بعد از آن او را نکاح بست و شریک او بیامد و گفت فلان چیز از فلان جا سته و تشنیع بنیاد کرد و آواز بر میداشت و هیچ فایده نمیکرد ۲۵۹ بعد از آن تاجر اولی بیامد و کیسه پر از شکر و کاغذی پر از آقچه بیاورد و شفاعت کرد که از بهر من دعائی بکن پس مولانا فرمود که چون من از مادر جدا گشتم مرا از آن چشانیدند و امور من از آن مال مرتب داشتند و تعلیقات و فوائد او بیش از آنست که در تحریر گنجد یا در تقریر آید و بیستی چند در این معنی فرموده است: هر که يك هفته روی دوست نبیند بدانکه در مهر و محبت او دروغ و آسانی

۲۵۷- فتحیر فی امره ولا یدری این یاخذ و بای سبب من الاسباب يتوصل

(شدالازار).

۲۵۸- مد. جها: غلبه (با مراجعه بشدالازار تصحیح لازم بعمل آمد).

۲۵۹- ان جاء شریکه فقال این فلانہ فقال کان من امرنا کذا و کذا فصرخ

بالتشنيع و صرح بالتسبيح فلم ينفعه ذلك (شدالازار).

حاصل است ۲۶۰ و وفات او در سال ششصد و چیزی بود و او را نزد پدر خود دفن کردند ۲۶۱.

مولانا کمال‌الدین ابوالخیر ۲۶۲

صاحب علم فایض و بحر معرفت بود و در میان کاملان خبری، و بحری معالم در جمال و رتبت و کمال غزیر بود و شرف و مزیت

۲۶۰- جها: هرکه در هفته روی دوست ببیند مهر و محبت و درع و آسانی حاصل است.

۲۶۱- ثم ان التاجر الاول جاءني بسفط كبير فيه سكر كثير و قرطاس فيه مائة دينار فاعتذر الي و دعالي، قال مولانا فلما ولدت اطعموني من ذاك السكر و رتبوا اموري من ذاك المال و تعليقاته و فوائد اكثر من ان يحيط بها التقرير او يحصرها الكتابة والتحرير، ومن مظلوماته الفائقة المتينة.

يا قوم اني ضعيف عن زيارتكم بعق ما بيننا من خلة زوروا من كان يترك اسبوعاً احبته بلا التقاء فدعوى حبه زور

توفی فی سنة... و سبعمائة* و دفن عند والده رحمة الله عليهم. - (شدالازار).
۲۶۲- جها: مولا کمال‌الدین ابوالخیر قالی - مولانا کمال‌الدین ابوالخیر بن ابی نصر بن ابی غسان (شدالازار) مولانا کمال‌الدین ابوالخیر بن ابی نصر بن احمد ابن غسان، - شرح احوال این شخص را در هیچ مأخذی دیگر نیافتم ولی در وصاف ص ۲۰۸، ۳۶۰، ۳۶۱ مکرر از شخصی موسوم بفخرالدین احمد بن ابی غسان از علماء بزرگ فارس که بتصریح خود او یعنی وصاف در سال ششصد و نود و هشت وفات یافته بوده صحبت میکند که قاعدة بایستی جد صاحب ترجمه حاضر باشد بطبق نسخه م که نام و نسب او را «ابوالخیر بن ابی نصر بن احمد بن [ابی] غسان» ذکر کرده، حاشیه علامه قزوینی.

*- جای آحاد و عشرات در هر سه نسخه سفید است و رقم مئات در م «سبعمائة» است و در ق ب «ستمائة»، و این دو نسخه اخیر قطعاً غلط فاحش است چه در شیرازنامه خطی مورخه ۸۳۳ ص ۸۵ و چاپی ص ۱۴۵ وفات او را صریحاً واضحاً در سنه احدى و عشرين و سبعمائة ضبط کرده است و چون صاحب شیرازنامه بتصریح خود از تلامذه صاحب ترجمه بوده و قسمتی از توضیح کشف تألیف او را برخود او سماع نموده بوده و مفتاح‌العلوم [سکاکی] را نیز نزد او خوانده بوده پس قول او در تعیین سال وفات استاد خود البته حجت است، در کشف‌الظنون در عنوان «لباب فی النحو» از تألیفات صاحب ترجمه گوید «اتمه فی ربیع الاول سنة اثنی عشرة و سبعمائة» و این نیز خود قرینه صریحه‌ایست که وی تا بعد از هفتصد در حیات بوده است، و در مجمل فصیح خوفی وفات او را در جزو حوادث سنه ۷۱۲ ذکر کرده است و ظاهراً تقدیم و تأخیری اشتباهاً در دو رقم اخیر ۷۲۱ برای او دست داده بوده، حاشیه علامه قزوینی.

بر همه خویشان داشت^{۲۶۳} و رسوم اکابر زنده میکرد و در تألیف کتب و آثار سعی می نمود و کتاب زلال^{۲۶۴} تصنیف کرده است که گوئیا عذب زلال و رحیق سلسال است و مشتمل است بر نظم و نثری چون سحر حلال و اشعار آن صافی ترست از باران* و اسجاع آن وافی تر است از نسیم و ترکیب آن گواهی میدهد بر بلاغت و فصاحت و گوئیا زبان اهل فضل بر آن ناطق میشود و چراغ هدایت در ضمیر ایشان افروخته میگردد، فمانن کلمة الا و سورة الشرف متلوة فیها، و ما من فقرة الا و صورة الطرف مجلوة فی مبانیها، قد اصاب شواکل المراد و طبق مفصل السداد و اخذ بضبع الکلام کیف شاء و اراد، جعل الکتاب ذخيرة لارباب الادب. تا ایشان را سبب بلندی رتبت شود و از قصیده فریده او چند معنی در صورت تحریر این تقریر است که میفرماید^{۲۶۵}.

۲۶۳- مترجم کلمات را غلط خوانده و ناچار زلتی در ترجمه پدید آمده است برای مزید اطلاع عین عبارت شدالازار نقل میشود:
العبر البحر النحریر ذوالعلم الفائض الغزیر، جمع کمال الاعراق الی جمال الاخلاق، و شرف الارومة والعذم الی شرف المزية والعلم.

جها: در میان کاملان خبری معارف و بحری معالم در جمال و مرتبت و کمال عزیز بود - مد: و در میان کاملان جبری معارف و بحری معالم در جمال و رتبت و کمال عزیز بود - با حذف کلمه معارف و با توجه بعبارت شدالازار متن طوری تصحیح گردید که تا حدی مفهومی از آن مستفاد شود ولی در هر صورت وافی بمقصود مؤلف نیست. امید است خوانندگان محقق با مراجعه بمتن شدالازار مطلب را بطور شایسته درک نمایند بمنه و کرمه.

۲۶۴- کتاب الزلال من نظم ائمه القال (شدالازار).

*- جها. مد: ایر (متن با مراجعه بشدالازار تصحیح گردید).

۲۶۵- ترجمه بکلی ناقص و ابتر و پریشان است و هیچیک از دو نسخه مد و جها راهبر بمقصود نیست و مصحح ناچار شد برخلاف سیره تصحیح عبارات مترجم را برداشته و عبارات مؤلف را بجای آن قرار دهد بهر حال چنین بنظر میرسد که مترجم از جهت عدم آگاهی بمعنی عبارات جملاتی نامفهوم بر صفحه آورده و رفع تکلیف کرده است بهرحال از جهت اطلاع عین عبارات نخستین مد و جها و متن شدالازار نقل میگردد.

مد: و هیچ کلمه نیست که در عقب آن سور راه نیست و بشود کل مراد و طبع مفصل و مرضیع کلام آن مقصد گرفته است و این کتاب ذخیره کرده است از برای اهل ادب تا ایشان را سبب بلندی رتبت شود و از قصیده فریده او چند معنی در صورت تحریر این تقریر است که میفرماید.

جها: و اشعار آن صاف تر از نسیم و ترکیب آن گواهی میداد بر بلاغت و فصاحت گوئیا زبان اهل فضل برهان قاطع است و چراغ هدایت در ضمیر

بدرستی که در محاضرات و محاورات و عده‌ایست مر عمده طالبان را و زبده راغبان را که خداوند فطنت و عقل و دانش

ایشان افروخته می‌گردد هیچ کلمه نیست که برعقب آن سوره نیست و بشواکل مراد و طبع مفصل شدداد و منبع کلام آن مقصد گرفته است چنانچه خواسته است و این کتاب را ذخیره کرده است از برای اهل ادب تا ایشان را سبب بلندی رتبه شود و از قصیده فریده او چند معنی در صورت تحریر این تقریر است که میفرماید:

وصنف كتاب الزلال من نظم ائمة الفال و لعمرى انه العذب الزلال والرحيق
السلسال بل الصفيق الجريال قدهب عليها الشمال مشتملا على نظم كسلك اللال و نثر
كالسحر الحلال فاشعاره اصفى من ماء الغمام اذا شيب به الشهد واسجاعه اذكى
من نفعات النسيم فاح على الخزامى والند فلله دره فما اجمل ترتيبه، وما اكمل
تركيبه، تشهد البلاغة والفصاحة انه مالك اعنتهما، و يقر النظم والنثر انه اراقم
و شيهما و معلم ارديتهما، كان لسان الفضل نطق بلسانه، او هزة المجد املت
على بنانه، او سراج الهداية اشعل من ضميره او قطب الدراية دار مع تدبيره،
فما من كلمة الا و سورة الشرف متلوة فيها، وما من فقرة الا و صورة الطرف
مجلوة فى مبانيها، قد اصاب شواكل المراد و طبق مفصل السداد، و اخذ بضيع
الكلام كيف شاء و اراد، جعل الكتاب ذخيرة لارباب الادب، و ذريعة لهم الى
التسلى باعالى الرتب، وعمدة للطلاب فى محاضراتهم و معاوماتهم، و عدة لاولى
الالباب فى مراسلاتهم و مكاتباتهم، يصدق لمستطليه قال الاقبال، و يحقق
لمستنبطيه مواعد الامال، لمثل هذا فليدخر الاسلاف للاخلاق، والاولئل للاواخر
والسباق لسافة الرفاق، ومن قصيدته الفريدة التى سماها مفتاح الامال تفاؤلا
بالنجاح فى المال: (شداالزار).

برای وضوح مطلب ترجمه عبارات فوق بصورت تحت اللفظ آورده میشود.
کتاب زلال را از شعر ائمه فال بنظم آورده است و بجان خودم موکند که
مانند آب شیرین و زلال است و همچون رحيق سلسال و شراب سرخ رنگ که براو
باد شمال وزیده باشد و مشتمل است بر شعری که مانند رشته‌های مروارید
است و نثری که چون سحر حلال است و اشعارش صاف‌تر از باران زمانیکه غسل
بآن آمیخته باشد. سجمهای او درخشانتر و لطیف‌تر از دم نسیمی است که وزیده
باشد بر خزامی (سبزه و گل) و عطر که آفرین باد بر او و چه زیباست ترتیب این
کتاب و چه کامل است ترکیب آن، بلاغت و فصاحت شهادت میدهد که وی زمامدار
آنهاست و اقرار میکنند شعر و نثر که وی آرایشگر ایشان و تزیین کننده
جامه‌های ایشان است. گوئی زبان فضل از زبان او سخن گفته است یا شادمانی
مجد با قلم وی املا کرده است یا چراغ هدایت از ضمیر وی افروخته شده یا
قطب درایت با تدبیر وی بگردش درآمده است هیچ کلمه از آن نیست جز اینکه
سوره شرف از آن خوانده نشود و هیچ قسمتی نیست الا آنکه چهره‌های تازگی
در مبانی آن بجلوه‌گری درنیامده باشد. بجوانب مراد دست یافته و مفاصل
استواری را استحکام بخشیده و کلام را هرگونه که خواسته فرا خوانده است.

هرگز خجل نگردد و در شیب جامه پنهانست و در هر سینه دلی پنهانست و در بیرون جامه‌ها طبقهای دروغ و قولهای فروغ می‌باشد که دل‌های اهل زمانه را می‌لغزاند و غمها و حزن‌ها پیدا می‌گردند گوئیا آن نصیحت افتابست که می‌تابد یا کوکبی نصیحت پیدا میکند گوئیا آن نصیحت افتابست که می‌تابد یا کوکبی است که برمیاید^{۲۶۶}.

متوفی شد در سال هفتصد و هشتم^{۲۶۷} از هجرت و او را دفن کردند در حظیره خود.

کتاب را ذخیره ارباب ادب و وسیله بالا رفتن بعالیترین رتب کرده و تکیه‌گاه طلاب در سخنوریها قرار داده است.

ساز و برگ خردمندان در مراسلات است و خوانندگان را مؤید فال‌اقبال است و غورکنندگان را محقق مواعد آمال. اسلاف باید که برای اخلاف همانند این کتاب ذخیره بگذارند و نیز پیشروان برای متاخران. از قصیده یگانه اوست که آنرا (کلید آمال) نامیده است. تفال برآورده شدن آرزوهایمان.

۲۶۶- مترجم معنی ابیات را نفهمیده و بکلی غلط ترجمه کرده است ما از جهت حفظ امانت عبارات ابتر وی را در متن آوردیم ولی برای استحضار قارئین عین ابیات عربی را از شدالازار نقل کرده و ترجمه تحت‌اللفظ آنرا در ذیل می‌آوریم:

وَنُو فُطْنَةٍ لِّسْتِ تَخَالِجُ صَدْرَهُ	لدی اللبس اقوال الظنون الكواذب
اخو ازمات لا یقلقل جاشه	صروف الیالی والهموم العواذب
له عزمات قاطعات كانها	صدور رماح اشعرت او قواضب
و انوار رای فی الخطوب كانها	شموس انارت او نجوم لواقب

ثم قال:

مدحتك بالقول النقی اذا غدا	زلالا وما فيه قذی و شوائب
و حسبی فخری اننی قد جلوته	عروسا و انت الیوم مولای خاطب
فوفر علی مقدار کفیک مهرها	فجاءتك بکرا وهی حسناء کاعب

ممدوح من هوشیاری است که در موارد شک گفتارهای دروغ بر دل او راه نیابد او مرد سختیاست و گردش‌روزگار و اندهان‌گاه و بیگاه حزنش را بر نمی‌انگیزد او را اراده‌هایی قاطع است چون نیزه‌های برافراخته یا شمشیرهای (آخته). و درخشندگیهای رائی که در سختیها چون خورشیدی نورانی و ستارگان ثاقب و نافذند. ترا با گفتاری پاک ستودم که زلالش را خاشاکی و شائبه نخواهد بود.

افتخارم همین بس که آنرا چون عروسی جلوه دادم و امروز سرور من خواستگار اوست پس باندازه داد و دهش خود مهرش را افزونی ده که دوشیزه زیبا و نارپستان بنزدت آمده است.

۲۶۷- توفی فی محرم سنه ثمان و اربعین و سبعمائنه (شدالازار).

مولانا عمادالدین بن عبدالکریم بن عبدالصمد فالی^{۲۶۸}

علامه دهر و فرید عصر و قدوه اصحاب فضل بود که سرآمد متأخران زمان خویش گشت و بعلوم عربیت و فقه و زهد و ورع بالغ شد^{۲۶۹} و در سن جوانی تحصیل علم فرمود و بر بعضی از علماء عشیره و قبیله خود پیشی گرفت^{۲۷۰} و بعد از آن بر مولانا قوام الدین ابی البقاء تحصیل فرمود و ادبیات در نزد او متقن کرد و اصول و فروع آن محکم ساخت. پس مسافرت میکرد در بعضی اطراف تا حج کرد و خانه خدای تعالی زیارت کرد و بشام رفت و احادیث و روایات استماع کرد و چون ریاست اهل علم بوی منتهی شد و تدریس مدارس معموره و امور عالییه به او مفوض گشت جد بسیار فرمود و جهد در اعلاء سنت رسول صلی الله علیه و آله و سلم فرمود و دین متین او منتشر ساخت^{۲۷۱} و استماع احادیث عالییه میکرد و نسخه های مصحح میساخت و امهات کتب که در فنون بود مقابله میکرد و تصحیح کتابها حسب الله میفرمود و استنساخ مطولات و مختصرات بسیار میکرد و وقف بر مسلمانان

۲۶۸- جها: مولانا عمادالدین عبدالکریم بن عبداللطیف فالی - مولانا عماد الدین عبدالکریم بن عبداللطیف بن مذکور بن حامد بن اسحق الفالی (شدالازار).
۲۶۹- مد: وقدوه اصحاب فضل واسوه وزهد و ورع بالغ شد - جها: وقدوه اصحاب فضل واسوه ارباب فرع واصل بود که سرآمد متأخران زمان خویش گشت و بعلوم عربیت و فقه و زهد و ورع بالغ شد.
العلامة الجلیل القدوة، الفهامة النبیل الاسوة، فاق متأخری زمانه بالعلوم العربیة والفقه وغیرهماذا ادب ملکی و خلق مرضی و زهد کامل و ورع بالغ (شدالازار).

۲۷۰- مد: و در سن جوانی تحصیل علوم بر بعضی از علماء عشیره و قبیله خود کرده بود و ارباب فرع واصل بود که سرآمد متأخران زمان خویش گشت و بعلوم عربیه و فقه و ادب بود - قد حصل فی غرة شبابه علی بعض علماء عشیره و اصحابه (شدالازار).

۲۷۱- فانتقن الادبیات کلها عنده و جمع الاصول والفروع واحکمها ثم سافر الی بعض الاطراف و حج بیت الله الحرام و دخل بعض بلاد الشام و سمع الحدیث و روی ولما انتهت الیه ریاسة اهل العلم وفوض الیه تدریس المدارس المعتبرة والامور لعظام حسر عن ساعد الجهد و شمر عن ساق الجهد فی اعلاء سنة رسول الله صلی الله علیه وسلم و نشر دینه المتین (شدالازار).

مد: امور عالییه به او مفوض گشت. جد و جهد بسیار فرمود در اعلائی سنت رسول صلی الله علیه و آله و سلم و دین متین او منتشر ساخت.

میفرمود و کتب بسیار تصنیف کرد که از آنها یکی کتاب حواشی صحیحین است و بعضی کتب سبعة و حواشی کشف و رساله دعوات و ترغیب^{۲۷۲} و رساله تسلیه^{۲۷۳} و رساله جمعه^{۲۷۴} و تلخیص الاذکار و تلخیص سلاح المؤمنین و کتاب الاعراب^{۲۷۵} و غیر آن تصانیف دارد و همه ساعات و اوقات او مصروف بود بتهیه اسباب سفر آخرت و التفات نمیکرد بجاه و مال چنانچه قضا چند نوبت بر وی عرض کردند و قبول نکرد و مؤلف کتاب میگوید در سفرها مصاحب و مرافق یکدیگر بودیم با آنکه قواعد محبت و الفت مستمر بود و اسباب اعتقاد و اخلاص در صحبت مولانا سعید و مجالس وی هیچ تکلف نداشت^{۲۷۶} در سروعلانیه نیز نزدیکی با هم میکردیم و قول و فعل او با هم باز میخواندیم و به ریا میل نمیکرد و از جاده مستقیم بجانب بدعت و هوس نمیرفت و در شبها بر نفس خود میگریست و این معانی بزبان میگفت که:

بنده عاجز و مستکین و دست تنگست و حقیر و ضعیف و قاصر است در هر چه میکند و غریق شرمست و از گناه خود خجل است پس شکر شمه از نعمت تو نمیتواند کرد اگر قدری و منزلتی او راست معذرتها داشته در حالت شرف بزرگی و درجات بلندپایه بیابد از خادمی خادمان انصار حضرت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم و برکات ایشان و ای پروردگار ختم کارشان بصلاح آر و جمال ایمانشان کرامت کن و توبتی صالح ارزانی فرمای تا

۲۷۲- رساله الدعوة والترغیب الی اجل ما یرغب الیه الادیب (شدالازار).

۲۷۳- مد: رساله نسیبه - رساله التسلیه (شدالازار).

۲۷۴- مد: جها: رساله نسیبه جمعه.

۲۷۵- مقدمه فی الاعراب (شدالازار).

۲۷۶- جها: مولانا سعید و مجالس وی حاصل کرده بودیم در سروعلانیه نیز نزدیکی با هم میکردیم و قول و فعل او با هم باز میخواندیم و هیچ تکلیف نداشت بکلی عبارت نامفهوم است برای درک مطلب عیناً متن شدالازار آورده میشود.
واستحکمت مرائر الالفة و تاخذت اسباب الاعتقاد والاخلاص فی صحبة مولانا السعید و مجلسه الغاص فکان رحمة الله علیه سره و علانیته مقاربین و فعله و قوله مقارنین لایمیل الی تکلف و ریاء (شدالازار).

ذخیره کنند از برای زاد آخرت^{۲۷۷} و دعای بنده مستجاب کن آمین.
و مدفن او در حظیره مصلی است رحمت الله علیه^{۲۷۸}.

مولانا امام الدین^{۲۷۹}

برادر وی بود از علماء دهر و فضلاء عصر، و حج اسلام گذارد و مسافرت کرد تا بشام رفت و اسانید عالیہ حاصل کرد و او را مسموعات شریفه حاصل شد. بعد از آن در مدارس رفیعہ درس فرمود و کشف مسائل معضله نمود و اعیان فضلاء و عوام ملت غرا بر وی گرد شدند و در زهد و معرفت فائق بود و در نصیحت و موعظت بر دور و نزدیک سابق و کتاب مفتاح الامال^{۲۸۰} تصنیف کرد در اصلاح اعمال و رساله تحفة الحسینیہ در فوائد سنیہ^{۲۸۱} و کتاب اضاءة الشمس^{۲۸۲} و منظومه کافیه^{۲۸۳} در نحو ساخت و او را رسائل مرغوبه و قصائد بلیغہ هست در مدح حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و اله وسلم و چندین پند و نصیحت بعربی گفته است و معنی آن این است:

ای نفس از مقابر و مآثر بترس و بآنچه مأموری از عبادت

۲۷۷- زلتی و تسامحی در ترجمه رفته است از جهت مزید اطلاع عین ابیات از شدالازار نقل گردید:

عبید الکریم المستکین فمءة	حقیر ضعیف ذو قصور بکرة
غریق حیاء خجلة من ذنوبه	قلیس یؤدی شکر شمة نعمة
تشرق قدراً ان یعد خویدماً	لخدام خدام لانصار سنة
فیا رفعة للقدر ان کان تربہ	یدوکونها اعظم و انبل برفعة
فیدرک من اقدامهم برکاتهم	فیذخرها اذ ذاک اسمی ذخيرة
فیارب اصلح شأنه واختمن له	بکامل ایمان و صالح توبة

۲۷۸- و ختم له الامر بالخير والسعادة ان شاء الله فی سنة... و سبعمائه و دفن ببعض حظائرهم رحمة الله علیهم (شدالازار).

۲۷۹- جها: مولانا امام الدین محمد فالی - مولانا امام الدین عبدالرحمن بن عبداللطیف بن مذکور (شدالازار).

۲۸۰- مفتاح الآمال فی اصلاح الاعمال (شدالازار).

۲۸۱- النحلة الحسینیة فی الفوائد السنیة (شدالازار).

۲۸۲- اضاءة الشمس فی النہی عن اضاعة الصلوات الخمس (شدالازار).

۲۸۳- منظومة الکافیه فی النحو (شدالازار).

حضرت خدای تعالی اقامت نمای. آه آه از گناهی که از عقب گناهی کرده ام تا حدی که تیری از پی تیری خورده ام... پس بجوانی مغرور مشو که مهمان پیری رسید و بانگ میزند که خواهم رفت و هیچ شکمی نیست که چون روز بزوال رسد تمام شود. الهی نیک بختی بده و نور علم در جسد و بال^{۲۸۴} پیدا کن و آمرزش و مرحمت و عفو کرامت کن و حال من در دنیا و آخرت نیکودار آمین^{۲۸۵} متوفی شد در سال هفتصد و چیزی از هجرت و او را دفن کردند در حظیره خود رحمت الله علیه.

قاضی سراج الدین ابوالعز^{۲۸۶}

استاد علما و مرجع عرفا و اولیا بود که بشیراز آمد از برای افاده دین. بعد از آن قضا بوی دادند و چند سال نشر علوم کرد و ادای حق عمل بجای آورد فقیه میگوید او شیخ اعظم و پیر صدیقان بود و افضل اهل زمان خود بود و هرگز تکلف نکرد نه در افعال و نه در احوال نه در پوشیدن و نه در حکم کردن میان مردم. با آنکه او را جاه و مال و کمال قدرت بود و در وفور علم و فضل و رتبت و منزلت، اوقات او مستغرق بود و درس میفرمود و افاده میکرد و هرگاه که مجلس او از درس خالی میگشت او مشغول میشد بذکر

۲۸۴- مد: مال.

۲۸۵- اشتباهات و تسامحات و زلات بسیاری در ترجمه است که برای مزید اطلاع عین اشعار از شدالازار نقل میگردد:

بأوزار و اجرام ثقال اقمت علی متابعة المحال «تکسرت النصال علی النصال» و خافی من مقاساة نکال و جهدا ما استطعت بلا ملال وضیف العمر آذن بارتحال اذا بلغ النهار الی الزوال و نوراً منك فی جسدی و بالی و اصلح رب فی الدارین حالی	الایا نفس قد انقضت ظهیری عکفت علی اقرار العوب دهراً ضممت الی الذنوب الذنب حتی فمن سکر الهوی نفسی اقیقی و قومی و اعملی فی الله جداً فایام الشباب لقد تولت دناوقت الغروب بلا اریاب الهی آتئی رشداً و علماً و مغفرة و مرحمة و عفواً
---	---

۲۸۶- جها: قاضی سراج الدین ابوالعز علاءالدین محمد فالی - القاضی

سراج الدین ابوالعز مکرم بن العلا بن نصر بن سهل (شدالازار).

بلند و ذکر خفی وایما داشت^{۲۸۷} و چند شعر عربی در این معنی گفته و مترجم بفارسی آورده:

چو بتها با خدا انباز کردی
دری بر روی دشمن باز کردی
نه گشتی از خودی بیزار يك شب
نه خود را از خودی ممتاز کردی^{۲۸۸}

و میگویند که مسافرت حجاز چند نوبت کرد و صحبت شیخ شهابالدین دریافت و خرقة ازدست او پوشید^{۲۸۹} و بعاقبت وفات کرد و او را در اعالی مصلی دفن کردند^{۲۹۰}.

مولانا قوامالدین عبدالمحسن بن شمسالاسلام فالی

در زمان خود یگانه دهر بود و معلم و مفتی بی نظیر و بحکم پادشاه سعید بن محمد بهادر منصب صدارت و تقدم ارباب عمام و قاضی القضاتی و سایر مناصب صدارت باو مخصوص شد و چهل و پنج سال مسند شریعت بوجود شریف او در فارس قایم بود و در بحر و بر عراق عجم سیر میفرمود و قائم مقام شرع بود که در ضمن حضرت شریعت پناه مولای اعظم فالی میبود و چون نوبت باو رسید شرعیه کرد و بموجب شرط واقف هم او رسید^{۲۹۱} و مدتهای مدید

۲۸۷- و كلما خلا مجلسه عن الملا اشتغل بالذكر الجلی والا كان دائم الذكر الغفی (شدالازار).

۲۸۸- جها: یکی شب از خودی بیزار کردی - مد: نه گشتی از خود بیزار یکشب.

مد: نه خود را از خود ممتاز کردی.

لا تعسبك فی العقبی بمنجاة
ولست تفرق بین الله واللات
ان الاولی عبدوا اللاتی فحشن لهم
لن یخلصوا ابدأ لاهم ولااللاتی
(شدالازار)

۲۸۹- در شدالازار درباره صحبت او با شیخ شهابالدین و پوشیدن خرقة از دست وی اشارتی نرفته است.

۲۹۰- توفي فی سنة احدى و عشرين و ستمائة و دفن باعالی المصلی رحمة الله علیهم. (شدالازار).

۲۹۱- عبارت مشوش است ولی از جهت حفظ امانت عین متن آورده شد.

مسنند درس آنجا با و مخصوص بود و سخنهای دلفریب و ابیات دلگشا دارد که بصدر جهان فالیه و فال مشهور است و در سال هشتصد و سوم وفات کرد و در مصلی نزد اجداد عظام مدفون است و داماد حضرت سلطان القضاة عصر نظام الاسلام احمد صاعدیست^{۲۹۲}.

قاضی صدرالدین^{۲۹۳}

علوم دینی و فتوی و نشر حدیث و درس گفتن با هم جمع میکرد و چند نوبت بسفر حجاز رفته بود و در صحبت شیخ شهاب الدین بود خرقه پوشید از دست شیخ و نیابت قضا میکرد و تربیت علما و صلحا بجا می آورد و در ماه ربیع الاول او را اجل در رسید در سال ششصد و بیست و یکم و او را در نزد عم سعید خود دفن کردند به اعالی مقابر مصلی^{۲۹۴}.

شیخ ابوالفتح تبریزی^{۲۹۵}

عالمی محقق و متقن بود و احکام دین متین نیکو میدانست و مفسر کلام رب العالمین بود و شارح احادیث سید المرسلین صلی الله علیه و آله و درس کتابها میگفت و شرح کتب می نوشت و تصنیف میکرد در هر فن از فنون و چند سال مردم را وعظ و نصیحت می فرمود و تلمیذ مولانا امام الدین بیضاوی بود و در حلقه درس مولانا قطب الدین حاضر می گشت و سؤال بسیار از وی میکرد و در ماه محرم در سال ششصد و شصت و دوم وفات کرد و او را در اعالی

۲۹۲- ترجمه احوال نامبرده نه در شدالازار و نه در نسخه مد آمده است و ما عیناً شرح حال را از متن نسخه جها درج کردیم و چون نسخه مزبور مغلوط و پر از اشتباه است تا بدست آمدن نسخه دیگر و مراجعه بدان از آوردن عبارات ابتر آن ناکزیر بودیم و من الله التوفیق.

۲۹۳- القاضی صدرالدین ابومسلم بن علی بن العلاء (شدالازار).

۲۹۴- فاجاه العمام فی ربیع الاخر سنة ثلاث و ستین و ستمائة و دفن عند عمه السعید رحمة الله علیهم. (شدالازار).

۲۹۵- جها: شیخ ابوالفتوح تبریزی - مد: شیخ ابوالفتح تبریزی.

در شدالازار در شرح حال وی در ذیل مولانا مظہر الدین ابوعلی الحسن بن محمود زیدانی آمده است.

مقابر مصلی دفن کردند^{۲۹۶}.

شیخ محمود خبری^{۲۹۷}

عالمی فقیه مدرس و زاهد بود که بشیراز آمد و اتابك معتقد او شد و بقعه و مدارس بوی میداد و قبول نمیکرد پس مبالغه بسیار کرد تا مدرسه قبول کرد و چند سال درس فرمود و شبها زنده داشت و روز بروزه می بود و از اموال حکام قطعاً هیچ نمی ستد چنانچه نان خود از شهر خود میاورد و نقل میکردند نانهای شیراز هیچ تناول نمیکرد^{۲۹۸} و میگفت که من از آنها نیستم که ترك حلال موروث کند و افطار بطعامی کند که نداند از کجا فرا گرفته اند و در چه چیز و در چه صرف کرده اند و شیخ ابوالحسن کردویه در هر هفته یکبار تردد میکرد بوی و در میان ایشان اسرار معرفت میرفت تا بیک طرفه اجل درآمد و جان نازنین بستد در سال ششصد و چهاردهم و او را در اعالی مصلی دفن کردند^{۲۹۹}.

مولانا مظفرالدین حسن^{۳۰۰}

عالمی فقیه و محقق کامل بود که احوال شریفه و افعال حمیده

۲۹۶- در شدالازار شرح حال شیخ ابوالفتح نیریزی در ذیل نام مولانا مظهرالدین ابوعلی الحسن بن محمود زیدانی آمده است ولی ما از جهت حفظ امانت عین صورت نستختین مد و جها را ضبط کردیم ولی بنظر میرسد وجه صحیح مندرج در شدالازار است.

۲۹۷- الشیخ صفی الدین محمود الخبری (شدالازار) - الخبری ظاهرأبسکون باء موحدہ است منسوب بخبر کہ تلفظ مستحدث آن خفر است و آن بلوکی است معروف در فارس در هجده فرسخی جنوب شرقی شیراز.

۲۹۸- مد: چنانچه نان خود از شهر خود میاورد و نقل میکردند فطور او از شهر وی تا افطار بان میفرمود و از قوتشاء شیراز هیچ تناول نمیکرد. ویصوم النهار ولم يتناول من اموالهم شيئاً ولم يأكل من اقوات شیراز بل كان ينقل اليه الخبز من بلده لافطاره (شدالازار).

۲۹۹- در شدالازار شرح حال فوق در ذیل نام الشیخ ابوالفتح نیریزی آمده است و بنظر صحیح میاید منتهی از جهت حفظ امانت ضبط نستختین جها ومد مأخذ قرار گرفت. ۳۰۰- جها: مولانا ظهیرالدین حسین.

داشت و هیچکس بر او راود او مطلع نمی شد و در آخر عمر احوال آخرت بر وی کشف شد چنانچه گریه بسیار میکرد و چیزی نمی خورد و اصلاً هیچ نمی چشید تا از دنیا مفارقت کرد^{۳۰۱}.

مترجم کتاب گوید در صنعت بکاء این شیخ مرا این حدیث بخاطر آمد که حضرت مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم فرموده است لو تعلمون ما اعلم لضحکتکم قليلا ولبکیتم كثيراً یعنی اگر آنچه من می دانم که محمدم و آنچه من دانسته ام از علوم اولین و آخرین اگر شما بدانید هر آینه خنده شما کمتر شود و گریه شما بسیار گردد^{۳۰۲} و اگر شما را بنمایند درجات بهشت از شوق نعره زنان و پای کوبان و دست افشان گریه کنان در سماع آئید و اگر درکات دوزخ را بدانید از خوف جامه دران و گریه کنان و غمگین و حزین و زار و نزار شوید پس باید به علم الیقین عمل خیرات کنید و طاعت و عبادت بجای آورید تا بعدی که علم الیقین شما عین الیقین شود بعد از آن بسبب علم و عمل بحق الیقین برسید و بعبارتی دیگر اگر خواهید راه روشن منزل هریکی موقوف یکی دیگر^{۳۰۳}.

چو پیر در سخن آید روان زبان درکش

ز روی صدق و صفا گوش واکن ای درویش

خطا روا نبود در لباس درویشی

بیا و توبه ز جرم و خطا کن ای درویش

شیخ زکی الدین کازرونی^{۳۰۴}

زاهدی پاک و عالمی مرضی بود و اخلاق ملکیه و آداب مرضیه

۳۰۱- درباره سال فوت و محل دفن در شدالازار چنین آمده است:

ما طعم ولا ذاق حتی فارق الدنيا فی جمادی الاولى من سنة ثمان و اربعین و ستمائه و مدفنه فی جوار شیخه ابی الفتح رحمة الله علیهم - شرح حال صاحب ترجمه در شدالازار در ذیل نام الشیخ صفی الدین محمود الخبری آمده است.

۳۰۲- مد. یعنی اگر آنچه من می دانم که محمدم و آنچه من دانسته ام از علوم اولین و آخرین اگر شما بدانید هر آینه خنده شما کمتر شود و گریه شما بسیار گردد.

۳۰۳- جمله ناقص بنظر میرسد.

۳۰۴- مد: شیخ رکن الدین کازرونی.

او را بود و بمبلغ^{۳۰۵} اهل ولایت رسید و نشانه‌های ولایت در وی پیدا شد و مولانا قطب‌الدین ابوالخیر معتقد او بود و اخلاص تمام با او داشت و در هر هفته چند نوبت بنزد او میرفت و او را تبجیل و احترام می‌نمود و می‌گویند که سبب اعتقاد او آن بود که مولانا قطب‌الدین در سحرها سوره انعام می‌خواند و چون بذکر انبیاء می‌رسید دست برمی‌داشت و میگفت بار خدایا بحق این گروه که ذکر ایشان در کتاب خود کرده و فرموده حبیب خود محمد مصطفی صلی‌الله علیه‌واله وسلم که متابعت راه ایشان و طریقه ایشان کند. بحق این پیمبران که ولی از اولیا بمن نمای چون این دعا در خواندن سوره انعام بکرد در خواب ویرا گفتند اکنون بجامع عتیق برو در منظر یحیی که در آنجا ولی از اولیا می‌یابی پس در حال از خواب برجست و به تعجیل میرفت تا به منظر یحیی رسید چون ببالا رفت شیخ زکی‌الدین^{۳۰۶} آنجا بود بنایت خرم گشت و دست مبارك او را بوسه داد بعد از آن بجهت آنچه دیده بود تردد میکرد و در مجلس او متواضع می‌نشست و مدح وی میگفت تا حدی که روزی صد بیت در مدح او فرموده بود و صد دینار در کاغذی نهاد و آن آقجه جایزه آن گردانید^{۳۰۷}. بعد از آن شیخ را بخانه دعوت کرد و او را سوار گردانید و خود در رکاب او میرفت و موالی بسیار در قدم او بودند^{۳۰۸} و میگویند که مولانا مجدالدین نیز هم یکی از معتقدان او بود و زیارت او میکرد و شیخ را اطعامی عام و انعامی بردوام بود^{۳۰۹} که اگر يك كس پیش او رفتی طعام جماعتی حاضر کردی و اگر صد تن

۳۰۵- جها: تبلیغ.

۳۰۶- مد: جها: رکن‌الدین.

۳۰۷- مد: در کاغذی نهاد و آن قصیده را مختصری ساخت و آن آقجه جایزه آن گردانید.

جها: در کاغذی بنهاد و این قصیده را محضری ساخت و آن آقجه جایزه آن گردانید.

ثم احضر قرطاساً فيه مائه دینار فوضعها عنده و قال هذه جائزة القصیده (شدالازار).

۳۰۸- مد: و مولی بسیار در رکاب او بودند.

۳۰۹- مد: جها: و شیخ را طعامی عام و اطعامی بر دوام بود.

وكان له الطعام عام و انعام تام (شدالازار).

میرفتند طعام سیصد شخص میآورد و اکثر آن بود که حکام در احوال شأن او متحیر می‌شدند که این همه از کجا میآورد و از اشعار او این دو بیت دیده‌ام و نوشتم:

در راه خدا جان ده و فریاد مکن
 و ر جان ندهی طریقه بنیاد مکن
 یا در ره دین همچو زکی رهرو باش
 یا خانه دراین محله آباد مکن
 متوفی شد در سال هفتصد و چیزی از هجرت و او را در بعضی
 از حظایر موالی دفن کردند.

مولانا شمس‌الدین آملی^{۳۱۰}

از اکابر علما و مشاهیر فضلا بود و جامع اقسام نقلیات و عقلیات. چون بشیراز آمد در زمان حضرت امیر شیخ شاه بواسحاق انارالله برهانه^{۳۱۱} و امیر شیخ قدم او را مبارک دانست و کارهای او را بابلغ اهتمام مرتب داشت و او را مدرس گردانید و پیش از آن در مدرسه غازانیه در جانب تبریز مدرس بود و مصنفات بسیار در متون شرح کرده بود از آنها یکی کتاب نفایس الفنون و عرایس العیون^{۳۱۲} که جمع کرده است در آن کتاب از هرفن از فنون و از اصول و فروع و منقول و معقول و دیگر رساله جامعه نوشته است در مقاصد و قواعد اصولیه^{۳۱۳} مؤلف کتاب روح‌الله روحه میگوید بشرف مجالست و مکالمت او رسیده‌ام و چند نوبت دیده‌ام که بمؤالات اهل بیت رسول‌الله صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم مفتخر میبود و چند بیت عربی دراین معنی فرموده که:

تمنی از که کنم من و حال آنکه میان من و دل حایل بسیار
 است. چون نگاه میکنم اهل ثروت و جاه نادانانند و اهل فقر و

۳۱۰- مولانا شمس‌الدین محمد الاملی (شدالازار).

۳۱۱- جها: در زمان سلطنت شیخ ابواسحق بود.

۳۱۲- مد: نفایس الفنون در عرائس العیون.

۳۱۳- رساله جامعه شامله لمقاصده حاویه لاصوله وقواعد (شدالازار).

مذلت دانا من حاجتمندترم از اهل آفاق یعنی دست تنگم از مال و جاه و در علوم و فنون از همه توانگرتر پس معامله برعکس است در تصور من نیائید شما که سؤال از من میکردید که من سؤال از شما میکنم و مسئله تسلیم کرده‌ام^{۳۱۴} و مدفن او نزدیک حظیره موالی است^{۳۱۵} رحمت الله علیه.

مولانا شرف‌الدین ایوب

قاضی فاضل فقیه حنفی مذهب بود که سلطان مبارزالدین^{۳۱۶} که پادشاه بود قضا بوی داد و شرعیات مسلمانان بوی تفویض کرد بعد از آن چند سال قضا کرد و درس در مدرسه فزاریه میگفت و نشر علوم میکرد و رعایت حقوق بندگان خدایتعالی می نمود و زاد

۳۱۴- جها: و تصور من نیاید که سؤال از شما میکنم و مسئله تسلیم کرده‌ام- مترجم اشعار را مغلو ط و پر از اشتباه ترجمه کرده است برای مزید اطلاع عین ابیات عربی و ترجمه آن در ذیل آورده میشود:

الی کم ازجی بالتمنی مداریا	و کم بین قلبی والامانی بعائل
الی کم اری الجہال ارباب ثروة	و ابدی بعاجاتی و لست بنائل
ولم ار فی الافاق غیری بفائق	ولم ار فی الحرمان مثلی بعائل
و کم من رسالات رقمت بوشیہا	ولم انتفع یوما بتلك الرسائل
ارانی فی حرمان ما کنت ارتجی	اواخر عمری ملحقاً بالاولائل
فوا اسفا من طیب عمر صرفته	بجمع المعالی واکتساب الفضائل
فہا انا مسؤل لیدی کل مشکل	ولازلت من اشکال عدمی بسائل

تا چند بنرمی با آرزوهای خویش مدارا کنم و تا چند در میان دلم و خواهشهایم حائلهایی باشد تا چند نابخردان را دارنده بنگرم و نیازهای خویش را بی آنکه برخوردار شوم، ابرازدارم در آفاق، کس را چون خود پیروز نبینم و در حرمان کس را چون خود تنگدست نیابم بسا دفترها که پرداختم و حتی یک روز از آنها برخوردار نشدم. مرا می بینی که در حرمان، اواخر عمر خویش را با اوائل پیوند می زنم. دردا از خوشی عمری که در گردآوری بزرگیها و دست یافتن بر فضائل گذراندم. اینک منم که هر مشکلی را از من جویند و همچنان از سختی تنگدستی خود خواهندگی کنم.

۳۱۵- جها: حظیره مولانا است. توفی فی سنه.... و خمسین و سبعمائہ و دفن ببعض تلك العظائر رحمۃ الله علیہم (شدالازار)

۳۱۶- مقصود امیر مبارزالدین محمد بن شرف‌الدین مظفر مؤسس سلسله آل مظفر است.

سفر آخرت میساخت تا وقت وفات و او را در مقبره جنوبیه دفن کردند.

مولانا عماد قزوینی^{۳۱۷}

عالمی خاضع خاشع کامل متواضع بود که علماء بزرگ دیده بود و ملازمت بزرگان کرده بود و انواع فنون و اصناف علوم از ایشان فرا گرفته بود و حظی وافر و تمام از عبادات و طاعات داشت و اوراد بسیار در سایر اوقات ویرا بود و خطی نیکو می نوشت چنانچه مثل او نمی نوشتند و در سال هفتصد و هفتاد و دوم وفات کرد^{۳۱۸} و او را دفن کردند در طرف مصلی رحمت الله علیه.

شیخ قطب الدین محمد ایجی^{۳۱۹}

عابدی کثیر الخیر دائم الذکر بود دلی سلیم و طریقه مستقیم

۳۱۷- مولانا عمادالدین محمود القزوینی - (شدالازار).

۳۱۸- توقی فی سنه خمس و ثمانین و سبعمائنه (شدالازار).

۳۱۹- الشیخ قطب الدین محمد بن عبدالله بن محمد الفسیر جانی الایجی (شدالازار).

فسیرجانی بقاء و سین مهمله و یاء مثناة تحتانیه و راء مهمله و جیم و الف و نون و سپس یاء نسبت، و از نسبت «ایجی» که بلافاصله بعد از «فسیرجانی» در عنوان متن ذکر شده و از سیاق حکایت آتی الذکر که بنقل از ترجمه فارسی کتاب حاضر بقلم پسر مؤلف در شرح احوال صاحب ترجمه ذکر میشود میتوان استنباط نمود که فسیرجانی بظن بسیار قوی بلکه تقریباً بنحو قطع و یقین ناحیه یا قصبه بوده است از توابع ایج، وایج یا ایگ در قرون وسطی شهر معروفی بوده است از بنوک امروزی اصطهبانات فارس و مدت چندین قرن پای تخت ملوک شبانکاره بوده است و اکنون نیز باقی است و قریه ایست واقع بمسافت چهار فرسخ در جنوب شرقی قصبه اصطهبانات، و قصبه اصطهبانات واقع است در بیست و هشت فرسخی جنوب شرقی شیراز (فارسنامه ناصری ج ۲ ص ۱۷۵، ۱۷۸، ۲۲۴)، - در فارسنامه ابن البلخی و انساب سمعانی و معجم البلدان یاقوت و نزهة القلوب حمدالله مستوفی و شیرازنامه و تاریخ آل مظفر از محمود گیتی و فارسنامه ناصری و آثار عجم و کتب و نقشه های جغرافیای جدید و «اسامی دهات کشور» طبع اداره کل آمار و ثبت احوال سنه ۱۳۲۳ شمسی و «فهرست اسامی نقشه های ارکان حرب ایران طبع وزارت جنگ سنه ۱۳۲۱ شمسی اصلاً و ابداً ذکری از فسیرجان بنظر نرسید و تقریباً قطعی است که دیگر امروز موضعی یا ناحیه باین اسم در خاک فارس وجود ندارد، حاشیه علامه قزوینی.

داشت و صدری واسع و بدنی خاشع او را بود و محب فقیران و دوستدار صالحان بود و اعتقادی تمام در شأن متصوفه داشت. رغبتی در مجالست اهل معرفت او را بود و از اقوال مجتهدان تجاوز نمیکرد و باقاول ظاهریه از حدود نمی‌گذشت^{۳۲۰} و طریقه او خاموشی بود و ملازمت خانه و خلوت، و یاد حق تعالی ورد او بود و زیارت حج چند بار کرده بود و مسافرت شهر-های شام نموده بود و کتب علماء شامیه نسخه میکرد و در میان مسلمانان منتشر می‌نمود و او را چند رساله هست در مهمات‌دین و ضروریات شرع متین که از بهر رضای الله تعالی نوشته‌است حکایت: شنیدم از بعضی صالحان که در راه حجاز با او بودند گفتند شیخ قطب‌الدین خمیصه^{۳۲۱} در آب زمزم از بهر تبرک بشست و برسر دیواری نهاد پس جمعی دزدان قصد کردند که ببرند از پس دیوار آن خمیصه سنگین شد برایشان و نتوانستند کشید شیخ قطب‌الدین از این طرف دست میکرد و پاره برمیداشت و بایشان میداد تا تمام ببرند^{۳۲۲} بعد از آن گفت که اموال ما و ارواح ما همه سبیل است در راه خدای تعالی و مسافری^{۳۲۳} حکایت

۳۲۰- ولم يتعد عنها باقوال الظاهرية المتزهدين.

۳۲۱- خمیصه کسفینه کلیم سیاه مربع هردو سر علم خمائن جمع (منتهی الارب) والخمیصه کساء اسود مربع له علمان فان لم یکن معلما فلیس بخمیصه (لسان العرب).

۳۲۲- فالتقاها علی بعض الجدران فجاء بعض المتلصصة فمدها من واء الجدار لیذهب بها فثقلت علیه فجعل الشیخ یرفعها بعضاً و یدلیها الیه حتی ذهب بها (شدالازار).

۳۲۳- متن شدالازار در اینجا تمام میشود و تا آخر ترجمه حال از مترجم است. در شدالازار درباره تاریخ فوت وی چنین آمده است: اراح فی شهر شعبان سنه خمس و ثمانین و سبعمائنه مرحوم علامه قزوینی در حاشیه مرقوم داشته‌اند که:

چنین است تاریخ وفات صاحب ترجمه در هر سه نسخه، - این حجر در درالکامنه ج ۳ ص ۴۸۲ شرح احوال دو نفر از علماء فارس را یکی پس از دیگری ذکر کرده که هردو مرسوم بوده‌اند بمحمد بن عبدالله ولی لقب یکی نورالدین بوده است و لقب دیگری قطب‌الدین و از سیاق عبارت او و از صریح عبارت ترجمه فارسی کتاب حاضر بقلم پسر مؤلف عیسی بن جنید واضح میشود که این دو شخص با هم برادر بوده‌اند و آنکه لقبش قطب‌الدین بوده قطعاً همین صاحب ترجمه ما نحن فیه است، و ما تکمیلًا للفائدة عین عبارت آن دو ترجمه احوال را ذیلاً ذکر میکنیم: محمد بن عبدالله بن محمد بن عبدالله الحسینی المکرانی الایلی [نسخه بدل: الایکی =

کرد که در راهی میرفتیم بطرف ایچ و در راه از جهت قضای حاجت بنشستیم با من کیسه آقجه بود و چون برخاستم بنهادم و فراموش کردم و برفتم قریب دو فرسخ. بعد از آن در وقت نماز در ایچ مرا یاد آمد که کیسه آقجه در فلان موضع رها کرده‌ام پس خواستم که نماز قطع کنم و بطلب کیسه روم در این فکر بودم دیدم که شخصی ظاهر شد و آن کیسه داشت و بمن داد و گفت بگیر کیسه خود را و نماز قطع مکن. بعد از چند روز دیگر که به دیه فسیرجان رسیدیم و همان شخص دیدم پرسیدم که این مرد کیست گفت شیخ قطب‌الدین محمد درحال فرمود که آنچه دیدی ظاهر مکن و خط جماعتی از قضاة ایچ دیدم که نوشته بودند که ما جماعتی نماز می‌گزاردیم در خفتن پس شیخ قطب‌الدین را دیده بود

الایچی [سمع من علی بن مبارکشاه بشیراز و اجاز للجنید البلیانی ذکره ابن الجزری فی مشیخة الجنید و کان لقبه نورالدین و قال مات فی شعبان سنه ۷۹۶، - محمد بن عبدالله قطب‌الدین هو اکبر من الذی قبله ذکره ابن الجزری ایضاً و قال مات سنه ۷۸۶] انتهى، - و چنانکه ملاحظه میشود تاریخ وفات این قطب‌الدین محمد بن عبدالله که همان صاحب ترجمه متن حاضر است بنقل ابن حجر از ابن الجزری صاحب طبقات القراء (که سالهای دراز در شیراز اقامت داشته و در همانجا نیز در سال ۸۳۳ وفات یافته و همانجا مدفون شده است) در سنه ۷۸۶ بوده است یعنی فقط یک سال با تاریخ وفات مذکور در شدالازار که سنه ۷۸۵ باشد تفاوت دارد، - در فارسنامه ناصری ج ۲ ص ۲۲۴ نیز ترجمه مختصری از احوال صاحب ترجمه در تحت عنوان «شیخ قطب‌الدین محمد ایچی» بنقل از مزارات شیراز یعنی ترجمه فارسی کتاب حاضر بقلم پسر مؤلف عیسی بن جنید ذکر کرده است، - ۱- در ترجمه کتاب حاضر بفارسی بقلم پسر مؤلف ص ۱۵۵ در آخر شرح احوال صاحب ترجمه متن یعنی قطب‌الدین محمد فسیرجانی حکایت ذیل را که در هیچیک از نسخ سه‌گانه متن عربی شدالازار که در تصرف ماست موجود نیست علاوه دارد که **تکمیلاً للفائدة ذیلاً بعین عبارت نقل میکنیم:** «مسافری حکایت کرد در راهی میرفتم بطرف ایچ و در راه جهت قضاء حاجت بنشستم و با من کیسه آقجه بود بنهادم و چون برخاستم فراموش کردم و برفتم قریب دو فرسخ، بعد از آن در وقت نماز در ایچ مرا یاد آمد که کیسه آقجه در فلان موضع رها کردم پس خواستم که نماز را قطع کنم و بطلب کیسه روم در این فکر بودم ناگاه دیدم شخصی ظاهر شد و آن کیسه را بمن داد و گفت بگیر کیسه خود را و نماز را قطع مکن، بعد از چند روز که بده قیرجان [= فسیرجان] رسیدم [همان] شخص را دیدم پرسیدم که این مرد کیست گفتند شیخ قطب‌الدین محمد است، درحال شیخ فرمود آنچه دیدی ظاهر مکن» انتهى، و از سیاق این حکایت نیز تقریباً بالصراحة معلوم میشود که قریه یا قصبه فسیرجان بدون هیچ شبهه از توابع ایچ بوده است و کسی که بان قریه میخواست برود بایستی ابتدا بایچ بگذرد و سپس از آنجا بطرف فسیرجان حرکت کند.

یکی که در هوا بر بالین سر او می‌گردد* متحیر بودم در حال شیخ چون بخانه رفتم تا آفتاب برآمد چون آفتاب برآمد شیخ دیدم که بر در خانه ایستاده بود و طبقی خارك داشت و گفت این بستان و آنچه دیدی با همه کس مگوی که این کرامت است یعنی تحمل و رفتن در هوا و وقوف در آن چنانچه گفته‌اند از درجه قطبیت است و در ماه شعبان در شیراز متوفی شد و او را در صحرای مصلی دفن کردند بعد از چند روز از وفات وی شاه شجاع وفات کرد که او را در پس پشت شیخ قطب‌الدین دفن‌کنند و شیخ نورالدین محمد برادر شیخ قطب‌الدین رخصت نمیداد تا بسی درخواست کردند و شفاعت تا رخصت داد و او را در پس پشت شیخ دفن کردند و عمارت زین‌العابدین بعد از وفات وی در آنجا کرد رحمه‌الله علیه ۲۲۴.

مولانا رکن‌الدین ساعد^{۲۲۵}

قاضی عادل عالم بود که چند سال امور شرعیه بر طریق راستی می‌گذرانید و در حین کتابت این مزارات شبی او را در خواب دیدم و گوئیا درخواست ذکر او درین کتاب بود بصورتی چند که در خواب با مترجم کتاب کرده^{۲۲۶} و در مدت حیات اخلاص و محبتی تمام با فقرا و مساکین داشت و تعمیر مساجد کرد و در رنج و بلا صبری تمام داشت و بسیار مسافرت کرده بود و اکابر دریافته و علوم حاصل کرده بود چنانچه در مجالس بسیاری از علوم با علما در مسائل به بحث الزام میداد و مردی متواضع و متخلق بود و در روزی که باران بسیار می‌آمد متوفی شد و او را در باغچه خود

* - جها. مد: میگوید عبارت بصورت مکتوب در نسخین روشن نیست.

۳۲۴- جها: و چنانکه گفته‌اند در ماه شعبان در سرا متوفی شد و در سال ششصد و پنجاه او را دفن کردند در صحرای مصلی و اینکه شیخ نورالدین ایچی برادر شیخ قطب‌الدین مانع بود که شاه شجاع را در پهلوی برادرش دفن کنند در حاشیه کتاب نوشته بود و از اصل کتاب نیست و عمارت آنجا را زین‌العابدین بعد از وفات وی کرد.

۳۲۵- جها: ساعد.

۳۲۶- مد: و در حین کتابت این مزارات شبی او را در خواب دیدم و گوئیا درخواست ذکر او نیز در این کتاب بود بصورت چند تواضع که در خواب با مترجم کتاب کرد.

نزدیک شیخ قطب‌الدین نهادند^{۲۲۷} همسایه شاه شجاع در پای کوه^{۲۲۸}.

سلطان جلال‌الدین شاه شجاع^{۲۲۹}

پادشاهی عالم فاضل کامل صادق النیه بود و مذهب سنت و جماعت داشت و بگناه معترف بود و از اثم و جرم دور بود^{۲۳۰} و در جمیع امور متوکل بود بر خدای تعالی و در همه احوال مفوض بود^{۲۳۱} و پادشاهی شیراز و اصفهان و کرمان و سواحل کرد و ملوک در تحت حکم او و منقاد امر او بودند و سالی در شهر آذربایجان درآمد و در حال بگرفت و تخت در آنجا بنهاد و بسیار اموال و بسطت اقتدار بیافت و لشکر بیشمار و امتداد حکم و نفاذ امر چنان وی را حاصل شد که هیچیک از ملوک و سلاطین عهد را نبود و بیست‌ونه سال^{۲۳۲} پادشاهی کرد و با علما و اهل فضل در نیکوترین ترتیب بود و بر شأن ایشان* اعتقاد و اعتمادی تمام داشت چنانچه مدارس معمور و محافل معین و مزین میداشت* و معالم

۲۲۷- جها: در باغچه خود نزدیک شیخ شهاب‌الدین دفن کردند.

۲۲۸- شرح احوال مولانا رکن‌الدین صاعد در شدالازار نیامده و علت آنهم ضمن توضیح مترجم ذکر شده است.

۲۲۹- السلطان جلال‌الدین ابوالفوارس شاه شجاع بن محمد بن المظفر بن منصور (شدالازار).

۲۳۰- جها: و از اثم و عزائم دور بود.

طاهر العقیده سنی المذهب معترفاً بالجرائم متخرجاً عن المآثر (شدالازار).

۲۳۱- مفوضاً امره الى الله (شدالازار).

۲۳۲- مالم یدرکه احد من سلاطین عهده ملک نیفاً و عشرين سنه (شدالازار) علامه قزوینی در ذیل نوشته‌اند:

کذا فی ب م و هو الصواب لا غیر، ق: تسعة و عشرين، و این تاریخ غلط فاحش است هم لفظاً که بایستی «تسعا» بگوید بجای «تسعة» و هم تاریخاً چه جلوس شاه شجاع باختلاف اقوال یا در شوال ۷۶۰ بوده است یا در شوال ۷۵۹، و وفات او باتفاق مورخین ایران در شعبان ۷۸۶ روی داده بوده و بقول ابن حجر در درر الکامنه و صاحب شذرات الذهب در سنه ۷۸۷، پس مدت سلطنت او یا بیست و پنج سال و قریب ده ماه یا بیست و شش سال و همان کسر یا علی‌الاکثر بیست و هفت سال و همان کسر خواهد بود و بهیچ قولی و بهیچ حسابی ممکن نیست بیست و نه سال باشد.

* - جها. مد: او - * - جها. مد: چنانکه مدارس معمور بود و محافل معین و مزین میداشتند - عبارت بصورت مکتوب در نسختین نامشوم است.

عربیت زنده کرد و کتب ادبیات در زمان او رونقی عظیم داشت و در مجالس علما حاضر میشد و حاجت ضعیفان و مسکینان قضا میکرد و مجلس او از علما خالی نمی بود و مردی عالم ادیب فاضل بود و در روز و شب در سفر و حضر در استکشاف علوم بود مؤلف کتاب روح الله روحه میگوید رواء طلعت و بهاء جمال و نیکوئی و اصغای او فراموش نمی شود و در اثنای وعظ و مذاکره آنچه می آمد از نکات بیان و کلمات تفسیر قرآن و انعامات متواتره که میفرستاد بی تکلف طلب و سبب رنج^{۳۲۳} و کتب بسیار باسم عالی او می نوشتند و جایزه بیشمار میگرفتند و آثار خیرات او باقی است تا انتقضای دهر و او را رساله های عربیه هست که در فضیلت علم ساخته و بلیغانه در شرف علما پرداخته و فاضلان علما شرح آن نوشته اند و پیش از موت خود بچندروز بدانست که خواهد رفت و تجهیز خود فرا گرفت از محض پاکی و حلالی و وصیتی جامع بکرد و تسلیم قضای خدای تعالی گشت و حکم کرده بود که او را در نزدیک شیخ قطب الدین^{۳۲۴} دفن کنند از برای

۳۲۳- و ربي العلماء احسن تربية و اعتنى بشانهم كل عناية فعمر في عهده المدارس و غمر بفضل المجالس فاحيا معالم العربية احياء جسيما و نال الكتب الادبية في زمانه رونقا عظيما و كان يحضر مجالس العلماء بلا تجشم و يقضي حوائج الفقراء بلا تبرم لم يغل مجلسه قط عن عالم ادیب و فاضل اريب ليلا و نهارا و سفرا و حضرا و لم انس رواء طلعت و بهاء جماله و ابهته و حسن تلفته و اصغائه الى اثناء التذكير و مذاكرة مايجري من لطائف البيان و نکات التفسير و انعاماته المتواترة التي [كانت] تاتيني بلا كلفة طلب و احساناته المتظاهرة التي [كانت] تفتابني بلا نصب و تعب، (شداالازار). عبارات مترجم بکلی نامفهوم است.

۳۲۴- یعنی شیخ قطب الدین محمد فسیرجانی صاحب ترجمه مذکور بلافاصله قبل، - این عبارت مؤلف یعنی «وامر [السلطان شاه شجاع] ان یدفن فی جوار الشیخ قطب الدین تبرکا بصحبته و تصدیقا لوعده بمصاحبتة قدفن هناك» بسیار مهم است زیرا که مؤلف کتاب حاضر که با شاه شجاع معاصر بوده و بتصریح خود او پادشاه مزبور بیای وعظ او حاضر میشده و انعامات متواتره و عطایای متکاثرة او همواره بدون طلب و تقاضائی از مؤلف بدو میرسیده و بنا براین وی بالطبع بخوبی از احوال شاه شجاع مستحضر بوده است تصریح کرده که شاه شجاع وصیت کرده بود که او را محض تبرک در جنب مزار شیخ قطب الدین محمد فسیرجانی [در گورستان مصلی میانه شمال و مشرق شیراز] دفن نمایند و در حیات خود نیز بشیخ مزبور وعده داده بود که پس از مرگ نیز در مصاحبت وی بسر خواهد برد، و همچنین محمود گیتی که خود و پدران او اباعن جد از خدام آل مظفر بوده اند در تاریخ آل مظفر ص ۷۳۳ تصریح کرده که «شاه شجاع چون ازین وصایا بپرداخت روز یکشنبه ۲۲ شعبان سنه ۷۸۶

تبرک و راست کردن وعده مصاحبت با وی و وفات او در ماه شعبان در سال هفتصد و هشتاد و ششم از هجرت بود و او را دفن کردند در رباط او که معروف و مشهور است در پای کوه چهل مقام^{۳۳۵}.

رحلت کرد و بموجب وصیت در پای کوه چهل مقام شیراز مدفون شد، و همچنین صاحب جامع التواریخ حسنی که در ۸۵۵ تألیف شده گوید (ص ۳۲۱ از تاریخ عصر حافظ):

«[شاه شجاع] پس از فراغت از وصیتها در ۲۲ شعبان ۷۸۶ رحلت کرد و همان شب بموجب وصیت او را در پای کوه چهل مقام دفن کردند»، پس چنانکه ملاحظه میشود این سه مورخ که دو نفر از آنها معاصر با شاه شجاع و از بستگان او بوده‌اند و سومی بسیار قریب‌العصر با او بوده هر سه صریحاً و اضماً گفته‌اند که شاه شجاع را بموجب وصیت خود او در حوالی شیراز دفن کردند: و اصلاً و ابداً اشاره و ایمائی باینکه او وصیت کرده بوده که جسد او را بمدینه نقل کنند و در آنجا دفن نمایند نکرده‌اند، پس بنابراین آنچه حافظ ابرو برای اولین بار ذکر کرده و سپس بتبع او صاحب روضة الصفا و حبیب‌السیر نیز اشاره بدان کرده‌اند که شاه شجاع وصیت کرده بود که جسد او را بمدینه انتقال دهند ظاهراً باید بی‌اساس باشد و شاید افسانه بوده که جانشینان آل مظفر در فارس یعنی اولاد و احفاد امیر تیمور مخدومین حافظ ابرو برای منصرف کردن مردم شیراز از زیارت قبر پادشاه محبوب خود و مشکوک ساختن مدفن فعلی او منتشر کرده بوده‌اند، — (حاشیه علامه قزوینی).

۳۳۵- مد: و رباط او معروف و مشهور است.

در ترجمه فارسی کتاب حاضر بقلم پسر مؤلف در آخر شرح احوال شیخ قطب‌الدین محمد فسیرجانی صاحب ترجمه بلافاصله قبل عبارت غریب ذیل را علاوه دارد (ص ۱۵۶): «واینکه شیخ نورالدین ایجی برادر شیخ قطب‌الدین مانع بود که شاه شجاع را در پهلوی برادرش دفن کنند در حاشیه کتاب نوشته بود و از اصل کتاب نیست و عمارت آنجا را زین‌العابدین بعد از وفات وی کرده، انتهی، واز عبارت مذکور دو مطلب استنباط میشود: یکی آنکه شیخ نورالدین محمد ایجی که شرح حال مختصری از او در ص ۴۵۴ حاشیه ۶ از درالکامنه نقل کردیم بعد از وفات شاه شجاع مانع شده بوده که پادشاه مزبور را در جنب برادرش شیخ قطب‌الدین محمد مذکور دفن نمایند ولی بعدها یا برضایت او یا شاید بدون رضایت او برحسب وصیت شاه شجاع چنانکه گذشت او را در جنب شیخ قطب‌الدین دفن کرده‌اند، دیگر آنکه سلطان زین‌العابدین ابن‌شاه شجاع پس از وفات پدر و دفن وی در جنب مزار شیخ قطب‌الدین محمد عمارتی بر سر قبر شاه شجاع بنا نهاده بوده که چون قبر وی ملاصق قبر شیخ قطب‌الدین بوده بالطبع عمارت مزبور بر سر هردو مرقده ساخته شده بوده است، (حاشیه علامه قزوینی).

مولانا بهاءالدین^{۲۳۶}

یکی از علماء راسخ بود که جمع میکرد میان علم معاش و علم معاد و از فرزندان شیخ سعدالدین حموئی بود و بعلم و سداد و فضل و استعداد فائز بود مؤلف کتاب روح الله روحه میگوید چند سال مصاحب او بودم و در حلقه های درس و مجالس علم نسایم لطف^{۲۳۷} و قبول از ریاض فضایل او می بوئیدم و در ضبط قواعد علوم و حفظ دقایق عقول مجد و در طریق برو احسان باهمه برادران و دوستان لطف می نمود^{۲۳۸} و سخن بلطف میگفت که بیان از آن عاجز است و بملازمت سلاطین مبتلی بود^{۲۳۹} تا ببرکت علم از آفت سلامت یافت و تدریس مدارس و تصدیر مجالس بوی دادند^{۲۴۰} و او را تصانیف و تحریری بود که هیچکس حدود آن نمی شناسد و از آنها یکی کتاب مکارم الشریعه^{۲۴۱} است و شرح عقاید مولانا عضدالدین عبدالرحمن^{۲۴۲} و قوانین در منطق داشت و وفات او در سال هفتصد و هشتاد و ششم^{۲۴۳} بود و او را

۳۳۶- مولانا بهاءالدین عبدالصمد بن عثمان البحر آبادی الاسفراینی (شدالازار).

۳۳۷- مد: نسایم و لطف.

مد: می بوئیدم و در ضبط قواعد علوم و حفظ دقایق عقول مجد و در طریق بر و احسان با همه برادران و دوستان لطف می نمود.

۳۳۸- در نسخه جها عبارت از و در ضبط تا لطف مینمود را فاقد است. نتسم من ریاض الفضائل نسائم اللطف والقبول و نشیم بروق الامال من وراء اطواد الانزواء والغمول وکان مجدأ فی ضبط قواعد العلوم سالکاً سبیل البر والاحسان ملاطفاً مع سائر الاحباب والاخوان (شدالازار).

۳۳۹- مد: و ملازمت سلاطین مبتل بود!

۳۴۰- و ولی عطاءم الامور من تدریس المدارس و التصدر فی المجالس (شدالازار) - تصحیح قیاسی، درهرسه نسخه التصدیر.

۳۴۱- جها. مد: مکارم الشریفه.

۳۴۲- یعنی قاضی عضدالدین ایجی صاحب مواقف - جها: مولانا عضدالدین عبدالله بن عبدالرحمن.

۳۴۳- فانت امنیته فانت امنیته فی سنه ست و ثمانین و سبعمائیه.

مد: و وفات در سال هفتاد و ششم بود - جها: و وفات او در سال هفتصد و هفتاد و ششم بود.

دفن کردند در حظیره شاه شجاع^{۳۴۴}.

شیخ مشرف الدین مصلح سعدی^{۳۴۵}

از افاضل صوفیه بود و در بقعه شیخ کبیر مجاور بود و حظلی وافر از آداب داشت و مرتاض و مجاهد بود و با نفس خود در کارزار بود بدرستی که حق تعالی ابواب معرفت از هدایت امور بر وی گشاده کرد و در احوال معرفت میگفت و وصف متصوفه در کلمات میکرد و بیشتر اشعار در رهگذار طریق که میرفت میگفت چنانچه سخن او ظاهری دارد که عوام از آن حظ دارند و باطنی دارد که خداوندان عقل و فهم دریابند و کلمات ابیات او موزونست بمیزان طریقت و مکنون است در وی اسرار حقیقت و مسافرت بلاد کرد و در اقالیم گشت و زیارت خانه خدای کرد چندبار پیاده و در بت خانه ها درآمد و بتها را شکست و او را واقعه ها دست داد و صحبت شیخ شهاب الدین عمر سهروردی دریافت و با وی در کشتی نشست و دیدار بسیاری از اولیاء الله کرد و میگویند که سقائی میکرد در بیت المقدس و در بلاد شام نیز مدتی مدید تا زمانی که خضر علیه السلام بدید و او را از زلال افضال بچشانید بعد از آن بشیراز مراجعت کرد و احوال او مستقیم بود. و کرامتهای بسیار دید و جاهی رفیع و عزتی منیع داشت و خانقاه بساخت و طعام بفقرا و مساکین میداد و طایفه مسلمانان قصد زیارت وی میکردند و روایت احسان او بخاص و عام میرسید و از سمات انعام او مرغان و چهارپایان می بردند و میگویند که امیر اصیل الدین عبدالله از جهت شرع و تقویت امورچندان رعایت

۳۴۴- در آثار عجم ص ۴۷۸ گوید: «در بعض از کتب دیده ام نوشته اند بهاء الدین عبدالصمد نامی که از علماء راسخ بوده و تصنیفاتی دارد از جمله کتاب مکارم الشریعة و قوانین در منطق و او نیز در سنه مذکوره [۷۸۶] وفات کرده برابر قبر شاه شجاع قریب بکوه دفن است این فقیر قطعه از سنگ او را یافتم که در صحرا افتاده بود».

۳۴۵- جها: شیخ مصلح سعدی - الشیخ مشرف الدین مصلح بن عبدالله السعدی الشیرازی (شدالازار).

کلمات شیخ نمی‌کرد^{۲۴۶} تا شبی حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و اله را در خواب دید و او را عتاب فرمود جهت انکار با شیخ. چون بیدار شد بیامد بنزد شیخ سعدی و اعتذار نمود و طلب حلالی کرد و او را کرامات نیز بوده است و در زبان خلق مشهور است و معروف و در سال ششصد و چیزی وفات کرد^{۲۴۷} و او را در خانقاه خود دفن کردند و گوئیا بزبان من از عجز و ابتهال من میگویند^{۲۴۸}.

رهی نمیرم و چاره نمیدانم

بجز محبت مردان مستقیم احوال

مگر که صدرنشینان بارگاه قبول

نظر کنند به بیچارگان صف نعال^{۲۴۹}

خاتمه

پس ای برادر عزیز نظری در احوال و افعال مقربان حضرت الله کن که با وجود کمال مقامات و رفعت درجات در عین خجالت و محض شرم دست بحضرت کبریا برداشته‌اند و در منازل کمال عرفان نقصان بشریت خود دیده‌اند و دانسته‌اند که انسان از نسیان مشتق است و صورت آدمی یکدمی بیش نیست پس دم از معرفت خود بسته‌اند و سر در جیب عبودیت فرو برده‌اند قد وفق بتمت الكتاب بعون الملك الوهاب و صلی الله علی خیر خلق الله محمد و اله^{۲۵۰}.

۲۴۶- و جری بین و بین الامیر اصیل الدین عبدالله شیء (شدالازار).

۲۴۷- توفی فی سنه احدى و تسعين و ستمائه (شدالازار).

۲۴۸- جها: و گوئیا بزبان من از روی عجز و ابتهال میگوید.

۲۴۹- این دو بیت از یکی از قصائد معروف سعدی است در پند و موعظه که مطلع آن این است:

توانگری نه بمال است پیش اهل کمال که مال تا لب‌گور است و بعد از آن اعمال
من آنچه شرط بلاغتست باتو میگویم تو خواه از سخنم پند گیر و خواه ملال

۲۵۰- نسخه جها از کلمه وفق تا آخر را ندارد.

فهرست اشخاص

- ابش خاتون، ۲۶۵، ۲۹۹
ابن الانباری، ۱۲۸، ۱۴۱
ابن ابی اصیبه، ۳۸۸
ابن انجب بغدادی، ۱۶۵
ابن ابی الحديد، ۹۶
ابن ابی الدنيا، ۶۸
ابن ابی سعدان (رجوع شود به احمد بن محمد بن ابی سعدان)
ابن ابی مریم الشیرازی، ۴۲۹، ۴۳۰
ابن الاثیر، ۱۰۰، ۱۴۵، ۱۹۸، ۳۱۸، ۳۴۰
ابن الاثیر جزری (مجدالدین ابوالسادات)، ۲۳۲
ابن باکویه (رجوع به محمد بن عبدالله)
ابن البزازی، ۲۹۱، ۳۵۵
ابن بطوطه، ۱۰۸، ۱۱۰، ۱۶۳، ۱۶۸، ۲۴۶، ۳۳۶، ۴۴۳، ۴۴۴
ابن تغری بردی، ۱۷۶، ۳۹۹
ابن الجلاء (رجوع به احمد بن یحیی)، ۵۰
ابن جنی، ۴۰۳
ابن الجوزی، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۶۵، ۱۷۶، ۲۷۲، ۳۹۹
ابن الحاجب، ۱۰۸
ابن حجر عسقلانی، ۱۸۶، ۲۳۲، ۲۸۰
- «الف»
اباقا، ۳۵۴
ابراهیم بن ابی البرکات الحنبلی (جمال الدین بن القرشیه)، ۲۷، ۳۷۷
ابراهیم بن داود (ابواسحق)، ۱۹۸
ابراهیم بن صدرالدین محمد (شرف الدین)، ۳۶۱
ابراهیم بن شهریار کازرونی، ۱۸، ۹۲، ۱۴۲، ۲۷۷، ۳۴۳
ابراهیم بن شیرویه، ۲۳۰، ۲۳۱
ابراهیم بن عبدالله بن مسلم (ابومسلم الکشی)، ۲۷۲
ابراهیم بن علی بن محمد السلمی المغربی (قطب الدین المصری)، ۳۸۸
ابراهیم بن علی البوریانی، ۳۱۳
ابراهیم بن عمر بن ابراهیم الجعبری، ۲۸۷
ابراهیم خلیل، ۲۸۸
شیخ ابراهیم خنجی، ۹۲، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۸۲
ابراهیم الطیبی (جمال الدین ملک اسلام)، ۳۷۸
شیخ ابراهیم الکرچی، ۲۲۷، ۲۵۰
ابراهیم کیلانی، ۳۵۵

- ۴۱۱، ۴۷۰
ابن حزم ظاهري، ۱۰۰، ۱۴۴، ۴۰۹
ابن حوقل، ۲۶۴
ابن خرداذبه، ۲۶۴
ابن خلکان، ۴۹، ۵۵، ۸۴، ۱۳۸، ۱۴۱،
۱۴۴، ۱۶۶، ۲۳۲، ۲۸۴، ۳۳۰،
۳۵۴، ۳۶۷
ابن دارست شیرازی (رجوع به تاج الدین)
ابن درید، ۱۴۰
ابن رافع حورانی مصري، ۳۵۶
ابن الرفاعي (رجوع به احمد بن علی بن
احمد)
ابن سعدان محدث، ۳۹۶، ۳۹۷
ابن عباس صحابی (عبدالله)، ۳۵، ۳۶،
۵۶
ابن العبري، ۳۸۸
ابن عساکر، ۵۰، ۸۶، ۲۷۴
ابن الفارض، ۳۱۵
ابن الفقيه، ۲۶۴
ابن القناد (احمد)، ۳۴۸، ۳۵۰، ۳۵۲
ابن القيم الجوزیه، ۴۷
ابن ماجه، ۳۵، ۴۸
ابن مسعود (صحابی)، ۳۵
ابن معبد، ۱۶۸
ابن المعتز، ۵۱
ابن هشام، ۱۴۴
ابو احمد الكبير (رجوع به فضل بن محمد)
ابو اسحق الادمی (رجوع به ابراهيم بن
محمد بن ابی الشیوخ)، ۵۹
ابو اسحق اينجو (رجوع به شيخ ابو-
ابو اسحق شیرازی (شيخ)، ۱۴۴، ۲۱۷،
۲۵۴، ۳۳۶
ابو اسحق کازرونی (رجوع به ابراهيم
ابن شهریار)
ابو البدر بن ربيع (اوحد الدین)، ۳۸۳
- ۳، ۴۱، ۴۸، ۱۵۰،
۲۷۱
ابوبکر الاسمعیلی الجرجانی (رجوع به
احمد بن ابراهيم بن اسمعیل بن
العباس)، ۸۱
ابوبکر بن اسحق، ۱۲۲، ۱۵۶
ابوبکر بن حسن (شيخ)، ۲۱۶
ابوبکر بن سعد بن زنگی، ۲۶۴، ۲۶۶،
۲۶۸، ۲۸۲، ۳۵۱، ۴۱۳، ۴۴۰،
۴۵۲
ابوبکر بن طاهر الحافظ، ۵۹
ابوبکر بن عبدالله الفارسی، ۱۱۳
ابوبکر بن علی بن ابی بکر الترمذی، ۲۷۵
ابوبکر بن عمر بن محمد برکر، ۳۰۹
ابوبکر محمد بن حسین اجری، ۱۶۶، ۶۷
ابوبکر بن مصلح، ۱۳۵
ابوبکر بن یوسف المصری (جمال الدین)،
۳۸۶، ۳۸۷
ابوبکر تایبادی (طایبازی)، زین الدین،
۱۶۰
ابوبکر زاهد (رجوع به احمد بن الحسین)
ابوبکر العلاف (هبة الله بن الحسن)،
۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴،
۱۵۶، ۱۵۷، ۴۰۶
ابو تراب نخشبی، ۵۰
ابو حاتم السجستانی، ۱۲۲، ۱۵۶
ابو حامد کرمانی (رجوع به احمد بن حامد)
ابو الحسن احمد بن محمد بن حکیم، ۸۱
ابو الحسن الاشعری، ۸۳، ۲۷۴
ابو الحسن بن ابی الخیر بنجیر (امین الدین
کازرونی)، ۲۸۲
ابو الحسن خرقانی، ۲۳۰
ابو الحسن دیلمی (رجوع به علی -)،
۳۲، ۷۷، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۲۰۲،
۲۰۳

- ابوالحسن کردویه (رجوع به علی بن عبدالله)
 ابوالحسن الکوارى (به)، ۳۰۹
 ابوالحسن بن هند، ۳۹۵، ۳۹۷
 ابوالحسن علی بن ابی محمد بن عبدالله واسطی، ۲۴۹
 ابوالحسن نوری، ۳۹۷
 ابوالحسین احمد بن سالبه، ۲۲۹
 ابوالحسین بن سمعون (رجوع به محمد بن احمد بن اسمعيل واعظ)، ۵۸
 ابوالحسین نوری (رجوع به احمد بن محمد نوری)، ۵۳
 ابو حفص عمر بن کرم بن الحسن دینوری، ۳۶۷
 ابوحنیفه (امام)، ۳۴۸
 ابو حیان علی بن احمد صوفی، ۹۶
 ابو حیان التوحیدی (علی بن محمد بن العباس)، ۹۶، ۹۷
 ابو حیان نحوی، ۱۴۴
 ابو الخطاب صدرالدین قاری، ۲۸۷
 ابو الخیر ابی نصر بن ابی غسان، ۴۵۴
 ابو الخیر مسعود بن محمد (صفی الدین)، ۴۴۹
 ابوداود، ۴۸
 ابوالدرداء، ۱۳۹
 ابوذر صحابی، ۱۰۱
 ابوذر الکثکی (رجوع به عبدالله بن-الجنید)، ۹۹، ۱۰۱، ۱۰۲، ۳۸۶
 ابوزرعه اردبیلی (رجوع به عبدالوهاب ابن محمد بن ایوب)،
 ابوزکریا یحیی بن شرف نووی، ۲۴۵
 ابوالسائب بن اسحق الشامی، ۱۷۸، ۱۸۴، ۱۸۵
 ابوسعید عبدالسلام، ۱۴۱
 ابوالسعود بن ابی العشاء باذینی، ۱۶۷
 ابوالسعود بن الشبل البغدادی، ۱۶۷
 ابوسعید ابوالخیر، ۲۳۰، ۳۲۴، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰
 ابوسعید سلطان، ۱۰۸
 ابوسعید الخراز (رجوع به احمد بن عیسی الخراز)، ۵۲
 ابوسعید ساوجی (شیخ)، ۲۱۲
 ابوسعید سوسی، ۵۳
 ابوسلیمان منطقی سجستانی، ۹۷
 ابوسهل مسیحی، ۳۸۸
 ابوشجاع دیلمی (رجوع به بشیرویه بن شهردار دیلمی)
 ابوشجاع مقاریضی (رجوع به محمد بن سعدان، ۹۲، ۱۴۲، ۲۰۲)
 ابوشجاع الحسین بن منصور، ۱۰۵
 ابوشجاع وزیر، ۳۲
 ابوصالح، ۷۳
 ابوطاهر بن ابی المعالی (روح الدین)، ۴۱۵
 ابوطاهر زیادآبادی، ۳۴۷
 ابوطلحه (صحابی)، ۳۷، ۳۸
 ابوالعباس احمد، ۱۴۵
 ابوالعباس اسمعيل (امیر)، ۱۴۰
 ابوالعباس بن عطاء (رجوع به احمد بن محمد بن سهل بن عطاء الادمی)، ۸۳، ۸۵
 ابوالعباس الکرخی، ۸۶
 ابوالعباس احمد بن محمد بن یزید، ۸۶
 ابو عبدالرحمن السلمی (رجوع به محمد ابن الحسین بن محمد بن موسی)
 ابو عبدالله (رجوع به شیخ کبیر محمد ابن خفیف)
 ابو عبدالله بابوئی، ۲۰۳، ۲۰۶
 ابو عبدالله بن باکویه (رجوع به محمد بن عبدالله باکویه)

- ابوعبدالله بيطار (رجوع به حسين بن احمد)
 ابوعبدالله حارث بن اسعد عباسی، ۸۴
 ابوعبدالله خبری، ۲۸۹
 ابوعبدالله الغداس (شیخ)، ۲۸۶
 ابوعبدالله الشواء ۸۱
 ابوعبدالله القرطبی (رجوع به محمد بن احمد بن ابی بکر بن فرج)، ۶۹
 ابوعبدالله القفصی، ۱۴۹
 ابوعبدالله محمد بن العزیز شیرازی، ۱۲۲
 ابوعبدالله محمد بن علی داستانی، ۲۳۰
 ابوعبیده بصری (رجوع به عبدالواحد ابن زید بصری)
 ابوالعز سراج الدین، ۲۶۵
 ابوالعلاء الحضرمی القفصی، ۱۵۰
 ابوالعلاء الهمدانی (رجوع به حسن بن احمد بن حسن)، ۴۴۰
 ابوعلی حسین بن محمد بن احمد بازاری، ۹۱، ۹۲، ۹۶
 ابوعلی دقاق (رجوع به حسین بن علی ابن محمد بن اسحق)
 ابوعلی رودباری (رجوع به حسین بن محمد بن رودباری)، ۵۴
 ابوعلی سینا، ۱۵۲، ۱۵۳، ۲۸۵، ۳۸۸
 ابوعلی فارسی (رجوع به حسن بن احمد)
 ابوعلی مسکویه، ۹۶، ۱۴۵
 ابو عمرو اصطخری، ۹۲، ۹۳
 ابوالفیث بن جمیل الیمنی، ۵۷، ۹۷
 ابو الفتح بستی، ۳۶۹
 ابو فزاری، ۵۴
 ابو الفتح بن شاتیل، ۴۱۹
 ابو الفتح النیریزی (رجوع به محمد بن الطاهر)
 ابو الفتح رازی، ۲۲۴
- ابوالفتوح المعجلی، ۱۹، ۹۸، ۲۸۴، ۳۵۰
 ابوالقداء، ۱۲۵، ۱۵۳، ۱۸۶
 ابوالفضل بن العمید (رجوع به ابن العمید)، ۹۶
 ابوالفضل بن مظفر بن ابی الخیر نیریزی، ۴۳۱
 ابوالقاسم (ص) رجوع به محمد بن عبدالله (ص)
 ابوالقاسم بن شعیب بن بلویه المکرانی، ۱۴۹، ۲۱۷
 ابوالقاسم السروستانی (رجوع به عبدالرحیم بن محمد السروستانی)
 ابوالقاسم الطبرانی (رجوع به سلیمان بن احمد طبرانی)
 ابوالقاسم طبری ۵۵
 ابوالقاسم القشیری (رجوع به عبدالکریم بن هوازن قشیری)
 ابوالقاسم محمود بن احمد کازرونی، ۳۴۳
 ابوالقاسم هاشمی، ۸۶
 ابوالیمین اسعد بن مظفر، ۲۵
 ابو قلابه الجریمی (رجوع به عبدالله بن زید الجریمی)
 ابوالمبارک آدمی، ۱۷، ۱۷۹، ۱۸۵، ۲۷۶
 ابوعبدالله محمد بن علی، ۱۶۷
 ابو محمد الجریری (احمد بن محمد بن الحسن)، ۵۱، ۸۱
 ابو محمد رویم، ۸۳، ۸۴
 ابو محمد حقاق، ۳۹۶
 ابو محمد منصور بن مظفر، ۲۲، ۲۴۳
 ابو محمد عبدالله بن علی، ۱۶۴
 ابو مرثد الفنوی، ۴۸
 ابو مسلم بن علی بن العلاء، ۴۶۳

- ابومسلم الفسوی (رجوع به فارس بن غالب الفارسی)، ۲۲۹
 ابومسلم الکشی (رجوع به ابراهیم بن عبدالله بن مسلم)
 ابوالمکارم اللبان، ۹۸
 ابوالمکارم علی (تاج الدین)، ۲۶۸
 ابومنصور خازنی، ۱۲۵
 ابومنصور یوسف بن عمر بن علی، ۲۴۴
 ابوموسی اشعری، ۱۸۶
 ابوموسی حافظ، ۱۸۶
 ابوموسی المدینی (رجوع به محمد بن عمر بن احمد المدینی)، ۱۷، ۱۸۳
 ابوالنجیب درگزینی، ۳۰۳
 ابوالنجیب سهروردی (رجوع به عبد القاهر بن عبدالله)
 ابواللیث سمرقندی، ۶۳، ۶۴
 ابونصر سراج طوسی، ۵۰، ۵۳، ۸۰، ۸۸، ۹۰، ۱۷۶، ۲۴۸
 ابونعیم اصفهانی (الحافظ)، ۵۲، ۸۲، ۱۷۶
 ابوالوفاء تاج العارفین (رجوع به کاکیس)
 ابوالوقت سجزی (رجوع به عبدالاول بن عیسی)
 ابوهانی کیسانی، ۶۱
 ابوهریره، ۳۴، ۴۱
 ابویحیی بن سلیم، ۶۳
 ابی ملیکه، ۴۲
 اتابک اباش، ۲۶۳
 احمد (برهان الدین سیف الدین)، ۱۶۱
 احمد بازارو (فخر الدین)، ۳۱۶
 احمد بن ابراهیم فیروزآبادی (ابو الوفاء)، ۳۹۹
 احمد بن اسمعیل بن یوسف بن محمد القزوینی (رضی الدین طالقانی)، ۳۸۱
 احمد بن جعفر الصوفی، ۱۵۶
 احمد بن الحسین بن یوسف جاربردی، ۳۹۱، ۴۰۵
 احمد بن الحسین (ابوبکر زاهد)، ۲۱۰
 احمد بن الحسین البصری، ۸۰
 احمد بن حسین بن علی کاتب یزدی، ۳۳۶
 احمد بن حنبل (امام)، ۴۶، ۴۷، ۶۸
 احمد بن سهل بن ابراهیم نهرآبادی (ابوسعبد)، ۴۲۲
 احمد بن عبدان الحافظ، ۱۵۶
 احمد بن عبدالصمد (نجم الدین)، ۳۷۰
 احمد بن عبدالله (شهره)، ۱۸۷
 احمد بن عبدالله ماما، ۳۱۳
 احمد بن عطار، ۵۱
 احمد بن علی بن احمد (ابن الرفاعی)، ۱۶۶
 احمد بن علی المقرئ الحریصی (ابو عبدالله)، ۳۴۷
 احمد بن عمر بن المظفر (فخر الدین)، ۳۱۲
 احمد بن محمد بن احمد سلفه اصفهانی سلفی، ۲۸۹
 احمد بن محمد بن احمد سمنانی (علاء الدوله سمنانی)، ۲۸۰، ۳۶۲
 احمد بن محمد بن جعفر بیضاوی (ابن سالبه، شیخ الشیوخ)، ۲۳۹
 احمد بن محمد بن سلمه، ۱۴۳
 احمد بن محمد بن علی الفزنوی، ۴۲۹
 احمد بن محمد بن الفضل النهاوندی (ابوالعباس)، ۴۱۰
 احمد بن محمد مسکویه (رجوع به ابو

- اسحق بن یحیی، ۴۴۷
 اسرائیل بن عبدالسلام الخنجی (عفیف
 الدین)، ۲۳۳، ۳۱۶
 اسعد بن مظفر بن محمد، ۲۴۲
 اسعد بن نصر ابزری (عمیدالدین ابو
 نصر اسعد)، ۲۶۴، ۴۴۷
 اسمعیل (رجوع به کمالالدین)
 اسمعیل بن احمد خوانسار (عزالدین)،
 ۳۱۱
 اسمعیل بن علی الخنجی، ۲۶۰
 اسمعیل بن عمر بکری، ۳۵۹
 اسمعیل بن محمد بن اسمعیل حزمی یمنی،
 ۵۷
 اسمعیل بن محمد بن الحاکم البندهش،
 ۴۳۷
 اسمعیل بن مظفر بن محمد، ۲۲، ۲۴۶
 اسمعیل بن نیکروز (قاضی مجدالدین)،
 ۲۰، ۲۳۹، ۳۰۸، ۳۲۶، ۴۱۴
 ۴۱۸، ۴۲۹، ۴۴۱
 اسمعیل بن یحیی (قاضی مجدالدین)،
 ۳۰۸، ۴۴۳، ۴۴۵
 اسمعیل جرجانی (رجوع شود به ابوبکر
 احمد بن ابراهیم بن اسماعیل)
 اشتال آلمانی، ۲۳۸
 اصمعی، ۱۳۸
 اصیل الدین عبدالله (رجوع به عبدالله
 بن علی بن ابی المحاسن)
 افضل بن محمد بن محمود، ۱۹۲
 اقبال (رجوع به عباس اقبال)
 البارسلان، ۳۰۱، ۳۲۴، ۳۲۵
 الباجو (امیر)، ۱۵۵
 افتخارالدین محمد بن نصرالله دامغانی،
 ۱۰۷
 المقتدر بالله، ۸۳
 امام الدین بیضاوی (رجوع به عمر بن
 علی)
 احمد بن محمد خاصه، ۱۴۹
 احمد بن محمد الشاشی، ۴۳۶
 احمد بن محمد الصادق (فخرالدین)، ۱۵۱
 احمد بن محمد کرمانی (ابونجیح)،
 ۴۲۳
 احمد بن موسی الکاظم (شاه چراغ)،
 ۳۰۴، ۳۳۳، ۳۳۵
 احمد بن یحیی (ابوالعباس)، ۱۸۰
 احمد بن یحیی الجلام (ابوعبدالله)، ۸۱
 احمد بن یوسف بن الیاس، ۳۲۲
 احمد بهمنیار، ۴۰۹
 احمد ذهبی (معین الدین زرکوب مؤلف
 شیرازنامه)
 احمد سبیلی، ۲۹۶
 احمد عبدالوهابی، ۲۳۸
 احمد غزالی طوسی، ۳۵۵
 احمد محبوبی بخاری (جمال الدین)،
 ۱۶۱
 احمد کبیر (رجوع شود به فضل بن
 محمد)
 اخفش اوسط، ۱۳۹
 اخفش صغیر، ۱۳۹
 اخفش کبیر (عبدالحمید بن عبدالمجید)،
 ۱۳۸
 اخی فرج زنجانی، ۴۱۰
 ارسلان خاتون، ۳۰۱
 ارشدالدین النیریزی، ۱۷، ۲۰۲،
 ۲۸۳، ۲۸۹، ۳۹۲، ۴۰۱، ۴۰۲
 ارغون، ۱۵۳، ۲۴۶، ۳۵۴
 اسامه، ۱۸۶
 اسحق بن ابراهیم طوسی، ۱۸۶
 اسحق بن علی بن عربشاه (عزالدین)،
 ۳۵۹
 اسحق بن محمد (عزالدین)، ۳۳۸

- (محمد)
امام‌الدین داود بن محمد روزبهان،
۳۸۴
اكتائى قآن، ۳۱۷
امشاطلى (رجوع به عمادالدين
الامشاطلى)
ام محمد والدۀ الشيخ الكبير، ۳۹۵
ام عبدالله الحسنيه (دختران)، ۱۵۴
ام كلثوم بنت سيد اسحق الكوكبى،
۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۳
امير مبارزالدين، ۱۵۵
امير چوپان، ۴۰۴، ۳۲۶، ۱۵۵
امير المؤمنين (رجوع به على بن ابى
طالب)
امين‌الدین کازرونى (رجوع به ابو
الحسن بن ابى‌الخير)
امين‌الدین کازرونى (رجوع به محمد بن
زين‌الدین على بن مسعود کازرونى
بليانى)
اوحدالدين کرمانى (رجوع به حامدين
ابى‌الفخر)
اوزلى، ۳۱۹
اوكتائى، ۴۳۰
اولجايتو، ۲۴۶
اويس بن شاه شجاع، ۱۵۵
اويس بن عبدالله الخنجى، ۳۱۶
- «ب»
باباطاهر عريان، ۲۰۶
باکالنجر (يا باکاليجار)، ۱۲۵، ۱۲۶،
۱۴۸
بانجير بن عبدالله الخوزى (بنجير)،
بخترى، ۲۷۲
بخارى (محمد بن اسمعيل صاحب صحيح)،
۳۷، ۳۸، ۴۲، ۵۹، ۶۴، ۶۵
- ۲۸۹، ۱۰۵
بدرالدين شوشترى، ۲۶۱
بدل (رجوع به ابوبکر بن عبدالله
الفارسى)
برهان‌الدین احمد (رجوع به احمد)
برهان‌الدین الجعبرى (شيخ) (رجوع به
ابراهيم بن عمر بن ابراهيم)
برهان‌الدین العبرى (رجوع به عبيدالله
بن محمد هاشمى)
بشار بن غالب، ۷۳
بشر بن الحسين (قاضى ابوسعده)، ۱۴۴
بشر بن منصور سليمى، ۷۱، ۷۲
بکر بن عبدالله المزنى، ۴۶
بلوشه، ۲۶۶، ۳۱۷
بنجير بن عبدالله خوزى (عفيف‌الدین)
۳۳۹، ۳۴۱
بندار بن الحسين، ۲۷۴، ۲۷۵
بنى‌اميه، ۶۴
بوزابه يا بزابه (امير اتابک)، ۳۰۲
بهاء‌الدین احمد بدل، ۱۱۳
بهاء‌الدین محمد باکالنجر، ۱۲۴
بهرام بن منصور فسوى، ۲۳۷
بهرام بن يعقوب (قزلبه)، ۱۱۶
بيطار (رجوع شود به ابو عبدالله حسين
به احمد بيطار)
بيضاوى (قاضى، رجوع به عبدالله
ابن عمر بن محمد)
بيهقى (ابوبکر احمد بن الحسين محدث
و حافظ معروف)، ۳۵، ۶۸
بى‌بى دختران (رجوع به ام عبدالله)
- «پ»
پيرحسين بن امير محمود (امير)،
۴۰۴
پيغمبر (ص) (رجوع به محمد بن

عبدالله (ص)

جبرئيل الكردى (شيخ)، ۲۷، ۱۵۳،
۳۷۷

«ت»

تاج الدين اشنسى، ۳۸۵

تاج الدين احمد وزير، ۱۴، ۳۴۹

تاج الدين بهرام (رجوع شود به بهرام
ابن يعقوب)

تاج الدين بن دارست، ۳۰۲

تاج الدين جعفر بن احمد، ۲۱۹

تاج الدين محمد بن حيدر، ۳۴۴

تاج الدين مؤيد بن عمر بن مظفر، ۲۴،
۲۵۶

تاشي خاتون، ۳۳۵

تركان خاتون (زوجه اتابك سعد بن ابى
بكر)، ۲۶۶، ۲۸۳، ۲۹۹، ۳۱۷،
۳۱۸

تربيت (محمد على)، ۱۵، ۲۰۴

ترمذى (محدث معروف)، ۳۵، ۳۶، ۴۱،
۵۶، ۴۲

تقى الدين فاسى، ۳۷۷

تكله بن زنگى، ۱۷، ۲۷۷، ۳۸۲، ۳۸۳

توران بن عبدالله التركى (شيخ)، ۱۱۵

توران كبير (شيخ)، ۳۹۹

تكودار، ۱۵۳

تيمورتاش بن امير چوپان، ۴۰۴

تيمور گوركان (امير)، ۱۶۱، ۴۷۵

«ث»

ثابت بن احمد بن محمد النجندى (علامه
الدين)، ۳۶۵

«ج»

جابر (صحابى)، ۴۱

جامى (عبدالرحمن شاعر معروف)، ۸۲،

۳۶۲، ۲۳۲

جبير القصاب، ۴۷

جزرى (شمس الدين محمد)، ۴۲۸،

جعفر طيار (شيخ)، ۲۵۹

جعفر بن مكى بن جعفر الموصلى
(محب الدين)، ۴۱۱

جعفر بن نصير الدين محمد (ابو عبدالله

صاحب لوح)، ۳۴۰، ۳۴۴

جعفر الحذاء (شيخ)، ۸۱، ۲۷۳، ۲۷۴،

۲۷۵، ۲۸۶، ۳۲۹

جعفر خلى، ۸۰

جعفر بن محمد صادق، ۳۲۲

جعفر بن محمد بن نصير خلى، ۴۱۰

جلال الدين ابوالميمن مسعود بن مظفر،
۱۰۱، ۱۳۱جلال الدين مسعود بن مظفر ابوالمفاخر،
۱۰۱، ۱۳۱، ۱۳۲جلال الدين رومى (معروف به مولوى)،
۳۴۸

جلال الدين سيورغتمش، ۳۲۵

جلال الدين الطيار، ۲۵۸

جلال الدين منكبرنى سلطان، ۱۹۸، ۲۹۹

جلال الدين ابوالفرج جوزى، ۹۹

جمال الدين (درويش جمال)، ۱۳۵

جمال الدين ابواسحق (رجوع به شيخ
ابواسحق)

جمال الدين ايندى، ۳۷۴

جمال الدين حسين بن المعبر، ۳۰۴

جمال الدين غريشاه، ۴۳۵

جمال الدين محمد باكالنجان (رجوع به
باكالنجان)

جمال الدين مصرى قاضى، ۲۰، ۱۴۰،

۳۳۸، ۳۳۹، ۴۴۷

جنيد بن فضل الله بن عبدالرحمن (صدر-

حسن بن حسین بن عمر بن خشنام (ابو محمد)، ۱۵۵
 حسن بن عبدالله تنککی، ۱۹۹
 حسن بن علی (امام)، ۶۵، ۲۴۶، ۴۴۵
 حسن بن علی بن محمد بن اسحق نیشابوری (ابوعلی دقاق)، ۱۰۴
 حسن بن علی الشیرازی ابو احمد الصغیر، ۸۹، ۱۵۶
 حسن بن محمد (امام الدین ابوالمظفر)، ۲۵، ۲۵۰
 حسن بن محمد بن حسن (حسام الدین چلبی)، ۲۰۳
 حسن بن محمد بن عبدالله الطیبی (شرف الدین)، ۳۹۱، ۴۰۵
 حسن بن محمد صفائی نحوی (رضی الدین)، ۳۶۲
 حسن بن محمود الزیدانی (مظهر الدین ابوعلی)، (رجوع شود به مظهر الدین ابوعلی)
 حسن بن نصره الدین علی (امام الدین)، ۳۱۰
 حسن بن یوسف الحلی (علامه حلی)، ۸۲، ۲۶۱
 حسن الدیلمی الفسوی، ۲۱۶
 (شیخ) حسن کوچک، ۴۰۴
 حسن کیا (شیخ)، ۱۲۴، ۴۰۶
 حسین آقا ملک (حاج)، ۱۷۸، ۲۹۶
 حسین بن ابی بکر البوشکانسی (جمال الدین)، ۲۱۳
 حسین بن احمد بن حسین، ۲۱۲
 حسین بن احمد معروف به ابو عبدالله البیطار، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۶
 حسین بن عبدالکریم الراغری (جمال الدین)، ۲۱۸
 حسین بن عبدالله مقاریضی، ۱۴۲

الدین)، ۲۶، ۲۷، ۳۷۶
 جنید بن محمد بن جنید (ابوالقاسم زاهد و صوفی معروف)، ۱۳، ۱۴، ۸۰، ۸۳، ۸۴، ۹۷، ۲۷۳، ۲۷۴
 جنید شیرازی (ابوالقاسم معین الدین - مؤلف کتاب)، ۱۰، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۶، ۲۶، ۲۷، ۲۳۰، ۲۵۱
 جهانگیر بن شاه شجاع، ۱۵۵

«چ»

چغری بك (داوود)، ۳۰۱
 چنگیز خان، ۱۰۹

«ح»

حاجی خلیفه، ۱۳، ۱۴، ۵۸، ۱۸۶
 حارث بن اسد المحاسبی، ۴۳۰
 حافظ ابوبکر الخطیب بغدادی، ۱۴۰
 حافظ ابونعیم، ۸۳
 حافظ (شاعر فارسی)، ۱۰۳، ۱۰۸، ۱۳۰، ۱۶۱، ۲۱۴، ۲۳۳، ۴۰۶
 حافظ ابرو، ۱۶۱، ۲۴۶، ۲۶۱، ۳۸۹
 حافظ اسمعیل، ۴۴، ۵۱، ۶۹، ۷۳، ۳۵۹، ۸۶
 حامد بن ابی الفخر کرمانی (اوحدا الدین)، ۳۵۳، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷
 حامد بن العباس، ۸۳
 حبیب المعجمی، ۷۳
 حجاج بن یوسف ثقفی، ۱۱۲
 حذیفه (صحابی)، ۱۸۶
 حسام الدین چلبی (رجوع به حسن بن محمد)
 حسن بن احمد عطار همدانی (ابوالعلام)، ۴۳۸
 حسن جوالقی، ۸۸
 حسن بن حسن (حسن مثنی)، ۱۶۴

- حسین بن عبدالله النقی شیرازی، ۱۹۳
حسین بن علی (امام)، ۲۴۶، ۲۹۷،
۴۴۵، ۳۳۲
- حسین بن علی بن یزدانیار، ۲۰۴
حسین بن محمد بن سلمان (فقیه صائن-
الدین)، ۳۲، ۱۰۰، ۱۱۰، ۱۸۵،
۱۸۷، ۲۰۱، ۲۲۵، ۲۲۷، ۲۳۶،
۲۸۶، ۲۸۹، ۲۹۲، ۴۰۲، ۴۱۴،
۴۱۸، ۴۲۰، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۶،
۴۳۹
- حسین بن محمد الفسوی (جمال الدین
سرده)، ۲۰۰
حسین بيطار، ۸۸
حسین بن منصور الحلاج، ۸۳، ۸۵، ۴۰۷
حسین خان طیب ظل السلطان (میرزا)،
۲۶۴
حسین کردویه، ۱۴۶
حضر می، ۵۷
حمدالله مستوفی، ۴۶۹
حماد بن سلمة بن دینار بصری (ابوسلمه)،
۱۳۹
حیدر بن سید عربشاه الحسینی (بهاء-
الدین)، ۳۴۴
حیدر المرتضوی الجویمی (شیخ)، ۱۴۶
- «خ»
خضر (نبی)، ۱۷، ۱۷۵، ۱۹۵، ۲۷۶
خطیب بغدادی (رجوع به احمد بن علی
ابن ثابت)، ۵۰
خطیر الرازی (شیخ)، ۴۱۴
خلیل بن احمد، ۱۳۸، ۱۳۹
خلیل بن کیکلدی (صلاح الدین ابوسعید)،
۳۷۷
خواجوی کرمانی، ۱۰۴
خواجه نصیر (نصیر الدین محمد بن محمد
- ابن الحسن الطوسی)، ۲۵۲
- «د»
داعی الاسلام - محمد علی، ۹۵
داود بن علی بن خلف اصفهانی، ۱۴۴
دخویه، ۳۱۹
دولت بن ابراهیم (شیخ)، ۳۱۶، ۳۱۸
الدیلمی (رجوع به علی)، ۸۸، ۸۹،
۹۳، ۹۷، ۱۴۵، ۱۷۵، ۱۸۱، ۲۱۲،
۲۲۵
- «ذ»
ذوالنون، ۵۰
ذهبی (صاحب دول اسلام)، ۴۳۸
- «ر»
رافعی قزوینی، ۳۴۰
ربعی بن حراش، ۵۲
رستم بن عبدالله خراسانی (شیخ)، ۴۰۳
حضرت رسول (رجوع به محمد بن
عبدالله ص)
رشید (هارون)، ۱۵۸، ۲۱۰
رشید الدین فضل الله (رجوع به فضل-
الله)
رشید الدین یوسف فیدی، ۱۶۱
رضی الدین طوسی، ۴۳۸
رکن الدین ابوالنجیب زاهد، ۱۳۰
رکن الدین الصفار، ۴۸
رکن الدین ساعد، ۴۷۲
رکن الدین سجاسی، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵،
۳۵۶، ۳۵۷
رکن الدین عبدالله، ۳۶۹
رکن الدین منصور، ۲۵۵
رکن الدین محمود سنجابی، ۳۵۷
رکن الدین یحیی، ۷، ۲۳، ۲۵۴، ۴۴۲

- روح الله، ۸
روح الدين بن اسحق، ۳۶۰
روح الدين جلال الدين، ۲۵۸، ۲۶۸
روح الدين عبدالله كنكى، ۱۰۱
روزبهان بن احمد الثانى (صدرالدين)،
۲۹۴، ۲۹۶
روزبهان البقلی (شيخ)، ۳۱، ۵۹، ۱۸۸،
۲۰۲، ۲۱۶، ۲۲۹، ۲۸۹، ۳۴۳،
۴۲۸
روزبهان الثالث (صدرالدين)، ۲۹۷
- «ز»
زاهد خاتون، ۳۴۴
زاهد عفيف الدين يعقوب، ۱۴۹
زاهد كبير (ابوالقاسم)، ۱۴۹
زبير بن العوام، ۸۰
زكريا بن محمد قزوینی، ۱۱۰
زكريا بن مسلم، ۱۷۵
زكى الدين كازرونى، ۴۶۵، ۴۶۶
زمخشري (محمود بن عمر)، ۵۰، ۱۰۷
زنگي بن مودود (اتابك)، ۱۷
زين الدين محمد كسائي، ۱۷۰
زين الدين باخرزى، ۱۶۱
زيد الاسود، ۳۹۶
زيد بن حسن بن ابى طالب، ۳۹۳
زين الدين مظفر بن روزبهان بن طاهر
ربعى عمرى، ۱۸، ۲۱، ۱۹۵، ۴۲۸
زين الدين على كلاه، ۱۷۲
زين الدين باغئوى، ۱۶، ۲۷، ۱۹۴،
۲۰۲، ۲۱۶، ۲۷۵، ۲۳۱، ۳۳۷،
۳۳۸، ۴۰۰، ۴۲۸
زين العابدين بن شاه شجاع (سلطان)،
۴۷۲، ۴۷۵
زينب بنت احمد بن عبدالرحيم، ۲۷،
۳۷۷
- زينب كذابه، ۴۴۵
- «ژ»
ژوكوفسكى، ۲۴۸، ۴۰۹
- «س»
سالبه بن ابراهيم بن ملك الممنع، ۲۲۹
ساهول بن مهادي بن جكدیو، ۱۸، ۲۷۹
سايكس (سرپرست)، ۳۲۰
سيكى، ۸۷، ۸۸، ۱۴۴، ۱۵۳، ۱۸۶،
۲۳۲، ۲۸۴، ۴۰۹، ۴۴۳، ۴۴۴
سراج الدين جنيد، ۱۱۷
سراج الدين ابوالعز محمد بن ابى اعلام،
۱۹، ۴۱۸، ۴۲۹، ۴۶۱
سراج الدين بن شيخ، ۲۱۷
سراج الدين محمود خليفه، ۳۴۳
سراج الدين مكرم، ۴۰۰، ۴۴۶
سراج الدين يعقوب بن محمد فيروز-
آبادى، ۱۸۸
سرباتك، ۱۸۶
سرقويتى بيكى، ۱۶۲
سرى سقلى، ۵۲
سعد الدين محمد بن مظفر بن روزبهان،
۱۸، ۱۹، ۲۰، ۳۴۲
سعد الدين محمد بن حسين بن سليمان،
۱۲، ۱۴۸، ۲۲۶، ۲۸۰، ۲۸۱
سعد الدين ابو سعد محمد بن مسعود
بليانى، ۱۰۳، ۲۵۷
سعد الدين محمود بن محمد صالحانى،
۱۸۳
سعد الدين محمد باغئوى، ۲۱۷، ۲۳۷،
۳۱۳
سعد الدين يحيى بن محمد صالحانى، ۱۹۲
سعد بن ابى بكر (اتابك)، ۳۱۴
سعد بن زنگى (اتابك)، ۱۸۸، ۱۹۸

- «ش»
 شاه بن شجاع کرمانی، ۳۷۲
 شاه جهان بن سلطان جلال الدین (قطب-الدین)، ۱۵۵
 شاه فیروز کازرونی، ۱۴۷
 شاه منذر، ۷۷، ۱۵۴
 شاه شجاع، ۱۵۵
 شبلی، ۴۹، ۲۷۴
 شبلی پسر شاه شجاع، ۱۵۵
 شرف الدین ایوب، ۴۶۸
 شرف الدین طیبی (رجوع به حسن به محمد)
 شرف الدین علی یزدی، ۱۶۱
 شرف الدین الهذیانی (رجوع به یعقوب بن محمد)، ۲۱، ۲۳۲
 شطنوفی، ۱۶۳
 شعاع الملك شیرازی، ۱۵، ۳۲۵، ۳۲۶
 شعرانی (صاحب طبقات)، ۱۶۷، ۱۶۸، ۳۹۷
 شعیب بن الحسن الانصاری المغربي (ابومدین)، ۱۶۷
 شمس الدین ابومنصور یوسف بن عمر بن علی، ۲۳
 شمس الدین ابوالمفاخر عمر بن مظفر، ۱۹، ۲۰
 شمس تبریزی، ۲۳۹، ۲۴۸، ۳۵۵، ۳۵۶
 شمس الدین الصفی، ۳۱، ۴۲۵
 شمس الدین جوینی، ۳۶۱
 شمس الدین زرندی (محمد بن یوسف)، ۲۴، ۲۵۷، ۳۴۶
 شمس الدین صاحب دیوان (محمد بن محمد)، ۲۱
- ۲۶۵، ۲۹۹، ۳۱۴، ۴۴۷
 سعد بن زنگی ابویکر، ۳۱۶، ۳۵۱، ۳۸۳
 سعدی، ۲۷، ۶۷، ۱۶۱، ۲۸۳، ۳۱۶
 ۴۴۲، ۴۷۷، ۴۷۸
 سعید بن جبیر، ۴۴، ۴۵
 سعید بن عبید، ۸۵
 سعید بن محمد بهادر، ۴۶۲
 سعید بن المسیب، ۴۳، ۴۴
 سعد الدین محمد بلیانی، ۲۲
 سعید نفیسی، ۱۲، ۱۳، ۲۹۱
 سکاکی، ۴۵۴
 سلم بن عبدالله الصوفی (شیخ)، ۳۱، ۱۷۵
 سلمان فارسی (صحابی)، ۴۳، ۱۷۲
 سلیمان بن ابراهیم بن محمد، ۱۸۰
 سلیمان بن احمد طبرانی، ۵۵
 سلیمان نبی، ۱۷، ۲۷۶
 سمعانی (ابوسعید عبدالکریم صاحب انساب)، ۵۰، ۵۲، ۱۴۳، ۳۶۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۱
 سنجر (سلطان)، ۳۰۱، ۳۰۲
 سنقر بن مودود، ۳۰۱
 سهل بن عبدالله تستری، ۵۳، ۱۸۱
 سیبویه (عمرو بن عثمان)، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰
 سید امیر احمد موسی الرضا (ع)، ۳۱
 سیدی احمد الکبیر (رجوع به احمد بن علی بن احمد)
 سید شریف، ۳۶۴
 سید مرسلین (ص) رجوع شود به محمد بن عبدالله (ص)
 سیف الدین باخرزی، ۱۶۱، ۱۶۲
 سیف الدین یوسف بن عبدالله، ۱۶۹

صدرالدین مظفر باغنوی، ۱۷۰، ۲۶۷،
 ۳۰۱، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۵۹، ۴۳۹
 صدرالدین محمد، ۳۰۸
 صدرالدین محمد کارتانی، ۱۰۶
 صدرالدین ابوالعالی (رجوع به مظفر
 بن محمد بن مظفر)
 صدرالدین القونوی (رجوع به محمد
 بن اسحق)، ۲۱
 صفی‌الدین محمود خبری، ۴۶۴، ۴۶۵
 صفی‌الدین ابوالخیر الفالی، ۲۰، ۱۰۲،
 ۴۵۱
 صفی‌الدین اردبیلی (شیخ)، ۲۷، ۳۵۵
 صفی‌الدین عثمان کرمانی، ۱۲۹،
 ۱۳۱، ۱۸۶
 صلاح‌الدین خلیل بن کیکلدی‌علائی، ۲۷
 صلاح‌الدین ایوبی، ۲۳۳
 صمصام‌الدوله، ۱۲۵
 صهیب، ۱۸۶

«ض»

ضیاء‌الدین عبدالوهاب سکینه، ۱۰۰
 ضیاء‌الدین ابوالحسن، ۱۰۹
 ضیاء‌الدین ابوالوقت عبدالوهاب بن مظفر
 (رجوع شود به عبدالوهاب بن مظفر)

«ط»

طاهر بن سمید (ابوالفتح)، ۴۲۷
 طاهر بن مظفر بن محمد‌العمری، ۲۳۵
 طرطوشی (رجوع به محمد بن الولید)
 طغرل‌بیک، ۳۰۱

«ظ»

الظافر بامرالله، ۲۸۹
 ظل‌السلطان، ۲۶۴
 ظهیرالدین ابوالفضائل اسمعیل بن مظفر

شمس‌الدین محمد صادق، ۱۵۰
 شمس‌الدین محمد (فقیه)، ۱۴۸، ۱۵۹
 شمس‌الدین عمر مشهدی ۳۱۵
 شمس‌الدین ترکی (عمر)، ۱۸۰، ۲۰۲،
 ۴۰۱، ۴۲۷
 شمس‌الدین نعمانی (محمد)، ۳۴۸
 شمس‌الدین عبدالصمد، ۳۷۰
 شهاب‌الدین زرنندی، ۲۵۷
 شهاب‌الدین بیضاوی، ۳۵۱
 شهاب‌الدین ابوالخیر ذهبی، ۳۶۴
 شهاب‌الدین روزبهان، ۱۶۹
 شهاب‌الدین زنجانی، ۱۶، ۲۵۲
 شهاب‌الدین فضل‌الله تور پشتی، ۲۳۸
 شهاب‌الدین محمد عمری، ۲۰۲، ۲۹۴
 شهاب محمود اهری، ۲۳۸
 شهاب‌الدین سپهرودی (رجوع عمر بن
 محمد)
 شهردار بن حسین بن عبدالله الدیلمی،
 ۲۱۸

شیبان بن جشر، ۶۲

شیخ ابو اسحق اینجو (شاه)، ۱۰۳،
 ۱۰۸، ۴۰۴، ۴۰۶، ۴۶۷، ۴۷۲،
 ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۷
 الشیخ الکبیر (رجوع به محمد بن خفیف)
 شیخ عبدالسلام، ۹۰
 شیرویه بن شهرداردیلمی، ۱۱، ۶۰، ۷۰

«ص»

صاحب اربل، ۳۵۴
 صاحب بن عباد، ۹۶، ۱۷۶
 صاحب لوح (رجوع به جعفر بن نصیر-
 الدین)
 صالح بن مؤید الکازرونی (زین‌الدین
 ابوسعید)، ۱۴۷
 صدرالدین اشنهی، ۳۵۱

عبدالرحیم بن موسی الاصطخری (ابو

عمرو)، ۹۵، ۱۷۷

عبدالرحیم بن نجم الدین احمد، ۱۸۵

عبدالرزاق بغایری، ۴۰۹

عبدالرزاق کاشی، ۴۳۹

عبدالرشید بن صالح نوری، ۲۰۴

عبدالرقیب بن عبدالله بن الجنید، ۴۵۱

عبدالسلام بن احمد الکازرونی، ۴۳۱

عبدالسلام بن محمود بن محمد الحنفی،

۹۸

عبدالسلام بن الشیخ ابی عبدالله الکبیر،

۹۱

علامه قزوینی، در بیشتر صفحات نام

آن مرحوم آمده است.

عبدالسلام خنجی، ۳۱۶

عبدالسلام النایینی (زین الدین)، ۴۳۶

عبدالصمد بن رکن الدین (شمس الدین)،

۱۸۵

عبدالصمد بن عثمان بحرآبادی (بهاء -

الدین)، ۴۷۶

عبدالعزیز اسکندری، ۸

عبدالعزیز بن جعفر بن احمد، ۲۲۲

عبدالعزیز بن حسین الراغری (روح -

الدین)، ۲۱۹

عبدالغافر صاحب سیاق، ۴۱۱

عبدالغفار قزوینی (نجم الدین)، ۲۳۶

عبدالغفور لاری، ۳۵۶

عبدالقادر الجیلی (گیلانی)، ۱۶۳،

۱۶۶، ۱۶۷

عبدالقاهر بن عبدالله بن محمد بن عمویہ

(ابوالنجیب سهروردی)، ۳۵۵

عبدالکریم بن عبداللطیف الفالی (عماد -

الدین)، ۴۵۸

عبدالکریم بن مسعود (عبدالذین)، ۱۳۳

عبدالکریم بن هوازن قشیری، ۴۲۷، ۸۵

(رجوع شود به اسماعیل بن مظفر)

ظهیر الدین عبدالرحمن، ۱۱۱، ۱۱۳،

۱۱۴، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۶۱

ظهیر الدین ابو عبدالله، ۳۲۷

«ع»

عایشه (زوجه رسول الله)، ۳۴، ۴۰،

۴۱، ۴۲، ۴۸، ۵۲

عاصم جعدری، ۴۶

عبادة بن الصامت، ۴۵

عباس اقبال، ۲۴۶، ۳۵۶

عباس (عم پیغمبر)

عباس قمی (حاج شیخ)، ۱۸۶

عبدالاول بن عیسی (ابوالوقت)، ۳۶۷،

۴۳۸

عبدالرحمن بن مؤید، ۲۴

عبدالرحمن بن احمد ایجی (قاضی

عبدالذین)، ۴۰۵

عبدالرحمن بن طغایرک، ۳۰۲

عبدالرحمن بن عبداللطیف النیسابوری،

۳۶۶

عبدالرحمن بن عبداللطیف الفالی (امام -

الدین)، ۴۶۰

عبدالرحمن بن العلا بن الحجاج، ۶۸

عبدالرحمن بن علی (ظهیر الدین)، ۳۷۵

عبدالرحمن بن محمد بن سعد الاقلیدی،

۲۱۲

عبدالرحیم بن احمد، ۳۷۰

عبدالرحیم بن حسین، ۲۱۹

عبدالرحیم بن طاهر (ابواسحق)، ۲۲،

۲۳۵

عبدالرحیم بن عثمان، ۱۶۶

عبدالرحیم بن محمد السروستانی (عبد -

الرحمن) (ابوالقاسم)، ۱۹۵

- عبدالله بن محمد بن میكال، ۱۴۰
عبدالله بن محمود بن حسن الشيرازى
(قوام الدين)، ۱۲۷، ۱۲۹، ۱۳۰،
۱۳۱
عبدالله علم دار، ۱۱۲
عبد اللطيف بن اسمعيل، ۲۶۶
عبدالمحسن بن شمس الاسلام فالى (قوام-
الدين)، ۴۶۲
عبدالمحسن بن ابى العميد ابهرى (حجة-
الدين)، ۴۱۹
عبد الملك بن مروان، ۴۸، ۴۹، ۱۱۲
عبد الواحد بن احمد (ابو الفتوح)، ۴۳۲
عبد الواحد بن زيد بصرى (ابو عبیده)،
۶۲
عبد الواحد بن محمد بن حيان بيضاوى
(شيخ ابو الازهر)، ۱۴۳
عبد الودود بن داود (فريد الدين)، ۳۸۵
عبد الوهاب بن محمد بن ايوب الاردبيلي
(ابو زرعه)، ۱۷، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۵،
۲۹۴
عبد الوهاب بن مظفر بن محمد، ۲۳، ۲۴۷
عبد الوهاب صابونى، ۳۶۷
عبدالله بن محمد هاشمى (برهان الدين
العبرى)، ۲۶۰
عثمان بن عبدالله بن اوس، ۴۴
عثمان بن عبدالله الكرمانى (صفى-
الدين)، ۴۲۴
عثمان بن عفان، ۳، ۳۳۲
عثمان بن على (قاضى ابوالمحاسن)،
۱۷۲، ۳۸۹
عروة بن الاسود، ۵، ۲۷۶، ۳۷۸
عزالدين افضل، ۵، ۳۳، ۱۱۲
عزالدين احمد بن جعفر الحسينى، ۲۱۹
عزالدين الاصفهانى، ۳۲۳
عزالدين عبدالسلام، ۶۹
- ۱۲۲، ۱۵۶
عبدالله بن جعفر الازرقانى (شيخ)، ۳۱
عبدالله انصارى (خواجه)، ۱۷۶
عبدالله بليانى كازرونى (اوحد الدين)،
۳۵۶
عبدالله بن احمد الاقليدى (ابوبكر)،
۴۳۲
عبدالله بن احمد الواعظ (ركن الدين)،
۱۶۹
عبدالله بن بهرام زكى (شرف الدين)،
۳۴۲
عبدالله تسترى، ۳۲۹
عبدالله بن حسن المثنى، ۳۹۳
عبدالله دوست خدا، ۲۳۱
عبدالله بن زيد الجرمى (ابو قلابه)، ۴۸،
۷۳
عبدالله بن شهاب الدين محمد (ركن-
الدين)، ۱۸۵
عبدالله بن حسين ۸۰
عبدالله بن عبدالرحمن، ۲۳۰، ۴۷۶
عبدالله بن عثمان قزوینى (ركن الدين)،
۳۹۸، ۴۴۰
عبدالله بن على بن ابى المحاسن العلوى
(اصيل الدين)، ۲۳، ۱۰۰، ۱۶۹،
۲۴۵، ۳۵۱، ۳۵۲
عبدالله بن على بن عبدالله الطامدى،
۱۸۰
عبدالله بن عمر، ۶۸
عبدالله بن عمر بيضاوى (قاضى ناصر-
الدين)، ۱۱۶، ۴۱۷
عبدالله بن الفضل، ۳۶۷
عبدالله بن المبارك، ۵۱
عبدالله بن مسعود، ۴۳
عبدالله بن محمد بن عبدالله (ابن-
المفسر)، ۳۹۲

- عزالدين مسعود (عزالدين ابى طاهر
الابوسعيدى)، ۳۲۳
عزالدين مسعود بن ابراهيم، ۲۹۷، ۳۲۲
عزيزه بنت القاضى شمس الدين محمد بن
ابى بكر، ۲۱۴
عضدالدوله ديلمى، ۱۷، ۱۴۴، ۱۷۸،
۲۷۶، ۳۹۴، ۴۱۱
عضدالدين عبدالرحمن، ۱۰۸
عظام، ۶۹
عظام الله بن محمد بن خداداد (امين الدين)،
۳۸۱
عظامك جوينى (علاء الدين)، ۱۱۰،
۳۶۱
عفيف الدين كازرونى، ۱۷۲، ۱۷۳
علاء بن عبدالله بن عباد حصرمى، ۱۵۰،
۲۷۱
علاءالدوله سمنانى (رجوع به احمد
بن محمد بن احمد)
علاء الدين الايجى، ۷۰
علاء الدين طاوسى، ۳۹۰
علاء الدين على بن ايوب (رجوع شود به
على بن ايوب)
علاء الدين حسين عليه السلام، ۱۱، ۷۷،
۳۰۴
علامه حلى (رجوع به حسن بن يوسف)
على بن ابى طالب (امام)، ۶۵، ۱۶۴،
۳۷۳، ۴۳۴، ۴۴۵
على بن انجب بغدادى ابن الساعى، ۵۸
على بن ايوب المقدسى (علاء الدين)، ۲۷
على بن ايوب بن منصور بن زبير، ۳۷۷
على بن الحسين (زين العابدين)، ۳۳۲
على بن حمزة بن موسى بن جعفر، ۱۲،
۷۷، ۷۸، ۳۹۳، ۳۹۴
على بن روزبهان بن محمد خنجى، ۲۶۲
على بن سلا رعا دل، ۲۸۹
على بن سهل بن محمد (ابوالحسن)، ۱۷۶
على بن عبدالله (ابوالحسن كردويه)،
۱۴۷، ۱۸۷، ۱۹۳، ۱۹۶، ۱۹۷،
۱۹۹، ۲۰۲، ۲۱۳، ۲۹۱، ۲۹۲،
۲۹۷، ۳۸۵
على بن عبدالله بن حسين اردبيلى
تبريزى، ۳۵۶
على بن عبدالله الرومى (ابوالحسن)،
۱۴۸
على بن عبدالملك بن على (قوة الدين
ابوسعبد)، ۱۵۸
على بن عثمان، ۱۶۶
على بن عثمان هجويرى، ۲۲۹
على بن عيسى اربلى، ۴۴۶
على بن محمد نيريزى (فقيه ارشد الدين)،
۲۷۶
على بن مسعود بليانى (زين الدين)
على بن مسعود بن المظفر، ۱۳۲
على بن موسى الحداد، ۶۸
على الديوانى الواسطى، ۲۵
على الرضا (امام)، ۴۴۵، ۴۴۶
على السراج (شيخ)، ۲۹۷
على الشهيد (شيخ)، ۳۱۶
على عصار (حاج)، ۳۱۴
على الكوارى (رجوع به ابوالحسن)
على الكوبانى (الشيخ)، ۴۲۲
على اللبان (زين الدين)، ۱۳۴
عمادالدين ابومقاتل ديلمى، ۴۰۰
عمادالدين ابوطاهر عبدالسلام بن محمود
(رجوع شود به عبدالسلام بن محمود بن
محمد الحنفى)
عمادالدين حسين بن محمود، ۱۹۲
عمادالدين محمود قزوينى، ۴۶۹
عمادالدوله على ديلمى، ۲۱۰
عمادالدين احمد، ۳۸۴

- عمادالدین الامشاطی، ۱۶۳
 عماد کاتب، ۳۰۳، ۳۴۰
 عمر بن ابی النجیب الشیرازی (ابو-
 عبدالله)، ۴۲۶
 عمر بن بهرام بوشکانی (شرفالدین بن
 الزکی)، ۲۸۵
 عمر بن ظفر، ۲۴
 عمر بن عبدالرحمن قزوینی (سراج-
 الدین)، ۱۲۹
 عمر بن عبدالعزیز (خلیفه)، ۱۷، ۶۶،
 ۶۷، ۲۷۶، ۳۱۵
 عمر بن علی بن عمر قزوینی (سراج-
 الدین)، ۲۹۷
 عمر بن المبارز، ۲۵
 عمر بن محمد بن علی البیضاوی (قاضی
 امامالدین)، ۲۰، ۳۳۹، ۳۸۷، ۴۱۹
 عمر بن محمد السهروردی (شهابالدین)،
 ۱۹، ۳۸، ۳۹، ۴۲، ۱۱۰، ۱۶۱،
 ۱۶۴، ۱۹۳، ۲۲۵، ۲۲۷، ۲۲۸،
 ۲۸۳، ۲۸۶، ۲۸۹، ۳۵۰، ۳۵۱،
 ۳۵۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۴۲۰، ۴۲۳،
 ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۷، ۴۴۰، ۴۶۲،
 ۴۷۷
 عمر بن مظفر بن روزبهان (شمسالدین
 القرشی)، ۱۹، ۲۵۰، ۲۸۴، ۴۱۸
 عمر (خلیفه)، ۳، ۱۵، ۱۶، ۱۸، ۳۸،
 ۶۹، ۱۵۰، ۲۳۲، ۲۷۱
 عمرو بن حزم، ۴۷
 عمرو بن العاص (صحابی)، ۴۰، ۱۸۶
 عمرو بن عثمان مکی (ابو عبدالله)، ۸۵
 عمرو بن لیث، ۳۲۸، ۳۳۱
 عمرو بن یونس، ۱۳۸
 عیسی بن جنید، ۱۲، ۱۴، ۱۵، ۸۸،
 ۹۱، ۹۴، ۱۲۴، ۱۴۰، ۱۷۲
 ۲۰۳، ۲۳۲، ۲۵۱، ۳۲۵، ۴۰۶
 ۴۷۰، ۴۷۱
 عیسی بن عمر النحوی، ۱۳۸
 عیسی (نبی)، ۱۹۵، ۲۹۰
 «غ»
 غازی بن عبدالله، ۳۱۵
 غریبشاه (رجوع به جمالالدین)، ۴۱۳
 غزالی، ۴۰، ۴۶، ۴۸، ۶۸، ۱۹۷،
 ۲۹۳، ۳۸۱
 غیاثالدین، ۲۹۴
 غیاثالدین بن محمد خوارزمشاه، ۱۹۸
 غیاثالدین محمد وزیر، ۱۰۸
 «ف»
 فاطمه (بنت رسول)، ۶۵، ۱۵۴، ۲۷۹
 فخرالدین احمد بدل (رجوع شود
 به ابوبکر بن عبدالله فارسی)
 فخرالدین حسین بن مسعود (قاضی خان)،
 ۱۰۸
 فخرالدین چاربردی (رجوع به احمد-
 بن الحسن)
 فخرالدین احمد بن محمود، ۱۸۷، ۲۹۳،
 ۲۹۵، ۲۹۳
 فخرالدین فخرآور حوائجی، ۲۸۲،
 ۴۱۳
 فخرالدین محمد سلمانی، ۱۷۲
 فخر رازی (امام)، ۱۹، ۱۰۹، ۲۶۳،
 ۳۸۸
 فخری، ۱۲۵
 فراء (نحوی)، ۱۳۸
 فرصت، ۱۳، ۲۶، ۲۷، ۱۱۵، ۱۴۱،
 ۱۷۸، ۳۲۰
 فصیح خوافی، ۱۶۰
 فضل بن محمد (ابو احمد الکبیر)، ۸۸
 فضل بن یحیی الخبری (ابو العباس)

- ۱۵۶
فضل الله بن الربيع، ۳۸۳
فضل الله تورپشتی (شهاب الدین)، ۲۰
فضل الله (رشید الدین وزیر)، ۱۰۸، ۲۶۱
فضل الله بن محمد، ۸۸، ۸۹، ۹۰
فقیه صائغ الدین (رجوع به حسین بن محمد بن سلمان)
فیروزه بنت المظفر، ۲۴، ۲۵۶
- «ق»
القائم بأمر الله، ۳۰۱
قاسم غنی (دکتر)، ۱۰۳، ۱۶۱، ۲۹۱
قاضی خان (رجوع به حسن بن منصور)
قاضی ناصر الدین ابی الخیر، ۱۱۶
قتلغ امیر شیراز، ۳۰۶
قتلغ بیگ (خاتون)، ۱۵۵
قدامہ جوهری، ۶۸
قزلبه (رجوع به بهرام بن یعقوب)
قزوینی (صاحب اثار البلاد)، ۱۰۴
قطب الدین ابهری
قطب الاسلام (حاجی رکن الدین)، ۲۵۵
قطب الدین حیدر
قطب الله مصری (رجوع به ابراهیم بن علی بن محمد)
قطب الدین فالسی، ۲۲، ۲۳۶، ۴۱۸، ۴۴۹، ۴۵۱
قطب الدین محمود
قطب الدین محمود بن مصلح شیرازی، ۸، ۲۱، ۱۵۲، ۲۳۲، ۲۸۵، ۳۴۲
قطب الدین محمد سیرافی، ۲۶۴، ۲۶۵
قطب الدین محمد، ۳۱۱، ۴۷۱، ۴۷۴، ۴۷۵
قطیعی، ۴۶
- قوام الدین حاجی، ۴۰۶
قوام الدین حیدر، ۲۱۷
قوام الدین سهروردی، ۲۹۱
قوام الدین (فقیه نجم)، ۱۱۱، ۱۳۰، ۳۱۵، ۲۱۴
- «ک»
کارل برکلمان، ۱۴
کاکیس (ابوالوفاء تاج العارفین)، ۲۰۵
کاوس بن عبدالله (شیخ)، ۱۶۴
کربن، هانری، ۲۹۱
کردوجین (خاتون)، ۳۲۵، ۳۲۶
کرشاسف بن عمر شلکو (بهاء الدین)، ۱۸۱، ۱۸۲
کریمخان زند، ۲۳۲
کسانی، ۱۳۸، ۱۳۹
کلمنت هوارت، ۲۶۴، ۴۵۲
کلاباذی، ۲۰۵
کمال الدین بن جمال الدین ابوروح لطف—
الله، ۴۰۹
کمال الدین بن محمد بن حسن معروف به سرده، ۱۳۵
- «ل»
لسترنج، ۴۰۹
لطف الله بن ابوسعید، ۴۰۹
لقمان بن نوح السمنانی (اختیار الدین)، ۴۲۱
- «م»
ماسینیون (لوثی)، ۲۹۰
مالک (امام)، ۲۷، ۴۸، ۴۹
مالک بن دینار، ۶۵، ۶۷
مالک بن نویره، ۴۲

- مأمون (خلیفه)، ۳۳۳
 مبارک بن عبدالعدنی (شیخ)، ۲۵۸
 مبارک الکمینی (قطب الدین)، ۳۹۸
 مبارزالدین محمد بن شرف الدین مظفر، ۴۶۸
 مبشر بن اسمعیل، ۶۸
 متمم بن نویره، ۴۲
 متنبی، ۴۱۱
 مجتبی مینوی، ۲۶۴
 مجدالدین جعفر بن محمد، ۲۲۴
 مجدالدین اسمعیل بن علی، ۸، ۳۸۳
 مجدالدین محمد بن عمادالدین، ۳۸۰
 مجدالدین بغدادی، ۸۵
 مجدالدین محمد سودانی، ۱۹۰
 مجدالدین محمد، ۱۲
 محب الدین الطبری (امام)، ۵۶، ۴۱۲
 محب الدین جعفر موصلی، ۱۲۸، ۲۸۸
 محب الدین محمد بن مکرم بن یحیی، ۴۴۸
 محمد الاملی (شمس الدین)، ۴۶۷
 محمد بن ابراهیم طیبی (ملک شمس-الدین)، ۳۸۰
 محمد بن ابی بکر (شمس الدین)، ۲۱۴
 محمد بن ابی بکر بن باکالنجار (جمال-الدین)، ۱۵۸
 محمد بن ابی بکر البلدی (روح الدین)، ۱۶۰
 محمد بن ابی بکر الحکمی، ۵۷
 محمد بن ابی الفوارس بن علی (عمویة بقال)، ۳۱۲
 محمد بن ابی القاسم الزاهد (مقدم-الدین)، ۳۰۶
 محمد بن ابی نصر حمیدی، ۱۰۰
 محمد بن ابی نصر الشیرازی (ابوطاهر)، ۱۸۰
 محمد بن ابی یزید زنجانی (ابوعبدالله)، ۴۱۳
 محمد بن احمد بن عثمان بن قایماز دمشقی، ۳۱۰
 محمد بن احمد الحکیم الکیشی (شمس-الدین)، ۱۵۲
 محمد بن احمد السمرقندی، ۴۴۰
 محمد بن احمد الفسوی، ۴۳۲
 محمد بن احمد المصالحی (شهاب الدین)، ۱۸۴
 محمد بن احمد مقدسی بشاری (ابو-عبدالله)، ۳۱۹
 محمد بن اسحق بن علی بن عربشاه (صدرالدین)، ۳۶۰
 محمد بن اسحق الحسینی (قاضی شرف-الدین)، ۳۳۷، ۳۳۸
 محمد بن اسحق (علام الدین)، ۴۴۸
 محمد بن اسحق قونوی (شیخ صدر-الدین)، ۲۳۲، ۲۳۳
 محمد بن اسعد بن مظفر (بهاء الدین ابو-المبارک)، ۲۵، ۲۴۸، ۲۵۳
 محمد بن امام الدین عمر بیضاوی، ۳۴۲
 محمد بن حسن الجوهری (صدرالدین)، ۴۰۵
 محمد بن حسین بن محمد النیشابوری (ابوعبدالرحمن سلمی)، ۸۲، ۱۷۶، ۴۰۸
 محمد بن الحسین نعیم (قوام الدین)، ۲۱۵
 محمد بن خلیل، ۲۸۶
 محمد بن خفیف بن اسکفشاد (شیخ کبیر ابوعبدالله)، ۷۷، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۴، ۹۵، ۹۷، ۹۸، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۶، ۱۰۸، ۱۱۰، ۱۱۷، ۱۲۱، ۱۲۲

- محمد بن عبدالله (ابوعبدالله بن
باکویه)، ۸۵، ۴۰۷، ۴۱۰، ۴۱۱
محمد بن عبدالله الحسينى المکرانى
(نورالدين)، ۴۷۰
محمد بن عبدالله الطوسى، ۳۰۶
محمد بن عبدالواحد بن على، ۱۴۰
محمد بن عبدالوهاب قزوینى، رجوع شود
به علامه قزوینى
محمد بن [عبد] العزیز الشیرازى
(ابوعبدالله)، ۱۵۶
محمد بن على خوارزمى (بهاءالدين)،
۱۹۰
محمد بن على بن عطيه (ابوطالب)، ۲۰۰
محمد بن على بن محمد بن على، ۴۰۲
محمد بن على بن مسعود بن محمد کازرونى
بلیانى، ۱۵۱، ۱۹۲
محمد حسین خباز، ۴۹
محمد على امام جمعه شیراز، ۱۳۹
محمد بن عمر بن ابى بکر الرقاعى (شمس
الدين)، ۲۸۸
محمد غزالى (رجوع شود به غزالى)
محمد بن فضل بن احمد (فراوى)، ۳۶۵
محمد بن قاسم بن محمد بن الحكم ۱۱۲
محمد بن قدامه (رجوع شود به قدامه
جوهرى)
محمد گلندام، ۱۳۰
محمد بن محمد بن عبدالرحمن المدينى،
۱۸۰
محمد بن محمد نسوى، ۲۲۷
محمد بن محمد مشهور بطویل، ۲۲۳
محمد مشکوة (سید -)، ۱۵۳
محمد بن مظفر (سعدالدين)، ۲۷۸،
۲۷۹، ۳۹۱
محمد مصطفى (ص) (رجوع شود به
محمد بن عبدالله (ص))
- ۱۲۳، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۳۲، ۱۳۳،
۱۳۵، ۱۳۷، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳،
۱۴۵، ۱۴۶، ۱۵۰، ۱۵۶، ۱۵۷،
۱۷۵، ۱۸۰، ۱۹۳، ۲۱۲، ۲۷۱،
۲۷۳، ۲۷۴، ۲۸۶، ۳۵۰، ۳۵۲،
۳۹۵، ۳۹۶، ۴۰۳، ۴۱۸، ۴۳۷
محمد بن جعفر تمیمی، ۱۳۹
محمد بن روزبهان (شهابالدين)، ۸
محمد بن روزبهان (عزالدين)، ۴۱۹
محمد بن زکریای رازى، ۳۲۱
محمد بن زید بن حسن، ۲۰۹
محمد بن سعد بن ابى بکر (اتابک عضد-
الدين)، ۲۸۳، ۳۱۸
محمد سلمان (ضیاءالدين)، ۲۲۶
محمد بن سلامة بن جعفر قضاعى (قاضى
ابوعبدالله)، ۲۲۴
محمد شنبكى، ۲۰۵
محمد شفیع، ۲۸۰
محمد بن الصفی (شمسالدين)، ۲۰،
۲۹۹
محمد بن الطاهر النیریزى (الشیخ ابو-
الفتوح)، ۴۶۳
محمد بن العباس، ۵۱
محمد بن عبدالرحمن الصالحى (شهاب-
الدين)، ۳۶۹
محمد بن عبدالرحمن المقاریضى (ابو-
عبدالله)، ۱۴۱، ۱۴۲
محمد بن عبدالعزيز بن اسمعیل الا-
سکندرى، ۱۹۶
محمد بن عبدالله (ص)، ۲۰، ۱۳، ۸۶،
۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۳، ۲۵۰، ۲۷۹،
۲۸۰، ۲۸۱، ۲۹۷، ۴۱۶، ۴۲۱،
۴۲۴، ۴۲۶، ۴۲۳، ۴۳۴، ۴۳۵،
۴۴۱، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۳، ۴۶۵،
۴۶۷، ۴۷۸

- محمد بن موسی (سید -)، ۳۳۷
 محمد معین، ۲۹۱
 محمد بن النعمان، ۳۵
 محمد بن واسع، ۴۷
 محمد بن هيثم، ۳۶۳
 محمد بن یعقوب فیروزآبادی (مجدد-
 الدین)، ۸۳، ۱۳۷، ۲۹۷
 محمد بن یوسف ثقفی، ۱۱۲
 محمد بن یوسف البناء، ۱۷۶
 محمود بن شجاع حنفی (برهان الدین)،
 ۳۷۱
 محمود بن الیاس (نجم الدین) ۳۲۱
 محمود بن حسین بن احمد کازرونی
 خطیب، ۱۸، ۲۷۸
 محمود بن حمزه کرمانی (تاج القراء)،
 ۴۲۹
 محمود زركوب، ۳۵۸
 محمود بن الفضل، ۲۸۱
 محمود گیتی، ۱۰۸، ۳۱۹، ۴۴۳
 محمود بن محمد سمرقندی، ۴۱۲
 محمود الوزاق، ۵۱
 محیی الدین عربی، ۱۶۷، ۲۳۳، ۳۵۳
 محیی السنه ابو محمد حسین بن مسعود،
 ۲۳۹
 محیی الدین نووی، ۳۹
 مرشد الدین عبدالرحمن مؤید (مرشد-
 الدین عبدالرحیم)، ۲۵۷
 مرتضی واعظ، ۱۱۷
 مسعود کیهان، ۴۰۹
 مسلم صاحب صحیح، ۳۴، ۴۰، ۴۳
 مشرف الدین (فقیه)، ۲۵۹
 مصطفی (ص) رجوع به محمد بن
 عبدالله (ص)
 مصلوب، ۷۳
 مظفر الدین حسن، ۳۶۴
 مظفر بن محمد، ۲۱، ۲۲، ۳۱، ۱۰۰،
 ۱۱۰، ۱۳۲، ۲۳۷، ۲۴۳
 مظفر الدین ابوعلی الحسن بن محمود-
 الزیدانی، ۴۶۳، ۴۶۴
 معاذ (شیخ)، ۳۹۵
 معتز، ۳۲۸
 معاذ جبل، ۳۹۵
 معاذ شیخ، ۳۵۹
 معتضد، ۳۲۸
 معتمد، ۳۲۸
 معمر القرشی، ۹۸
 معین الدین احمد بن ابی الخیر، ۳۵۸
 معین الدین احمد، ۸
 معین الدین احمد الذهبی، ۳۲
 معین الدین ابی سعد، ۱۱۸
 معین الدین السلمانی، ۲۴، ۲۵۷
 مقاریضی، ۲۲۵
 مقتدر خلیفه، ۱۴۰
 مقرب الدین مسعود بن بدر، ۳۳۴
 مقتفی، ۴۲۸
 مکی بن احمد بردعی، ۱۸۶
 ملکشاه بن محمود، ۴۳۸
 ملک الشعراء بهار، ۳۳۰
 مناور بن فرکوه، ۴۲۶
 منذر بن قیس، ۱۸، ۲۷۱، ۲۸۶، ۲۹۴
 منگوقاآن، ۱۶۲
 منصور بن ابی علی، ۱۰۵
 موفق (شیخ)، ۲۵۹
 موفق الدین، ۱۸۷
 موسی بن جعفر کاظم (امام-)، ۳۹۳
 مؤمل بن محمد الجصاص، ۱۷۶
 مودود بن محمد بن محمود ذهبی، ۳۵۳،
 ۳۵۸
 مؤید الدین (شیخ -)، ۱۲۶، ۲۹۹،
 مسروق، ۴۳

(ابوالفتوح)، ۷، ۲۳۵، ۲۵۱
نجم الدين محمود بن محمد سردوز، ۳۰۷
نجيب الدين جعفر موصلى، ۲۷
نجيب الدين على بن بزغش، ۲۷، ۱۰۲،
۱۱۶، ۱۲۵، ۱۸۸، ۱۹۹، ۳۵۰،
۳۵۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴،
۳۷۶، ۴۱۲، ۴۵۱

نرون، ۴۴۶
نصر بن حمزة كرماني، ۴۲۶
نصر الله تقوى، ۱۰۳
نصرة الدين على بن احمد (سيد)،
۲۲۲
نصرة الدين على بن جعفر حسنى زيدى،
۱۹۱

نصير الدين الحلى، ۴۰۵
نظام الدين عبدالملك، ۲۶۱
نظام الملك طوسى، ۳۰۳
نوح بن محمد طوسى (لسان الدين)، ۴۲۰
نور الدين الخفري، ۲۱۷
نور الدين عبدالقادر حكيم، ۱۰۱،
۳۳۹، ۴۱۸

نور الدين على العلوى الفازى (سلطان)،
۱۳۵
نور الدين محمد خراسانى، ۱۶، ۱۱۸،
۱۲۰، ۲۵۲

نووى (امام محبى الدين)، ۲۳
نورانى وصال، ۲۸
نورى زاده، ۲۸

«ه»

هبة الله بن حسين بن محمد السلماني،
۲۲۷

هبة الله بن يحيى الشيرازى، ۱۸۰،
۳۱۱

هورو ويتز، ۲۸۰

مسمود شاه برادر شيخ ابواسحاق،
۴۰۴، ۱۰۳

مرزبان بن سلطان الدوله، ۱۲۵
مسمود بن محمد بن ملكشاه (سلطان)،
۳۰۲، ۳۲۵
مرگليوث، ۱۶۵، ۱۶۷

ن

ناصر الدين عبدالله بن عمر بيضاوى
(قاضى-)، ۳۳۱، ۳۷۷
ناصر الدين عمر بن محمد الكبرى، ۱۶۱،
۱۶۳

ناصر الدين محمود بن مسمود (ابوحامد)،
۵

ناصر الدين ابواسحق عبدالرحيم بن
طاهر (رجوع كنيد به عبدالرحيم بن
طاهر)

نايب الصدر (حاجى-)، ۲۰۵، ۳۵۵
نجم الدين احمد بن عبدالصمد، ۱۸۵
نجم الدين احمد بن عمر خيوقى كبرا
(ابوالجناب)، ۸۵، ۱۰۹، ۱۱۰،
۱۶۱، ۳۸۵

نجم الدين اصفهانى، ۵۴
نجم الدين الغباز، ۱۰۶

نجم الدين عبدالرحمن، ۱۸۴، ۱۸۵
نجم الدين عبدالغفار قزوينى، ۲۴۶
نجم الدين محمود بن ابراهيم بن على
كازرونى، ۱۴۸

نجم الدين محمود بن احمد بن محمود،
۲۵۱

نجم الدين محمود فقيه پدر قوام الدين
عبدالله، ۱۲۷، ۱۲۸

نجم الدين محمود (فقيه -)، ۲۴۵،
۳۴۸، ۴۰۵

نجم الدين محمود بن محمد بن اسعد

- هولاکوخان، ۱۶۱، ۲۴۶، ۳۱۷، ۳۵۴
- یحیی بن اسمعیل، ۱۱۱، ۳۰۷
- یحیی الثقفی، ۲۳۳
- یحیی علوی (ناصرالدین)، ۳۶۸
- یحیی بن سلیم، ۶۴
- یحیی بن شرف نواوی، ۱۵۳
- یحیی بن محمود، ۱۹۲
- یحیی بن محمد (جلال الدین)، ۳۴۵
- یعقوب بن سفیان، ۱۵۷
- یعقوب بن لیث صفاری، ۳۲۸، ۳۳۰
- یوسف (ع)، ۳۰۵
- یوسف الجویمی، ۱۷۱
- یوسف بن الحسین، ۴۳۴
- یوسف سروستانی، ۲۲، ۲۴۴
- «و»
- ولادیمیر مینورسکی، ۲۳۳
- وحید دستجردی، ۲۰۵
- «ی»
- یافعی (امام-)، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۶۹، ۷۰، ۱۱۰، ۱۵۳، ۱۶۳، ۱۶۷، ۲۰۰، ۲۳۳
- یاقوت ترکان، ۶۶
- یاقوت حموی، ۹۶، ۱۱۲، ۱۵۶، ۱۶۴، ۳۴۰، ۴۲۶، ۴۳۰، ۴۳۸
- یزید بن معاویه، ۳۸۱

فهرست امکنه

«الف»

- آذربایجان، ۲۰۴، ۳۵۱
آسیای صغیر، ۳۹۱
آلمان، ۲۳۸، ۲۳۹، ۳۲۱
ابرقوه، ۲۸۱، ۳۴۷
ابیورد، ۴۰۹
اربل، ۳۵۴، ۴۴۶
ارجان، ۲۷۴، ۴۰۷
اردبیل، ۲۹۰
ارسنجان، ۹۹، ۳۴۷

اروپا، ۸۴

ازرکان (ازرقان)، ۱۲۲، ۱۵۶

اسفراین، ۴۷۶

اسکندریه، ۲۸۹

اشبیلیه، ۱۶۷

اشکونان، ۲۶۴

اشنه (اشنو = اشنویه)، ۳۵۱

اصطخر، ۹۳، ۱۱۳، ۱۲۵، ۱۹۸

۳۱۸، ۳۱۹

اصطهبانات، ۴۶۹

اصفهان، ۱۵، ۸۲، ۸۵، ۱۴۴، ۱۷۶

۱۸۶، ۱۹۸، ۲۴۶، ۲۴۹، ۲۶۳

۲۸۳، ۳۱۱، ۳۲۵، ۳۴۸، ۳۵۳

۴۰۴، ۴۱۹، ۴۲۲، ۴۷۳

افزر (ابزر)، ۲۶۳

افغانستان، ۱۶۱، ۴۳۷

اندلس، ۱۰۰، ۱۶۷

انطاکیه، ۶۲، ۹۵

اورومیه، ۳۵۱

اهواز، ۱۴۵

ایبج (ایگت)، ۱۰۸، ۴۶۹، ۴۷۱

ایذج، ۳۷۴

ایران، ۱۶۱، ۱۹۸، ۲۸۳، ۴۰۹

«ب»

باب بنی شیبه، ۵۲

باب مندر، ۱۷۷

بازار باغنو، ۳۱۳

بازار کفش دوزان ۳۸۵

باخرز، ۱۶۱

باغچه سه شنبه ۳۱۵

باغ تفلق ۳۰۵

باغ ملی، ۷۷

باغنو (محلۃ) الباغ الجدید، ۱۱، ۷۷

۲۷۱، ۳۱۱، ۳۱۲

بالامرغاب، ۴۳۷

باهلیه، ۱۱، ۷۷، ۸۶، ۱۳۷، ۱۳۹

۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۶، ۱۵۵

بحر آباد، ۴۷۶	«ت»
بحرین، ۲۷۱، ۱۵۰	تایباد، ۱۶۱
بخارا، ۳۱۸، ۱۶۱	تبریز، ۱۱۶، ۱۵۳، ۲۴۹، ۲۶۰
برهوت، ۶۴	۲۶۱، ۳۵۶، ۳۶۱، ۴۰۴، ۴۰۵
بسطام، ۴۲۷، ۲۳۰	۴۶۷
بصره، ۲۳، ۴۸، ۶۷، ۱۶۶، ۱۶۸	تبوك، ۳۹۶
۲۴۴، ۲۳۳	تخر، ۱۵۸
بطائح، ۱۶۶، ۱۶۷	ترکمنستان، ۴۰۹
بغداد (مدینه السلام)، ۲۷، ۵۲، ۵۸	تستر، ۹۳
۶۶، ۶۸، ۸۰، ۸۴، ۸۵، ۱۴۰	تفرش (طبرس)، ۳۱۷
۱۴۴، ۲۰۵، ۲۲۸، ۲۳۳، ۲۴۶	تلمسان، ۱۶۷
۲۷۳، ۳۲۸، ۳۴۸، ۳۵۶، ۳۶۷	تنوخ، ۱۸۶
۳۹۹، ۴۱۱، ۴۱۹، ۴۲۷، ۴۲۸	
بقعه بدلیه، ۱۱۵	«ج»
بقعه شاه منظر، ۱۳۷	جاربرد، ۴۰۵
بقیع، ۳۵	الجامع الجديد، (رجوع شود به مسجد
بلخ، ۳۱۸	نو)
بعلبك، ۲۷	الجامع السنقری، ۱۸، ۲۳، ۲۴، ۲۴۷
بلیان، ۱۰۳، ۳۵۶	۲۵۴، ۲۹۴، ۳۵۰، ۳۸۶، ۴۲۴
بهاتیندا، ۲۷۹	۴۲۵
بمبئی، ۴۱۷، ۲۹۰	الجامع المتیق، ۱۱، ۱۲، ۱۵، ۱۶
بهبهان، ۲۷۴	۱۷، ۱۸، ۲۰، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶
بیابانك، ۳۶۳	۷۷، ۷۸، ۱۰۶، ۱۴۰، ۱۵۶
بيت المقدس، ۳۶۱، ۳۷۷، ۴۷۷	۱۶۰، ۱۶۱، ۱۷۰، ۱۸۶، ۱۹۰
بیخه احشام، ۹۹	۲۴۳، ۲۴۷، ۲۵۰، ۲۵۴، ۲۵۵
بیروت، ۱۴۴	۲۶۶، ۲۸۲، ۲۹۴، ۳۱۱، ۳۲۸
بيت المصحف، ۱۲	۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۸، ۳۵۰، ۳۶۳
بیضا، ۱۳۹، ۱۴۳، ۲۶۰، ۳۴۷	۳۶۸، ۳۷۰، ۳۸۳، ۴۱۸، ۴۳۲
«پ»	الجامع المسعودی، ۱۱۳
پاریس، ۳۰۰	جبان، ۴۷
پطرز بورخ، ۴۰۹	الجزایر، ۲۲، ۲۳، ۲۳۴
پل چکنم، ۳۹۸	جعفرآباد، ۴۰۴
پنجديه (پنجده)، ۴۳۶	جندی شاپور، ۳۲۹
	جویم، ۱۴۶، ۱۴۷
	جیحون، ۳۲۹

«ج»

چرنداب، ۱۱۶
چهل مقام، ۹، ۴۷۵

«ح»

حبشی، ۲۲
حاجی رتن جاه، ۲۷۹
جرون، ۲۸۷
حجاز، ۱۷، ۲۲، ۲۶، ۹۲، ۹۳، ۹۹، ۱۲۰، ۲۴۷، ۲۷۹، ۲۸۳، ۲۸۹، ۳۴۷، ۳۹۹، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۶
حضر موت، ۵۷، ۱۵۰
حظيرة المشايخ، ۴۳۰
حله، ۳۶۱
حوران، ۲۴۵
حیدرآباد، ۳۰۰، ۴۳۹

«خ»

خاوران، ۴۰۹
خبر (خضر)، ۱۵۵، ۱۵۶، ۴۶۴
خراسان، ۶۳، ۶۴، ۱۲۴، ۱۶۱، ۱۸۵، ۳۲۹، ۳۸۸، ۴۲۳
خلجان (قلجان)، ۴۰۶
خلد، ۸۰
خلیج فارس، ۲۳، ۱۵۲
خلیل، ۲۸۷
خنج، ۲۶۳، ۳۱۶
خوارزم، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۹۰، ۳۶۷
خواف، ۱۶۱
خوزستان، ۱۴۰، ۱۹۸، ۳۲۹

«د»

دامغان ۱۰۷
دارالسیاده، ۳۸۰

دبیرستان شامپور، ۷۷

درب الاجر، ۶۶
دارالمصاحف، ۳۳۲
درب سلم، ۱۱، ۷۷، ۲۰۱
دروازه اسطخر، ۳۱۹، ۴۰۶، ۴۳۳، ۴۴۶
دروازه اصفهان ۴۴۷
دروازه دولت شیراز، ۳۱۶
دروازه سلم، ۱۹۲، ۳۱۹
دروازه فسا ۲۳۴
دروازه کازرون، ۱۶۱
دراوزه کوار، ۳۱۹
دروازه مهند، ۳۱۹
دزفول، ۳۲۹
دمشق، ۲۴۹، ۳۷۷، ۴۱۹
دوان، ۳۸۴
دینور، ۳۰۲، ۳۶۷

«ر»

رباط ابش، ۲۶۵، ۲۶۶
رباط امینی ۴۳۱
رباط اتابک اباش، ۲۶۳
رباط شیخ ابراهیم کرخی، ۲۴
رباط ضیائییه، ۱۶، ۲۵۲
رباط مقاریضی، ۱۴۳
روسیه، ۲۳۳، ۴۰۹
روضه الکبیر، ۲۶
روم، ۶۱، ۳۵۶
ری، ۱۹۸، ۳۲۹

«ز»

زاینده رود، ۱۵
زنجان، ۲۵۲، ۳۴۵
زیادآباد، ۳۴۷

۲۶۶، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۶، ۲۸۱،
۲۹۶، ۳۰۳، ۳۰۷، ۳۱۱، ۳۱۷،
۳۱۸، ۳۲۳، ۳۲۷، ۳۲۹، ۳۴۷،
۳۵۱، ۳۵۶، ۳۷۹، ۳۸۴، ۳۹۵،
۴۰۴، ۴۰۶، ۴۰۸، ۴۱۰، ۴۱۱،
۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۲۰، ۴۲۳،
۴۲۸، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۴۵، ۴۶۴،
۴۷۴، ۴۷۳، ۴۶۹
شیرکوه، ۲۳۸

«ص»

صندل ۴۳۳
صبو، ۱۳۷
صوفی آباد، ۳۶۳

«ط»

طرطوس، ۸۸
طوس، ۸۸، ۹۰، ۱۷۷، ۴۲۰
طهران، ۱۵۳، ۱۶۳، ۳۳۳، ۴۰۹
طالقان، ۳۸۱
طوقچی، ۱۷۶

«ع»

عدن، ۲۲، ۲۴۴
عراق، ۹۲، ۹۳، ۹۷، ۹۹، ۱۲۰،
۱۴۴، ۱۶۷، ۱۸۳، ۲۷۶، ۲۸۶،
۲۸۹، ۳۶۸، ۳۹۹، ۴۲۴، ۴۲۵،
۴۳۶، ۴۳۲
عراق عجم، ۲۸۶
عراق عرب، ۱۷

«غ»

غرب الجزائر، ۱۶۷

«ف»

فارس، ۱۶، ۱۸، ۳۱، ۸۱، ۹۳، ۹۹،

«س»

سپیدان ۱۱۱
سجاس، ۳۵۴، ۳۵۶
سجستان، ۳۲۹
سختویه (کوچه) ۱۶۹
سرخس، ۴۰۹
سلطانیه، ۲۶۱
سردزک، ۱۱
سمرقند، ۳۱۸
سنبک (کوچه) ۳۰۵
سمنان، ۴۲۰
سنگان (سنگان)، ۳۵۷
سنج، ۴۱
سهرورد، ۳۵۴، ۳۹۹، ۴۲۰
سیراف، ۹۶، ۲۶۴، ۳۰۷، ۴۴۹
سیرجان، ۲۳، ۲۳۰

«ش»

شام، ۱۷، ۴۸، ۹۳، ۹۵، ۹۹، ۲۳۳،
۲۴۵، ۳۶۱، ۴۲۸، ۴۷۷
شفت رکی، ۳۷
شبانکاره، ۱۰۸، ۴۶۹
شروان، ۳۸۸، ۴۰۸
شوروی، ۴۰۹
شهرزور، ۳۵۴
شیراز، ۹، ۱۸، ۲۲، ۲۸، ۳۰، ۳۱،
۳۳، ۷۷، ۷۹، ۸۸، ۹۲، ۹۳، ۹۸،
۱۰۰، ۱۰۳، ۱۱۰، ۱۱۲، ۱۱۵،
۱۱۸، ۱۲۰، ۱۲۴، ۱۲۹، ۱۳۹،
۱۴۰، ۱۴۲، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۹،
۱۵۱، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۶، ۱۵۷،
۱۶۱، ۱۶۸، ۱۸۳، ۱۸۵، ۱۹۰،
۱۹۲، ۱۹۷، ۱۹۸، ۲۰۱، ۲۱۰،
۲۳۰، ۲۳۳، ۲۳۸، ۲۴۴، ۲۴۶،
۲۴۷، ۲۴۹، ۲۵۴، ۲۶۳، ۲۶۵،

- کتابخانه احمدی و جهان نما، ۱، ۲،
۱۲، ۳
کتابخانه مجلس شورای ملی، ۱۵،
۴۵۱، ۱۰۳
کتابخانه ملی، ۱۵، ۶۰
کتابخانه مصر، ۱۲۹، ۲۱۶، ۲۸۷
کتابخانه مشهد، ۱۲۹
کتابخانه آستان قدس، ۲۹۰، ۳۲۱،
۴۳۰، ۴۵۱
کانپور، ۳۶۷
کتک، ۹۹
کربلا، ۳۶۱
کرج ابودلف، ۷۶
کرمان، ۲۳، ۱۶۱، ۲۳۰، ۲۳۸،
۲۴۴، ۲۶۳، ۲۸۹، ۳۲۹، ۳۵۶،
۴۷۳
کرماندل، ۱۴۷
کلکته، ۲۸۰
کمین، ۳۹۸
کوار، ۲۳۰
کوچه برامکه ۳۴۳
کوچه ترك ۳۰۱
کوچه دشتك ۳۶۴
کوچه معرفان ۳۷۲
کوه کیلویه، ۳۷۴
کیش، ۱۵۲، ۲۳۳
- «گ»
گرگانج، ۱۱۰
گناباد، ۴۱۷
گوتا، ۲۳۹، ۳۲۱
- «ل»
لارستان، ۹۸
لرستان، ۳۱۷، ۴۰۴
- ۱۰۳، ۱۴۰، ۱۴۲، ۱۴۴، ۱۴۶،
۱۴۷، ۱۵۰، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۷۷،
۱۹۰، ۱۹۸، ۲۰۱، ۲۲۸، ۲۳۰،
۲۳۳، ۲۳۸، ۳۰۲، ۳۲۵، ۳۲۹،
۳۴۷، ۳۹۰، ۳۹۹، ۴۶۴، ۴۶۹
فال، ۱۴۷، ۳۰۷، ۴۱۴، ۴۴۹، ۴۶۳
فتحآباد، ۱۶۱
فراوه، ۳۶۷
فسا، ۲۲، ۱۴۹، ۴۳۰، ۴۳۲
فسیرجان، ۴۶۹، ۴۷۱
فلسطین، ۲۸۷
فیروزآباد، ۹۹، ۳۹۹
- «ق»
قاهره، ۶۹
قراباغ، ۴۴۵
قربانگاه، ۷۸
قره تیکان، ۴۰۹
قزوین، ۱۲۹، ۲۴۶، ۲۴۷، ۳۶۱،
۴۴۵، ۴۳۹
قطنیانه، ۱۶۷
قلعه بندر ۳۲۰
قلعه سپید ۱۲۵
قلمینیا، ۲۰۵
قفصه جامع القیق، ۴۱۵
قنوج، ۱۸۶
قونیه، ۲۳۳، ۳۵۴
قهندز، ۳۱۹
قومشه، ۲۸۱
قیر، ۱۴۷
- «ک»
کارزین، ۱۴۷، ۲۶۴
کازرون، ۹۲، ۱۰۳، ۱۳۹، ۱۴۸،
۱۵۱، ۱۵۹، ۳۰۲، ۳۵۶

مدرسه فزاریه، ۳۸۹، ۳۹۰، ۴۶۸	لندن، ۱۵، ۳۲۱
مدرسه قوامیه، ۴۰۶	لیدن، ۲۴۸
مدرسه خاتون کردوچین، ۳۲۸	
مدرسه مقرب، ۳۳۴	«م»
مدرسه منکوبرزیه، ۱۸، ۲۸۲	مال امیر، ۳۷۴
مدرسه نجیبیه، ۲۲۴	ماوراءالنهر، ۱۲۴، ۱۸۵، ۳۰۱
مدرسه نصیری، ۳۱۱	محلّه بالاگفت، ۲۳۲
مدرسه نظامیه، ۴۲۳	محلّه در کوار، ۲۳۰
مدینه، ۴۷۵	محلّه سربالکت، ۲۳۷
مرج قراتکین، ۳۲۵	محلّه سراجان (سراجین)، ۲۲، ۳۶۸
مسجد باغنو، ۲۷۶	محلّه باغ قتلغ، ۳۰۴
مسجد حاجی علی عصار، ۳۱۲	محلّه خداش، ۲۹۲
مسجد حاجی رکن الدین، ۳۱۲	محلّه سرباغ، ۱۳۷
مسجد بغدادی، ۲۵، ۱۵۹، ۲۴۳، ۳۵۹	محلّه سنگت سیاه، ۱۴۱
مسجد الجنازه، ۱۰۵، ۱۷۸	محلّه سخنویه، ۱۷۱
مسجد جامع شیراز، ۱۸، ۷۸	محلّه سرپلک، ۲۰۶
مسجد شیخ امین الدین، ۳۰۱	محلّه دباغین، ۲۰۰
مسجد الفخری، ۳۲۷، ۳۲۸	محلّه سرکچدان، ۱۶۹
مسجد نو، (الجامع الجدید) ۲۴۶، ۲۶۵، ۲۵۰، ۲۵	محلّه صحرای قاضی، ۱۶۴
مسجد خواجه نصیر، ۱۲۲	محلّه گچیزان، ۲۲۶
مسجد نامدار، ۱۲۷	مدرسه اتابکیه، ۱۸
مسمودیه، ۱۷۰	مدرسه بهائیه، ۳۶۴
مشهدام کلثوم، ۷۷، ۷۸، ۱۲۸، ۲۰۹	مدرسه حسن کیائیه، ۴۰۶
مشهد، ۱۲۹	مدرسه زاهدیه، ۴۳۱
مشهد حریصی، ۳۴۷، ۳۵۸	مدرسه سادات، ۲۱۷
مصر، ۹۷، ۱۲۹، ۱۴۱، ۲۳۳، ۲۴۹	مدرسه سپهسالار، ۱، ۲، ۳، ۱۶۳
۲۸۹، ۴۱۹	مدرسه سامیه، ۲۶۳
مصلی، ۱۱، ۱۲، ۲۷، ۷۷، ۷۸، ۱۳۵	مدرسه عمیدیه، ۴۴۷
۳۹۳، ۴۳۰، ۴۳۶، ۴۶۲، ۴۶۳	مدرسه خاتونیه، ۲۱۷
۴۶۴، ۴۷۲، ۴۷۴	مدرسه لالایک، ۲۸۲
مغرب، ۱۶۷، ۳۸۸	مدرسه مشرفی، ۲۶۰
مقبره باغنویه، ۳۷، ۷۸	مدرسه مسمودیه، ۳۵۹
المقبره الباهلیه، ۲۷	مدرسه عضدیه، ۲۶۶، ۳۱۷، ۴۰۵
مقبره جنوبیه، ۴۶۹	مدرسه غازانیه، ۴۶۷
	مدرسه فخریه، ۲۸۲، ۴۳۶

مقبره سلم، ۲۷، ۷۸، ۱۴۶	«و»
مقبره ام‌کلثوم و شیرویه، ۲۷	واسط، ۱۶۶، ۴۲۸
مکه، ۵۲، ۵۳، ۶۳، ۶۴، ۸۵، ۱۸۵، ۴۱۹	وهران، ۱۶۷
مکران، ۱۴۹	«ه»
موزه بریطانیا، ۸۵، ۱۲۵، ۳۲۱	هرات، ۳۸۸
میافارقین، ۳۰۰	هرموز، ۲۳۳
میمنه، ۴۰۹	هفت‌تنان، ۴۳۳
	هلاند، ۳۱۹، ۳۲۱
	همدان، ۶۰، ۳۲۵، ۴۱۹، ۴۲۹
	هندوستان، ۱۷، ۱۸، ۱۸۶، ۱۹۸، ۲۷۶، ۲۷۹
	«ی»
	یزد، ۲۳۸
	یمن، ۵۷، ۱۵۰
نجف، ۳۶۱	
نسا، ۳۶۷	
نهرآباد، ۴۲۲	
نوا، ۲۴۵	
نوقان، ۴۱۹	
نیریز، ۳۹۹، ۴۶۴	
نیشابور، ۸۲، ۲۱۴، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰	

فهرست کتب و رسائل

- اصابه في تمييز الصحابه، ٢٨٠
اضائة الشمس، ٤٦٠
الاطراف في اشراف الاطراف، ٩٨
اعلام زركلى، ١٢٩، ١٦٨، ١٨٦،
٢٩٧، ٤٣٩
الاغاثه، ٨٤، ٤٣٨
الاغراب في الاعراب، ١٢٨، ٤٥٢
الافصاح فى شرح الايضاح، ٤٢٩
الاقتصاد، ٨٤
اقرب الموارد، ٢٤٣
القاب الرواة، ١٣٩
الكنى واللقاب، ١٨٦
الامتناع والمؤانسة، ٩٦
امشاع، ٩٧
الانتصار فى معرفة قراء المدن
والامصار، ٤٣٨
الانساب (للسمعاني)، ٥٥، ٨١، ٨٧،
١٢٢، ١٣٨، ١٤٢، ١٤٤، ١٥٦،
١٥٧، ١٩٣، ٢٧٢، ٢٨٩، ٣٥١،
٤٠٩، ٤١٠، ٤٦٩
انوار التنزيل، ٤١٧
انيس القلوب، ٢١، ٢٤٠
ايجاز المختصر، ٣٩٢
- «الف»
آثار البلاد، ١١٠، ١٤٤، ٣٥٤، ٤٠٩
آثار العجم، ٢٦، ٢٧، ١١٥، ١٤١،
١٧٨، ٢٦٣، ٢٤٦، ٢٩٣، ٣٢٠،
٣٩٨، ٤٠٦، ٤٠٨، ٤١٠، ٤٦٩،
٤٧٧
آداب المريدين، ٨٤
احسن التفاسيم فى معرفة الاقاليم، ٣١٩
احياء العلوم، ٦٨
اختلاف الناس فى الروح، ٨٤
ادلة الحق على الباطل، ١١٠
اربعين من الشيوخ الاربعين، ٢١
الاربعين العوالى، ٢٣
الارشاد (روزبهان البقلی)، ٢٩٠
الارفاق فى شرح الارشاد، ٤٢٩
اسامى المشايخ، ٨٤
الاستدكار، ٨٤
اسدالغاية، ٤٧، ٤٨، ١٥٠
اسرار التوحيد فى مقامات الشيخ ابى
سعيد، ٢٣٠، ٤٠٨، ٤٠٩
الاشارات الالهيه، ٩٦
اشارات الواصلين، ١١١
اصطلاحات صوفيه (از عبدالرزاق
كاشى)، ٢٣٤

تاريخ مشايخ فارس، ٤١٤
 تاريخ نيسابور (لابى عبدالله الحاكم)،
 ١٢٤
 تاريخ وصاف، ١٢٥، ٢٦٤، ٢٨٣،
 ٣٨٣، ٤٤٢، ٤٥١
 تاريخ يافعى، ٥٧، ٨٧، ٨٨، ١١٠
 تبصير الملوك والسلطين، ٢٤٠
 تبين كذب المفتري، ٨٦، ٢٧٤، ٣٦٧
 البيان، ١٩، ٢٨٤
 تنمة صوان الحكمة، ٣٦٩
 تنمة اليتيمة، ١٢٥
 تجارت الامم، ٩٦، ١٢٥، ١٤٤
 تجارب السلف، ١٢٥
 التجلى فى المنامات، ٦١، ٦٢، ٧٠
 التجويد (لابى العلامة الهمدانى)، ٣٣٨
 التحفة الحسينيه فى الفوائد السنيه،
 ٤٦٠
 تحفة الحلفاء الى حضرة الخلفاء، ٢١،
 ٢٣٣
 تحفة المراقين، ٤٣٩
 تحفة العرفان فى ذكر الشيوخ روزبهان،
 ١٨٨، ٢٩٦، ٣٤٣، ٣٨٥
 تحفة الكرام فى مجى الامام، ٢٠، ٢٤٠
 تحفة المحبين، ٢٩١
 تحفة الاجزاء، ٢١
 التدوين فى اخبار قزوين، ٦٠، ٣٤٠
 تذكره آشكده، ٤٠٩
 تذكره، ٦٩
 تذكرة الاولياء، ٥٣، ٣٧٢، ٤٠٨، ٤٠٩
 تذكره دولتشاه، ١٦٨، ٣٦٢، ٣٦٣،
 ٤٤٥
 تذكرة المحدثين، ٢١، ٢٤٠
 تذكرة هفت اقليم، ٣٥٤، ٣٠٩
 تذهيب الكمال، ٥٢
 التعرف لمذهب اهل التصوف، ٢٠٥

«پ»

باکورة الطلب لاهل الادب، ٤٠١
 بحار الانوار، ٤٤٦
 بدائع الازمان فى وقائع کرمان، ٣٨٢
 براسين، ٢٩١
 برهان قاطع، ٩١، ١٩٩
 البستان، ٣١١
 بستان السياحه، ٣٥٥
 البصائر، ٩٦
 بغية المرتاح، ٤٣٤
 بغية الوعاة فى طبقات النحاة، ١٥٣،
 ٢٣٢، ٢٨٧، ٣٩١
 بلوى الانبياء، ٨٤
 بهار عجم، ١٩٩
 بهجة الاسرار، ١٦٣، ١٦٦، ٢٠٥
 بيان الفتاوى فى شرح الحاوى، ٣٩٢

«ت»

تاج العروس، ٥٢، ٢١٥، ٢٤٤، ٤٠٧
 تاريخ آل مظفر، ١٠٨، ١٣٠، ١٥٥،
 ٢٣٨، ٢٤٣، ٢٤٩
 تاريخ ابن الاثير، ٥٢، ٨٨، ١٢٥، ١٤٤
 تاريخ اصبهان، ٨٢
 تاريخ الاسلام، ١٤٤
 تاريخ بغداد خطيب بغدادى، ٨٤، ١٤٠،
 ١٤١، ١٤٤، ٢٧٢، ٤٠٧، ٤٠٨
 تاريخ بغداد ابن النجار، ٥٠، ١٣٩،
 ٣٥٦
 تاريخ السلجوقيه لعماد الكاتب، ٣٤٠
 تاريخ سيستان، ٣٣٠
 تاريخ کرمان محمد بن ابراهيم، ١٢٥
 تاريخ كزیده، ٨٨، ١٠٨، ١١٠، ١٢٥،
 ١٦٣، ٢٩٣، ٣٦٢، ٤٠٩
 تاريخ مشايخ فارس از فقيه صائى الدين
 ٢٢٨، ٢٢٥

- تفسير كازر، ۵۳
التقريب في التفسير، ۱۲۷، ۴۵۲
تلبیس ابلیس، ۱۴۴
تلخیص الآثار فی عجائب الاقطار، ۲۰۴
تلخیص البیان فی تلخیص الابدان، ۱۹
۲۸۴
تلخیص سلاح المؤمن، ۴۵۹
تلخیص فی الاذکار، ۴۵۹
تلخیص القواعد، ۱۱۶
التلویح فی شرح المصاییح، ۲۰
تنبيه الغافلين، ۶۳، ۶۴
توضیح الحاوی فی الفقه لقطب الدين
محمد، ۴۵۲
توضیح السبیل فی الجرح والتعديل، ۲۰
۲۴۰
توضیح منهاج الاصول، ۱۱۶
- «ث»
تلب الوزيرین، ۹۶
- «ج»
جامع الارشاد، ۸۴
جامع الاصول، ۲۱، ۲۳۲
جامع التواریخ، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۵۳
۱۶۳، ۲۴۶، ۲۵۲، ۲۶۶، ۳۲۶
۳۶۳، ۳۸۳، ۴۰۴
جامع التواریخ حسنی، ۴۴۵
جامع الدعوات، ۸۴
جامع الصحيح دارمی، ۲۷، ۳۶۷
الجامع المختصر، ۱۶۶، ۳۶۶
جامع المناسك، ۱۰۴
الجمع بین الصحيحین، ۹۹
الجمع والتفرقة، ۸۴
الجمع الجوامع، ۱۸۶
الجمهرة فی اللغة، ۱۴۰
- جوامع اللطائف فی مختارات الطوائف،
۲۲۱
جواهر مضیئه، ۱۶۳، ۲۲۷
الجوع و ترك الشهوات، ۸۴
جهانگشای جوینی، ۱۱۰، ۱۶۳، ۲۵۲،
۳۰۰
چراغ هدايت، ۲۱۴
- «ح»
الحاوی الصغير، ۲۳۶، ۲۴۵، ۳۲۱
حاوی الفتاوی، ۲۳
الحاوی فی علم التداوی، ۳۲۱
الحاوی الكبير، ۲۲، ۳۲۱
حبیب السیر، ۸۸، ۱۱۰، ۱۲۵، ۱۲۹،
۱۵۳، ۱۶۱، ۱۶۳، ۲۳۳، ۴۹۴
۳۲۶، ۳۳۵، ۳۶۳، ۳۸۳، ۳۹۱
۴۰۴، ۴۰۹، ۴۴۵، ۴۷۵
حقایق الاخبار، ۲۹۰
حلیة الافاضل وزینة المحافل، ۲۰، ۲۴۰
حلیة الاولیاء، ۴۸، ۵۰، ۵۲، ۵۳، ۸۲
۸۴، ۸۷، ۱۷۶، ۲۷۴، ۳۷۲، ۳۹۷
الحوادث الجامعة، ۱۵۳، ۳۵۴
حیة الحیوان، ۳۶۹
- «خ»
خزینة الاصفیاء، ۳۵۴، ۳۵۹، ۳۷۲
۴۰۸، ۴۱۰
خلاصة الرجال (للمعلامة الحلبي)، ۸۲
خلاصة الوسائل الى علم المسائل، ۱۹۸
- «د»
دائرة المعارف اسلام، ۱۶۳، ۱۶۵
۱۶۷، ۱۶۸، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۷۹
۴۰۹
دارالسلام فی مدار الاسلام (الاربعمین)،

روضات الجنات، ٨٥، ١٠٨، ١٤١،
 ١٤٤، ١٥٣، ١٦٥، ٢٣٢، ٢٨٤
 روض الرياحين، ٥١، ٥٦
 روضه الرائض في علم الفرائض، ١٠٤
 روضة الصفا، ١١٠، ١٢٥، ٣٢٦
 ٣٣٥، ٣٣٨، ٤٠٤، ٤٤٥، ٤٧٥
 رياض المعارفين، ٨٨، ١٦١، ١٧٢،
 ٢٩٣، ٣٥٤، ٣٦٣، ٤٠٨، ٤٠٩،
 ٤١٠

«ن»

الزلال من نظم ائمه الفال، ٤٥٥، ٤٥٦
 زبدة الادراك في هيئة الافلاك، ١٩،
 ٢٨٤
 زبدة التوحيد، ٢١
 الزبدة في احاديث سيد المرسلين، ١٢٠
 الزبدة في التصوف، ٤٤٤
 الزهره، ١٤٤
 زيچ سنجرى، ١٢٥

«س»

السامى في الاسامى، ١٩٩، ٢٤٣
 سبر القرائح في الاحاجى، ١٥٩، ٣٥٠
 سر الخلافة، ١١٣
 سفينة الاولياء، ١٦١، ١٦٤، ١٦٦،
 ١٦٧، ٢٠٠، ٢٣٠، ٢٣٣، ٢٩٤،
 ٣٥٤، ٣٧٢، ٤٠٨، ٤٠٩، ٤١٠
 سلوة العاشقين، ٢٩١
 سلوة القلوب، ٢٩١
 سمط العلوى للحضرة العلياء، ١٥٥،
 ١٦٣، ٢٣٨، ٣٠٠، ٣٢٦
 سنن ابن ماجه، ١٠٠
 سنن ابى داود، ١٠٠
 سنن ابى مسلم الكشى، ٢٧٢
 سنن ترمذى، ١٠٠

١٩

دانشمندان آذربايجان، ٢٠٤، ٣٥٥
 درة التاج، ١٥٣، ٢٨٥
 الدرر الكامنة، ١٥٣، ٢٣٢، ٢٤٤،
 ٢٤٩، ٢٨٧، ٣٦٢، ٣٦٣، ٤٥٦
 الدرر المنتورة في السنن المأثوره، ٩٨
 دلائل الحجى، ٣٤٦
 دول الاسلام، ٣٨٧
 ديوان المعارف، ٢٩١

«ذ»

ذخيرة العباد ليوم المعاد، ٩٨
 ذيل المعارف في ترجمة العوارف، ١٣،
 ٣٧٨، ١٤

«ر»

رجال ابو على، ٨٢
 رجال استرآبادى، ٨٢
 الرد على ابن سالم، ٨٤
 رد على بن سهل، ٨٤
 الرد والالفه، ٨٤
 رسالة التسليه، ٤٥٩
 رسالة الجمعة، ٤٥٩
 رسالة الدعوة والترغيب، ٤٥٩
 رسالة القدس، ٢٩٦
 رسالة قشيري، ٥٣، ٨٤، ٨٦، ٢٠٥،
 ٢٧٤، ٤٠٧، ٤١١
 الرسالة المنظومة فيما يحل و يحرم،
 ٢٦٠
 رشف النصائح الايمانيه في كشف الفضائح
 اليونانيه، ١١٠
 الرعاية لحقوق الله، ٨٤
 روايات صالحات عن الصالحين، ٢٥٦
 الركنيه، ٤٤٤
 روح الاحباب و روح الالباب، ٢٢٤

- سنن دارمی (الجامع الصحيح)، ۱۰۰، ۳۶۷
 سنن نسائی، ۱۰۰
 سیاق (در تاریخ نیشابور)، ۴۱۱
 سیرالارواح، ۲۹۰
 سيرة سلطان جلال الدين منكبرنى، ۱۹۹
 السيرة الكبرى، ۱۷، ۲۱، ۲۰۱، ۲۰۲
 ۲۷۶، ۲۸۰
 السيرة الصغرى، ۲۱، ۲۰۲
- «ش»
 شاطبى، ۲۵، ۲۴۸
 شدالازار، اكثر صفحات
 شذرات الذهب، ۲۴۴، ۲۴۶، ۲۵۹
 ۲۶۱، ۲۸۷، ۲۸۹، ۳۶۶، ۳۸۷
 ۴۱۹، ۴۳۹
 شرح آداب البحث، ۱۰۸
 شرح اشارات (تنقيح المبارات)، ۱۰۸، ۴۵۲
 شرح بيست باب ملامظفر، ۴۱۷
 شرح جواهرالكلام، ۱۰۸
 شرح الحجب والاستار، ۲۹۰
 شرح شافيه (للرضي)، ۳۹۱
 شرح الشامل لابن المفسر، ۳۹۲
 شرح العميون، ۱۰۸
 شرح طيبي، ۳۷
 شرح الطواسين، ۲۹۰
 شرح الطوالع، ۱۰۸
 شرح الفضائل، ۸۳
 شرح القوائد الفياثيه، ۱۰۸
 شرح اللباب، ۱۲۷، ۱۲۸، ۴۵۲
 شرح مختصر لابن الحاجب (للايجي)، ۴۴۴
 شرح المطالع، ۱۰۸
 شرح المفتاح، ۱۰۸
- شرح المنهاج، ۱۰۸
 شرح معتقد، ۱۰۸
 شرح المواقف، ۱۰۸
 شرح ینابیع الاحکام، ۱۰۴
 شرف الفقراء المتحققين على الاغنياء
 المنفقين، ۸۳
 شعب الايمان، ۳
 شفاء الصدور، ۱۰۳
 الشكوك على الكافيه، ۲۶۲
 الشهاب في الحكم والادب، ۲۲۴
 شیرازنامه، ۱، ۸۸، ۹۱، ۹۳، ۱۰۱
 ۱۱۲، ۱۱۵، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲
 ۱۲۳، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۵، ۱۴۱
 ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۷، ۱۵۶، ۱۵۹
 ۱۶۸، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۴، ۱۸۶
 ۱۹۰، ۱۹۳، ۲۲۵، ۲۳۷، ۲۳۸
 ۲۸۳، ۲۸۵، ۲۹۳، ۳۰۰، ۳۰۳
 ۳۱۰، ۳۲۸، ۳۴۲، ۳۵۱، ۳۸۳
 ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۹۳، ۳۹۶
 ۴۰۶، ۴۱۰، ۴۱۳، ۴۴۰، ۴۴۷
 ۴۴۹، ۴۵۱، ۴۵۴
- «ص»
 صحيح بخارى (الجامع الصحيح)، ۱۰۰، ۴۳۹، ۳۶۵، ۴۳۸
 صحيح مسلم، ۳۲، ۱۰۰، ۲۳۹، ۳۶۵
 صفحات اللوح لنفحات الارواح، ۲۱۵
 صفوة الصفا، ۲۹۰، ۳۵۵
 صفوة مشارب العشق، ۲۹۰
 صنوان الرواية و قنوان الدرايه، ۹۸
- «ط»
 طبقات الادباء، ۱۳۸، ۱۴۱
 طبقات الاطباء، ۳۸۸
 طبقات الحفاظ، ۵۵، ۶۰، ۱۳۹، ۱۴۴

- ٣٩٣
عوارف المعارف، ١٩، ٢٧، ٤٢، ٢٢٦،
٣٧٦
عيون التفاسير، ١٥٦، ٤٢٩
عيون الجواهر، ١٠٨
- «غ»
غاية الايجاز في بيان الحقيقة والمجاز،
٢٠، ٢٤٠
غاية القصوى (للبضاوى)، ٢٦١، ٤١٧
غرر النكات في شرح المقامات، ٢٠،
٢٣٩
غرر المعاني و النكات، ٢٣٩
- «ف»
فارسنامة ابن البلخي، ١٢٥، ٢٣٤،
٢٦٤، ٣٢٠، ٤٠٦
فارسنامة ناصري، ٨٨، ٩٩، ١٢٥،
١٤٦، ١٤٧، ١٥٢، ١٥٣، ١٥٦،
٢٣٢، ٢٣٤، ٢٦٤، ٢٩٣، ٣٢٠،
٣٢٥، ٤٠٤، ٤٠٦، ٤٠٨، ٤١٠،
٤٦٩، ٤٧١
فتوحات مكيه، ١٦٧، ٢٩٤، ٣٥٣،
٤٣٤
الفرائض، ١٩
فردوس الاخبار، ٦٠، ٦١
فرهنگ انجمن آراى ناصري، ١٢٥،
١٩٩
فرهنگ جهانگیری، ١٢٥
فصوص الحكم، ١٦٧
الفصول في الاصول، ٨٤
فضائل الصلوات، ٢٢، ٢٤٦
فضل التصوف، ٨٤
فضل الساجد و شرف المساجد، ٩٨
فوات الوفيات، ١٦٥، ٢٨٠
- ٢٨٩، ٢٩٧، ٣١٠، ٣٦٢، ٤٣٨
طبقات الحنابلة، ١٦٥
طبقات سلاطين اسلام
طبقات الشافعية، ٥١، ٦١، ٨٣، ١٨٦،
٣٦٩، ٣٩١، ٤٤٤
طبقات الشعراء، ٥١
طبقات الصوفية سلمى (تاريخ الصوفيه)،
٥٣، ١٧٦
طبقات الفقهاء، ١٤٤
طبقات النعاة سيوطي، ١٣٩، ٤٢٦،
٤٣٠
طبقات القراء: ١٠٠، ١٣٠، ١٧٩،
١٨٦، ٢٤٩، ٢٨٧، ٣٩٢، ٤٢٦،
٤٣٨، ٤٧١
طبقات الهمدانيين (تاريخ همدان)،
٦٠
طرائق الحقائق، ١٦١، ١٦٣، ١٦٦،
١٦٧، ٢٠٥، ٢٣٣، ٢٩٣، ٣٥٤،
٣٩٧، ٤٠٨، ٤٠٩، ٤٣٩
طوالع، ٢٦٠، ٢٦١
- «ظ»
ظفرنامه ١٦١
- «ع»
عبر الماشقين، ٢٩١
عرائس البيان في حقائق القرآن، ٢٩٠،
٢٩٣
العرفان في خلق الانسان، ٢٩١
العزیز علی کتاب الوجیز، ٢٤٥
العقائد، ٢٩٠
عقد الجواهر، ٢١، ٢٤٠
الملق، ٢٣
عمدة السائل في دفع الصائل، ٢٦٠
عمدة الطالب، ١٦٥، ١٦٦، ٢٠٩

- الفکوک فی رفع الشکوک، ۲۶۰
فوائد البیه، ۱۵۳
الفهرست ابن ندیم، ۱۴۴، ۱۴۱، ۱۳۸
فیض الملوك، ۲۱
- «ق»
قاموس، ۵۰، ۸۳، ۸۵، ۲۶۴، ۲۸۰، ۴۰۷
قاموس دزی (ذیل قوامیس العرب)، ۲۱۵
قانون (لابن سینا)، ۸، ۱۵۲، ۱۵۳
قلائد الجواهر، ۲۰۵
قرآن، ۴۱، ۴۵، ۶۸، ۷۰، ۹۲، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۲۹، ۱۷۷، ۱۸۲، ۱۸۶، ۱۹۵، ۲۱۴، ۲۴۸، ۲۵۲، ۲۵۵، ۲۸۶، ۲۸۸، ۲۹۰، ۲۹۲، ۴۲۳، ۴۳۹
القناعه، ۱۱۰
قواعد الحقائق، ۱۱۶
قوت القلوب، ۲۰۰
- «ک»
الکامل الفريد (لمحب الدين جعفر الموصلي)، ۴۱۲
کتاب الروح، ۲۷
کتاب المحدثين، ۱۰۴
الکشاف عن حقائق التنزيل، ۱۲۹، ۴۴۹، ۴۱۸
کشف الاسرار الايمانيه و متک الاستار الحطاميه، ۱۱۱
کشف الاسرار و مکاشفات الانوار، ۲۹۰
کشف الظنون، ۵۸، ۶۱، ۸۳، ۱۰۸، ۱۱۶، ۱۲۹، ۱۳۹، ۲۰۰، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۴۵، ۲۸۸، ۲۹۴، ۳۶۷، ۴۱۷، ۴۳۰، ۴۴۹، ۴۵۱، ۴۵۴
- کشف الغمه، ۴۴۶
کشف الکشاف، ۱۲۹
کشف المحجوب، ۵۳، ۲۲۹، ۲۴۸، ۳۷۲، ۴۰۹، ۴۳۴
الکشف والبيان فی تفسير القرآن، ۴۲۹
کشکول، ۳۶۹
کنز الحقائق، ۱۸۶
کنز الاخبار، ۱۱۳
الکنز الغفی، ۱۸۶، ۴۲۴
الکنه، ۱۱۱
- «گ»
گلستان، ۲۸۳
- «ل»
لباب فی النحو، ۴۵۱، ۴۵۴
لسان المیزان، ۱۴۴، ۱۸۶، ۲۰۰
۲۸۰، ۴۰۷، ۴۱۱
لب التواريخ، ۱۲۵، ۳۸۳
لبس المرقعات، ۸۴
لسان العرب، ۱۱۸، ۲۴۳
لطائف البيان فی تفسير القرآن، ۲۹۰
لطائف التفسير، ۱۲۰
اللمع (للطوسي)، ۵۳، ۸۰، ۸۸، ۹۰، ۱۷۶، ۲۰۵، ۲۴۸، ۳۹۶
اللوامع، ۸۴
لوامع التوحيد، ۲۹۰
- «م»
مآت القرآن، ۴۳۸
مثنوی گل و نوروز، ۱۰۴
مثنوی مولانا، ۲۰۴
مجالس المؤمنین، ۱۲۵، ۱۶۱، ۲۳۳، ۳۶۳
مجمع البحرين (للفقيه ارشدالدين)،

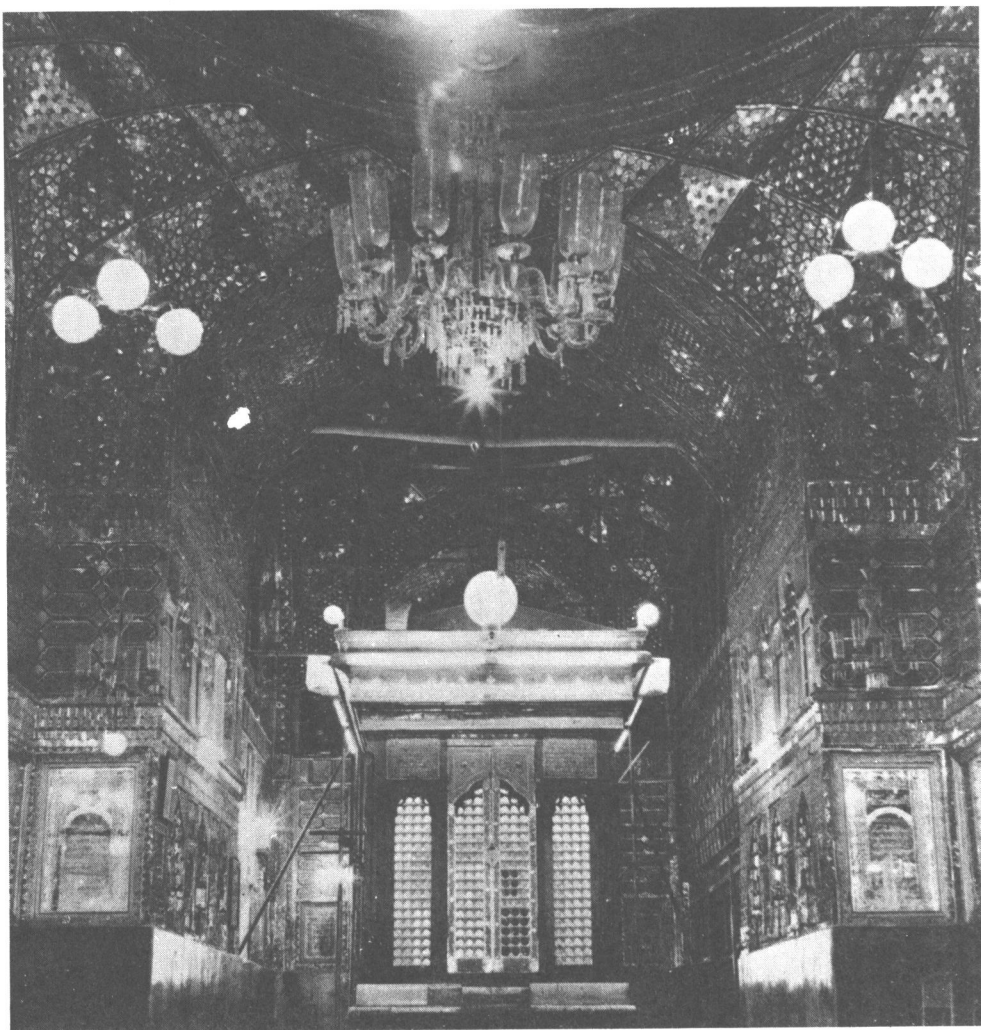
- ٤٠١
مجمع الفصحاء، ١٦٣، ٢٩٣، ٣٥٤،
٣٦٣، ٤٠٩
مجلد فصيح خوافي، ١٦٠، ١٦٦،
٢٣٨، ٢٩٤، ٣٤٣، ٣٥٤، ٣٦٢،
٣٦٥، ٣٨٥، ٣٨٦، ٤٠٤، ٤٤٣
المحصل في شرح المفصل (لمربين
المظفر)، ٢٦٣
المحصل في شرح المفصل لجمال الدين
المصري، ١٩، ٢٨٤
المحصل في اصول الفقه، ٢٦٣
المختار المذيل به على تاريخ ابن النجار
٣٧٧
المختار من كتب الاخبار، ١٩٠
مختصر تاريخ الخلفاء ١٦٥، ١٦٦
المدارك في المنطق، ١٠٨
المدخل في النجوم، ١٩
مراقبة الارفعيه في طبقات الشافعيه،
٨٣
مروج الذهب، ٢٧٢، ٣٣٠
الرموزات العشرين، ٢٠
مزارات شيراز، ١
مزارت بخارا (احمد بن محمود)، ١٦٣
مسائل الخلاف المستخرجة من كتب-
الاشراف، ٢٠، ٢٤٠
مسائل على بن سهل، ٨٤
مسالك التوحيد، ٢٩٠
المسلسلات، ١٠٤
مشارك الانوار، ٣٦٢
مشكوة، ٣٧، ٩٢
مشرب الارواح، ٢٩٠
مشيخة مقارضي، ١٤٢
المصاييع الكرد، ٣٦٨
المصاييع (مصاييح السنه)، ٢٣٩
المصباح لاهل الصلاح، ٢٥٩، ٣٤٤
- ٣٥٩، ١٥٩، مصباح الدجى،
مصباح الحكايات، ١٣٢
مصباح ذوى الالباب، ١١٣
مصحف (رجوع به قرآن)
مطالع الانوار في شرح مشارق الانوار،
١٠٣
معارج الوصول الى معرفة آل الرسول،
٤٣٥
المعارف (لابن قتيبة)، ٤٨، ١٣٨،
١٧٢
المعتبر في شرح المختصر، ٢٦٢
المعتقد، ٣٩
المعتقد الكبير و الصغير، ٨٤
معجم الادباء، ٩٤، ١٢٣، ١٢٥، ١٣٨،
١٣٩، ١٤١، ٣٤٠، ٤٢٦، ٤٣٠،
٤٣٩
معجم البدان، ٦٠، ٦٦، ٨٨، ٩٥، ١٢٥،
١٣٩، ١٤٣، ١٤٦، ١٥٠، ١٥٦،
١٦١، ١٦٥، ١٧٩، ٢٣٣، ٢٧٢،
٢٨٩، ٣٤٠، ٣٥١، ٤٠٧، ٤٣٩،
٤٦٩
المعجم الالقاب، ٣٨٨، ٣٩١
معجم المطبوعات العربييه، ١٦٧، ٢٣٣،
٢٨٧
معدن الانوار، ١٦٦
المعراج، ٨٤
معرفة الزوال، ٨٤
معرفة الصحابة، ١٨٦
المعلى لذكر من معى و ذكر من قبلى،
٩٨
معيار اللغة، ١٤٦
مغنى اللبيب، ١٤٤
مفتاح الامال في اصلاح الاعمال
(لعبدالرحمن بن عبداللطيف)، ٤٦٠
مفتاح الحقائق، ١١٦

- مفتاح السعادة، ٢٣٢، ٢٣٣، ٢٣٨،
 ٢٥٩، ٢٨٧، ٣٩١، ٤٣٦، ٤٥٤
 المفتاح لاولى النجاح، ٣٤٣
 المفردات، ٨٤
 المفصل (للمخشي)، ١٠٧
 مقاييس السماع، ٢٩٢
 مقابر بغداد، ٤٦
 المقابر المشهورة والمشاهد المزورة،
 ٥٨
 مقامات حيرى، ٢٣٩
 المختصر فى شرح المختصر، ٢٦٠
 المقدمة البرهانية، ٢٢٧
 مقدمة فى الاعراب، ٤٥٩
 مكارم الشريعة، ٤٧٦
 مكنون الحديث، ٢٩٠
 ملتمس الاحياء خالصاً من الرياء، ٣٢
 ملل ونحل، ١٤٤، ٤٠٩
 مدوحين سعدى، ٢٨٣، ٤٤٢
 منائح السنن و فضائح المشبهى، ١١٠،
 ٢٣٩
 المناهج، ٢٦٠
 مناهج السنه، ٢٠
 مناهج الارب، ٢٨٥
 منتخب الفرر فى التقاط الدرر، ٢٠،
 ٢٣٣
 منتخب المختار، ٣٥٦، ٣٦٣، ٣٧٧
 المنتظم (لابن الجوزى)، ٥٠، ١٢٦،
 ١٤٤، ١٦٥، ٢٧٢، ٤٢٧، ٤٣٩
 منتقد الاخبار و معتقد الاخيار، ٢٠،
 ٢٣٩
 المنتقى فى الشواذ، ٤٢٩
 منتهى المطالب فى معرفة امير المؤمنين
 على بن ابي طالب، ٢١، ٢٤٠
 منطلق الاسرار، ٢٩٠
 المنظومة فى المنطق، ٢٢
- منظومه الكافية فى النحو، ٤٦٠
 المنقطعين، ٨٤
 منهاج الارب فى الاحتياج الى الطيب،
 ١٩
 منهاج المريدين، ٢٠، ٢٤٠
 المنهج فى الفقه، ٨٤
 المواقف، ٤٧٦
 الموشع فى المذاهب الاربعه، ٢٩٠
 الموضح فى علل القراءات، ٤٢٩
 الموطأ، ٢٧
 مولود النبى (لشمس الدين الزرندى)،
 ٤٣٤
 مولود النبى (لمحمد بن مسعود البليانى)،
 ١٠٤
 مونس الاحباب، ٢١، ٢٤٠
 الموهبة الربانية والمكرمة السبحانية،
 ٢٩٥
 ميزان الاعتدال، ٢٨٠
- «ن»
 (كتاب) النجاة، ١١٣
 النجم فى الاصول، ١٥٩
 النجوم الزاهرة، ٨٠، ١٢٥، ١٦٤،
 ١٦٥، ١٦٧، ١٧٦، ١٨٦، ٢٠٠،
 ٣٦٦، ٣٧٨، ٤٣٨
 نزهة الجليس، ٣٦٩
 نزهة القلوب، ١١٢، ١٢٤، ٢٢١،
 ٢٦٤، ٤٠٩، ٤١٧، ٤٣٩، ٤٦٩
 نظام التواريخ، ١١٦، ٢٨٣، ٣٠٠،
 ٣٣١، ٣٨٦، ٤١٧
 نظم الدرر السمطين، ٤٣٥
 نفائس الفنون، ٤٦٧
 نفحات الانس، ٥٠، ٥٣، ٥٧، ٥٨، ٨٢،
 ٨٥، ٨٨، ٩٣، ١١٠، ١٢٦، ١٦١،
 ١٦٥، ١٦٧، ١٧٦، ١٩٤، ٢٢٩

الوسائل لنيل الفضائل، ۹۸	۲۳۰، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۹۴، ۳۵۴،
الوقف والابتداء، ۴۳۸	۳۶۲، ۳۷۳، ۳۹۷، ۴۰۸، ۴۰۹،
	۴۱۰، ۴۳۴
«هـ»	نقاوة الاخبار من النقلة الاخيار فى شرح
هزار مزار، كليه صفحات	احاديث النبى المختار، ۲۸، ۳۷۸
الهادى فى النحو، ۱۵۳	نكات الصوفيه، ۲۹۱
الهدايه، ۱۹	النهايه فى شرح الغايه، ۲۶۲
الهدايه فى شرح غايه ابن مهران،	نور الهدى فى شرح مصابيح الدجى،
	۱۵۹
«ى»	نهج البلاغه، ۹۶
ينابيع الاحكام، ۳۹۲	
	«و»
	وداع الدنيا، ۶۹

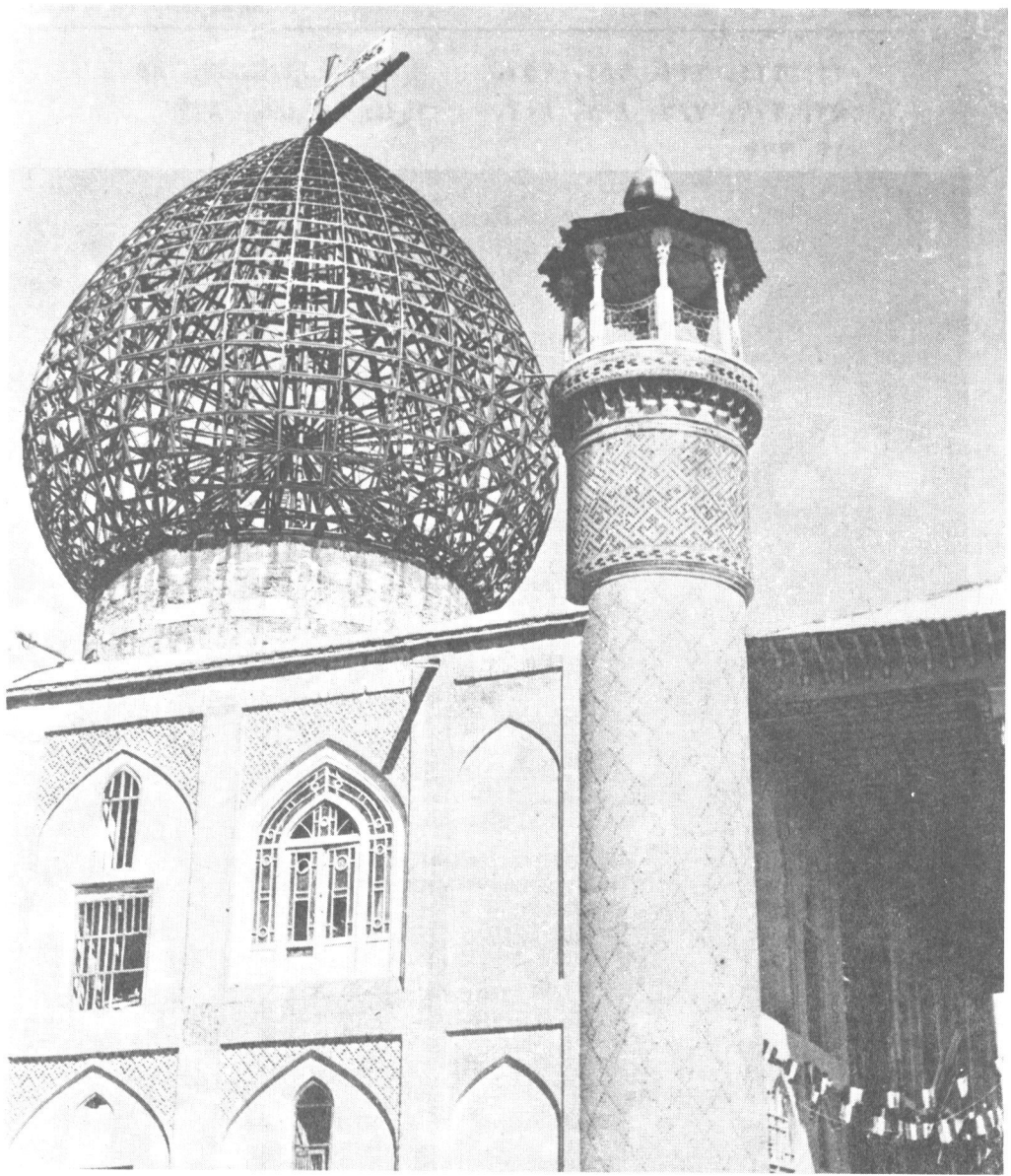
فهرست بعضی از انتشارات کتابخانه احمدی شیراز

بقلم حضرت مجدالاشراف قدس سره	حالات فیض آثار حضرت شاهچراغ
حضرت راز شیرازی قدس سره	طباشرالحکمه
	حالات و مقامات و کرامات صفی الدین
	اردبیلی
حضرت وحید الاولیاء الکاملین قدس سره	مجموعه مبارکه انهار جاریه
	لطیفه غیبی شرح اشعار مشکله
	و اصطلاحات عرفا
عارف نامی شاه محمد دارابی قدس سره	شرح گلشن راز
عارف نامی حاج عماد حالی قدس سره	عوارف المعارف
شامل چهارده رساله از عرفای نامی	شرح حال و کلمات و رباعیات
خواجه عبدالله و خواجه ابوسعید	ریاض المعارف
فخرالمحققین شیخ الاسلامی	منتخبات شیخ الاسلامی
فخرالمحققین شیخ الاسلامی	نکته های قرآن جلد ۲/۱
فخرالمحققین شیخ الاسلامی	فلسفه شهادت
ناصرچیان	چهارده معصوم (ع)
محمدرضا فرودی (لسان)	انوار العیون
با تصحیح دکتر نورانی وصال	مراثی وصال

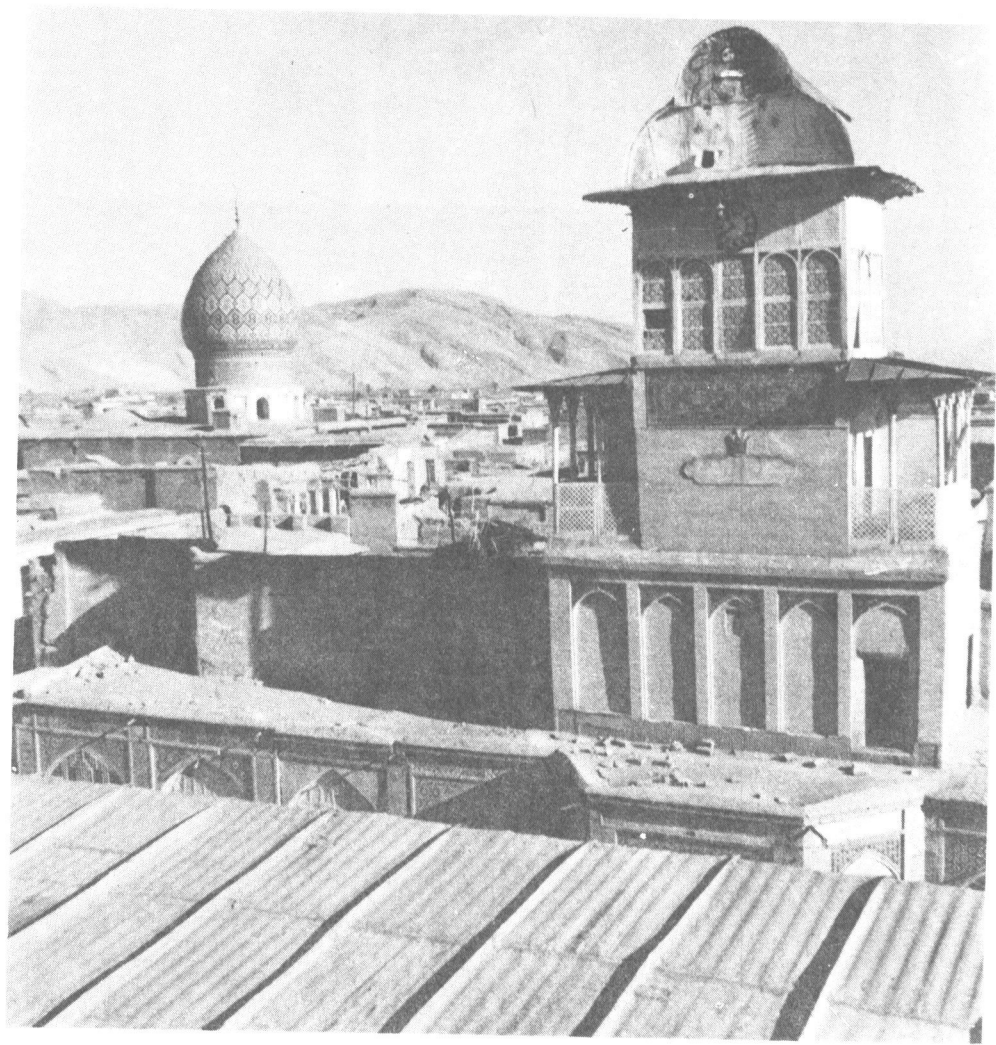
مربوط به صفحه ۳۳۳

ضریح حضرت شاه چراغ (احمد بن موسی ع)

مربوط به صفحه ۳۳۳

شاه چراغ (ع)

مربوط به صفحه ۳۳۳

نمایی از صحن قدیم حضرت شاه چراغ (ع)

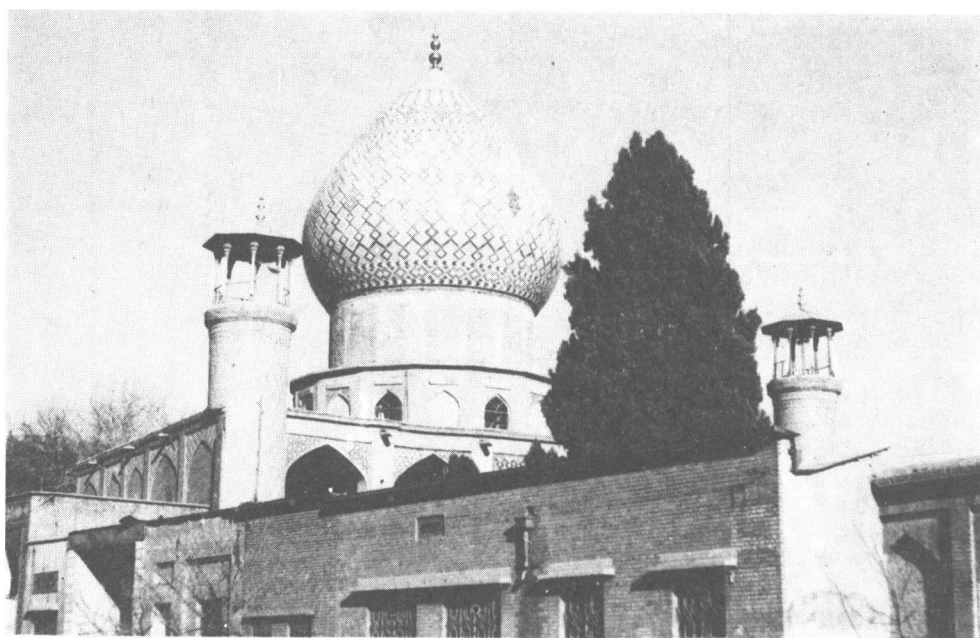

بقعہ مبارکہ حضرت سید میر محمد (ع)

مربوط به صفحه ۳۰۵

آستانه مبارک حضرت سید علاءالدین حسین (ع)

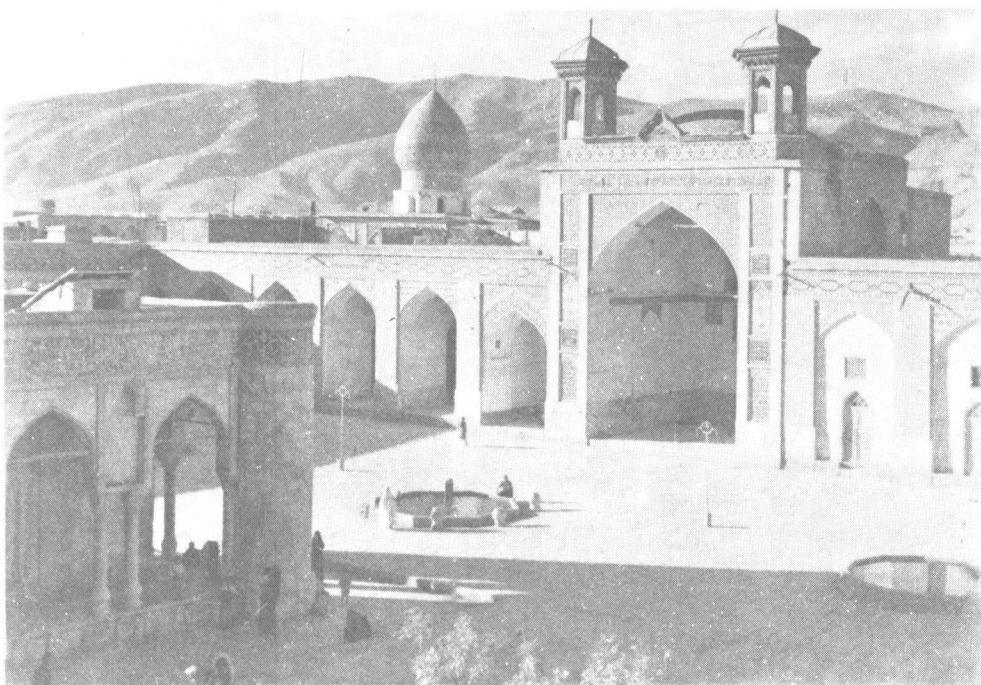
مربوط به صفحه ۳۹۳

بقعه مبارکه حضرت علی بن حمزه (ع)

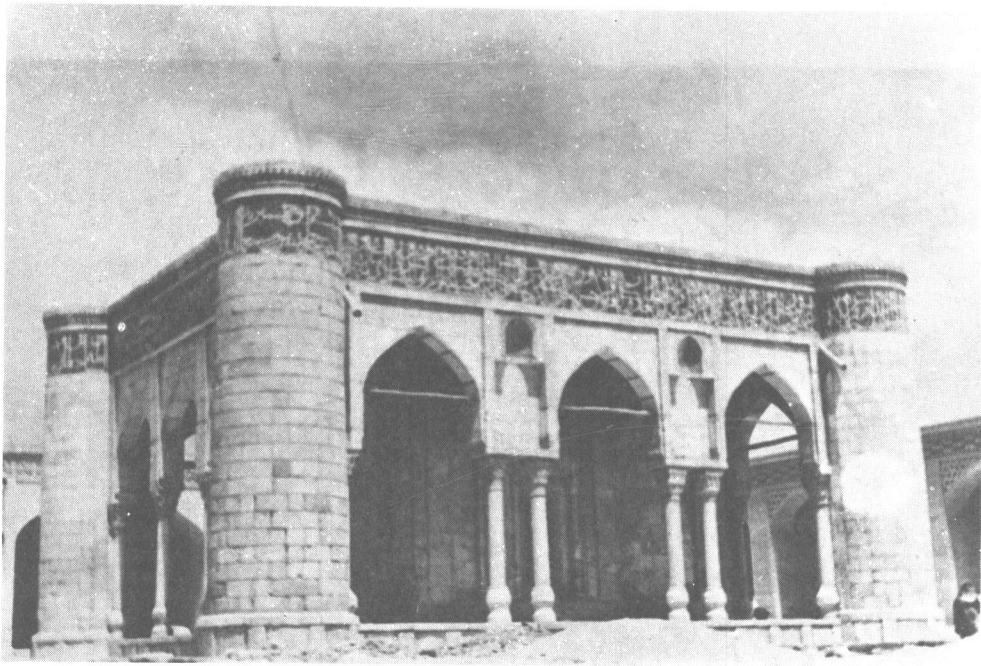
بقعه بی بی دختران

مربوط به صفحه ۱۵۴

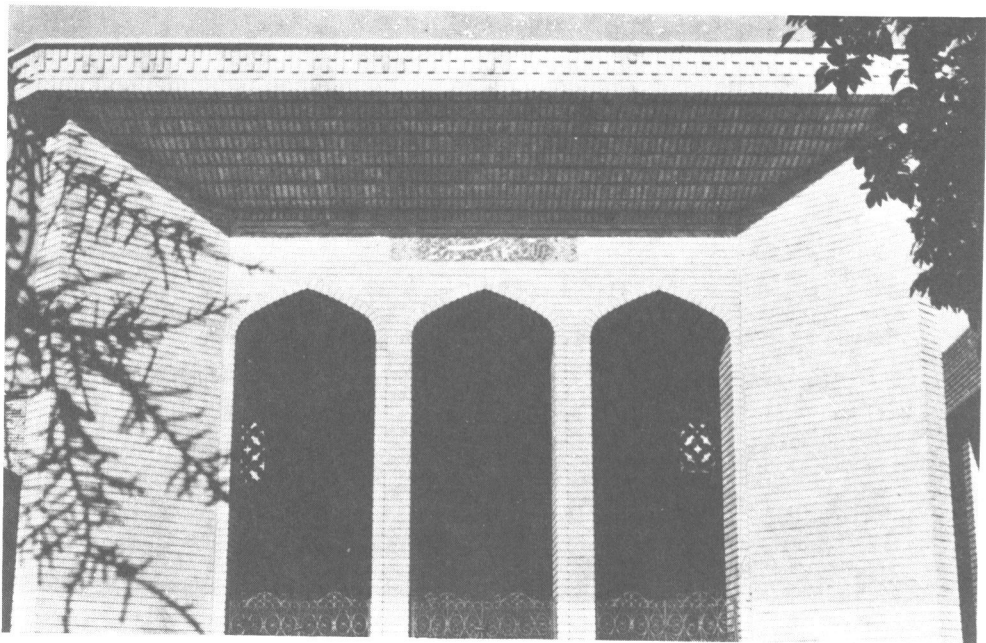
مسجد جامع عتیق

مربوط به صفحه ۳۳۱

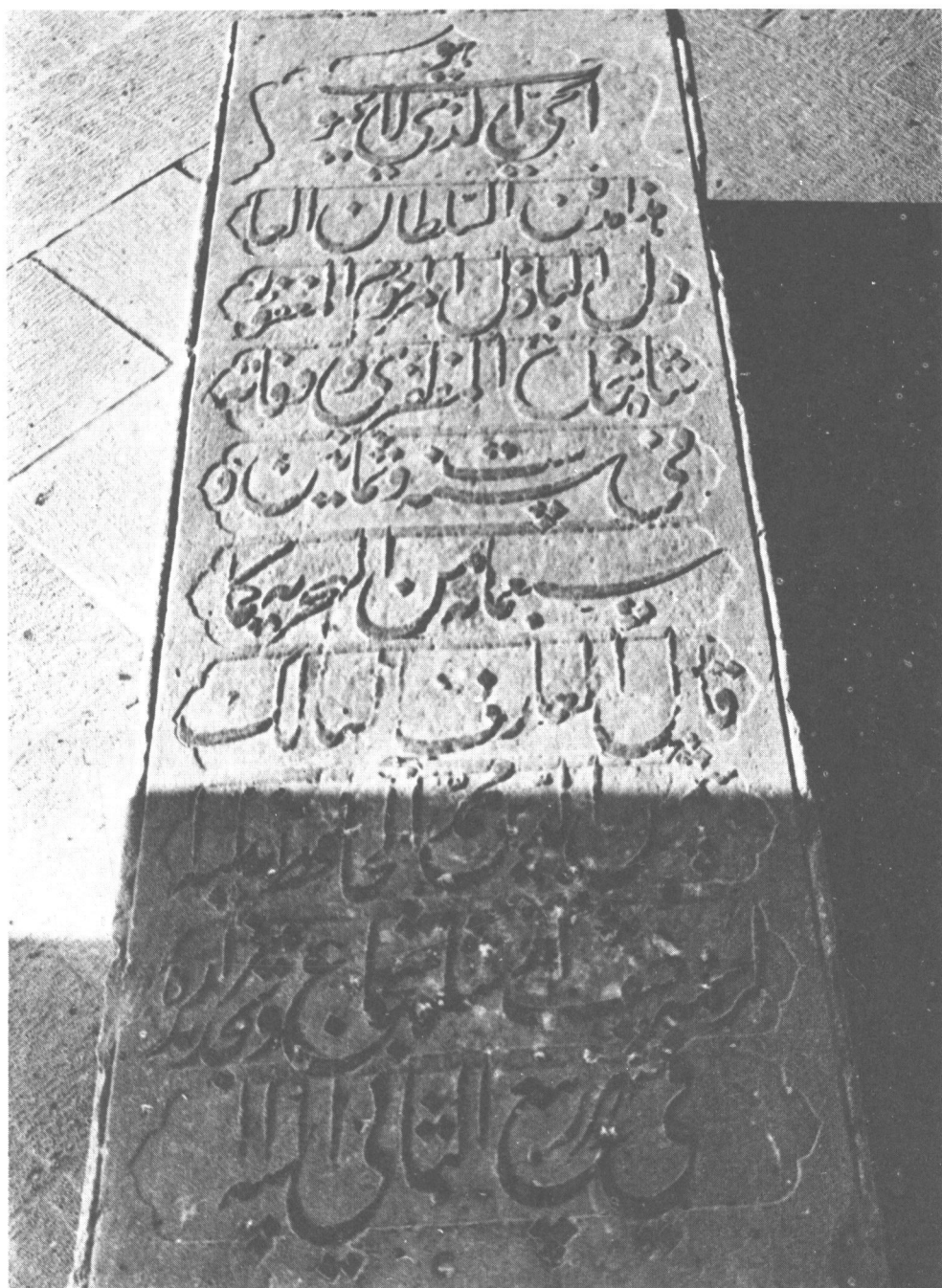
بيت المصحف جامع عتيق

مربوط به صفحه ۳۳۱

بقعة سيديو

مربوط به صفحه ۱۳۷

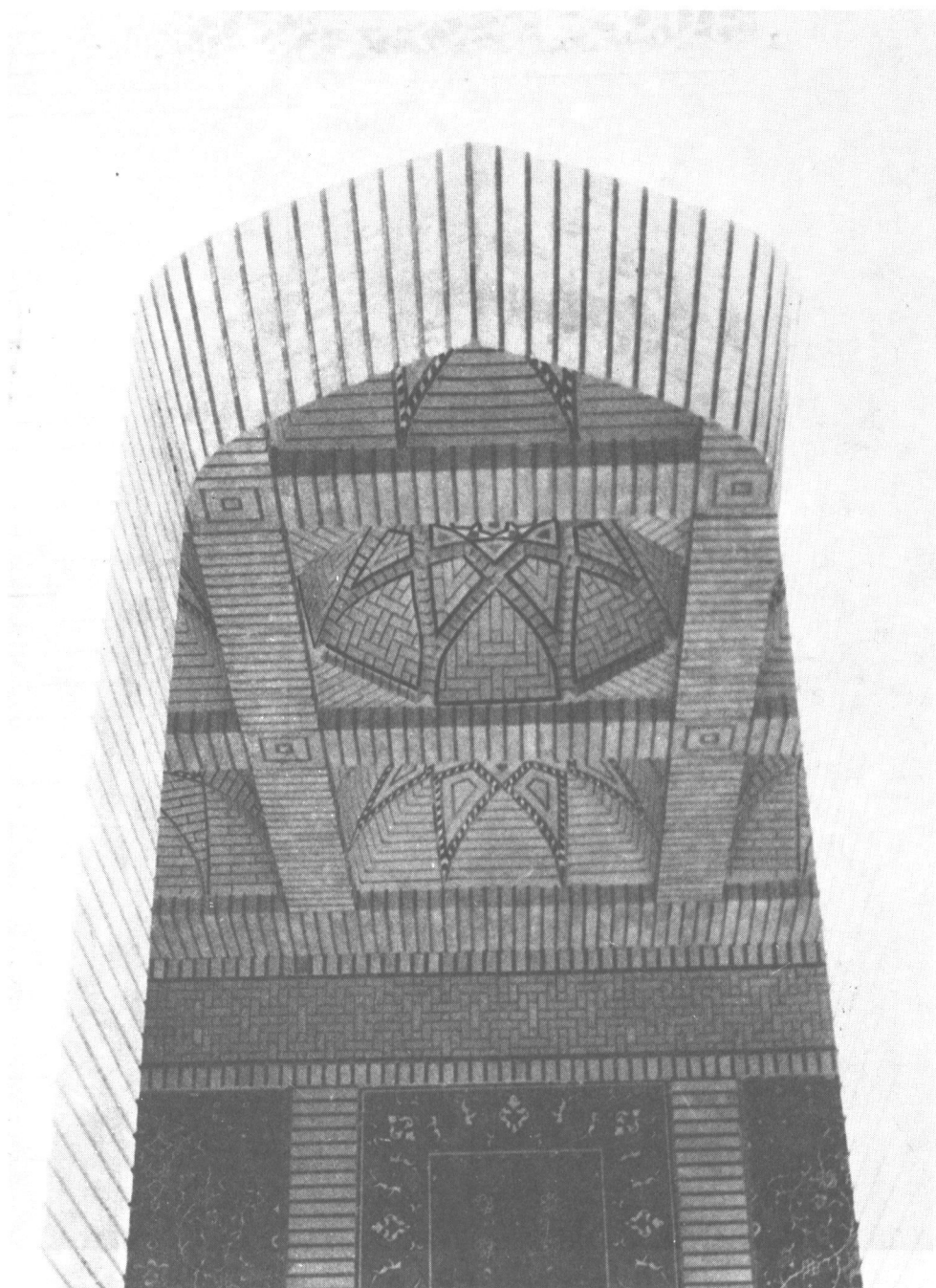

سنگ قبر شاه شجاع

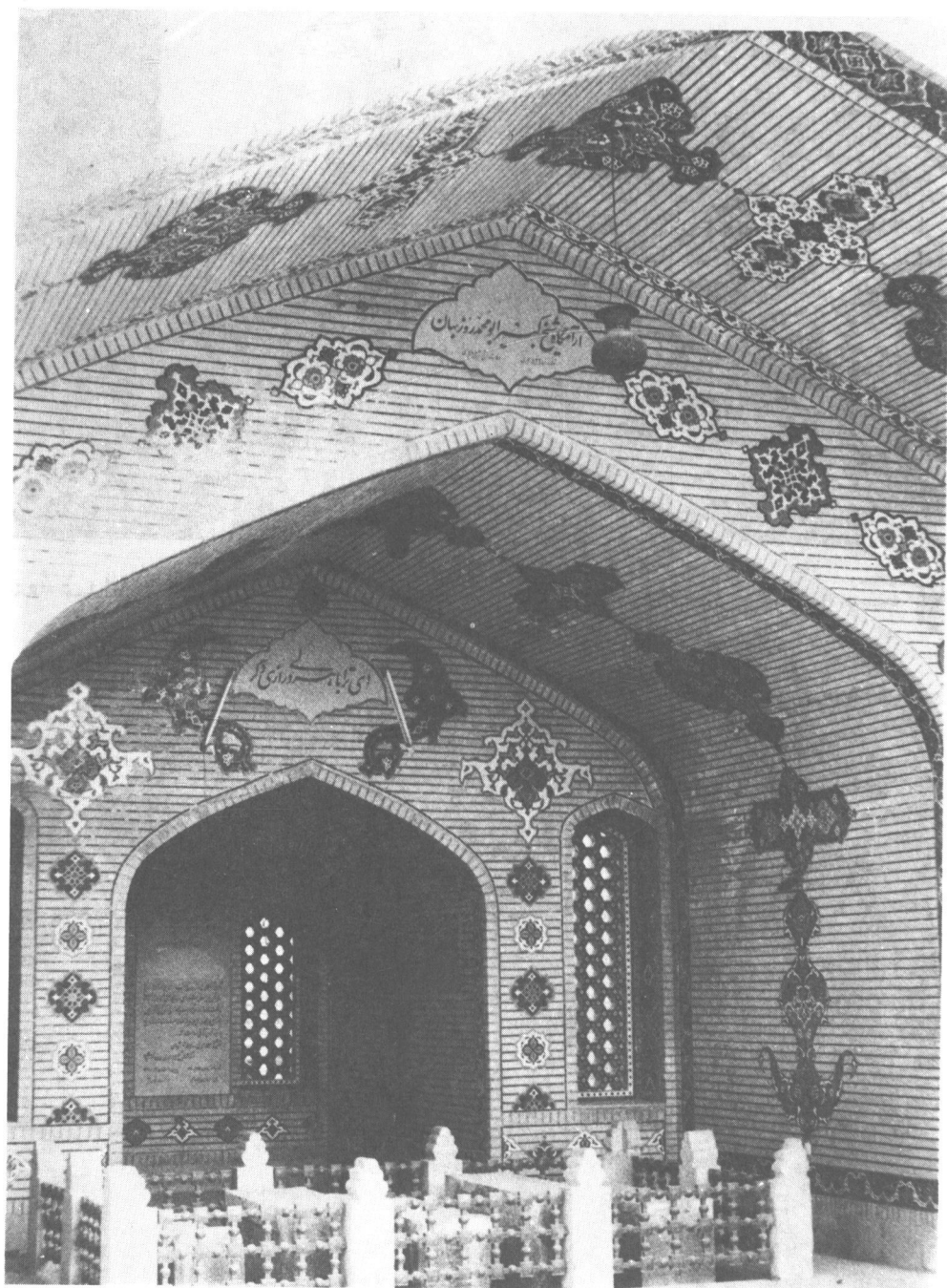
مقبره شاه شجاع

مربوط به صفحه ۴۷۳

نمایی از سردر ورودی بقعهٔ سیدویه

مربوط به صفحه ۱۳۷

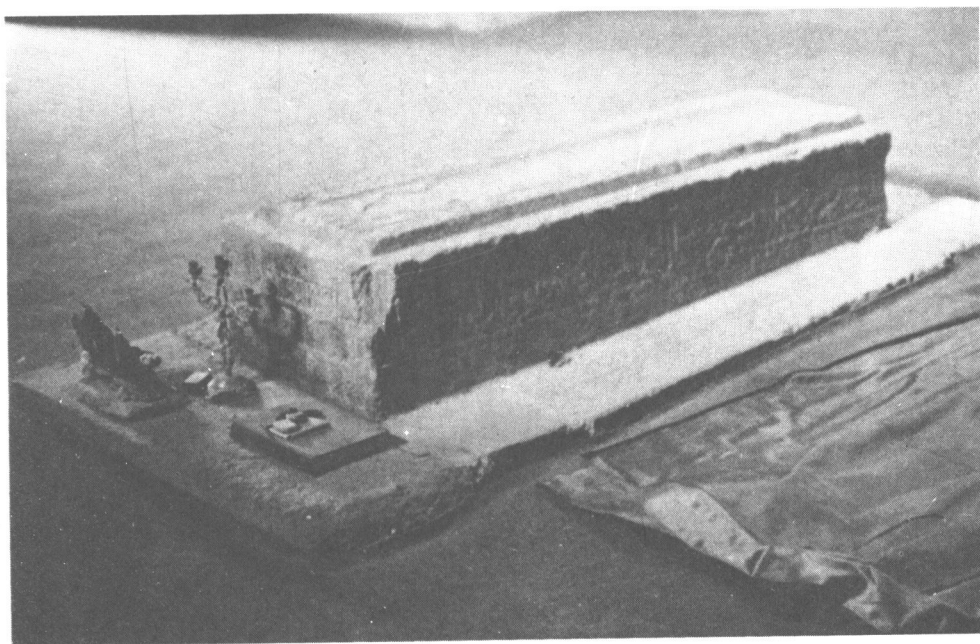

بقعه شیخ کبیر ابو محمد روز بهان

بقعه عبدالله خفيف

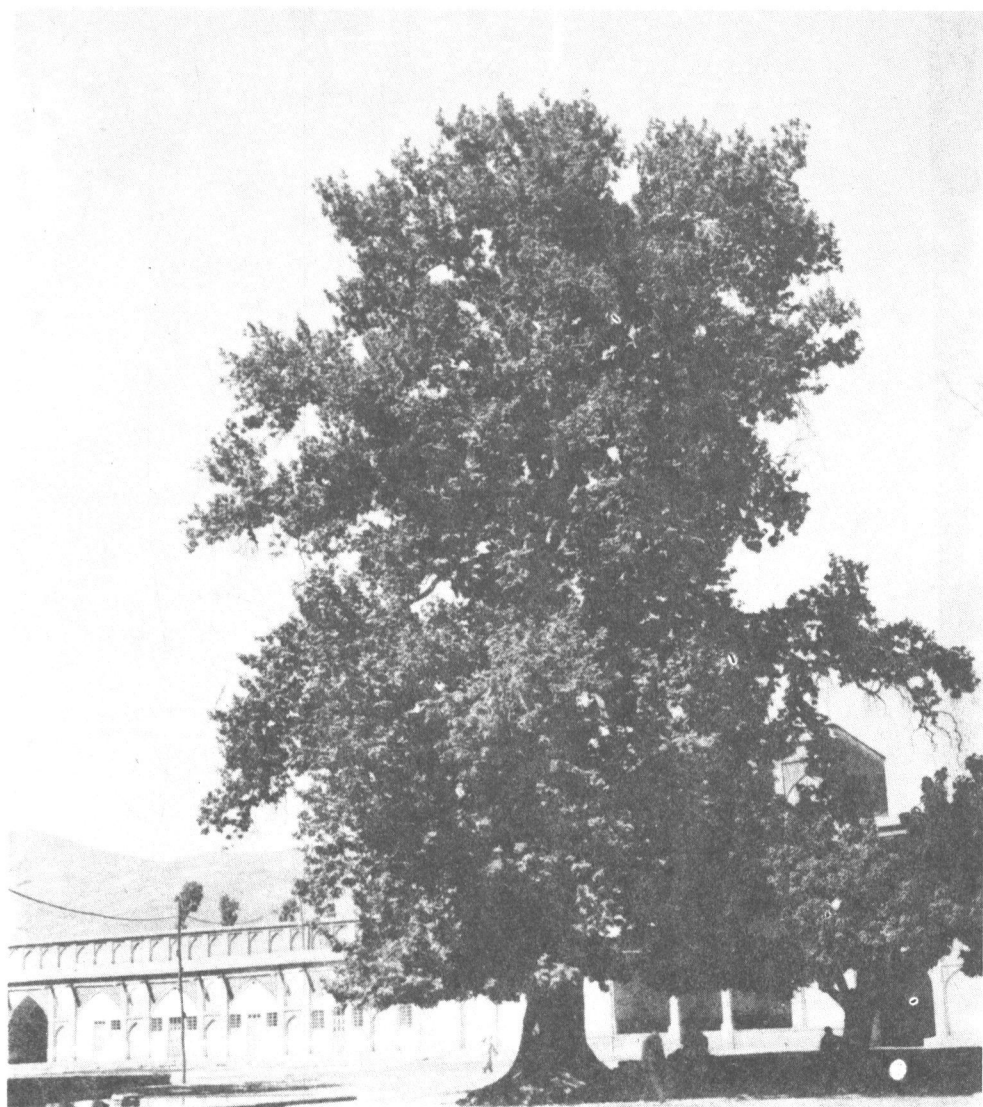
مربوط به صفحه ۷۹

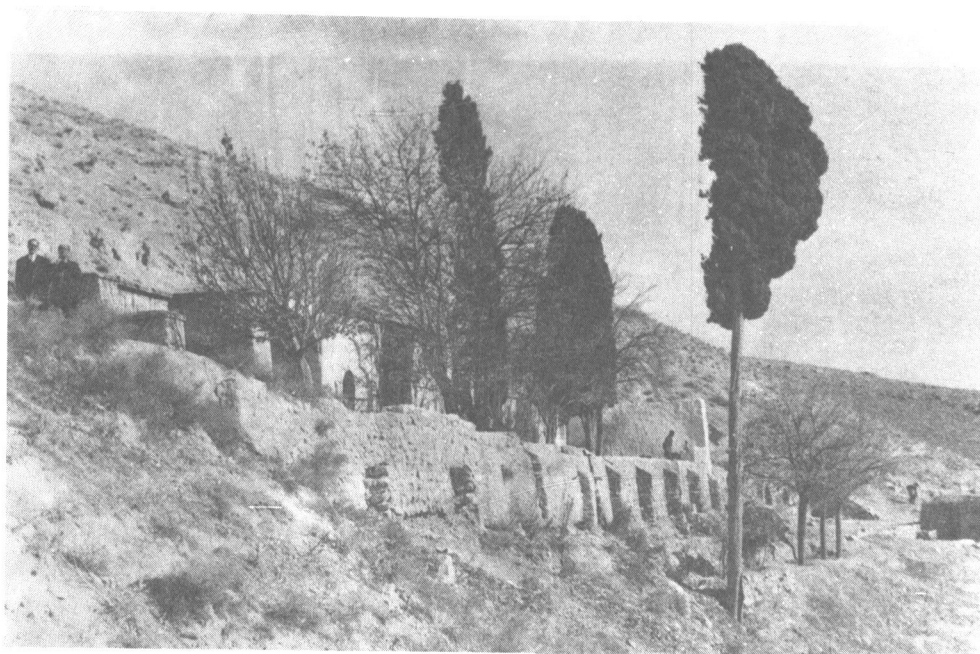
مقبره ابو ذرعه

مربوط به صفحه ۲۷۲

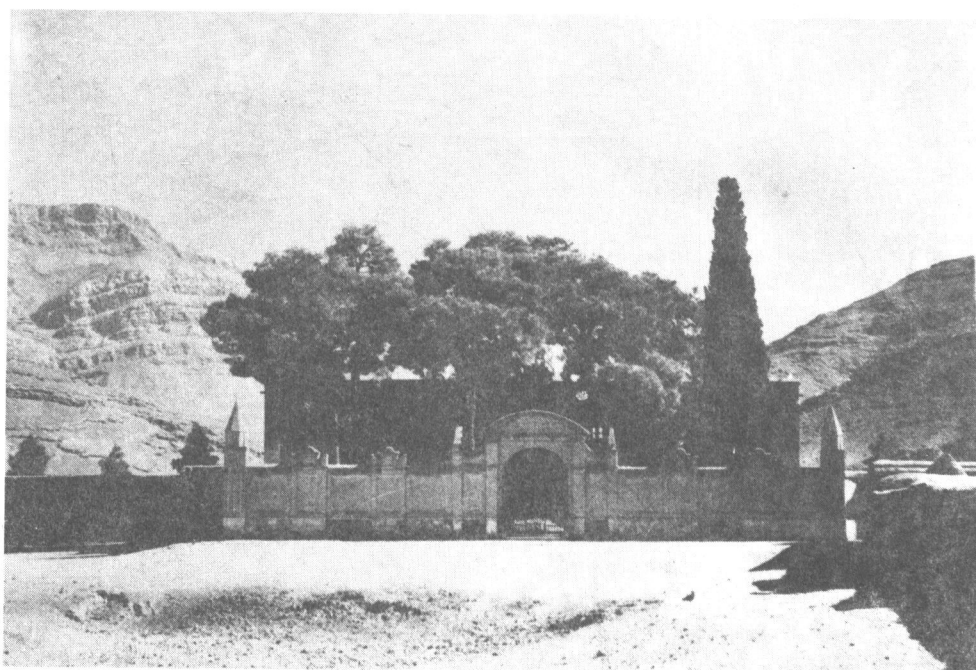

مسجد نوشیراز

بابا کوهی

مربوط به صفحه ۴۰۷

عمارت قدیم سعدیه

مربوط به صفحه ۴۷۷

مقبره سعدی

